

ΒΑΛΤΕΡ ΜΑΡΚΟΦ • ΑΛΜΠΕΡ ΣΟΜΠΟΥΑ

1789

Η

ΜΕΓΑΛΗ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΤΩΝ

ΓΑΛΛΩΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

1789

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ

Η μετάφραση έγινε από την έκδοση:

Walter Markov-Albert Soboul: *1789 – Die Grosse Revolution der Franzosen*. Urania-Verlag, Leipzig-Jena-Berlin. 1989.

Μετάφραση: Καίτη Μάρακα

Θεώρηση μετάφρασης: Δέσποινα Μάρκου

Εξώφυλλο: Εύα Μελά

ΒΑΛΤΕΡ ΜΑΡΚΟΦ
ΑΛΜΠΕΡ ΣΟΜΠΟΥΛ

1789
Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ»
ΑΘΗΝΑ 1990

ISBN 960-224-204-3

© Urania Verlag, Leipzig-Jena-Berlin

© Για την ελληνική έκδοση:
Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή» ΕΠΕ
Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα
Τηλ.: 36.20.835, 36.40.713 .

1. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η γαλλική φεουδαρχική κοινωνία υποδιαιρείται, σύμφωνα με την παράδοση, σε τρεις κλειστές τάξεις: τον κλήρο, τους ευγενείς και την «Τρίτη Τάξη». Η προέλευσή της πρέπει να αναζητηθεί στο Μεσαίωνα, τότε που παγιώθηκε η διάκριση ανάμεσα στην τάξη των διδασκάλων, την τάξη των στρατιωτών και την τάξη των αγροτών. Όποιος δεν ήταν ούτε κληρικός ούτε ευγενής, συγκαταλεγόταν στους *laboratores* (καλλιεργητές) από τους οποίους προήλθε η Τρίτη Τάξη. Αυτή αρχικά περιλάμβανε μόνο εκείνους από τους αστούς που είχανε στην κατοχή τους μια άδεια και έτσι δεν εξαρτιόνταν από κανέναν φεουδάρχη. Οι παλιότερα ανελεύθεροι χωρικοί απόκτησαν αργότερα το χαρακτήρα της τάξης και, για πρώτη φορά το 1484, πήραν μέρος στην εκλογή αντιπροσώπων. Οι τάξεις σταδιακά εξελίχθηκαν σε σταθερούς θεσμούς και εξανάγκασαν τη μοναρχία να τις αναγνωρίσει, με τόσο κατηγορηματικό τρόπο, ώστε η διεύθετηση κατά τάξεις έγινε βασικός νόμος του βασιλείου καθαγιασμένος από το εθιμικό δίκαιο.

Οι κλειστές αυτές τάξεις δεν πρέπει να εξομοιώνονται με τις τάξεις. Κάθε μια αναγόταν σε περισσότερο ή λιγότερο αντίθετες κοινωνικές ομάδες, αφού το φεουδαρχικό κοινωνικό σύστημα προσπαθούσε ακόμα και τον 18ο αιώνα να διατηρήσει ταξικές σχέσεις, των οποίων οι ρίζες θρίσκονταν στον 10ο αιώνα, την εποχή που δημιουργήθηκε η Γαλλία από την κληρονομική περιουσία των Καρολινγιανών. Η γη αποτελούσε τότε το μοναδικό σημαντικό μέσο παραγωγής· όποιος την κατείχε ήταν και αφέντης των δουλοπάροικων που την καλλιεργούσαν. Από τότε συντελέστηκαν πολλοί κοινωνικοί μετασχηματισμοί. Οι γαιοκτήμονες είχαν καταλάβει την κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, αλλά είχαν αναγκαστεί να παραιτηθούν από την ανεξάρτητη άσκηση των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων και να παραχωρήσουν την απεριόριστη κυριαρχία στο βασίλειό. Η αναβίωση του εξωτερικού εμπορίου και η άνθιση της βιοτεχνίας δημιούργησαν μαζί με την κίνητη ιδιοκτησία μια επιπλέον μορφή πλούτου και, μαζί μ' αυτή, το σπέρμα μιας καινούργιας τάξης, της αστικής. Στις παραμονές της επανάστασης, η τάξη αυτή κατείχε ήδη την πρώτη θέση στην παραγωγική διαδι-

κασία και προμήθευε τη βασιλική διοίκηση με στελέχη και κεφάλαια, ενώ οι ευγενείς είχαν καταντήσει πολυέξοδα παράσιτα. Επομένως, η νομική διάρθρωση της κοινωνίας, σύμφωνα με την οποία η «πρώτη» κι η «δεύτερη» τάξη απολάμβαναν σταθερά προδιαγραφμένα προνόμια, δεν ανταποκρινόταν πια στην κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα.

Οι ευγενείς

Η τάξη των ευγενών είχε απωλέσει από παλιά το χαρακτήρα μιας δημόσιας εξουσίας. Μετά από επίμονες προσπάθειες, οι Καπέτοι είχαν καταφέρει τον 13ο-14ο αιώνα να αναλάβουν οι ίδιοι την εισπραξη των φόρων, το σχηματισμό στρατού, τη νομισματοκοπία και τα ζητήματα δικαιοδοσίας. Μετά την οριστική ήττα της «Σφενδόνας» (1647-1653) η εχθρική παλιά φεουδαρχική αριστοκρατία τιθασεύτηκε πολιτικά από το στέμμα: ωστόσο, τα οικονομικά και κοινωνικά της προνόμια παρέμειναν άθικτα.

Η τάξη των ευγενών περιλάμβανε περίπου 350.000 άτομα ή το 1,5% του συνολικού πληθυσμού. Αποτελούσε την κυρίαρχη τάξη μέσα στο βασίλειο και δεν απολαμβάνανε μόνο κάποια τιμητικά προνόμια, όπως ήταν η ξιφοφορία, η ξεχωριστή θέση στην εκκλησία και ο αποκεφαλισμός αντί για τον απαγχονισμό σε περίπτωση εκτέλεσής τους, αλλά και κάποια άλλα χειροπιαστά, όπως ήταν η απαλλαγή από τους βασικούς φόρους και τη διαμονή σε στρατόπεδα, το αποκλειστικό δικαίωμα στο κυνήγι, το μονοπώλιο της πρόσβασης στις ανώτερες βαθμίδες των στρατιωτικών και εκκλησιαστικών αξιωμάτων, καθώς και στις θέσεις της κρατικής μηχανής, δηλαδή στη δικαιοσύνη και τη διοίκηση. Επιπλέον, όσοι ευγενείς κατείχαν γη (το φέουδό τους, *fief*), εισέπρατταν από τους χωρικούς τους φεουδαρχικά δασίματα. Μπορούσε, όμως, να είναι κανείς ευγενής, χωρίς να έχει φέουδο, ή πάλι να είναι κοινός θνητός (*roturier*) και να έχει φεουδαρχικό αγρόκτημα: η άμεση συνάρτηση μεταξύ ευγενών και φεουδαρχικού συστήματος είχε ήδη χαθεί. Εξαιρετικά μεγάλη ήταν η γαιοκτησία των ευγενών στο Βορρά και στη Δύση: στην Πικαρδία και το Αρτουά κάλυπτε το 32%, στο Μοξ μέχρι και το 60% της συνολικής εδαφικής έκτασης, στην Κεντρική Γαλλία, στο νότιο και νοτιοανατολικό τμήμα της, ήταν μικρότερη. Κατά μέσο όρο ισοδυναμούσε με το 20% της συνολικής εδαφικής έκτασης.

Τα κοινά και καταρχήν ομοιόμορφα προνόμια συνένωναν τους

ευγενείς. Ωστόσο, μετά από μια προσεκτικότερη θεώρηση, κι αυτοί χωρίζονταν σε εντελώς ανομοιογενή στρώματα τα οποία συχνά έρχονταν σε εχθρική αντιπαράθεση μεταξύ τους.

Οι ευγενείς της Αυλής δεν ήταν παραπάνω από 4.000 άτομα, και στις περισσότερες περιπτώσεις ζούσαν με μεγάλη πολυτέλεια στο περιβάλλον του βασιλιά, στις Βερσαλλίες. Τα έξοδά τους τα κάλυπταν από συντάξεις και δωρεές που τους χορηγούσε γενναιόδωρα ο μονάρχης, από αυλικά αξιώματα και μοναστήρια, από των οποίων τα εισοδήματα ο διορισμένος από το βασιλιά «κατά κόσμον ηγούμενος» καρπωνόταν, χωρίς καμιά αντιπαροχή, το ένα τρίτο. Σ' αυτά πρέπει να προστεθούν και τα έσοδα από τις συνήθως μεγάλες εκτάσεις που διέθεταν.

Παρ' όλα αυτά ένα τμήμα των ευγενών της Αυλής βρισκόταν στο χείλος της οικονομικής καταστροφής. Το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους εξυπηρετούσε τη διαφύλαξη «της ανάλογης κοινωνικής τους θέσης». Πολυάριθμο υπηρετικό προσωπικό, πολυτελή ρούχα, ερωτοδουλειές, τυχερά παιχνίδια, δεξιώσεις, γιορτές, παραστάσεις και κυνήγια απαιτούσαν όλο και περισσότερα χρήματα, τα οποία καταχρέωναν τους μεγαλοαικτήμονες. Οι γάμοι με πλούσιες αστές κόρες, που διέθεταν περιουσία, δεν έφταναν πια για να ξελασπώσουν η κοσμική ζωή των σαλονιών οδηγούσε, ωστόσο, στην προσέγγιση ενός τμήματος των ευγενών της Αυλής με την οικονομική αριστοκρατία, που είχε κερδηθεί από κάποιες ιδέες του Διαφωτισμού. Και μάλιστα, έτσι άρχισε κάποιος κοινωνικός υποθιβάσμος, στο υψηλότερο επίπεδο, και αυτή η φιλελευθερίζουσα, αν και προσκολλημένη στα κοινωνικά της προνόμια και προκαταλήψεις, ομάδα ωθήθηκε προς την κατεύθυνση της μεγαλοαστικής τάξης, με την οποία τη συνέδεαν όλο και περισσότερο συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα, όπως η κατοχή μετοχών και η αύξηση των γεωργικών προσόδων.

Οι πολύ περισσότεροι ευγενείς της επαρχίας είχαν μια λιγότερο λαμπρή τύχη. Οι αρχοντοχωριάτες ζούσαν συχνά ανάμεσα στους χωρικούς τους και μερικές φορές όχι πολύ καλύτερα απ' αυτούς. Επειδή η χειρωνακτική εργασία, ένα αστικό επάγγελμα, ή η καλλιέργεια της ίδιας τους της γης, όταν υπερέβαινε κάποια καθορισμένη έκταση, είχε σαν αποτέλεσμα την αφαίρεση του τίτλου του ευγενή.

Στην ουσία οι πηγές των εσόδων τους περιορίστηκαν στα φεουδαρχικά δοσίματα των χωρικών. Τα χρηματικά, των οποίων το ύψος είχε καθοριστεί πριν από εκατονταετίες, απόδιδαν όλο και λιγότερα, αφού η διαρκής ελάττωση της αγοραστικής δύναμης της λίβρας και οι αντίστοιχα σταθερά αυξανόμενες δαπάνες διαβίωσης συνέθλιβαν την

πραγματική τους αξία. Έτσι, πολλοί ευπατρίδες χωρικοί φυτοζωούσαν, κατοικώντας σε ερειπωμένα «αρχοντικά» και μισούμενοι όλο και πιο πολύ από τους αγρότες, πράγμα φυσικό, αφού, κατά την εισπραξη των δοσιμάτων, τους αντιμετώπιζαν με ιδιαίτερη σκληρότητα και ιδιοτέλεια. Η λαϊκή γλώσσα τους χαρακτήριζε πολύ παραστατικά με το όνομα του μικρότερου από τα αρπακτικά πουλιά, ενός είδους γερακιού: του *hobereau*. Πολλοί, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Αλμπέρ Ματιέ (Albert Mathier) αποτελούσαν έναν «πραγματικό όχλο ευγενών», μισητό από τα θύματα της εκμετάλλευσής του και περιφρονημένο από τους μεγάλους εταίρους της τάξης του. Αναπλήρωναν την ένδειά τους κομπάζοντας μπροστά στους κοινούς θνητούς και λιώναν από ζήλια για τις άφθονες πράξεις ευμένειας του βασιλιά προς τους ευγενείς της Αυλής και προς την αστική τάξη, που πλούτιζε αδιάντροπα στις πόλεις.

Η αριστοκρατία-αξιωματούχοι (*noblesse de robe*, απ' όπου προήλθαν οι «*robins*», οι τηβεννοφόροι) προήλθε από την εύπορη αστική τάξη, σαν συνέπεια της διεύρυνσης του διοικητικού και δικαστικού μηχανισμού από την απόλυτη μοναρχία κατά τον 16ο αιώνα· μέχρι και τον 17ο αιώνα κατελάμβαναν μια ενδιάμεση θέση ανάμεσα στην αστική τάξη και την παλιά στρατιωτική αριστοκρατία. Τον 18ο αιώνα, οι τηβεννοφόροι πίεζαν όλο και περισσότερο προς την κατεύθυνση της συγχώνευσης με την κληρονομική αριστοκρατία. Η υψηλή διοικητική αρχή προσπαθούσε να συμμετάσχει στις κρατικές υποθέσεις και να επιτηρεί ακόμα και την κυβέρνηση. Ήταν μια ισχυρή δύναμη που έφτανε σε κάποιες συγκρούσεις με τη βασιλεία, ενώ ταυτόχρονα παρέμενε πεισματικά προσκολλημένη στα επικερδή της προνόμια και εναντιωνόταν σε κάθε μεταρρύθμιση που τολμούσε να τη θίξει.

Οι φεουδάρχες ευγενείς βρίσκονταν στα τέλη του 18ου αιώνα σε πλήρη παρακμή. Όσο πιο κρίσιμη γινόταν η θέση τους, τόσο πιο επίμονα αγκιστρώνονταν από τα καθιερωμένα τους δικαιώματα για την εξασφάλιση της ταξικής τους ηγεμονίας που κινδύνευε. Έτσι, τα τελευταία χρόνια του «παλιού καθεστώτος» (*Ancien Régime*) σηματοδεύτηκαν από μια σκληρή αριστοκρατική αντίδραση. Το 1781 με βασιλικό διάταγμα περιοριζόταν η χορήγηση του τίτλου του αξιωματικού στους υποψήφιους που μπορούσαν να αποδείξουν ότι ήταν τουλάχιστον τετάρτου βαθμού ευγενείς. Οι γαιοκτήμονες εξασφάλισαν μια νομική διάταξη που τους μεταβίβαζε ένα τμήμα της κοινοτικής περιουσίας. Μέσω διορθώσεων στα κτηματολόγια ξανάβαλαν σε ισχύ δικαιώματα που είχαν ατονήσει από καιρό και πιέζανε για την εκπλήρωσή τους.

Από την άλλη, οι ευγενείς άρχισαν να παίρνουν μέρος σε αστικές επιχειρήσεις και να επενδύουν στην ανθηρή θιομηχανία· άλλοι εισήγαγαν στα κτήματά τους σύγχρονες ολλανδικές και αγγλικές γεωργικές τεχνικές. Η μεγάλη, ωστόσο, μάζα των ευγενών της υπαίθρου και της Αυλής θεωρούσε σαν μοναδική της σωτηρία την όλο και πιο σπασμωδική προσκόλληση στην ιδιαίτερη κοινωνική της θέση.

Οι ευγενείς δεν εμφανίζονταν σαν ενιαία τάξη με πραγματική επιγνώση των συλλογικών της συμφερόντων. Οι αλαζόνες τηβεννοφόροι, οι ανοιχτοί στον κόσμο μεγαλογαιοκτήμονες (*grandseigneurs*) και οι επαρχιακοί ευγενείς, που ονειρεύονταν μια επιστροφή «στην παλιά κατάσταση του βασιλείου», την οποία με δυσκολία θα μπορούσαν να περιγράψουν ακριβώς, μισούσαν την κυβέρνηση για διαφορετικούς λόγους ο καθένας. Ο ανυπόκριτα αντιδραστικός και συχνά αμόρφωτος επαρχιώτης ευγενής θρискόταν σε αντίθεση με την απολυταρχία και τη γραφειοκρατία της. Οι ενμέρει πεφωτισμένοι αυλικοί ευγενείς επωφελούνταν από τις καταχρήσεις του καθεστώτος, του οποίου την αναμόρφωση κάποιες στιγμές υποστήριζαν, χωρίς να συναισθάνονται ότι η υλοποίησή της θα αποτελούσε τη χαριστική τους βολή. Η αυτοδιαλυμένη αριστοκρατία έκανε λίγα πράγματα, κι αυτά, όταν τα έκανε, ήταν αντιφατικά και αντίθετα προς την υπεράσπιση του συστήματος, στο οποίο βάσιζε την ύπαρξή της σαν τάξη, και μάλιστα σαν κυρίαρχη τάξη.

Ο κλήρος

Ο κλήρος, που αριθμούσε γύρω στα 120.000 άτομα, απολάμβανε, σαν η πρώτη από τις κλειστές τάξεις μέσα στο κράτος, σημαντικά προνόμια, τόσο πολιτικά και νομικά, όσο και φορολογικά. Η οικονομική του ισχύς βασιζόταν στη γαιοκτησία και το φόρο της δεκάτης.

Η καθολική εκκλησία ήταν εύπορη. Προπαντός στις πόλεις των επισκόπων, της ανήκαν εκτός από τα άκτιστα οικόπεδα, πολυάριθμα οικήματα και μοναστήρια. Ακόμα σημαντικότερη ήταν η κατοχή γαιών κυρίως με τη μορφή μισθωνομένων αγροκτημάτων. Όσες από αυτές τις γαίες υπάγονταν στο έδαφος της Γαλλίας, αποτελούσαν το ένα δέκατο ή και περισσότερο της συνολικής έκτασης. Ο Βολταίρος (*Voltaire*) υπολόγιζε τα ετήσια έσοδα απ' αυτές γύρω στα 90 και ο υπουργός Νεκέρ (*Necker*) λίγο αργότερα, στα 130 εκατομμύρια λίβρες.

Στο φόρο της δεκάτης υπαγόταν κάθε γαία, ακόμα και εκείνες των ευγενών και του στέμματος. Οι εισφορές συμποσούνταν κατά μέσο

όρο στο ένα δέκατο τρίτο του ακαθάριστου εισοδήματος από τη συγκομιδή, πράγμα που αντιστοιχούσε σε χρηματική αξία 100-120 εκατομμυρίων, επομένως την ίδια περίπου με τα έσοδα από την κατοχή γαιών.

Με τη δεκάτη, τις γαίες της εκκλησίας και των μοναστηριών ο κλήρος είχε στη διάθεσή του για πώληση ένα σημαντικό τμήμα της συγκομιδής και έβγαине κερδισμένος από την άνοδο των τιμών, όσο και από την αύξηση του ενοικίου: επιπλέον φαίνεται ότι και η αξία της δεκάτης διπλασιάστηκε μέσα στον 18ο αιώνα.

Ανάμεσα στις κλειστές τάξεις μόνο η θρησκευτική είχε να επιδείξει ιδιαίτερη διοίκηση και δικαιοδοσία. Κάθε πέντε χρόνια γινόταν η γενική συνέλευση του κλήρου για τη συζήτηση και τη λήψη αποφάσεων πάνω σε θρησκευτικά ζητήματα και σε συμφέροντα της τάξης. Επίσης προσδιόριζε το ύψος μιας «οικειοθελούς συνεισφοράς» στις κρατικές δαπάνες. Αυτή και οι «δεκάτες», που έπρεπε να καταβληθούν από μεμονωμένα πρόσωπα του κλήρου, ήταν οι μόνες εισφορές που κατέβαλλε ο κλήρος: γύρω στα 3,5 εκατομμύρια – ένα γελοίο ποσό σε σύγκριση με τα έσοδά του. Ο κλήρος στάθηκε πιο χρήσιμος για τη μοναρχία μέσω της επιτέλεσης κάποιων δημόσιων λειτουργιών: της σύνταξης των ληξιαρχικών πράξεων για βαφτίσεις, γάμους, κηδείες, της πρόνοιας και της παιδείας.

Τα μοναχικά τάγματα (20.000 μέχρι 25.000 μοναχοί και 40.000 μοναχές) δοκιμάζανε μια διαρκή ηθική κατάρπτωση. Μάταια προσπάθησε μια μοναχική επιτροπή, που ιδρύθηκε το 1766, να δρομολογήσει κάποιες μεταρρυθμίσεις. Το 1789 υπήρχαν σχεδόν χίλια μοναστήρια, τα οποία είτε υπάγονταν σε κληρικούς με μόνιμη πρόσοδο, είτε παραχωρούνταν αυθαίρετα από το βασιλιά. Η κακή φήμη που απέκτησαν οι μοναχοί πρέπει να αποδοθεί και στο γεγονός ότι τα έσοδα από τις μεγάλες περιουσίες τους πήγαιναν σε ήδη ερημωμένα μοναστήρια ή, ακόμα πιο συχνά, σε ηγούμενους που ούτε καν κατοικούσαν εκεί. Επίσκοποι που σκόπιμα δεν έβλεπαν τον πάσσαλο μέσα στο δικό τους μάτι, παραπονιούνταν για τη χαλάρωση της πειθαρχίας και την ακόλαστη συμπεριφορά πολλών ρασοφόρων. Ακόμα περισσότερο τους ανησυχούσε το γεγονός ότι θρίσκανε πρόσβαση μεταξύ των κληρικών των ταγμάτων κριτικές θεωρίες και πολλοί εγκατέλειπαν τα μοναστήρια. Από αυτούς θα προέλθουν, κατά ένα μέρος, η πιστή στο σύνταγμα εκκλησία της επαναστατικής εποχής και, κατά ένα άλλο μέρος, λίγα, αλλά γνήσια επαναστατικά στελέχη. Λιγότερο αισθητά ήταν τα φαινόμενα διάλυσης στα γυναικεία μοναστήρια, και η *Καλόγρια* του Ντιντερό (Diderot) περιγράφει μια ακραία μάλλον περίπτωση. Στην

πραγματικότητα, ενώσεις γυναικείων μονών, που συγχρόνως συγκαταλέγονταν στις πιο φτωχές, συμμετείχαν στην περιποίηση των αρρώστων και στην εκπαίδευση, ενώ άλλα παρασιτικά μοναστήρια και γυναικεία ιδρύματα ήταν πάμπλουτα.

Ακόμα πιο έκδηλα απ' ό,τι στους μοναχούς κληρικούς, ένας κοινωνικός φραγμός χώριζε τους υπόλοιπους κληρικούς σε κατώτερο και ανώτερο κλήρο, που πρόσεχε πολύ για να αποτρέψει κάθε εισβολή στα προνόμιά του: και οι 139 επίσκοποι το 1789 ήταν ευγενείς. Το μεγαλύτερο τμήμα των εσόδων της Πρώτης Τάξης πήγαινε στους αρχιερείς: σε επισκόπους και ηγουμένους, συνοδικούς και κυρίες "αξιοπρεπών" ιδρυμάτων. Οι επίσκοποι δεν υστερούσαν σε μεγαλοπρέπεια και πολυτέλεια σε σχέση με τους μεγαλύτερους εγκόσμιους άρχοντες. Ένας μόνο, ο Λα Λίζερν φον Λάνγκρ (La Luzerne von Langres) έγινε αντικείμενο θαυμασμού σαν σοβαρός θεολόγος, ενώ οι περισσότεροι διασκέδαζαν στην Αυλή και μόνο παρεμπιπτόντως φρόντιζαν για τις επισκοπές τους. Ο αρχιεπίσκοπος Λομενί ντε Μπριέν (Loménie de Brienne) από την Τουλούζη υπέφερε από ένα είδος σύφιλης και μερικοί από τους συναδέλφους του επιδείκνυαν δημόσια τις μαιτρέσες τους. Ο αρχιεπίσκοπος του Στρασβούργου, καρδινάλιος δούκας Ροάν (Rohan), ταυτόχρονα γερμανός ηγεμόνας και κόμης, της υπαίθρου, είχε να «καταβροχθίσει» κάθε χρόνο 400.000 λίβρες κι ήταν παρ' όλα αυτά ένας οκνός επισκέπτης των πολυάριθμων πιστών του. Ο κατώτερος κλήρος των 50.000 εφημερίων και βοηθών κληρικών αντιμετώπιζε στο μεταξύ πραγματικές δυσχέρειες. Αν σε μερικούς πλούσιους εφημέριους έρρεαν άφθονα τυχερά από τις μεγάλες και πλούσιες ενορίες, κάποιοι εφημέριοι και οι περισσότεροι βοηθοί τους αρκούνταν σε μισθούς πείνας ή σε ένα «σταθερό μερίδιο» (*portion congrue*), το οποίο τους «παραχωρούσαν» από τα έσοδά τους οι αριστοκράτες κληρικοί και δικαιούχοι της δεκάτης, χωρίς να ασκούν οι ίδιοι τα καθήκοντα του αξιώματός τους. Το 1786 αυτός ο μισθός αυξήθηκε για να καταπνίγει η αναταραχή στον κατώτερο κλήρο, που προερχόταν από το λαό και συχνά μοιραζόταν μ' αυτόν τους μόχθους του, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες του.

Το παράδειγμα του Ντοφινέ είναι, σχετικά μ' αυτό, διδακτικό. Πιο έντονα απ' ό,τι σε άλλες επαρχίες προετοιμαζόταν εδώ εκείνη η «εξέγερση των εφημερίων», η οποία, σε μια δεδομένη επαναστατική κατάσταση, θα προκαλέσει τον κατακερματισμό της Πρώτης Τάξης. Υλικές ανάγκες οδήγησαν τους εφημέριους και τους βοηθούς τους να διατυπώσουν τις εγκόσμιες απαιτήσεις τους, οι οποίες ωστόσο γρήγορα μεταφέρθηκαν σε θεολογικό επίπεδο. Το 1776 ο κατοπινός φιλοε-

παναστάτης επίσκοπος της Γκρενόμπλ Ανρί Ρεμόν (Henri Reymond) δημοσίευσε ένα βιβλίο, στο οποίο μιλούσε για τα δικαιώματα του κατώτερου κλήρου, όπως θεμελιώνονταν από την πρωτοχριστιανική εκκλησία, από τις πρώτες συνόδους και τις διδασκαλίες των εκκλησιαστικών πατέρων. Το 1789 οι εφημέριοι του Ντοφινέ θα οδηγήσουν αυτές τις απόψεις μέχρι τις απώτατες λογικές τους συνέπειες και θα αναζητήσουν τη σωτηρία τους σε μια συμμαχία με την Τρίτη Τάξη.

Αν και μια τέτοια στάση πολλών απλών κληρικών έδινε στηρίγματα στον ισχυρισμό του Σιεγές (Sieyès) ότι ο κλήρος αποτελεί μάλλον μια επαγγελματική ομάδα, παρά μια κλειστή τάξη, η καθολική εκκλησία σαν προνομιακό σύνολο, είχε συνδέσει το πεπρωμένο της με εκείνο της αριστοκρατίας. Αυτή, στο μέτρο που οι συνθήκες της διαβίωσής της γίνονταν όλο και πιο δύσκολες, απομονωνόταν όλο και περισσότερο: αντιμέτωπη με την άνοδο της αστικής τάξης απολιθώθηκε σε μια κάστα, που έχασε την κοινωνική της ευκινησία. Απέκλειε τους αστούς από τις ηγετικές θέσεις στην εκκλησία, το στρατό, τη δικαιοσύνη και τη διοίκηση, μέχρι τη στιγμή που δεν μπορούσε πια να δικαιολογήσει τα προνόμια και τις εύνοιες με βάση τις υπηρεσίες που προσέφερε. Τόσο η κοσμική όσο και η εκκλησιαστική αριστοκρατία αποκόπηκε από το έθνος με τη ματαιοδοξία της, με την έλλειψη μέτρου στις απαιτήσεις της και με την πεισματική της άρνηση να προσαρμοστεί και να υποταχτεί στο κοινό όφελος.

Η αστική τάξη

Η Τρίτη Τάξη περιλάμβανε τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού και αριθμούσε το 1789 γύρω στα 25 εκατομμύρια. Τη σημασία της τόνισε ο Σιεγές τις παραμονές της επανάστασης στην ονομαστή πραγματεία του *Τι είναι η Τρίτη Τάξη*:

«Ποιος θα τολμούσε να ισχυριστεί ότι η Τρίτη Τάξη δεν διαθέτει όλα τα αναγκαία στοιχεία, για να σχηματίσει ένα άρτιο έθνος; Είναι ο δυνατός και ρωμαλέος άνθρωπος που το ένα του χέρι είναι ακόμα αλυσοδεμένο...

Λοιπόν τι είναι η Τρίτη Τάξη; Το παν, όμως ένα παν αιχμαλωτισμένο και καταπιεσμένο. Τι θα ήτανε χωρίς την προνομιούχα τάξη; Το παν, όμως ένα παν ελεύθερο και ακμαίο. Τίποτα δεν μπορεί να γίνει χωρίς αυτήν, όλα θα πήγαιναν ασύγκριτα καλύτερα χωρίς τις άλλες τάξεις...

Η Τρίτη Τάξη περιλαμβάνει επομένως όλα όσα ανήκουν στο έθνος, και όλα όσα δεν είναι η Τρίτη Τάξη δεν μπορούν να θεωρηθούν σαν τμήμα του έθνους».

Αυτή η «Τρίτη Τάξη» (Tiers Etat) συνίστατο από ακτήμονες και ιδιοκτήτες: από τις εργαζόμενες τάξεις στην πόλη και στην ύπαιθρο, από τους μικροαστούς και τα συγγενικά τους ενδιάμεσα στρώματα, από την αστική τάξη. Η κοινή τους όμως αντίσταση ενάντια στους προνομιούχους και η απαίτησή τους για μικροαστική ισότητα απέναντι στο νόμο έκανε να υποχωρούν οι διαφορές τους. Μόλις όμως επιτευχθεί αυτός ο βραχυπρόθεσμος στόχος στην επανάσταση, η αλληλεγγύη της τάξης θα καταλήξει σε πάλι ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες που τη συναπαρτιίζουν.

Η αστική τάξη αποτελούσε την κυρίαρχη τάξη μέσα στην Τρίτη Τάξη. Αριθμητικά σαφής μειοψηφία, ακόμα και αν της αποδώσει κανείς μια μικροαστική περιφέρεια, καταλάμβανε από την άποψη της ιδιοκτησίας και της μόρφωσης, την πρώτη θέση μέσα στην κοινωνία του «παλιού καθεστώτος» μια θέση που αμφισβητούσε και αποτελούσε πρόκληση για την πρωτοκαθεδρία των προνομιούχων.

Η «μπουρζουαζία των εισοδηματιών» ήταν η λιγότερο παραγωγική μερίδα της τάξης και γι' αυτό η περισσότερο συντηρητική και ακόμα στενά συνδεδεμένη με την παλιά κατάσταση πραγμάτων. Είχε αυξήσει σταθερά την ευημερία της, που είχε διαφυλάξει με φόβο, και ο αριθμός των εισοδηματιών ανέβαινε ακατάπαυστα.

Τα εισοδήματα μπορούσαν να προέρχονται από εμπορικές συναλλαγές ή να έχουν κερδηθεί με τη μορφή ομολογιών της δημόσιας υπηρεσίας δανείων, ή να προέρχονται από ενοίκια ή εκμίσθωση γαιών. Το μερίδιο της μπουρζουαζίας των εισοδηματιών σε γαιοκτησία μπορεί να υπολογιστεί στο 12-15%. Πολύ μεγαλύτερο ήταν στις παρυφές των πόλεων, επειδή η επένδυση κερδών σε ακίνητα γινόταν κατά προτίμηση κοντά στον τόπο κατοικίας.

Η *bourgeoisie d'affaires*, ο καπιταλιστής επιχειρηματίας, ή, κατά τον Άνταμ Σμιθ (Adam Smith) η τάξη των «επιχειρηματιών», δεν χωριζόταν μόνο σε μεγάλη, μεσαία και μικρή: χωριζόταν ταυτόχρονα σε ομάδες που διακρίνονταν από ιστορικές και τοπικές ιδιομορφίες.

Η οικονομική μπουρζουαζία των τραπεζιτών, των στρατιωτικών προμηθευτών και των ανώτατων υπαλλήλων της οικονομικής διοίκησης συνιστούσε αμέσως-αμέσως μια αριστοκρατία στο εσωτερικό της μεγαλοαστικής τάξης, η οποία αποκτούσε δεσμούς γάμου με τους εξ αίματος ευγενείς. Η κοινωνική τους ισχύς λίγο υπολείπόταν σε σχέση με τον πλούτο τους. Από τις φορολογικές αποδόσεις, με τη χορήγηση

κρατικών δανείων και από τα κέρδη του θεμελιωτή, από την ίδρυση ανώνυμων εταιριών, σχημάτιζαν περιουσίες εκατομμυρίων που τους επέτρεπαν, προπάντων στο Παρίσι, να υποσκελίζουν την Αυλή και τους «γαλαζοαίματους», σαν μαϊκήνες της επιστήμης, της τέχνης και της λογοτεχνίας.

Η εμπορική μπουρζουαζία των μεγαλεμπόρων, εφοπλιστών, τοκογλύφων και των μεσιτών του χρηματιστηρίου αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα μεγάλα λιμάνια. Πόλεις όπως το Μπορντό, η Νάντη και η Λα-ροσέλ πλούτισαν από το αποικιακό εμπόριο με τις Αντίλες, με την εισαγωγή καφέ, λουλακιού και μπαμπακιού· στην παγκόσμια αγορά ζάχαρης η Γαλλία πέρασε στην πρώτη θέση χάρη στην αύξηση της παραγωγής στον Άγιο Δομίνικο (Αϊτή). Ακόμα πιο προσοδοφόρο αποδείχτηκε το «τριγωνικό εμπόριο» μέσω της Αφρικής που εφοδίαζε με εκατοντάδες χιλιάδες σκλάβους τα νησιά των φυτειών. Η Μασσαλία είχε ειδικευτεί στο εμπόριο της λεβάντας στην οποία η Γαλλία, χάρη στις παλιές καλές της σχέσεις με την Τουρκία, είχε τα πρωτεία. Η Χάβρη εξυπηρετούσε την αυξανόμενη συναλλαγή με τη Βόρεια Αμερική.

Παρά τη συγκριτικά χαμηλότερη ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος, από το 1716 μέχρι το 1789 το αποικιακό και εξωτερικό εμπόριο τετραπλασιάστηκε και συσσώρευσε κεφάλαια που πίεζαν για αξιοποίηση. Η αστική τάξη τα επένδυε κατά το μεγαλύτερο μέρος τους στην έγγεια ιδιοκτησία, σύμβολο κοινωνικού γοήτρου σ' αυτή την κοινωνία, που στο σύνολό της ήταν ακόμα φεουδαρχικά προσδιορισμένη· όλο και περισσότερο όμως μετέτρεπε τα πλεονάσματά της σε χρηματοδότηση μιας σταδιακά δημιουργούμενης μεγάλης βιομηχανίας.

Η μπουρζουαζία της μανιφακτούρας άρχιζε μόλις τώρα να ξεχωρίζει από το εμπορικό κεφάλαιο. Για καιρό η βιομηχανία είχε αποτελέσει παράρτημά του, όταν ο μεγαλέμπορος με το σύστημα της οικοτεχνίας εφοδίαζε τους κατοίκον εργάτες με πρώτη ύλη και παραλάμβανε απ' αυτούς το τελικό προϊόν. Η πολύ διαδεδομένη βιοτεχνία στην ύπαιθρο, η «βιομηχανία του χωριού», απασχολούσε εκατοντάδες χιλιάδες γεωργούς για τους «εμπόρους» των πόλεων. Η καπιταλιστική μεγάλη παραγωγή που ευδοκίμούσε σε καινούργιους βιομηχανικούς κλάδους, απαιτούσε στο μεταξύ ένα δαπανηρό μηχανικό εξοπλισμό, που εξανάγκαζε σε συγκεντροποίηση. Μεγάλες επιχειρήσεις της βαριάς βιομηχανίας δημιουργήθηκαν στην πλούσια σε μεταλλεύματα Λωρραίνη και οι ευγενείς δεν είχαν αντίρρηση να ασχοληθούν μ' αυτές. Το Κρεζό, που δημιουργήθηκε το 1787 από μια ανώνυμη εταιρία, διέθετε ατμομηχανές, άμαξες συρόμενες με άλογα πάνω σε σιδηροτρο-

χιές, τέσσερις υψικάμινους και δύο σιδηρουργεία με εξειδίκευση στα τρυπάνια, που ήταν τα πιο σημαντικά στον κόσμο. Ο βαρόνος Ντίτριχ (Dietrich) στο Στρασβούργο, ο «βασιλιάς του σιδήρου» της εποχής του, που μόνο τα δικά του εργοστάσια απασχολούσαν, όπως και να 'χει το πράγμα, 800 εργάτες, βρισκόταν στην κορυφή της ισχυρότερης βιομηχανικής ομάδας της Γαλλίας. Στην εξόρυξη άνθρακα η ίδρυση ανώνυμων εταιριών επέτρεπε μια ορθολογικοποίηση της παραγωγής και τη συσσώρευση εργατικής δύναμης. Η μετοχική εταιρία που εκμεταλλευόταν τα ανθρακοφόρα κοιτάσματα του Ανζέν απασχολούσε 4.000 μισθωτούς εργάτες. Ο ρυθμός της βιομηχανικής ανάπτυξης εξελισσόταν ανισόμετρα, τόσο τοπικά όσο και στους μεμονωμένους παραγωγικούς κλάδους.

Τομείς αργής ανάπτυξης – 61% κατά τη διάρκεια ενός αιώνα – ήταν οι παλιές βιοτεχνίες, όπως η βιοτεχνία υφασμάτων και η λινοϋφαντουργία: στο Λανγκεντόκ ήταν 143% και στη Καμπανία 127%, ενώ αντίθετα η Νορμανδία, η Οβέρν και το Πουατού ήταν στάσιμα και το Λιμουζέν και η Προβηγκία παρήκμαζαν. Γοργή ανάπτυξη σημείωσαν οι σύγχρονοι βιομηχανικοί κλάδοι με εξελιγμένη τεχνολογία από τους οποίους το βασικό τμήμα πήγαινε σε επενδύσεις: εξόρυξη γαιάνθρακα, μεταλλουργία, θαμβακουργία. Στο Ανζέν η αύξηση της παραγωγής γαιάνθρακα στο διάστημα 1744-1789 έφτασε το 681%· τα προϊόντα από χυτοσίδηρο αυξήθηκαν στο διάστημα 1738-1789 κατά 71% (στο διάστημα 1738-1811 κατά 1.100%). Για τη θαμβακουργία δεν υπάρχουν συνολικές στατιστικές· στην αλσατική «περιοχή μέγιστης απόδοσης», στη Μιλουζ, σημειώνεται κατά το διάστημα 1758-1786 μια αύξηση κατά 738%. Η μεταξουργία, αν και παλιά τέχνη, ακολούθησε το ρεύμα, αφού στον μέχρι τότε στενό της κύκλο πελατών από τους ευγενείς και τον κλήρο, εισχώρησαν τώρα και πλατιά αγοραστικά στρώματα πλούσιων αστών και μικροαστών που ενδιαφέρονταν για κοινωνική υπόληψη. Στη Λυών ο αριθμός των «βιοτεχνιών» κατά το διάστημα 1720-1788 αυξήθηκε κατά 185%, στο Ντοφινέ μεταξύ 1730-1767 η παραγωγή στριφτού μεταξιού αυξήθηκε, μάλιστα, κατά 400%.

Παρά την επεκτατική της δύναμη, η βιομηχανία επηρέαζε τη γενική ανάπτυξη της οικονομίας μόνο μέχρι ένα βαθμό. Άμεσα αποκρυσταλλώθηκε στη διάρθρωση του εξωτερικού εμπορίου: στο διάστημα 1716-1787 η εξαγωγή έτοιμων προϊόντων αυξήθηκε κατά 221% και οι συνολικές εξαγωγές κατά 298%. Εκτός από το αποικιακό εμπόριο, αυξήθηκε ταυτόχρονα το μερίδιο σε πρώτες ύλες στις εισαγωγές από 12 σε 42%.

Μια τόσο μεγάλη οικονομική πρόοδος ξύπνησε στην αστική τά-

ξη ταξική συνείδηση και την έκανε όχι μόνο να νιώσει, αλλά και να κατανοήσει την αντίθεσή της με το σύστημα της φεουδαρχικής αριστοκρατίας. Ο Σιεγές αναγνώριζε γι' αυτό στην Τρίτη Τάξη, ούτε λίγο ούτε πολύ, «όλο το έθνος», αφού οι ευγενείς καταβρόχθιζαν ένα σπουδαίο τμήμα του κοινωνικού προϊόντος, χωρίς να συμβάλλουν στο ελάχιστο στη δημιουργία του. Ο Μπαρνάβ (Barnave) εμβάθυνε ακόμα περισσότερο. Μεγαλωμένος στο Ντοφινέ, που σύμφωνα με μια εξιστόρηση του επιθεωρητή μανιφακτούρας Ρολάν (Roland), ήταν η πιο πλούσια σε βιοτεχνίες επαρχία του βασιλείου, στην *Εισαγωγή στη Γαλλική Επανάσταση* το 1791 θα διατυπώσει το αξίωμα ότι οι θεσμοί που έχουν θεσπιστεί από την αριστοκρατία και ταιριάζουν σ' αυτήν, εμποδίζουν και επιβραδύνουν την έναρξη της βιομηχανικής εποχής:

«Από τότε που η βιοτεχνία και το εμπόριο αρχίζουν να διεισδύουν στο λαό και να εξασφαλίζουν καινούργιες πηγές ευημερίας για την παραγωγική τάξη, προετοιμάζεται μια επανάσταση στους πολιτικούς νόμους· η αναδιανομή του πλούτου προκαλεί μια νέα κατανομή της εξουσίας. Έτσι ακριβώς, όπως η κατοχή γαιών ανύψωσε την αριστοκρατία, η βιομηχανική ιδιοκτησία αυξάνει την εξουσία του λαού»

Ο Μπαρνάβ γράφει «λαός» εκεί που εμείς εννοούμε την αστική τάξη. Αναδεικνύει, ωστόσο, τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις δύο μορφές ιδιοκτησίας και στις δύο τάξεις που στηρίζονται στη μια ή στην άλλη μορφή: η βιομηχανική ιδιοκτησία – ή με ευρύτερη έννοια η κινητή γενικά ιδιοκτησία – οδηγεί στην πολιτική εμφάνιση στο προσκήνιο της τάξης που τη διαθέτει.

Η διανόηση

Τα επαγγέλματα της διανόησης εφοδίασαν την Τρίτη Τάξη με τους διαπρεπέστερους εκφραστές της. Τα μεσαία αξιώματα στη δικαιοσύνη και την οικονομική διαχείριση, που η κατοχή τους δεν οδηγούσε στον τίτλο του ευγενή, αποτελούσαν ένα από τα κύρια πεδία δράσης της. Τα πιο επιθυμητά, αφού ήταν συνάμα και τα πιο επικερδή, ήταν οι νομικοί επαγγελματίες κλάδοι: εισαγγελέας, συμβολαιογράφος, δικηγόρος, γραφέας ή δικαστικός κλητήρας.

Οι πλήρως εκπαιδευμένοι γιατροί ήταν σπάνιοι και δεν απολάμβαναν καμιά ιδιαίτερη φήμη, με εξαίρεση τις διασημότητες, όπως τον Τρονσιέ (Tronchier), τον Γκιλοτέν (Guillotín) ή τον Λουί (Louis). Οι

μικρές πόλεις αρκούσαν τις περισσότερες φορές στο φαρμακοποιό, στον πρακτικό χειρουργό, την κομπογιαννίτσα ή το λουτροθεραπευτή, που στα χωριά μπορούσε να ταυτίζεται με τον κουρέα, αν όχι και με τον προβατοβοσκό. Ακόμα μικρότερη σημασία έδιναν στους καθηγητές, εκτός από ορισμένους που διδασκαν στο *Collège de France* της Ακαδημίας ή σε ξακουστές νομικές και ιατρικές σχολές. Το καχύποπτα διαφυλαγμένο διδασκαλικό μονοπώλιο της εκκλησίας εμπόδιζε την ανάπτυξή τους. Επιπλέον οι καθηγητές δεν ήταν πολυάριθμοι και στην επανάσταση θα ξεχωρίσουν ακόμα λιγότεροι σαν κοσμικοί και θρησκευτικοί παιδαγωγοί στα σχετικά αναπτυγμένα ανώτερα σχολεία, το κολέγιο (*collège*) ή λύκειο (*lycée*). Σαν λαϊκοί δάσκαλοι δρούσαν στην πλειοψηφία τους οι δάσκαλοι της κατώτερης βαθμίδας ή ακόμα και οι απλοί «παιδαγωγοί» χωρίς επαγγελματική παιδεία.

Συγγραφείς και δημοσιολόγοι, που τις περισσότερες φορές βρίσκονταν σε υλικά αθέβαιη θέση όταν έβγαζαν τα προς το ζην μόνο από τα κέρδη της πένας τους, άσκησαν ωστόσο στο Παρίσι, το επίκεντρο της επανάστασης, πριν και κατά τη διάρκειά της, αποφασιστική επίδραση στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Λιγότερης προσοχής τύχαιναν οι εικαστικοί καλλιτέχνες και μουσικοί, που ήταν συχνά εξαρτημένοι από αυλικούς και ευγενείς εντολοδότες. Σε ακόμα πιο άσχημη κατάσταση βρίσκονταν, παρά τη συμπάθεια του κοινού, οι ηθοποιοί, τους οποίους η εκκλησιαστικά διαποτισμένη προκατάληψη εξίσωνε με τους θαυματοποιούς και τους τσιγγάνους, χαρακτηρίζοντάς τους σαν «άτιμους» και πλανόδιο όχλο, έξω από το κοινωνικό σύστημα, στους οποίους, μάλιστα, παρέμενε απαγορευμένη η νομικά κατοχυρωμένη σύναψη γάμου.

Οι συνθήκες ζωής των μεσαίων υπαλλήλων καθώς και των ελεύθερων επαγγελματιών δεν ήταν επομένως ενιαίες και δύσκολα μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους. Μερικοί ήταν καλά βολεμένοι και βρίσκονταν δίπλα στους τηβεννοφόρους ευγενείς, η πλειοψηφία ζούσε σε μέτριες, αλλά επαρκείς συνθήκες, ενώ άλλοι, μπορούν να χαρακτηριστούν προλετάριοι της διανόησης. Δικηγόροι που καταπίνονταν με τη διεξαγωγή δικών αγροτών και αστών ενάντια σε επεμβάσεις της φεουδαρχικής αριστοκρατίας ή του απολυταρχικού κράτους, αποτελούσαν έναν συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα ανομοιογενή στοιχεία της Τρίτης Τάξης και το 1789 θα εμφανιστούν σαν ιδεολογικοί εκφραστές και σαν η σημαντικότερη εφεδρεία σε στελέχη της αστικής επανάστασης.

Οι μικροαστοί

Οι μικροαστοί διέθεταν κυρίως μέσα παραγωγής και κυκλοφορίας. Οι διαβαθμίσεις στις γραμμές τους ήταν, όμως, επίσης σημαντικές.

Αυτό το κοινωνικό στρώμα ήταν συνδεδεμένο με τις αρχαϊκές μορφές οργάνωσης του λιανικού εμπορίου και της βιοτεχνίας σε συντεχνίες, ενώσεις και αδελφότητες. Κεφάλαιο και εργατική δύναμη διασκορπιζόνταν σε μικρά και πολύ μικρά εργαστήρια ή μαγαζιά. Ο τρόπος δουλειάς ακολουθούσε μια πανάρχαιη ρουτίνα. Τα εργαλεία και ο εξοπλισμός ήταν πρωτόγονα. Στο μεταξύ αποδιδόταν, ακόμα, μεγάλη οικονομική σημασία στη βιοτεχνική παραγωγή των τεχνιτών και μόνο η τεχνική πρόοδος την απείλησε με μια θανάσιμη κρίση.

Στα τέλη του 18ου αιώνα σιγόκαιγε ανάμεσα στους αρχιτεχνίτες μια δυσaréσκεια. Άλλους τους ανησυχούσε η προοπτική να καταντήσουν εξαρτημένοι μισθωτοί, άλλοι φοβόντουσαν την αχαλίνωτη αύξηση των ανώτερων ανταγωνιστών τους που μπορεί να σήμαινε την καταστροφή τους, αν γκρεμίζονταν τα προστατευτικά τείχη της συντεχνίας. Γι' αυτό η πλειοψηφία ήταν απρόθυμη ν' ακολουθήσει το νόμο του λύκου μέσα στα πλαίσια μιας καπιταλιστικής διαμόρφωσης της παραγωγής. Το ότι η ύπαρξή τους είχε γίνει ανασφαλής, από τη μια, τους έκανε δεκτικούς στις επαναστατικές ιδέες. Σε αντίθεση, όμως, με την αστική τάξη, δεν αγωνίζονταν για την ελευθερία της βιοτεχνίας ή του εμπορίου, αλλά για κάποιες διοικητικές ρυθμίσεις. Ο τρόπος σκέψης τους επηρεαζόταν, κατά τα άλλα, κυρίως από το ύψος των εσόδων τους και από το μερίδιο που είχε σ' αυτά το επιχειρηματικό κεφάλαιο ή η προσωπική εργασιακή απόδοση. Όσο πιο ψηλά ανέβαινε κανείς στην κοινωνική κλίμακα, τόσο περισσότερη βαρύτητα αποκτούσε.

Οι ιδιοκτήτες μαγαζιών επίσης που πουλούσαν οι ίδιοι, πετύχαιναν με την αύξηση των τιμών υψηλότερα έσοδα, και πολλοί που είχαν πατέρα κάπελα αναρριχήθηκαν μέσω της δουλειάς του γραφέα στα ελεύθερα επαγγέλματα. Επίσης οι συντεχνιάρχες που εφοδίαζαν άμεσα την πελατεία τους, ωφελούνταν από τις διαρκείς αυξήσεις των τιμών. Αντίθετα, οι μη ανεξάρτητοι χειρώνακτες που εργάζονταν κυρίως έναντι αμοιβής, έπεσαν θύματα της ψαλίδας ανάμεσα στις τιμές και τους μισθούς. Υπέφεραν από τη γενική επιδείνωση των συνθηκών ζωής που έπληξε κατά το τέλος του παλιού καθεστώτος τις λαϊκές τάξεις των πόλεων.

Οι λαϊκές τάξεις των πόλεων

Η κυρίως χειρωνακτική παραγωγή και η κυκλοφορία των αγαθών μέσω των μικρομάγισζων προκαλούσαν σχεδόν ανεπαίσθητες μετατοπίσεις από τα κατώτερα στρώματα της αστικής τάξης, μέσω της μικροαστικής τάξης, στο προλεταριάτο στο αρχικό στάδιο. Παρ' όλα αυτά, η αριστοκρατία και η αστική τάξη χαρακτήριζαν τη μάζα που ζούσε από τη χειρωνακτική εργασία με την ίδια περιφρόνηση σαν «λαό» (*peuple*). Τις πραγματικές αντιθέσεις μέσα στους κόλπους της μαρτυρά η συχνά παρατιθέμενη πληροφορία της κόρης του ιακωβίνου αρχιμαραγκού Ντιπλέ, σύμφωνα με την οποία ο σπιτονοικοκύρης του Ροθσπιέρου, που τα είχε καταφέρει να ευημερεί και νοιαζόταν για την αξιοπρέπειά του, ποτέ δεν είχε φάει στο ίδιο τραπέζι με τους «υπηρετούντες», δηλαδή με τους εργάτες.

Στο σημείο σύνδεσης των μικροαστών με τις λαϊκές τάξεις θρισκόταν ο βιοτέχνης που δούλευε με παραγγελίες, όπως οι μεταξοϋφαντουργοί της Λυών, οι «κανούτοι» τους οποίους προμήθευε με πρώτη ύλη προς επεξεργασία ένας επίσης «καπιταλιστής» εμπονομαζόμενος χονδρέμπορας και αναλάμβανε την πώληση των προϊόντων τους. Ένας τέτοιος χειρωνακτας δούλευε σπίτι του και τις περισσότερες φορές με δικά του εργαλεία· συχνά τον βοηθούσαν άλλα μέλη της οικογένειας και σπανιότερα απασχολούσε ο ίδιος παραγιός, οπότε εμφανίζεται σαν μικρός εργοδότης ή αφεντικό (*patron*), ενώ, από οικονομική άποψη, υπόκειται με τη σειρά του σε σχέση μισθωτού απέναντι στον έμπορο καπιταλιστή.

Από εδώ και πέρα πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στους χειρωνακτες των συντεχνιών, τους εργάτες μανιφακτούρας και τους εργάτες της νεαρής τότε, μεγάλης βιομηχανίας.

Στις συντεχνίες των χειρωνακτών το οικογενειακό εργαστήριο αποτελούσε ένα αυτόνομο κύτταρο παραγωγής. Από εδώ προέκυψε ένας συγκεκριμένος τύπος κοινωνικών σχέσεων. Σε πολλές βιοτεχνίες κατοικούσαν όχι μόνο οι μαθητευόμενοι, αλλά και οι παραγιοί – συνήθως ένας ή δύο – κάτω από τη στέγη του μάστορα και διατρέφονταν απ' αυτόν. Παρέμεναν εξαρτημένοι από τον τρόπο σκέψης των μαστόρων στο βαθμό που έλπιζαν ότι και οι ίδιοι κάποτε θα έφταναν να γίνουν μάστορες. Στο βαθμό που το καλιό έθιμο άρχισε να χάνεται, προέκυψε ένας σαφέστερος διαχωρισμός ανάμεσα στο μάστορα και τους παραγιούς. Η συγκυρία επιτάχυνε την αποσύνθεση του παραδοσιακού συντεχνιακού πνεύματος, ενώ ταυτόχρονα προκαλούσε την ολοένα μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των παραγίων. Αυτοί τώρα δημιουργού-

σαν συχνά τις δικές τους αδελφότητες με κάποιον άγιο σαν προστάτη, ή ακόμα και μυστικές ενώσεις και κάποτε κατέφευγαν στο μέσο της απεργίας προκειμένου να βελτιώσουν τις συνθήκες της δουλειάς και της ζωής τους. Πολλοί γίνονταν ανεξάρτητοι χωρίς να πάρουν τον τίτλο του μάστορα, για να κερδίσουν το καθημερινό τους ψωμί σε επιχείρηση του ενός ατόμου, συχνά σαν «λαθραίοι εργάτες» (*chambrelans*) σ' έναν μεμονωμένο χώρο, εκτός συντεχνίας: συχνά στα προάστια (*faubourgs*) του Παρισιού, όπως στο Σεντ Αντουάν, όπου οι συντεχνιακοί περιορισμοί δεν ήταν τόσο αυστηροί, όσο στην πρωτεύουσα. Μερικοί κατάφεραν επιπλέον, όπως για παράδειγμα στη λεπτουργία – να περάσουν στη μικροαστική τάξη και σε μεμονωμένες περιπτώσεις και στην τάξη των επιχειρηματιών.

Οι εργάτες του βασιλικού εργοστασίου ταπήτων τοίχου, πορσελάνης και καθρεφτών κατείχαν ειδικά προνόμια: οι υψηλά εξειδικευμένοι εργάτες τους δεν θεωρούνταν χειρώνακτες (*artisans*), αλλά καλλιτέχνες (*artistes*) μέσα σε επιχειρήσεις, στις οποίες επιδοτήσεις του στέμματος χάριζαν μια σχετική ανεξαρτησία από την κατάσταση της αγοράς. Οι εργάτες των καπιταλιστικών μανιφακτούρων και εργοστασίων υπερτερούσαν έναντι των συντεχνιακών χειρωνακτών στους οποίους δεν ήταν υποχρεωτικός κανένας καθορισμένος χρόνος μαθητείας. Όμως, από την άλλη, υπάγονταν στην αυστηρά ρυθμισμένη οργάνωση δουλειάς του μεγάλου εργαστηρίου και η μεγάλη εργάσιμη μέρα ήταν κατά συνέπεια γι' αυτούς σωματικά σκληρότερη. Πολύ δύσκολα μπορούσαν να καταγγείλουν τα αφεντικά τους και είχαν ανάγκη από το πιστοποιητικό της απόλυσής τους: το 1781 καθιερώθηκε το βιβλίο εργασίας. Η σημασία των εργατών στις μανιφακτούρες που προανάγγελναν το βιομηχανικό προλεταριάτο του 19ου αιώνα ήταν ακόμα συγκριτικά ασήμαντη.

Το προφανώς πολυαριθμότερο στοιχείο των λαϊκών τάξεων των πόλεων αποτελούσαν ανειδίκευτοι μισθωτοί χωρίς σίγουρο εισόδημα: μεροκαματιάρηδες, εργαζόμενοι στις μεταφορές και αχθοφόροι, αγγε-
λιαφόροι, κηπουροί, εργάτες που δούλευαν σε χωματοουργικές εργασίες και στην οδοποιία, ανειδίκευτοι βοηθοί. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν οι υπηρετούντες και οι υπηρέτες των ευγενών και της αστικής τάξης: λακέδες, αμαξάδες, μάγειροι, οι οποίοι στις «καλύτερες» συνοικίες του δυτικού Παρισιού, όπως στο υπερφεουδαρχικό προάστιο Σεν Ζερμέν, ήταν πολυάριθμοι. Στην «κακή εποχή», μετά το θερισμό, αγρότες και εργάτες γης μετακινούνταν στις πόλεις για να προσφέρουν την εργατική τους δύναμη. Πολλοί «έντιμοι φτωχοί», χήρες και ορφανά, άνεργοι, ανάπηροι και άρρωστοι, ζούσαν μέσα σε φοβερή

φτώχεια. Με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο προσπαθούσαν να αποκρούσουν τα λούμπεν προλεταριακά στρώματα, τα οποία κυρίως στην πρωτεύουσα εκπροσωπούνταν πάρα πολύ έντονα: μια στρατιά από ζητιάνους, πόρνες και ο υπόκοσμος των κλεφτών και των κλεπταποδόχων που τον συμπλήρωναν μόνιμα λιποτάκτες και αλήτες.

Στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα ήταν σαφής μια τάση εξαθλίωσης των μισθωτών εργατών. Στη χειροτεχνία δεν διαφέρουν βασικά οι συνθήκες ζωής των παραγίων από εκείνες των κυρίων τους. Το εισόδημά τους ήταν χαμηλότερο, αλλά και για τους δύο η εργάσιμη μέρα διαρκούσε από την ανατολή του ήλιου μέχρι το σούρουπο. Βέβαια η δουλειά δεν ήτανε πολύ εντατική, ο ρυθμός ήταν άνετος και ο αριθμός των αργιών μεγάλος.

Το βασικό πρόβλημα των εργαζομένων ήταν η αμφίβολη αγοραστική δύναμη του μισθού. Η δυσανάλογη άνοδος των τιμών τους έπληττε με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το ύψος των αναγκών εξόδων τους. Επειδή οι τιμές των σιτηρών αυξάνονταν περισσότερο απ' όλες τις υπόλοιπες, ο απλός λαός επιβαρυνόταν περισσότερο απ' όλους. Κι αυτό γιατί ο αριθμός των παιδιών που αποκτούσε ήταν ιδιαίτερα υψηλός, αλλά και γιατί το ψωμί αποτελούσε την κύρια τροφή του. Ο Ε. Λαμπρούς (E. Labrousse), υπολογίζει ότι χρειαζόταν γι' αυτό γύρω στο 50% του οικογενειακού προϋπολογισμού. Το 16% αναλογούσε σε λαχανικά, φρούτα, λαρδί και κρασί, 10% σε ρουχισμό, 6% σε θέρμανση και φωτισμό. Κρέας μπορούσαν να απολαύσουν πολύ σπάνια. Ο συγγραφέας κάνει λόγο, για την περίοδο 1771-1789 σε σύγκριση με την περίοδο 1726-1741, για αύξηση του κόστους διαβίωσης κατά 45% και, μάλιστα, για τον ετήσιο μέσο όρο στην περίοδο 1785-1789 κατά 62%. Ακόμα πιο ισχυρές ήταν οι εποχιακές ταλαντεύσεις. Μετά την κακή σοδειά του 1788 εκσφενδονίστηκε τόσο πολύ στα ύψη η τιμή του ψωμιού, ώστε οι πιο φτωχοί εργάτες στην αλλαγή του χρόνου έπρεπε να ξοδέψουν το 58% και το 1789 μέχρι και το 80% του μισθού τους μόνο για ψωμί. Δεν είναι τυχαίο ότι ο χαρακτηρισμός *άπορος* χρησιμοποιείται κάποτε σαν συνώνυμο τόσο για τους φτωχούς όσο και για τους εργάτες.

Οι ειδικευμένοι εργάτες μπορούσαν να κερδίζουν καθημερινά μέχρι 40 πεντάρες, δηλαδή 2 λίβρες. Ο μέσος μισθός, ωστόσο, δεν ξεπερνούσε τις 20-25 πεντάρες, ιδιαίτερα στη μεγαλύτερη βιομηχανία, την υφαντουργία. Το μισόκιλο του ψωμιού κόστιζε τις καλές χρονιές 2 πεντάρες: η αγοραστική δύναμη του ημερομίσθιου αντιστοιχούσε επομένως σε 10 μισόκιλα. Σύμφωνα με τον Λαμπρούς, η αύξηση του ονομαστικού μισθού στο διάστημα 1726-1741 σε σύγκριση με το διά-

στημα 1785-1789 ήταν περίπου 22%. Έτσι οι μισθοί ακολουθούσαν, αλλά ποτέ δεν κατάφερναν να συμβαδίσουν με την αύξηση των τιμών· ο πραγματικός μισθός θούλιαζε κατά ένα τέταρτο. Κυκλικές και εποχιακές ταλαντεύσεις των μισθών μεγάλωναν ακόμα περισσότερο την ψαλίδα, αφού εξελίσσονταν αντίστροφα προς την αύξηση των τιμών. Τον 18ο αιώνα, ένα υπερβολικό κύμα ακρίβειας προκάλεσε ανεργία, γιατί η κακή σοδειά υποχρέωσε τους αγρότες σε συγκράτηση των αγορών τους. Η γεωργική κρίση με τη σειρά της είχε σαν συνέπεια μια βιομηχανική κρίση, γιατί το υψηλό μερίδιο του ψωμιού στη λαϊκή κατανάλωση περιορίζε άλλες αγορές, από τη στιγμή που η τιμή του ψωμιού άρχιζε να ανεβαίνει. Από τότε που οι φτωχές συνθήκες ζωής σε καιρούς ανάγκης δεν άφηναν καμία άλλη διέξοδο, εκτός από το ακόμα μεγαλύτερο σφίξιμο του ζωναριού, ο έρπων πληθωρισμός του αιώνα αύξαινε την αθλιότητα των λαϊκών μαζών των πόλεων· έτσι η πείνα τους δεν θα προκαλέσει πια υποταγή, αλλά αναταραχή.

Η επιδείνωση που παρουσιάστηκε δεν διέφυγε από την προσοχή των σύγχρονων παρατηρητών. Πρώτος ο Τιργκό (Turgot, *Παρατηρήσεις για τη δημιουργία και τη διανομή του πλούτου*, 1766) διατύπωσε έναν «σκληρό νόμο των μισθών»: είναι μέσα στη φύση των πραγμάτων να μην μπορεί το εισόδημα από το μισθό ενός εργάτη να ξεπεράσει εκείνο το ελάχιστο που απαιτείται για τη διατήρησή του και την αναπαραγωγή του.

Παρ' όλες τις κοινωνικές διαφωνίες ανάμεσα στην αστική τάξη και τους εργαζόμενους, κυριαρχούσε η κοινή τους εχθρότητα προς την αριστοκρατία και το όψιμο απολυταρχικό κράτος. Αυτή τη βασική αντίθεση ενίσχυε το γεγονός ότι πολλοί εργάτες είχαν αγροτική καταγωγή και είχαν διατηρήσει τις σχέσεις τους με το χωριό. Αποστρέφονταν τον ευγενή για τα προνόμιά του, για την εξουσία του πάνω στη γη, για τα φεουδαρχικά δασίματα που εισέπραττε. Ο κατώτερος λαός των πόλεων ζητούσε από το κράτος κυρίως μείωση των άμεσων φόρων και των δασμών, από τους οποίους οι διοικήσεις των πόλεων εξασφάλιζαν τα βασικά τους έσοδα, πράγμα που ευνοούσε πάλι τους πλούσιους.

Πολιτικά οι λαϊκές τάξεις έτειναν προς μια ακόμα συγκεχυμένη γι' αυτές μορφή αστικής δημοκρατίας· η ουσιαστικότερή τους απαίτηση παρέμενε πάντως το καθημερινό ψωμί. Αυτό που τους έκανε το 1788-89 τόσο εξαιρετικά ευαίσθητους και πολιτικά οξυδερκείς, ήταν η οικονομική κρίση που έθεσε σε αμφιβολία την ύπαρξή τους. Στις περισσότερες πόλεις η εξέγερση του 1789 είχε την προέλευσή της στην ένδεια και το πρώτο της αποτέλεσμα ήταν η δια της βίας μείωση της τι-

μής του ψωμιού μέσω δημόσιων ενισχυτικών ενεργειών. Προηγούμενες κρίσεις προκύπταν συνήθως από συνεχείς κακές σοδειές, μετά από τις οποίες οι τιμές των σιτηρών συνήθιζαν να ανεβαίνουν απότομα. Η κρίση, όμως, του 1788-89 ήταν η βαρύτερη του αιώνα. Από το χειμώνα ήδη παρουσιάστηκε έλλειψη και ακρίβεια. Η επαιτεία σαν αποτέλεσμα της ανεργίας πολλαπλασιάστηκε. Οι απειλούμενοι με λιμοκτονία άνεργοι αποτέλεσαν έναν από τους καταλύτες της επανάστασης των μαζών.

Το γεγονός ότι ευγενείς γαιοκτήμονες και εκκλησιαστικοί επισπράκτορες της δεκάτης, που μάζευαν τους φόρους στα προϊόντα, επωφεληθήκαν από την απότομη άνοδο στην τιμή του σταριού, αύξησε την αντίθεση των μαζών ενάντια στους «κρατούντες». Δημιουργήθηκε ο θρύλος ενός «συμβολαίου πείνας» που υποτίθεται ότι είχαν κλείσει οι πλούσιοι ενάντια στο λαό. Η υποψία στρεφόταν ενάντια στους χονδρεμπόρους και σ' όλους τους υπεύθυνους για τον εφοδιασμό με τρόφιμα, ενάντια στις διοικήσεις των πόλεων και στο κράτος.

Από την οργή προήλθαν σε πολλές περιοχές αναταραχές και εξεγέρσεις. Στο Παρίσι, ο κατασκευαστής ταπετσαριών Ρεβεγιόν και ο εργοστασιάρχης νίτρου Ανριό κατηγορήθηκαν για προσβλητικούς λόγους για το λαό που υπέφερε: ο «προοδευτικός» Ρεβεγιόν φέρεται να είπε, με τους καλούς τρόπους του, ότι ένας εργάτης μπορεί ακόμα και με τις συνθήκες που επικρατούσαν να ζήσει πολύ άνετα με 15 πεντάρες τη μέρα. Μετά απ' αυτό, στις 27 του Απριλίου 1789, έγιναν σφοδρές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και στις 28 καταλήφθηκαν και λεηλατήθηκαν και οι δύο επιχειρήσεις. Ο διοικητής της αστυνομίας χρησιμοποίησε στρατιωτικές μονάδες, το ξεσηκωμένο πλήθος έφερε αντίσταση και υπήρξαν νεκροί.

Τα οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα αυτής της ιστορικής μέρας, της πρώτης «αξιομνημόνευτης μέρας» επαναστατικού μαζικού αγώνα, είναι προφανή. Δεν επρόκειτο για μια εξέγερση με πολιτικούς στόχους. Οι μάζες δεν είχαν ακόμα σαφή εικόνα των αντιπαραθέσεων που λαμβάνανε χώρα σε υψηλότερο επίπεδο. Ωστόσο, δεν έμειναν χωρίς πολιτικές συνέπειες οι εξεγέρσεις τους και κατάφεραν στην κυρίαρχη εξουσία ένα ηθικό πλήγμα.

Σύμφωνα με την άποψη του λαού των πόλεων, το πρόβλημα της έλλειψης και της ακρίβειας ήταν απλούστατο να λυθεί από τη δημόσια διοίκηση, αν δεν δίσταζε να κάνει κατάσχεση των αποθεμάτων και να ορίσει ανώτερες τιμές. Αυτού του είδους οι προσδοκίες ήταν αντίθετες με την επιθυμία της αστικής τάξης για το ελεύθερο παιχνίδι της προσφοράς και της ζήτησης στη διαμόρφωση των τιμών και των μισθών,

για την ελευθερία κίνησης του κεφαλαίου και του συναγωνισμού. Ωστόσο, σε τελική ανάλυση αυτές οι προσδοκίες σημαίνουν την εμφάνιση των μαζών στην πολιτική σκηνή και τελικά το μεγάλο πείραμα της δημοκρατίας του «έτους δύο».

Η αγροτιά

Η γεωργία ήταν η βάση της γαλλικής οικονομικής ζωής, γι' αυτό το αγροτικό ζήτημα καθόρισε ουσιαστικά την πορεία της κοινωνικής επανάστασης. Ο αγροτικός πληθυσμός αριθμούσε γύρω στα 20 εκατομμύρια. Η επανάσταση δεν θα είχε πετύχει και η αστική τάξη δεν θα είχε μπορέσει να επωφεληθεί από τη νίκη, αν είχαν παραμείνει παθητικές οι μάζες της υπαίθρου.

Οι γάλλοι αγρότες είχαν δική τους γη. Σ' αυτό διέφεραν από τους κληρονομικά υποτελείς ή τους δουλοπάροικους στην Κεντρική ή Ανατολική Ευρώπη, καθώς και από τους άγγλους μεροκαματιάρηδες, οι οποίοι ήταν «ανεξάρτητοι», αλλά χωρίς γη, από τότε που οι ελεύθεροι γεωργοί είχαν συντριβεί οικονομικά από τις «περιφράξεις».

Εννοείται ότι μόνο κατά προσέγγιση γνωρίζουμε την έκταση του αγροτικού μερίδιου εδάφους για όλη τη Γαλλία. Κυμαινόταν τοπικά από 18 μέχρι 70%. Στους εύφορους σιτοβολώνες και στα γόνιμα βοσκοτόπια του Βορρά και της Δύσης ήταν μικρή (18-30%). Πολύ μεγαλύτερη ήταν στις δασώδεις και ορεινές περιοχές, όπου η καλλιέργειά της με πολλή δουλειά πάνω σε φτωχά εδάφη υποσχόταν πενιχρή απόδοση. Εντελώς ασήμαντη ήταν, αντίστροφα, εκεί όπου η αποξήρανση ή η αφυδάτωση απαιτούσε μεγάλες αρχικές επενδύσεις ή κοντά στις πόλεις, όπου κατά προτίμηση οι προνομιοῦχοι και οι αστοί οικειοποιούνταν τους κλήρους. Κατά μέσον όρο το αγροτικό μερίδιο εδάφους πρέπει να ισοδυναμούσε με το 35%· λίγο λοιπόν σε σχέση με τον μεγάλο αριθμό των αγροτών και για πολλούς ισοδύναμο με τίποτα.

Οι γάλλοι αγρότες μπορούσαν να είναι ιδιοκτήτες ή σαν ακτήμονες να συγκαταλέγονται στους φτωχούς χωρικούς. Λαμβάνοντας υπόψη τη νομική τους θέση, διακρίνονταν σε μια μεγάλη πλειοψηφία – ήδη από το Μεσαίωνα – προσωπικά ελεύθερων γεωργών και σε ένα περίπου εκατομμύριο δουλοπάροικους (*serfs*) κυρίως στο Νεθέρ και το Φρανς-Κοντέ, το οποίο περιήλθε στη Γαλλία μόλις τον 17ο αιώνα. Τελευταία θάραινε το αποκαλούμενο νεκρό χέρι: τα παιδιά δεν μπορούσαν παλιότερα να κληρονομήσουν από τους γονείς τους κινητά αγαθά, χωρίς να καταβάλουν υψηλούς φόρους. Το 1779, το «νεκρό χέρι» κα-

ταργήθηκε στις βασιλικές περιοχές και γενικά καταργήθηκε το δικαίωμα καταδίωξης από τους κυρίους τους των δουλοπάροικων που το έσκαγαν.

Η προλεταριοποίηση του χωριού οξύνθηκε σαν συνέπεια της αντίδρασης των ευγενών. Στην Ντιζόν και τη Βρετάνη διπλασιάστηκε κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, σε βάρος των ανεξάρτητων μικροαγροτών, ο αριθμός των εργατών γης, των μεροκαματιάρηδων και των υπηρετών.

Συγγενεύοντας με τους φτωχούς χωρικούς, ένας μεγάλος αριθμός μικροαγροτών κατείχε πάρα πολύ λίγη γη για να ζήσει απ' αυτήν. Έπρεπε να εξασφαλίζουν πρόσθετα έσοδα με μισθωτή εργασία ή με την αγροτική οικοτεχνία. Οι εκκλησιαστικοί, ευγενείς και αστοί γαιοκτήμονες, που σπάνια διαχειρίζονταν οι ίδιοι τη γη τους, την έδιναν σ' αυτούς με μίσθωση ή έναντι κάποιου μεριδίου στη συγκομιδή. Οι κλήροι ήταν διασκορπισμένοι και τους διαθέτανε μεμονωμένα. Μ' αυτόν τον τρόπο οι εργάτες γης μπορούσαν να μισθώσουν επιπλέον ένα κομματάκι γης στον οικίσκο τους, ενώ οι μικροαγρότες συμπλήρωναν έτσι το νοικοκυριό τους. Τα δύο τρίτα της Γαλλίας ήταν μισακάρικα, κυρίως στις περιοχές νότια του Λουάρ και στη Λωρραίνη.

Στις κύριες καλλιεργήσιμες περιοχές που ήταν γόνιμες, οι μεγαλομισθωτές (*fermiers*) ιδιοποιούνταν συχνά όλη την περιοχή μίσθωσης. Αποτελούσαν μιαν αληθινή αστική τάξη του χωριού που προκαλούσε την οργή των μαζών της υπαίθρου, και συνέβαλε στον υποθιψισμό τους. Αν και μικρό στον αριθμό και περιορισμένο στα καλύτερα εδάφη, αυτό το κοινωνικά ενιαίο και οικονομικά σημαντικό στρώμα πρωτοστατούσε στα κέντρα παραγωγής σιτηρών σε μια καπιταλιστική μεταμόρφωση της γεωργίας. Κατά κανόνα μισθωνόταν μια μεγάλη οικονομική μονάδα για εννιά χρόνια, πράγμα που προϋπόθετε ένα σημαντικό κεφάλαιο. Αυτή η πλήρης μίσθωση, σχεδόν πάντα τοις μετρητοίς και γι' αυτό πλεονεκτική σαν αποτέλεσμα της ανόδου των τιμών και της ελάττωσης της αξίας του χρήματος, διαδόθηκε πολύ στην Πικαρδία, στην Ανατολική Νορμανδία και στη λεκάνη του Παρισιού.

Σαν *laboueurs* (καλλιεργητές) χαρακτηρίζονταν οι εύποροι, κάποτε «αποδοτικοί» αγρότες, που μπορούσαν να ζήσουν από το χωράφι τους καλά και ανεξάρτητα. Και αυτοί αποτελούσαν μια μειοψηφία, της οποίας, όμως, η κοινωνική επίδραση πάνω στους αγρότες ήταν σημαντική. Οι προύχοντες της κοινότητας του χωριού αποτελούσαν τους «πετεινούς» του χωριού, όπως τους παρουσίαζαν οι εκπρόσωποί τους. Λιγότερο σημαντική ήταν η οικονομική τους βαρύτητα. Στην αγορά έφερναν ένα μέρος της σοδειάς τους, το οποίο, όμως, αναλογούσε σε

ένα μικρό ποσοστό της συνολικής απόδοσης της αγοράς. Σε πολλές περιοχές πουλούσαν κυρίως κρασί, το οποίο μέχρι το 1777-78 έφτανε σε μεγάλες τιμές. Ο μεγάλος και μέσος αγρότης, συνεπώς, μέχρι τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης του Λουδοβίκου XVI αποκόμιζε οφέλη από την ανατίμηση των αγροτικών προϊόντων.

Έτσι, η κοινωνία της υπαίθρου δεν ήταν λιγότερο πλούσια σε διαβαθμίσεις και αντιθέσεις από την κοινωνία της πόλης. Μεγαλομισθωτές και «αποδοτικοί» αγρότες, μισθωτές, μισακάρηδες και μικροαγρότες, τέλος οι μεροκαματιάρηδες και οι κάτοχοι αγροτικού οικίσκου – από εκείνους που είχαν μια καλύβα με κήπο, μέχρι εκείνους που δεν είχαν τίποτα άλλο εκτός από τα χέρια τους και συχνά επιπλέον μια πολυμελή οικογένεια.

Ο παραδοσιακός τρόπος αγροκαλλιέργειας επέτρεπε στους φτωχούς αγρότες να εξισορροπήσουν ως ένα σημείο την έλλειψη γης. Οι μεσαιωνικές κοινότητες του χωριού είχαν παραμείνει απόλυτα ζωντανές. Η χέρσα γη, τα αποθερισμένα χωράφια και τα λιβάδια μετά τον πρώτο θερισμό λογαριάζονταν σαν κοινοτική ιδιοκτησία. Ο καθένας μπορούσε, σύμφωνα με το «δικαίωμα της ελεύθερης βοσκής» να οδηγήσει εκεί τα ζώα του και να σταχιολογήσει το δικαίωμα για χρησιμοποίηση της καθαυτό κοινοτικής γης που περιλάμβανε βοσκοτόπια και δάση, παρείχε επιπλέον πόρους. Ιδωμένη στο σύνολό της, η μικρή εμπορευματική οικονομία της υπαίθρου είχε ακόμα προκαπιταλιστικό χαρακτήρα. Ο μικροαγρότης και ο φτωχός χωρικός σχημάτισε γι' αυτό μια εντελώς διαφορετική ιδέα για την ιδιοκτησία απ' ό,τι ο ευγενής ή ο αστός γαιοκτήμονας, άλλη απ' ό,τι ο μεγαλομισθωτής, μερικές φορές διαφορετική κι απ' αυτή του μεγαλοαγρότη μέσα στην ίδια κοινότητα του χωριού.

Όσο πιο καθυστερημένη ήταν η γεωργία, τόσο πιο βαριά ήταν τα τριπλά φορτία του γεωργού. Στο κράτος κατέβαλλε – σχεδόν μόνο αυτός – τους κύριους άμεσους φόρους. Αυτός μόνο ήταν υποχρεωμένος να παρέχει υπηρεσίες στο γαιοκτήμονα και να υπηρετεί στην πολιτοφυλακή. Τέλος, οι έμμεσοι φόροι ήταν ιδιαίτερα υψηλοί. Το βάρος των φόρων τους αυξήθηκε μόνο μέσα στα δεκαπέντε χρόνια διακυβέρνησης του Λουδοβίκου Ιβου πριν από την επανάσταση κατά ένα τέταρτο. Η δεκάτη έκανε τους αγρότες ν' αγανακτούν όλο και περισσότερο, αφού από καιρό είχε αποξενωθεί από τον αρχικό της προορισμό και κάποτε μάλιστα καταβαλλόταν σε μη κληρικούς και μόνο κατά ένα ελάχιστο τμήμα χρησιμοποιόταν για τις υπηρεσίες της κοινότητας και την υποστήριξη των φτωχών της.

Οι εισφορές στους γαιοκτήμονες έγιναν τελικά βαθύτατα απωθη-

τικές. Το φεουδαρχικό καθεστώς επιβάρυνε κάθε έδαφος που δεν ανήκε σε ευγενή και απ' αυτό αντλούσε το δικαίωμα να το φορολογεί. Τα δικαιώματα των γαιοκτημόνων, πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνανε το αποκλειστικό δικαίωμα στο κυνήγι, το ψάρεμα και τη διατήρηση περιστερώνων, διόδια σε γέφυρες και δρόμους, αγοραστικούς δασμούς, αγγαρείες και δοσίματα, όπως στο άλεσμα, το πατητήρι και το φούρνισμα. Αυτά τα «εμπράγματα» δικαιώματα δεν στηρίζονταν στο πρόσωπο, που μπορούσε να ανακληθεί ή να απομακρυνθεί, αλλά στη γη. Ο γαιοκτήμονας (*Seigneur*) διαφύλαγε νομικά την «άμεση» ανώτερη έγγεια ιδιοκτησία, στην οποία οι αγρότες είχαν μόνο το δικαίωμα χρήσης. Γι' αυτό καταβάλλανε έναν ετήσιο φόρο σε χρήμα (*cens*, φόρος, απ' όπου και οι φόρου υποτελείς γεωργοί) και ένα τμήμα από τη σοδειά τους (φόρος σε είδος, *champart*). Με την αλλαγή ιδιοκτησίας ο γαιοκτήμονας εισέπραττε φόρους αγοράς και κληρονομιάς. Σ' αυτές τις νόμιμες επιβαρύνσεις πρέπει να προστεθούν αυθαιρεσίες και καταχρήσεις που αυθαίρετα ασκούσε η κυρίαρχη τάξη.

Η αριστοκρατική αντίδραση του 18ου αιώνα σκλήρυνε ακόμα περισσότερο τη φεουδαρχική τάξη πραγμάτων. Η δικαιοδοσία των γαιοκτημόνων καταπίεζε τους αγρότες σε περίπτωση διαφοράς. Περιορίζε τη χρησιμοποίηση από τους αγρότες της κοινοτικής γης, για την οποία ο γαιοκτήμονας ξαφνικά απαιτούσε επίσης ένα δικαίωμα ανώτατης ιδιοκτησίας. Σε μερικές επαρχίες, η αντίδραση ήταν εξαιρετικά σκληρή. Στο Φρανς-Κοντέ η καταχώρηση του διατάγματος του 1779 ενάντια στην καταδίωξη των δουλοπάροικων που το έσκαγαν, χρειάστηκε να επιβληθεί στο σκληροτράχηλο παρλαμέντο με τη βία κι αυτό πάλι το 1788 μετά από μια συνεδρίαση 38 ωρών.

Η αντίδραση των ευγενών επενεργούσε όλο και πιο πιεστικά, καθώς γαιοκτήμονας και κληρικός εισέπρατταν φόρο σιτηρών και δεκάτη στα φυσικά προϊόντα. Πιασμένος από την τσιμπίδα του πολλαπλασιασμού των φορτίων του, την επιζήμια γι' αυτόν αύξηση των τιμών και τη δημογραφική πίεση, ο μικροαγρότης είχε όλο και λιγότερα χρήματα στη διάθεσή του. Γι' αυτό το λόγο έμενε στάσιμη από την πλευρά του η συνδεδεμένη με επενδύσεις παραπέρα ανάπτυξη της γεωργικής τεχνικής. Το 1788-89 όλα χειροτέρεψαν ακόμα περισσότερο. Ο μικροαγρότης που μπορούσε ακόμα να θρέψει την οικογένειά του στα φυσιολογικά χρόνια από το κομμάτι γης που είχε, έπρεπε όταν ήταν κακή η σοδειά, εκτός από τα φεουδαρχικά δοσίματα, τη δεκάτη και τους έμμεσους φόρους, να αγοράσει επιπλέον και σιτηρά, που τώρα, μάλιστα, είχαν ανατιμηθεί. Πολλοί μέσα στην απελπισία τους εγκατέλειπαν το χωράφι τους και διέσχιζαν τη Γαλλία ψάχνοντας για

δουλειά. Χρειάζεται, άραγε, εξήγηση το άσβεστο μίσος των αγροτών για την εξουσία των γαιοκτημόνων, για τη σχεδόν κήρυξη πολέμου των καλύβων στα ανάκτορα;

Η κατάσταση της αγροτικής οικονομίας θρискόταν σε άμεση σχέση με τις κοινωνικές συνθήκες. Η οικονομία των δύο και τριών χωραφιών δεν ευνοούσε την τεχνική πρόοδο. Ο απαρχαιωμένος τρόπος εκμετάλλευσης ήταν ελάχιστα επικερδής, η απόδοση ανά εκτάριο χαμηλή, οι αλλαγές στις υποχρεωτικές καλλιέργειες των αγρών, αφαιρούσαν το ένα τρίτο μέχρι το μισό του εδάφους της παραγωγής, πράγμα που ενέτεινε την έλλειψη γης των αγροτών. Ο άγγλος αγρονόμος Άρθουρ Γιανγκ (Arthur Young) που ταξίδεψε στη Γαλλία τις παραμονές της επανάστασης, παρατήρησε αυτή την οπισθοδρομικότητα του χωριού και την παντοδυναμία της ρουτινιασμένης δουλειάς. Από τη μια η λεγόμενη σχολή των φυσιοκρατών προκάλεσε από τα μέσα του αιώνα μια «αγρομανία», στην οποία μερικοί πεφωτισμένοι μεγαλογαιοκτήμονες, και μάλιστα η «βουκολική ποίηση» που ήταν τότε της μόδας, αποδίδαν κάποιο σεβασμό. Σε γενικές, όμως, γραμμές οι γαιοκτήμονες προσπαθούσαν να αυξήσουν τα έσοδά τους, χωρίς να σπαζοκεφαλιάζουν για τη λύση του καυτού αγροτικού ζητήματος. Συχνά οι θεωρίες των οικονομολόγων τους παρείχαν απλά και μόνο προσχήματα για να αποκρύψουν, κάτω από την απατηλή εμφάνιση του κοινού όφελους, επιχειρήσεις της αριστοκρατικής αντίδρασης.

Το αγροτικό αιτηματολόγιο είχε, κατά κάποιον τρόπο, δύο πλευρές: τα φεουδαρχικά θάρη και το ζήτημα της γης.

Στο πρώτο ζήτημα, οι γεωργοί ήταν αλληλέγγυοι και αυτό θα το διακηρύξουν το 1789 απέναντι στους προνομιούχους γαιοκτήμονες. Τα τετράδια παραπόνων θα ζητήσουν για τις απαιτήσεις της ανώτατης ιδιοκτησίας των κυρίων την έγγραφη απόδειξη κι επιπλέον το δικαίωμα «εξαγοράς»: μια επαναστατική απαίτηση που έβαζε σε δοκιμασία την πηγή της φεουδαρχικής καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Οι αγρότες θα θελήσουν παραπέρα να αντικαταστήσουν το φόρο σιτηρών και τη δεκάτη με μια απόδοση σε χρήμα, του οποίου η υποτίμηση την καθιστά ολοένα και πιο συμβολική, και, επιπλέον, θα ζητήσουν να ξαναποκτήσει η δεκάτη τον αρχικό της νόμιμο προορισμό. Τελικά, όπως αυτοί, έπρεπε να πληρώνουν φόρους και οι προνομιούχοι. Την ενότητα της Τρίτης Τάξης ενίσχυε το γεγονός ότι η αστική τάξη σ' αυτό το σημείο συμφωνούσε με τους αγρότες.

Αντίθετα, στο ζήτημα της γης, οι κατευθύνσεις των συμφερόντων άλλαζαν. Από πολλούς αγρότες έλειπε γη και ήταν πολυάριθμοι εκείνοι που δεν είχαν καθόλου γη και ελπίζανε να αποκτήσουν. Ωστόσο,

κι αυτοί πολύ σπάνια τόλμησαν το 1789 να προτείνουν διανομή της εκκλησιαστικής ιδιοκτησίας. Η ιδιωτική ιδιοκτησία, η ιδιοκτησία μιας μόνο τάξης, φαινόταν στη μεγάλη πλειοψηφία απρόσιτη. Τους αρκούσε να μισθώσουν γη κάτω από ευνοϊκότερες συνθήκες και μερικοί τάσσονταν υπέρ μιας διανομής των μεγάλων μισθίων.

Αν και οι αντίθετες αντιλήψεις θα εμφανιστούν έντονα μετά την κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος, ήδη βρίσκονταν σε ασυμβίβαστη αντιπαράθεση οι περί ωφελιμότητας απόψεις των γεωργικών μεγαλοεπιχειρήσεων με τις μάζες των κληρούχων γεωργών και των προλετάριων γης. Ενώ οι πρώτοι ήθελαν να καταστήσουν χρήσιμη την τεχνική πρόοδο στην παραγωγή για την αγορά, οι δεύτεροι επιζητούσαν μόνο μια βελτίωση της αυτοσυντήρησής τους, μέσα στα πλαίσια του πατροπαράδοτου τρόπου οικονομίας με τη διατήρηση της κοινότητας του χωριού. Κάποιες μεταρρυθμίσεις του παλιού καθεστώτος, όπως η περίφραξη των χωραφιών και η απελευθέρωση του εμπορίου σιτηρών, είχαν έναν διαφορετικό αντίκτυπο. Ήδη το 1789 αρχίζουν οι «πετεινοί του χωριού» να μυρίζονται ότι κάτι τρέχει· μερικοί θα πιέσουν για την αποπομπή αυτών που δεν πληρώνουν φόρο και των επιδοτούμενων από την πολιτική ζωή. Πέρα από τη θεωρούμενη σαν αναγκαία κατάργηση του φεουδαρχικού καθεστώτος, οι εύποροι αγρότες άρχισαν να ανησυχούν για τη διατήρηση της κοινωνικής τους ισχύος στο χωριό. Οι μελλοντικές αντιθέσεις διακρίνονταν ήδη κάτω από την «παλιά τάξη πραγμάτων». Η διάρθρωση όμως, της κοινωνίας του χωριού αφήνει να προαισθανθούμε τον συγκριτικά μετριοπαθή χαρακτήρα της επανάστασης στον τομέα της γεωργίας, που, σύμφωνα με μια διατύπωση του Ζορζ Λεφέμπρ (Georges Lefebvre), «έμοιαζε με μια συναλλαγή ανάμεσα στην αστική τάξη και την αγροτική δημοκρατία».

2. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ

Οι θεσμοί της μεσαιωνικής βασιλείας είχαν γνωρίσει την τελευταία τους κορύφωση επί Λουδοβίκου XIV (1643-1715). Ο «βασιλιάς-ήλιος» είχε οδηγήσει την απολυταρχία στο αποκορύφωμα, ωστόσο δεν κληροδότησε κάποιο ορθολογικό κρατικό οικοδόμημα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι, μετά το θάνατό του, «ο δεσποτισμός ήταν πανταχού παρών και ο δεσπότης πουθενά». Η μοναρχία δημιουργούσε συ-

νέχεια νέους θεσμούς, χωρίς να παραμερίζει τους παλιούς, και η σύγχυση έγινε κυρίαρχο γνώρισμα της διοικητικής οργάνωσης. Ενώ μεγάλωνε το χάσμα ανάμεσα στην κοινωνική πραγματικότητα και την πολιτική κατάσταση, οδηγούσε ταυτόχρονα την κοινή γνώμη σε αντίθεση με το κράτος. Ο Μιραμπό (Mirabeau) αποκάλεσε τη Γαλλία μια «αυθαίρετη συσσώρευση διχασμένων λαών».

Ο ελέω θεού βασιλιάς

Η απεριόριστη μοναρχία, της οποίας οι απαρχές φτάνουν στον 15ο αιώνα με τον Λουδοβίκο XI, εδραιώθηκε οριστικά επί Ερρίκου IV, με τον Ρισελιέ (Richelieu) και τον Μαζαρέν (Mazarin). Από τον Λουδοβίκο XIV κι έπειτα διατηρήθηκε με μικρές παραλλαγές στο ίδιο επίπεδο. Οι αυτόνομες φεουδαρχικές δυνάμεις έχασαν την ισχύ τους στην κεντρική διοίκηση, χωρίς ωστόσο να εξαφανιστούν όλες. Οι θεωρίες υποστήριξης της απολυταρχίας που μπήκαν σε κυκλοφορία από τον Μποντέν (Bodin) αποκρυσταλλώνονταν. Επί Ερρίκου IV, ο Λουαζό (Loyseau) θεωρούσε ακόμα το βασιλιά σαν υπάλληλο του λαού και, ταυτόχρονα, σαν αρμοστή του θεού. Επί Λουδοβίκου XIII, ο Λεμπρέ (Lebret) ήδη διαπίστωνε «ότι οι βασιλιάδες μας, που κρατούν το σκήπτρο τους μόνο από το θεό, δεν είναι υποχρεωμένοι να υπακούουν σε καμιά επίγεια εξουσία και απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα που είναι χαρακτηριστικά της τέλει και απεριόριστης κυριαρχίας». Ο Μποσουέ (Bossuet), ο τελευταίος ιδεολόγος της καθολικής ελέω θεού μοναρχίας, έγραψε για τον πρίγκιπα διάδοχο το έργο *Η πολιτική*, εμπνευσμένο από τους *Λόγους της Αγίας Γραφής*.

Σαν εκπρόσωπος υπέργειας παντοδυναμίας, ο βασιλιάς ονομάζεται στα επίσημα έγγραφά του «ελέω θεού βασιλιάς της Γαλλίας και της Ναβάρρας». Η χρήση, κατά κανόνα στον καθεδρικό ναό της πόλης Ρεμς, του προσδίδει θεϊκό χαρακτήρα. Η απόλυτη εξουσία οδηγεί τον Λουδοβίκο XIV να πει στις *Αναμνήσεις* του: «Εκείνος που έδωσε στους ανθρώπους βασιλιάδες, θέλησε να τους τιμούν σαν εκπροσώπους του».

Είναι δύσκολο για τους υπηκόους να θέλουν να ελέγξουν μια εξουσία που ανάγει την προέλευσή της στον ίδιο το θεό. Ο βασιλιάς, μολονότι απόλυτος, πρέπει, ωστόσο, να είναι «σύμφωνος με το θέλημα του θεού», όπως λέει ο ντε Του (de Thou) το 1572 στον Κάρολο ΙΧ. Έχει επίσης να προασπίσει τους «βασικούς νόμους» της βασιλείας: τη δυναστική κληρονομική διαδοχή και το νομικό καθεστώς της γης του

στέμματος. Αυτοί οι νόμοι εκφράζουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες το στέμμα μαζί με τα προνόμιά του περιήλθε στον οίκο του δ'Ηθεν από τη μακρινή εποχή των Φράγκων. Τέλος, ο βασιλιάς υποχρεώνεται μέσω του όρκου της στέψης του να κρατήσει το λαό στην καθολική εκκλησία και να φροντίσει να επικρατήσει σε όλες τις αποφάσεις δικαιοσύνη και ευσπλαχνία. Επομένως, δεν είναι σύμφωνα με τον ορισμό, «τύραννος», αλλά στέκεται απαραβίαστος και χωρίς υποχρέωση να λογοδοτήσει σε κανέναν θνητό – υπεράνω των τάξεων και των σωμάτων του κράτους και έχει στη διάθεσή του απεριόριστα όλα τα μέσα πολιτικού χειρισμού. Η εξουσία του είναι αδιαίρετη και αναπαλλοτρίωτη.

Σύμφωνα με τον Μισέλ ντε λ' Οπιτάλ (Michel de l' Hôpital, 1507-1573) «οι βασιλιάδες έχουν εκλεγεί προπάντων για να απονέμουν το δίκαιο. Ακόμα και στη σφραγίδα της Γαλλίας, η μορφή του βασιλιά δεν είναι αποτυπωμένη με όπλα και καθάλα σε άλογο, αλλά παριστάνεται καθιστός στο θρόνο του και απονέμει το δίκαιο». Μπορεί να αναπέμψει κάθε διαδικασία στο συμβούλιό του, να την ξανασυντάξει ή μέσω ειδικών πληρεξουσίων να αναμειχθεί άμεσα στην ίδια. Είναι πηγή της νομοθεσίας, ο ζωντανός νόμος, *Lex Rex* (Νόμος Βασιλιάς). Δεν δεσμεύεται από τους νόμους των προκατόχων του, ωστόσο αποφεύγει σκόπιμα να έρθει σε απότομη ρήξη μαζί τους.

Ο βασιλιάς διανέμει τις θέσεις, απονέμει αξιώματα και βαθμούς. Οι πρακτικές απαιτήσεις τον έκαναν να μεταθιβάσει ένα τμήμα της εξουσίας του σε διεκπεραιωτές («πράκτορες»). Για τις ανάγκες του κράτους «του» επιβάλλει φόρους με την ισχύ του κύρους του και είναι ταυτόχρονα ο μόνος που αποφασίζει πώς θα χρησιμοποιηθούν. Είναι, τέλος, αυτός που αποφασίζει για πόλεμο και ειρήνη. Ένα από τα παλιότερα καθήκοντά του είναι η προστασία του βασιλείου από τον εξωτερικό εχθρό. Διευθύνει την εξωτερική πολιτική και τη διπλωματία κατά την κρίση του και είναι αρχηγός του στρατού. «Η δημόσια τάξη», όπως πληροφορείται το παρλαμέντο στο Παρίσι του 1766 από το στόμα του Λουδοβίκου Ιδου, «εκπορεύεται όλη ανεξαιρέτως μόνο από Εμένα».

Η πραγματικότητα δεν ανταποκρινόταν εντελώς σ' αυτές τις υψηλές απαιτήσεις. Οι Γενικές Συνελεύσεις είχαν επιβληθεί στους βασιλιάδες σε δύσκολους καιρούς από τον 14ο αιώνα και μετά. Οι αρμοδιότητές τους παρέμεναν, ωστόσο, συμβουλευτικού χαρακτήρα. Ο βασιλιάς ζητούσε την έγκριση νέων φόρων, τους οποίους στην ανάγκη μπορούσε να επιβάλει και χωρίς αυτές, και τους ζητούσε συμβουλές, τις οποίες είτε ακολουθούσε, είτε όχι. Οι Γενικές Συνελεύσεις εμφα-

νίζονταν σαν ένα είδος τροχοπέδης σε καταστάσεις έντασης. Από το 1614, η απόλυτη μοναρχία απαλλάχτηκε απ' αυτές, χωρίς να τις καταργήσει τυπικά. Η σύγκλησή τους, το 1789, σήμανε την επαναφύπνιση ενός ήδη αδρανοποιημένου θεσμού.

Πιο επικίνδυνη ήταν για το μονάρχη η πολιτική φιλοδοξία των παρλαμεντών. Σαν «φύλακες των βασικών νόμων του βασιλείου», αυτά τα υψηλά δικαστήρια επωφελούνταν από το «δικαίωμα καταχώρησης» για να βρεθούν στο προσκήνιο. Οι νόμοι που εξέδιδε ο βασιλιάς άρχιζαν να ισχύουν, αφού πρώτα ένα παρλαμέντο – τις περισσότερες φορές αυτό του Παρισιού – τους συζητούσε, εξέταζε την ορθότητά τους και ύστερα τους καταχωρούσε. Μπορούσε επίσης να απορρίψει την καταχώρηση με βάση το «δικαίωμα αρνησικυρίας» μετά από την τεκμηρίωση των αντιρρήσεών του. Τα παρλαμέντα, σαν προμαχώνες του τρόπου σκέψης των κλειστών τάξεων, το ερμήνευαν αυτό σαν ιστορικό τους δικαίωμα και το βασίλειο σαν μια σιωπηλή, ωστόσο όχι δεσμευτική, παραχώρηση του στέμματος. Στην πραγματικότητα, οι αρμοδιότητες είχαν διαμορφωθεί σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο. Υποχρέωναν το βασιλιά, σε περίπτωση άρνησης, να επιβάλει την καταχώρηση σε πανηγυρική ειδική συνεδρίαση (*lit de justice*), στην οποία εμφανιζόταν προσωπικά. Από τον Λουδοβίκο XV το δικαίωμα για καταχώρηση και αρνησικυρία μετατράπηκε σε δραστικό και πολύ δημοφιλές όπλο ενάντια στην παντοδυναμία του μονάρχη. Στο μεταξύ χρησίμευε προπάντων για την απόκρουση μεταρρυθμίσεων φορολογικού χαρακτήρα που απειλούσαν να περικόψουν τα προνόμια της ίδιας της αριστοκρατίας του παρλαμεντού.

Η κυβέρνηση

Τη διακυβέρνηση ασκούσε κάτω από την αυθεντία του βασιλιά μια κυβέρνηση από έναν καγκελάριο, τέσσερις γραμματείς (υπουργοί) και τον γενικό ελεγκτή των οικονομικών. Δεν διευθυνόταν από κάποιον πρωθυπουργό, αλλά αποτελούσε μια ένωση ανεξάρτητων μεταξύ τους ανώτατων κρατικών υπαλλήλων. Οι υπουργοί είχαν γραμματείες, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οι «πρώτοι βοηθοί». Η ενότητα της διευθύνσης εξασφαλιζόταν από το βασιλιά και τους συμβούλους του. Κάθε βδομάδα, μια καθορισμένη μέρα, παρουσιαζόταν κάθε υπουργός για ακρόαση. Αν η υπόθεση ήταν σημαντική, συζητιόταν προηγουμένα με τους συμβούλους, οι οποίοι μ' αυτόν τον τρόπο κατηύθυναν την κυβέρνηση.

Από τον καγκελάριο εξαρτιόνταν προπαντός οι νομικές υποθέσεις. Οι υπουργοί που ορίστηκαν επί Ερρίκου ΙΙ (1547-1559) απέκτησαν αργότερα ειδικές αρμοδιότητες. Ο υπουργός πολέμου είχε ταυτόχρονα την ευθύνη για τη διοίκηση των μεθοριακών επαρχιών και ο υπουργός της βασιλικής αυλής ήταν επιφορτισμένος με διάφορες δευτερεύουσες αρμοδιότητες: τον κλήρο, τους προτεστάντες, την πόλη του Παρισιού. Η εσωτερική κρατική διοίκηση περιστρεφόταν γύρω από τους τέσσερις υπουργούς· ο βασιλιάς τους μοίραζε την Πρωτοχρονιά τη Γαλλία, έτσι ώστε στον καθένα αναλογούσαν κάθε φορά κάποιες συγκεντρωμένες σ' ένα «διαμέρισμα» επαρχίες. Οι υπουργοί έπρεπε σαν διαμεσολαβητές ανάμεσα στο βασιλιά και τις επαρχίες, τις πόλεις, τα σωματεία και τις κλειστές τάξεις να διεκπεραιώνουν την αλληλογραφία ενός τέτοιου διαμερίσματος. Εκτός απ' αυτό, ο καθένας από τους τέσσερις υπηρετούσε προσεκτικά τρεις μήνες το χρόνο το μονάρχη, σαν προσωπικός του γραμματέας. Οι υπουργοί συμπεριλαμβάνονταν από παλιά στους κύκλους των τηβεννοφόρων και κυρίως των συμβούλων του βασιλιά. Μετά το 1750, και η στρατιωτική αριστοκρατία («του ξίφους») δεν περιφρονούσε αυτή τη θέση που είχε κερδίσει σε σημασία. Ο γενικός ελεγκτής των οικονομικών ήταν τελικά ο πραγματικός πρωθυπουργός λόγω των πολλών αρμοδιοτήτων του: εσωτερική διοίκηση, γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο, γέφυρες και δρόμοι.

Ο Λουδοβίκος XIV, ο οποίος συνεργαζόταν τακτικά με τους συμβούλους, είχε συστηματοποιήσει τα συμβούλια, πράγμα που δεν μπορούμε να ισχυριστούμε για τους διαδόχους του. Επειδή η λειτουργία τους εξαρτιόταν από τη διάθεση του βασιλιά, παρουσίαζαν μια εξασθένηση κάθε φορά που από τη μεριά του έλειπε η επιμονή και η ενεργητικότητα. Το Ανώτατο ή Συμβούλιο του Κράτους ασχολιόταν με την «υψηλή πολιτική»: ειρήνη, πόλεμος, συμμαχίες. Ο βασιλιάς κυλούσε σε κάθε συνεδρίαση μέχρι έξι προσωπικότητες που είχαν τον τίτλο του κρατικού υπουργού, τίτλο που διατηρούσαν και μετά την αποχώρησή τους. Κανένας υπουργός δεν ανήκε στο κρατικό συμβούλιο μόνο δυνάμει του αξιώματός του, με εξαίρεση τον υπουργό εξωτερικών υποθέσεων, που ανήκε σ' αυτό σαν εισηγητής. Ο σύμβουλος για τις επικοινωνίες φρόντιζε για τον ενιαίο χαρακτήρα της εσωτερικής κρατικής διοίκησης. Ο σύμβουλος των οικονομικών διαχειριζόταν τα κρατικά εισοδήματα και όριζε τους βασικούς φόρους. Στον καγκελάριο υπόκειτο ένα ακόμα συμβούλιο που χρησίμευε σαν ανώτατο δικαστήριο και σαν ανώτατο διοικητικό δικαστήριο.

Η διοίκηση

Ακόμα λιγότερο απ' ό,τι στο κέντρο, η μοναρχία είχε πετύχει μια ενιαιοποίηση της διοίκησης σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Η διοικητική διαίρεση του βασιλείου από καιρό δεν θρискόταν σε συμφωνία με τις ανάγκες του αιώνα. Ακόμα και η γραμμή των συνόρων ήταν απροσδιόριστη: Κανένας δεν ήξερε ακριβώς πού τέλειωνε η Γαλλία και πού άρχιζε η «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία». Η Ναβάρα λογαριάζόταν σαν ξεχωριστό βασίλειο, συνδεδεμένο μόνο από το 1589 και μετά με το στέμμα της Γαλλίας κάτω από τον ίδιο μονάρχη. Στη Βρετάνη, ο βασιλιάς ήταν μόνο δούκας, στην Προβηγκία κόμης. Οι επισκοπές της καθολικής εκκλησίας ανάγονταν στις ρωμαϊκές διοικητικές περιφέρειες της Γαλατίας, τα διοικητήρια ή δικαστικές περιφέρειες (*bailliages* στο Βορρά, *séné chaussees* στο Νότο) ανάγονταν στον ιδιαίτερα φεουδαρχικό 13ο αιώνα. Τον 16ο αιώνα ακολούθησε η διαίρεση σε στρατιωτικές περιφέρειες (*gouvernements*) και τον 17ο η οικονομικοφορολογική διαίρεση σε «δημοσιονομικές περιοχές». Και η ίδια η βασιλική διοίκηση μερικές φορές δεν ήξερε καλά-καλά πώς κατανέμονται. Η Γαλλία ήταν πατροπαράδοτα χωρισμένη σε επαρχίες ή χώρες (*pays*), που υπόκεινταν για πολύν καιρό στην εξουσία μιας φεουδαρχικής οικογένειας και είχαν συνηθίσει να βρίσκονται κάτω απ' αυτή με μια καθορισμένη νομική διευθέτηση. Ήθη και έθιμα, κάποτε και η γλώσσα, καθώς και διαφορετικές παραδόσεις διατηρούσαν στη ζωή κάποιες επαρχιακές ιδιαιτερότητες. Τον 18ο αιώνα το «βρετονικό» ή «προβηγκιανό έθνος» με τους δικούς του νόμους και διαλέκτους, των οποίων ήταν αναγνωρισμένη η δημόσια χρήση, ήταν ακόμα πραγματικότητα. Στο μεταξύ, η επαρχία δεν αποτελούσε διοικητική μονάδα. Η κεντρική κυβέρνηση την αγνοούσε, όσο κι αν ο βασιλιάς, για πολιτικούς περισσότερο λόγους παρά για συνταγματικούς, λάβαινε υπόψη του τις επαρχιακές ιδιαιτερότητες.

Στην εποχή της άνθισης της φεουδαρχικής μοναρχίας, ευγενείς διοικητές δρούσαν σαν τοπικοί πληρεξούσιοι του βασιλιά. Από τότε που ο τίτλος τους μπορούσε να πουληθεί, οι βάρη και οι σενεσάλοι της Αυλής είχανε μόνο να καλέσουν στα όπλα ή να κινητοποιήσουν τους αγρότες και να συγκαλέσουν τους αντιπροσώπους των τάξεων της περιφέρειάς τους. Έτσι το 1789, οι περιοχές των βαίλων – και στο Νότο αυτές των σενεσάλων – αποτέλεσαν, ας πούμε, την εκλογική περιφέρεια.

Τον 16ο αιώνα ο κυβερνήτης (*gouverneur*) ήταν ο ανώτατος εκπρόσωπος του βασιλιά και η στρατιωτική του περιφέρεια (*gouverne-*

ment) η μεγαλύτερη διοικητική μονάδα. Κάτω από την απόλυτη μοναρχία ερχόταν ακριβώς πίσω από τον επιμελητή (*intendant*). Οι συμπεριλαμβανόμενοι στους υψηλούς ευγενείς, τις περισσότερες φορές στους «πρώτους τέσσερις θαρόνους» μιας επαρχίας, 39 κυβερνήτες είχαν μόνο τιμητικά προνόμια, κατοικούσαν περισσότερο στις Βερσαλλίες και από το 1750 μπορούσαν, μάλιστα, να μεταθούν στην περιοχή της διοίκησής τους μόνο με ρητή έγκριση. Εκεί αντιπροσωπεύονταν από έναν «αντιστράτηγο». Με το ξέσπασμα της επανάστασης υπήρχαν ακόμα και οι τρεις εξουσίες, ωστόσο μόνο ο επιμελητής είχε πραγματική δύναμη.

Οι επιμελητές της δικαιοσύνης, της αστυνομίας και των οικονομικών ήταν τα πραγματικά στηρίγματα της συγκεντροποίησης. Σε συνεχή επαφή με τους υπουργούς, τον γενικό ελεγκτή των οικονομικών και το σύμβουλο για τις επικοινωνίες συνέδεαν την περιφέρεια με την κυβέρνηση. Ο θεσμός αυτός προωθήθηκε από τον Ρισελιέ, και διαμορφώθηκε οριστικά επί Κολμπέρ (Colbert). Χρησιμοποιήθηκε σαν βάση για τις φορολογικές κυρίως περιφέρειες, όσο κι αν η δημοσιονομική περιφέρεια και η επιμελητεία δεν συνέπιπταν πάντα εντελώς στο διάστημα που ακολούθησε. Τους «υποαντιπροσώπους» στην κορυφή των υποπεριφερειών, ο επιμελητής μπορούσε να τους μεταθέσει ή να τους απολύσει κατά βούληση.

Ο θεωρητικός της οικονομίας Λόου (Law) λέγεται ότι είπε κάποτε στο μαρκήσιο ντ' Αρζανσόν (Marquis d' Argenson): «Ξέρετε, δεν έχετε ούτε παρλαμέντα, ούτε τάξεις, ούτε κυβερνήτες. Αυτό το βασίλειο της Γαλλίας κυβερνιέται από 30 επιμελητές. Από αυτούς εξαρτιέται η δυστυχία ή η ευτυχία, η υπεραφθονία ή η έλλειψη στις επαρχίες που διορίζονται». Ελαφρώς υπερβολική εκτίμηση: οι επιμελητές έπρεπε να συμμορφώνονται σε κάποια πολιτικά δεδομένα και στις τοπικές συνθήκες. Επιπλέον βρίσκονταν σε συνεχή επίβλεψη από την κεντρική εξουσία.

Σαν άμεσοι πληρεξούσιοι του βασιλιά, που αρχικά προέρχονταν από τη μεγαλοαστική τάξη ή τους νιόβγαλτους τηβεννοφόρους ευγενείς, και τους οποίους στραβοκοίταζε η παλιά αριστοκρατία, οι επιμελητές είχαν πολλαπλές αρμοδιότητες. Σαν επιμελητές της δικαιοσύνης μπορούσαν να προεδρεύουν σε όλα τα δικαστήρια, εκτός από τα παρλαμέντα. Επιτηρούσαν το σύστημα του δικαίου, έπαιρναν την τελεσίδικη απόφαση σε περιπτώσεις εγκλημάτων κατά της κρατικής ασφάλειας και έσχατης προδοσίας. Σαν επιμελητές της αστυνομίας έλεγχαν τις διοικήσεις των πόλεων, το εμπόριο, τη γεωργία, τη βιοτεχνία και την οδοποιία και προεδρεύανε στις επιτροπές για τη στρατο-

λογία της πολιτοφυλακής. Σαν επιμελητές των οικονομικών είχαν στην αρμοδιότητά τους τη διανομή και τις περιπτώσεις διαφωνίας για τους φόρους, καθώς και για όλους τους φόρους που είχαν επιβληθεί κατά τον 17ο και 18ο αιώνα. Αυτή η συγκεντρωμένη εξουσία προξένησε, παρά τα πλεονεκτήματα που παρουσίαζε από την άποψη της διοίκησης, μια συνένωση όλων των ομάδων της αντιπολίτευσης ενάντια στους επιμελητές, και οι εκλογείς του 1789 θα απαιτήσουν σχεδόν χωρίς διάκριση την απομάκρυνσή τους.

Οι επαρχιακές τάξεις σχημάτιζαν αναγνωρισμένες συνελεύσεις. Συγκαλούνταν περιοδικά και είχανε στην περιοχή τους το δικαίωμα επιβολής φόρων. Παραμερισμένες από τη βασιλεία, επιβίωσαν τον 18ο αιώνα σε απομακρυσμένες ή όψιμα ενσωματωμένες επαρχίες, όπως στη Βρετάνη, το Λανγκεντόκ, την Προβηγκία, τη Βουργουνδία, το Ντοφινέ. Ήταν ολιγαρχικού τύπου σώματα, στα οποία η Τρίτη Τάξη αντιπροσωπευόταν από τις ανώτερες κορυφές της αστικής τάξης των πόλεων και η ψηφοφορία γινόταν όχι κατά κεφαλή, αλλά κατά τάξεις.

Οι ελευθερίες των διοικητών των πόλεων είχαν κι αυτές προοδευτικά περικοπεί. Οι δήμαρχοι, οι ένορκοι και οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν εκλέγονταν πια. Οι πόλεις περιήλθαν κάτω από την κηδεμονία των επιμελητών. Η ύπαιθρος δεν είχε μέχρι το 1787 καμιά ουσιαστική κοινοτική αντιπροσώπευση. Η συνέλευση της κοινότητας του χωριού είχε την φροντίδα με βάση τις εντολές του γαιοκτήμονα για τη διαχείριση της κοινοτικής γης.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, η βασιλεία είχε σχεδόν εξαλείψει τον τοπικό πολιτικό βίο. Σε αντίδραση σ' αυτό, η επανάσταση θα εκφραστεί αρχικά υπέρ μιας αποκέντρωσης και θα παραγνώρισει μια μερική πρόοδο την εποχή της απολυταρχίας, η οποία, παρ' όλα αυτά, θα επιβληθεί ιστορικά.

Η δικαιοδοσία

Ο βασιλιάς ποτέ δεν παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του σαν ανώτατος δικαστής. Δεν τα «απαλλοτριώνει», μπορεί να χορηγεί χάρη κατά την κρίση του, ή με τις διαβόητες «σφραγισμένες επιστολές» (*lettres de cachet*), για τη διαφύλαξη της ασφάλειας να στείλει κάποιον χωρίς δικαστική απόφαση σε κρατική φυλακή. Συνήθως όμως «διαβιβάζει» την άσκηση του δικαιώματος λήψης απόφασης σε δικαστήρια.

Η βασιλική δικαιοσύνη χρειάστηκε να παλέψει πολύ καιρό ενάν-

τια στη δικαιοσύνη των γαιοκτημόνων για να μπορέσει να επιβληθεί. Ωστόσο, τον 18ο αιώνα, η δικαιοδοσία των *seigneurs* ήταν πια μόνο πηγή εισοδημάτων και οικονομικό μέσο άσκησης πίεσης. Τα ειδικά δικαστήρια πρώτου βαθμού για αστικές υποθέσεις των μη προνομιούχων των πόλεων είχαν επίσης σχεδόν εξαφανιστεί και τα προεδρικά δικαστήρια, που είχαν οριστεί για αμφισβητούμενα ποσά μέχρι 250 λίβρες, βρίσκονταν σε ολοκληρωτική παρακμή. Για τους θάιλους στην ύπαιθρο μένανε μόνο μικροϋποθέσεις.

Τα παρλαμέντα ήταν «κυρίαρχα» δικαστήρια ανώτατου βαθμού. Προέρχονταν από ένα καταμερισμό της παλιάς βασιλικής αυλής σε ειδικευμένα τμήματα. Τον 18ο, όμως, αιώνα αξίωσαν να έχουν απεριόριστη αρμοδιότητα. Η επέκταση του βασιλείου και η αύξηση των υποθέσεων, με τις οποίες έπρεπε να ασχοληθούν, είχαν οδηγήσει από τον 15ο αιώνα στην ίδρυση δώδεκα επαρχιακών παρλαμένων εκτός απ' αυτό του Παρισιού στις πόλεις Τουλούζη, Γκρενόμπλ, Μπορντό, Ντιζόν, Ρουέν, Εξ, Ρεν, Πο, Μετς, Μπεζανσόν, Ντουέ και Νανσί. Σ' αυτά προστέθηκαν τέσσερα λεγόμενα «κυρίαρχα συμβούλια» στις εδαφικές κτήσεις του 17ου και 18ου αιώνα: Ρουσιγιόν, Αλσατία, Αρτουά και Κορσική.

Το δικαστικό αξίωμα αποκτιόταν κατά κανόνα με αγορά ή μεταβιβαζόταν κληρονομικά. Η βασιλεία, που είχε αναθέσει στο παρλαμέντο τον 14ο αιώνα να κάνει προτάσεις για τις ελεύθερες θέσεις και τον 15ο αιώνα να ψηφίσει γι' αυτές, απέκτησε τη συνήθεια να διορίζει στη θέση των αποχωρούντων συμβούλων εκείνους υπέρ των οποίων είχαν παραιτηθεί. Σε περιπτώσεις θανάτου ήταν ο κληρονόμος. Ο Φραγκίσκος Ι νομιμοποίησε το 1522 αυτή την πρακτική. Για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του ιδιωτικού του ταμείου, πουλούσε, χωρίς περιστροφές, αξιώματα τα οποία δεν ήταν κατεληγμένα ή είχαν πρόσφατα δημιουργηθεί. Επειδή συνεχίζονταν οι ανταγωνιστικές σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο αποχωρήσεις, λιγόστευαν οι εισπράξεις από την πώληση των αξιωμάτων και ο Κάρολος ΙΧ (1560-1574) καθιέρωσε γι' αυτό την αποχώρηση έναντι πληρωμής κάποιου τέλους. Έτσι, το σύστημα ήταν τέλειο: τα αξιώματα της δικαιοσύνης πουλιόνταν είτε από τους κατόχους τους είτε μέσω του βασιλιά.

Η αγορά αξιωμάτων δημιούργησε ένα ενδιάμεσο στρώμα ανάμεσα στην αστική τάξη και την αριστοκρατία. Οι δικαστές («οι κύριοι του παρλαμέντου») ήταν αστοί (*de robe*), ωστόσο τα αξιώματά τους, από μια συγκεκριμένη βαθμίδα και πάνω, τους παρείχαν τον μεταβιβάσιμο, επομένως κληρονομικό, τίτλο των ευγενών. Ο βασιλιάς δεν ασκούσε πια καμιά επιρροή στο ζήτημα της αναπλήρωσής τους. Αυτή

γινόταν με διορισμό. Έτσι, η τάξη των δικαστών έγινε ανεξάρτητη και μπορούσε να στραφεί κατά της απολυταρχικής βασιλείας. Προς το τέλος του 18ου αιώνα, οι σύμβουλοι του παρλαμέντου γίνονταν όλο και αποκλειστικότεροι. Οι «υψηλοί σύμβουλοι» απομονώθηκαν και τα παρλαμέντα των πόλεων Ρεν, Εξ και Γκρενόμπλ δεν δέχονταν πια αστούς.

Το φορολογικό σύστημα

Στο βαθμό που η βασιλική εξουσία ενισχυόταν, αφαιρούσε από τους φεουδάρχες το δικαίωμα της είσπραξης των φόρων και ο Λουδοβίκος XIV υιοθέτησε την πρακτική να επιβαρύνει φορολογικά τους υπηκόους του κατά την κρίση του. Η φορολογική οργάνωση χαρακτηριζόταν από ανισότητα. Δεν υπήρχαν γενικοί φόροι για όλους τους κατοίκους ή τις επαρχίες.

Ο φόρος εισοδήματος και περιουσίας επιβάρυνε μόνο τους μη προνομιούχους. «Προσωπικός φόρος» στη Βόρεια Γαλλία ήταν φόρος επί του συνολικού εισοδήματος, «πραγματικός φόρος» στο Νότο ήταν φόρος επί του εισοδήματος από κατοχή ακινήτων. Αυτός ο φόρος κατανεμόταν. Ο βασιλιάς δεν καθόριζε τι ποσοστό έπρεπε να πληρώσει το μεμονωμένο άτομο. Μια φορολογική ομάδα ή κοινότητα ευθυνόταν συλλογικά για το συνολικό ποσό. Κάθε χρόνο, η κυβέρνηση όριζε αυτό το συνολικό ποσό για όλη τη Γαλλία και ο σύμβουλος των οικονομικών το κατένεμε στις δημοσιονομικές περιοχές και τις φορολογικές περιφέρειες. Σ' αυτές ο παραπέρα καταμερισμός στις κοινότητες γινόταν μέσω ενός εκλεγμένου γραφείου. Σε κάθε κοινότητα, πάλι, εκλεγμένοι από τους φορολογούμενους «διανεμητές» όριζαν τα κατά κεφαλή ποσοστά. Η είσπραξη των φόρων στην κοινότητα γινόταν από φοροεισπράκτορες, στην υποπεριφέρεια από έναν ταμία και στη δημοσιονομική περιοχή από έναν γενικό φοροεισπράκτορα.

Τον κεφαλικό φόρο (*capitation*) που υιοθετήθηκε οριστικά το 1701, έπρεπε αρχικά να τον καταβάλλουν όλοι οι Γάλλοι. Γι' αυτό διαμοιράζονταν σε 22 φορολογικές τάξεις, που στην καθεμιά αναλογούσε ένα ίδιο ποσό. Στην κορυφή της πρώτης θρискόταν ο κληρονόμος του θρόνου, ο δελφίνος, που αποτιμιόταν σε 2.000 λίβρες· στην τελευταία, οι στρατιώτες και οι μεροκαματιάρηδες πλήρωναν μια λίβρα. Ο κληρός ξεπλήρωσε μια για πάντα το 1710 με 24 εκατομμύρια. Οι ευγενείς κατάφεραν να τον αποφύγουν εντελώς ή σχεδόν εντελώς. Έτσι, ο κε-

φαλικός φόρος σταματούσε στην Τρίτη Τάξη και ήταν ένα πρόσθετο τέλος στον φόρο εισοδήματος.

Η «εικοστή» (*vingtième*) καθιερώθηκε το 1749 σαν δήλωση εσόδων από κατοχή σπιτιών, εμπόριο, προσόδους και ακόμα κι από φεουδαρχικά δικαιώματα. Οι βιοτέχνες ξέφευγαν απ' αυτή και ο κλήρος την αντικαθιστούσε με την περιοδικά καταβαλλόμενη «οικειοθελή δωρεά» (*don gratuit*). Οι ευγενείς συχνά απαλλάσσονταν. Έτσι, η εικοστή έγινε ένα δεύτερο συμπλήρωμα στο φόρο εισοδήματος και το προνόμιο λειτούργησε πάλι υπέρ του κλήρου και των ευγενών. Το φορτίο των φορολογούμενων έγινε, έτσι, ακόμα πιο βαρύ.

Η αγγαρεία για την οδοποιία, που έγινε νόμος το 1738, κέρδισε σε σημασία σαν συνέπεια της επέκτασης του οδικού δικτύου. Όσοι γειτόνευαν με τους δρόμους που επρόκειτο να διανοιγούν έπρεπε να μεταφέρουν οικοδομικό υλικό ανάλογα με τον αριθμό των χειρών, των αλόγων και των αμαξών που διέθεταν. Αυτή η *corvée* (αγγαρεία) συνδεόταν με το φόρο εισοδήματος και επιπλέον γινόταν πηγή πολλών καταχρήσεων. Ο Τιργκό προσπάθησε το 1776 να την επιβάλει σε όλους τους γαιοκτήμονες, συνδέοντάς την με την «εικοστή» και επιτρέποντας την προσφορά σε χρήμα. Η μεταρρύθμιση απέτυχε και το διάταγμα ανακλήθηκε μετά την ανατροπή του Τιργκό. Το 1787 καταργήθηκε η αγγαρεία για την οδοποιία σαν παροχή υπηρεσίας για τη μεταφορά και αντικαταστάθηκε με έναν επιπλέον κεφαλικό φόρο που αναλογούσε στο ένα έκτο του φόρου εισοδήματος· όμως έτσι ξανάπεσαν τα βάρη της οδοποιίας μόνο στην Τρίτη Τάξη που πλήρωνε το φόρο εισοδήματος.

Οι φόροι κατανάλωσης (*aides*), επιβάρυναν από τον 15ο αιώνα κυρίως το κρασί και τα οينوπνευματώδη ποτά. Ο κλήρος και οι ευγενείς δεν θίγονταν απ' αυτούς.

Οι *gabelles* καταβάλλονταν από τον 14ο αιώνα σαν φόροι για το αλάτι. «Εξαγορασμένες» επαρχίες, όπως η Γκιγέν, είχαν πετύχει με την υπεράσπιση του στέμματος να απαλλαγούν απ' αυτούς και οι «απελευθερωμένες» επαρχίες, όπως η Βρετάνη, έτσι κι αλλιώς δεν τους απέδιδαν. Στις «χώρες του μικρού φόρου αλάτος» η κατανάλωση ήταν ελεύθερη. Σ' εκείνες του «μεγάλου φόρου αλάτος» τα νοικοκυριά έπρεπε να αγοράζουν φορολογημένο αλάτι, ενώ τα αγαθοεργά ιδρύματα και οι δημόσιοι υπάλληλοι το έπαιρναν αφορολόγητο. Ο μισητός απ' όλους φόρος του αλατιού επιβάρυνε προπάντων τους φτωχούς. Παρακινούσε σε ένα ζωηρό λαθρεμπόριο αλατιού, το οποίο καταπολεμούσαν οι τελωνειακοί υπάλληλοι και οι χωροφύλακες.

Εσωτερικοί φόροι και δασμοί ή φόροι πύλης υπήρχαν ήδη πριν

από την ενοποίηση της Γαλλίας μέσα στα πλαίσια των ιστορικών της συνόρων. Στις «χώρες των πέντε μεγάλων μισθώσεων», τις οποίες ο Κολμπέρ είχε συνενώσει με το Ιλ ντε Φρανς σαν κέντρο, έπρεπε να καταβάλλονται δασμοί μόνο για την κυκλοφορία των αγαθών στο εξωτερικό και στην υπόλοιπη Γαλλία. Οι «θεωρούμενες ξένες επαρχίες» (*réputées étrangères*), όπως η Βρετάνη, περιβάλλονταν από μια δασμολογική συνοριακή γραμμή. Οι τρεις «πραγματικά ξένες» επαρχίες Μετς – Τουλβερντέν – Λωρραίνη και Αλσατία μπορούσαν να διεξάγουν αδασμολόγητο εμπόριο με το εξωτερικό, όχι όμως και με την υπόλοιπη Γαλλία, πράγμα που συνιστούσε έναν κατακερματισμό της εθνικής αγοράς, ο οποίος εμποδίζει σοβαρά την ανταλλαγή των προϊόντων.

Οι άμεσοι φόροι εισπράττονταν από υπαλλήλους, ενώ για τους έμμεσους επιβαλλόταν η φορολογική μίσθωση για το κτήμα του στέμματος και τα γαιοκτησιακά δικαιώματα. Αυτή κατέληξε το 1726 σε μια μοναδική επιβολή για όλη τη Γαλλία.

Τα συμβόλαια ίσχυαν για έξι χρόνια στο όνομα ενός αχυράνθρωπου, για τον οποίο εγγυώταν 20, έπειτα 40 και τέλος 60 υψηλά ιστάμενα πρόσωπα σαν γενικοί φορομισθωτές. Αποκόμιζαν από τα «αγροκτήματά» τους (*ferme*) μυθικά κέρδη και μαζί μ' αυτά συγκέντρωναν όλο το μίσος των λαϊκών μαζών. Επαναστατικές αναταραχές ξεκινάγαν συχνά με μια πυρπόληση των γραφείων που εργαζόνταν γι' αυτούς.

Η σεβάσμια κρατική μηχανή μοιάζει στα τέλη του 18ου αιώνα ξεχαρβαλωμένη. Παρουσιάζεται μια χασματική αντίθεση ανάμεσα στη θεωρητική παντοδυναμία και την ουσιαστική αδυναμία της μοναρχίας. Είχε εκφυλιστεί σε ένα ασυνάρτητο σύμφυρμα αποστεωμένων θεσμών, συγκάλυψης και αισχροκέρδειας. Παρά τον ενισχυμένο συγκεντρωτισμό, η Γαλλία απείχε πολύ από το να έχει εθνική ενότητα. Ανυπεράσπιστη στεκόταν η βασιλεία μπροστά στις αδυναμίες του άγονου συστήματός της, που γίνονταν όλο και πιο αφόρητες, όσο πιο πολύ έθιγαν τους πιο φτωχούς. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, η απολυταρχία δεν ανταποκρινόταν πια στις κοινωνικές απαιτήσεις. Η αδράνεια μιας αδιάφορης γραφειοκρατίας, η νωθρότητα ενός αμήχανου κυβερνητικού προσωπικού, το χάος στη διοίκηση δεν επέτρεπαν στη μοναρχία με τα άδεια ταμεία να επιδείξει αποτελεσματική αντίσταση, καθώς οι κοινωνικές αντιπαλές δυνάμεις κλόνιζαν τη φεουδαρχική κοινωνική τάξη και επιπλέον οι παραδοσιακοί υπερασπιστές της δεν της παρείχαν την υποστήριξή τους.

3. ΤΟ ΟΠΛΟ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Το αντικειμενικό προτσές, κατά το οποίο ένας καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής υπέσκαπτε και γκρέμιζε τα οικονομικά θεμέλια του φεουδαρχικού κοινωνικού συστήματος, οδηγούσε σε σχέση με τις ταξικές δυνάμεις, σε αλλαγές, που περιλάμβαναν όλους τους τομείς της ζωής. Δεν συνένωνε μόνο τα διαφορετικά στοιχεία της Τρίτης Τάξης σε μια πολιτική αντιπολίτευση ενάντια στο όψιμο απολυταρχικό κράτος. Μέσα σ' αυτό, οι ανερχόμενες τάξεις και τα στρώματα που ήταν αντίθετα προς τις συνθήκες που κυριαρχούσαν, συνειδητοποιούσαν υποκειμενικά όλο και περισσότερο την αναγνώριση των ιστορικών τους προοπτικών. Μια αστική κοσμοθεωρία διαμορφωνόταν σαν μάχιμη αντιφεουδαρχική ιδεολογία, η οποία στον αγώνα για πραγμάτωση των θεωριών της έγινε η πνευματική ρίζα της επανάστασης. Οι κύριες τάσεις της συνήθως συμπεριλαμβάνονται στον όρο «διαφωτισμός».

Το κίνημα για απελευθέρωση των «κοινών ανθρώπων» από την υποχρέωση να ακολουθούν τα πρότυπα της εκκλησίας, της αριστοκρατίας και της μοναρχικής αυθαιρεσίας, αγκάλιασε όλη την Ευρώπη, όλους τους κλάδους της επιστήμης και της λογοτεχνίας. Ξεπήδησε από διαφόρων ειδών πηγές και δοκίμασε μια πολύμορφη ανάπτυξη που στη Γαλλία γνώρισε το αποκορύφωμά της.

Οι πρόδρομοι

Ο διαφωτισμός ξεκίνησε με την πρώιμη αστική-ουμανιστική χειραφέτηση των επιστημών από τη θεολογία στην εποχή της αναγέννησης και της μεταρρύθμισης. Ο Βάκων (*Bacon*), ο Καρτέσιος (*Descartes*) και ο Σπινόζα (*Spinoza*) είχαν τότε επεξεργαστεί μεθόδους και είχαν οικοδομήσει συστήματα σκέψης, τα οποία επεδίωκαν να στηρίζονται αποκλειστικά στην εμπειρία και το λόγο (*ratio*, απ' όπου κι ο ρασιοναλισμός, ορθολογισμός). Στις αστικές επαναστάσεις των Κάτω Χωρών και της Αγγλίας, οι καινούργιες αξίες κατάκτησαν πάγιες θέσεις. Έτσι αποκρυσταλλώθηκαν στον καθορισμό μιας νεαρής καπιταλιστικής εμπορικής κοινωνίας, για την οποία έθεσαν σε κίνηση τη βιομηχανική επανάσταση. Η δημιουργική τους κριτική έχασε, φυσιολογικά, σε εκρηκτική δύναμη μετά την εκπλήρωση του κύριου στόχου από άποψη περιεχομένου, μέσα στα ελεύθερα πλαίσια μιας κοινοβου-

λευτικά περιορισμένης μοναρχίας, αν και οι ιδέες του Νεύτωνα (Newton), του Λοκ (Locke) και του Χιουμ (Humes) επηρέαζαν διαρκώς την ευρωπαϊκή ήπειρο σε συνδυασμό με το πετυχημένο πρότυπο της Αγγλίας. Από την άλλη, όπου ο διαφωτισμός έπεφτε πάνω σε λεπτό και ευαίσθητο κοινωνικοοικονομικό έδαφος, ενάντια σε μια ακόμα περισσότερο ή λιγότερο άθικτη φεουδαρχική ταξική κυριαρχία, η πολιτική προσέγγιση παρέμενε αδύνατη ακόμα και στους λαμπρότερους εκπροσώπους του, από τον Λάιμπνιτς (Leibnitz) μέχρι τον Μπεκάρια (Beccaria, *Περί εγκλήματος και τιμωρίας*, 1764) και τον Καντ (Kant, *Κριτική του καθαρού λόγου*, 1781, *Τι είναι ο διαφωτισμός*, 1784). Στη Γαλλία, αντίθετα, που έσερνε απρόθυμα μέσα στον 18ο αιώνα τη σαβούρα ενός φεουδαρχικού συστήματος που βρισκόταν σε παρακμή, ο διαφωτισμός μετατράπηκε σε αγχέμαχο όπλο μιας μεσαιας τάξης που προέλαυνε και τον χρησιμοποίησε για την κάμψη της ηθικής αντίστασης των «δυνάμεων του συστήματος».

Η χρυσή εποχή μιας λογοτεχνίας, η οποία με το τριπλό άστρο του Κορνέιγ (Corneille), του Ρακίνα (Racine) και του Μολιέρου (Molière) επισκίαζε τους μοιραίους χειρισμούς στην αυλή του βασιλιά-ήλιου, είχε ήδη και πριν από το θάνατό του κατακλυστεί από την αποδοκιμασία των καταστροφικών του πολέμων και της εξαθλίωσης του λαού. Αυστηρή κοινωνική κριτική διέπνεε τους *Χαρακτήρες* (1688) του φιλοσόφου Λαμπριγιέρ (Labruyère) και το *Ιστορικό-κριτικό λεξικό* (1697) του ουγενότου Πιερ Μπελ (Pierre Bayle) που απελάθηκε στην Ολλανδία. Ο Μπουαζγκιμπέρ, (Boisguillebert), ο κληρικός παιδαγωγός πριγκίπων Φενελόν (Fénélon, *Τηλέμαχος*, 1699) και ο στρατάρχης Βομπάν (Vauban, *Η βασιλική δεκάτη*, 1707) δεν αποκρύβανε την απαιτήση για μεταρρυθμίσεις. Οι «μοντέρνοι» – μεταξύ των οποίων ο Περό (Perrault) που χάρισε σ' όλα τα παιδιά του κόσμου την *Κοκκινοσκουφίτσα* και τη *Σταχτοπούτα* – κήρυξαν έναν πετυχημένο πόλεμο ενάντια στον ξένο για το λαό αυλικό κλασικισμό. Ο Φοντενέιγ (Fontenelle) χάρισε στην αστική τάξη, όπως μπόρεσε να παρατηρήσει ο Βέρνερ Κράους (Werner Krauss), τις πρώτες πινελιές στην ιστορική της κοσμοθεωρία.

Τα φωτεινά πνεύματα

Κατά τη διάρκεια της αντιβασιλείας για τον ανήλικο Λουδοβίκο XV (1715-1774), η οποία είχε χαλαρώσει τα λουριά, από τη μια μεριά, από εσωτερική ανασφάλεια κάτω από την πίεση της φεουδαρχικής α-

ντίδρασης και, από την άλλη, λόγω των αυξανόμενων απαιτήσεων των οικονομικά ισχυροποιούμενων αστικών δυνάμεων, οι φιλόσοφοι πέτυχαν – με τις «γνώσεις» (lumières) επιφανών διανοητών – ένα ρήγμα που δεν μπόρεσαν πια να κλείσουν κατοπινά αντίμετρα.

Δεν ήταν ειδικοί καθηγητές, αλλά συγγραφείς, ιστορικοί, οικονομολόγοι, δημοσιολόγοι, φυσικοί επιστήμονες, λιβελογράφοι και διάφορα άλλα, συχνά όλα συγκεντρωμένα σ' ένα πρόσωπο. Παρ' όλο που είχαν έναν κοινό βασικό πυρήνα αστικών απόψεων και ιδεών, αυτός επικαλυπτόταν από διαστρωματώσεις που διασαφήνιζαν τη διαφορετικότητα της κοινωνικής θέσης του καθένα και ήδη οριοθετούσαν συμφέροντα και απόψεις, για την επικράτηση των οποίων θα παλέψουν μεταξύ τους στην επανάσταση.

Ο εργαζόμενος λαός που ήταν αποκλεισμένος από τη μόρφωση, παρέμενε καταδικασμένος στη σιωπή μέσα σ' αυτή τη γενική συζήτηση των φωτισμένων πνευμάτων γύρω από το μέλλον του έθνους. Σ' αυτόν παραχωρούνταν μόνο τα συνθήματα της αστικής διανόησης. Το περισσότερο γνωστό με τον τίτλο *Διαθήκη* βιβλίο *Ανάμνηση* του αγροτικού εφημέριου Ζαν Μελιέ (Jean Meslier, 1664-1729), ο οποίος έκανε δική του υπόθεση την ανάγκη των φτωχών γεωργών και λαχταρούσε ένα βασίλειο των εργαζομένων χωρίς ευγενείς, εκκλησία και βασιλιά, κυκλοφορούσε – μέχρι το 1864 – χωρίς περικοπές μόνο ανάμεσα σε μνημένους σαν ένα προσεκτικά φυλαγμένο χειρόγραφο. Από την τυπωμένη του μορφή, ο Βολταίρος (Voltaire) είχε αφαιρέσει προσεκτικά όλη την κοινωνικοκριτική εκρηκτική ύλη. Γι' αυτό οι ελεύθεροι διανοητές θα θυμηθούν στην επανάσταση καλά τα αθεϊστικά του, αλλά όχι τα κομμουνιστικά του, στοιχεία.

Στο ανώτερο σκαλί της ιεραρχίας της Τρίτης Τάξης, ο Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755), καταγόμενος από τη βενενοφόρους ευγενείς της Νότιας Γαλλίας και χωρίς να αρνηθεί τον τρόπο σκέψης τους, ήδη από τότε που ζούσε, απόκτησε παγκόσμια φήμη. Ο συγγραφέας του γεμάτου υπαινιγμούς βιβλίου *Σκέψεις για τις αιτίες της ακμής και της παρακμής των Ρωμαίων* (1743) παρουσίασε το 1748 στο *Πνεύμα των νόμων* τις πολιτειακές του προτάσεις. Ανιχνεύοντας νομοτέλειες στη φύση και την κοινωνία, που ωστόσο επέρριπτε κυρίως στον γεωγραφικό παράγοντα, συνιστούσε τη συνταγματική μοναρχία με το «διαχωρισμό των εξουσιών» σε εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική. Ήταν ένα πρόγραμμα φιλελεύθερων συμβιβασμών, το οποίο θεωρούσε την ισορροπία σαν την καλύτερη ασφάλεια ενάντια στη δεσποτική εξουσία. Οι ευγενείς και αστοί μεταρρυθμιστές θα το γράψουν στις σημαίες τους και θα το προωθήσουν με έμφαση στην επανάσταση.

Στον πολύπλευρο, ασυνήθιστα εμπνευσμένο και προικισμένο με πολύ κοφτερή πένα Βολταίρο – στην πραγματικότητα Φρανσουά Μαρί Αρουέ (François Marie Arouet, 1694-1778) – δόθηκε ο τίτλος του «Ήλιου του διαφωτισμού», γύρω από τον οποίο περιστρέφονταν οι πλανήτες του μέσα και έξω από τη Γαλλία. Ανταποκρινόμενος στην καταγωγή και το φρόνημα της δυνατής παριζιάνικης αστικής τάξης, σκόρπιζε σ' όλη του τη ζωή τους καυστικούς του σαρκασμούς ενάντια στην υποκρισία και την αλαζονεία ενός κλήρου που καταπίεζε την ελευθερία της σκέψης και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, για να τρέφει μια υπακοή που να βασίζεται στη δεισιδαιμονία. Μολονότι πολιτικά συγκρατημένος σύμβουλος «πεφωτισμένων» αρχόντων στην Πρωσία, τη Ρωσία και άλλα κράτη και προνοητικός ντεϊστής ο οποίος συνιστούσε να επινοηθεί ο θεός, αν δεν υπήρχε ήδη, προκειμένου να χαλιναγωγούνται οι μάζες, η επίθεσή του ενάντια τις καθαγιασμένες προκαταλήψεις της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας υπονόμει τον τελευταίο προμαχώνα που εξασφάλιζε ακόμα πνευματική προστασία στο σαθρό ελέω θεού βασίλειο. Ο Βολταίρος νίκησε σ' ένα δευτερεύον μέτωπο, έτσι όμως δημιούργησε ρήγμα στα πλευρά του αντιπάλου.

Ο ελεύθερος στο πνεύμα, τον οποίο επικαλούνταν μια στρατιά «βολταιρικοί», ο φημισμένος συγγραφέας του *Βρούτου*, του *Καντίντ* και των *Δοκιμιών για τα έθιμα και το πνεύμα των λαών* (1756), ήταν ταυτόχρονα ένας τολμηρός μαχητής κατά της μισαλλοδοξίας και της διαστρέβλωσης του δικαίου και πολλές φορές γκρέμισε το γόητρο των ισχυρών, υποχρεώνοντάς τους να οπισθοχωρήσουν. Προπάντων, όμως, ήταν προσανατολισμένος στη δράση κι όχι στην κατανάλωση μελάνης και υποστήριζε την αστική αξιοσύνη σαν τάξη, που είχε καταστεί ικανή να διαχειριστεί τις υποθέσεις του έθνους.

«Ο αληθινός φιλόσοφος», έγραφε το 1765, «σκέφτεται για ν' αλλάξει. Κάνει καλλιεργήσιμο το παρθένο έδαφος, πολλαπλασιάζει τον αριθμό των αρότρων και κατά συνέπεια και των κατοίκων, απασχολεί το φτωχό και αυξάνει την ευημερία του. Ενθαρρύνει το γάμο, φροντίζει τα ορφανά και δεν γκρινιάζει για τους αναγκαίους φόρους, αλλά αντίθετα πείθει το χωρικό να τους πληρώσει με ευχαρίστηση».

Εδώ προσέγγισε ο «σοφός του Φερνέ», όπου είχε αποσυρθεί στα γεράματά του στην παραμεθόρια περιοχή της Γενεύης, μια σχολή οικονομολόγων, οι οποίοι στη δεκαετία του 1750 συναθροίστηκαν γύρω από την εφημερίδα *Ζουρνάλ Εκονομίκ* και έγιναν γνωστοί σαν φυσιολογικά κράτες.

Οι πρώτοι θεωρητικοί του καπιταλισμού στη Γαλλία ξεκινούσαν μαζί με όλους τους διαφωτιστές από ένα αιώνιο και αμετάβλητο φυσικό δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο έβάζαν σε πρώτη θέση την απεριόριστη ελευθερία του ανεξάρτητου ιδιοκτήτη που θεωρούσαν ότι καταπιέζεται από τον απολυταρχικό διευθυντισμό. Η θεωρία της αμετάκλητης προτεραιότητας της πρωτοβουλίας του επιχειρηματία που διακηρύχθηκε από τον Κενέ (Quesnay, 1694-1774), τον Τιργκό (1727-1781) και τους ομοϊδεάτες τους, αποκορυφώθηκε στο σύνθημα «*Laisser faire! Laisser passer!*» (Ελευθερία ενέργειας· ελευθερία διακίνησης). Το κράτος δεν θα ανακατευόταν ούτε στην παραγωγή ούτε στην κυκλοφορία. Όφειλε μόνο να προστατεύει την ιδιοκτησία.

Από μια άποψη, οι φυσιοκράτες προετοίμασαν την αποδοχή της κλασικής θεωρίας του καπιταλισμού για τον ελεύθερο συναγωνισμό του Άνταμ Σμιθ (*Ο πλούτος των εθνών*, 1776). Εντυπωσιασμένοι από το λόγο του Σουλί (Sully) «η γεωργία και η κτηνοτροφία είναι οι δύο μαστοί της Γαλλίας», εντόπιζαν τη δημιουργία της υπεραξίας αποκλειστικά στη γεωργία, για την προαγωγή της οποίας ενδιαφέρονταν έντονα και στην πράξη—πράγμα, άλλωστε, στο οποίο ο Βολταίρος δεν τους ακολουθούσε εντελώς, όντας ενθουσιασμένος με τη μανιφακτούρα. Πολιτικά, λοιπόν, το φυσιοκρατικό κίνημα—που θρискόταν οπωσδήποτε στην πιο έντονη αντιπαράθεση με τη χωροδεσποτεία καθώς και με την επιμελητεία—οδηγούσε σε ένα ταξικό πρόγραμμα υπέρ του αγροκαπιταλιστή γαιοκτήμονα που θα ασκούσε ορθολογική διαχείριση.

Ο δημοκρατισμός του διαφωτισμού

Γύρω στα μέσα του αιώνα, οι διαφωτιστές απόκτησαν υπεροχή. Μια νέα γενιά γέμισε τις τάξεις των πρωταγωνιστών και υιοθέτησε οξύτερους τόνους. Σύμφωνα με τον Ντενίς Ντιντερό (1713-1784), «ο φιλόσοφος περιφρονεί τολμηρά την παράδοση και την αυθεντία. Τολμάει να σκέφτεται για λογαριασμό του, να προχωράει στους προφανέστερους γενικούς κανόνες και να μην αναγνωρίζει τίποτα έξω από τη μαρτυρία των αισθήσεων και της λογικής».

Η εμβάθυνση του νέου διαφωτισμού οδήγησε σε πολλές κατευθύνσεις. Από τις φυσικές επιστήμες ξεπήδησαν ανεξάρτητες ειδικότητες: η φυσική ιστορία, στην οποία ο Μπιφόν (Buffon) το 1749 αφιέρωσε τον πρώτο από τους πολλούς τόμους του και η χημεία, στην οποία πρόσφερε πολλά ο Λαβουαζιέ (Lavoisier). Η ακριβής σκέψη,

συνοδευόμενη από μια προοδευτική μαθηματοποίηση της αστρονομίας μέσω του Λαπλάς (Laplace) και του Λαγκράνζ (Lagrange), τροφοδότησε μια υλιστική τάση στη φιλοσοφία.

Αυτός ο μηχανιστικός γαλλικός υλισμός, που, εντούτοις, ερμήνευε ακόμα ιδεαλιστικά τα κοινωνικά φαινόμενα, έδινε την πρωτοκαθεδρία στην «ύλη» φανερά ή κρυφά, με αθεϊστικό ή αγνωστικιστικό μανδύα, μπροστά σε μια ελίτ σοφών ή με την επιθυμία για διαφωτισμό του λαού. Τον κύριο στόχο του τον έστρεφε ενάντια στο θεμέλιο της εκκλησίας, τη θρησκεία. Ο Λαμετρί (Lametrie) με το *Ο άνθρωπος σαν μηχανή* (1748), ο Κοντιγιάκ (Condillac) με την *Πραγματεία για τις αισθήσεις* (1754), που εισήγαγε την αισθησιαρχία στη Γαλλία, ο Ελβέτιος (Helvétius) με το έργο του *Περί του πνεύματος* (1758), ο Χόλμπαχ (Holbach) με το *Σύστημα της φύσης* (1770). Ο Ντιντερό συνέδεσε, σε αντίθεση με τους παραπάνω, μια στην ουσία υλιστική κοσμοθεωρία με το καθήκον για δημοκρατισμό του διαφωτισμού (*Ο ανιψιός του Ραμό*, 1762, *Το όνειρο του ντ' Αλαμπέρ*, 1769).

Αφού είχαν ορίσει οι διαφωτιστές την «ελευθερία», είχαν να αντιμετωπίσουν την «ισότητα». Ήταν δυνατό να λυθεί το πολιτικό πρόβλημα της μορφής διακυβέρνησης χωρίς να ληφθεί υπόψη το κοινωνικό περιεχόμενο; Η διακηρυσσόμενη ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο δεν προϋπόθετε ανάλογες σχέσεις ιδιοκτησίας. Τουλάχιστον σ' αυτό το σημείο χωρίστηκαν τα πνεύματα. Ο Ντιντερό έκανε διάκριση ανάμεσα στα προνόμια που παρέχονται για πραγματικές υπηρεσίες και στα αδικαιολόγητα. Ο Βολταίρος θεώρησε το 1764 την αληθινή ισότητα «σαν το πιο φυσικό πράγμα και σαν χίμαιρα συνάμα», γιατί «το ανθρώπινο γένος είναι έτσι πλασμένο, ώστε να μην μπορεί να υπάρξει χωρίς έναν ατέλειωτο αριθμό χρησίμων ανθρώπων που δεν έχουν τίποτα στην κατοχή τους».

Στο φιλελευθερισμό της μεγαλοαστικής τάξης, ο γιος του τεχνίτη από τη Γενεύη Ζαν Ζακ Ρουσό (1712-1778) αντέταξε τα πολιτικά και κοινωνικά ιδανικά μιας μικροαστικής δημοκρατίας. Σκεπτικιστικός απέναντι σ' έναν πολιτισμό παράσιτων, έγραφε το 1750: «Η πολυτέλεια συντηρεί εκατό φτωχούς στην πόλη μας και αφήνει εκατοντάδες χιλιάδες στην ύπαιθρο να πεθάνουν». Ο πληθείος αρνήθηκε στην *Ομιλία για τις θάσεις και την καταγωγή της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων* (1755) το «φυσικό δικαίωμα» ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Ακόμα περισσότερο το στηλίτευσε σαν τη χειρότερη προσβολή των φυσικών δικαιωμάτων. Το 1762, στο *Κοινωνικό συμβόλαιο*, απόρριψε κάθε συνδιαλλαγή με την απόλυτη μοναρχία, πεφωτισμένη ή μη, και ανακήρυξε όλο το λαό «κυρίαρχο» στη θέση του βασιλιά.

Philosophe, docteur sensible,
Il nous a peints l'humanité,
Sans avoir pris la dureté,

De ce Léonisme
insoluble,
Il en garda la fermeté

Donné à l'humanité en nous,
Il nous a donné l'âme, dans le milieu de la Rue de la Harpe.

Ζαν Ζακ Ρουσό. (Χαλκογραφία του Ζ. Μπ. Μισέλ)

Την άσκηση της λαϊκής εξουσίας σε μια αυτοδιαχειριζόμενη δημοκρατία, ο Ρουσό τη συνέδεε με την προϋπόθεση ότι δεν θα επιτρέπεται να υπάρχουν σ' αυτήν «ούτε φτωχοί ούτε πλούσιοι». Στο κράτος σαν ενσάρκωση της κοινής βούλησης (*volonté générale*) απέδιδε το καθήκον να δημιουργήσει και να διαφυλάξει μια τέτοια κοινωνική αρμονία μέσω της νομοθεσίας του, να εμποδίσει την κατάχρηση της ατομικής ιδιοκτησίας και να σπάσει το μονοπώλιο της μόρφωσης μέσα από μια γενική εθνική παιδεία. Αν και δεν προέβλεπε καταρχήν τη χρησιμοποίηση επαναστατικής βίας, οι πιο αποφασισμένοι επαναστάτες θα πάρουν τα θεωρητικά τους μέσα από τις διδασκαλίες του και στο αυστηρό πρότυπο αρετής του «ιακωβίνου» θα συναγωνιστούν με τον μικραστικό ασκητισμό του *Εφημέριου της Σαβοΐας* (1762). Με τις *Εξομολογήσεις* του (1781-1789), που εκδόθηκαν μετά το θάνατό του, ο Ρουσό παραμένει άμεσα επίκαιρος· ο τάφος του στο Ερμενονβίλ θα μετατραπεί σε τόπο προσκυνήματος των ηρώων της Συνέλευσης.

Μια κοινωνία από μικροϊδιοκτήτες ο Ρουσό δεν τη θεωρούσε απαραίτητα σαν την τελευταία λέξη της σοφίας, αλλά αντίθετα σαν το καλύτερο ανάμεσα στα – ακόμα ή ήδη – πιθανά, επειδή μια κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας του φαινόταν σαν επιστροφή στη «χρυσή εποχή» της αταξικής πρωτόγονης κοινωνίας, ωραία μεν, αλλά απραγματοποίηση.

Ο Μορελί (Morelly), του οποίου η ζωή παραμένει μέχρι σήμερα άγνωστη, ξεπέρασε αυτό το εμπόδιο το 1755 στο κομμουνιστικό κοινωνικό του σχέδιο *Ο κώδικας της φύσης*. Υπέδειξε σαν στόχο την κατάργηση όχι μόνο των υπάρχοντων φεουδαρχικών προνομίων, αλλά και των ταξικών διαφορών γενικά. Βέβαια, περιέγραψε και θεμελίωσε τη λεπτομερειακή του ουτοπία με το στυλ των αγαπητών μυθιστορημάτων για το μέλλον, χωρίς να υποδείξει ένα δρόμο που θα μπορούσε να οδηγήσει σ' αυτή. Τρόπους σκέψης που έκλιναν προς έναν ισοπεδωτικό κομμουνισμό, αλλά ήταν συνδεδεμένες με μια πολύπλοκη μεταφυσική συνολική ερμηνεία του κόσμου και των νόμων του, περιείχε το *Αληθινό σύστημα* του βενεδικτίνου Ντομ Ντεσάμπ (Dom Deschamps, 1716-1774) στο Πουατιέ. Και ο ευγενής απαισιόδοξος Μπαμπλί (Mably, 1709-1785) εγκωμίασε σε διάσπαρτα τμήματα των πολύπλευρων έργων του μια κοινωνία ίσων, βασισμένη στην κοινή ιδιοκτησία, η οποία θεωρούσε ότι ήταν η μόνη που βρισκόταν σε αρμονία με τους φυσικούς νόμους και την ανθρώπινη ανάγκη για ευτυχία. Σε αντίθεση με τον Μορελί, όμως, δεν έδινε προοπτικές επιτυχίας στη συγκεκριμένη δημιουργία και γι' αυτό έδινε προτεραιότητα, από πρακτική άποψη, σε επιμέρους κατακτήσεις. Αποκηρυγμένες από τους συγχρόνους τους

σαν λόγια παιδιαρίσματα, οι ιδέες και των δύο θα αποτελέσουν διανοητικό ερέθισμα για τους ακραίους αριστερούς στην επανάσταση· ανάμεσα στους αναγνώστες τους συναντάμε τον Μπουοναρότι (Buonapuoti) και τον Μπαμπέφ (Babeuf).

Η προπαγάνδα

Ο «αγώνας για την ψυχή του έθνους» δεν κρίθηκε μόνο μέσα από αυθόρμητες μοναχικές πορείες των συγγραφέων. Η Γαλλική Ακαδημία εξελίχθηκε σε οχυρό του διαφωτισμού. Το 1750 συστήθηκε κάτω από την καθοδήγηση του Ντιντερό και του ντ' Αλαμπέρ (D' Alembert, 1717-1783) η «φιλοσοφική ομάδα» για τη συλλογική έκδοση της *Εγκυκλοπαίδειας* (1751-1772) που αποτέλεσε μνημείο του «λόγου» και εκδήλωση της τεράστιας υπεροχής της αστικής επιστήμης απέναντι στο μουρμουρητό των φαντασμάτων της φεουδαρχίας που είχε καταστήσει ακατανοήτο. Ενίσχυσαν την πίστη σε μια ασυγκράτητη, ανεπίστροπτη και απεριόριστη «πρόοδο» (*progrès*) σε όλους τους τομείς της κοινωνίας. Συνενώνοντας οι «εγκυκλοπαιδιστές» σε μια κοινή κατεύθυνση, μια πολυμορφία τάσεων, απόψεων και ατομικοτήτων, προετοίμασαν τη διαμόρφωση του μετώπου όλης της Τρίτης Τάξης ενάντια στην «παλιά τάξη πραγμάτων».

Οι όψιμοι διαφωτιστές των δεκαετιών του 1770 και 1780 δεν πρόσθεσαν στα έργα των πρωτοπόρων καμιά ανατρεπτική γνώση. Ωστόσο, κατάφεραν να εκπληρώσουν ένα διπλό καθήκον.

Επεξεργάστηκαν σ' ένα σύνολο τα ανταγωνιστικά φιλοσοφικά συστήματα με έντονα πολιτική και κοινωνική στράτευση. Από τη σύνθεση θα προκύψει στη συνέχεια με περισσότερη ή λιγότερη συνέπεια, μια αστική θεωρία για την επανάσταση η οποία περνά από την αφαίρεση στον άμεσο αγώνα ενάντια στη φεουδαρχία και την απολυταρχία. Οι περισσότεροι απ' αυτή τη γενιά των συγγραφέων θα μπορέσουν και θα υποχρεωθούν να δοκιμάσουν την ανθεκτικότητα των απόψεών τους μέσα στην πραγματική επανάσταση.

Επιπλέον έργα με εύκολη πρόσβαση από άποψη μορφής έβρισκαν όλο και μεγαλύτερη απήχηση. Καθόριζαν από εδώ και πέρα αυτό που θα ονομαστεί «κοινή γνώμη». Ο Μαλεζέρμπ (Malesherbes) σύγκρινε το 1775 την κοινωνική λειτουργία των συγγραφέων με εκείνη των «διδασκόντων και των ρητόρων της Ρώμης και της Αθήνας που συγκινούσαν τις ψυχές των ακροατών τους». Το έργο του πρώην ιησουίτη Ρεϊνάλ (Raynal) *Ιστορία των εγκαταστάσεων και του εμπορίου*

των Ευρωπαίων στις Ανατολικές και Δυτικές Ινδίες, που καλύπτει όλη τη θεματολογία του στρατευμένου διαφωτισμού, γνώρισε πάνω από 20 εκδόσεις μεταξύ 1770 και 1780. Ο μαθητής του Ρουσό Γκοσελέν (Gosselin) από τη Γενεύη ενέτεινε (1787) τη διδασκαλία περί ισότητας του δασκάλου του, προσθέτοντας μια ίση διανομή της γης που θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί σε δύο φάσεις. Ο Λουί Σεμπαστιάν Μερσιέ (Louis Sébastien Mercier) γνώρισε με τη λεπτή όσο και επικριτική σειρά σκίτσων του *Εικόνες του Παρισιού* (1781-1788) μια ασυνήθιστη δημόσια επιτυχία. Ο Ρετίφ ντε λα Μπρετόν (Rétif de la Bretonne, 1734-1806), αγροτικής καταγωγής, άφησε να διαφανούν μέσα στα καταρχήν ερωτικά μυθιστορήματά του μελλοντικά οράματα κομμουνιστικής ισότητας, ενώ ο Σιλβέν Μαρσεάλ (Sylvain Maréchal, 1750-1803) προκάλεσε μια διαμάχη απόψεων γύρω από τον αθεϊσμό. Ο «δύσκολος να διαπαιδαγωγηθεί» γιος ωρολογοποιού Μπομαρσέ (Beaumarchais), που κατά παράδοξο τρόπο ο ίδιος αγόρασε μια θέση ανάμεσα στους ευγενείς, χάρισε στην κωμωδία ηθών *Οι γάμοι του Φίγκαρο* (1784), που αμέσως μελοποίησε ο Μότσαρτ, το «γαλάζιο αίμα» μιας θανάσιμης γελοιότητας.

Ο Ζαν Πολ Μαρά (Jean Paul Marat, 1743-1793), γόνος ενός αιρετικού από τη Σαρδηνία που είχε καταφύγει στην Ελβετία και μιας μητέρας ουγενότου που είχε σπουδάσει ιατρική στη Γαλλία και τη Μ. Βρετανία, κέρδισε στον τομέα της επιστήμης του φήμη που θα έφτανε μέχρι τον Γκαίτε. Μικρότερης προσοχής έτυχαν τα επηρεασμένα από τον Μοντεσκιέ και τον Ρουσό πολιτικά του κείμενα *Οι αλυσίδες της δουλείας* (το 1774 εκδόθηκε στα αγγλικά) και *Σχέδιο ποινικής νομοθεσίας* (1780). Κανένας δεν αναγνώρισε στους στοχασμούς για το ρόλο της βίας κατά τη δημιουργία του κράτους και για το δικαίωμα αντίστασης των καταπιεσμένων, την πένα του μεγάλου επαναστάτη.

Η προφορική προπαγάνδα συμπλήρωνε την ακτινοβολία του τυπωμένου τις περισσότερες φορές σε λίγα αντίτυπα λόγου. Ενώ οι εφημερίδες του Παρισιού, σε αντίθεση με τον τύπο του Λονδίνου, είχαν μικρή σημασία και τα περιοδικά πληροφορούσαν έναν στενό κύκλο, η Γαλλία καλυπτόταν από ένα δίκτυο σαλονιών και λογοτεχνικών καφενείων. Λόγιες και γεωργικές εταιρίες, επαρχιακές ακαδημίες και αναγνωστήρια, φιλανθρωπικές ενώσεις ήταν της μόδας. «Δεν υπάρχει πια καμιά πόλη και εμπορική κωμόπολη που να έχει μείνει απρόσβλητη από τη μετάδοση της αθείας», παρατηρούσε ήδη το 1770 η γενική συνέλευση του κλήρου λακωνικά και με θλίψη.

Έναν σταθερό κύκλο αγοραστών εξασφάλισαν οι *Νουβέλ α λα μεν*, κρίσεις που εκδίδονταν σε χειρόγραφα πάνω σε επίκαιρα και πο-

λιτιστικά συμβάντα. Από εδώ ξεκίνησαν δραστηριότητες, όπως η αρχινισμένη από τον Ρεϊνάλ Φιλολογική Αλληλογραφία που μετατράπηκε από το μαθητή του Γκαίτε Μέλχιορ Γκριμ (Melchior Grimm) σε πανευρωπαϊκό όργανο του διαφωτισμού. Το εμπόριο των βιβλίων προσπαθούσε να ικανοποιήσει τις αυξανόμενες αναγνωστικές ανάγκες με λογοτέχνες που, από τη μια εργάζονταν για τους εμπόρους, και από την άλλη αποτελούσαν ένα διανοητικό προλεταριάτο, το οποίο συμμετείχε στην εκλαίκευση και ριζοσπαστικοποίηση του διαφωτισμού μέσω της ερμηνείας κειμένων των κυρίων φιλοσόφων. Αυτοί με τη σειρά τους συχνά χρησιμοποιούσαν τα ονόματα τέτοιων συγγραφέων δεύτερης κατηγορίας για να προφυλάξουν το δικό τους όνομα από ένα ιδιαίτερα επικίνδυνο προϊόν, όπως έκανε ο Βολταίρος με το όνομα του δραπετή μοναχού Ντιλорάν.

Σε φιλοσόφους σαν τον Κοντορσέ (Condorcet, 1743-1794), που αγωνίζονταν για μια κατευθυνόμενη διάδοση του διαφωτισμού σε πλατύτερα στρώματα, φάνηκε χρήσιμη η σύνδεση με τη μασονία, η οποία τον 18ο αιώνα είχε περάσει από την Αγγλία στην υπόλοιπη Ευρώπη. Οι διδασκαλίες της ανταποκρίνονταν ενμέρει στα ιδανικά των φωτεινών πνευμάτων. Ο ουμανισμός εννοούμενος σαν τελειοποίηση της εσωτερικής ηθικής και καλλιέργειας, η ελευθερία σαν η απελευθερωμένη από δογματισμούς σκέψη μέσα σε κλίμα θρησκευτικής ανοχής, η ισότητα σαν εξίσωση των ταξικών διαφορών, η αδερφικότητα σαν αλληλεγγύη ανάμεσα στους «αδελφούς μασόνους». Οπωσδήποτε, η σημασία της μασονίας για την ιδεολογική προετοιμασία της επανάστασης συχνά υπερεκτιμήθηκε μονομερώς. Το κίνημα δεν ήταν ενιαίο και προ πολλού ό,τι έλαμπε δεν ήταν χρυσός. Η παιδιάστικη μυστική συμπεριφορά των «ροδόσταυρων» έγινε αρρώστια της μόδας και πολλοί εξαπατήθηκαν από περιπλανώμενους τυχοδιώκτες του είδους του Τζουζέπε Μπάλσαμο, που μετονομάστηκε κόμης Καλιόστρο και απάθανατίστηκε στον *Μεγάλο Κόφτα* του Γκαίτε. Σοβαρές στοές «αγγλικού» και «σκοτικού ήθους» διεξήγαγαν μεταξύ τους αγώνες και πολλοί αποφεύγανε καταρχήν τα λεπτά πολιτικά ζητήματα.

Επειδή στο μεταξύ ο μασονισμός με τα χιλιάδες μέλη του διέθετε μια αξιοσημείωτη οργάνωση και από το 1773 μια εθνική διεύθυνση στην παρισινή «Μεγάλη Ανατολή», οι στοές του προσέφερονταν σαν σημεία συνάντησης περισσότερο από όλες τις άλλες ομάδες της αντιπολίτευσης για φιλελεύθερους ευγενείς οπαδούς της «Σφενδόνας», συνειδητοποιημένους επιχειρηματίες και διανοούμενους, από τους οποίους πολλοί θα βρεθούν ανάμεσα στους πρώτους ρήτορες της επανάστασης. Από τη δεκαετία του 1760, δημιουργήθηκαν και δημοκρα-

τικές στοές στις οποίες συναντιόταν η μεσαιά τάξη των χειροτεχνών και των κληρικών πληθείων.

Ο αντίπαλος

Οι άνθρωποι που, σύμφωνα με τον Φρίντριχ Ένγκελς, «διαφωτίσανε τα πνεύματα για την επερχόμενη επανάσταση», αναγκάστηκαν κατά καιρούς να γνωρίσουν την κρατική φυλακή στη Βαστίλλη, να εκδίδουν ανώνυμα ή στο εξωτερικό τα έργα τους, να τα βλέπουν να καίγονται στην πυρά. Συνήθως, όμως, μπορούσαν να επωφεληθούν από τη σύγχυση και την ανικανότητα της κυρίαρχης τάξης, από τους τσακωμούς ανάμεσα στις κλίκες της και από την αδυναμία της κυβέρνησης. Η αριστοκρατία θεωρούσε συχνά τους φιλοσοφικούς στοχασμούς σαν ένα καθαρά διανοητικό σπορ και κάποτε αρεσκόταν στη γαργαλιστική ιδέα να παίζει η ίδια με τη φωτιά.

Η Πομπαντούρ, από το 1745 η κύρια μαϊτρέσσα του Λουδοβίκου XV, η οποία απολάμβανε την υποστήριξη των οικονομικά ισχυρών, συγκροήθηκε με τον θρησκομανή κύκλο γύρω από τη βασίλισσα και τον πρίγκιπα διάδοχο, οι οποίοι, από τη μεριά τους, έβρισκαν υποστήριξη στο επισκοπάτο και τα παρλαμέντα. Έτσι προστάτευε τους διαφωτιστές σαν εχθρούς των εχθρών της. Στο διάστημα 1744-1757, ο Μασό ντ' Αρνουβίλ (Machault d' Arnouville), στην προσπάθειά του για αύξηση των κρατικών εσόδων μέσω της κατάργησης των φορολογικών προνομίων χαιρέτισε την υποστήριξη της πλευράς των φιλοσόφων που τασσόταν υπέρ της φορολογικής ισότητας. Ο πεφωτισμένος νομικός Μαλεζέρμπ, επικεφαλής της κρατικής λογοκρισίας, αμφισβήτησε τη χρησιμότητα του αξιώματός του και εξουδετέρωσε κάποιες μηχανορραφίες που είχαν ξεκινήσει ενάντια στην Εγκυκλοπαίδεια, της οποίας την απόλυτη αναγκαιότητα για την τεχνολογία του εξοπλισμού δεν δίστασε να πιστοποιήσει ο υπουργός πολέμου.

Επί Λουδοβίκου XIV η αντίδραση των ευγενών άρχισε να διαισθάνεται τον κίνδυνο και πήρε ανάλογα μέτρα. Από το 1775 μέχρι το 1789 το παρλαμέντο του Παρισιού καταδίκασε 65 κείμενα. Για τα *Μειονεκτήματα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων* του Μπονσέρφ (Boncerf) που δημοσιεύτηκαν το 1776, δήλωσε:

«Οι συγγραφείς στην εποχή μας αναλαμβάνουν σαν καθήκον τους όλα να τα καταπολεμήσουν, όλα να τα καταστρέψουν, όλα να τα ανατρέψουν. Αν το συστηματικό πνεύμα που έχει καθοδηγήσει

την πένα αυτού του συγγραφέα, κατά ατυχή τρόπο κυρίευε το πλήθος, θα έβλεπε κανείς ευθύς αμέσως το πολίτευμα της μοναρχίας να κλονίζεται πλήρως και ολοσχερώς. Οι υποτελείς εντός ολίγου θα εξαγειρόνταν ενάντια στους κυρίους τους και οι λαϊκές μάζες ενάντια στο μονάρχη τους.

Παρ' όλα αυτά, ανακαλύπτει κανείς απ' αυτό πόσο πολύ οι κλακαδόροι του φεουδαρχικού συστήματος είχαν ήδη εξαναγκαστεί σε μια άγονη άμυνα. Ήταν λίγοι αυτοί που τολμούσαν να εγκωμιάζουν απροκάλυπτα την κυριαρχία των προνομίων και της αυθαιρεσίας.

Η καθαυτό απολογητική εναποτέθηκε στην εκκλησία, της οποίας η επιδραση πάνω στην αναλφάβητη πλειοψηφία του λαού και σε τμήματα των μεσαίων στρωμάτων ήταν ακόμα καθοριστική. Η φιλοσοφική επίθεση εναντίον της, ως ηθικού κυττάρου του κυρίαρχου συστήματος, ήταν επομένως στρατηγικά δικαιολογημένη. Οι διαφωτιστές θεωρούσαν, όμως, ότι μπορούσαν ήδη να γκρεμίσουν τα ραγισμένα τείχη μιας φεουδαρχικής εκκλησίας, σέρνοντας την προκατάληψη μπροστά στο δικαστήριο της λογικής και ορίζοντας σαν μέτρο την αστική έννοια μιας εκλαϊκευμένης «αιώνιας» αλήθειας και δικαιοσύνης. Υποτιμήσανε τη δύναμη ενός θρησκευτικού εθισμού που αναπαρασταίνεται σταθερά μέσω του άμβωνα και του εξομολογητήριου πάνω από χίλια χρόνια. Ο διαφωτισμός πέτυχε κάποια ρήγματα, δεν χτύπησε, ωστόσο, την εκκλησία στη ρίζα της.

Από την άλλη, ο καθολικός κλήρος ήταν όλο και πιο λίγο σε θέση να αφήσει να συνοδέψουν κάποιες σθεναρές ενέργειες τα αναθήματα ενάντια στην αστική ιδεολογία, καθώς μέσα στο ίδιο του το σπίτι μόλις και μετά βίας διατηρούσε την επίφαση μιας ομοφωνίας. Πολύ διαδεδομένη ήταν κάτω από την επήρεια του διαφωτισμού η απάρνηση της «πίστης στην αποκάλυψη», χάρη μιας ουμανιστικής ηθικής διδασκαλίας του «ντεϊσμού» ή της «φυσικής θρησκείας». Σε εκκλησιαστικοπολιτικό επίπεδο, η κατάργηση του τάγματος των ιησουιτών – το 1762 στη Γαλλία και το 1773 από τον πάπα Κλήμη XIV γενικά – της ορκισμένης στη Ρώμη «παπικής» τάσης, κατάφερε ένα πλήγμα και έφερε σε πλεονεκτική θέση τις «γαλλικανικές» ιδέες για μια εθνική κρατική εκκλησία. Σε θεολογικό επίπεδο, έγινε πολύ δημοφιλής το 1713 ο καταραμένος από τη βούλα *Unigenitus* ιανσενισμός σαν διαμαρτυρία αστικής θεοσέβειας ενάντια στη διαφθορά της αριστοκρατικής ιεραρχίας. Οι οπαδοί του Ρισέρ (Richer), οι «ρισεριστές», ήθελαν να περιορίσουν την τυραννία των επισκόπων μέσω ενός πρεσβυτεριανού συντάγματος, ενώ οι αιρέσεις των μαρτινιστών, που πήραν το όνομά τους από τον Ισπανό Μαρτίνεθ Πασκουάλις (Martinez Pasqualis) θεωρού-

σαν τον χορτάτο κληρο περισσότερο σαν ένα απόβρασμα παρά σαν μια αντιπροσώπευση του θεού. Με το ένα πόδι στην άβυσσο της αίρεσης στεκόταν επίσης ο «άγνωστος φιλόσοφος» Ζαν Κλοντ ντε Σεν-Μαρτέν (*Περί λάθους και αλήθειας*, 1775), του οποίου ο μυστικισμός που εμπνέεται από τον Γιάκομπ Μπέμε (Jakob Böhme) και τον Σβέντενμποργκ (Swedenborg) θα οδηγήσει σε μια προσπάθεια να συμπεριλάβει η επανάσταση και χριστιανικές αντιλήψεις.

Έτσι, η αποχαυνωμένη εκκλησία αποδείχτηκε ακατάλληλη σαν αδιαπέραστος προμαχώνας ενάντια στην απιστία και την απείθεια. Η μαζική παραγωγή των εποικοδομητικών της κειμένων επιθυμούσε να βάλει στη σκιά τους διαφωτιστές. Έτσι η επίδρασή της στις εστίες της μάχης παρέμεινε μηδενική.

Ιδεολογία και ταξικό συμφέρον

«Ξέρουμε τώρα», έγραφε ο Ένγκελς στο *Αντι-Ντύρινγκ*, «ότι το βασίλειο της λογικής δεν ήταν τίποτε άλλο παρά το εξιδανικευμένο βασίλειο της αστικής τάξης...» Η ίδια η αστική τάξη το ήξερε;

Με την αύξηση του πλούτου της και της κουλτούρας της μεγάλωναν και οι φιλοδοξίες της. Ταυτόχρονα έπρεπε να υπολογίζει και στο ότι η αντίδραση των ευγενών απέναντί της και απέναντι στους μαθητές της της έκλεινε τη μια πόρτα μετά την άλλη. Έτσι δεν είχε πρόσβαση σε αξιώματα για τα οποία θεωρείτο, απόλυτα δικαιολογημένα, αξιότερη απ' ό,τι οι ευγενείς. Συχνά έθιγαν τον αυτοσεβασμό της ή και τον εγωισμό της, και η ένταση ανέβαινε. Και τα δυο στρατόπεδα της εμπιστευόνταν ομόφωνα τα ημερολόγιά τους. Ο υψηλός αριστοκράτης Μπουιγιέ (Bouillé) όπως και η Μαρί Φλιπόν-Ρολάν (Marie Phlippon-Roland), η οποία, προικισμένη και περήφανη για την αστική τάξη, αισθανόταν άπειρα ανώτερη από τις ευγενείς κυρίες.

Δυο βασικά προβλήματα παρουσιάζονταν στην αστική τάξη:

Το πολιτικό είχε να κάνει με τη διαίρεση των εξουσιών. Το ταξικό συμφέρον της αστικής τάξης καλυπτόταν μέχρι αυτό το σημείο από τον θεματικό κύκλο του αγωνιστικού διαφωτισμού: κριτική της ελέω θεού μοναρχίας και άρνηση του δεσποτισμού, επίθεση στην προνομιούχα τάξη της κοσμικής και θρησκευτικής αριστοκρατίας, απαίτηση για ισότητα όλων των πολιτών και για ίσους φορολογικούς νόμους, πρόσβαση όλων σε όλα τα αξιώματα, σύμφωνα με το ταλέντο και τη μόρφωση.

Στον οικονομικό τομέα, η αστική τάξη αισθανόταν απόλυτα ότι η

ανάπτυξη απαιτούσε μεταμόρφωση του κράτους. Η δεκάτη, η υποτέλεια, τα φεουδαρχικά δικαιώματα και η ισχύουσα φορολογία εμπόδιζαν τη γεωργία και, κατά συνέπεια, κάθε οικονομική δραστηριότητα. Η κατάργηση του δικαιώματος του πρωτοτόκου και του «νεκρού χεριού» επρόκειτο να αποφέρει περισσότερο έδαφος στην ελεύθερη κυκλοφορία. Οι επιχειρηματίες επιμένανε στην απεριόριστη ελευθερία του κεφαλαίου και της εργασίας. Εθιμικά δικαιώματα, εσωτερικοί δασμοί και ένας κυκεώνας μέτρων και σταθμών εμπόδιζαν το εμπόριο και μπλοκάριζαν τη δημιουργία μιας εθνικής αγοράς. Το κράτος έπρεπε να οργανωθεί χωρίς μεγάλα έξοδα, σύμφωνα με τους ίδιους κανόνες τάξης, σαφήνειας και ενότητας που η αστική τάξη εφάρμοσε για τη ρύθμιση των δικών της υποθέσεων. Τελικά, η επεκτεινόμενη καπιταλιστική κίνηση απαιτούσε και την ελευθερία της έρευνας. Η αστική τάξη, επομένως, επιθυμούσε να απαλλάξει τις επιμέρους επιστήμες, όπως είναι η φιλοσοφία, από τη λογοκρισία της εκκλησίας και του κράτους.

Παρ' όλα αυτά, δεν αφέθηκε να καθοδηγηθεί αποκλειστικά από τα πιο στενά της συμφέροντα. Αναμφισβήτητα έτσι οξύνθηκε η ταξική της συνειδηση λόγω της εντύπωσης που προκαλούσε η αποκλειστικότητα των ευγενών, μέσω της κραυγαλέας αντίθεσης ανάμεσα στην οικονομική και πνευματική άνοδο της από τη μια, και στον παραγκωνισμό της μέσα στο κράτος και την κοινωνία από την άλλη. Μη λησμονώντας την υλική της δύναμη και εφοδιασμένη από τους διαφωτιστές με μια ανάλογη θεωρία, η αστική τάξη πίστευε στο υψηλό δικαιο της υπόθεσής της. Περήφανε για τη δύναμη της αποδοτικότητάς της και τη σπουδαιότητα της κοινωνικής της αποστολής, στην προσπάθειά της για αναμόρφωση, ήταν ακλόνητα πεπεισμένη για τη συμφωνία των συμφερόντων της με τον καθαρό, καθώς και με τον πρακτικό λόγο και επομένως και με το έθνος.

Βέβαια θα πρέπει κανείς να δει τις αποχρώσεις αυτών των ισχυρισμών. Η αστική τάξη δεν αποτελούσε κάποια ομοιογενή τάξη και πολλούς ούτε που τους άγγιξε ο διαφωτισμός. Μερικοί αντιστάθηκαν σ' αυτόν από θρησκευτικές προκαταλήψεις. Η αστική τάξη τασσόταν υπέρ των μεταρρυθμίσεων, χωρίς όμως την παραμικρή σκέψη για μια βίαιη ανατροπή. Η Τρίτη Τάξη περιέβαλλε το στέμμα, το σύμμαχό της από τις «καλές παλιές μέρες» της ανερχόμενης απολυταρχίας, με μεγάλο σεβασμό. Ο βασιλιάς ενσάρκωνε την ιδέα και την ενότητα του έθνους, και κανείς δεν σκεφτόταν να τον διώξει από το θρόνο. Ιδιαίτερα η μεγαλοαστική τάξη είχε κατά νου, όχι να διαλύσει την αριστοκρατία, αλλά να συγχωνευτεί μαζί της «με τον αγγλικό τρόπο». Τελικά δεν

είχε καθόλου αγγιχτεί από δημοκρατικούς πόθους. Η αστική τάξη υποστήριζε τη διατήρηση κοινωνικών διαφορών και την οριοθέτησή της από τις κατώτερες τάξεις, τις οποίες δεν περιφρονούσε λιγότερο απ' ό,τι περιφρονούσαν την ίδια οι ευγενείς. Αυτή η ταξική αλαζονεία θα αποτελέσει την εξήγηση για την οργή της – και το φόβο της – όταν θα αναγκαστεί να διαπιστώσει ότι οι λαϊκές μάζες, τις οποίες κάλεσε σε βοήθεια ενάντια στην αριστοκρατία, στην επανάσταση θα εγείρουν αξιώσεις για συμμετοχή στην εξουσία.

Ακόμα, ωστόσο, δεν είχε πάει η υπόθεση τόσο μακριά. Ακόμα στεκόταν ανενόχλητη η αστική τάξη του διαφωτισμού στην κορυφή του ιστορικού κινήματος και μπορούσε να απαιτεί για τον εαυτό της να εκπροσωπεί στην κατατρόπωση της φεουδαρχικής απολυταρχίας, αν όχι «όλη την ανθρωπότητα που υπέφερε», οπωσδήποτε όμως όλη την πρόοδο που ενσάρκωνε η Τρίτη Τάξη.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Από την οικονομική αδυναμία του κράτους και την ανικανότητά του για μεταρρυθμίσεις προέκυψε μια τελικά θανάσιμη κρίση. Κάθε φορά που ένας υπουργός αποτολμούσε να εκσυγχρονίσει την απόλυτη μοναρχία με επεμβάσεις στη φεουδαρχική της δομή, ξεσηκώνονταν η αριστοκρατία για να υπερασπιστεί τα προνόμιά της, που τα αποκαλούσε ελευθερίες, με όλα τα μέσα και με κάθε τίμημα. Μια τέτοια στάση όξυνε τη σύγκρουση και επιτάχυνε την επαναστατική έκρηξη.

Το παιχνίδι με τη φωτιά

Ο Λουδοβίκος XV, στον οποίο έχει χαρακτηριστικά αποδοθεί η ρήση «Μετά από μένα ο κατακλυσμός», είχε κληροδοτήσει στον εγγονό του το 1774 μια διαλυμένη κρατική οργάνωση μαζί με την ομολογία ότι είχε κυβερνήσει άσχημα. Ο Λουδοβίκος XVI, δημοφιλής σαν θεοσεβής άρχοντας και οικογενειάρχης, ωστόσο φιλάσθενος, ανειλικρινής και νωθρός, έβρισκε στο κυνήγι ή στο εργαστήρι των κλειδιών περισσότερη ευχαρίστηση απ' ό,τι στις συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου και στην πνευματική προσπάθεια. Βρισκόταν κάτω από την επιρροή μιας αυλικής κλίκας, επίκεντρο της οποίας αποτέλεσε η υπερφίαλη βασίλισσα Μαρία Αντουανέτα, κόρη της αυτοκράτειρας Μαρίας Θηρεσίας. Η «Αυστριακή» δυσφήμησε το βασίλειο μέσα από άμετρες σπατάλες και επιπόλαιες συναναστροφές.

Οι ελπίδες που είχαν συνδεθεί με την αλλαγή του θρόνου, γρήγορα διαλύθηκαν. Βέβαια η τελευταία ευνοούμενη του παππού, η Ντιμπαρί, κατέληξε σε μια χρυσή εξορία. Στο μεταξύ, η «κυβέρνηση των φιλοσόφων» με τον Μαλεζέρμπ και τον Τιργκό (1774-1776) γρήγορα συγκλονίστηκε από μια πείνα που προξένησε με τη σειρά της τον λεγόμενο «πόλεμο του αλευριού». Αυτός, πάλι, διευκόλυνε την αυλική

**Η Τρίτη Τάξη δέχεται με χαρά την ένταξη της Πρώτης και Δεύτερης
Τάξης στο έθνος
(Σχέδιο άγνωστου καλλιτέχνη)**

και εκκλησιαστική αντίδραση να διαβάλλει και να ανατρέπει τους «άθεους» σαν φταιχτες. Ο προτεστάντης τραπεζίτης Νεκέρ από τη Γενεύη, που σχεδίασε προσεκτικότερα τα μέτρα του για εξυγίανση της οικονομίας, έπεσε το 1781, όταν οι δαπάνες ενός μεγάλου πολέμου έτσι κι αλλιώς τα υπερκεράσανε και καταστήσανε τον εφευρέτη τους περιττό.

Η στρατιωτική υποστήριξη του αμερικάνικου αγώνα της ανεξαρτησίας (1775-1783) χάρισε στη γαλλική μοναρχία μια υπεροχή στην εξωτερική πολιτική απέναντι στην ανταγωνιστική της Αγγλία. Η πλήρης όμως εξάντληση του κρατικού ταμείου αφαίρεσε από την κυβέρνηση τους καρπούς της νίκης και την ανάγκασε να είναι υπερβολικά επιφυλακτική απέναντι στις διεθνείς προστριβές. Αναγκάστηκε να παρακολουθεί άπραγη πώς παραδοσιακοί της σύμμαχοι περιέρχονταν στις μεγαλύτερες δυσχέρειες και να δέχεται σαν αναπόφευκτη την αύξηση της δύναμης των άλλων μεγάλων δυνάμεων της ηπείρου.

Το κύρος της μοναρχίας δεν το έφθειραν μόνο οι ταπεινωτικές διπλωματικές υποχωρήσεις. Επιστρέφοντας από την Αμερική, εθελοντές από τους ευγενείς, όπως ο Λαφαγέτ (Lafayette), ο Λαμέτ (Lameth) και ο Σεν-Σιμόν (Saint-Simon), κουβαλούσαν στις αποσκευές τους την εμπειρία μιας θριαμβευτικής αστικής επανάστασης και μια διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το πιστοποιητικό γέννησης της υπερπόντιας δημοκρατίας. Οι επευφημούμενοι απεσταλμένοι της στο Παρίσι, οι σημαντικοί διαφωτιστές και μασόνοι Βενιαμίν Φραγκλίνος (Benjamin Franklin) και Τόμας Τζέφερσον (Thomas Jefferson) συμβόλιζαν στα μάτια των γάλλων οπαδών της μεταρρύθμισης τη λαϊκή κυριαρχία του Ρουσό στην πράξη και τους παρακινούσαν να επιδιώξουν κι αυτοί το ίδιο.

Η κυβέρνηση από κάθε άποψη κολυμπούσε αντίθετα στο ρεύμα. Κατά τη διακυβέρνηση των διαδόχων του Νεκέρ, δηλαδή του Ζολί ντε Φλερί (Joly de Fleury) και του Λεφέμπρ ντ' Ορμεσόν (Lefebvre d'Ormesson), επιβίωσε χάρη σε βραχυπρόθεσμα προσωρινά μέτρα. Ο Καλόν (Calonne), που ανακηρύχτηκε το 1783 σε γενικό ελεγκτή των οικονομικών, ανέτρεξε στις μεθόδους που είχε μεταχειριστεί ο Νεκέρ το 1778 κατά την είσοδο της Γαλλίας στον πόλεμο και κατέφυγε και σε επιπλέον δάνεια.

Μολονότι ένας τακτικός προϋπολογισμός ήταν κάτι άγνωστο και η τήρηση βιβλίων ήταν ατελής, ένα έγγραφο μας δίνει πληροφορίες για την κατάσταση: ο απολογισμός του δημόσιου ταμείου για το 1788. Ο πρώτος κι ο τελευταίος, αν και ατελής, προϋπολογισμός της μοναρχίας. Σύμφωνα μ' αυτόν, οι δαπάνες ανέρχονταν σε 629 και τα έσοδα σε

503 εκατομμύρια λίβρες. Για τη συμπλήρωση των κενών προβλέπονταν δάνεια ύψους 136 εκατομμυρίων. Οι δημόσιες δαπάνες ανέρχονταν σε 145 εκατομμύρια, από τα οποία προβλέπονταν 12 συνολικά για την εκπαίδευση και τα κοινωνικά βοηθήματα ενώ για την αυλή – μετά από περικοπές που έγιναν – και τους προνομιούχους 36. Ο πόλεμος, το ναυτικό και η διπλωματία καταβρόχθιζαν 165 εκατομμύρια, εκεί που μόνο 12.000 αξιωματικοί κόστιζαν περισσότερο απ' ό,τι όλοι μαζί οι άντρες του στρατού, και η εξυπηρέτηση των χρεών ήταν μάλιστα 318 εκατομμύρια. Στον προϋπολογισμό για το 1789, οι προκαταβολές για τις εισπράξεις ανέρχονταν σε 325 εκατομμύρια. Έτσι, τα «προσωρινά μέτρα» αποτελούσαν το 62% όλων των εισπράξεων.

Το κακό είχε πολλές αιτίες. Οι σύγχρονοι υπογράμμιζαν τη σπατάλη και τη διασπάθιση στην αυλή: το 1780, ο βασιλιάς είχε χαρίσει σχεδόν 14 εκατομμύρια στον αδερφό του, τον κόμη της Προθηγκίας και ακόμα περισσότερα στον νεότερο αδερφό του, τον κόμη του Αρτουά, ο οποίος, παρ' όλα αυτά, στην αρχή της επανάστασης αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι είχε χρέη 16 εκατομμυρίων. Όμως, πάνω απ' όλα, το κρατικό χρέος ήταν αυτό που καταβρόχθιζε τα οικονομικά του βασιλείου. Οι πολεμικές δαπάνες, που υπολογίζονταν σε δύο δισεκατομμύρια, σχεδόν το διπλασίασαν και ο Καλόν πρόσθεσε μέσα σε τρία χρόνια ειρήνης 653 εκατομμύρια. Το 1789, η κυκλοφορία σε μετρητά ξεπέρασε κατά 2,5 δισεκατομμύρια το όριο των πέντε δισεκατομμυρίων.

Ένα τέτοιο έλλειμμα ούτε και η απεριόριστη αύξηση των φόρων δεν μπορούσε να το καλύψει. Το όριο του ανεκτού και του μη ανεκτού για την Τρίτη Τάξη άρχισε να γίνεται ορατό. Η κυβέρνηση στεκόταν μπροστά σε μια αναγκαστική εναλλακτική λύση: να αναλάβει το τεράστιο πολιτικό ρίσκο να κηρύξει πτώχευση και να σπρώξει τους πιστωτές της στα οδοφράγματα, ή να αποκαλύψει εντελώς νέες πηγές φορολόγησης, εκεί όπου υπήρχαν ακόμα αποθέματα: στους προνομιούχους.

Η αρχή της εξέγερσης των ευγενών

Αφού είχαν εξαντληθεί οι πηγές δανεισμού, επειδή κανείς πια δεν ήθελε να εκδόσει ομόλογα, ο Καλόν, στριμωγμένος από την απειλούμενη κρατική χρεοκοπία, υπέβαλε στις 20 του Αυγούστου 1786 στο βασιλιά ένα γενικότερο *Σχέδιο για τη βελτίωση των οικονομικών*. Για

την άρση του ελλείμματος προέβλεπε μονοπώλιο καπνού, τέλος χαρτοσήμου και φόρο κύκλου εργασιών στα αποικιακά είδη. Εντούτοις, η κατευθυντήρια ιδέα του ήταν η αντικατάσταση της εικοστής με ένα φόρο στα ακίνητα που δεν επιθάρυνε το πρόσωπο, αλλά το έδαφος, και επομένως αφορούσε κατά τον ίδιο τρόπο τα ακίνητα των κληρικών, των ευγενών και των αστών. Το κρατικό χρέος έπρεπε να απαλειφθεί μέσα σε 25 χρόνια με την απαλλοτρίωση των κτημάτων του στέμματος. Το σχέδιο ήθελε να δώσει ώθηση στην παραγωγή: ελευθερία του εμπορίου σιτηρών, κατάργηση των εσωτερικών δασμών και ορισμένων ενοχλητικών τελών για την εμπορική και βιομηχανική αστική τάξη, όπως τα μεσιτικά και τα λιμενικά τέλη. Τέλος, γινόταν σκέψη για συμμετοχή των υπηκόων στη διαχείριση του βασιλείου. Ήδη ο Νεκέρ είχε πραγματοποιήσει «δοκιμαστικά» επαρχιακές συνελεύσεις των τάξεων στο Μπερί και το Γκιγιέν. Ο Καλόν πρότεινε κοινοτικές συνελεύσεις, εκλεγμένες από όλους τους ιδιοκτήτες με έσοδα πάνω από 600 λίβρες. Οι αντιπρόσωποι τους έπρεπε να συγκροτήσουν περιφερειακές συνελεύσεις, οι οποίες με τη σειρά τους θα έπρεπε να αποστείλουν αντιπροσώπους στις επαρχιακές συνελεύσεις. Οπωσδήποτε, αυτά τα σώματα ήταν καθαρά συμβουλευτικού χαρακτήρα· η απόφαση παρέμενε στα χέρια των επιμελητών.

Αυτό το πρόγραμμα για την αύξηση της βασιλικής εξουσίας με την εφαρμογή ενός ορθολογικότερου φορολογικού συστήματος λάμβανε υπόψη του, ως έναν ορισμένο βαθμό, τις επιθυμίες εκείνου του τμήματος της μεγαλοαστικής τάξης που ήταν συνδεδεμένο με τη διοίκηση και θα ικανοποιόταν με μια κατάργηση των ιδιαίτερα έντονων οικονομικών διακρίσεων. Στο μεταξύ, τίποτα δεν ήταν πιο ξένο για τον Καλόν από μια ανατροπή της παραδοσιακής κοινωνικής πυραμίδας, την οποία, επιπλέον, θεωρούσε σαν αναντικατάστατη για την ύπαρξη της μοναρχίας. Αν και απαιτούσε απ' αυτήν κάποιες θυσίες, η αριστοκρατία έμενε ανενόχλητη από το φόρο εισοδήματος, την αγγαρεία και το στρατωνισμό· διαφύλαγε επίσης όλα τα τιμητικά της προνόμια, για να μην αναφερθούμε στην ιδιαίτερη πολιτική της θέση σαν ηγετικού στρώματος μέσα στο κράτος. Ο υπουργός ήταν της γνώμης ότι το πρωταρχικότατο συμφέρον για τη διατήρησή της όχι μόνο δικαιολογούσε κάποια συμμετοχή στις δαπάνες, αλλά έπρεπε και να της την συστήσει.

Μια «συνέλευση προκρίτων» συγκλήθηκε για να επιβάλει τις μεταρρυθμίσεις, αφού θέβαια ο Καλόν δεν μπορούσε να περιμένει ότι θα κερδίσει με το μέρος του τα παρλαμέντα για την καταχώρησή τους. Αρχιερείς, υψηλοί αριστοκράτες, σύμβουλοι παρλαμεντών, επιμελη-

τές και σύμβουλοι του κράτους, μέλη επαρχιακών συνελεύσεων τάξεων και ορισμένων διοικήσεων πόλεων, συνολικά 144 άτομα, συγκεντρώθηκαν το Φλεβάρη του 1787 στις Βερσαλλίες. Επειδή τους είχε επιλέξει ο ίδιος ο υπουργός, υπολόγιζε απερίσκεπτα στην ευπείθειά τους. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, η μοναρχία βρισκόταν ήδη σε αδιέξοδο ζητώντας τη συναίνεση, αντί να επιβάλει στην αριστοκρατία τη θέλησή της. Οι αποκλειστικά ευγενείς πρόκριτοι υπερασπίστηκαν τα προνόμιά τους. Ζήτησαν εξέταση των οικονομικών του κράτους, διαμαρτυρήθηκαν για την κατάχρηση των τροφείων και αντάλλαξαν τις ψήφους τους έναντι πολιτικών παραχωρήσεων. Η κοινή γνώμη δεν υποστήριξε τον Καλόν· η αστική τάξη παρέμεινε επιφυλακτική, ο λαός αδιάφορος. Κάτω από την πίεση του αυλικού περιβάλλοντος, ο Λουδοβίκος έδωσε στις 8 του Απριλίου 1787 τον υπουργό που είχε γίνει δυσάρεστος και που, κατά τη γνώμη των προκατειλημμένων εταίρων της τάξης του, ρύπαινε την ίδια τη φωλιά των ευγενών.

Ανάμεσα στους κύριους αντιπάλους του ξεχώριζε ο Λομενί ντε Μπριέν, αρχιεπίσκοπος της Τουλούζης. Μετά από πιέσεις της Μαρίας Αντουανέτας ο βασιλιάς τον διόρισε στη θέση του Καλόν. Διάφορες προσωρινές λύσεις – αθόρυβες νέες φορολογήσεις, μικρές οικονομίες, ένας ανέλπιστος δανεισμός πάνω από 67 εκατομμύρια – αναβάλανε για λίγο τη χρεοκοπία.

Ωστόσο η κατάσταση εξανάγκασε τον Μπριέν να βάλει σ' εφαρμογή τα σχέδια του προκατόχου του. Προχώρησε στην απελευθέρωση του εμπορίου σιτηρών και την αντικατάσταση της αγγαρείας με μια χρηματική εισφορά. Για να διαλυθεί ο συνασπισμός της αστικής τάξης με τους σκληροτράχηλους προνομιούχους, σχηματίστηκαν κάποιες επαρχιακές συνελεύσεις στις οποίες η Τρίτη Τάξη είχε τον ίδιο αριθμό αντιπροσώπων με αυτούς που είχαν ο κλήρος και οι ευγενείς μαζί. Όταν απαιτήθηκε από τους προκρίτους ένας γενικός έγγειος φόρος καλυμμένος με την ονομασία «εδαφική επιχορήγηση», δήλωσαν ότι δεν έχουν καμιά αρμοδιότητα για να συγκατατεθούν σ' αυτό και στις 25 του Μάη τέθηκαν σε διαθεσιμότητα.

Έτσι, και η δεύτερη μεταρρυθμιστική εξόρμηση τερματίστηκε με μια αποτυχία. Η αναπόφευκτη ανάγκη να γίνει κάτι μπροστά στην καταστροφή, ανάγκασε τον Μπριέν να αντιμετωπίσει πια τα παρλαμέντα.

Η αντίσταση των παρλαμέντων

Το παρλαμέντο του Παρισιού διατύπωσε αμέσως αντιρρήσεις ενάντια σε ένα διάταγμα για το τέλος χαρτοσήμου και απέκρουσε το διάταγμα για την έγγεια εισφορά. Στις 6 του Αυγούστου, ένα βασιλικό διάταγμα (*lit de justice*) εξανάγκασε το παρλαμέντο στην καταχώρηση και των δύο, αλλά την επομένη την κήρυξε άκυρη. Για την ανταρσία αυτή τιμωρήθηκε με εξορία στο Τρουά. Τότε εξαπλώθηκε η αναταραχή στα παρλαμέντα των επαρχιών, με αποτέλεσμα να αποσύρει ο Μπριέν τα διατάγματά του και να επανακτήσει το παρλαμέντο του Παρισιού τα δικαιώματά του.

Η νέα αποτυχία του Μπριέν θάρυνε ακόμη περισσότερο από την πρώτη. Μπροστά στην αντίσταση των παρλαμέντων, που αυτή τη φορά εμφανίστηκαν σαν εκφραστές των συνολικών συμφερόντων της αριστοκρατίας, η οικονομική μεταρρύθμιση αποδείχτηκε ανέφικτη. Για να εξασφαλιστεί η επιβίωση, ο αρχιεπίσκοπος κατέφυγε ακόμα μια φορά στο μέσο του δανεισμού. Δεν μπορούσε όμως πια να ξαναδανειστεί χωρίς τη συγκατάθεση του παρλαμέντου του Παρισιού, το οποίο εξάρτησε το δανεισμό από την υπόσχεση για σύγκληση των Γενικών Συνελεύσεων. Για να αποτρέψει κάθε παραπέρα συζήτηση πάνω στο ακανθώδες θέμα, ο υπουργός του επέβαλε το διάταγμα κατά τη διάρκεια μιας «βασιλικής συνεδρίασης» την οποία μετέτρεψε σε *lit de justice*. Ο δούκας της Ορλεάνης διαμαρτυρήθηκε: «Μεγαλειότητα, αυτό είναι αντίθετο με το νόμο!» Και ο βασιλιάς: «Είναι νόμιμο, επειδή εγώ το επιθυμώ». Μια απάντηση στο στυλ του Λουδοβίκου XIV, ωστόσο βέβαια χωρίς την κάλυψη της δικής του εξουσίας.

Το αμφισβητούμενο ζήτημα παρέμεινε στην ημερήσια διάταξη. Στις 4 του Γενάρη 1788, το παρλαμέντο αξίωσε να θεωρηθεί η προσωπική ελευθερία σαν «φυσικό δικαίωμα». Στις 3 του Μάη δημοσίευσε μια διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων του βασιλείου, φύλακας των οποίων χαρακτηρίστηκε το ίδιο. Μ' αυτόν τον τρόπο αμφισβητούσε την απόλυτη βασιλική εξουσία. Μέσα σ' ένα μείγμα φιλελεύθερων αρχών και αριστοκρατικών απαιτήσεων, διακήρυξε το αποκλειστικό δικαίωμα της συνέλευσης των γενικών τάξεων, επομένως του έθνους, για την έγκριση των φόρων. Καταδίκασε τις αυθαίρετες συλλήψεις. Αναγνώρισε την προσπάθεια των εθιμικών δικαιωμάτων των επαρχιών και το αμετάθετο των δικαστικών. Επειδή η διακήρυξη, για ευνόητους λόγους δεν εκφραζόταν ούτε υπέρ της ισότητας απέναντι στο νόμο ούτε απέναντι στους φόρους, αλλά ούτε και υπέρ μιας κατάρ-

γησης των προνομίων, δεν είχε βέβαια επαναστατικά χαρακτηριστικά.

Η κυβέρνηση κήρυξε αμέσως τις αποφάσεις άκυρες. Δύο ηγετικοί σύμβουλοι, ο Ντιβάλ ντ' Επρεμενίλ (Duval d' Eprémesnil) και ο Γκουαλάρ ντε Μονζαμπέρ (Goislard de Montsabert), μετά από μια δραματική θραδινή συνεδρίαση του παρλαμέντου του Παρισιού, όπου είχαν καταφύγει «κάτω από την προστασία των νόμων», συνελήφθησαν στις 5 του Μάη. Στις 8 του Μάη, ο βασιλιάς επέβαλε με τη βία την καταχώρηση έξι διαταγμάτων, τα οποία είχε υποβάλει ο σφραγισδοφύλακας Λαμουανιόν (Lamoignon) για να σπάσει την αντίσταση της υψηλής δικαιοσύνης ενάντια στις επεμβάσεις στο σύστημα του δικαίου. Ο βασανισμός που προηγείτο της εκτέλεσης καταργήθηκε. Μικρότερες δικαιοδοσίες ή δικαιοδοσίες με ιδιαίτερο χαρακτήρα καταργήθηκαν, και οι αρμοδιότητές των παρλαμένων περιορίστηκαν με τη μεταφορά τους σε 45 εφετεία. Ένα «δικαστήριο σε ολομέλεια» (*cour plénière*) από ανώτερους υπαλλήλους πήρε από τα χέρια των τηβεννοφόρων ευγενών του παρλαμέντου τον έλεγχο της νομοθεσίας και των οικονομικών.

Αν και ο Λαμουανιόν για οικονομικούς λόγους δεν έθιξε την αγορά των αξιωμάτων, η μεταρρύθμισή του έκανε βαθιά τομή αλλά ήρθε πολύ αργά. Η αριστοκρατία προσέλκυσε όλους τους αντίπαλους της κυβέρνησης και εξάντλησε, με μια χωρίς προηγούμενο έλλειψη διορατικότητας, την αρχικά εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στις «κορυφές της κοινωνίας» στο επίπεδο του έθνους.

Το εγερτήριο σάλπισμα του Ντοφινέ

Η αριστοκρατία έκανε έφοδο ενάντια στις καινοτομίες του Λαμουανιόν, προπάντων εκεί, όπου, εκτός από τα παρλαμέντα στις επαρχιακές συνελεύσεις των τάξεων, διέθετε μοχλούς δράσης. Επιπλέον, η νομική μεταρρύθμιση ευδοκίμησε μέχρι τη στιγμή που οι πρώτες επαρχιακές συνελεύσεις – ο Μπριέν είχε παραχωρήσει στην Τρίτη Τάξη διπλάσια εκπροσώπηση και ψηφοφορία κατά άτομο – άρχισαν να δραστηριοποιούνται προς μεγάλη δυσaráσκεια των προνομιούχων. Το Ντοφινέ, το Φρανς-Κοντέ και η Προβηγκία ζήτησαν αντί γι' αυτό την αποκατάσταση των παλιών τους επαρχιακών συνελεύσεων. Και τα δύο συνέπεσαν· τα παρλαμέντα πήραν με το μέρος τους τη φιλελεύθερη μερίδα των ανώτερων ευγενών και τη μεγαλοαστική τάξη, για να εμποδίσουν την καθιέρωση των νέων δικαστηρίων, για να αμφισβη-

τήσουν τις δικαστικές αποφάσεις, να προξενήσουν αναταραχή και να απαιτήσουν σύγκληση των Γενικών Τάξεων. Τα παρλαμέντα και οι επαρχιακές συνελεύσεις οργάνωσαν την αντίσταση με την πολυάριθμη πελατεία τους από αστούς νομικούς. Οι ανακοινώσεις τους πλήθαιναν. Η στρατιωτική και η εκκλησιαστική αριστοκρατία συνενώθηκαν. Μια γενική συνέλευση του κλήρου, που πραγματοποιήθηκε πρόωρα τον Ιούνη του 1788, διατύπωσε επίσης αντιρρήσεις για το «δικαστήριο σε ολομέλεια» και επιπλέον η ταραχή έγινε χειροπιαστή.

Τα σημαντικότερα γεγονότα συνέβησαν στο Ντοφινέ. Εδώ η αστική τάξη τοποθετήθηκε στην κορυφή της αντιπολίτευσης. Το παρλαμέντο της Γκρενόμπλ διαμαρτυρήθηκε, όταν θέλησαν να το αναγκάσουν να καταχωρήσει τα διατάγματα της 8 του Μάη. Αμέσως μετά τέθηκε σε περίοδο διακοπής των εργασιών του. Παρ' όλα αυτά συγκλήθηκε στις 20 του Μάη και ο αντιστράτηγος της επαρχίας επέδωσε μια εντολή για την απέλασή του. Στις 7 του Ιούνη, τη μέρα δηλαδή που είχε καθοριστεί για την αναχώρηση – μετά από μια προπαγανδιστική εκστρατεία κατώτερων δικαστικών οργάνων που είχαν οδηγηθεί σε απόγνωση από την καταστροφή του παρλαμέντου, γιατί εκμηδένιζε και τη δική τους ύπαρξη – ο λαός ξεσηκώθηκε και κατέλαβε τις πύλες της πόλης. Πάνω από τις στέγες ρίχνανε κεραμίδια στις περιπολίες. Μάλιστα προσπάθησε ο αντιστράτηγος να κατευνάσει το εξαγριωμένο πλήθος αποσύροντας το στρατό στα καταλύματά του. Αργά το απόγευμα, οι στασιαστές ήταν κύριοι της πόλης και επανεγκατέστησαν τους απολυμένους δικαστές. Αυτή η «μέρα των κεραμιδιών» δεν είχε άμεσες συνέπειες, γιατί οι σύμβουλοι τελικά υπάκουσαν στη βασιλική διαταγή και εγκατέλειψαν ήσυχα τη γενέτειρα του Σταντάλ τη νύχτα προς τις 13 του Ιούνη. Ωστόσο, η μέρα αυτή σημάδεψε την απαρχή ενός επαναστατικού κινήματος στο Ντοφινέ.

Στις 14 του Ιούνη, συγκροτήθηκε στο δημαρχείο της Γκρενόμπλ μια συνέλευση, στην οποία έλαβαν μέρος 9 συνοδικοί και εφημέριοι, 33 ευγενείς και 59 μέλη της Τρίτης Τάξης: συμβολαιογράφοι, πληρεξούσιοι και δικηγόροι, ανάμεσά τους ο Μουνιέ (Mounier) και ο Μπαρνάβ (Barnave). Ένα ψήφισμα που είχε εκπονήσει ο Μουνιέ ζητούσε την επαναφορά του παρλαμέντου με όλα του τα δικαιώματα, όμως, πέρα απ' αυτό, ζητούσε τη σύγκληση «ειδικών επαρχιακών συνελεύσεων, στις οποίες θα κληθούν μέλη της Τρίτης Τάξης σε ίσο αριθμό με τον κλήρο και τους ευγενείς μαζί, μέσα από ελεύθερη εκλογή» και τελικά ζητούσε τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων του βασιλείου «με σκοπό να παραμεριστούν οι δυσκολίες του έθνους».

Η συγκέντρωση αυτή προετοίμασε μια γενική συνέλευση όλων

των κοινοτήτων της επαρχίας. Ένας από τους οικονομικούς παράγοντες του Ντοφινέ, ο Περιέ (Périer), που είχε ονομαστεί «μυλόρδος» εξαιτίας του πλούτου του, διέθεσε έναν πύργο τον οποίο είχε αγοράσει στην πραγματικότητα για να λειτουργήσει εκεί μανιφακτούρα θαμβακιού. Εδώ συγκροτήθηκε στις 21 του Ιούλη η «Συνέλευση του Βιζίλ» από 50 κληρικούς, 165 ευγενείς και 276 αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης, μια πρωταρχική μορφή της σύγκλησης των Γενικών Τάξεων του 1789 σε επαρχιακό επίπεδο. Αποκλεισμένες παρέμεναν, σύμφωνα με τον Μουνιέ, «οι κατώτερες τάξεις του λαού»: οι πόλεις είχαν στείλει όλες ανεξαιρέτως προνομιούχους ή αστούς προύχοντες. Από τις 1.212 αγροτικές ενορίες εκπροσωπούνταν μόνο οι 194. Ένα ψήφισμα απαιτούσε την ανάκληση του παρλαμέντου, αλλά το στερούσε από τα πολιτικά του προνόμια, επειδή μόνο οι Γενικές Τάξεις είχαν «την απαιτούμενη δύναμη, για να παλέψουν ενάντια στο δεσποτισμό των υπουργών και να δώσουν ένα τέλος στην καταστροφική οικονομική κατάσταση». Η συνέλευση του Ντοφινέ θα μπορούσε να ανασυσταθεί με τον όρο ότι η Τρίτη Τάξη θα είχε ίδια εκπροσώπηση με τους προνομιούχους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω η συνέλευση ανέλαβε πανεθνική ευθύνη:

«Οι τρεις τάξεις του Ντοφινέ δεν θα διαχωρίσουν ποτέ την υποθέσή τους από αυτή των άλλων επαρχιών. Θα υπερασπίσουν τα δικά τους δίκαια, χωρίς να εγκαταλείψουν τα δίκαια του έθνους».

Αναλογιζόμενοι την επίδραση του παραδείγματος, οι συνέδριοι από το Ντοφινέ παραιτηθήκανε υπέρ των Γενικών Τάξεων από το δικαίωμα της ψήφισης φόρων. Υπερβαίνοντας τα πλαίσια της επαρχίας, μέσα στα οποία εξακολουθούσε η αναταραχή στη Βρετάνη και την Μπεάρν, διακήρυξαν την αναγκαιότητα της εθνικής ενότητας, προκειμένου να επιτευχθεί ένα νέο κρατικό σύστημα. Έτσι, τα ψηφίσματα του Βιζίλ που είχε επιβάλει η Τρίτη Τάξη, απειλούσαν τα θεμέλια της υπάρχουσας τάξης. Στις άλλες επαρχίες έγιναν αντικείμενο θαυμασμού, αλλά δεν τους μιμήθηκαν.

Η συνθηκολόγηση της κυβέρνησης

Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1788, η συνένωση των τηβεννοφόρων και ευγενών του ξίφους είχε κάτω από τον έλεγχο της τη βασιλική εξουσία. Για την αμέριστη διατήρηση των «ελευθεριών» της, η αριστοκρατία είχε χρησιμοποιήσει χωρίς κανένα δισταγμό και βίαια

μέσα. Τα δυο της κομμάτια είχαν ενωθεί για να απαιτήσουν από το βασιλιά υποταγή και είχαν καλέσει την αστική τάξη σε βοήθεια, η οποία, έτσι, έπαιρνε τα επαναστατικά της μαθήματα. Όταν οι αριστοκράτες γίνονται υποστηρικτές γνήσιων θεμελιωδών ελευθεριών κάτω από μια συνταγματική κυβέρνηση, του δικαιώματος της ψήφησης φόρων από τις Γενικές Τάξεις και της μεταθίβασης της τοπικής διοίκησης σε εκλεγμένες επαρχιακές συνελεύσεις, σίγουρα με όλους αυτούς τους θεσμούς δεν ήθελαν παρά να εξασφαλίσουν την ταξική κυριαρχία τους. Παραγνωρίζοντας τα ιστορικά δεδομένα, άρχισαν τον αγώνα και ευχαρίστως δέχτηκαν τη βοήθεια της Τρίτης Τάξης, με την κρυφή, ωστόσο, πρόθεση να επανεγκαθιδρύσουν πάνω στα συντρίμια της απολυταρχίας τη δική τους άμεση πολιτική εξουσία, ώστε να διατηρήσουν όσο το δυνατό ανέπαφα τα κοινωνικά τους προνόμια που απειλούνταν.

Ο Μπριέν δεν μπορούσε να κάνει τίποτα μπροστά στη συμμαχία της Τρίτης Τάξης με τους προνομιούχους. Οι επαρχιακές συνελεύσεις, που είχαν πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τη θέλησή του, αρνήθηκαν αυξήσεις στους φόρους. Ο στρατός, που ήταν κάτω από τη διοίκηση ευγενών που μισούσαν τον μεταρρυθμιστή υπουργό, δεν μπορούσε πια να θεωρείται αξιόπιστος. Το κρατικό ταμείο παρέμενε αδειανό, και κανένα ιδιαίτερα δελεαστικό δάνειο δεν αναμενόταν να χορηγηθεί κάτω από τόσο συγκεχυμένες συγκυρίες. Ο αρχιεπίσκοπος τα είχε πια χαμένα: διέλυσε στις 8 του Αυγούστου 1788 το «δικαστήριο σε ολομέλεια» και καθόρισε, στο όνομα του βασιλιά, την έναρξη της συνέλευσης των Γενικών Τάξεων την 1 του Μάη 1789. Στις 24 του Αυγούστου 1788 παραιτήθηκε. Ο Λουδοβίκος ανακάλεσε τον Νεκέρ, που είχε πέσει σε δυσμένεια το 1781, ο οποίος ολοκλήρωσε τη συνθηκολόγηση, ανακάλεσε τη δικαστική μεταρρύθμιση του Λαμουανιόν και επανέφερε τα παρλαμέντα με τα δικαιώματά τους.

2. Η ΣΥΓΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Η οικονομική κρίση και η εναντίωση των προνομιούχων σε κάθε μεταρρύθμιση, η οποία έπρεπε αναπόφευκτα να προβλέπει τη συμμετοχή τους στις δαπάνες, είχαν επιβάλει στη μοναρχία, σαν τελευταία σανίδα σωτηρίας, τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων. Το ερώτημα ήταν αν η Τρίτη Τάξη θα έμενε ικανοποιημένη με τις ασημαντες παρα-

χωρήσεις, τις οποίες περιοριζόταν να της προσφέρει η μεγάλη πλειοψηφία της αριστοκρατίας. Θα παραμείνει η Συνέλευση των Γενικών Τάξεων ένας φεουδαρχικός θεσμός, ή θα προκύψει από τις εργασίες της ένα άλλο κοινωνικό σύστημα που θα ανταποκρίνεται καλύτερα στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες;

Το «ειρηνικό» προλούδιο της επανάστασης

Η δεσμευτική υπόσχεση για σύγκληση των Γενικών Τάξεων έγινε δεκτή από την Τρίτη Τάξη με ενθουσιασμό. Ενώ μέχρι τότε αρμόνιζε λίγο-πολύ στο αυλάκι που άφηνε πίσω της η εξέγερση των ευγενών με τα παρλαμέντα ενάντια στην απολυταρχία, ένα ψήφισμα του παριζιάνικου παρλαμέντου της 21 του Σεπτέμβρη 1788 προκάλεσε μια αποτομή ψύχρανση των σχέσεων. Προβάλλοντας την αξίωση να εκλεγούν και να συγκροτηθούν οι Γενικές Συνελεύσεις με τον τρόπο που είχαν ξανασυγκροτηθεί το 1614, φανέρωσε με πόσο αντιδραστικό τρόπο σκόπευε να εκμεταλλευτεί τη νίκη της και οδήγησε σε διάλυση την αφύσικη σύνδεση της αριστοκρατίας με την αστική τάξη. Η τελευταία μετέθεσε τις ελπίδες της σ' ένα βασιλιά, που δήλωνε πρόθυμος να ακούει τα παράπονα των υπηκόων του. Σύμφωνα με τον Μαλέ ντι Παν (Mallet du Pan), η δημόσια αντιπαράθεση άλλαξε το Γενάρη του 1789 αντικείμενο: «Μόνο παρεμπιπτόντως έχει σχέση με το βασιλιά, τη δεσποτεία και το σύνταγμα. Τώρα πρόκειται για πόλεμο ανάμεσα στην Τρίτη Τάξη και τις δυο άλλες τάξεις».

Ένα «κόμμα πατριωτών» μπήκε επικεφαλής του αγώνα ενάντια στους προνομιούχους. Απαρτιζόταν από άνδρες που προέρχονταν από την αστική τάξη: νομικούς, συγγραφείς, εμπόρους, τραπεζίτες. Δίπλα σ' αυτούς εμφανίστηκε μια μειοψηφία ευγενών που ήξερε να συμβιβάσει τις νέες ιδέες με τα δικά τους πατροπαράδοτα συμφέροντα: μεγαλοτσιφλικάδες, όπως οι δούκες Λαροσφουκό - Λιανκούρ (La Rochefoucauld - Liancourt) και Λαροσφουκό ντ' Ανβίλ (La Rochefoucauld d' Anville) ή ο μαρκήσιος Λαφαγιέτ, σύμβουλοι παρλαμεντών όπως ο Αντριάν Ντιπόρ (Adrien Duport), ο Ερό ντε Σεσέλ (Hérault de Séchelles) και ο Λεπελετιέ ντε Σεν-Φαρζό (Le Peletier de Saint-Fargeau). Η ισότητα των πολιτών μπροστά στο νόμο και το δημόσιο ταμείο, συνταγματικά κατοχυρωμένα θεμελιώδη πολιτικά δικαιώματα και μια «αντιπροσωπευτική» κυβέρνηση ήταν οι βασικές τους επιδιώξεις. Προπαγανδίζονταν ένθερμα με την εκμετάλλευση προσωπικών διασυνδέσεων αλλά ιδιαίτερα μέσω τεκτονικών στοών, αναγνωστικών

κύκλων, λεσχών και ενώσεων σαν εκείνης των «Φίλων των Μαύρων», στην οποία άνθρωποι όπως ο Αβάς Γκρεγκουάρ (Abbé Grégoire) και ο δημοσιολόγος Μπρισό (Brissot) έθεσαν σαν στόχο την κατάργηση της δουλείας. Το φημισμένο λογοτεχνικό καφενείο «Προκόπ» και άλλα παρόμοια έγιναν κέντρα της προπαγάνδας. Φαίνεται ότι ένας κεντρικός οργανισμός διευθύνει την προπαγανδιστική εκστρατεία: μια «Επιτροπή των Τριάντων», που επηρεαζόταν θετικά κυρίως από τον Κοντορσέ (Condorcet) και άλλα μέλη της παρισινής στωάς «Εννιά Αδελφές», και η οποία ενέπνεε διαφωτιστικές προσούρες και διέδιδε σ' όλη τη Γαλλία πρότυπα υπομνήματα παραπόνων σαν εκλογική πλατφόρμα.

Το ουσιώδες σημείο προς το οποίο κατευθυνόταν πρακτικά το κόμμα των πατριωτών ήταν ο διπλασιασμός του αριθμού των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης. Λογικά αυτό θα είχε νόημα μόνο αν γινόταν ψηφοφορία κατά άτομο κι όχι πια κατά τάξεις. Έχοντας στο νου του να κερδίσει χρόνο και να εμφανιστεί διαλλακτικός, ο Νεκέρ συγκάλεσε μια δεύτερη συνέλευση προκρίτων νομίζοντας ότι θα μπορέσει να τους πείσει να δεχτούν το διπλασιασμό του αριθμού των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης. Αυτοί, αντίθετα, όπως έπρεπε στην πραγματικότητα να περιμένει κανείς, εκφράστηκαν υπέρ της διατήρησης του πατροπαράδοτου κανονισμού. Επιπλέον, στις 12 του Δεκέμβρη, οι πρίγκιπες εξ αίματος υπέβαλαν στο βασιλιά με τη μορφή παράκλησης ένα πραγματικό μανιφέστο της αριστοκρατίας. «Ήδη έχει προταθεί η κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Θα μπορούσε η Μεγαλειότητά σας να αποφασίσει να θυσιάσει και να εξευτελίσει τους πιστούς σας, και από παλιά σεβαστούς ευγενείς;»

Η χονδροειδής μετωπική αντίσταση των ασύνετων προνομιούχων κατέληξε στο μεταξύ υπέρ των πατριωτών. Το παρλαμέντο του Παρισιού συμφώνησε τώρα με την άποψή τους και στις 5 του Δεκέμβρη συγκατατέθηκε σ' ένα διπλασιασμό της Τρίτης Τάξης. Τήρησε, όμως, σιωπή για την ψήφιση κατά άτομο ή κατά τάξη, όπως και ο Νεκέρ και ο εκλογικός κανονισμός που δημοσιεύτηκε στις 24 του Γενάρη 1789.

Ο εκλογικός αγώνας

Η εκλογική εκστρατεία προκάλεσε ένα κύμα συμπάθειας για το βασιλιά θεωρώντας τον σαν τον αμερόληπτο εγγυητή μιας γενναιόδωρης και σύντονης μεταρρύθμισης. Βέβαια, επισκιαζόταν ιδιαίτερα από

το βάρος της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Στον τομέα της γεωργίας έθιγε ιδιαίτερα την αμπελουργία, η οποία ήταν τότε πιο διαδεδομένη απ' ό,τι σήμερα. Για πολλούς αγρότες και αμπελουργούς αποτελούσε το μοναδικό προϊόν που τους έδινε κάποια μετρητά. Μια αλυσίδα από κρίσεις στη διάθεση των προϊόντων και πτώσεις τιμών μεταξύ 1778 και 1787 τους είχε φέρει σε δύσκολη θέση. Στα 1789-1791, κακές χρονιές στην αμπελουργία, είχαν φτάσει τις τιμές στα ύψη, αλλά ό,τι κέρδισαν το ξανάχασαν πάλι με την έλλειψη παραγωγής μετά τις παγωνιές το χειμώνα του 1788-89. Επειδή, αντίθετα, οι τιμές των σιτηρών είχαν αποκατασταθεί ήδη το 1788-89, ιδιαίτερα οι μισακάρηδες και οι μεροκαματιάρηδες στην αμπελουργία που έπρεπε να αγοράσουν επιπλέον ψωμί όπως ακριβώς και πολλοί μικροαγρότες, πλήρωναν κι από πάνω, οπότε όποιος δεν είχε αποθέματα καταστρεφόταν. Ταυτόχρονα η σύμβαση για το ελεύθερο εμπόριο που είχαν κλείσει το 1786 οι Εντέν και Βερζέν με την Αγγλία και είχε επικυρωθεί το 1787 είχε σαν συνέπεια την επιβράδυνση της επαγγελματικής δραστηριότητας. Σε μια εποχή, όπου η καπιταλιστική αγγλική βιομηχανία προωθούσε με επιτυχία τον εκσυγχρονισμό του μηχανικού εξοπλισμού της και ανέβαζε την παραγωγή της, η γαλλική βιομηχανία που μόλις τώρα ξεκινάγε, υπέφερε από τον αγγλικό συναγωνισμό ακόμη και στην εσωτερική αγορά. Και άλλοι κλάδοι καθώς και οι τράπεζες ταλιαπωρούνταν κι αυτοί. Η ανεργία χτυπούσε και τον πιο δυνατό ακόμη κλάδο, την υφαντουργία.

Η εξαθλίωση των λαϊκών τάξεων οξύνθηκε σαν αποτέλεσμα της φοβερά κακής συγκομιδής. Η τιμή του ψωμιού έγινε απρόσιτη, και όχι μόνο για τους άνεργους. Μερικές φορές, οι διοικήσεις των πόλεων προσπάθησαν να κρατήσουν κάποιους απ' αυτούς στην επιφάνεια με δουλειές έκτακτης ανάγκης, αλλά τα μέσα γι' αυτό στις περισσότερες περιπτώσεις επαρκούσαν τόσο λιγότερο, όσο περισσότεροι πεινασμένοι ζητούσαν δουλειά συρρέοντας κι από τα χωριά στις πόλεις, ενώ άλλοι πάλι σχηματίζοντας στρατιές από ζητιάνους και αλήτες δημιουργούσαν ανασφάλεια σε μεγάλες περιφέρειες. Πλανόδιοι ιεροκήρυκες απειλούσαν τους σκληρόκαρδους πλούσιους με την οργή του θεού.

Τους πρώτους μήνες του 1789 ξεσπάσανε σε αρκετές επαρχίες ταράχες από την πείνα. Μέσα στον σκληρό χειμώνα πυκνώνανε οι λαϊκές εξεγέρσεις. Οι μάζες των πόλεων απαιτούσαν μια επίσημη θέσπιση, τη «διατίμηση», της τιμής του ψωμιού και του αλευριού που είχε ανεβεί στα ύψη από τους κερδοσκόπους και τους τοκογλύφους! Ήταν συχνές οι εξεγέρσεις, όπως για παράδειγμα στη Δουνκέρκη, τη Λιλ

και το Καμπρέ στο Βορρά, στην Τουλόν, τη Μασσαλία και το Εξ στο Νότο. Μερικές φορές πρόβαλλαν αντίσταση και στην ένοπλη εξουσία. Η κοινωνική αναταραχή μπερδεύτηκε και συγχωνεύτηκε με την πολιτική αναταραχή.

«Είναι επιθυμία της Αυτού Μεγαλειότητας», εξηγούσε ο εκλογικός κανονισμός που διαβάζοταν από τους άμβωνες των εκκλησιών, «να είναι σίγουρος ο καθένας, μέχρι και στα πιο απομακρυσμένα μέρη του βασιλείου, ότι οι επιθυμίες και τα πυράπονά του φτάνουνε μέχρι Εκείνον». Οι άνθρωποι της Τρίτης Τάξης επωφεληθήκαν απ' αυτή την πρόσκληση και κινητοποιήσαν την κοινή γνώμη. Σαν αποτέλεσμα μιας σιωπηλής συμφωνίας επικράτησε ελευθεροτυπία. Η λογοκρισία εξαφανίστηκε από προσώπου γης και η πολιτική φιλολογία γνώρισε μια ορμητική άνοδο. Μόνο το Δεκέμβρη του 1788, η Γαλλία κατακλύστηκε από σχεδόν 3.000 μπροσούρες, πραγματείες και λιθέλους. Αναριθμητες τοιχοκολλημένες ανακοινώσεις, που αντικαθιστούσαν την εφημερίδα για τα πλατιά λαϊκά στρώματα, καλύπτανε τους τοίχους των σπιτιών. Όλο το κοινωνικό σύστημα έμπαινε κάτω από το μικροσκόπιο, τόσο στην επαρχία όσο και στο Παρίσι. Στο Εξ, ο Μιραμπό (Mirabeau) έγραψε την *Έκκληση στο έθνος της Προβηγκίας*, στο Αράς ο Ροβεσπιέρος (Robespierre) την *Έκκληση στο έθνος του Αρτουά*.

Ο κόμης Μιραμπό (1749-1791) δεν ήταν κανένας άγνωστος. Γιος ενός από τους εκπροσώπους των φυσιοκράτων και μπλεγμένος σε ατέλειωτες περιπέτειες και επακόλουθους μελάδες σαν ένας άνθρωπος αθεράπευτα καταχρεωμένος και καλομαθημένος, διέπρεψε ταυτόχρονα σαν διπλωματικός εκπρόσωπος με οξυδερκείς παρατηρήσεις για τα φαινόμενα παρακμής στην πρωσική αυλή και σαν διαφωτιστής, που στο πνεύμα του Μπεκάρια τασσόταν υπέρ του εξανθρωπισμού των φυλακών. Όντας σε ρήξη με την τάξη του που τον μισούσε, ωστόσο σημαδεμένος κι από την παρακμή της, το εκτυφλωτικό ρητορικό του ταλάντο καθώς και ο αστόχαστος ομορτυνισμός του θα φτάσουν στα μεγαλύτερα ύψη στη διάρκεια της επανάστασης.

Ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος (1758-1794) καταγόταν από μια οικογένεια στην οποία συνυπήρχαν τηβεννοφόροι ευγενείς και η επαρχιακή αστική τάξη και πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια σαν φτωχό ορφανό και οικότροφος των ιησουιτών. Πολύ προικισμένος, με άοκνη φιλοπονία και σχολαστική αγάπη για την τάξη, σπούδασε με στερήσεις νομικά. Μετά εγκαταστάθηκε σαν δικηγόρος στο πατρικό του Αράς και φρόντιζε τα δυο του αδέρφια. Είχε κλίση στην ποίηση και τη λογοτεχνία του διαφωτισμού. Βαθιά και παντοτινά επηρεασμένος από

τον Ρουσό, αναγνώριζε σταθερά και από αυστηρά ηθική άποψη τα δημοκρατικά ιδεώδη του προτύπου του. Ο εκλογικός αγώνας έστρεψε στην πολιτική τον υπερασπιστή του δικαίου και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, που μέχρι τότε είχε την εκτίμηση μόνον ενός στενού κύκλου.

Στο Παρίσι, ο αθάς Σιεγές δημοσίευσε το Γενάρη του 1789 την πιο πετυχημένη απ' όλες τις προεκλογικές προσουρές:

Τι είναι η Τρίτη Τάξη; Το παν. Τι ήταν μέχρι τώρα; Τίποτα! Τι θέλει; Να γίνει κάτι.

Επώνυμοι και ανώνυμοι συγγραφείς συντάζανε μελέτες, σκέψεις, συμβουλές, σχέδια, ανοιχτές επιστολές. Ο παιδικός φίλος του Ροβεσπιέρου Καμίλ Ντεμουλέν (Camille Desmoulins) έγραψε στη λίθελό του *Η ελεύθερη Γαλλία ενάντια στην αγορά των αξιωμάτων, την κληρονομική αριστοκρατία και τα φορολογικά προνόμια*:

«Ναι, αυτή η τυχερή επανάσταση, αυτό το ξεκαθάρισμα θα ολοκληρωθεί· καμιά δύναμη στη γη δεν είναι σε θέση να την εμποδίσει. Έξοχο προϊόν της φιλοσοφίας, της ελευθερίας και του πατριωτισμού! Έχουμε γίνει ακατανίκητοι».

Πάνω-κάτω η στρατευμένη λογοτεχνία, σαν έργο των ανθρώπων της αστικής τάξης, αντανakλούσε τις προσδοκίες μιας τάξης που διέθετε ιδιοκτησία και γι' αυτό ήθελε στην ουσία να καταργηθούν τα προνόμια, αφού αντιβαίνανε στα πραγματικά της βασικά συμφέροντα. Η μοίρα των εργαζόμενων μαζών, των αγροτών, των τεχνιτών και των εργατών, την ανησυχούσε σαφώς λιγότερο. Μερικοί, όπως ο Ντιφουρνί (Dufourny) με το *Υπόμνημα παραπόνων της Τέταρτης Τάξης*, ο Ρετίφ ντε λα Μπρετόν με το *Θεσμογράφημα* ή ο Ράτλετζ (Rutledge) με το *Υπόμνημα τοι' αρτοποιού* συμμετείχαν στις ανάγκες του λαού. Τέτοιες φωνές, μολονότι όχι και τόσο μεμονωμένες – για παράδειγμα στα υπομνήματα των προκαταρκτικών εκλογών σε φτωχά χωριά – όπως νομιζόταν για καιρό, το 1789 δεν ασκούσαν ακόμα μόνιμη επίδραση. Άφηναν όμως να διαφανεί η πολιτική αφύπνιση των «αβράκωτων» (sans culottes), εκείνων των καταφρονεμένων πληθείων που καταγίνονταν με την καθημερινή τους δουλειά χωρίς κοντά παντελόνια, με τις μακριές περισκελίδες του εργάτη.

Ο εκλογικός κανονισμός που επεξεργάστηκε η κυβέρνηση διατηρούσε τη διοικητική περιφέρεια σαν εκλογική περιφέρεια. Στην έδρα της συγκεντρώνονταν όσοι ανήκαν στις δύο προνομιούχες τάξεις και συγκροτούσαν μια εκλογική συνέλευση: Από τη μια μεριά, επίσκοποι και αβάδες, συνοδικοί, εκκλησιαστικές κοινότητες με έσοδα, λαϊκοί

και μοναχοί κληρικοί, επομένως όλα τα άτομα της εκκλησιαστικής τάξης που είχαν κάποιο εκκλησιαστικό αξίωμα ή πρόσοδο. Από την άλλη, οι κληρονομικοί ευγενείς που είχαν φέουδα. Καινοτομία ήταν η συμμετοχή όλων των εφημερίων – όχι θέβαια και των αναπληρωτών τους – στη συνέλευση της Πρώτης Τάξης, πράγμα που παρείχε στον κατώτερο κλήρο την πλειοψηφία έναντι των αρχιερέων. Για την άνισα μεγαλύτερη Τρίτη Τάξη, η διαδικασία ήταν πολυπλοκότερη. Δικαίωμα ψήφου είχαν όλοι οι άντρες που ανήκαν στην τάξη αυτή και ήταν πάνω από 25 χρονών, από τη στιγμή που θα αποδείκνυαν ότι έχουν σταθερή κατοικία και ότι περιλαμβάνονται στον φορολογικό κατάλογο. Στις πόλεις συγκεντρώνονταν πρώτα στις συντεχνίες τους ή, σε περίπτωση που δεν ανήκαν σε καμιά, στις συνοικίες τους (*quartiers*). Ορίζαν έναν ή δύο εκλογείς ανά εκατό προεκλογείς. Αυτοί οι «εκλεκτορες» συγκροτούσαν την εκλογική συνέλευση (συμβούλιο εκλεκτόρων) της πόλης, που με τη σειρά της έστελνε εκλογείς δεύτερου βαθμού στη συνέλευση της Τρίτης Τάξης στην εκλογική περιφέρεια. Αυτή, τελικά, εξέλεγε τους αντιπροσώπους για τις Γενικές Συνελεύσεις. Στην ύπαιθρο, οι εκλογείς συναθροίζονταν κατά ενορία, για να στείλουν σαν αντιπροσώπους στο συμβούλιο των εκλεκτόρων της διοικητικής περιφέρειας για κάθε 200 οικογένειες δύο εκλογείς.

Ο εκλογικός κανονισμός της 24 του Γενάρη 1789 ευνοούσε την αστική τάξη. Επειδή οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης εκλέγονταν πάντα έμμεσα – στην ύπαιθρο σε δύο, στην πόλη σε τρεις βαθμίδες – και η ψηφοφορία γινόταν μετά από σύσκεψη και κλείσιμο ενός «τετραδίου παραπόνων», στην εκλογική συνέλευση όσοι είχαν μεγαλύτερη επιρροή και ευφράδεια – συνήθως νομικοί – ήταν σε θέση να κυριαρχήσουν με σιγουριά στη συζήτηση και να κερδίσουν τις ψήφους των αγροτών και των μαστόρων. Επομένως, η εκπροσώπηση της Τρίτης Τάξης στις Γενικές Συνελεύσεις γινόταν από αστούς, συγκεκριμένα από αστούς διανοούμενους. Κανένας απλός αγρότης, κανένας που να ανήκε στις λαϊκές τάξεις των πόλεων δεν συμπεριλαμβανόταν.

Οι εκλογές

Οι εκλογές γίνονταν αργά και οι συνελεύσεις έπρεπε να γίνονται ήσυχα. Εκείνες όμως του κλήρου μερικές φορές γίνονταν με φασαρία, λόγω της παράφορης συμπεριφοράς των εφημερίων που κόμπαζαν επειδή είχαν την πλειοψηφία και ήθελαν να εκλέξουν πατριώτες για αντιπροσώπους και εξαιτίας μερικών επισκόπων που ήταν υποψήφιοι

και θεωρούνταν ιδιαίτερα στενόμυαλοι ή αλαζόνες, με αποτέλεσμα να οδηγούν τις συνελεύσεις σε πλήρη αποτυχία. Στις συνελεύσεις της Δεύτερης Τάξης, συχνά επικρατούσε καχυποψία ανάμεσα σε δύο μερίδες: τους συντηρητικούς επαρχιώτες ευγενείς και ορισμένους μεγαλοτσιφλικιάδες με φιλελεύθερες τάσεις. Οι συνελεύσεις της Τρίτης Τάξης ήταν γεμάτες αξιοπρέπεια, καμιά φορά πανηγυρικές, ιδιαίτερα οι συνελεύσεις των αγροτών που τις περισσότερες φορές μαζεύονταν στις εκκλησίες τους.

Κάθε συνέλευση συνέτασσε ένα τετράδιο παραπόνων, το *cahier des doléances*. Ο κλήρος και οι ευγενείς που συγκροτούσαν στην εκλογική περιφέρεια μόνο μια συνέλευση συντάσσανε, έτσι, από ένα, το οποίο οι αντιπρόσωποι τους διαβίβαζαν στις Βερσαλλίες. Η συνέλευση εκλογικής περιφέρειας της Τρίτης Τάξης είχε το καθήκον να συγχωνεύει σε ένα έγγραφο τα τετράδια των χωριών και των πόλεων, που ήδη με τη σειρά τους είχαν συνδυάσει τα μεμονωμένα υπομνήματα των συντεχνιών και των συνοικιών. Πολλοί από τους συντάκτες τους ήταν επηρεασμένοι από κείμενα που κυκλοφορούσαν στην περιοχή τους. Διαδόθηκαν μάλιστα «τετράδια-πρότυπα» σε πολλές εκλογικές περιφέρειες. Στην περιοχή του Λουάρ, για παράδειγμα, μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτή η επίδραση των Οδηγιών που είχε γράψει ο Σοντερλός ντε Λακλός (Choderlos de Laclos) κατ' εντολή του δούκα της Ορλεάνης, αρχιδιδάσκालου των μασόνων και χρηματοδότη του κόμματος των πατριωτών. Μερικές φορές, ο ίδιος συμβολαιογράφος ή εφημέριος συνέτασσε για δική του ευχαρίστηση τα τετράδια πολλών γειτονικών κοινοτήτων. Σε άλλες περιπτώσεις αυτό το έκανε μια σημαντική προσωπικότητα: έτσι, το τετράδιο του Βισερί, που χρησίμευσε σαν πρότυπο για άλλα δεκαοκτώ, προερχόταν από το συγγραφέα Φρανσουά ντε Νεφσατό (François de Neufchâteau).

Έχουν διασωθεί περίπου 60.000 τετράδια που δίνουν μια εκτενή εικόνα της Γαλλίας κατά το τέλος του παλιού καθεστώτος. Τα τετράδια που προέρχονταν άμεσα από αγρότες και τεχνίτες ήταν τα πιο διδακτικά, αν και συχνά ακολουθούσαν ένα πρότυπο ή περιοριζόνταν σε έναν μακροσκελή κατάλογο ειδικών παραπόνων. Τα τετράδια των εκλογικών περιφερειών είναι επίσης αξιοσημείωτα. Εκείνα της Τρίτης Τάξης δεν φανερώνουν την άποψη της τάξης συνολικά, αλλά εκείνη της αστικής τάξης. Άρθρα μεμονωμένων τετραδίων που δεν της άρεσαν, τα αγνοούσε κατά την τελική σύνταξη σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις. Τα τετράδια της εκλογικής περιφέρειας των ευγενών και του κλήρου είναι ακόμη πιο απαραίτητα, στο βαθμό που δεν υπάρχουν γι' αυτά υπομνήματα - πρότυπα, με εξαίρεση μερικά που έχουν συνταχτεί από διαμαρτυρούμενους εφημέριους ή θρησκευτικές κοινότητες.

Τα τετράδια και των τριών τάξεων συμφωνούν στην καταδίκη της απολυταρχίας. Ο κλήρος, οι ευγενείς και οι αστοί επιθυμούν ένα σύνταγμα, που να περιορίζει τις απόλυτες εξουσίες του βασιλιά και να καθιερώνει μια εθνική αντιπροσωπία, η οποία θα ψηφίζει τους φόρους, θα εκδίδει τους νόμους και θα μεταβιβάζει την τοπική διοίκηση σε εκλεγμένες επαρχιακές συνελεύσεις. Επιπλέον, οι τάξεις συμφωνούν στην απαίτηση για μια μεταρρύθμιση στην οικονομία, τη δικαιοσύνη και το ποινικό δίκαιο, για εγγυήσεις όσον αφορά την ελευθερία του ατόμου και του τύπου. Αντίθετα, ο κλήρος σωπαίνει για τα προνόμια και την ελευθερία της συνείδησης, στο μέτρο που δεν την καταδικάζει και ανοιχτά. Οι ευγενείς υποστηρίζουν γενικά την ψηφοφορία κατά τάξεις που τη θεωρούν σαν την πιο σίγουρη εγγύηση των προνομίων τους. Δέχονται τη φορολογική ισότητα, αρνούνται όμως στην πλειοψηφία τους τη νομική ισότητα και τη δυνατότητα πρόσβασης όλων των Γάλλων σε όλα τα αξιώματα. Η Τρίτη Τάξη ζητά την ολοκληρωτική πολιτική ισότητα, την κατάργηση της δεκάτης και των φεουδαρχικών προσόδων, ενώ πολλά τετράδια αρκούνται στην εξαγορά, επομένως σε μια χρηματική αντικατάσταση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.

Εκτός από τα σημεία διαφωνίας ανάμεσα στις τρεις τάξεις τα τετράδια αντανakλούν και τις συγκρούσεις στο εσωτερικό της κάθε τάξης. Οι εφημέριοι στρέφονται ενάντια στους επισκόπους και τα μοναχικά τάγματα. Οι επαρχιακοί ευγενείς αντιτάσσονται στους αυλοκόλακες. Ακόμα και τα υπομνήματα της Τρίτης Τάξης προδίδουν όλες τις αποχρώσεις των συμφερόντων και των απόψεων των διαφορετικών κοινωνικών της ομάδων. Έτσι, δεν υπάρχει καμιά ομοφωνία όσον αφορά τη διανομή της κοινοτικής γης. Στις συντεχνίες επικράτησε η άποψη των μαστόρων: από 943 τετράδια 31 πόλεων, μόνο 41 εκφράζονται υπέρ της κατάργησης της συνεχνιακής υποχρέωσης. Αντίθετα, τα παράπονα των εμπόρων και των βιομηχάνων για τις φοβερές συνέπειες της εμπορικής συμφωνίας με την Αγγλία είναι πολλά και πολύμορφα.

Πολλοί αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης θεωρούσαν τα έγγραφα που τους είχαν εμπιστευτεί σαν δεσμευτική εντολή των εκλογέων την οποία επικαλούνταν κατά τη λήψη των κατά συνείδηση αποφάσεών τους. Τα εκλογικά αποτελέσματα και τα παράπονα που διατυπώνονταν στα τετράδια αποτελούσαν αποδείξεις της δύναμης που είχε κερδίσει το κόμμα των πατριωτών μέσα σ' όλες τις τάξεις της κοινωνίας.

Ανάμεσα στους 291 αντιπροσώπους του κλήρου υπήρχαν σχεδόν 200 φιλομεταρρυθμιστές εφημέριοι, μεταξύ των οποίων ο αβάς Γκρεγκουάρ από τη Λωρραίνη που σύντομα θα διακριθεί ιδιαίτερα. Επίσης έφτασαν στις Βερσαλλίες και μερικοί αρχιερείς πρόθυμοι για συμβι-

βασμούς, μεταξύ των οποίων ο Μπουαζελέν (Boisgelin) αρχιεπίσκοπος του Εξ, ο Σαμπιόν ντε Σισέ (Champion de Cissé), αρχιεπίσκοπος του Μπορντό και ο Ταλεϊράν (Talleyrand), επίσκοπος του Οτάν. Οι υποστηρικτές της παλιάς κατάστασης καθοδηγούνταν από τον αβά Μορι (Maurty), γιο τσαγκάρη, και έναν εξίσου ορμητικό ιεροκήρυκα και συζητητή, τον αβά Μοντεσκιού (Montesquieu), πανούργο απολογητή των προνομίων της τάξης του.

Ανάμεσα στους 270 αντιπροσώπους των ευγενών επικρατούσαν οι «σκληροί». Και ανάμεσα σ' αυτούς οι πιο αντιδραστικοί δεν ήταν πάντα και οι ανώτεροι αριστοκράτες: ο σύμβουλος παρλαμέντου ντ' Επρεμενίλ σαν εκπρόσωπος των τηβεννοφόρων ευγενών και ο αξιωματούχος των δραγόνων Καζαλές (Cazalés), που τον φοβόντουσαν θεωρώντας τον το λιοντάρι της συζήτησης, από τους νέους ευγενείς του Νότου. Αντίθετα, υπήρχαν ανάμεσα στην υψηλή αριστοκρατία και φιλελεύθεροι εκπρόσωποι. Σαν υποστηρικτές ή μαθητές των διαφωτιστών και σε μερικές περιπτώσεις εθελοντές στον αμερικάνικο πόλεμο της ανεξαρτησίας, ήταν πρόθυμοι να συμμαχήσουν με την κορυφή της Τρίτης Τάξης.

Από τους 578 αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης, οι περισσότεροι από τους μισούς ήταν νομικοί που βρήκαν ευκαιρία να διακριθούν μέσα στην προεκλογική εκστρατεία. Μόνο δικηγόροι υπήρχαν 200. Ο Μουνιέ και ο Μπαρνάβ είχαν εκλεγεί στην Γκρενόμπλ, ο Πετιόν (Pétion) στη Σαρτρ, ο Λεσαπελιέ (Le Chapelier) στη Ρεν, ο Ροβεσπιέρος στο Αράς. Περίπου εκατό άνδρες ήταν η δύναμη των επιχειρηματιών: έμποροι, τραπεζίτες ή βιομήχανοι. Την αστική τάξη της υπαίθρου εκπροσωπούσαν περισσότεροι από 50 εύποροι γαιοκτήμονες. Στην αντιπροσωπία της Τρίτης Τάξης συγκαταλέγονταν και ορισμένοι λόγιοι: ο αστρονόμος Μπαγι (Baillly), ο φιλόσοφος Βολνέϊ (Volney), ο οικονομολόγος Ντιπόν ντε Νεμούρ (Dupont de Nemours), επιπλέον προτεστάντες πάστορες, όπως ο εκλεγμένος στη Νιμ Ραμπό Σεντ-Ετιέν (Rabaut Saint-Etienne). Τέλος, η Τρίτη Τάξη συμπεριλάμβανε στους αντιπροσώπους της μια ολόκληρη δωδεκάδα ταξικών φυγάδων από τις γραμμές των προνομιάχων· έτσι είχε στο Εξ και στη Μασσαλία τον κόμη Μιραμπό και στο Παρίσι τον αβά Σιεγές.

Οι προνομιάχοι έφτασαν στις Βερσαλλίες μέσα σε βαθιά ασυμφωνία. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μην υπάρχουν με κανέναν τρόπο 561 αντιπρόσωποι που θα τάσσονταν αποφασιστικά υπέρ της υπεράσπισης όλων των προνομίων των δύο ανώτερων τάξεων· σ' αυτούς αντιστάσαν, στην κορυφή της Τρίτης Τάξης μια αστική τάξη που είχε πλήρη συνείδηση των δικαιωμάτων της και των απαιτήσεών της. Οι αντιπρόσωποι της ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις μορφωμένοι,

με μεγάλη γνώση του θέματος και επιτήδαιοι, βαθύτατα δεμένοι με την τάξη τους και τα συμφέροντά της που δεν τα ξεχώριζαν από τα συμφέροντα του έθνους. Το πρώτο στάδιο που ουσιαστικά ήταν προσδιορισμένο ήδη από τον πόλεμο αρχών, ή πιο σωστά το προστάδιο της επανάστασης ήταν κατά βάθος η κοινοτική της διεύθυνση.

Η νομική διαμάχη: Συνέλευση των γενικών τάξεων ή λαϊκή αντιπροσωπία;

Οι εκλογές είχαν εκφράσει με σαφήνεια τη θέληση της χώρας. Όμως η βασιλεία δεν μπορούσε να εκπληρώσει τις επιθυμίες της Τρίτης Τάξης, χωρίς ταυτόχρονα να επιφέρει την πτώση της φεουδαρχικής κοινωνικής διάρθρωσης στην οποία στηριζόταν και η ίδια. Σαν φυσικός στυλοβάτης της αριστοκρατίας, γρήγορα παρασύρθηκε στον ολισθηρό δρόμο της αντίστασης ενάντια σ' εκείνους που την αμφισβητούσαν.

Στις 2 του Μάη 1789, παρουσιάστηκαν οι αντιπρόσωποι μπροστά στο βασιλιά. Απ' αυτή τη στιγμή και πέρα, η αυλή έδειξε ότι ήταν διατεθειμένη να διατηρήσει την παραδοσιακή διάκριση των τάξεων. Ενώ ο Λουδοβίκος XVI δέχτηκε, ακολουθώντας αυστηρά το τυπικό, τους εκπροσώπους του κλήρου κεκλεισμένων των θυρών και τους αντιπρόσωπους των ευγενών με ανοιχτές τις πόρτες μέσα στην αίθουσα του υπουργικού συμβουλίου, πέρασε την αντιπροσωπία της Τρίτης Τάξης μέσα στην κρεβατοκάμαρά του.

Στην εναρκτήρια συνεδρίαση στις 5 του Μάη, με κλαψιάρικο τόνο προειδοποίησε τους αντιπρόσωπους ενάντια στο νεοτεριστικό πνεύμα. Μετά απ' αυτόν, ο υπερσυντηρητικός σφραγιδοφύλακας Μπαρεντέν (Barentin) μουρμούρισε μια ανούσια ομιλία. Ο Νεκέρ, στον τρίωρο απολογισμό του, περιορίστηκε σε οικονομικά ζητήματα και στην ουσία παράστησε τον αισιόδοξο, σε σημείο που θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί τι τη χρειαζόταν τότε τη συνέλευση των Γενικών Τάξεων κανένα πολιτικό πρόγραμμα, ούτε λόγος για ψηφοφορία κατά άτομο ή κατά τάξεις.

Το στέμμα είχε εγκρίνει το διπλασιασμό του αριθμού των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης, αλλά δε σκόπευε να κάνει κι άλλες υποχωρήσεις. Οπωσδήποτε ούτε τολμούσε να πάρει ξεκάθαρα θέση υπέρ των προνομίων. Άφηνε να περνάει η ώρα, ενώ μπορούσε ακόμα, σε συμμαχία με την Τρίτη Τάξη – δηλαδή με το έθνος – να οικοδομήσει μια καινούργια ύπαρξη μέσα σε μια αστικοσυνταγματική μοναρχία.

χία, σύμφωνα με το αγγλικό πρότυπο. Μπροστά στην αναποφασιστικότητα της αυλής, ωρίμασε στην Τρίτη Τάξη η πεποίθηση ότι έπρεπε να υπολογίζει μόνο στον εαυτό της και σε κανέναν άλλο.

Η ψηφοφορία κατά τάξεις ισοδυναμούσε με τον πολιτικό αποκλεισμό της Τρίτης Τάξης, αφού στα κρίσιμα ζητήματα θα έπρεπε να υπολογίζει ότι θα ηττηθεί από έναν συνασπισμό των προνομιούχων, με αναλογία ένα προς δύο. Αν, αντίθετα, γινόταν αποδεκτή μια γενική ψηφοφορία κατά άτομο, τότε είχε σίγουρη μια πλατιά πλειοψηφία, αφού μπορούσε να υπολογίζει με βεβαιότητα σε διαρροές προς τις γραμμές της από κύκλους του κατώτερου κλήρου και των φιλελεύθερων ευγενών. Αυτό το ζήτημα-κλειδί παρέμεινε για ένα μήνα αντικείμενο των συζητήσεων της συνέλευσης των Γενικών Τάξεων.

Ακόμα το απόγευμα της 5 του Μάη, αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης από την ίδια επαρχία αποκατέστησαν μεταξύ τους επαφή. Οι απεσταλμένοι της Βρετάνης που συγκεντρώθηκαν γύρω από τον Λεσαπελιέ (Le Chapelier) και τον Λανζουινέ (Lanjuinais) ήταν ιδιαίτερα δραστήριοι. Από τις συνελεύσεις τους θα προκύψει σαν πρώτη πολιτική ένωση, η «Λέσχη της Βρετάνης», το λίκνο της λέσχης των ιακωβίνων. Στις 6 του Μάη, οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης πήραν το χαρακτηρισμό «αντιπρόσωποι των Κοινοτήτων» (*députés des Communes*) κατά απομίμηση των *commons* του βρετανικού κοινοβουλίου και αρνήθηκαν τη συγκρότηση συνέλευσης σε ξεχωριστή αίθουσα. Αμέσως μ' αυτή την πρώτη πολιτική ενέργεια, η Τρίτη Τάξη φανέρωσε τον επαναστατικό της χαρακτήρα: οι κοινότητες ήδη απορρίπτανε την παραδοσιακή διαίρεση σε τάξεις. Οι ευγενείς στο μεταξύ αρνούσαν, με ψήφους 141 έναντι 47, την ψηφοφορία κατά άτομο. Στον κλήρο, η νίκη των ανένδοτων δεξιών με 133 κατά και 114 υπέρ, απέβαινε ήδη σημαντικά μικρότερη.

Το αμφισβητούμενο ζήτημα είχε τόσο μεγάλη βαρύτητα, ώστε δεν έμενε περιθώριο για αμοιβαίες παραχωρήσεις. Ή θα υποχωρούσαν οι ευγενείς, που και στις δύο προνομιούχες τάξεις είχαν την αρχηγία, πράγμα που θα σήμαινε το τέλος των προνομίων και την αρχή μιας καινούργιας εποχής. Ή η Τρίτη Τάξη θα παραδεχόταν την ήττα της που αυτό θα σήμαινε τη διατήρηση του παλιού συστήματος, τη μεγάλη απογοήτευση μετά απ' όλες τις ελπίδες που είχε ξυπνήσει η σύγκληση των Γενικών Τάξεων. Οι αντιπρόσωποι των κοινοτήτων κατάλαβαν, με τη βοήθεια του Μιραμπό, ότι αρκούσε «να σταθούν ακίνητοι, για να γίνουν τρομεροί στους εχθρούς τους». Η κοινή γνώμη ήταν με το μέρος τους. Η Πρώτη Τάξη κλυδωνιζόταν, υπονομευμένη από τη στάση μιας πατριωτικής ομάδας του κατώτερου κλήρου κάτω από την καθοδήγηση του Γκρεγκουάρ.

Μόλις στις 10 του Ιούνη υπήρξε κίνηση στα μέχρι τότε άκαμπτα μέτωπα. Οι κοινότητες αποφάσισαν, μετά από εισήγηση του Σιεγές, να προσκαλέσουν τους συναδέλφους τους από την Πρώτη και τη Δεύτερη Τάξη στη μεγάλη αίθουσα των Γενικών Τάξεων και να προβούν σε από κοινού εξέταση των πληρεξουσίων «τόσο των απόντων όσο και των παρόντων προνομιούχων αντιπροσώπων». Στον κλήρο, η πρόσκληση διαβιβάστηκε στις 12 του Ιούνη. Υποσχέθηκε «να την εξετάσει με μεγάλη προσοχή». Οι ευγενείς αρκέστηκαν στη δήλωση ότι θα συσκεφτούν γι' αυτό στην αίθυσά τους. Το ίδιο απόγευμα, η Τρίτη Τάξη ξεκίνησε με την εκφώνηση των εκλογικών περιφερειών και ήδη παρουσιάστηκαν τα πρώτα ρήγματα στην ομάδα των προνομιούχων: τρεις κληρικοί απάντησαν στις 13 του Ιούνη στην εκφώνηση του ονόματός τους, έξι στις 14, άλλοι δέκα στις 16.

Η Τρίτη Τάξη διαισθάνθηκε τη νίκη που πλησίαζε και τόλμησε ακόμα ένα βήμα. Στις 16, ο Σιεγές ζήτησε από τους αντιπροσώπους να «ασχοληθούν χωρίς αναβολή με τη συγκρότηση της συνέλευσης» αφού εκπροσωπούσαν τουλάχιστον το 96% του έθνους, μπορούσαν να ξεκινήσουν το έργο που περίμενε απ' αυτούς η Γαλλία. Ο Σιεγές πρότεινε να εγκαταλείψουν τον όρο Συνέλευση των Γενικών Τάξεων που είχε καταντήσει χωρίς αντικείμενο και να τον αντικαταστήσουν με τη «Συνέλευση των αναγνωρισμένων και εκλεγμένων εκπροσώπων του γαλλικού έθνους». Ο Μουνιέ, που ήταν περισσότερο αφοσιωμένος στις νομικές φόρμες, προτιμούσε τον όρο: «νόμιμη συνέλευση των εκπροσώπων του μεγαλύτερου τμήματος του έθνους, ενεργώντας κατά την απουσία του μικρότερου τμήματος». Ο Μιραμπό υποστήριξε την αμεσότερη φόρμουλα «εκπρόσωποι του γαλλικού λαού».

Τελικά ο Σιεγές υιοθέτησε τον όρο Εθνοσυνέλευση, που είχε προταθεί από τον Λεγκράν (Legrand). Στις 17 του Ιούνη, οι κοινότητες αποδέχτηκαν την πρότασή του με 491 ψήφους υπέρ και 90 κατά. Αμέσως μετά ψήφισαν υπέρ ενός διατάγματος που εγγυόταν την είσπραξη των φόρων και τη διατήρηση του ύψους της δημόσιας εξυπηρέτησης των χρεών. Η Τρίτη Τάξη επομένως αναγορεύθηκε σε εθνοσυνέλευση και απέκτησε το δικαίωμα της ψήφησης των φόρων. Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό το ότι αμέσως μετά τη διαβεβαίωση ότι οι φόροι χρειάζονται τη συναίνεση του έθνους, ενώ απειλούσε έμμεσα την κυβέρνηση με αποχή από τη φορολογία, θεώρησε σημαντικό να καθησυχάσει τους, οπωσδήποτε αστούς, πιστωτές του κράτους.

Η σταθερή στάση που κράτησε, έκανε να καταρρεύσει το έτσι κι αλλιώς διάτρητο μέτωπο του κλήρου. Στις 19 του Ιούνη, με 149 ψήφους υπέρ και 137 κατά, πήρε απόφαση για μια οριστική εξέταση των

πληρεξουσίων του από τη Γενική Συνέλευση. Την ίδια μέρα, αντίθετα, η αριστοκρατία παρουσίασε στο βασιλιά μια δήλωση διαμαρτυρίας: «Δεν είναι μόνο τα δικά μας δίκαια που υπερασπιζόμαστε. Κύριε, είναι τα δικά Σας, είναι του κράτους. Είναι, τελικά, τα δίκαια του γαλλικού λαού».

Παίρνοντας θάρρος από αυτούς τους «ανένδοτους» και κάτω από την επίδραση των πριγκίπων, ο Λουδοβίκος XVI ετοιμάστηκε για μια αντεπίθεση. Στις 19 του Ιούνη, ο βασιλικός σύμβουλος αποφάσισε να θεωρήσει άκυρες τις αποφάσεις της Τρίτης Τάξης και να προνοήσει για μια συνεδρίαση σε ολομέλεια των τάξεων στην οποία θα υπαγόρευε τη θέλησή του. Σε αναμονή αυτής της παράστασης και με το στόχο να αποτρέψει τον κλήρο από μια κοινή συνεδρίαση με τις κοινότητες, η αίθουσα των Γενικών Τάξεων έκλεισε, με την πρόφαση ότι έπρεπε να γίνουν επισκευές που δεν επιδέχονταν αναβολή. Έτσι, στις 20 του Ιούνη, το πρωί, η Τρίτη Τάξη βρήκε τις πόρτες της αίθουσάς της κλειστές. Μετά από υπόδειξη του αντιπροσώπου Γκιλοτέν, η συνεδρίαση πραγματοποιήθηκε στο γειτονικό σφαιριστήριο. Με την προεδρία του Μπαγί, ο Μουνιέ δήλωσε ότι «οι πληγωμένοι στα δικά τους και στην αξιοπρέπειά τους αντιπρόσωποι του έθνους, έχοντας γνώση των μαινόμενων μηχανορραφιών, με τις οποίες προσπαθούν να εξαναγκάσουν το βασιλιά στη λήψη καταστροφικών μέτρων, θα πρέπει να δεσμευτούν με έναν πανηγυρικό όρκο για το κοινό καλό και για τα συμφέροντα της πατρίδας». Μέσα σε μια θύελλα ενθουσιασμού πήραν τότε όλοι οι αντιπρόσωποι, εκτός από έναν, τον «όρκο του σφαιριστήριου». Ανέλαβαν την υποχρέωση να μη χωριστούν ποτέ και να συνέρχονται παντού όπου οι περιστάσεις θα το απαιτούσαν, μέχρι να συνταχτεί και να παγιωθεί το σύνταγμα πάνω σε στέρεες βάσεις».

Η συνεδρίαση του θρόνου αναβλήθηκε από τις 22 για τις 23 του Ιούνη, για να μπορέσουν στο μεταξύ να αφαιρέσουν τους πάγκους των θεατών γιατί φοβόντουσαν εκδηλώσεις τους. Αλλά η αναβολή αποδείχτηκε χρήσιμη για τις κοινότητες. Συγκεκριμένα στις 22, η πλειοψηφία του κλήρου έβαλε σ' εφαρμογή την απόφαση που είχε πάρει στις 19 και ενώθηκε με την Τρίτη Τάξη που συνεδρίαζε προσωρινά στην εκκλησία του Αγίου Λουδοβίκου. Εμφανίστηκαν επίσης και έγιναν δεκτοί με ζωηρότατες επευφημίες και δύο αντιπρόσωποι των ευγενών από το Ντοφινέ. Επρόκειτο, μήπως, να αποφασίσει και η Δεύτερη Τάξη να υποχωρήσει;

Τελικά, η συνεδρίαση στις 23 του Ιούνη προξένησε στο βασιλιά και στους ευγενείς μια ήττα που επέφερε ένα πρώτο ξεκαθάρισμα του συσχετισμού των δυνάμεων. Ο Λουδοβίκος XVI διέταξε τις τρεις τά-

ξεις να συνεδριάζουν σε ξεχωριστές αίθουσες, ακύρωσε τις αποφάσεις της Τρίτης Τάξης, συγκατατέθηκε στη φορολογική ισότητα, διατήρησε όμως κατηγορηματικά τη «δεκάτη, τις φεουδαρχικές και τις γαιοκτημονικές προσόδους και υποχρεώσεις». Ολοκλήρωσε με μια σχεδόν αποκάλυπτη απειλή:

«Αν με εγκαταλείψετε σ' ένα τόσο ωραίο εγχείρημα, θα φροντίσω μόνος μου για το καλό των λαών μου. Σας διατάζω να διαλυθείτε αμέσως και αύριο το πρωί να βρίσκεστε στις αίθουσες που έχουν παραχωρηθεί για τις τάξεις σας, για να ξαναρχίσετε τις συνεδριάσεις».

Οι ευγενείς κι ένα τμήμα του κλήρου εγκατέλειψαν την αίθουσα, ενώ αντίθετα η Τρίτη Τάξη δεν κουνήθηκε καθόλου από τη θέση της. Χωρίς να δώσει καμιά σημασία στην εντολή της προσβεβλημένης μεγαλειότητας, επικύρωσε μετά την αποχώρησή του Λουδοβίκου τις αποφάσεις της προηγούμενης μέρας και κήρυξε τα μέλη της απαράβιαστα. Προχώρησε παραπέρα από ό,τι στις 20 του μήνα και εξεγέρθηκε ανοιχτά ενάντια στον βασιλικό λόγο: το «συγκεντρωμένο έθνος» δεν δέχεται διαταγές, δήλωσε ο Μπαγι, το ίδιο και ο Μιραμπό! Ο Λουδοβίκος διέταξε να εκκενωθεί η αίθουσα από τους φρουρούς! Όταν, όμως, ο Λαφαγέτ και άλλοι ευγενείς που είχαν προσχωρήσει στην Τρίτη Τάξη, τράβηξαν τα σπαθιά τους, εγκατέλειψε την πρόθεσή του με μια άσχημη θρισιά (Eh bien, foutez, qu' ils restent! Ε, λοιπόν, στο διάβολο, ας μέινουν!) Η συνέλευση παρέμεινε έτσι κύριος της κατάστασης.

Από τότε και πέρα γεύθηκε γρήγορες επιτυχίες. Στις 24 του Ιούνη στην εθνοσυνέλευση συγχωνεύτηκε η πλειοψηφία της Πρώτης Τάξης με την Τρίτη και την επόμενη μέρα ακολούθησαν το παράδειγμά της 47 αντιπρόσωποι των ευγενών, με επικεφαλής το δούκα της Ορλεάνης. Στις 27, ο Λουδοβίκος αποφάσισε να επικυρώσει ό,τι δεν είχε μπορέσει να εμποδίσει και κάλεσε τη μειοψηφία του κλήρου και την πλειοψηφία των ευγενών να συνενωθούν κι αυτοί με την εθνοσυνέλευση.

Η μέρα 23 του Ιούνη 1789 αποτέλεσε ένα σημαντικό ορόσημο για την επανάσταση. Ο Λουδοβίκος XVI είχε συγκατατεθεί ο ίδιος κατά την πανηγυρική συνεδρίαση του θρόνου στην ψήφιση των φόρων από τη συνέλευση των Γενικών Τάξεων και είχε συναινέσει στην παροχή εγγυήσεων για την ελευθερία του ατόμου και του τύπου. Αυτό δεν ήταν παρά η αναγνώριση των αρχών μιας συνταγματικής μορφής διακυβέρνησης. Προστάζοντας η βασιλεία, αντίθετα από τη θέλησή της, τη συνένωση των τριών τάξεων, υποχώρησε ακόμα περισσότερο κι αυτή τη

φορά καθοριστικά. Από εδώ και πέρα δεν υπήρχαν πια Γενικές Συνελεύσεις και η αυθεντία του μονάρχη περιήλθε κάτω από την επίβλεψη ενός σώματος εκλεγμένων αντιπροσώπων. Σκόπευαν να χτίσουν το καινούργιο κρατικό οικοδόμημα πάνω στα ερείπια του παλιού. Στις 7 του Ιούλη, συγκρότησαν μια συνταγματική επιτροπή και στις 9 αυτοανακηρύχθηκαν σε Συντακτική Εθνοσυνέλευση (*Assemblée nationale constituante*) σε συντομία «Συντακτική» (*Constituante*).

Η νομότυπη επανάστασή τους πραγματοποιήθηκε θάβαια χρησιμοποιώντας πολύ μεγάλη ηθική πίεση μέσα σε μια χώρα που φλεγόταν από ανυπομονησία, χωρίς ωστόσο χρήση βίας. Όμως, την ίδια στιγμή που ο βασιλιάς και η αριστοκρατία φάνηκαν να υποχωρούν μπροστά στα τετελεσμένα γεγονότα που πρόκυψαν μέσα από ελεύθερη και ανοιχτή πολιτική συζήτηση, κατέφυγαν οι ίδιοι στη βία για να ξανακαθυποτάξουν την Τρίτη Τάξη που είχε πάρει αέρα. Δεν μπορούσε πια να παρακάμψει κανείς το ερώτημα: ποιος-ποιον;

Η ΛΑΪΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ 14ης ΙΟΥΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

1. Η ΕΝΟΠΛΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Στις αρχές του Ιούλη, η απόλυτη μοναρχία, χάρη στη συμμαχία των απεσταλμένων της Τρίτης Τάξης με τους αντιπροσώπους του κατώτερου κλήρου και τη φιλελεύθερη μερίδα των ευγενών, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την απαίτηση για κυρίαρχη εξουσία πάνω στο έθνος και πρώτα-πρώτα θεωρητικά. Στο μεταξύ, είχε ήδη αποδειχτεί περὶτρανα η ανικανότητα της κυρίαρχης τάξης να συνεχίσει τη διακυβέρνηση με τον τρόπο που το έκανε μέχρι τώρα. Εκείνη τη χρονική στιγμή, ο λαός δεν είχε ακόμα εμφανιστεί άμεσα στον πολιτικό στίβο. Μπροστά, όμως, σε μια αντεπίθεση που μπορούσε να συμβεί, η τύχη της επανάστασης και επομένως και η νίκη ή η ήττα της αστικής τάξης, εξαρτιόταν από την επέμβασή του. Γιατί, τόσο ο βασιλιάς, όσο και η αριστοκρατία θεωρούσαν ήδη την προσφυγή στο στρατό σαν τη μόνη υπαρκτή διέξοδο από την άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκονταν. Την παραμονή της μέρας που ο Λουδοβίκος XVI έδωσε εντολή στις προνομιούχες τάξεις να προσχωρήσουν στην Εθνοσυνέλευση, είχε αποφασίσει να διαθέσει δύναμη 20.000 ανδρών στο Παρίσι και στις Βερσαλλίες, ώστε, στη δεδομένη στιγμή, να διασκορπίσει τους ανυπότακτους.

Ο λαός του Παρισιού

Τέλεια επαγρύπνηση χαρακτήριζε τη στάση των λαϊκών μαζών το Μάη και τον Ιούνη. Η πολιτική τους αντίληψη είχε ωριμάσει μαζί με τα γεγονότα και όλη η χώρα παρακολουθούσε τις αντιπαραθέσεις στις Βερσαλλίες με τεταμένη την προσοχή.

Οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης ενημέρωναν τους εκλογείς τους για την εξέλιξη της κατάστασης. Στους δρόμους και στις πλατείες σχηματιζόνταν ομάδες, όπου συζητούσαν με κάθε λεπτομέρεια

και με κριτική διάθεση τις τελευταίες ειδήσεις. Συχνά άκουγαν με προσοχή λαϊκούς ρήτορες και ομιλητές που εξηγούσαν πιο σύνθετα νοήματα ή μαζεύονταν γύρω από μια από τις πολλές τοιχοκολλημένες ανακοινώσεις. Άγνωστοι μεταξύ τους άνθρωποι γίνονταν αδέρφια στο όνομα της ελευθερίας.

Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων είχε ξυπνήσει στις μάζες μια τεράστια ελπίδα για κάποια μεγαλειώδη αλλαγή προς το καλύτερο. Και να τώρα που η αριστοκρατία εμποδίζει μια τέτοια ανανέωση. Ή εναντίωση των ευγενών στο διπλασιασμό των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης και αργότερα στην ψηφοφορία κατά άτομο, είχε κάνει να ριζώσει η άποψη ότι ήταν πεισματικά προσκολλημένοι στο προνόμιο της καταγωγής τους. Σ' αυτό βασιζόταν η λαϊκή αντίληψη μιας «αριστοκρατικής συνωμοσίας». Εντελώς φυσιολογικά ο λαός σκόπευε να κάνει κάτι ενάντια στους εχθρούς του έθνους, πριν μπορέσουν οι ίδιοι να επιτεθούν. Η όξυνση της οικονομικής κρίσης που ξεπερνούσε τα συνηθισμένα όρια, συνέβαλε, με τη σειρά της, σ' αυτή τη δραστηριοποίηση των μαζών. Η αγροτική κρίση είχε θίξει, μετά από την κακή σοδειά, τη θιοτεχνία, που έτσι κι αλλιώς υπέφερε από τις συνέπειες της εμπορικής συμφωνίας με την Αγγλία. Η ανεργία αυξανόταν, ενώ το κόστος ζωής ανέβαινε. Οι εργάτες δεν μπορούσαν να επιβάλλουν αυξήσεις των μισθών όσο η παραγωγή έμενε στάσιμη ή και οπισθοχωρούσε. Το 1789, ένας εργάτης στο Παρίσι κέρδιζε 30 με 50 πεντάρες τον Ιούλη το μισό κιλό ψωμί κόστιζε στο Παρίσι τέσσερις και στην επαρχία μέχρι και οκτώ πεντάρες. Ο λαός θεωρούσε υπεύθυνους για την ακρίβεια τους δικαιούχους της δεκάτης και τους γαιοκτήμονες που τσεπώνανε τους φόρους τους σε είδος, και τους χονδρέμπορους που κερδοσκοπούσαν με το στάρι. Οι ταραχές από την πείνα, που είχαν ξεσπάσει από την άνοιξη στο μεγαλύτερο μέρος της Γαλλίας, πολλαπλασιάστηκαν τον Ιούλη, όταν η φτώχεια και η αθλιότητα έφτασαν στο αποκορύφωμα με τα εξαντλημένα αποθέματα την περίοδο της κακής σοδειάς.

Η αριστοκρατική συνωμοσία και η οικονομική κρίση συνταυτίστηκαν ιδιαίτερα μέσα στο μυαλό του παρισινού λαού. Οι προνομιούχοι κατηγορήθηκαν ότι αποθηκεύουν στάρι για να στριμώξουν την Τρίτη Τάξη. Τα πάθη φούντωσαν και ακολούθησαν συγκρούσεις. Ο λαός δεν αμφέβαλλε ότι ο βασιλιάς σχεδίαζε μια «στρατιωτική» λύση ενάντια στη συνέλευση, στην οποία ο λαός έδινε όλη του την εμπιστοσύνη. Οι πατριώτες κατηγορούσαν την κυβέρνηση ότι ήθελε να προκαλέσει τους κατοίκους του Παρισιού ώστε να βρει την ευκαιρία να καλέσει τα τμήματα του στρατού που είχαν συγκεντρωθεί γύρω από

την πρωτεύουσα, και κυρίως τα μισθοφορικά συντάγματα που αποτελούνταν από ξένους – βασικά Γερμανούς και Ελβετούς – και που δεν είχαν «μολυνθεί» από το πνεύμα της Επανάστασης. Ήδη την 1 του Ιούλη, ο Μαρά προειδοποιούσε στο λίβελό του *Προειδοποίηση προς το λαό ή Οι υπουργοί που αποκαλύφθηκαν*:

«Συμπολίτες! Να παρατηρείτε συνέχεια τη συμπεριφορά των υπουργών για να ρυθμίζετε ανάλογα και τη δικιά σας. Πρόθεσή τους είναι η διάλυση της Εθνοσυνέλευσής μας, μοναδικό τους μέσο ο εμφύλιος πόλεμος [...] Σας περικυκλώνουν με έναν φοβερό μηχανισμό από στρατιώτες και ξιφολόγχες!»

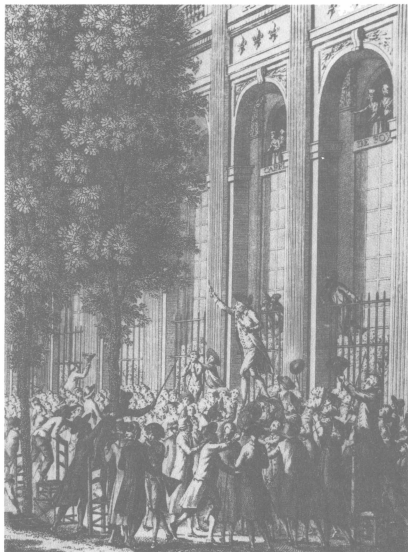
Η πτώση της Βαστίλλης

Η σοβαρότητα της κατάστασης δεν μπορούσε να διαφύγει από την προσοχή της Εθνοσυνέλευσης. Στις 8 του Ιούλη, έστειλε διάβημα στο βασιλιά να αποσύρει τις δυνάμεις του στρατού: «Γιατί επιτρέπει ένας μονάρχης, τον οποίο τιμούν 25 εκατομμύρια Γάλλοι, να συναθροίζονται γύρω από το θρόνο, με μεγάλα έξοδα, μερικές χιλιάδες ξένοι;» Στις 11 του Ιούλη, ο Λουδοβίκος απάντησε μέσω του σφραγισδοφύλακά του ότι αυτοί προορίζονταν για την καταστολή των ταραχών ή ακόμα περισσότερο για την αποτροπή τους. Μετά απ' αυτό επιτάχυνε την εξέλιξη των γεγονότων. Την ίδια μέρα απόλυσε τον Νεκέρ, τον απέλασε από τη Γαλλία και έβαλε στη θέση του τον δηλωμένο εχθρό της μεταρρύθμισης Μπρετέιγ (Breteuil). Ο εξαιρετικά συντηρητικός στρατάρχης ντε Μπρολί (de Broglie) έγινε υπουργός πολέμου.

Μια λαϊκή εξέγερση έσωσε τη Συντακτική Συνέλευση.

Στις 12 του Ιούλη το απόγευμα, μαθεύτηκε στο Παρίσι η απόλυση του Νεκέρ. Ο λαός είχε την πέρα για πέρα σωστή αίσθηση ότι αυτό ήταν μόνο ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της απεριόριστης αντίδρασης. Για τους εισοδηματίες και τους οικονομολόγους με την αποχώρηση του Νεκέρ εμφανίστηκε το φάσμα μιας επικείμενης κρατικής χρεοκοπίας. Οι χρηματιστές αμέσως συσπειρώθηκαν και σε ένδειξη διαμαρτυρίας αποφάσισαν το κλείσιμο του χρηματιστηρίου. Ακόμη και τα θέατρα έκλεισαν.

Ο λαός βγήκε στους δρόμους και βρήκε διέξοδο σε αυτοσχέδιες συγκεντρώσεις. Στο Παλέ Ρουαγιάλ, το ψυχαγωγικό κέντρο της πρωτεύουσας που ανήκε στο δούκα της Ορλεάνης, ο Καμίλ Ντεμουλέν έβγαλε προς το πλήθος πύρινους λόγους. Τελικά, το γερμανικό σύνταγμα δραγόνων του πρίγκιπα Λαμπέσκ (Lambesc) τράβηξε τα σπαθιά το

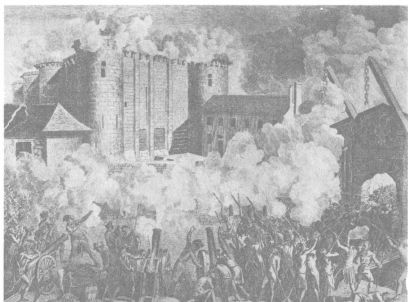
**Ο Καμίλ Ντεμουλέν μιλάει στο πλήθος την 12η του Ιουλίου στον κήπο του
Παλέ Ρουαγιάλ
(Χαλκογραφία του Πιέρ Γκαμπριέλ Μπερτό)**

απόγευμα ενάντια σε μια πορεία διαδηλωτών στο πάρκο του Κεραμεικού. Μ' αυτή την είδηση οι καμπάνες σήμαναν συναγερμό την ίδια νύχτα: τα οπλοπωλεία λεηλατήθηκαν αστραπιαία και ο λαός άρχισε να οπλίζεται. Στις 13 του Ιούλη, η Εθνοσυνέλευση δήλωσε ότι ο Νεκέρ, του οποίου η προτομή έμπαινε επικεφαλής στις πομπές που γίνονταν στο Παρίσι, και οι συνάδελφοί του υπουργοί που είχαν πέσει σε δυσμένεια, είχαν «την εκτίμησή της και τη συμπάθειά της». Κατέστησε υπεύθυνους τους νέους υπουργούς απέναντι στη Συνέλευση. Όμως παρέμενε άοπλη μπροστά στην απόπειρα μιας βίαιης λύσης, αφού δεν είχε στη διάθεσή της εκτελεστικά όργανα.

Στο μεταξύ μια νέα εξουσία γεννιόταν. Στις 10 του Ιούλη είχαν μαζευτεί πάλι οι εκλέκτορες της Τρίτης Τάξης στο δημαρχείο στο Παρίσι και είχαν εκφράσει την πρόθεση να συσταθεί το συντομότερο δυνατό μια αστική πολιτοφυλακή. Στις 12, αποφασίσανε την άμεση δημιουργία μιας «Μόνιμης Επιτροπής» και ζητήσανε να καταρτίσει η κάθε μια από τις 60 περιοχές – δηλαδή εκλογικές περιφέρειες – έναν κατάλογο από 200 μάχιμους πολίτες «με καλό όνομα». Οι εγγεγραμμένοι θα συγκροτούσαν ένα σώμα της «παρισινής πολιτοφυλακής», για να επαγρυπνούν για τη δημόσια ασφάλεια. Ήταν στην κυριολεξία μια αστική πολιτοφυλακή, προορισμένη να προστατεύει όλους τους κατόχους ιδιοκτησίας, όχι μόνο από τις παρεκτροπές της βασιλικής εξουσίας και των στρατιωτών της, αλλά και από απειλές από κοινωνικά στοιχεία που η αστική τάξη θεωρούσε «επικίνδυνα».

Στις 13 του Ιούλη η εξέγερση είχε διαδοθεί. Ομάδες τριγύρναγαν στην πόλη και απειλούσαν να κάνουν έρευνες στα παλάτια των ευγενών. Ανοίγονταν χαρακώματα, στήνονταν οδοφράγματα. Από τα χαρακώματα οι εργάτες σφυρηλατούσαν λόγχες. Αυτό που έλειπε ήταν τα κανόνια. Μάταια τα ζητούσε το πλήθος από το διοικητή της πόλης. Το απόγευμα, όμως, στρατιώτες του συντάγματος της Γαλλικής Φρουράς, που εξαιτίας της «αναξιοπιστίας» του είχε λάθει μαζί με κάποια άλλα στρατιωτικά τμήματα τη διαταγή να εγκαταλείψει το Παρίσι, δεν υπάκουσαν και τέθηκαν στη διάθεση της Μόνιμης Επιτροπής που είχε στο μεταξύ συγκροτηθεί στο δημαρχείο.

Στις 14 του Ιούλη η εξέγερση απόκτησε νέα ποιότητα. Οι μάζες ξέφυγαν από την καθοδήγηση της επιτροπής της αστικής τάξης και πήραν την πρωτοβουλία των ενεργειών στα χέρια τους. Εισθάλαν στο οπλοστάσιο και ιδιοποιήθηκαν 32.000 θαυμάσια όπλα. Στη συνέχεια πέρασαν στην επίθεση και κινήθηκαν προς τη Βαστίλλη, διαβόητη σαν κρατική φυλακή. Με τους οκτώ πύργους του, τα τείχη ύψους 30 μέτρων και τις διπλές του τάφρους πλάτους 25 μέτρων, το πανάρχαιο

Η επίθεση στη Βασιλίλη. (Χαλκογραφία του Πολ Ζακόμπ Λαμινί)

φρούριο περιφρονούσε τους πολιορκητές του, αν και το υπερασπιζόνταν μόνο 80 απόμαχοι και 30 Ελβετοί μισθοφόροι. Ο διοικητής ντε Λονέ (de Launay) άνοιξε αμέσως μετά την πρώτη αψιμαχία πυρ και μια ομοβροντία του πυροβολικού σκότωσε πάνω από εκατό ανθρώπους από το συγκεντρωμένο πλήθος. Μια απόπειρα μεσολάβησης της Μόνιμης Επιτροπής, που μέχρι και το τελευταίο λεπτό ήθελε να ξαναπαράξει από το λαό την πρωτοβουλία, έπεσε στο κενό. Οι τεχνίτες του προαστίου του Σεντ-Αντουάν που βρισκόταν μπροστά στη Βαστίλλη, δέχτηκαν ενισχύσεις από μέλη της νεαρής πολιτοφυλακής και δύο τμήματα της Γαλλικής Φρουράς που συγκεντρώσαν πέντε κανόνια, από τα οποία τα τρία τοποθετήθηκαν μπροστά στην πύλη του φρουρίου. Αυτή η ενέργεια άσκησε καθοριστική επίδραση και ανάγκασε το διοικητή να συνθηκολογήσει. Μόλις έπεσε η κινητή γέφυρα, άντρες και γυναίκες κάτω από την αρχηγία του δικαστικού κλητήρα και πρώην υπαξιωματικού Μεγιάρ (Maillard), οργισμένοι από το λουτρό αίματος που είχε προηγηθεί, κυρίεψαν το μισητό σύμβολο της δεσποτείας, απελευθέρωσαν τους αλυσοδεμένους στα κελιά τους φυλακισμένους και στη συνέχεια εκτέλεσαν τον ντε Λονέ.

Από τις Βερσαλλίες, η Εθνοσυνέλευση είχε παρακολουθήσει με αγωνία τα γεγονότα του Παρισιού που δεν ήταν πια σε θέση να κατευθύνει. Στις 14 του Ιούλη έστειλε δύο αντιπροσωπίες στο βασιλιά για να του ζητήσουν να υποχωρήσει. Σε λίγο έφτασε η είδηση για την κατάληψη της Βαστίλλης. Τι θέση θα έπαιρνε ο Λουδοβίκος; Η υποταγή του Παρισιού θα καθιστούσε αναγκαία μια δύσκολη οδομαχία με αθέβαι έκβαση. Οι φιλελεύθεροι μεγαλογαιοκτήμονες συμβούλευσαν να αποσυρθεί ο στρατός από τη γραμμή πυρός για το καλό της ίδιας της μοναρχίας. Ο βασιλιάς σκέφτηκε ότι θα ήταν καλύτερα να κερδίσει χρόνο. Στις 15 εμφανίστηκε στην Εθνοσυνέλευση και της ανακοίνωσε την ολοκληρωτική αποχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων από την πόλη και τη γύρω περιοχή. Ταυτόχρονα καλύφθηκε με μια μυστική νότα διαμαρτυρίας προς τις ξένες αυλές, με την οποία χαρακτήριζε προληπτικά σαν άκυρες όλες τις ενέργειες στις οποίες μπορεί να αναγκαζόταν να προβεί από τώρα και στο εξής, λόγω ανωτέρας βίας.

Η αστική τάξη εκμεταλλεύτηκε τη νίκη του λαού και πήρε στα χέρια της τη διοίκηση της πρωτεύουσας. Η Μόνιμη Επιτροπή στο δημαρχείο μετατράπηκε σε Κομμούνα, δηλαδή σε κοινοτικό συμβούλιο του Παρισιού, που εξέλεξε τον Μπαγί για δήμαρχο (*maire*), ενώ ο Λαφαγιέτ ανακηρύχτηκε διοικητής της πολιτοφυλακής, η οποία λίγο μετά πήρε την ονομασία «Εθνοφρουρά». Ο Λουδοβίκος ολοκλήρωσε την υποχώρησή του· όχι μόνο συγκατατέθηκε στις 16 του Ιούλη στον επαναδιορισμό του Νεκέρ στο παλιό του αξίωμα, αλλά επισκέφτηκε

στις 17 και το Παρίσι. Με την εμφάνισή του επικύρωνε σιωπηλά την εξέγερση. Στο δημαρχείο στόλισε το στήθος του με την «τρίχρωμη κονκάρδα» που του πρόσφεραν (μπλε και κόκκινο, τα χρώματα του Παρισιού κι ανάμεσά τους άσπρο, το χρώμα του βασιλιά), σύμβολο του «μεγαλειώδους και αιώνιου δεσμού ανάμεσα στο μονάρχη και το λαό», και ψέλλισε αθέβαια ότι ο λαός «του» μπορούσε πάντα να υπολογίζει στην αγάπη του.

Το κύρος της βασιλείας είχε δεχτεί ισχυρό πλήγμα κατά την επίδειξη της δύναμής του, και τα κεφάλια της αριστοκρατικής μερίδας προτίμησαν μετά απ' αυτό να φύγουν από τη Γαλλία. Αυτοί δημιούργησαν το «πρώτο κύμα» των αντεπαναστατών φυγάδων.

Μολονότι σ' ό,τι αφορά το αποτέλεσμα επρόκειτο για νίκη της αστικής τάξης και μάλιστα των ανώτερων τμημάτων της, η 14η του Ιούλη θα σημάνει πολύ περισσότερα σαν σύμβολο μιας ελευθερίας κατακτημένης από το λαό με τις δικές του δυνάμεις ενάντια στην ανώτατη εξουσία της χώρας. Σηματοδοτεί την άνοδο μιας νέας τάξης στην εξουσία. Επιπλέον, σήμανε την κατάρρευση του δεσποτικού παλιού καθεστώτος που ενσάρκωνε η Βαστίλλη, η οποία προετοιμάστηκε και εξασφαλίστηκε από τη γενναία ενιαία δράση όλης της Τρίτης Τάξης ενάντια στον αναγνωρισμένο κοινό ταξικό εχθρό, κατακτήθηκε ωστόσο κυρίως από τεχνίτες, εργάτες, άγνωστους στρατιώτες της επανάστασης, έτοιμους για κάθε θυσία, από μια μαζική προωθητική και κινητήρια δύναμη που θα προσδιορίσει τον δημοκρατικό της χαρακτήρα. Μ' αυτή την έννοια, η μεγάλη αυτή ιστορική μέρα αποτέλεσε ένα ενθαρρυντικό φωτεινό σημάδι, ορόσημο για την επανάσταση, όχι μόνο για τη Γαλλία, που μέχρι σήμερα γιορτάζει τη 14η του Ιούλη σαν εθνική επέτειο, αλλά και για όλους τους καταπιεσμένους από τη φεουδαρχία λαούς.

Η επανάσταση στους δήμους

Η επαρχία, με την οποία οι άντρες της Εθνοσυνέλευσης διατηρούσαν γραπτή επικοινωνία, δεν είχε συμμετάσχει λιγότερο από την πρωτεύουσα στον αγώνα της Τρίτης Τάξης ενάντια στους προνομιούχους. Η απόλυση του Νεκέρ την είχε ερεθίσει το ίδιο όσο και τους Παριζιάνους. Η πτώση της Βαστίλλης έγινε γνωστή ανάμεσα στις 15 και τις 19 του Ιούλη, ανάλογα με την απόσταση κάθε περιοχής. Προκάλεσε ένα παραλήρημα χαράς και επιτάχυνε την αναταραχή, που ήδη σε μερικές πόλεις είχε εκδηλωθεί από την αρχή του μήνα.

Αυτή η «επανάσταση στους δήμους» κράτησε περίπου έξι βδομάδες: από τις αρχές του Ιούλη, αμέσως μετά τις ταραχές από την πείνα στη Ρουέν, μέχρι τον Αύγουστο στο Ορ και στο Μπουρζ. Στην Ντιζόν ξέσπασε όταν ανακοινώθηκε η αποχώρηση του Νεκέρ, στο Μοντομπάν όταν έγινε γνωστή η κατάληψη της Βασιλλικής.

Δεν προχώρησε παντού ομοιόμορφα. Στο Στρασβούργο ανατράπηκε βίαια η δημοτική διοίκηση των πατρικίων. Στην Ντιζόν η παλιά δημοτική αρχή διατηρήθηκε σαν μειοψηφία μέσα σε μια επαναστατικά εγκαθιδρυμένη επιτροπή. Στο Μπορντό η αρμοδιότητα της παλιάς διοίκησης περιορίστηκε στη «συνηθισμένη αστυνομία», ενώ μια επιτροπή κράτησε όλες τις εξουσίες «επαναστατικού χαρακτήρα». Στο Ανζέρ και στη Ρεν οι επιτροπές αυτές ασκούσαν τον έλεγχο πάνω σε μια διοίκηση της πόλης που δεν είχε σχεδόν αλλάξει σ' ό,τι αφορά τη σύνθεσή της. Σε άλλα μέρη, οι παλιές αρχές συνέχισαν να κυβερνούν δίπλα στις νεοσύστατες επαναστατικές όπως έγινε στη Νορμανδία, όπου «δεν ήθελαν να προκαταλάβουν το μέλλον».

Η αλλαγή της εξουσίας συνοδεύτηκε από τη δημιουργία αστικών εθνοφρουρών. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι νέες κοινοτικές επιτροπές μιμήθηκαν το παρισινό παράδειγμα και καθιέρωσαν μια εθνοφρουρά για την προστασία της ιδιοκτησίας και της τάξης. Μερικές φορές, όπως στο Ανζέρ, η παλιά διοίκηση δεν κουνήθηκε από τη θέση της, ενώ από τη μεριά της η εθνοφρουρά, πιο πατριωτική και από τους ιδρυτές της, την εξανάγκασε να συγκροτήσει μια επιτροπή πόλης. Στην Τουλούζη δημιουργήθηκε μια εθνοφρουρά, χωρίς να γίνει επανάσταση κατά της δημοτικής αρχής. Στο Αλμπί η πατροπαράδοτη πολιτοφυλακή απλώς άλλαξε όνομα.

Παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις στις μορφές η επίδραση της επανάστασης στους δήμους ήταν παντού η ίδια: η βασιλική κεντρική εξουσία εξανεμιζόταν, σχεδόν όλοι οι επιμελητές και οι υποαντιπρόσωποι εγκαταλείπανε τα πόστα τους και κρύβονταν. Επομένως εγκαταλείφτηκε η εισπραξη των φόρων. Σύμφωνα με έναν σύγχρονο της επανάστασης, «δεν υπάρχει πια ούτε βασιλιάς, ούτε παρλαμέντο, ούτε στρατός, ούτε αστυνομία». Η από καιρό ταλαιπωρημένη τοπική αυτοδιοίκηση κέρδισε πλήρη ελευθερία κινήσεων.

Η κοινωνική πλευρά πρόβαλε ιδιαίτερα σε συνάρτηση με τη φτώχεια και την ακρίβεια. Ο πληθυσμός προσδοκούσε κατάργηση των έμμεσων φόρων και αυστηρή επιτήρηση του εμπορίου σιτηρών. Στη Ρεν συγκαταλεγόταν ανάμεσα στα πρώτα καθήκοντα της καινούργιας διοίκησης της πόλης η καταγραφή των αποθεμάτων. Στην Καν διατάχθηκε πώση της τιμής του ψωμιού, αλλά πάρθηκε και το προληπτικό μέτρο της ταυτόχρονης δημιουργίας μιας εθνοφρουράς. Στο

Ποντουάζ καταπνίγηκε μια στάση εξαιτίας της μη ικανοποιητικής διανομής των σιτηρών, από ένα σύνταγμα που επέστρεψε από το Παρίσι. Στο Πουασί χρειάστηκε μια αντιπροσωπία της Εθνοσυνέλευσης να γλιτώσει από το κρέμασμα έναν ύποπτο για αποθήκευση προϊόντων.

Ο φόβος μιας «αριστοκρατικής συνωμοσίας» διακατείχε την επαρχία· κάθε κίνηση έμοιαζε ύποπτη. Γι' αυτό επέβλεπαν τις μεταφορές, ερευνούσαν τις άμαξες, σταματούσαν υψηλά πρόσωπα που ταξίδευαν μέσα στη χώρα ή ήθελαν να την εγκαταλείψουν. Στα σύνορα κυκλοφορούσαν φήμες: οι Πιεμοντέζοι ήταν έτοιμοι να εισβάλουν στο Ντοφινέ· οι Άγγλοι να καταλάβουν τη Βρέστη. Σ' όλη τη χώρα υπήρχε αγωνία. Απ' αυτή την αγωνία τράφηκε ο «μεγάλος φόβος» που ξέσπασε.

Ο μεγάλος φόβος

Κατά τη διάρκεια της διαμάχης ανάμεσα στις τάξεις, οι αγρότες, που στην εκλογική εκστρατεία είχαν για μια στιγμή συμπαρασυρθεί από τον γενικό ενθουσιασμό, περίμεναν με κάποια ανυπομονησία την απάντηση στα υπομνήματά τους. Η αστική τάξη είχε καταλάβει την εξουσία με το τίμημα μιας λαϊκής εξέγερσης. Οι αγρότες έπρεπε να κάτσουν ήσυχοι για πολύ ακόμα; Καμιά από τις αξιώσεις τους δεν είχε ικανοποιηθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή. Το φεουδαρχικό σύστημα είχε μείνει άθικτο.

Η ακρίβεια θάραινε πολύ στους πολυάριθμους μικροαγρότες που δεν είχαν αρκετή σοδειά για να τραφούν. Η βιομηχανική κρίση έπληξε τις περιοχές εκείνες όπου είχε καθιερωθεί η οικοτεχνία. Η ανεργία και η ακρίβεια πολλαπλασίαζαν τον αριθμό των ζητιάνων και των αλητών σε εκατοντάδες χιλιάδες. Ήδη από την άνοιξη του 1789 άρχισαν να φτιάχνουν συμμορίες. Ο «φόβος των ληστών», με τη σειρά του, τροφοδοτούσε το φόβο της «συνωμοσίας της αριστοκρατίας» που μπορούσε να τον χρησιμοποιήσει. Η οικονομική κρίση, που μεγάλωνε τον αριθμό των απόρων, αύξαινε την ανασφάλεια στην ύπαιθρο, ενώ ταυτόχρονα ξεσήκωνε τους αγρότες ενάντια στους γαιοκτήμονες.

Υπήρχε ο φόβος να ξεσπάσει αγροτική εξέγερση. Όλη την άνοιξη είχαν προκληθεί ταραχές σε διάφορες περιοχές, στην Προβηγκία, στην περιοχή του Καμπρέ, στην Πικαρδία και ακόμα και στα περιχώρα του Παρισιού και των Βερσαλλιών. Ωστόσο, η αποφασιστική ώθηση δόθηκε με την 14η του Ιούλη. Τέσσερις μεγάλες αγροτικές στάσεις

ξέσπασαν τότε σχεδόν ταυτόχρονα: Στο Μποκάς της Νορμανδίας, στη Σκαρπ και τη Σαμπρ, στο Φρανς-Κοντέ και γύρω από το Μακόν. Πάνω απ' όλα έβαζαν σαν στόχο την κατάργηση των φεουδαρχικών δοσιμάτων.

Ο «μεγάλος φόβος» (*La Grande Peur*) με την αυστηρότερη έννοια του όρου, κατά τα τέλη του Ιούλη του 1789, έκανε αυτή τη στασιαστική κίνηση ακαταμάχητη. Οι ειδήσεις που έφταναν από τις αρχές του μήνα από το Παρίσι και τις Βερσαλλίες, διαστρεβλωμένες και παραφουσκωμένες, έπαιρναν από χωριό σε χωριό τη μορφή χιονοστιβάδας. Αγροτική εξέγερση, οικονομική κρίση, αριστοκρατική συνωμοσία, ο φόβος των ληστών· όλα μαζί προκαλούσαν ατμόσφαιρα πανικού. Διαδίδονταν φήμες ότι προελαύνανε μεγάλες συμμορίες που κατέστρεφαν τη συγκομιδή κόβοντας την πριν ωριμάσει και πυρπολούσαν χωριά. Μπροστά σ' αυτούς τους φανταστικούς κινδύνους, οι αγρότες οπλιζονταν με δρεπάνια, αλωνιστικά εργαλεία, δικράνια και κυνηγετικά όπλα, ενώ οι καμπάνες χτυπούσαν συναγερμό από χωριό σε χωριό. Η σύγχυση αυξανόταν στο βαθμό που εξαπλωνόταν παραπέρα.

Η Εθνοσυνέλευση, η πρωτεύουσα, ο τύπος βρίσκονταν σε αναβρασμό. Ο Μιραμπό στο τεύχος 21 του *Ταχυδρόμου της Προβηγκίας* υποψιαζόταν τους εχθρούς της ελευθερίας ότι συμβάλλουν στη διάδοση αυτού του ψεύτικου συναγερμού και συνέστηνε ψυχραιμία και προσοχή:

«Αυτό που περισσότερο ξαφνιάζει τον παρατηρητή είναι η γενική τάση να γίνονται πιστευτές και να διογκώνονται στους δύσκολους καιρούς οι κακές ειδήσεις. Μοιάζει σαν η λογική να μη συνίσταται πια στην εκτίμηση του βαθμού πιθανότητας, αλλά στην απόδοση πιθανότητας στις πιο ασαφείς φήμες, από τη στιγμή που προβλέπουν επιθέσεις και εξαίπτουν τη φαντασία με ζοφερά σκιάχτρα. Μοιάζουμε τότε με παιδιά που προτιμάνε πάντα ν' ακούνε τις πιο τρομακτικές ιστορίες...»

Έξι αρχικές εκρήξεις πανικού: στο Φρανς-Κοντέ σαν αποτέλεσμα της αγροτικής εξέγερσης, στην Καμπανία, στο Μποθέ, στο Μεν, γύρω από τη Νάντη και το Ριφέκ στο Αγκουμουά ξέσπασαν σαν χείμαρροι που, ανάμεσα στις 2 του Ιούλη και στις 6 του Αυγούστου διαδόθηκαν γρήγορα και κάλυψαν το μεγαλύτερο τμήμα της Γαλλίας. Ανέπαφες παρέμεναν μόνο οι παραμεθόριες περιοχές: Η Βρετάνη, η Λωρραίνη, η Αλσατία, το Ενεγκό και η Κορσική.

Ο μεγάλος φόβος δεν άφησε ανεπηρέαστη την πραγματική αγρο-

τική εξέγερση. Σύντομα αποδείχτηκε το ανυπόστατο των «σκιάχτρων». Ωστόσο οι αγρότες παρέμειναν οπλισμένοι. Ενώ εγκατέλειψαν την καταδίωξη φανταστικών στρατιών από ληστές, στράφηκαν ενάντια στους πύργους των αφεντάδων τους, απέσπασαν με απειλές από τα αρχεία τους τα επίσημα έγγραφα, που είχαν θεμελιώσει νομικά στο μακρινό παρελθόν τα dosímata και ανέγραφαν τις μισητές φεουδαρχικές επιβαρύνσεις. Στην πλατεία του χωριού έβαζαν φωτιά σε μεγάλους σωρούς από ξύλα και έκαιγαν τους «τίτλους». Όπου τους αρνούσαν την παράδοση των περγαμηνών, κατέστρεφαν τα φεουδαρχικά εμβλήματα, και συχνά έβαζαν φωτιά σ' όλον τον πύργο μαζί με το αρχείο του. Όχι σπάνια φέρνανε το συμβολαιογράφο της περιοχής για να επικυρώσει την παραίτηση του κατατρομαγμένου τσιφλικά από τα φεουδαρχικά του δικαιώματα τηρώντας όλους τους νομικούς τύπους.

Η επί αιώνες αναξιοπρεπής υποδούλωση, ο φόβος της πείνας, ασafeis και υπερβολικές φήμες – που ίσως κάποτε και σκόπιμα να διέδιδε η αντεπανάσταση – η ανησυχία για τα περιπλανώμενα ασκέρια, τέλος, η επιθυμία για την αποτίναξη των φεουδαρχικών επιβαρύνσεων, όλα αυτά τα στοιχεία μαζί δημιούργησαν το κλίμα του μεγάλου φόβου. Η ύπαιθρος βγήκε αλλαγμένη μέσ' απ' αυτόν. Η αγροτική εξέγερση και ο ξεσηκωμός των αγροτών γκρέμισαν το φεουδαρχικό σύστημα. Σχηματίστηκαν αγροτικές επιτροπές και πολιτοφυλακές του χωριού. Ακριβώς όπως η αστική τάξη στο Παρίσι και σε άλλες πόλεις είχε οπλιστεί και είχε πάρει στα χέρια της τη δημοτική διοίκηση, έτσι και οι αγρότες πήραν στα χέρια τους την τοπική δημόσια εξουσία.

Όμως, φανερώθηκε στο μεταξύ μια αντίθεση ανάμεσα στην αστική τάξη στις πόλεις και τους αγρότες. Όπως οι ευγενείς, έτσι και οι αστοί των πόλεων ήταν γαιοκτήμονες. Είχαν κι αυτοί τσιφλίκια και κάτω από αυτόν τον τίτλο αποσπούσαν από τους αγρότες τα πατροπαράδοτα φεουδαρχικά dosímata. Έτσι ένιωθαν άμεσα θιγμένο το οικονομικό τους νεύρο από τον «πόλεμο των χωρικών», που σε πρώτη φάση ήρθε σαν επακόλουθο ενός άσκοπου πανικού. Μπροστά στην αδυναμία που παρουσίαζε η κρατική εξουσία και στην αμφισβήτηση κάθε επίσημης εξουσίας στην ύπαιθρο, φρόντισαν οι ίδιοι για την επιβολή της ησυχίας και της τάξης. Οι μόνιμες επιτροπές και οι εθνοφυλακές των νέων διοικήσεων των πόλεων ανέλαβαν να υπερασπίσουν στα χωριά τα δικαιώματα των αστών και των ευγενών ιδιοκτητών. Αυτές οι ενέργειες καταστολής ήταν συχνά αιματηρές: τμήματα των χωρικών και των εθνοφρουρών των πόλεων ήρθαν σε σοβαρές συμπλοκές. Κάτω από τη διογκούμενη σκιά μιας κοινωνικής επανάστασης, οι δύο κυρίαρχες τάξεις, η αστική τάξη και η αριστοκρατία, ενώθηκαν ενάντια

στους αγρότες που παλεύανε για την απελευθέρωση της γης τους. Ο ταξικός χαρακτήρας της αντιπαράθεσης πρόβαλε με ιδιαίτερη καθαρότητα στο Ντοφινέ, όπου η αστική τάξη υποστήριξε τους ευγενείς, ενώ τα κατώτερα στρώματα της πόλης πήγαν με το μέρος των εξεγερμένων αγροτών. Όμως, ακόμα και οι εκστρατείες τιμωρίας δεν μπορούσαν πια να αμφισβητήσουν το βασικό αποτέλεσμα του μεγάλου φόβου: το φεουδαρχικό σύστημα δεν μπόρεσε να επιβιώσει μετά από την εξέγερση των χωρικών τον Ιούλη του 1789.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ

Η Εθνοσυνέλευση, που στην πλειοψηφία της είχε απαρτιστεί από αστούς ιδιοκτήτες, έτρεχε πίσω από τα γεγονότα γεμάτη αμηχανία. Έπρεπε να δώσει την ευλογία της στις νεοσύστατες συνθήκες του χωριού, παρ' όλο τον αμφισβητήσιμο χαρακτήρα τους, το ίδιο όπως και σ' εκείνες τις συνθήκες στις πόλεις που άξιζαν την επιδοκιμασία ή να εναντιωθεί σε κάθε σοβαρή παραχώρηση και να διακινδυνεύσει μ' αυτόν τον τρόπο να ανοίξει ένα ανυπέρβλητο χάσμα ανάμεσα στην αστική τάξη και την αγροτιά;

Η νύχτα της 4ης Αυγούστου

Οι πρώτες αντιδράσεις της Εθνοσυνέλευσης στην εξέγερση των αγροτών ήταν αρνητικές, μίλησαν γι' αυτήν επιτιμητικά και είπαν ότι «οπλισμένος όχλος έγινε ένοχος βαιοπραγιών». Ιδιαίτερα ήταν της άποψης ότι καμιά, όπως και αν εμφανιζόταν, αιτία δεν μπορούσε να δικαιολογήσει την άρνηση της πληρωμής των φόρων και κάθε άλλης εισφοράς, αν δεν είχε πρώτα αποφασίσει η ίδια για τα διάφορα αμφισβητούμενα δικαιώματα.

Είχε, ωστόσο, καταλάβει τους κινδύνους που έκρυβε μια κατασταλτική πολιτική και δεν αισθανόταν καμιά διάθεση να εμπιστευτεί τη διοίκηση των ομάδων καταστολής σε μια βασιλική κυβέρνηση που θα μπορούσε να τη χρησιμοποιήσει για να επιτεθεί ακόμα και στην ίδια τη λαϊκή αντιπροσωπία. Αν λοιπόν η αστική τάξη δίσταζε από τη μεριά της να μιλήσει υπέρ μιας βίαιης λύσης, δεν μπορούσε από την

άλλη να επιτρέψει μια απαλλοτριώση των ευγενών, χωρίς να φοβηθεί για τη δικιά της έγγεια ιδιοκτησία.

Αποφάσισε να υποχωρήσει λίγο απέναντι στους αγρότες και παραδέχτηκε ότι τα φεουδαρχικά δικαιώματα αποτελούσαν έναν ιδιαίτερο τύπο ιδιοκτησίας που συχνά είχε αποσπαστεί με σφετερισμό ή με τη βία, και γι' αυτό ήταν δίκαιο να εξετάζονται οι τίτλοι εκείνοι που χρησιμοποιούνταν για να δικαιολογήσουν τα δοσίματα στους γαιοκτήμονες ή που απλώς υφίσταντο. Η διεξαγωγή της επιχείρησης ανατέθηκε επιτήδεια σε έναν από τους μεγαλύτερους γαιοκτήμονες, τον φιλομεταρρυθμιστή δούκα Εγκιγιόν (Aiguillon). Ο διαμεσολαθητικός του ρόλος προκάλεσε σύγχυση στους προνομιούχους και παρακίνησε τους φιλελεύθερους ευγενείς να τον μιμηθούν. Οι αρχηγοί της επαναστατικής αστικής τάξης υποχρέωσαν, έτσι, τη Συνέλευση να απαλλαγεί από την επίδραση υπερβολικά στενοκέφαλων μεμονωμένων συμφερόντων.

Την απογευματινή συνεδρίαση της 4ης Αυγούστου που είχε προετοιμαστεί με αυτό το πνεύμα, άνοιξε ένας υποκόμης, ο Νοάιγ (Noailles), νεότερος γιος ενός δούκα χωρίς δική του γη. Υποστηριζόμενος από τον Εγκιγιόν, πρότεινε την κατάργηση όλων των φορολογικών προνομίων, της αγγαρείας, του «νεκρού χεριού» και άλλων προσωπικών υπηρεσιών. Τα εμπράγματα φεουδαρχικά δικαιώματα έπρεπε να μπορούν να εξαγοράζονται. Συμφωνήσανε μαζί του με μεγάλη προθυμία, αφού οι παραχωρήσεις που προτείνονταν ήταν περισσότερο φαινομενικές παρά αληθινές. Οι προνομιούχοι εγκατέλειψαν ένα τμήμα από εκείνα τα προνόμια που είχαν σφετεριστεί και που ήδη οι μάζες στην πράξη τους τα είχαν αποσπάσει βίαια. Αφού είχε σπάσει μια φορά ο πάγος, όλα τα ιδιαίτερα προνόμια των τάξεων, των επαρχιών και των πόλεων «θυσιάστηκαν στο θωμό της πατρίδας». Καταργήθηκαν τα αποκλειστικά προνόμια στο κυνήγι, την κονικλοτροφία και τους περιστερώνες, το κληρονομικό δικαίωμα απονομής της δικαιοσύνης και η αγορά αξιωμάτων. Μετά από εισήγηση ενός ευγενή, ο κληρός παραιτήθηκε από τη δεκάτη. Στο τέλος αυτής της μεγαλειώδους πράξης ένορκης παραίτησης, γύρω στις δύο το πρωί, ο Λουδοβίκος XVI, που τον σήκωσαν από το κρεβάτι του και στην πραγματικότητα δεν είχε καμιά σχέση με το όλο ζήτημα, ανακηρύχτηκε «παλινorθωτής της γαλλικής ελευθερίας». Η διοικητική και πολιτική ενότητα της χώρας, που δεν κατάφερε να ολοκληρώσει η απόλυτη μοναρχία, έμοιαζε να έχει πραγματοποιηθεί. Το φεουδαρχικό παλιό καθεστώς κατά βάση ανήκε τώρα κι αυτό αμετάκλητα στο παρελθόν.

Αν το καλοεξετάσουμε, το συλλογικό «όργιο της αυτοπαραίτη-

σης» τη νύχτα της 4ης του Αυγούστου σήμαινε περισσότερο παραχώρηση στις απαιτήσεις της στιγμής, παρά μια οικειοθελώς παραχωρημένη ικανοποίηση των αγροτικών απαιτήσεων. Πρώτα-πρώτα έπρεπε να κατασιγάσουν τα μεγάλα κύματα της ταραχής στην επαρχία. Σωστά, ο Μιραμπό, στο 26ο τεύχος της εφημερίδας του στις 10 του Αυγούστου δήλωνε:

«Όλες οι εργασίες της Εθνοσυνέλευσης από τις 4 του Αυγούστου και μετά έχουν σαν αντικείμενο την επανεγκαθίδρυση των νόμων στο βασίλειο, την απόδοση στο λαό ενός μεριδίου ευτυχίας και μ' αυτό τον τρόπο τη μείωση της ανησυχίας του, ώστε να φτάσει χωρίς αναβολή στην απόλαυση των πρώτων ευεργεσιών της ελευθερίας».

Όταν έφτασε η στιγμή να δοθεί ένα νομικό σχήμα στις αποφάσεις, η συνέλευση προσπάθησε να εξασθενίσει τη σπουδαιότητα των μέτρων που είχαν εγκριθεί κάτω από τη νωπή ακόμα εντύπωση των λαϊκών εξεγέρσεων στην πόλη και την ύπαιθρο. Οι αντίπαλοι, ακυβέρνητοι μέσα στο δευτερόλεπτο του πανικού ή και παρασυρμένοι από το πάθος, ξαναμπερδεύτηκαν. Σύμφωνα με το ψήφισμα, η Εθνοσυνέλευση «κατάργησε ολοκληρωτικά το φεουδαρχικό καθεστώς». Στα οριστικά, ωστόσο, διατάγματα εισήγαγε κάποιους περιορισμούς.

Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα της μυθικής εκείνης νύχτας που επικυρώθηκαν με διατάγματα από τις 5 μέχρι τις 11 του Αυγούστου ήταν σημαντικά. Μετά την κατάργηση των νομικών ταξικών διακρίσεων, προνομίων και ιδιαιτεροτήτων, όλοι οι Γάλλοι είχαν τυπικά τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις, μπορούσαν να γίνουν δεκτοί σε όλα τα αξιώματα, υπάγονταν στο ίδιο φορολογικό σύστημα. Οι προνομιούχοι είχαν πληρώσει το απαιτούμενο τίμημα προκειμένου να προστατευτούν από το λαό. Η επικράτεια συνενώθηκε, η πολυδιάσπαση της φεουδαρχικής περιόδου τερματίστηκε· το τοπικό εθνικό δίκαιο, τα ειδικά προνόμια επαρχιών και πόλεων εξαφανίστηκαν. Η Εθνοσυνέλευση είχε ξεκαθαρίσει μέχρι αυτό το σημείο τα πράγματα και μπορούσε τώρα να αφοσιωθεί στην ανοικοδόμηση του κράτους και της κοινωνίας.

Ο θεμελιώδης νόμος και τα εμπόδια

Ήδη στις 9 του Ιουλίου, ο Μουνιέ είχε αναπτύξει στην Εθνοσυνέλευση κάποιες απόψεις για την επεξεργασία ενός συντάγματος και εί-

χε τονίσει την ανάγκη να προταθεί σ' αυτό μια «Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων»:

«Για να είναι ένα σύνταγμα καλό θα πρέπει να θεμελιώνεται πάνω στα ανθρώπινα δικαιώματα και να τα προστατεύει. Πρέπει να γνωρίζει κανείς τα δικαιώματα που αποδέχεται το φυσικό δικαίο για όλα τα άτομα. Πρέπει κανείς να θυμάται όλες τις αρχές που αποτελούν τη βάση για κάθε μορφή κοινωνίας και κάθε άρθρο του συντάγματος θα πρέπει να συνάγεται από μια τέτοια αρχή [...] Η διακήρυξη θα πρέπει να είναι σύντομη, απλή και διατυπωμένη με ακρίβεια».

Την 1η του Αυγούστου, η συνέλευση ξανάρχισε τη συζήτηση πάνω στο θέμα. Αν και το παράδειγμα των συνταγμάτων της Βιρτζίνια και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής συνηγορούσε μ' αυτή την άποψη και ο πρεσβευτής τους Τόμας Τζέφερσον ρωτήθηκε πάνω σ' αυτό από γάλλους φίλους, σαν ένας από τους κύριους πρωτουργούς τους, σε γενικές γραμμές δεν επικρατούσε ομοφωνία για την αναγκαιότητα μιας διακήρυξης αρχών. Ο αβάς Γκρεγκουάρ και άλλοι επιθυμούσαν να συμπληρωθεί με έναν κατάλογο καθηκόντων. Πολλοί ομιλητές αμφισβήτησαν τη σκοπιμότητά της. Μετριοπαθείς τρομοκρατημένοι από τις ταραχές, όπως ο Μαλουέ (Malouet), θεωρούσαν τις δεσμευτικές διατυπώσεις πάνω σε γενικές αλήθειες σαν περιττές ή και επικίνδυνες. Τα άρθρα 16, 17 και 18 που αναφέρονταν στην ελευθερία της γνώμης και το σεβασμό της δημόσιας λατρείας, συζητήθηκαν εκτεταμένα. Οι κληρικοί προσπάθησαν να καθηλώσουν τη συνέλευση στην αναγνώριση μιας καθολικής κρατικής θρησκείας, πράγμα στο οποίο αντιτάχθηκε με επιτυχία ο Μιραμπό για χάρη μιας απεριόριστης ελευθερίας συνείδησης και θρησκείας.

Στις 26 του Αυγούστου του 1789, η Συντακτική αποδέχτηκε το κείμενο μιας διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη. Αν και όχι κατά λέξη, στην ουσία περιλάμβανε μια καταδίκη της αριστοκρατικής ταξικής κοινωνίας και των καταχρήσεων της απόλυτης μοναρχίας και εξέδιδε κατά κάποιον τρόπο το επίσημο πιστοποιητικό θανάτου του παλιού καθεστώτος. Ταυτόχρονα εξέφραζε στο πνεύμα της φιλοσοφίας του διαφωτισμού τα ιδεώδη της αστικής τάξης και έβαζε τα θεμέλια μιας νέας τάξης πραγμάτων που φαινόταν ότι μπορεί να εφαρμοστεί σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα κι όχι μόνο στη Γαλλία.

Αφού έβαλε τελεία και παύλα στο φεουδαρχικό σύστημα, αποδίδοντας νομική ισχύ στα αποτελέσματα των λαϊκών εξεγέρσεων – έστω

και όχι απεριόριστη – η Εθνοσυνέλευση ξεκίνησε την ανανέωση της Γαλλίας με τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη. Αμέσως μέσα στο Σεπτέμβριο φάνηκαν οι δυσκολίες που έπρεπε να ξεπεραστούν. Πάνω απ' όλα δεν θελτιωνόταν η οικονομική κατάσταση. Ο Νεκέρ, που ήταν ο άμεσα αρμόδιος γι' αυτό και είχε επιστρέψει στην υπουργική του καρέκλα μέσα σε κλίμα γενικής αγαλλίασης, δεν στάθηκε στο ύψος της νέας, πολύπλοκης κατάστασης και κατέστρεψε μόνος του τη δημοτικότητα του. Οι φόροι, που στις δοσμένες συνθήκες κανένας δεν τολμούσε να τους εισπράξει με εξαναγκαστικό τρόπο, ουσιαστικά, δεν εισπράττονταν πια κι από ένα κρατικό δάνειο ύψους πάνω από 30 εκατομμύρια εκδόθηκαν μόλις και μετά βίας τα τρία.

Η πολιτική εικόνα συσκοτίζε ακόμα περισσότερο την παθητική αντίσταση που πρόβαλλε ο βασιλιάς ενάντια στη Συντακτική. Στα διατάγματα μεταξύ 5 και 11 του Αυγούστου καθώς και στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη αρνήθηκε να βάλει την υπογραφή του: «Ποτέ δεν θα συναινέσω στη ληστεία των κληρικών μου και των ευγενών μου». Μ' αυτή την αναβλητική τακτική, καθυστέρουσε την αναδιοργάνωση των κρατικών θεσμών.

Και η παραπέρα συζήτηση για το σύνταγμα δεν κύλησε ομαλά και τον ενθάρρυνε να κάνει τεχνάσματα. Η λαϊκή εξέγερση και οι συνέπειές της είχαν προδιαθέσει επικίνδυνα τη δεξιά πτέρυγα του κόμματος των πατριωτών. Από εδώ και πέρα προσπαθούσε να ανακόψει την πορεία της επανάστασης και να φροντίσει να δημιουργηθούν αντίθαρα με τη δύναμη του στέμματος και ακόμα και των ευγενών. Οι εισηγητές στη Συντακτική συνέστησαν μια κληρονομική γερουσία κατά το αγγλικό πρότυπο, που θα καθοριζόταν από το βασιλιά και, φυσικά, θα γινόταν προμαχώνας της αριστοκρατίας. Επιπλέον, ο μονάρχης έπρεπε να εφοδιαστεί με το απεριόριστο δικαίωμα αρνησικυρίας ενάντια σε κάθε απόφαση της νομοθετικής εξουσίας. Οι οπαδοί της γερουσίας και του απόλυτου βέτο πήραν την ονομασία «μοναρχικοί» ή «αγγλομανείς».

Η «επανάσταση των προκρίτων» στην οποία έτειναν οι επιθυμίες τους σύντομα οδηγήθηκε, φυσικά, σε αποτυχία. Ο Σιεγές επιχειρηματολόγουσε ότι σε καμιά περίπτωση δεν είναι σωστό να έχει προτεραιότητα η θέληση του ενός μπροστά στη γενική θέληση, τη *volonté générale* του Ρουσό. Η πλειοψηφία της νομοθετικής εξουσίας έπρεπε να είναι ανεξάρτητη από την εκτελεστική, έλεγε.

Με την ηθική υποστήριξη των διαδηλώσεων στο Παρίσι «ενάντια στο δικαίωμα βέτο ενός άνδρα και υπέρ του δικαιώματος βέτο 25 ε-

κατομμυρίων», ο Μπαρνάβ, ο Ντιπόρ και οι αδελφοί Λαμέτ, σαν αρχηγοί της πατριωτικής πλειοψηφίας στη Συντακτική, πέτυχαν στις 10 του Σεπτεμβρη, με 849 ψήφους υπέρ και 89 κατά, την απόρριψη του συστήματος των δύο βουλών. Για το θέτο, απεναντίας, άφησαν περιθώρια για παραπέρα συζήτηση. Στις 11 του Σεπτεμβρη έγινε αποδεκτό «με ανασταλτικό χαρακτήρα για τη διάρκεια δύο νομοθετικών περιόδων» με 575 ψήφους υπέρ και 325 κατά.

Οι οικονομικές στενωποί τροφοδότησαν με πρόσθετη εκρηκτική ύλη την πολιτική ζύμωση. Στο Παρίσι διοικούσαν τις 60 περιφέρειες αστικές συνελεύσεις και ίδρυσαν κατά κάποιον τρόπο, ισάριθμες λαϊκές λέσχες που έπαιρναν θέση απέναντι στα γεγονότα. Το αρχηγείο των πολιτικών στελεχών παρέμενε το Παλέ Ρουαγιάλ. Ένας πατριωτικός τύπος ξεπήδησε από το μηδέν. Οι επαναστάτες δημοσιολόγοι δημοσίευαν επίσης αναριθμητες προσούρες και λιθέλους για το διαφωτισμό του λαού γύρω από τις εχθρικές προς την ελευθερία και κρυφές προθέσεις των αριστοκρατών, γύρω από την αναγκαιότητα εκκαθάρισης της Εθνοσυνέλευσης από τους αρχιερείς και τους ευγενείς, που δεν μπορούσαν να έχουν την απαίτηση να εκπροσωπούν το έθνος. Ο Καμίλ Ντεμουλέν έβγαλε μπροστά στο μεγάλο φανάρι στην πλατεία Γκρεβ μπροστά από το δημαρχείο, το δυνατό σιδερένιο κιγκλίδωμα το οποίο είχε χρησιμέψει τον Ιούλη για κάποιες συνοπτικές εκτελέσεις εχθρών του λαού, τον παρακινητικό *Λόγο του φαναριού προς τους Παρισινούς*. Οι ανώνυμες προκηρύξεις πολλαπλασιάζονταν κι ανάμεσά τους ξεχώριζε μία με τίτλο *Τα γιατί του μήνα Σεπτεμβρη 1789*, όπου απεικονιζόταν πολύ χαρακτηριστικά η γενική δυσαρέσκεια.

Η πορεία προς τις Βερσαλλίες

Στα τέλη του Σεπτεμβρη η επανάσταση ξανακινδύνεψε. Ο βασιλιάς που εξακολουθούσε να αρνείται την αναγνώριση των διαταγμάτων του Αυγούστου, προετοιμάστηκε ακόμα μια φορά για επίθεση και ενίσχυσε τη θέση του στις Βερσαλλίες με μονάδες στρατού που θεωρούσε ότι ήταν έμπιστες. Από τη μεριά τους, εδώ και κάμποσο καιρό, αντιπρόσωποι των αριστερών, παριζιάνοι δημοσιογράφοι και μαχητικοί άντρες από τις γύρω περιοχές, που ένιωθαν ότι θα έπρεπε να πάψει η διαμάχη και να καμφθεί η σκληρή αντίδραση του βασιλιά, προετοιμαζαν μια ενέργεια, με την οποία ο λαός της πρωτεύουσας θα έπρεπε για μια ακόμη φορά να επιβάλει τη θέλησή του. Ο Μαρα καλούσε στο *Φίλο του Λαού* στις 2 του Οκτώβρη τους Παριζιάνους σε δράση, πριν

ο χειμώνας αυξήσει τα δεινά τους. Ακόμα πιο ορμητικό ήταν *Το Εθνικό Μαστίγιο* στο 3ο τεύχος:

«Παριζιάνοι, ανοίξτε επιτέλους τα μάτια σας. Ξυπνήστε από το λήθαργό σας! Οι αριστοκράτες σας περικυκλώνουν απ' όλες τις μεριές. Θέλουν να σας αλυσοδέσουν κι εσείς κοιμάστε! Αν δεν σπύσετε να τους εξοντώσετε, θα γίνετε λεία της δουλείας, της αβλιότητας, της απόγωσης. Ξυπνήστε, ακόμα μια φορά: Ξυπνήστε!»

Στους πατριώτες γεννήθηκε η σκέψη ότι ο βασιλιάς θα έπρεπε να κατοικήσει ανάμεσα στον καλό του λαό του Παρισιού. Περιτριγυρισμένος από τους αντιπροσώπους του έθνους θα ξέφευγε από την επιρροή των αριστοκρατών και θα εξασφαλιζόταν η σωτηρία της επανάστασης.

Από τη στιγμή που ο λαός βρισκόταν σε κατάσταση συναγερμού, αρκούσε ένα μόνο επεισόδιο για να ξεσπάσει η εξέγερση. Πραγματικά κάτι τέτοιο συνέβη.

Την 1η του Οκτώβρη, οι αξιωματικοί της σωματοφυλακής παρέθεσαν στο παλάτι των Βερσαλλιών γεύμα για τους συναδέλφους τους του συντάγματος της Φλάνδρας. Όταν εμφανίστηκε η βασιλική οικογένεια, η ορχήστρα άρχισε να παίζει το «Ω Ριχάρδε, βασιλιά μου, ο κόσμος σε εγκαταλείπει.» Ξαναμμένοι από το κρασί, οι ευγενείς μεθυσμένοι συνδαιτημόνες ποδοπάτησαν την εθνική τρίχρωμη κονκάρδα και καρφίτωσαν πάνω τους την άσπρη κονκάρδα του βασιλιά ή τη μαύρη της βασιλίσσας.

Το Παρίσι τα πληροφορήθηκε αυτά δυο μέρες αργότερα και η αγανάκτησή του δεν είχε όρια. Στις 4 του Οκτώβρη, μια Κυριακή, σχηματίστηκαν συναθροίσεις. Οι δημοσιογράφοι επέκριναν το συμβάν σαν εκδήλωση της αριστοκρατικής συνωμοσίας. *Το Εθνικό Μαστίγιο* έγραφε: «Από τη Δευτέρα πασχίζουν οι Παριζιάνοι να εφοδιαστούν με ψωμί. Μόνο ο κύριος Φανάρι θα μπορούσε να τους το προμηθεύσει και αυτοί απαξιούν να καταφύγουν σ' αυτόν τον καλό πατριώτη.» Και πάλι το φάσμα της πείνας έγινε ο καθοριστικός παράγοντας που κινητοποίησε το λαό.

Στις 5 του Οκτώβρη το πρωί, συγκεντρώθηκαν ομάδες απο γυναίκες του προαστίου του Σεντ Αντουάν και της συνοικίας της αγοράς μπροστά στο δημαρχείο και ζητούσαν ψωμί που δεν τους δόθηκε. Τότε αποφάσισαν έξι με επτά χιλιάδες να θαδίσουν προς τις Βερσαλλίες με αρχηγό τον Μεγιάρ που τώρα βρισκόταν επικεφαλής των «Εθελοντών της Βαστίλλης», μιας αστικής ομάδας προστασίας που συναπαρτιζόταν από αγωνιστές της 14ης του Ιούλη. Κατά το μεσημέρι σήμαναν συ-

ναγερμό οι καμπάνες, οι περιφέρειες συγκεντρώθηκαν, η Εθνοφρουρά συνέρρευσε στην πλατεία Γκρεβ και φώναξε: Στις Βερσαλλίες! Ο Λαφαγέτ υποχρεώθηκε να αναλάβει την αρχηγία. Γύρω στις πέντε η ώρα το απόγευμα, αυτοί οι περίπου 20.000 άντρες ξεκίνησαν. Την ίδια ώρα, οι γυναίκες με τους συνοδούς τους είχαν φτάσει στις Βερσαλλίες. Έστειλαν μια αντιπροσωπία στην Εθνοσυνέλευση και στη συνέχεια στο βασιλιά. Και οι δυο υποσχέθηκαν αλεύρι και ψωμί. Η Εθνοφρουρά εμφανίστηκε στο προσκήνιο γύρω στις δέκα το βράδυ. Ο βασιλιάς, που ήθελε να διχάσει τώρα επειγόντως τους αντιπάλους του, πληροφόρησε τη Συντακτική ότι αποδέχεται τα διατάγματά της του Αυγούστου! Έτσι, η ιστορική εκείνη μέρα είχε εξασφαλίσει καταρχήν στο κόμμα των πατριωτών την πολιτική επιτυχία.

Στις 6 του Οκτώβρη πλήθη διαδηλωτών εισχώρησαν στο παλάτι και έφτασαν μέχρι τον προθάλαμο της βασίλισσας. Ανάμεσα στο πλήθος και τους σωματοφύλακες ξέσπασε συμπλοκή. Η Εθνοφρουρά άφησε να περάσει κάποια ώρα μέχρι να δώσει ένα τέλος και να παροτρύνει τους εισβολείς να εκκενώσουν τα δωμάτια. Ο Λουδοβίκος, συνοδευόμενος από τη βασίλισσα και τον πρίγκιπα διάδοχο, το δελφίνο, δέχτηκε να εμφανιστεί μαζί με τον Λαφαγέτ στο μπαλκόνι. Το πλήθος, στην αρχή αναποφάσιστο για τη στάση που έπρεπε να κρατήσει, τελικά τους επιδοκίμασε, αλλά με την κραυγή: Στο Παρίσι! Ο βασιλιάς υποχώρησε. Η Εθνοσυνέλευση διακήρυξε, όταν ρωτήθηκε σχετικά, ότι δεν θα χωριζόταν από το πρόσωπο του βασιλιά.

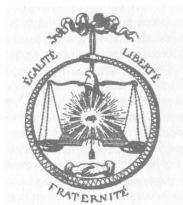
Στη μία η ώρα το μεσημέρι, η Εθνοφρουρά ξεκίνησε την πορεία κάτω από κανονιοβολισμούς. Την ακολουθούσε μια μακριά σειρά από κάρα με στάρι και αλεύρι με τη συνοδεία των γυναικών. Πίσω από στρατιωτικά τμήματα, η βασιλική οικογένεια μέσα στην άμαξά της και ο Λαφαγέτ πάνω στο πηδηχτό του άσπρο άλογο κοντά στην πόρτα της άμαξας. Στη συνέχεια, γύρω στους διακόσιους ήδη έτοιμους για ταξίδι αντιπροσώπους σε άμαξες, μετά πάλι το πλήθος και στο τέλος πάλι η Εθνοφρουρά. Μόλις στις δέκα η ώρα, ο Λουδοβίκος XVI μπήκε στο εδώ και πολύ καιρό ακατοίκητο Παλάτι, του Κεραμεικού στην καρδιά του Παρισιού. Η Εθνοσυνέλευση μετέφερε στις 12 τη συνεδρίασή της στο Αρχιεπισκοπικό Παλάτι, επειδή ο Ιππόδρομος του Κεραμεικού που προοριζόταν γι' αυτή δεν είχε ακόμα επισκευαστεί επαρκώς για τον καινούργιο της σκοπό.

Οι «αξιομνημόνευτες μέρες του Οκτώβρη» άλλαξαν τη θέση και το συσχετισμό δυνάμεων των κομμάτων. Οι «μοναρχικοί» με επικεφαλής τον Μουνιέ και τον Μαλουέ που από τον Αύγουστο έπαιζαν το ρόλο της τροχοπέδης, ήταν οι μεγάλοι ηττημένοι. Το αντιλήφθηκαν

και αποσύρθηκαν από τη γραμμή της μάχης: ένα πρώτο «κέντρο», που διαλύθηκε χωρίς ελπίδα μέσα στην αντιπαράθεση.

Από την επαναστατική κατάσταση προήλθε μια επανάσταση, επειδή η επαναστατική τάξη είχε εμφανιστεί αρκετά δυνατή για να κλονίσει συθέμελα την παλιά κυβέρνηση και όλο της το σύστημα μέσα από επαναστατικές μαζικές ενέργειες. Οι μάζες, οι οποίες, σύμφωνα με τον Λένιν, «κατά την "ειρηνική" εποχή καταληστεύονταν αδιαμαρτύρητα», σ' αυτούς τους ταραγμένους καιρούς «αντίθετα, τόσο εξαιτίας της συνολικής κατάστασης κρίσης, όσο και διαμέσου των "ανώτερων στρωμάτων" αναγκάστηκαν να αναλάβουν ανεξάρτητη δράση». Η λαϊκή εξέγερση εξασφάλισε τη νίκη της αστικής τάξης, και καινούργιες μαζικές ενέργειες έπνιξαν στη γέννησή τους κάποιες προσπάθειες της αντεπανάστασης. Η Εθνοσυνέλευση, που χάρη στους Παρισινούς επικράτησε πάνω στην ελέω θεού μοναρχία, φοβόταν στο μεταξύ να παραδοθεί άνευ όρων στο λαό και δυσπιστούσε από εδώ και στο εξής το ίδιο απέναντι στη δημοκρατία όσο και απέναντι στην απολυταρχία. Ήθελε, βέβαια, να υπερασπιστεί την πρωτοκαθεδρία της ενάντια σε κάθε επιθετική επιστροφή ενός αριστοκρατικού καθεστώτος. Γι' αυτό η αστική πλειοψηφία προσπάθησε, όσο γινόταν περισσότερο, να κόψει τα φτερά στη βασιλεία που σαν θεσμός είχε θασιστεί στην αριστοκρατική αρχή. Επειδή, όμως, δειλίαζε να αφήσει τις εργαζόμενες τάξεις να συμμετάσχουν στην πολιτική ζωή και στη διεύθυνση του κράτους, απόφευγε να συναγάγει από τις διαθεβαιώσεις της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη τα συμπεράσματα εκείνα που προέκυπταν σαν φυσική συνέπεια.

Η βασιλεία εξασθενημένη, ο λαός κάτω από κηδεμονία: κάτω απ' αυτό το έμβλημα, η Συντακτική κατά τα τέλη του 1789 καταπιάστηκε με την αλλαγή της κρατικής διάρθρωσης προς το συμφέρον της αστικής τάξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ

1. 1790 – Η ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΣΥΜΦΙΛΙΩΤΩΝ

Με τις «μέρες του Οκτώβρη» τερματίστηκε η πρώτη περίοδος θύελλας και ορμής της επανάστασης. Στη συνέχεια μπήκε αρχικά σε πιο ήσυχια νερά.

Κατά την αναδιάρθρωση των ταξικών δυνάμεων η μεγαλοαστική τάξη είχε μπορέσει να επικρατήσει μέσα στο καινούργιο κράτος και έκανε τα πάντα προκειμένου να διαφυλάξει και να επεκτείνει αυτή την υπεροχή. Ανακάλυψε ότι είχε κάθε λόγο να είναι ικανοποιημένη με όσα είχαν επιτευχθεί και από εδώ και πέρα να προτιμήσει τη λήψη μέτρων μέσα στα νόμιμα πλαίσια.

Ωστόσο, η αριστοκρατία δεν παρέδωσε τα όπλα και οι εργαζόμενες τάξεις παρέμεναν ανήσυχες κάτω από την πίεση των οικονομικών δυσχερειών. Η μεγαλοαστική τάξη, που έπρεπε επομένως να υπερασπίσει τη θέση της και από τις δυο πλευρές, παραιτήθηκε τώρα πια από την πολιτική ταξικής συμμαχίας με τις πλατιές λαϊκές μάζες. Απεναντίας ήταν πρόθυμη να ενσωματώσει στο σύστημά της τη φιλομεταρρυθμιστική μερίδα των ευγενών.

Ο Λαφαγέτ και ο «φαγετισμός»

Ένας συμβιβασμός που, σύμφωνα με το πρότυπο της αγγλικής «ένδοξης επανάστασης» του 1688, θα εγκαθίδρυε πάνω στις ξαναυποταγμένες λαϊκές μάζες την κυριαρχία των αστών προκρίτων καθώς και των φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων των ευγενών, προϋπέθετε τη σύμπνοια των καθοριστικών τμημάτων της αστικής τάξης και της αριστοκρατίας, ιδιαίτερα όμως τη σύμπραξη του βασιλιά. Μια πολιτική συμβιβασμού, της οποίας κύριος εκπρόσωπος υπήρξε ο Λαφαγέτ, ανέλαβε το καθήκον να πείσει τους παραπάνω ότι μόνο έτσι θα μπορούσε να αποφευχθεί μια ακόμα επιστροφή της αγωνιστικής δύναμης του λαού.

Όμως, η γαλλική αριστοκρατία του 1789 δεν μπορούσε να συγκριθεί με την αγγλική του 17ου αιώνα. Στην Αγγλία δεν υπήρχαν φο-

ρολογικά προνόμια· εκεί είχε σχεδόν εκλείψει ο στρατιωτικός χαρακτήρας της αριστοκρατίας, και ο ευγενής δεν έχανε τον τίτλο του ευγενή όταν εργαζόταν. Η ναυτιλία και το αποικιακό εμπόριο τον είχαν κάνει συνεταίρο του καπιταλιστή αστού. Έπαιρνε μέρος στην ανάπτυξη των νέων παραγωγικών δυνάμεων. Οι φεουδαρχικές δομές στο κράτος και την εκκλησία είχαν παραμεριστεί από παλιά, η παραγωγή και η ιδιοκτησία είχαν απελευθερωθεί από τα φεουδαρχικά δεσμά. Αντίθετα, στη Γαλλία οι ευγενείς διατηρούσαν τα πραγματικά φεουδαρχικά τους χαρακτηριστικά. Προσκολλημένοι στην πολεμική τέχνη και τις αυλικές υπηρεσίες, αποκλεισμένοι από τις επικερδείς εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις, κάτω από την απειλή της απώλειας του τίτλου της ευγένειας, παρέμεναν εξαρτημένοι από αποστεωμένες παραδόσεις στο βαθμό που αυτές χρησίμευαν σαν εχέγγυο για την ύπαρξή τους σαν τάξη και για τον ηγετικό τους ρόλο στην κοινωνία και το κράτος.

Θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί συμβιβασμός την άνοιξη του 1789; Για να γίνει κάτι τέτοιο θα έπρεπε να πάρει το στέμμα μια τολμηρή πρωτοβουλία, ο ίδιος ο βασιλιάς θα έπρεπε να είχε περάσει στην πλευρά των νέων δυνάμεων. Αντίθετα, η στάση του απέδειξε ότι η γαλλική μοναρχία δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το όργανο μιας μονόπλευρα φεουδαρχικοαριστοκρατικής ταξικής κυριαρχίας, που φυσικά είχε ήδη υποστεί κάποιες ρωγμές. Η έκκληση στα ξίφη που ο Λουδοβίκος XVI αποφάσισε να κάνει στις αρχές Ιούλη και που στις αρχές του φθινοπώρου τουλάχιστον δεν απέκλειε, έμοιαζε να σημαίνει το τέλος μιας αστικής επανάστασης που μόλις τώρα άρχιζε να διακρίνεται στον ορίζοντα. Η δύναμη του λαού την είχε διασώσει στις 14 του Ιούλη και την είχε διασφαλίσει στις 6 του Οκτώβρη.

Μετά απ' αυτό μπορούσε να γίνει λόγος για μια μέση λύση; Μερικοί το πίστευαν και ο Μουνιέ θεώρησε το 1789, όπως και το 1788 στο Βιζίλ, εφικτή τη συναίνεση και των τριών τάξεων για μια «περιορισμένη επανάσταση». Όμως, η πλειοψηφία της εγκόσμιας και της εκκλησιαστικής αριστοκρατίας θεωρούσε απαράδεκτες ήδη και τις μερικές υποχωρήσεις στα σημαντικά της φεουδαρχικά προνόμια και τον απέκρουσε. Τότε ο Μουνιέ παραιτήθηκε, εγκατέλειψε στις 10 του Οκτώβρη τις Βερσαλλίες και έφυγε στο εξωτερικό στις 22 του Μάη 1790.

Ο φιλόδοξος Λαφαγέτ (1757-1834) άντεξε περισσότερο. Αν και μέτρια προικισμένος, διέθετε κάποιες ικανότητες για να παραπλανεί τη μεγαλοαστική τάξη. Νέος, αγαπητός και διάσημος, πίστευε ότι είχε κληθεί από τη μοίρα να παίξει στη Γαλλική Επανάσταση το ρόλο που

είχε παίξει ο φίλος του Ουάσιγκτον (Washington) στην Αμερική. Από τότε που η παρισινή εξέγερση του Ιούλη τον έθεσε επικεφαλής της Εθνοφρουράς, κυριαρχούσε πάνω σε μια ένοπλη δύναμη. Η πολιτική του στόχευε σε έναν συμβιβασμό των ευγενών που είχαν έγγεια ιδιοκτησία, με την οικονομική και εμπορική αστική τάξη, στα πλαίσια μιας μοναρχίας βρετανικού τύπου. Οι αστοί πρόκριτοι έβρισκαν ευχαρίστηση στο να βλέπουν τον εαυτό τους μέσα σε ένα ηγετικό είδωλο, που έμοιαζε να τους προσφέρει ασφάλεια απέναντι στον διπλό κίνδυνο των αριστοκρατικών επιθέσεων και των ανεξέλεγκτων λαϊκών ταραχών. Στο μεταξύ, η αυλή αποστρεφόταν τους αποστάτες από τις δικές της γραμμές. Αν και ο Λαφαγέτ κυριαρχούσε επί έναν χρόνο στην πολιτική σκηνή, δεν τα κατάφερε να κάνει να συμφωνήσουν με τα σχέδιά του ούτε το βασιλικό ζεύγος, ούτε μια αξιόπιστη πλειοψηφία μέσα στη Συντακτική.

Ο Μιραμπό φέρθηκε πιο επιτήδεια! Αν και κατέπνιγε την Εθνοσυνέλευση με την ασύγκριτη ευγλωττία του, ταυτόχρονα την εξόργιζε με τον έκλυτο θίο του και ακόμα περισσότερο με την αστάθεια του χαρακτήρα του. Μόνο και μόνο για να τον κρατήσει μακριά από την εξουσία, έβγαλε διάταγμα στις 7 του Νοέμβρη 1789 ότι κανένας από τους βουλευτές της δεν επιτρέπεται να αναλάβει υπουργικό αξίωμα. Τότε, εξοργισμένος αφοσιώθηκε έναντι πληρωμής σε μετρητά στην αυλή και ο Λουδοβίκος μεσολάβησε ανάμεσα σ' αυτόν και τον Λαφαγέτ. Από κοινού επέβαλαν το Μάη του 1790 το δικαίωμα του βασιλιά να κηρύσσει τον πόλεμο και να κλείνει ειρήνη.

Το σεβασμό του Μαρά ο Μιραμπό τον είχε χάσει από καιρό:

«Όσον αφορά τον Ρικετί τον γηραιότερο [αυτός είναι ο Μιραμπό]», έγραφε στο *Φίλο του Λαού* στις 10 του Αυγούστου 1790, «του λείπει μόνο μια τίμια ψυχή, για να είναι ένας διαπρεπής πατριώτης... Τι κρίμα που δεν έχει ψυχή!... Παρακολούθησα με τρόπο πώς πάλευε σαν λυσσασμένος για να φτάσει στις Γενικές Τάξεις. Είπα τότε στον εαυτό μου: Έχοντας ξεπέσει μέχρι το σημείο να εκπορνευτεί για να ζήσει, θα πουλήσει την ψήφο του στους πλειοδότες. Πρώτα ενάντια στο μονάρχη, τώρα έχει εξαγοραστεί απ' αυτόν και στην εξαγορά του χρωστάμε σχεδόν όλα... τα διατάγματα που έγιναν αποδεκτά: από εκείνο για το θέτο, μέχρι το διάταγμα για το δικαίωμα κήρυξης πολέμου. Τι μπορεί κανείς να περιμένει από έναν ανήθικο και άτιμο άνθρωπο χωρίς αρχές; Τώρα έχει γίνει η ψυχή των διεφθαρμένων και των υπουργικών ευνοουμένων, η ψυχή των συνωμοτών».

Ο Μιραμπό από τη μεριά του περιφρονούσε τον «άμυαλο» Λαφαγέτ και η συμφωνία τους αποδείχτηκε μακροπρόθεσμα εύθραυστη.

Ωστόσο, το βασικό σχέδιο του Λαφαγέτ δεν ναυάγησε τόσο λόγω των σκοπέλων των προσωπικών ζηλοτυπιών όσο λόγω της εσωτερικής του αντιφατικότητας. Το ατιμώρητο πείσμα των αγροτών ενάντια στο σχέδιο νόμου της 15ης του Μάρτη 1790 για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων σκλήρυνε την άμυνα της αριστοκρατίας που αισθανόταν καταφανώς στριμωγμένη όχι τόσο από τα νομοθετικά μέτρα όσο από την πίεση των μαζών. Όσο διατηρούσε και την ελάχιστη ελπίδα να δει τα ταξικά της συμφέροντα διαφυλαγμένα μέσ' από μια επιστροφή στην απόλυτη μοναρχία ή, ακόμα καλύτερα, μέσα από ένα κράτος της αριστοκρατίας, όπως το είχαν αντιληφθεί ο Φενελόν ή ο Μοντεσκιέ, αντιστεκόταν ανεπιφύλακτα στην επιβολή καπιταλιστικών σχέσεων κάτω από την καθοδήγηση μιας επαναστατικής αστικής τάξης. Το μόνο που απέμενε, σε τελευταία ανάλυση, στην αστική τάξη για να σπάσει αυτή την αντίσταση ήταν η κοινή δράση με τις λαϊκές μάζες στην πόλη και την ύπαιθρο. Για να δώσει ένα τέλος, θα ανεχτεί αργότερα τη ναπολεόντεια δικτατορία. Μόνον όταν πια φαινόταν να έχει εξαλειφθεί οριστικά η φεουδαρχία και να είναι πρακτικά αδύνατη κάθε απόπειρα παλινόρθωσής της, θα συναινέσει η αριστοκρατία στο συμβιβασμό που της παραχωρεί τον 19ο αιώνα κάτω από τη μοναρχία του Ιούλη μια ήσυχη θέση δίπλα στην αστική τάξη που έχει πάρει πια οριστικά την εξουσία. Το 1790, όμως, ήταν λιγότερο διατεθειμένη να εγκαταλείψει τους δικούς της ταξικούς στόχους, αφού οι μηχανορραφίες των εξορίστων, οι ίντριγκες των ξένων αυλών και οι απαρχές της οργανωμένης αντεπανάστασης προσέφεραν νέα τροφή στις ελπίδες της. Κάτω από αυτές τις συνθήκες αφαιρέθηκε η πραγματική πολιτική βάση από τη συμφιλιωτική πολιτική του Λαφαγέτ.

Όργανα και εργασία της πολιτικής

Στο μεταξύ, η Εθνοσυνέλευση είχε εγκατασταθεί όπως-όπως στον Ιππόδρομο του Κεραμεικού. Συνεδρίαζε κάθε πρωί και τα απογεύματα μετά τις 6. Το προεδρείο άλλαζε κάθε 15 μέρες. Η επαφή με το λαό διατηρούνταν επιτρέποντας την παρέλαση επιτροπών με υπομνήματα μπροστά από τις πόρτες της Συνέλευσης. Ο κόσμος μπορούσε να παρακολουθεί τις συσκέψεις από τις εξέδρες. Η εργασία προετοιμάστηκε από συνολικά 31 επιτροπές, οι εισηγητές των οποίων έκαναν τις τελικές εισηγήσεις.

Οι ομάδες μέσα στη συνέλευση δεν μπορούν να συγκριθούν με τα σύγχρονα κόμματα, παρ' όλο που υιοθετούσαν τους όρους «Δεξιά» και «Αριστερά». Η Λέσχη των «Μαύρων» ή «Αριστοκρατών» ήταν το «γαλλικό σαλόνι». Οι μετριοπαθέστεροι «μοναρχικοί» που συναντιόνταν στη «Λέσχη των Φίλων για ένα μοναρχικό Σύνταγμα», κατά τα τέλη του 1789, προσέγγισαν σαν πρώτη μερίδα της παλιάς Τρίτης Τάξης τη Δεξιά και το 1790 ενσωματώθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σ' αυτή.

Στην Αριστερά το «Συνταγματικό Κόμμα» (*Constitutionnels*) περιελάμβανε τη μάζα του αρχικού κόμματος των πατριωτών. Στο πνεύμα των αρχών που διακηρύχτηκαν το 1789, με τον Λαφαγέτ σαν τον «ισχυρό άνδρα», εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα της μεγαλοαστικής τάξης που φαντάζονταν ότι η εξουσία της θα διαφυλασσόταν κατά τον καλύτερο τρόπο μέσα σε μια συνταγματικά περιορισμένη μοναρχία. Ανάμεσα στους εκπροσώπους τους, ο Σιεγές που φλερτάρει τους «μοναρχικούς» παραγκωνίστηκε ήδη το 1790. Νομικοί όπως ο Καμί (Camus) και ο Ταρζέ (Target), βρίσκονταν στις γραμμές τους δίπλα σε κληρικούς, όπως οι αρχιεπίσκοποι Μπουαζελέν και Σαμπιόν ντε Σισέ. Η ονομαστή τριανδρία των Μπαρνάβ - Ντιπόρ - Λαμέτ ήταν μια ιδέα πιο φιλελεύθερη απ' αυτούς. Τέλος, μια χούφτα δημοκρατικών υποστήριζε με τον Πετιόν και τον Ροβεσπιέρο τις επιθυμίες του λαού και το γενικό εκλογικό δικαίωμα.

Οι πατριώτες δημιούργησαν μόνιμες οργανώσεις. Από το Μάη του 1789 είχαν υιοθετήσει τη συνήθεια να μαζεύονται για να συζητούν μεταξύ τους επίκαιρα ζητήματα. Έτσι, δημιουργήθηκε στις Βερσαλλίες η «Λέσχη της Βρετάνης», στην οποία σιγά-σιγά προσχώρησαν και βουλευτές από άλλες επαρχίες. Μετά τις «μέρες του Οκτώβρη» μετακινήθηκε σ' ένα άδειο παρισινό μοναστήρι των δομινικανών, που στην καθομιλουμένη αποκαλούνταν ιακωβίνοι (*jacobins*), στην οδό Σεντ Ονορέ και μετονομάστηκε σε «Εταιρία των Φίλων του Συντάγματος». Σαν μέλη δεχόταν από τότε έναντι πληρωμής μιας όχι ευτελούς εισφοράς εκτός από τους αντιπροσώπους της Εθνοσυνέλευσης και επιφανείς πολίτες. Αυτή η «Λέσχη των Ιακωβίνων» δημιούργησε ένα δίκτυο αλληλογραφίας με λέσχες και εταιρίες που είχαν ιδρυθεί στις περισσότερες επαρχιακές πόλεις: στα μέσα του 1790 ήταν γύρω στις εκατό και στα μέσα του 1791 ήδη πάνω από τετρακόσιες. Έτσι, κατάφερε σχετικά γρήγορα να πάρει με το μέρος της το μαχητικότερο στρώμα της επαναστατικής αστικής τάξης σε όλη τη Γαλλία και κατά κάποιον τρόπο να το συγκεντρώσει γύρω από την παρισινή «Μητρική Εταιρία». Ο Καμίλ Ντεμουλέν έγραψε γι' αυτή στις 14 του Φλεβάρη 1791:

«Στη διάδοση του πατριωτισμού, δηλαδή της φιλανθρωπίας, αυτή η νέα θρησκεία που θα κυριεύσει ολόκληρο τον κόσμο, η λέσχη ή η εκκλησία των ιακωθίνων μοιάζει να είναι προορισμένη για την πρωτοκαθεδρία, όπως η Ρωμαϊκή Εκκλησία στη διάδοση του χριστιανισμού. Ήδη ζητάνε όλες οι λέσχες ή οι ενώσεις ή οι εκκλησίες που ιδρύονται να αρχίσουν αλληλογραφία μαζί της... Η εταιρία των ιακωθίνων είναι λιγότερο επικίνδυνη για τους καλούς πολίτες από ό,τι η ανακριτική επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης, επειδή οι συνεδριάσεις για τις καταδόσεις εδώ είναι δημόσιες. Πολύ πιο φοβερή είναι για τους κακούς πολίτες, επειδή η αλληλογραφία της με τις εταιρίες που έχουν συνδεθεί μαζί της περιλαμβάνει όλες τις γωνιές και τα κρησφύγετα των 83 διαμερισμάτων. Δεν είναι μόνον ο μεγάλος κατήγορος που τρομάζει τους αριστοκράτες. Είναι και ο μεγάλος πρωτεργάτης που παραμερίζει τις δυσκολίες και σπεύδει σε βοήθεια των πολιτών. Στους κόλπους της καταφθάνουν από παντού τα παράπονα των καταπιεσμένων πριν παρουσιαστούν μπροστά στη σεβαστή Εθνοσυνέλευση».

Η Λέσχη των Κορδελιέρων, που πήρε το όνομά της από τον πρώτο τόπο συνεδρίασης, την εκκλησία των φραγκισκανών (εκλαϊκευμένα *cordeliers*) – ή επίσημα «Εταιρία των Φίλων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη», δημιουργήθηκε τον Απρίλη του 1790 από κατοίκους της ομώνυμης παρισινής περιφέρειας νότια του Σηκουάνα σαν ένα δημοκρατικό φόρουμ. Αρκέστηκε σε μια μικρή εισφορά των μελών της και γρήγορα δέχτηκε και γυναίκες. Λαϊκοί εκπρόσωποι σπάνια την τίμησαν. Γι' αυτό μετατράπηκε σε θήμα νεαρών επαναστατών που εδώ, μέσα από έντονες λογομαχίες, καταξιώθηκαν για πρώτη φορά μπροστά σε ένα πολυάριθμο κριτικό ακροατήριο. Ο ηθοποιός και θεατρικός συγγραφέας Ρονσέν (Ronsin), ο ευέξαπτος φίλος του Βενσέν (Vincent), ο τυπογράφος Μομορό (Momofo), ο θρονόφωνος και «λεοντόκαρδος» δικηγόρος Νταντόν (Danton, 1759-1794). Ανάμεσα στις προσωπικότητες της συγκαταλέγονταν ο Μαραί και ο δικηγόρος Ρομπέρ (Robert), ο οποίος μαζί με τη γυναίκα του, τη συγγραφέα Κεραλιό (Kéralio) ήταν ένας από τους πρώτους που υποστήριξαν τη δημοκρατία.

Σε άλλες συνοικίες, πολυάριθμες λέσχες και λαϊκές εταιρίες (από τις οποίες την πρώτη, την «Αδελφική Κοινότητα και των δύο Φύλων», ίδρυσε ο δάσκαλος Ντανσάρ (Dansard) στις 2 του Φλεβάρη 1790), επέτρεπαν και σε απλούς πολίτες να παίρνουν μέρος στην πολιτική ζωή και να παρακινούν ή να επικρίνουν τις αρχές, να συντάσσουν και να παρουσιάζουν υπομνήματα.

Εφημερίδες που άρχισαν να ξεφυτρώνουν σαν τα μανιτάρια από τις 14 του Ιούλη αναγνωρίστηκαν απ' όλες τις πλευρές για τη σπουδαιότητά τους σαν μέσα επηρεασμού της κοινής γνώμης, από την οποία τόσα πολλά εξαρτιόνταν στους επαναστατικούς καιρούς. Για τη διάδοση αντεπαναστατικών απόψεων φρόντιζαν έντυπα που ενισχύονταν από κρυφά βασιλικά ταμεία μεταξύ των οποίων ήταν *Ο Φίλος του Βασιλιά* του αβά Ροαγιού (Roquier) και η *Αποστολική Ιστορία* του απονευρωμένου σατιρικού Ριβαρόλ (Rivarol) που γελοιοποιούσε τον «πατροιγιοτισμό». Ο Λαφαγέτ και το συνταγματικό κόμμα υποστήριζαν ιδιαίτερα τον «μεγάλο τύπο» που ήταν η εφημερίδα *Μηνύτορας* που διηύθυνε οικονομικά ο Πανκούκ (Panckoucke), η καλύτερα πληροφορημένη εφημερίδα της εποχής, η *Εφημερίδα του Παρισιού* και *Ο Φίλος των Πατριωτών*. Μερικά έντυπα ήταν παρά τον έντονο ατομισμό του εκδότη τους επηρεασμένα από τους ιακωθίνους: Ο *Ταχυδρόμος* του Γκορσά (Gorsas), τα *Πατριωτικά Χρονικά* του Καρά (Carr), ο *Γάλλος Πατριώτης* του Μπρισό, οι *Επαναστάσεις της Γαλλίας και της Βραβάντης* του Ντεμουλέν. Το ίδιο ισχύει ιδιαίτερα για τις *Επαναστάσεις του Παρισιού*, που κατά διαστήματα, είχαν τη μεγαλύτερη κυκλοφορία, του Πριντόμ (Prudhomme), όσο ο Λουσταλό (Loustalot) ήταν πνευματικά επικεφαλής τους. Το ζεύγος των κορδελιέρων Ρομπέρ συνέταξε τον *Εθνικό Ερμή*. Με τον πιο οξυδερκή και άτεγκτο τρόπο, παρ' όλες τις διώξεις που επέσυρε γι' αυτό και στην αρχή και αργότερα, ο Μαρά στην εφημερίδα του *Φίλος του Λαού* υπεράσπισε τα δίκαια των λαϊκών μαζών που είχαν οδηγήσει την επανάσταση στη νίκη και τώρα έπρεπε να επαγρυπνούν.

Η γιορτή της Ομοσπονδίας

Οι «ομοσπονδίες» αποτελούσαν ένα είδος απάντησης των πατριωτών στις μηχανορραφίες της αντεπανάστασης. Κάτοικοι της υπαίθρου και των πόλεων συναδελφώνονταν σε τοπικούς συνασπισμούς, υποσχόμενοι αλληλοϋποστήριξη, όπως έγινε πρώτα στις 29 του Νοέμβρη 1789 με τις εθνοφρουρές του Ντοφινέ και του Βιβαρέ στη Βαλάνς.

Η «εθνική ομοσπονδία» για την πρώτη επέτειο της 14ης του Ιούλη επισφράγισε το 1790 αυτή την κίνηση για την ενότητα του έθνους με μια μεγαλοπρεπή εκδήλωση. Στο Πεδίο του Άρεως, ο επίσκοπος Ταλεϊράν τέλεσε μια πανηγυρική λειτουργία στο βωμό της πατρίδας. Ο Λαφαγέτ σαν εξέχουσα φυσιογνομία της γιορτής έδωσε, στο όνομα

όλων των ομόσπονδων του νομού, τον όρκο «που ενώνει τους Γάλλους μεταξύ τους και με το βασιλιά τους για να υπερασπιστούν την ελευθερία, το σύνταγμα και το νόμο». Ο βασιλιάς από τη μεριά του ορκίστηκε – ψεύτικα – πίστη στο έθνος και στο νόμο. 300.000 άνθρωποι χαιρέτησαν με γιορταστική διάθεση την «επαναποκτημένη ομόνοια».

Τα 48 τμήματα

1. Κεραμεικός
2. Σανς Ελιζέ
3. Ρουλ (Ρεπιμπλικ)
4. Παλέ Ρουαγιάλ (Μπιτ ντε Μουλέν - Μοντάν)
5. Πλας Βεντόμ (Πικ)
6. Μπιμπλιοτέκ («1792», Λε Πελετιέ)
7. Γκρανζ Μπατελιέρ (Μιραμπό - Μον Μπλαν)
8. Λούβρο (μουσείο)
9. Ορατουάρ (Γκαρντ Φρανσέζ)
10. Αλ ο Μπλε
11. Ποστ (Κοντρά Σοσιάλ)
12. Πλας Λουί XIV (Μελ - Γουλιέλμος Τέλος)
13. Φοντέν Μονμορενσί (Μολιέρος και Λαφοντέν - Βρούτος)
14. Μπον Νουβέλ
15. Πονσό (Αμί ντε λα Πατρί)
16. Μοκονσέιγ (Μπον Κονσέιγ)
17. Μαρσέ ντεσ Ινοσάν (Αλ - Μαρσέ)
18. Λομπάρ
19. Αρσι
20. Φομπούρ - Μονμάρτρ
21. Πουασονιέρ
22. Μποντί
23. Ταμπλ
24. Ποπενκούρ
25. Μοντρέιγ
26. Κενζ Βεν
27. Γκραβιγέρ
28. Φομπούρ - Σεν Ντενί (Φομπούρ ντι Νορ)
29. Μπομπούρ (Ρεϊνιόν)
30. Ανφάν Ρουζ (Μαρέ - Λ' Ομ Αρμέ)
31. Ρουά ντε Σισίλ (Ντρουά ντε λ' Ομ)

32. Οτέλ ντε Βιλ (Μεζόν Κομίν - Φιντελιτέ)
33. Πλας Ρουαγιάλ (Φεντερέ - Εντιβιζιμπιλιτέ)
34. Αρσενάλ
35. Ιλ Σεν Λουί (Φρατερνιτέ)
36. Νοτρ Νταμ (Σιτέ - Ρεζόν)
37. Ανρί IV (Πον Νεφ - Ρεβολισιονέρ)
38. Ενθαλίντ
39. Φοντέν Γκρενέλ
40. Κατρ Νασιόν (Ουνιτέ)
41. Τεάτρ Φρανσέ (Μαρσείγ - Μαρσείγ και Μαρά-Μαρά)
42. Κρουά Ρουζ (Μπονέ Ρουζ)
43. Λιξαμπούρ (Μιτιούς Σκεβόλα)
44. Τερμ ντε Ζιλιέν (Μπορπέρ - Σαλιέ)
45. Σεν Ζενεβιέβ (Παντεόν Φρανσέ)
46. Ομπσερβατουάρ
47. Ζαρντέν ντε Πλαντ (Σαν Κιλότ)
48. Γκομπελέν (Φινιστέρ)

Το κίνημα των ομοσπονδιών ερμήνευσε την πατριωτική προσπάθεια για εθνική ενότητα και πιστοποίησε ότι οι μάζες υποστήριζαν τη νέα τάξη πραγμάτων. Ο Μερλέν (Merlin) από το Ντουέ αναφέρθηκε σ' αυτό στις 28 του Οκτώβρη, όταν με την ευκαιρία της αντιδικίας με τις εύπορες γερμανικές τάξεις της Αλσατίας αντέταξε στο κράτος-δυνάστη το έθνος σαν οικειοθελή ένωση. Παρ' όλα αυτά, ο λαός που πανηγύριζε στις 14 του Ιούλη 1790 δεν επισκίασε το πολιτικό και κοινωνικό νόημα του ρόλου που έπαιξε ο Λαφαγέτ κατά τη διάρκεια της γιορτής. Η διοικούμενη από το ινδαλμα της αστικής τάξης Εθνοφρουρά ήταν μια μονάδα μέσα στην οποία βρέθηκαν πάλι οι κάτοχοι ιδιοκτησίας και προς το παρόν θα παραμείνουν παρά το οδυνηρό ερώτημα του Ροβεσπιέρου στις 27 του Απριλή 1791: «Το να είναι κανείς οπλισμένος για την προσωπική του προστασία είναι δικαίωμα του κάθε ανθρώπου ανεξαιρέτα. Το να είναι οπλισμένος για την προστασία της πατρίδας είναι δικαίωμα κάθε πολίτη: Μήπως, λοιπόν, εκείνοι που είναι φτωχοί, θα γίνουν ξένοι και σκλάβοι;» Στη γιορτή της ομοσπονδίας ο λαός ήταν περισσότερο θεατής παρά ενεργό πρόσωπο· η Εθνοφρουρά εκπροσωπούσε την ένοπλη εξουσία της αστικής τάξης σε αντίθεση με το στρατό, την ένοπλη εξουσία της βασιλείας.

Στρατός σε διάλυση: Νανσί

Η ταξική διαμάχη, στο μεταξύ, έθιξε και το στρατό που είχε αποδιοργανωθεί από τη λιποταξία ευγενών αξιωματικών στο εξωτερικό και επιπλέον είχε παραμεληθεί εδώ και χρόνια σαν συνέπεια της έλλειψης πόρων. Οι αξιωματικοί, που για τον έναν ή τον άλλο λόγο παρέμεναν, αισθάνονταν όλο και περισσότερο θιγμένοι από τις μεταρρυθμίσεις της Συντακτικής. Η δύσκαμπτη στάση τους, πάλι, τους έφερνε σε αντίθεση με τους στρατιώτες που είχαν πατριωτική διάθεση και των οποίων η πατριωτική συνείδηση θρεφόταν από τις επισκέψεις σε λέσχες και λαϊκές εταιρίες. Η αμοιβαία δυσπιστία αυξανόταν αλματώδως.

Η Εθνοσυνέλευση αποδείχτηκε ανίκανη να λύσει το στρατιωτικό πρόβλημα. Βέβαια, ξεκινούσε από το γεγονός ότι η εθνική υπεράσπιση και η υπεράσπιση της επανάστασης συνδέονταν μεταξύ τους. Πώς, όμως, μπορούσε ο στρατός του βασιλιά να ξεφύγει από την επιρροή της αριστοκρατίας, χωρίς να οδηγηθεί σε μια δημοκρατική επανάσταση; Οι άνδρες της Συντακτικής, δέσμιοι των προκαταλήψεών τους μέσα στα κοινωνικά τους όρια, αρκούσαν σε ημίμετρα όπως η αύξηση του μισθού, η βελτίωση της στρατιωτικής διοίκησης και ο μετριασμός των θάρβαρων υπηρεσιακών και πειθαρχικών κανονισμών.

Καθώς πλήθαιναν οι ανταρσίες στις φρουρές και τα πολεμικά λιμάνια, ο Λαφαγέτ σαν ευγενής και μόνιμος αξιωματικός δεν δίστασε και πήρε το μέρος των αρχηγών του στρατού. Μετά από μια άρνηση στο Νανσί των αξιωματικών να επιτρέψουν στους στρατιώτες τον έλεγχο των ταμείων του συντάγματος, πράγμα που οδήγησε σε σοβαρή εξέγερση, η Συντακτική στις 16 του Αυγούστου 1790 θέσπισε αμέσως με διάταγμα σαν έγκλημα πρώτου βαθμού ενάντια στο έθνος, την προσβολή με ένοπλη βία των νόμων που εξέδιδε αυτή και επικύρωνε ο βασιλιάς.

Ο μαρκήσιος Μπουιγέ (Marquis Bouillé), διοικητής της στρατιωτικής περιφέρειας του Μετς και κουνιάδος του Λαφαγέτ, έπνιξε τότε την ανταρσία στο αίμα. Είκοσι από τους αρχηγούς έβαλε να τους τουφεκίσουν και γύρω στους σαράντα ελβετούς μισθοφόρους από το σύνταγμα Σατοβιέ να τους στείλουν στα κάτεργα. Ο Λαφαγέτ τον υποστήριξε. Μ' αυτόν τον τρόπο πρόσφερε ένα έναυσμα στην αντεπανάσταση και η δημοτικότητα του εξαφανίστηκε, τόσο γρήγορα μετά από τη γιορτή της ομοσπονδίας! «Μπορεί ακόμα να αμφιβάλλει κανείς», έγραφε ο Μαρά στο *Φίλο του Λαού* στις 12 του Οκτώβρη 1790, «ότι ο μεγάλος στρατηγός, ο ήρωας δύο κόσμων, ο αθάνατος παλινόρθωτης

της ελευθερίας, δεν είναι ο αρχηγός των αντεπαναστατών, η ψυχή όλης της συνωμοσίας ενάντια στην πατρίδα;»

Την ίδια στιγμή, το επισκοπάτο προκάλεσε έναν εκκλησιαστικό πόλεμο. Η αριστοκρατία άρχισε, παρ' όλες τις διαθεβαιώσεις για την αναγκαιότητα εθνικής αρμονίας, να προετοιμαστεί για τον εμφύλιο πόλεμο. Ναι, ο ίδιος ο Λουδοβίκος XVI προετοιμαζόταν σοβαρά να καλέσει το εξωτερικό σε βοήθεια. Έτσι κλονίστηκε το έδαφος στο οποίο στηριζόταν η πολιτική του ταξικού συμβιβασμού του Λαφαγέτ και μιας συμφιλίωσης του έθνους και της μοναρχίας. Κατά τα τέλη της χρονιάς του 1790, σαν συνέπεια των παραπάνω, η επανάσταση επιτάχυνε για μιαν ακόμη φορά την πορεία της.

2. Η ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

Μέσα σ' όλες τις διαμάχες, η Εθνοσυνέλευση αφοσιωνόταν με επιμονή στο δικό της έργο. Δεν έδειχνε καμιά βιασύνη να παρουσιάσει στη βουλή το έτοιμο σύνταγμα και να διαλυθεί, αντίθετα, ανανέωνε την εντολή που είχε λάβει. Σαν τέκνα του διαφωτισμού, οι άνδρες της Συντακτικής ήθελαν να ορθολογικοποιήσουν την κοινωνία και τους θεσμούς της. Απέδιδαν στις αρχές, στις οποίες θα έπρεπε να στηρίζονται, καθολική ισχύ. Σαν εκπρόσωποι, ωστόσο, της αστικής τάξης, αντιμέτωποι ήδη με μια ενεργό αντεπανάσταση, όπως και με τις λαϊκές δυνάμεις που προωθούνταν, προσάρμοσαν το σύνταγμα στο πνεύμα των ταξικών τους συμφερόντων και δεν δίστασαν, όπου ήταν αναγκαίο, να παρακάμψουν ακόμα και τις αρχές που είχαν οι ίδιοι πανηγυρικά διακηρύξει. Πάλευαν με μια πραγματικότητα που βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, φυλάγονταν από τις αφηρημένες έννοιες και προσαρμόζονταν στις περιστάσεις. Αυτή η αντίφαση εξηγεί και τον ασταθή χαρακτήρα του πολιτικού τους έργου, που ήδη το 1792 κατέρρευσε, καθώς και τον απόηχο των διακηρυγμένων απ' αυτούς αρχών που μέχρι σήμερα δεν έχει εντελώς σβήσει.

Τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη

Αυτές οι αρχές βρήκαν την κλασική τους έκφραση στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, σύμφωνα με το

προοίμιο της οποίας «η άγνοια, η λήθη ή η περιφρόνηση» αποτελούν τις μοναδικές αιτίες της κακοτυχίας των κρατών ή της διαφθοράς των κυβερνήσεων. Από τώρα και στο εξής «απλές και αδιαμφισβήτητες αρχές» θα εγγυώνταν τη διατήρηση του συντάγματος και την ευτυχία όλων» ήταν η αισιόδοξη πίστη μιας ανερχόμενης τάξης στην παντοδυναμία του λογικού σε αρμονία με το πνεύμα της εποχής του διαφωτισμού.

Η Διακήρυξη που έγινε αποδεκτή στις 26 του Αυγούστου 1789, αποτέλεσε, θα λέγαμε, την κατήχηση της νέας τάξης πραγμάτων. Οποσδήποτε δεν περικλείει το σύνολο της σκέψης της Συντακτικής. Έτσι, η ελευθερία της οικονομίας, στην οποία τόσο μεγάλη έμφαση έδινε η αστική τάξη, δεν αναφέρεται ρητά. Ωστόσο, ο πρόλογος που αναφέρει τη θεωρία του φυσικού δικαίου και το άρθρο 17, που συμπεριλήφθηκε απρογραμμάτιστα, ορίζουν επακριβώς την ουσία των δικαιωμάτων του ατόμου και του έθνους. Η αξίωσή της να έχει γενική ισχύ υπερβαίνει αισθητά τον εμπειρικό χαρακτήρα των βρετανικών ελευθεριών που είχαν διακηρυχτεί τον 17ο αιώνα. Οι αμερικάνικες διακηρύξεις από την εποχή του πολέμου της ανεξαρτησίας είχαν επίσης απαιτήσει την καθολικότητα του φυσικού δικαίου, αλλά με περιορισμούς που μείωναν τη βαρύτητά τους.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα προσήκουν στο άτομο απέναντι σε κάθε κοινωνία και σε κάθε κράτος. Είναι φυσικά και απαράγραπτα δικαιώματα, η διαφύλαξη των οποίων αποτελεί το στόχο κάθε πολιτικού οργανισμού (άρθρο 2). «Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και ίσοι ως προς τα δικαιώματά τους» (άρθρο 1). Αυτά τα δικαιώματα είναι: ελευθερία, ιδιοκτησία, ασφάλεια και αντίσταση στην καταπίεση (άρθρο 2). Το δικαίωμα στην αντίσταση επρόκειτο, βέβαια, να δικαιολογήσει περισσότερο τις περασμένες παρά τις μελλοντικές εξεγέρσεις.

Η ελευθερία ορίζεται σαν το δικαίωμα «να κάνει κανείς όλα όσα δεν βλάπτουν τον άλλο». Περιορίζεται μόνο από την ελευθερία του άλλου (άρθρο 4). Συνίσταται προπάντων στην ελευθερία του προσώπου, την εγγύηση ενάντια στην αυθαίρετη καταγγελία και σύλληψη (άρθρο 7), στην αποδοχή της αθωότητάς του μέχρι απόδειξης του αντιθέτου (άρθρο 9). Σαν κύριοι του εαυτού τους, οι άνθρωποι μπορούν να μιλάνε και να γράφουν, να τυπώνουν και να δημοσιεύουν ελεύθερα, στο μέτρο που η έκφραση της γνώμης τους δεν διαταράσσει την έννομη τάξη (άρθρο 10) ή εκτός από ορισμένες, προσδιορισμένες από το νόμο, περιπτώσεις όταν αυτή καταχράται την ελευθερία (άρθρο 11). Οι άνθρωποι είναι επίσης ελεύθεροι να αποκτούν και να κατέχουν. Η ιδιοκτησία είναι σύμφωνα με το άρθρο 2 ένα απαράγραπτο φυσικό δικαίωμα και

σύμφωνα με το άρθρο 17 απαράβατο και ιερό. Από κανέναν λοιπόν δεν μπορεί να αφαιρεθεί η ιδιοκτησία του, εκτός από την περίπτωση μιας νομικά προσδιορισμένης κρατικής ανάγκης και με τον όρο μιας δίκαιης προηγούμενης αποζημίωσης (άρθρο 17)· έτσι περιγράφεται συγκεκριμένα η επικύρωση της εξαγοράς των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.

Η ισότητα συνδέεται στη Διακήρυξη με την ελευθερία. Η αστική τάξη την είχε απαιτήσει ρητά από την τάξη των ευγενών, οι αγρότες από τα αφεντικά τους. Πρόκειται, βέβαια, μόνο για την ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο. Τίτλοι, θέσεις και δημόσια αξιώματα είναι προσιτά σε όλους ανεξάρτητα από καταγωγή (άρθρο 6). Οι κοινωνικές διαφορές βασίζονται πια μόνο στην κοινωνική ωφελιμότητα (άρθρο 1), την αρετή και το ταλέντο (άρθρο 6). Οι φόροι πρέπει να κατανέμονται στους πολίτες, λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητές τους, σύμφωνα με ένα ενιαίο σύστημα.

Το κράτος δεν είναι πια αυτοσκοπός. Δεν έχει κανέναν άλλο στόχο, εκτός από το να εξασφαλίσει στους πολίτες ότι θα απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους. Αν το κράτος δεν ανταποκριθεί σ' αυτόν το στόχο, οι πολίτες θα προβάλουν αντίσταση στην καταπίεση (άρθρο 2). Το έθνος, δηλαδή το σύνολο των πολιτών, είναι κυρίαρχο (άρθρο 3), ο νόμος έκφραση της κοινής θέλησης. Όλοι οι πολίτες έχουν προσωπικά ή μέσω των εκπροσώπων τους το δικαίωμα να συνεισφέρουν στη διαμόρφωσή του (άρθρο 6). Διάφορες κατευθυντήριες αρχές εξυπηρετούν την εξασφάλιση της κυριαρχίας του έθνους: ο χωρισμός των εξουσιών, χωρίς τον οποίο, σύμφωνα με τον Μοντεσκιέ, δεν υπάρχει σύνταγμα (άρθρο 16), το δικαίωμα επίβλεψης των πολιτών ή των εκπροσώπων τους στους δημόσιους πόρους και στη διαχείριση (άρθρα 14 και 15).

Η διακήρυξη των φιλοσόφων που απευθύνονται διαχρονικά σ' όλους τους λαούς, φέρει παρ' όλα αυτά μια ταξική σφραγίδα. Συνταγμένη από ανήσυχους ιδιοκτήτες, θρίθει από μικροπρεπείς πίνακες απαγορεύσεων που προξένησαν εντύπωση ακόμα και στον Μιραμπό, στο τεύχος 31 στον *Ταχυδρόμο της Προβηγκίας*:

«Η γυμνή Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, εφαρμοσμένη σε κάθε εποχή, σε κάθε λαό, σε όλα τα ηθικά και γεωγραφικά πλάτη της υδρογείου, ήταν αναμφισβήτητα μια μεγάλη και ωραία ιδέα. Θα ήταν ωστόσο καλό ίσως, αν όχι να θέσουμε, τουλάχιστον να συμφωνήσουμε πάνω στις βάσεις του δικού μας κώδικα, πριν να σκεφτούμε τόσο γενναιόδωρα τον κώδικα των άλλων εθνών. Σε κάθε βήμα που προχωράει η συνέλευση για τη διάδοση

των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τα βλέπει κανείς αποξενωμένα από την κακή χρήση που μπορούν να κάνουν οι πολίτες [...] Έτσι εξηγούνται οι συχνοί περιορισμοί, τα σχολαστικά μέτρα προφύλαξης και οι όροι σε όλα τα παρακάτω άρθρα, που σχεδόν παντού αντικαθιστούν τα δικαιώματα με υποχρεώσεις. Αποτελούν πραγματικά δεσμά της ελευθερίας που από πολλές απόψεις θα αφορούν τις πιο ενοχλητικές λεπτομέρειες της νομοθεσίας και θα περιγράφουν τον δεσμευμένο από τους νόμιμους κανόνες της πολιτικής του κατάσταση και όχι τον από τη φύση ελεύθερο άνθρωπο.

Οι άνδρες της Συντακτικής ενήργησαν σκόπιμα. Πίσω από μια διατύπωση που αξίωνε να έχει παγκόσμια ισχύ, επιτέλεσαν την εργασία που απαιτούσαν απ' αυτούς οι περιστάσεις. Δικαιολογώντας τις εξεγέρσεις ενάντια στη βασιλική αυθεντία που είχαν προηγηθεί, ήθελαν ταυτόχρονα να προστατευτούν από ενέργειες των λαϊκών μαζών ενάντια στο έργο που είχαν οι ίδιοι επιτελέσει· σ' αυτό οφείλονται οι οφθαλμοφανείς ασυνέπειες του ντοκουμέντου τους. Το πρώτο άρθρο διακηρύσσει την ισότητα όλων των ανθρώπων, αλλά την υποτάσσει στην κοινωνική ωφελιμότητα. Το έκτο άρθρο αναγνωρίζει την ισότητα απέναντι στους φόρους και στο νόμο, χωρίς να θίγει την ανισότητα των σχέσεων ιδιοκτησίας. Η ιδιοκτησία, σύμφωνα με το άρθρο δύο, αποτελεί απαραίτητο φυσικό δικαίωμα του ανθρώπου, ενώ η ουσιαστική πλειοψηφία, που αποτελείται από αυτούς δεν έχουν καθόλου ιδιοκτησία και βρίσκεται σε αντίθεση μ' αυτό, δεν ενοχλεί ούτε στο ελάχιστο τη συνέλευση. Η «ανεξιθρησκεία», σύμφωνα με το άρθρο 10, ανέχεται τις μη καθολικές θρησκείες στο μέτρο που «οι διακηρύξεις τους δεν διαταράζουν τη νόμιμα επιβλημένη τάξη». Όμως, μόνο την καθολική εκκλησία βοηθάει υλικά το κράτος. Οι προτεστάντες και οι Εβραίοι, που πριν το 1789 είχαν δοκιμάσει διακρίσεις σε βάρος τους και μερικές φορές και άσχημες διώξεις, ενσωματώνονται θέβαια στον πολιτικό οργανισμό, αλλά πρέπει να αρκεστούν στην ελευθερία της ιδιωτικής άσκησης των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Κάθε πολίτης επιτρέπεται να λέει, να γράφει και να τυπώνει ό,τι θέλει, διαβεβαιώνει το ενδέκατο άρθρο. Όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο νόμος μπορεί να τιμωρήσει την «κατάχρηση της ελευθερίας».

Οι αρχές που παραβιάζονται

Όταν το θέμα ήταν να αναπλαστεί η Γαλλία, οι αστοί νομικοί και στοχαστές στη Συντακτική δεν αφέθηκαν να οδηγηθούν σε αμηχανία

ούτε μέσα από γενικές αρχές ούτε μέσα από τον καθαρό λόγο. Σαν ρεαλιστές που ήταν αναγκασμένοι να διευκολύνουν τον έναν για να κρατήσουν μέσα σε κάποια πλαίσια τους άλλους, λίγο νοιάζονταν για τις αποκλίσεις από τον βασικό τους νόμο.

Τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη επεκτάθηκαν με δυσκολία σε όλους τους Γάλλους: στους προτεστάντες στις 24 του Δεκέμβρη 1789, στους σφαρδικούς Εβραίους ισπανοπορτογαλικής καταγωγής στις 28 του Γενάρη 1790, στο ανατολικό θρησκευτικό παρακλάδι των Α-σκενάζιμ στην Αλσατία μόλις στις 27 του Νοέμβρη 1791. Στις 28 του Σεπτέμβρη διακηρύχτηκε ότι καταργήθηκε η δουλεία στη Γαλλία, διατηρήθηκε, ωστόσο, στις αποικίες, αφού η κατάργησή της θα έβλαπτε τα συμφέροντα των μεγαλοαποίκων. Μάλιστα, αμφισβητήθηκαν τα πολιτικά δικαιώματα για τους προσωπικά ελεύθερους «έγχρωμους», μιγάδες τις περισσότερες φορές, αφού η συνέλευση είχε αποφασίσει, παρακάμπτοντας τη φιλοσοφία, ότι στις αποικίες η άσπρη επιδερμίδα αποτελούσε προϋπόθεση για να είναι κανείς πολίτης. Τέλος, στους εργάτες η συντακτική αρνιόταν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και την απεργία.

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη διακήρυττε το δικαίωμα όλων των πολιτών να συμβάλλουν στη νομοθεσία. Όμως, ένας νόμος στις 22 του Δεκέμβρη 1789 έδινε το δικαίωμα ψήφου μόνο στους κατόχους ιδιοκτησίας και χωρίζε τους Γάλλους σε τρεις κατηγορίες:

«Οι παθητικοί πολίτες» αποκλείονταν από το εκλογικό δικαίωμα, επειδή ήταν αποκλεισμένοι από την ιδιοκτησία. Σύμφωνα με τον Σιεγές που επινόησε αυτή τη διαβάθμιση, έχουν δικαίωμα «να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, την ιδιοκτησία τους, την ελευθερία τους», όχι όμως και «να λάβουν ενεργό μέρος στη διαμόρφωση της κρατικής εξουσίας». Έτσι, τρία εκατομμύρια Γάλλοι στερούνταν με μια μονοκονδυλιά το εκλογικό τους δικαίωμα.

Οι «ενεργοί πολίτες» ήταν κατά τον Σιεγές «οι πραγματικοί μέτοχοι της μεγάλης κοινωνικής επιχείρησης». Πρόκειται για εκείνα τα τέσσερα περίπου εκατομμύρια που πλήρωναν κάθε χρόνο άμεσους φόρους που ισοδυναμούσαν τουλάχιστον με την τοπική αξία τριών ημερομισθίων. Συγκεντρώνονταν σε προκαταρκτικές ή προεκλεκτορικές συνελεύσεις, για να ορίσουν σ' αυτές τους κοινοτικούς εκπροσώπους και τους εκλέκτορες.

Οι εκλογείς ή εκλέκτορες, ένας ανά εκατό ενεργούς πολίτες, επομένως μόλις 50.000 σ' όλη τη Γαλλία, έπρεπε να αποδίδουν άμεσους φόρους που ισοδυναμούσαν με τουλάχιστον δέκα μεροκάματα. Συνυθροίζονταν σε εκλογικές συνελεύσεις των πρωτευουσών των νομών,

για να εκλέξουν τους αντιπροσώπους της Εθνοσυνέλευσης, τους δικαστές και τα μέλη της περιφερειακής διοίκησης. Τέλος, οι αντιπρόσωποι από τους οποίους απαρτιζόταν η νομοθετική συνέλευση (*Legislative*) έπρεπε να κατέχουν γη και να πληρώνουν άμεσους φόρους όχι λιγότερο από «ένα μάρκο ασήμι» (γύρω στις 52 λίβρες).

Αυτό το φορολογικό ταξικό εκλογικό δικαίωμα κατέληγε να αντικαταστήσει την πρωτοκαθεδρία της κληρονομικής αριστοκρατίας με την αριστοκρατία του πλούτου σε δύο βαθμίδες και να κρατήσει τις λαϊκές μάζες μακριά από την πολιτική δράση.

Ο Καμίλ Ντεμουλνέν έγραφε σχετικά:

«Για να καταδειχτεί ο πλήρης παραλογισμός του διατάγματος, αρκεί να πούμε ότι σύμφωνα μ' αυτό ο Ρουσό, ο Κορνέιγ και ο Μαμπλί δεν θα μπορούσαν να εκλεγούν... Αλλά τι εννοείτε, στ' αλήθεια, μ' αυτή την τόσο συχνά επαναλαμβανόμενη λέξη "ενεργοί πολίτες;" "Ενεργοί πολίτες" είναι εκείνοι που κατέλαβαν τη Βαστίλλη, εκείνοι που κάνουν τη γη καλλιεργήσιμη, ενώ οι ακαμάτηδες του κλήρου και της Αυλής, παρά τη μεγάλη έκταση των κτημάτων τους, δεν είναι τίποτε περισσότερο από άχρηστοι που μπορούν να παρομοιαστούν με εκείνο το δέντρο του ευαγγελίου που δεν κάνει καρπούς και πρέπει να παραδοθεί στη φωτιά».

Στο Φίλο του Λαού στις 18 του Νοέμβρη 1789, ο Μαρά προέβλεπε τις αναπόφευκτες συνέπειες του εκλογικού νόμου πάνω στις λαϊκές τάξεις και τις καλούσε σε άμυνα:

«Έτσι, η λαϊκή εκπροσώπηση, αφού θα έχει διαμορφωθεί αναλογικά με τον άμεσο φόρο, θα επιστρέψει το βασίλειο στα χέρια των πλουσίων και η μοίρα των διαρκώς υποτελών, των διαρκώς υποδουλωμένων και των διαρκώς καταπιεσμένων φτωχών ποτέ δεν θα βελτιωθεί με ειρηνικά μέσα. Εδώ έχουμε χωρίς αμφιβολία μια τρανταχτή απόδειξη για την επίδραση του πλούτου στη νομοθεσία. Εξάλλου, η κυριαρχία των νόμων φτάνει μέχρι εκείνο το σημείο που οι λαοί επιθυμούν να υποταχτούν σ' αυτούς. Και όταν θα έχουν σπάσει το ζυγό των ευγενών, θα σπάσουν και το ζυγό του μεγάλου πλούτου».

Το πολιτικό εποικοδόμημα

Η Συντακτική αναγνώρισε την «ελευθερία» σε όλες της τις μορφές. Μ' αυτή εννοούσε τις πολιτικές ελευθερίες στον λογοκριτικό

τους περιορισμό και την ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας από τον ρυθμιστικό εξαναγκασμό. Το άτομο έπρεπε να είναι ελεύθερο για δημιουργική και παραγωγική διαμόρφωση, στην προσπάθειά του να κερδίσει και να χρησιμοποιήσει αυτό το κέρδος κατά βούληση.

Η πολιτική μεταρρύθμιση βρισκόταν σε εξέλιξη από την έναρξη των εργασιών της συνταγματικής επιτροπής στις 7 του Ιουλίου 1789. Τον Αύγουστο ακολούθησε η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη και τον Οκτώβρη η αποδοχή των πρώτων συνταγματικών άρθρων. Το Δεκέμβρη εκδόθηκε ο εκλογικός νόμος. Το καλοκαίρι του 1790 έγιναν ήδη αναγκαίες οι πρώτες τροποποιήσεις. Μόλις τον Αύγουστο του 1791 τερματίστηκε η συζήτηση για την τελική σύνταξη και στις 3 του Σεπτεμβρίου ψηφίστηκε· ήταν το μεγαλοαστικό σύνταγμα του 1791.

Η εκτελεστική εξουσία διατήρησε τη μοναρχική μορφή. Δύσκολα μπορούσε κανείς εκείνη την εποχή να αντιληφθεί με άλλον τρόπο ένα μεγάλο κράτος, και στις 22 του Σεπτεμβρίου 1789 η Εθνοσυνέλευση την έθεσε σε ψηφοφορία.

Οπωσδήποτε περιόριζε τις δικαιοδοσίες του βασιλιά. Η θέλησή του δεν έχει πια ισχύ νόμου· όλη η εξουσία πηγάζει από το έθνος και η νομοθεσία στηρίζεται στην Εθνοσυνέλευση:

«Δεν υπάρχει στη Γαλλία ανώτερη αυθεντία από το νόμο· ο βασιλιάς κυβερνά μόνο μέσω αυτού και μόνο με τη δύναμη των νόμων μπορεί να αξιώσει υπακοή».

Από την άλλη μεριά ωστόσο, η βασιλεία έπρεπε να διατηρηθεί αρκετά ισχυρή, ώστε να εξασφαλίσει σε περίπτωση ανάγκης την αστική τάξη ενάντια στο λαό. Μ' αυτό το πνεύμα, η Συνέλευση ήδη στις 11 του Σεπτεμβρίου είχε εκφραστεί υπέρ ενός βέτο που επέτρεπε στο βασιλιά να προβάλλει εμπόδια σε υπερβολικά δημοκρατική νομοθεσία. Αν και μόνο ανασταλτικά, εντούτοις παραχωρούσε στη Συνέλευση το ρόλο του διαιτητή, σε περίπτωση που ο βασιλιάς κατόρθωνε μια επιστροφή στην απολυταρχία ή, όπως τον συμβούλευε ο Μιραμπό να κάνει, στηριζόταν στο λαό, για να αποτινάξει την κηδεμονία των αστών προκρίτων. Η δημιουργία μιας γερουσίας δεν έγινε αποδεκτή, ώστε να αποκλειστούν οι κληρονομικοί ευγενείς που ήταν στενά συνδεδεμένοι με την παλιά μοναρχία. Αρνήθηκε στο βασιλιά το δικαίωμα διάλυσης της βουλής, για να του δέσουν τα χέρια απέναντι στη μεγαλοαστική τάξη που, σαν κύριος υπεράνω των νομοθετικών σωμάτων, άφηνε να διακηρυχτεί η μονιμότητά τους.

Αυτός ο «βασιλιάς των Γάλλων», κληρονομικός, αλλά υποταγ-

μένος στο σύνταγμα στο οποίο και ορκίζεται, είναι διορισμένος υπάλληλος με 25 εκατομμύρια ετήσιες αποδοχές. Η νομοθετική εξουσία ανήκει σε μια μόνο βουλή, εκλεγμένη για δύο χρόνια σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο με δύο κατηγορίες εκλογέων-ιδιοκτητών, τη νομοθετική Εθνοσυνέλευση των 745 αντιπροσώπων. Είναι απαραβίαστη, έχει την πρωτοβουλία της κατάθεσης των νομοσχεδίων, επιθλέπει την εργασία των υπουργών που μπορούν να διωχθούν από ένα Ανώτατο Εθνικό Δικαστήριο για αδικήματα «κατά της εθνικής ασφάλειας και του συντάγματος». Ελέγχει την εξωτερική πολιτική μέσω της επιτροπής της για τη διπλωματία και αποφασίζει για το στρατιωτικό σώμα. Στα οικονομικά ζητήματα έχει κυρίαρχο ρόλο. Με το να συνέρχεται και να καθορίζει η ίδια τον τόπο και τη διάρκεια των συνεδριάσεών της, είναι ανεξάρτητη από το βασιλιά που δεν του επιτρέπεται να τη διαλύσει. Όταν αποτανθεί κατευθείαν στο λαό κηρύσσοντας κατάσταση εθνικής ανάγκης, μπορεί να αγνοήσει ακόμα και το βέτο του.

Ο καπιταλισμός του ελεύθερου συναγωνισμού

Αφού η πραγματική πολιτική εξουσία θρискόταν, κάτω από το πρόσχημα της μοναρχίας, στα χέρια της μεγαλοαστικής τάξης που προστατευόταν από τον εκλογικό νόμο, αυτή εξουσίαζε ακόμα περισσότερο την οικονομική ζωή.

Γι' αυτό βέβαια η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη δεν μνημονεύει πουθενά την οικονομική ελευθερία, αφού για την πλειοψηφία της Συντακτικής φαινόταν αυτονόητη. Προφανώς, όμως, και επειδή οι λαϊκές τάξεις παρέμεναν ευνοϊκά διατεθειμένες απέναντι στο παλιό σύστημα της επίσημης ρύθμισης και του καθορισμού των τιμών. Όταν οι καπιταλιστές φώναζαν για ελεύθερο συναγωνισμό, ο λαός επιδείκνυε μάλλον έναν προκαπιταλιστικό τρόπο σκέψης. Η οικονομική κρίση, με την οποία έφτασε στο αποκορύφωμά της μετά από την κακή σοδειά του 1788 μια δεκάχρονη φάση ύφεσης, έκρυβε στοιχεία διάλυσης της Τρίτης Τάξης. Το ελεύθερο εμπόριο σιτηρών που είχε θεσπίσει ο Μπριέν και αμέσως είχε ξανακαταργήσει ο Νεκέρ, είχε προκαλέσει μια αύξηση της παραγωγής, το κέρδος της οποίας αποκόμιζε ουσιαστικά η αστική τάξη, ενώ ο λαός πλήρωνε το κόστος. Είχε κατηγορήσει τον τσιφλικά και τον εκκλησιαστικό δικαιούχο της δεκάτης για «αγορά όλης της ποσότητας» και σύντομα θα στρέψει την κριτική του ενάντια στους μιλωνάδες και αργότερα ενάντια στους φουρνάρηδες.

Το ερώτημα: ελεύθερο παιχνίδι των δυνάμεων της οικονομίας ή έλεγχος της οικονομίας; Ελευθερία του κέρδους ή δικαίωμα για ύπαρξη; θα επηρεάσει σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης την ιδέα που σχηματίζουν για το έθνος οι διάφορες τάξεις και στρώματα.

Η ελευθερία της ιδιοκτησίας προέκυψε από την «κατάργηση της φεουδαρχίας» μέσα από τα διατάγματα που ψηφίστηκαν από τις 5 μέχρι τις 11 του Αυγούστου. Ο εκτελεστικός νόμος της 15 του Μάρτη 1790 είχε υιοθετήσει τη διάκριση ανάμεσα στα χωρίς αποζημίωση καταργημένα εντελώς φεουδαρχικά απομεινάρια και «όλα τα άλλα» δικαιώματα που έπρεπε να εξαγοραστούν. Οι τιμές γι' αυτή την εξαγορά που ήταν εξαιρετικά υψηλές, καθορίστηκαν στις 3 του Μάη στο εικοσαπλάσιο της ετήσιας αξίας για τα δικαιώματα σε χρήμα και στο εικοσιπενταπλάσιο για τους φόρους σε είδος. Ο γεωργός έπρεπε επιπλέον να εξοφλήσει υπόλοιπα τόκων και πληρωμών. Οι μικροαγρότες ήταν λιγότερο σε θέση να κάνουν εξαγορά με τόσο αυστηρούς όρους, όσο δεν υπήρχαν κανενός είδους δυνατότητες πίστωσης. Απεναντίας, άφθονη χρήση της εξαγοράς έκαναν οι εύποροι γεωργοί και οι κάτοικοι των πόλεων που δεν καλλιεργούσαν οι ίδιοι τη γη. Για τους τελευταίους υπήρχε ο πειρασμός να φορτώνουν τα έξοδα της εξαγοράς στους μισθωτές τους και στους μισακάρηδες τους. Και η κατάργηση της δεκάτης απέβη σε όφελος των ιδιοκτητών: οι μισθωτές τους όφειλαν το αντίτιμο σε χρήμα, οι μισακάρηδες το μεριδίό τους στη σοδειά. Μια τέτοιου είδους κατάργηση της φεουδαρχίας δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να ικανοποιήσει τη μάζα της αγροτιάς και ο θυμός της ήδη το 1790 μεταστράφηκε σε ταραχές και μερικές φορές σε εξεγέρσεις.

Με την κατάργηση της φεουδαρχίας επιβλήθηκε μια καινούργια αντίληψη για την ιδιοκτησία. Στα απαράγραπτα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου, συμπεριλήφθηκε η ιδιοκτησία με την αστική σημασία της λέξης. Η ιδιοκτησία, όντας ελεύθερη, προσωπική, ολοκληρωτική, επιτρέποντας τη χρήση της ή την κατάργησή της όπως στο ρωμαϊκό δίκαιο, δεν έχει άλλα όρια, εκτός από εκείνα μιας άλλης ιδιοκτησίας, και σε πολύ μικρότερο βαθμό και τα κρατικά συμφέροντα. Μια αντίληψη που βρισκόταν σε διαμετρική αντίθεση όχι μόνο με την έννοια της φεουδαρχικής ανώτερης ιδιοκτησίας, αλλά και με τη γενική οικονομική αντίληψη μιας συλλογικής ιδιοκτησίας στην κοινοτική γη και μιας ιδιωτικής ιδιοκτησίας που επιφορτίζεται με υποχρεώσεις απέναντι στην κοινότητα του χωριού.

Η ελεύθερη καλλιέργεια επισφράγισε μια μακρόχρονη κοινωνική και νομική εξέλιξη στη γεωργική ατομική επιχείρηση. Υπονόμευσε το παλιό σύστημα της κοινοτικής καλλιέργειας του χωριού. Ο ιδιοκτήτης μπορούσε να καλλιεργήσει και να περιφράξει κατά βούληση

τη γη του που είχε απελευθερωθεί από την υποχρεωτική κοινή καλλιέργεια, μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη χέρσα γη. Ο αγροτικός νόμος (*code rural*) που ψηφίστηκε οριστικά στις 27 του Νοέμβρη 1791, δεν εφάρμοσε βέβαια όλες τις αρχές που επικύρωσε: η περιφράξη επιτράπηκε, ενώ διατηρήθηκαν τα δικαιώματα ελεύθερης βοσκής εκεί όπου βασίζονταν σε επίσημα έγγραφα και σε αναγνωρισμένο εθιμικό δίκαιο.

Η απελευθέρωση της παραγωγής στον αγροτικό τομέα ολοκληρώθηκε με την κατάργηση των συντεχνιών και των μονοπωλίων. Οπωσδήποτε και σ' αυτό η Συντακτική προχώρησε διστακτικά, αφού πολλές φορές συγκρούονταν μεταξύ τους αντιτιθέμενα συμφέροντα της αστικής τάξης.

Μόλις ενάμιση χρόνο μετά από τη θεωρητική απόρριψη τη νύχτα της 4 του Αυγούστου, κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης για τους φόρους επιτηδεύματος, ο αντιπρόσωπος ντ' Αλάρντ (*d' Allarde*), ανήγαγε την προβληματική σε έναν κοινό παρονομαστή: η συντεχνία καθώς και το μονοπώλιο είναι παράγοντες της ανατίμησης, αποκλειστικά προνόμια που πρέπει να καταργηθούν. Έτσι ένας νόμος από τις 2 του Μάρτη 1791 (*loi d' Allarde*) καταργούσε τις συντεχνίες, τις αδελφότητες και τις προνομιούχες μανιφακτούρες. Οι καπιταλιστικές παραγωγικές δυνάμεις αφαίρεσαν τις αλυσίδες τους. Ο καθένας επιτρεπόταν να διευθύνει όποια ανεξάρτητη επιχείρηση ή βιοτεχνία ήθελε. Μόνο ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης θα έπρεπε να ρυθμίζει την παραγωγή, τις τιμές και τους μισθούς.

Η αγορά εργασίας πρέπει να είναι ελεύθερη μέσα σε ένα τέτοιο σύστημα, καθώς επίσης και η αγορά παραγωγής. Οι ενώσεις των βοηθών γίνονται ελάχιστα ανεκτές, όπως και οι συντεχνίες των μαστόρων: ο οικονομικός φιλελευθερισμός γνωρίζει μόνο άτομα. Την άνοιξη του 1791 ξέσπασαν ισχυρά απεργιακά κύματα που ανησύχησαν την αστική τάξη. Μέσα σ' αυτό το κλίμα των βίαιων εργατικών απαιτήσεων, η Συντακτική εξέδωσε στις 14 του Ιούνη 1791 το «νόμο του Λεσαπελιέ». Απαγόρευε στους πολίτες του ίδιου επαγγελματικού κλάδου με αυστηρή τιμωρία «να παίρνουν αποφάσεις πάνω σε δήθεν κοινά συμφέροντα ή να συσκέπτονται γι' αυτά». Με λίγα λόγια απαγόρευε το συνεταιρισμό και την απεργία, πράγμα που δεν μπορεί να συμβιβαστεί με το αναγνωρισμένο δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι. Παρ' όλα αυτά, η «ελευθερία της εργασίας» είχε την υπεροχή απέναντι στην ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι. Σύνδεσμοι βοηθών και κοινά ταμεία αρωγής των εργατών καταργήθηκαν με διάταγμα, πράγμα που ισοδυναμούσε στην πράξη με την παράδοση των εργα-

τών και των βοηθών στην κρίση των επιχειρηματιών. Στις 20 του Ιούλη οι διατάξεις επεκτάθηκαν και στην ύπαιθρο.

Η απαγόρευση της απεργίας και του συνεταιρίζεσθαι αποτέλεσε έναν από τους θεμέλιους λίθους του καπιταλισμού του ελεύθερου συναγωνισμού. Ο φιλελευθερισμός, θεμελιωμένος πάνω στην αφηρημένη έννοια ενός κοινωνικού ισοπεδωτικού ατομισμού, αποδείχτηκε επωφελής, μόνο για τους οικονομικά ισχυρότερους.

Η ελευθερία του εσωτερικού εμπορίου πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Έτσι, σχεδόν εξαφανίστηκαν οι φόροι κατανάλωσης, ενώ, βέβαια, η άνοδος της αγοραστικής δύναμης των μαζών αντισταθμιζόταν με το παραπάνω από την άνοδο των τιμών. Γεννήθηκε μια γνήσια εθνική αγορά. Η ελευθερία στις οικονομικές συναλλαγές συμπλήρωνε την ελευθερία του εμπορίου. Η αγορά ομολόγων απελευθερώθηκε από κάθε εποπτεία, το ίδιο όπως και η αγορά εμπορευμάτων.

Το εξωτερικό εμπόριο ανακουφίστηκε με την κατάργηση των προνομιούχων εμπορικών εταιριών. Ωστόσο, οι όρκοι της Συντακτικής για το ελεύθερο εμπόριο δεν παράβλεπαν τον εξωτερικό συναγωνισμό, απόδειξη του ρεαλισμού των ανθρώπων του 1789 που χορήγησαν στην εθνική βιομηχανία έναν λογικό προστατευτικό δασμό.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και ανταλλαγής είχε ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται μέσα στα πλαίσια του φεουδαρχικού συστήματος ιδιοκτησίας. Ωστόσο η ελευθερία δράσης και κυκλοφορίας που επιβλήθηκε απελευθέρωσε την εμπορική και βιομηχανική δραστηριότητα μια για πάντα από τα δεσμά των προνομίων. Ο κορσές που είχε στενέψει υπερβολικά έσπασε πια, και η Συντακτική σήκωσε πανιά για την επιτάχυνση της επέκτασής του.

Αποκέντρωση και νομική μεταρρύθμιση

Με το νόμο της 22 του Δεκέμβρη 1789 τη θέση της παλιότερης διαίρεσης της χώρας σε επαρχίες και περιφέρειες πήρε ένα ενιαίο σύστημα νομών που υποδιαιρούνταν σε διαμερίσματα, αυτά σε καντόνια και τα καντόνια σε κοινότητες (*communes*). Αρχικά είχε προταθεί μια γεωμετρική διαίρεση: κάθε νομός να περιλαμβάνει 320 τετραγωνικά μίλια, με 9 κοινότητες από 36 τετραγωνικά μίλια η καθεμία. Ο Μιραμπό αντιτάχτηκε σε μια τόσο μεγάλη σχηματοποίηση.

«Επιθυμώ μια διαίρεση που θα λαμβάνει υπόψη τις τοπικές συνθήκες, και όχι μόνο μια σχεδόν ιδανική μαθηματική διαίρεση

που μου φαίνεται ανεφάρμοστη. Επιθυμώ μια διαίρεση που δεν θα αποτελεί μόνο μια αναλογική εκπροσώπηση, αλλά και θα βοηθάει στην προσέγγιση της διοίκησης με τους διοικούμενους, ώστε να επιτρέψει μια μεγαλύτερη σύμπραξη των πολιτών. Τέλος ζητώ μια διαίρεση, που δεν φαίνεται να είναι κάποιος ιδιαίτερα ανατρεπτικός νεοτερισμός: επιτρέπει, αν μπορώ να το πω έτσι, να ληφθούν υπόψη οι προκαταλήψεις και επιπλέον οι ιδιαίτερες συνθήκες, μια διαίρεση που είναι επιθυμητή απ' όλες τις επαρχίες και βασίζεται σε ήδη υπαρκτές σχέσεις.»

Το διάταγμα της 15 του Γενάρη 1790 όριζε τον αριθμό των νομών σε 83. Τα όριά τους που λίγο έχουν αλλάξει μέχρι σήμερα καθορίστηκαν σύμφωνα με τις αρχές που έκφρασε ο Μιραμπό και ανταποκρίνονταν στα ιστορικά και γεωγραφικά δεδομένα. Παρ' όλα αυτά, έσπασαν το παραδοσιακό πλαίσιο της επαρχιακής ζωής και έδωσαν στη Γαλλία σαφώς καθορισμένες διοικητικές ενότητες που έγιναν αντικείμενο μίμησης από πολλές χώρες.

Οι κοινοτικές διοικήσεις αναδιοργανώθηκαν με το νόμο της 14 του Δεκέμβρη 1789. Οι ενεργοί πολίτες κάθε κοινότητας ψήφιζαν για δύο χρόνια ένα γενικό συμβούλιο που απαρτιζόταν από τη μια από πολιτικούς προκρίτους και από την άλλη από την κοινοτική διοίκηση (*corps municipal*). Η τελευταία περιελάμβανε τους κοινοτικούς υπαλλήλους, το δήμαρχο και έναν κοινοτικό επίτροπο, στις μεγαλύτερες πόλεις είχε και αναπληρωτές και έπρεπε να μεριμνά για τα συμφέροντα των πολιτών. Το δημοτικό συμβούλιο (*municipalité*) είχε διευρυμένες αρμοδιότητες: τον καθορισμό και την είσπραξη των φόρων, τη διατήρηση της τάξης με το δικαίωμα να κινητοποιεί την εθνοφρουρά και να κηρύσσει στρατιωτικό νόμο και, τέλος, την απλή αστυνομική δικαιοδοσία. Προκύπτοντας από άμεσες εκλογές, οι κοινοτικές διοικήσεις ήταν δημοκρατικότερες από τις διοικήσεις των διαμερισμάτων. Η ένταση της κοινοτικής ζωής ήταν, επομένως, ένα από τα χαρακτηριστικά της επαναστατικής Γαλλίας.

Η διοίκηση των νομών γινόταν από ένα συμβούλιο που εκλεγόταν για δύο χρόνια από την εκλογική συνέλευση του νομού. Αυτό καθόριζε μέσα από τα μέλη του ένα διευθυντήριο που συνεδρίαζε μόνιμα σαν το εξουσιοδοτημένο του εκτελεστικό όργανο. Ένας αναπληρωτής γενικός επίτροπος επέβλεπε την εφαρμογή των νόμων. Σε άμεση επικοινωνία με τους υπουργούς όφειλε να εκπροσωπεί το γενικό κρατικό συμφέρον. Στην πραγματικότητα, ήταν ο γραμματέας της διοικητικής υπηρεσίας. Το διευθυντήριο κληρονόμησε τις παλιές αρμοδιότητες των επιμελητών. Ο νομός, στον οποίο η κυβέρνηση δεν εκπροσωπού-

νταν από κανέναν άμεσο εκπρόσωπο, αποτελούσε λοιπόν, κατά κάποιον τρόπο, μια μικρή δημοκρατία μέσα στα χέρια της μεγαλοαστικής τάξης. Τα διαμερίσματα ήταν νομοί σε μικρογραφία. Τα καθήκοντά τους συνίσταντο στην πώληση των εθνικών κτημάτων και την κατανομή των φόρων στις κοινότητες. Τα καντόνια δεν διέθεταν δικό τους διοικητικό μηχανισμό.

Έτσι, το εκκρεμές μιας συγκεντροποιημένης φεουδαρχικής μοναρχίας, που είχε γίνει μισητή, έκλινε προς μια διευρυμένη αστική αυτοδιοίκηση, που τοποθετούσε την τοπική εξουσία στα χέρια των ανώτερων φορολογικών τάξεων. Βέβαια, ο βασιλιάς μπορούσε να παύσει τις περιφερειακές ή τοπικές αρχές και η Εθνοσυνέλευση να τις επανεγκαθιδρύσει. Όμως, και οι δυο δεν διέθεταν κανένα μέσο για να επιβάλλουν την πληρωμή των φόρων ή την τήρηση των νόμων από τους πολίτες ενάντια στη θέληση των εκλεγμένων σε κατώτερο επίπεδο ενώσεών τους.

Μια νομική μεταρρύθμιση αντικατέστησε τις αναρίθμητες ειδικές δικαιοδοσίες του παλιού καθεστώτος με ένα σύστημα κατώτερων δικαστηρίων μπροστά στα οποία ήταν όλοι ίσοι. Η δικαιοσύνη είχε σαν σκοπό να προστατεύει την ελευθερία του ατόμου και κατά συνέπεια να παρέχει εγγυήσεις στον κατηγορούμενο. Οι δικαστές εκλέγονταν από τους πολίτες.

Δικαστήρια ενόρκων καταρτίστηκαν μόνο στη σφαίρα του ποινικού δικαίου. Για το αστικό δίκαιο η Συντακτική υιοθέτησε μια αγγλική έννοια και όρισε, σύμφωνα με το νόμο της 16 του Αυγούστου 1790 έναν «ειρηνοδίκη» ανά καντόνι για τις μικροδιαφορές. Αν και υπήρχαν δυσκολίες στη σύνθεση των ειρηνοδικείων, επειδή οι επίτιμοι πάρεδροι επιδείκνυαν λίγο ζήλο, αποδείχτηκαν σαν ένα από τα μονιμότερα δημιουργήματα της Συντακτικής. Ένα υπηρεσιακό δικαστήριο που απαρτιζόταν από πέντε δικαστές και τον διορισμένο από το βασιλιά εισαγγελέα λειτουργούσε σαν εφετείο.

Η ποινική νομοθεσία του 1791 είχε τρεις βαθμίδες: το αστυνομικό δικαστήριο που αποτελούσαν κοινοτικοί υπάλληλοι, το καντονικό δικαστήριο της «σωφρονιστικής αστυνομίας» (*police correctionnelle*) από ειρηνοδίκη και δύο διαιτητές και το κακουργοδικείο στην πρωτεύουσα του διαμερίσματος. Οκτώ ένορκοι αποφάσιζαν για την ποινική δίωξη, δώδεκα άλλοι αποφάσιζαν για την «ενοχή» ή την «αθωότητα». Κληρώνονταν από καταλόγους ευκατάστατων ενεργών πολιτών και δεν μπορούσε να ασκηθεί έφεση ενάντια στην απόφασή τους.

Στην κορυφή της ιεραρχίας υπήρχαν δύο εθνικά δικαστήρια. Το ακυρωτικό δικαστήριο (27 του Νοέμβρη 1790) μπορούσε να ακυρώσει κάθε απόφαση, αλλά μόνο με βάση τις παρατυπίες κατά την εκδίκαση

της υπόθεσης ή παραβιάσεις του νόμου. Το «Εθνικό Ανώτατο Δικαστήριο» (*Haute Cour Nationale*, 10 του Μάη 1791) ήταν αρμόδιο για αδικήματα υπουργών και ανώτερων κρατικών υπαλλήλων, συγκεκριμένα όμως για αδικήματα ενάντια στην κρατική ασφάλεια.

Η απονομή της δικαιοσύνης ήταν ανεξάρτητη από το βασιλιά. Παρ' όλο που οι αποφάσεις ανακοινώνονταν στο όνομά του, είχαν γίνει υπόθεση του έθνους. Στην πραγματικότητα, όμως, η απονομή της δικαιοσύνης, όπως και η πολιτική και διοικητική εξουσία θρυσκόνταν στα χέρια της αστικής τάξης, που είχε αναδειχτεί μέσα από την αξία των ψήφων.

Η ατέλειωτη οικονομική ανέλιξη

Η φορολογική μεταρρύθμιση επέφερε ελαφρύνσεις στη μάζα των φορολογούμενων. Οι έμμεσοι φόροι καταργήθηκαν με εξαίρεση ένα τέλος καταχώρησης για τη γαιοκτησία και τα κινητά αγαθά, το τέλος χαρτοσήμου και τους δασμούς.

Το νέο σύστημα βασιζόταν σε τρεις μεγάλους άμεσους φόρους. Ο φόρος στα ακίνητα της 23 του Νοέμβρη 1790 επιβλήθηκε σαν βασικός φόρος, σύμφωνα με τη διδασκαλία των φυσιοκρατών, πάνω στο εισόδημα από τη γη, ωστόσο μια δίκαιη φορολόγηση θα απαιτούσε τη θέσπιση ενός εθνικού κτηματολογίου. Ο οικιακός φόρος της 13 του Γενάρη 1791 ρυθμίστηκε από το εισόδημα των μισθωμάτων ή την τοπική αξία του κτιρίου. Προέβλεπε κάποιες διευκολύνσεις για τις οικογενειακές δαπάνες και πρόσθετα τέλη για τους άγαμους. Ο φόρος επιτηδεύματος της 2 του Μάρτη 1791 αφορούσε το εισόδημα από το εμπόριο και τη βιομηχανία.

Η κατανομή και είσπραξη αυτών των φόρων, που είχε ανατεθεί στις κοινότητες, προκάλεσε δυσανεκσία. Τις περισσότερες φορές δεν διέθεταν ούτε τα μέσα και συχνά ούτε την καλή θέληση να εκπληρώσουν σωστά το άχαρο αυτό καθήκον.

Παρ' όλα αυτά, η σαφής φορολογική οργάνωση διατηρήθηκε στα βασικά της σημεία πάνω από έναν αιώνα. Όμως προς στιγμή, αύξησε τις οικονομικές δυσχέρειες, αφού οι παλιοί φόροι καταργήθηκαν ήδη από την 1 του Γενάρη 1791, όταν ο φόρος ακινήτων δεν είχε καλά-καλά αρχίσει να ισχύει και οι δυο άλλοι βασικοί φόροι δεν υπήρχαν ακόμα.

Οι ταραχές στις πόλεις και την ύπαιθρο είχαν επενεργήσει καταστροφικά για το κρατικό ταμείο. Οι αγρότες, που ήταν τώρα οπλισμέ-

νοι, αρνιόνταν απερίφραστα να πληρώσουν. Η Εθνοσυνέλευση θεώρησε την οικονομική στενότητα της μοναρχίας καταρχήν σαν πολύ κατάλληλο μέσο για να ασκήσει πίεση στον Λουδοβίκο και τους υπουργούς του. Τα δύο δάνεια που τελικά ψήφισε τον Αύγουστο του 1789 αποδείχτηκαν αποτυχία. Το ότι ο βασιλιάς έστειλε στο νομισματοκοπείο τα ασημικά του, ήταν απλά και μόνο μια συμβολική χειρονομία, ενώ η «έκτακτη πατριωτική εισφορά», που αποφασίστηκε στις 6 του Οκτώβρη, του ενός τετάρτου του εισοδήματος εξασφάλισε μια μικρή μόνο αύξηση των εσόδων. Στο μεταξύ αυξάνονταν συνέχεια τα έξοδα εξαιτίας της ανάληψης καινούργιων υποχρεώσεων και η κυβέρνηση επιβίωνε όπως-όπως.

Η οικονομική κρίση επέβαλε στη Συντακτική τη λήψη δύο μέτρων που θα έπρεπε να βαθύνουν την κοινωνική επανάσταση: την εθνικοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και τη δημιουργία ενός χαρτονομίσματος, του ασινιάτου. Από αυτά τα μέτρα μπορεί να κριθεί η σοβαρότητα των περιστάσεων που πίεζαν τη Συντακτική και έσπρωχναν την αστική τάξη να ξεπεράσει τη συστηματική εθνική οικοδόμηση που ικανοποιούσε τα συμφέροντά της. Εξαναγκασμένη να σκληρύνει τις αποφάσεις της, επιτάχυνε σε τελευταία ανάλυση μια επανάσταση, που ούτε είχε επιθυμήσει ούτε είχε προβλέψει μ' αυτό τον τρόπο.

Στις 10 του Οκτώβρη 1789 ο επίσκοπος Ταλεϊράν από το Οτάν πρότεινε να θεθεί στη διάθεση του έθνους η εκκλησιαστική περιουσία που υπολογιζόταν σε τρία μέχρι τέσσερα δισεκατομμύρια, για να απαλλαγεί επιτέλους το έθνος από όλες τις χρηματικές δυσχέρειες. Στις 2 του Νοέμβρη έγινε αποδεκτό ένα ανάλογο διάταγμα μετά από σκληρή αντιπαράθεση με 568 ψήφους υπέρ και 346 κατά. Για να ρευστοποιήσει τον ακίνητο πλούτο, η Συντακτική αποφάσισε στις 15 του Δεκέμβρη να πουλήσει γη για 400 εκατομμύρια και να εκδώσει για το ποσό αυτό «ασινιάτα».

Το ασινιάτο ακόμα ήταν γραμμάτιο του δημόσιου ταμείου που εκδιδόταν σε χαρτονομίσματα των 1.000 λιθρών και μπορούσε να εξαργυρωθεί σε «εθνικά κτήματα» και που τοκίζόταν με 5%. Κατά την επιστροφή τους μετά από την πώληση των κτημάτων έπρεπε να καταστραφούν με σκοπό τη διαδοχική απόσβεση του δημόσιου χρέους. Κατά τον ίδιο τρόπο προσφέρονταν για αγορά τα κτήματα του στέμματος με εξαίρεση εκείνους τους πύργους και τα δάση που ήθελε ο βασιλιάς να κρατήσει την επικαρπία τους για τον εαυτό του. Όμως, τα ασινιάτα δεν ήταν εύκολο να διατεθούν, όσο η διαχείριση των εθνικοποιημένων γαιών είχε αφεθεί στον κλήρο. Έτσι, η Συντακτική του την

αφαίρεσε στις 20 του Απριλίου 1790 και στις 14 του Μάη καθόρισε τους τρόπους της πώλησης. Επειδή στο μεταξύ τα ταμεία παρέμεναν παρ' όλα αυτά άδεια και το έλλειμμα μεγάλωνε από μέρα σε μέρα, δεν μπορούσε να αποφύγει να μετατρέψει το ασινιάτο από χρεόγραφο σε χαρτονόμισμα που να μπορεί να τυπωθεί σε όποια ποσότητα ήθελε. Στις 27 του Αυγούστου 1790 μετατράπηκε σε τραπεζογραμμάτιο, η έκδοση ανέβηκε στα 1200 εκατομμύρια και εκδόθηκαν χαρτονομίσματα των 50 λιβρών, με προοπτική να εκδοθούν ακόμα μικρότερα. Έτσι το μέτρο που αρχικά σκόπευε στην απόσβεση του δημόσιου χρέους, μεταβλήθηκε στο αντίθετό του και χρησιμοποιήθηκε για την κάλυψη του ελλείμματος του προϋπολογισμού. Οι συνέπειες είχαν ανυπολόγιστη βαρύτητα. Το χαρτονόμισμα υπόκειται σε γρήγορη υποτίμηση, επειδή αυξάνονταν οι εκδόσεις. Η ίδια η Συντακτική τις ευνόησε, απελευθερώνοντας στις 17 του Μάη 1790 την εμπορία και την ανταλλαγή των κερμάτων. Φυσικά, εξαφανίστηκαν απότομα ο χρυσός και το ασήμι από την κυκλοφορία. Γρήγορα άρχισε να γίνεται διάκριση ανάμεσα σε δύο τιμές, η μία σε κέρματα και η άλλη σε χαρτονομίσματα. Η ιστομία της λίβρας αυξήθηκε το 1790 από πέντε σε 25. Το Μάη του 1791 θρискόταν στην αγορά του Λονδίνου 27 κάτω του αρτίου.

Ο πληθωρισμός έθιξε μερικά στρώματα των αστών: οι υπάλληλοι που τα αξιώματα και οι θέσεις τους καταργήθηκαν και οι εισοδηματίες που είχαν επενδύσει τις οικονομίες τους σε κρατικές ομολογίες ή υποθήκες, έβλεπαν τα εισοδήματά τους να εξανεμίζονται. Όμως, τα κύρια θύματα ήταν οι λαϊκές τάξεις. Οι βοηθοί και οι εργάτες εξαπατήθηκαν από τη διαφορά της αγοραστικής αξίας. Η άνοδος των τιμών των τροφίμων οδήγησε στις ίδιες συνέπειες όπως και η έλλειψή τους και αύξησε την κοινωνική ένταση. Η ακρίβεια δημιούργησε ένα καινούργιο μέταπο ανάμεσα στις μάζες των πόλεων και τη μεγαλοαστική τάξη.

Η πώληση των εθνικών κτημάτων και ο μηχανισμός των ασινιάτων οδήγησε σε μια αναδιάταξη των γαιοκτησιακών σχέσεων. Επειδή οι αγρότες στην πλειοψηφία τους δεν κατείχαν αρκετή γη δική τους για να ζήσουν απ' αυτή, μια ενίσχυση της αγροτικής ιδιοκτησίας θα μπορούσε να είχε λύσει το αγροτικό ζήτημα, χωρίζοντας τα εθνικά κτήματα σε μικρούς κλήρους και παρέχοντας κίνητρα και διευκολύνσεις για την αγορά τους. Έτσι, θα μπορούσε να ολοκληρωθεί η αγροτική μεταρρύθμιση που είχε ξεκινήσει με την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Όμως, η υπόθεση κρίθηκε από τις οικονομικές ανάγκες που ανταποκρίνονταν στα συμφέροντα της αστικής τάξης. Η πώληση των εθνικών κτημάτων όπως και η εξαγορά των φεουδαρχικών δικαιωμάτων δεν έγινε όπως την ήθελε η φτωχολογία του χωριού. Αύξησε μάλλον την υπεροχή των κυρίαρχων τάξεων.

Ένας νόμος της 14 του Ιουλίου 1790 όριζε την πώληση των εθνικών κτημάτων σαν κλειστών ιδιοκτησιών στους πλειοδότες. Βέβαια, η Συντακτική ψήφισε, για να πάρει με το μέρος της ένα τμήμα της αγροτιάς, την πληρωμή σε δώδεκα ετήσιες δόσεις και τη διαίρεση σε κλήρους, στο μέτρο που επιπλέον προέκυπτε μια αύξηση της προσφοράς. Σε μερικά μέρη, οι αγρότες συνενώθηκαν για να κερδίσουν στον πλειστηριασμό έγγειες ιδιοκτησίες στο χωριό τους. Άλλοι έδιωχναν με τη βία τους επιδοξους αγοραστές από άλλα μέρη. Έτσι, αυξήθηκε συνολικά η αγροτική ιδιοκτησία, μολονότι η αστική τάξη αποτέλεσε τον βασικό οφελημένο σε εθνικό επίπεδο. Στο Καμπρεζί οι αγρότες αγόρασαν δέκα φορές περισσότερη γη από την αστική τάξη, το ίδιο και στην Πικαρδία. Αυτοί όμως ήταν κατά κανόνα μεσαίοι αν όχι μεγαλοαγρότες και μεγαλομισθωτές. Σπάνια μπορούσαν οι φτωχοί αγρότες ή οι μεροκαματιάρηδες να αποκτήσουν κλήρο. Το αγροτικό ζήτημα παρέμεινε κατά συνέπεια άλυτο, αν και πολυάριθμοι αγρότες επέκτειναν τη γη τους με μισθωμένες και μισακάρηκες γαίες.

Το ασινιάτο αποδείχτηκε ευεργετικό για τους κερδοσκόπους. Επέτρεψε σε «μαύρες συμμορίες» επιχειρηματιών να αγοράζουν προκαταβολικά όλα τα εθνικά κτήματα και με την επιτήδεια εκμετάλλευση του πληθωρισμού να συσσωρεύουν περιουσίες εκατομμυρίων.

Έθνος και εκκλησία

Η επέμβαση της Συντακτικής στην εκκλησιαστική σφαίρα πραγματοποιήθηκε με έναν αναπόφευκτο τρόπο από την τελείως εγκόσμια ανάγκη, με την εθνικοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας, να εξυγιανθεί η οικονομική κατάσταση διαμιάς σε βάρος της ασθενέστερης πολιτικά από τις τρεις τάξεις. Αφού είχε ήδη αποσπάσει από τον κλήρο τη δεκάτη, κατάσχεσε στις 29 του Σεπτέμβρη 1789 το ασήμι της εκκλησίας που δεν χρειαζόταν για την άσκηση της λατρείας και με χαρά υιοθέτησε στις 10 του Οκτώβρη την πρόταση του Ταλεϊράν για ολοκληρωτική δήμευση.

Το διάταγμα της 2 του Νοέμβρη υποχρέωνε το έθνος να εξασφαλίζει με τον ανάλογο τρόπο τα έξοδα της λατρείας, τα προς το ζην των κληρικών, τη μέριμνα των αρρώστων και των φτωχών. Οι κάτοχοι μιας ενορίας έπρεπε να λαμβάνουν τουλάχιστον 1.200 λίβρες το χρόνο που κατά μέσο όρο ισοδυναμούσαν με μια βελτίωση. Συγκριτικά επέδρασε ακόμα πιο ευνοϊκά η καινούργια ρύθμιση για τους βοηθούς κληρικούς.

Η μεσεγγύηση της εκκλησιαστικής περιουσίας με τις παρενέργειές της κατέστησε αναπόφευκτη μια αναδιοργάνωση της ίδιας της εκκλησίας. Η Συντακτική δεν άφησε να οδηγηθεί από καμιά εχθρική διάθεση απέναντι στον καθολικισμό. Οι βουλευτές έδειξαν το σεβασμό τους στην παραδοσιακή θρησκεία και διαφύλαξαν το προνόμιο της να αναγνωρίζεται σαν επιχορηγούμενη «δημόσια λατρεία». Εμποτισμένοι από τις γαλλικανικές αντιλήψεις, θεωρούσαν, ωστόσο, τους εαυτούς τους αρμόδιους, σαν εκπροσώπους του κυρίαρχου έθνους, να ρυθμίζουν την εκκλησιαστική οργάνωση και πειθαρχία έτσι ακριβώς όπως απαιτούσε πρωτότερα η βασιλεία. Τη θρησκευτική διχόνοια, στην οποία οδήγησε η μεταρρύθμισή τους, ούτε την είχαν ελθείσει ούτε την είχαν προβλέψει οι άνδρες της Συντακτικής.

Η αναμόρφωση ξεκίνησε στις 13 του Φλεβάρη 1790 με την κατάργηση των εκκλησιαστικών ταγμάτων και μοναστηριών. Στις 20 του Απριλίου αφαιρέθηκε από τον κλήρο η διαχείριση των πρώην κτημάτων του και μετά απ' αυτό άρχισε η συζήτηση για ένα σχέδιο αναδιάταξης της εκκλησιαστικής οργάνωσης. Ενώτια στη διαμαρτυρία του αρχιεπισκόπου Μπουαζελέν που αναγνώριζε, θέβαια, μια «μεγάλη σειρά από καταχρήσεις», αλλά θεωρούσε ότι στο σχέδιο της εκκλησιαστικής επιτροπής της Εθνοσυνέλευσης προσβάλλονταν οι ίδιες οι βασικές αρχές του εκκλησιαστικού θείου, η μεγάλη πλειοψηφία της Συντακτικής αποδέχτηκε στις 12 του Ιούλη ένα «πολιτικό σύνταγμα του κλήρου», που γνωστοποιήθηκε στις 26 με την έγκριση του βασιλιά.

Η εδαφική διοικητική διαίρεση έγινε το πλαίσιο για τη νέα εκκλησιαστική οργάνωση με έναν επίσκοπο ανά διαμέρισμα. Οι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι εκλέγονταν όπως και οι άλλοι υπάλληλοι, οι επίσκοποι από τη συνέλευση του νομού, οι εφημέριοι από τη συνέλευση του διαμερίσματος. «Καθοδηγούνταν» από τους ανωτέρους τους, οι επίσκοποι όμως από τους αρχιεπισκόπους κι όχι πια από τον πάπα. Τα ιερατεία θεωρήθηκαν προνομιούχες συντεχνίες και αντικαταστάθηκαν από επισκοπικά συμβούλια που συμμετείχαν στη διοίκηση των επισκοπών. Η «εκκλησία της Γαλλίας» μετατράπηκε σε εθνική εκκλησία. Το ίδιο πνεύμα έπρεπε να διακατέχει το κράτος και την εκκλησία. Σύμφωνα με το διάταγμα της 23 του Φλεβάρη 1790, οι κληρικοί εξηγούσαν από τον άμβωνα τα διατάγματα της Εθνοσυνέλευσης.

Οι δεσμοί ανάμεσα στην εκκλησία της Γαλλίας και τον παπισμό χαλάρωσαν. Η γνωστοποίηση από τον άμβωνα παπικών εγκυκλίων υποβλήθηκε σε κυβερνητική λογοκρισία, η πληρωμή των ανάτων* στη Ρώμη καταργήθηκε. Ο πάπας διατήρησε την πρωτοκαθεδρία απέναντι στη γαλλική εκκλησία, αλλά έχασε κάθε δικαιοδοσία. Η Συντακτική

του παραχώρησε, σύμφωνα με τον Μπουαζελέν, τη φροντίδα να «βαπτίσει» τη νέα εκκλησιαστική τάξη. Κατά τη ρύθμιση του Πολιτικού Συντάγματος άρχισαν οι δυσκολίες. Έπρεπε αυτό να προκύψει από τον πάπα ή από μια εθνική σύνοδο; Από το φόβο της παρεμπόδισης από αντεπαναστάτες επισκόπους, η Συντακτική αρνήθηκε την πρότασή για σύνοδο και έτσι αφέθηκε στην κρίση του πάπα.

Ο Πίος VI είχε ήδη στιγματίσει τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη σαν άθεη και διαμαρτυρήθηκε που καταργήθηκαν τα ανάτα. Επιπλέον, το πατριωτικό κόμμα του παπικού κρατιδίου Αβινιόν στη Νότια Γαλλία αρνήθηκε την κυριαρχία του και ήθελε την προσάρτηση στο βασίλειο. Ο Πίος ήθελε πρώτα να ξέρει τι σκεφτόταν στο ζήτημα αυτό η γαλλική κυβέρνηση και δεν σκόπευε να θυσιάσει με κάποια εσπευσμένη τοποθέτηση τα εγκόσμια συμφέροντά του στα εκκλησιαστικά· έτσι χρονοτριβήσε.

Στο μεταξύ και η Συντακτική τα κατάφερε να χρονοτριβήσει. Στις 24 του Αυγούστου 1790 αρνήθηκε να δεσμευτεί και διαβίβασε το αίτημα των πατριωτών του Αβινιόν στο βασίλειο.

Στο μεταξύ επενέθη επανειλημμένα το επισκοπάτο, για να αποσπάσει δεσμευτικές υποσχέσεις από το βασίλειο και τον πάπα. Η ρήξη που προκλήθηκε έγινε ενάντια στη θέληση και την προσδοκία πολλών επισκόπων. Στις 30 του Οκτώβρη 1790 όσοι ήταν μέλη της Συντακτικής δημοσίευσαν τις θεμελιώδεις αρχές τους. Δεν καταδίκασαν το πολιτικό σύνταγμα αλλά ζήτησαν την παπική συγκατάθεση πριν τεθεί σε ισχύ. Μέχρι την τελευταία στιγμή ο Μπουαζελέν έλπιζε μάταια σε μια αμοιβαία υποχώρηση. Θεωρούσε καθήκον του πάπα να περιβάλει τη νέα εκκλησιαστική τάξη με τις μορφές του Κανονικού Δικαίου, χωρίς τις οποίες οι επίσκοποι ένιωθαν ανίκανοι να διεκπεραιώσουν τη μεταρρύθμιση των επισκοπών και των συμβουλίων τους. Ο Πίος VI, όμως, οδηγήθηκε τελικά στην κατηγορηματική άρνηση από διάφορα κίνητρα, που με κανέναν τρόπο δεν πήγαζαν όλα από τη θρησκεία.

Κουρασμένη από την αναμονή, η Συντακτική απαίτησε στις 27 του Νοέμβρη 1790 από όλους τους ενεργούς ιερείς έναν όρκο «στο σύνταγμα του βασιλείου» που περιελάμβανε σαφώς τον εκκλησιαστικό κανονισμό. Μόνον επτά επίσκοποι, από τους οποίους τέσσερις εδρεύοντες, ορκίστηκαν. Οι εφημέριοι χωρίστηκαν σε δύο σχεδόν ισodύναμες ομάδες που κατανέμονταν, όμως, πολύ άνισα σ' όλη τη Γαλλία. Οι ορκισμένοι ή συνταγματικοί (*assermentés*, *jureurs* ή *constitutionnels*) υπερίσχυαν στη νότια και νοτιοανατολική Γαλλία, οι ανώμοτοι (*insermentés* ή *réfractaires*) στη βόρεια και βορειοδυτική Γαλλία.

Έχει διατυπωθεί το ερώτημα, γιατί η Συντακτική δεν ενήργησε διαφορετικά. Ο διαχωρισμός του κράτους από την εκκλησία μπορούσε όμως να προκύψει μόνο από την αποτυχία της αστικής εθνικής εκκλησίας και κανένας δεν σκέφτηκε κάτι τέτοιο το 1790. Οι λαϊκές μάζες που ήταν ακόμα απόλυτα προσκολλημένες στην παραδοσιακή θεοσέβεια, θα είχαν αρνηθεί καθετί που θα υπέθεταν ότι απειλεί τη σωτηρία της ψυχής τους. Το διαχωρισμό θα τον είχαν θεωρήσει σαν κήρυξη πολέμου ενάντια στο θεό και τη θρησκεία και σαν παράδοση στα χέρια της αριστοκρατίας ενός φοβερού όπλου.

Αντίθετα όμως προς τις καλές, αν και όχι μέχρι τέλους επεξεργασμένες προθέσεις της Συντακτικής, μια ανώτερη διαταγή του πάπα επισφράγισε τη ρήξη. Στις δύο παπικές εγκυκλίους στις 10 του Μάρτη και 13 του Απρίλη 1791, καταδίκασε θέβαια τις αρχές της επανάστασης και τον αστικό εκκλησιαστικό κανονισμό της. Η διάσπαση είχε επιτελεστεί, η Γαλλία είχε χωριστεί σε δύο στρατόπεδα. Την πολιτική διαμάχη ακολούθησε και βάθυνε παραπέρα η θρησκευτική.

Το έργο της Συντακτικής περιελάμβανε όλους τους τομείς της ζωής. Έβαλε τα θεμέλια μιας νέας κοινωνίας. Σαν θιασώτες του ορθολογισμού οι αντιπρόσωποι δημιούργησαν ένα λογικό πλαίσιο, σαφές και ομοιόμορφο. Σαν υπερασπιστές, όμως, της αστικής τάξης έδωσαν στις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας ένα περιεχόμενο που να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις της τάξης τους. Μ' αυτόν τον τρόπο, προκάλεσαν δυσареσκεια τόσο στους δημοκράτες όσο και στους αριστοκράτες, τόσο στις εργαζόμενες μάζες όσο και στους πρώην προνομιούχους, των οποίων κατάργησαν την κυρίαρχη θέση που κατείχαν. Ισορροπώντας πάνω στο τεντωμένο σκοινί μιας επίλεκτης μεγαλοαστικής τάξης, δεν μπορούσαν να βρουν πουθενά ησυχία.

Νέοι οικονομικοί δεσμοί, που μπορούσαν να έχουν μόνο καπιταλιστικό χαρακτήρα, δημιούργησαν μια νέα ενότητα. Η εθνική αγορά δημιουργήθηκε με την κατάργηση του φεουδαρχικού κατακερματισμού και την ελευθερία της εσωτερικής κυκλοφορίας. Οι οικονομικές σχέσεις ανάμεσα στα διαφορετικά τμήματα της χώρας στέρησαν και δυνάμωσαν τη συνολική τους ευθύνη. Το έθνος οριοθετήθηκε απέναντι στο εξωτερικό με δασμολογικά τείχη και προστασία. Ταυτόχρονα όμως η Συντακτική διάθρωσε την παλιά Τρίτη Τάξη μέσα από ένα «ελεύθερο παιχνίδι των δυνάμεων της οικονομίας». Η απογοήτευση απειλούσε να αποτρέψει τις μάζες από μια πατρίδα που είχε στριμωχτεί μέσα στα στενά όρια ενός μονόπλευρου ταξικού συμφέροντος.

Βέβαια, οι αντιπρόσωποι μαζί με τη θεωρητική διακήρυξη της ισοότητας, με το γκρέμισμα των ταξικών και συντεχνιακών στεγανών,

συγκέντρωσαν και κάποια κοινωνικά θετικά σημεία. Ανάγοντας την ιδιοκτησία στην κατηγορία ενός αιώνιου φυσικού δικαιώματος, μπόλιασαν, ωστόσο, το έργο τους με μια αντίφαση που δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν. Τα πολιτικά δικαιώματα ιεραρχήθηκαν σύμφωνα με τον πλούτο. Για να μην αναφερθούμε καθόλου στους δούλους στις αποικίες, εκατομμύρια παθητικοί πολίτες τα στερήθηκαν. Όφειλε, λοιπόν, το έθνος να απαρτίζεται μόνο από τους ενεργούς πολίτες που αποτελούσαν την προκαταρκτική συνέλευση; Ή συγκεντρωνόταν μόνο στους 50.000 εκλογείς των εκλεκτορικών συμβουλίων;

«Έθνος, βασιλιάς, νόμος», αυτή η φόρμουλα που συμβόλιζε το έργο της Συντακτικής, μπορούσε να καλλιεργήσει αυταπάτες. Στο μεταξύ προσαρμοσε το έθνος μέσα στα στενά πλαίσια της αστικής τάξης των ιδιοκτητών, ενώ θα αποδειχτεί μετά από λίγο ανίκανη να αντισταθεί στα πλήγματα της αντεπανάστασης και του πολέμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

1. 1791: Η ΕΥΘΡΑΥΣΤΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Το 1791 η παραλυμένη από την πίεση αντιτιθέμενων δυνάμεων Συντακτική επιθράδυνε την ανάπτυξη του αστικού κρατικού συστήματος. Ενώ η αριστοκρατία περισσότερο παρά ποτέ εξανέμιζε τις προσφορές για συμβιβασμό που επανειλημμένα είχαν διατυπωθεί, ο αυξανόμενος φόθος μιας εισβολής έφερνε το εθνικό ζήτημα στο προσκήνιο και συνέβαλε από τη μεριά του στο βάθεμα των ταξικών εντάσεων μέσα στους κόλπους της Τρίτης Τάξης.

Οι χώροι επώασης της αντεπανάστασης

Εκείνες οι δυνάμεις, που όσο περνούσε ο καιρός τόσο περισσότερο πενθούσαν το χαμένο φεουδαρχικό σύστημα, δεν είχαν ησυχάσει και τον προηγούμενο χρόνο. Όμως το 1791 συνενώθηκαν στην υπόθεση και τα τρία βασικά στοιχεία της αντεπανάστασης σε έναν συνασπισμό και σύρθηκαν έξω από τις κρυψώνες και τις ποντικότρυπες στις οποίες είχαν κρυφτεί στην αρχή οι περισσότεροι απ' αυτούς, αθέβαιοι για την παραπέρα εξέλιξη των πραγμάτων.

Οι φυγάδες προκαλούσαν αναταραχή από τη Ρηνανία-Κόμπλεντς, το Μάιντς και Βορμς, από την Ιταλία και την Αγγλία, προπάντων στις μεθοριακές περιοχές, που ήταν περισσότερο από τις άλλες εκτεθειμένες στα σαμποτάζ, στους λίθελους και στην υπονομευτική προπαγάνδα των πρακτόρων τους. Ήδη στη νότια Γαλλία είχαν σκαρώσει πρωτύτερα μια εξέγερση, για την οποία τους είχε δώσει το σύνθημα η άρνηση της Εθνοσυνέλευσης να παραχωρήσει προνόμια στον καθολικισμό σαν την «κρατική θρησκεία» στο Μοντομπάν στις 10 του Μάη και στη Νιμ στις 13 του Ιούνη 1790 ξέσπασαν αιματηρές συγκρούσεις ανάμεσα σε βασιλικούς καθολικούς και πατριώτες προτεστάντες. Όμως πριν απ' όλα οι φυγάδες άπλωσαν τα νήματά τους για να παρουσιάσουν ψεύτικα στις δυνάμεις του εξωτερικού τις αδυναμίες, την ανικανότητα και το μισητό χαρακτήρα του επαναστατικού κόμματος στη

Γαλλία, για να τις πείσουν για μια «επέμβαση χωρίς κινδύνους». Ενώ ο κόσμος τους περιφρονούσε σαν απεχθή παράσιτα λόγω της ανηθικότητας και της τεμπελιάς τους, καθώς και της υπεροψίας τους, έβρισκαν αντίθετα κατανόηση και υποστήριξη για τις υπονομευτικές τους ενέργειες και για τη δημιουργία ένοπλων «ομάδων εθελοντών» στους ηγεμόνες, που έβλεπαν να κινδυνεύουν στη Γαλλία τα κοινά άγια αγαθά τους. Βέβαια, η φεουδαρχική ταξική αδελφική αγάπη των μεγάλων και των μικρών δεσποτών δεν έφτανε μέχρι το σημείο να θγάλει αβασάνιστα το φίδι από την τρύπα με μια σταυροφορία, πριν να ξεκαθαρίσουν μεταξύ τους την κατανομή των επιβαρύνσεων και τις προοπτικές επιτυχίας και κέρδους. Τον Γενάρη του 1791 ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος Β' αρνήθηκε να δεχτεί τον Καλόν που ήθελε να τον βολιδοσκοπήσει. Ακόμα και το Μάη απέφυγε στην πρώτη του συνάντηση στη Μάντουα με τον ίδιο τον κόμη ντ' Αρτουά, που είχε στήσει το επιτελείο του στο Τουρίνο, σαν τον τόπο κατοικίας του πεθερού του, να δώσει διαβεβαιώσεις που θα έδεναν τα χέρια της αυστριακής διπλωματίας.

Οι ευγενείς της υπαίθρου είχαν μάταια ελπίσει το 1790 ότι θα «ηρεμούσαν» τα πνεύματα των αγροτών. Επειδή όμως η Συντακτική είχε θρει μόνο μισές λύσεις και είχε εφαρμόσει ημίμετρα, πυροδοτούνταν, κάθε μήνα με επαναλαμβανόμενη συχνότητα μικρότερες και μεγαλύτερες ένοπλες εξεγέρσεις στην πλειοψηφία των νομών. Στη Βρετάνη, την Οβέρν, το Περιγκόρ και το Μπουρμπονέ έπαιρναν κάποτε ανησυχητικές διαστάσεις. Παντού απειλούσαν πρώτα-πρώτα τα άμεσα συμφέροντα των ευγενών που κατείχαν γη και όχι μόνο ακυρώνανε τις αποπληρωμές, αλλά κάνανε μερικές φορές τους άρχοντες να τρέμουν για τη ζωή τους και την ιδιοκτησία τους. Υπήρχαν και μερικοί «φιλελεύθεροι» που πάγωναν μπροστά στις μάζες που πλησίαζαν και από τις οποίες κανένας χωροφύλακας δεν μπορούσε πια να τους προφυλάξει, με έξυπνα και ειρωνικά αποφθέγματα του Βολταίρου στο στόμα, έτρεχαν κακήν κακώς στα σωτήρια σύνορα. Στις 19 του Ιουλίου του 1790 η Συντακτική κατάργησε την κληρονομική αριστοκρατία, μαζί με τους τίτλους και τα οικόσημα. Η ίδια τύχη περίμενε λίγο μετά τους τηβεννοφόρους, των οποίων τα οχυρά – τα παρλαμέντα – διαλύθηκαν.

Μεγάλωνε κατά συνέπεια η αντιπολίτευση των αριστοκρατών που άρχισαν να τους αποκαλούν «πρώην» (*ci-devants*), και δεν περιοριζόταν πια σε συνταγματικά ζητήματα. Οι «Μαύροι» δυσφήμιζαν τα ασινιάτα και, όπου μπορούσαν, παρενοχλούσαν την πώληση των εθνικών κτημάτων με όσες δυνάμεις διέθεταν. Οι οπλισμένες ενέργειες πύκνωναν. Τον Αύγουστο του 1790, 10.000 βασιλόφρονες εθνοφρου-

ροί δημιούργησαν το «στρατόπεδο του Γιαλέ» στο Βιθαρέ (νομός Αρντές), που στις αρχές του 1791 χρειάστηκε να διαλυθεί βίαια. Στις 28 του Φλεβάρη απέτυχε μια απόπειρα κάποιων ευγενών «ιπποτών του εγχειριδίου» να απαγάγουν το βασιλιά από τον Κεραμεικό. Το Μάη, ο βαρόνος Λεζαρντιέρ (Lezardière) δοκίμασε για πρώτη φορά να κάνει τη Βανδέα να στασιάσει.

Οι κληρικοί που είχαν αρνηθεί να ορκιστούν συνέδεσαν την υπόθεσή τους σχεδόν από την πρώτη μέρα με την αριστοκρατία και έγιναν ενεργοί εκπρόσωποι της αντεπανάστασης. Ο επίσκοπος Ντιγιόν (Dillon), από τη Ναρμπόν – κατά τα άλλα πνεύμα ελεύθερο – θα ομολογήσει αργότερα: «Αν ήμουν μόνο επίσκοπος, θα είχα ίσως υποχωρήσει, αλλά ήμουν ευγενής!» Έτσι συνέχιζαν οι ανυπότακτοι να τελούν τη θεία λειτουργία και τα μυστήρια. Οι πιστοί βρισκόνταν σε σύγχυση. Πολλοί φοβόντουσαν ότι θα ριψοκινδύνευαν τη σωτηρία της ψυχής τους, αν εγκατέλειπαν τους «καλούς ιερείς», οι οποίοι το εκμεταλλεύονταν αυτό για να αποστρέψουν από την επανάσταση τους ενορίτες τους και αυτούς που εξομολογούσαν. Καθώς η αναταραχή μεγάλωνε, ιδίως ανάμεσα στις γυναίκες, η Συντακτική όρισε στις 7 του Μάη 1791 να επιτρέπεται η τέλεση της λειτουργίας από ανυπότακτους υπό τον όρο μιας «ανεκτής λατρείας». Οι συνταγματικοί από την άλλη εξοργίζονταν με αυτή την «άστοχη ανεκτικότητα» φοβούμενοι, όχι χωρίς λόγο, ότι θα φαίνονταν στα μάτια των ανθρώπων που σύχναζαν στην εκκλησία σαν ανίκανοι για συναγωνισμό. Έτσι ο «θρησκευτικός πόλεμος» άρχισε να διαδίδεται γοργά στις πόλεις και την ύπαιθρο.

Το δυνάμωμα του δημοκρατικού κινήματος

Η εκκλησιαστική διαμάχη, όμως, απελευθέρωσε και ένα αντικληρικό ρεύμα. Για να βοηθήσουν τους συνταγματικούς κληρικούς, οι ιακωβίνοι επιτέθηκαν σκληρά στον ρωμαϊκό καθολικισμό, τη δεισιδαιμονία και το «φανατισμό»:

«Μας έχουν κατηγορήσει», έγραφε η εφημερίδα «Φύλλο του Χωριού» (*Feuille villageoise*), «ότι εμείς οι ίδιοι έχουμε δείξει κάποια έλλειψη ανοχής απέναντι στον παπισμό. Μας έχουν κατηγορήσει ότι δεν σεβαστήκαμε πάντα το αθάνατο δέντρο της πίστης. Αν όμως εξετάσει κανείς από κοντά αυτό το δέντρο, θα δει ότι ο φανατισμός έχει ανακατευτεί τόσο πολύ με τα κλαδιά του, ώστε δεν μπορεί κανείς να χτυπήσει το ένα χωρίς φαινομενικά να χτυπήσει και το άλλο.»

Οι αντικληρικοί συγγραφείς παρουσιάστηκαν πιο τολμηροί, πρότειναν την κατάργηση του προϋπολογισμού για τη λατρεία και παρακίνησαν σε σκέψεις για τη δημιουργία μιας πατριωτικής πολιτικής λατρείας, της οποίας μια πρωταρχική μορφή υπήρξε κατά κάποιον τρόπο η μεγάλη εθνική γιορτή της Ομοσπονδίας στις 14 του Ιούλη 1790.

Η σύμπραξη του υποκριτικά ευλαβή βασιλιά με τους κληρικούς που είχαν αρνηθεί να ορκιστούν είχε σαν λογική συνέπεια να συνδεθεί με την παρουσίαση εχθρικών προς την επανάσταση μηχανορραφιών των οπαδών της Ρώμης μια δυσπιστία απέναντι στο μονάρχη. Το δημοκρατικό κίνημα αποδέχτηκε την πρόκληση και έγινε από τη μεριά του επιθετικότερο.

Στη Λέσχη των Ιακωβίνων που στις αρχές του 1791 διευθυνόταν ακόμα από το μεγαλοαστικό, φιλελεύθερο συνταγματικό κόμμα, οι δημοκρατικές δυνάμεις, που καθοδηγούνταν από τους αντιπροσώπους Πετιόν και Ροθεςπιέρο, σημείωσαν μεγάλες προόδους. Πέτυχαν ιδιαίτερα να αποκτήσουν επιρροή πάνω στη σύνθεση του σημαντικού γραφείου αλληλογραφίας που κρατούσε την επαφή με τις συνδεδεμένες εταιρίες στην επαρχία και τους διαβίβαζε τις κατευθυντήριες γραμμές των ιακωβίνων. Η δημοτικότητα του Ροθεςπιέρου μεγάλωσε και άρχισαν να τον αποκαλούν «ο αδιάφθορος». Ακόμα και οι αντίπαλοί του αναγκάζονταν να του αναγνωρίσουν αν και απρόθυμα την ακλόνητη σταθερότητά του στις αρχές και την ανιδιοτέλειά του.

Ωστόσο, το επίκεντρο του δημοκρατικού κινήματος ήταν η Λέσχη των Κορδελιέρων που συχνά ενεργούσε από κοινού με τον Μαρά, μια πραγματικά μαχητική ομάδα που επαγρυπνούσε για τα τεχνάσματα των αριστοκρατών, έλεγχε τις διοικήσεις, διεξήγαγε ανακρίσεις και μάζευε υπογραφές, διατύπωνε υπομνήματα, διοργάνωνε διαδηλώσεις και σε περίπτωση ανάγκης καλούσε το λαό σε εξέγερση, όπως έγινε τον Απρίλη του 1791, όταν χρειάστηκε να εμποδιστεί μια «γενική πρόβα» του βασιλιά για τη σχεδιασμένη του φυγή με μια μαζική ενέργεια. Ο Μαρά προαισθάνθηκε την ανοιχτή του προδοσία και πέρασε σε ανοιχτές επιθέσεις ενάντια στην αυλή και στους συνωμότες της.

Οι κορδελιέροι, που αναγκάστηκαν με μηχανορραφίες να εκκενώσουν τον τόπο συνάντησής τους στο μοναστήρι των φραγκισκανών και ο Μαρά που σύρθηκε στα δικαστήρια εξαιτίας των «πύρινων λόγων» του στο *Φίλο του Λαού*, δεν πτοήθηκαν. Ενθάρρυναν συνεχώς την ίδρυση νέων πατριωτικών λαϊκών εταιριών στους τομείς του Παρισιού, όπου οι παθητικοί πολίτες μπορούσαν να βρουν την πολιτική τους πατρίδα.

Στο τέλος του έτους κέρδισε σε σημασία ο «Κοινωνικός Κύκλος» (*Cercle Social*) που είχε ιδρύσει το Γενάρη του 1790 ο πρώην αυλικός ιεροκήρυκας, εισβολέας της Βασιλλής και πνευματικός ποιμένας της παρισινής εθνοφρουράς Κλοντ Φοσέ (Claude Fauchet, 1744-1793) μαζί με τον λόγιο, γερμανιστή και δραστήριο μασόνο Νικολά ντε Μπονβίλ (Nicolas de Bonneville, 1760-1828), σαν μια ένωση επαναστατών διανοουμένων. Ο κύκλος των συζητήσεων προσέλκυσε εκείνη την εποχή σημαντικά πνεύματα του εσωτερικού και του εξωτερικού. Μαζική αποτελεσματικότητα απόκτησε το φθινόπωρο με την ίδρυση της οργάνωσης «Παγκόσμιος Σύνδεσμος Φίλων της Αλήθειας» που οι συγκεντρώσεις του στο Παλέ Ρουαγιάλ προσέλκυαν χιλιάδες κόσμο. Με τη βοήθεια ενός δικού του τυπογραφείου, ο Μπονβίλ εξέδιδε από τον Οκτώβρη την εφημερίδα *Το Σιδερένιο Στόμα (La Bouche de fer)*, που υποστήριζε τα αιτήματα ενός κοινωνικού εξισωτισμού και επηρέαζε σταθερά τις συζητήσεις ανάμεσα στους επαναστάτες προς αυτή την κατεύθυνση. Ο πρακτικός πολιτικός αντίκτυπος του Κοινωνικού Κύκλου, όμως, από την άνοιξη του 1791 δοκιμάστηκε από μια διάσταση ανάμεσα στους δύο πρωτουργούς του, από τη στιγμή που ο Φοσέ εκλέχτηκε από τους συνταγματικούς επίσκοπος και στράφηκε προς τη «μετριοπάθεια».

Η κραυγή που αντηχούσε με διαφορετική ριζοσπαστικότητα το 1790-91 για «ισότητα της ιδιοκτησίας» χρησιμοποίησε το σύνθημα «αγροτικός νόμος» (*loi agraire*), που οφείλει τη λόγια καταγωγή του στη λογοτεχνία. Ο Μορελί, ο Μαρπλι και άλλοι το είχαν χρησιμοποιήσει σε ανάμνηση των προχριστιανικών μεταρρυθμιστικών αποπειρών των «ανατρεπτικών» Γράκχων που είχαν πνιγεί στο αίμα, και η επανάσταση δεν είχε ελαττώσει, αντίθετα είχε αυξήσει το ενδιαφέρον των διαφωτιστών για την αρχαία ρωμαϊκή αρετή. Οι αμφιβολίες που εκφράζονταν με αυτόν τον τρόπο για τη νομιμότητα και τη σκοπιμότητα της πρόσφατα «καθαγιασμένης» αστικής ιδιοκτησίας προκάλεσαν στην αστική τάξη επίσης μεγάλο τρόμο. Το φάσμα μιας ξεσηκωμένης «Τέταρτης Τάξης» έριχνε ήδη τη σκιά του στην περιοχή της θεωρίας. Όχι μόνο στον Κοινωνικό Κύκλο και στην εφημερίδα του Μπονβίλ, αλλά και στη *Χοάνη (Le Creuset)* του αγγλοίρλανδου κορδελιέρου Ράτλετζ, σε κάποια τεύχη της εφημερίδας *Επαναστάσεις του Παρισιού*, όπου ο νεαρός Σομέτ (Chaumette, 1763-1794) από το Νεβέρ έκανε τα πρώτα του βήματα, στις προκηρύξεις του καθηγητή Κουρνάν (Courmand) και του ειλικρινούς αθεϊστή Σιλβέν Μαρεσάλ (Sylvaine Maréchal), ο οποίος στο φύλο *Οι αστοί του Παρισιού και άλλοι* προσέγγισε μια σύγχρονη ταξική αντίληψη. Η «ιδέα της νέας παγκό-

σμιας κατάστασης», της οποίας έναν τόπο επώασης ο Καρλ Μαρξ θεωρεί τον Κοινωνικό Κύκλο, θα αγγίξει ακόμα και «συνετούς» άνδρες, όπως ήταν ο Μπρισό, ο προτεστάντης πάστορας Ραμπό Σεντ-Ετιέν και ο μεγάλος φιλόσοφος Κοντορσέ.

Η ανακίνηση του κοινωνικού ζητήματος προέκυψε από ταξικές αντιπαράθεσεις τις οποίες και το 1791 η Συντακτική δεν μπόρεσε να καθυποτάξει. Η ογκούμενη δυσαρέσκεια στην ύπαιθρο δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί, αφού η κερδοσκοπία, παρά την πλούσια σοδειά του 1790, που θα μπορούσε, στην πραγματικότητα, να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό, δεν άφηνε την αγορά να ηρεμήσει. Οι εργάτες του Παρισιού άρχισαν την άνοιξη να κινούνται. Αν και η ανεργία είχε ελάχιστα μειωθεί, τα εθνικά εργαστήρια, στα οποία η πρωτεύουσα είχε απασχολήσει πολλές χιλιάδες άνεργους από το 1789, σύμφωνα με παλιό έθιμο, σε δουλειές ανάγκης, έκλεισαν στις 16 του Ιούνη, αφού ο κίνδυνος μιας εξέγερσης από την πείνα φαινόταν πια ότι είχε εκλείψει. Στον Κοινωνικό Κύκλο αυτές οι «επιχειρήσεις χωρίς επιχειρηματία» οδήγησαν σε σκέψεις για μια κρατικά διευθυνόμενη οργάνωση της εργασίας. Οι ίδιοι οι εργάτες που οι μισθοί τους πιέζονταν από την υπερπροσφορά εργατικής δύναμης, ενώ η ζωή ακρίβαινε συνεχώς, προσπαθούσαν στο Παρίσι, αλλά και σε άλλες πόλεις όπως η Λυών και η Τουλόν, να επιβάλουν πάνω απ' όλα έγγυημένους κατώτατους μισθούς. Μερικές επαγγελματικές ομάδες, όπως οι τυπογράφοι, οι πεταλωτές και οι ξυλουργοί οργανώθηκαν για να δώσουν έμφαση στα αιτήματά τους. Λαϊκές εταιρίες και δημοκρατικές εφημερίδες, με επικεφαλής το *Φίλο του Λαού*, υπεράσπιζαν συχνά την υπόθεσή τους και έβαζαν στη θέση της τη «νέα φεουδαρχία» των επιχειρηματιών και των μεγαλεμπόρων που επικαλούνταν το νέο σύνταγμα.

Η αστική τάξη και η κοινωνική παγίωση

Αφού ο Λαφαγέτ έχασε από τη μια τη δημοτικότητά του και από την άλλη την επιρροή του στο βασίλειό, ήταν ο Μιραμπό εκείνος που, από το πρώτο του υπόμνημα στις 10 του Μάη 1790 προς τον Λουδοβίκο XVI είχε καταλήξει σε ένα σχέδιο προπαγάνδας και δωροδοκίας: το ζήτημα ήταν να ιδρυθεί ένα κόμμα αφοσιωμένο σ' αυτόν. Μετά θα έπρεπε ο βασιλιάς να εγκαταλείψει το Παρίσι, να διαλύσει τη Συντακτική και να απευθυνθεί άμεσα προς το έθνος. Η αυλή, που εμπιστευόταν τόσο λίγο τον Μιραμπό, όσο και τον Λαφαγέτ, περιορίστηκε σε μια αύξηση των πρακτόρων της και των έμμισθων συγγραφιστών της.

Ο Μιραμπό δεν πρόλαβε να ρίξει περισσότερα δίχτυα, αφού πέθα-

νε απρόσμενα στις 2 του Απρίλη 1791. Με το θάνατό του αποσύρθηκε από το επαναστατικό προσκήνιο ένας από τους πρώτους βασικούς πρωταγωνιστές και η «τριανδρία» Μπαρνάβ-Ντιπόρ-Λαμέτ πήρε τη θέση του. Περισσότερο θορυβημένη από την άνοδο του λαϊκού κινήματος παρά από τις ραδιουργίες των αριστοκρατών, προσέγγισε τόσο τον Λαφαγέτ όσο και τη μετριοπαθή Δεξιά. Παρότρυνε τη Συντακτική να αποκλείσει οριστικά τους παθητικούς πολίτες από την εθνοφρουρά, να απαγορεύσει τα συλλογικά υπομνήματα και να υιοθετήσει τον αντεργατικό νόμο του Λεσαπελιέ.

Η συμπεριφορά της Αριστεράς πάνω σ' αυτό ερμηνεύεται από την προτεραιότητα που έδιναν στην πολιτική έναντι της κοινωνικής δημοκρατίας. Ο Ροβεσπιέρος, που μέχρι και στις 27 και 28 του Απρίλη είχε υπερασπίσει με σθένος τα λαϊκά δικαιώματα κατά τη διάρκεια της συζήτησης για την εθνοφρουρά, σώπασε για την απαγόρευση της απεργίας και του συνασπισμού. Σε κάποιο βαθμό διέφυγε ακόμα κι από τον Μαρά το πνεύμα του νόμου που, σύμφωνα με τον Μαρξ, «στρίμωχνε το συναγωνισμό ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία μέσα στα άνετα πλαίσια με αστυνομικά μέτρα». Ο Μαρά διέθλεψε σ' αυτό κυρίως μια πολιτική αντίδραση, όταν στις 18 του Ιούνη έγραφε στο *Φίλο του Λαού*:

«Αφαίρεσαν από την πολυάριθμη τάξη των τεχνιτών και των εργατών το δικαίωμα να συναθροίζονται για να συσκέπτονται με τάξη για τα συμφέροντά τους. Δεν θέλουν τίποτε άλλο παρά να απομονώσουν τους πολίτες και να τους εμποδίσουν να ασχοληθούν από κοινού με τις δημόσιες υποθέσεις.»

Από φόβο για τη δημοκρατία η τριανδρία, σε συμμαχία με τον Λαφαγέτ προχώρησε σε μια αναθεώρηση των συνταγματικών διατάξεων, σε μια αυστηρότερη εφαρμογή του εκλογικού δικαιώματος κατά φορολογικές τάξεις και σε μια διεύρυνση των δικαιοδοσιών του βασιλιά. Πάλι προέκυψε μια στρατηγική πάνω από την οποία επιπλέον έπεφτε ήδη η σκιά των περιπλοκών της εξωτερικής πολιτικής – από μια απλή προϋπόθεση: την επανάκαμψη της αριστοκρατίας και τη συναινεση της αυλής. Το πόσο εξωπραγματική ήταν αποδείχθηκε από τη φυγή του Λουδοβίκου Ιδου.

Η φυγή του βασιλιά

Η απόπειρα δραπετεύσης της βασιλικής οικογένειας είχε προε-

τοιμαστεί με προσοχή από τον κόμη Άξελ Φέρσεν (Axel Fersen), τον σουηδό ευνοούμενο της Μαρίας Αντουανέτας. Με το πρόσχημα της προστασίας ενός πολεμικού ταμείου, που έπρεπε να μεταφερθεί με το ταχυδρομείο στο στρατό του Μπουιγέ στο Μετς, τοποθετήθηκαν στρατεύματα και ιππικό κατά μήκος του δρόμου μέχρι το Σεντ-Μενεούλντ. Έτσι, ο Λουδοβίκος έπρεπε να φτάσει στο Μοντμεντί μέσω του Σαλόν σιρ Μαρν και του Αργκονέν. Στις 20 του Ιούνη γύρω στα μεσάνυχτα, εγκατέλειψε τον Κεραμεικό μαζί με την οικογένειά του, μεταμφιεσμένος σε θαλαμηπόλο. Την ίδια ώρα, ο Λαφαγέτ επιθεωρούσε τα φυλάκια του παλατιού, όμως σαν εχέμυθος ιππότης είχε αφήσει αφύλακτη μια πύλη του κήπου που επέτρεψε την ανενόχλητη συνάντηση της βασίλισσας με τον Φέρσεν.

Η οικογένεια μπήκε σε μια μεγάλη άμαξα που είχε κατασκευαστεί επιτούτου γι' αυτό το σκοπό. Καθυστέρησε όμως πέντε ώρες, και μιας και δεν φάνηκε κανείς τη συμφωνημένη ώρα, οι φρουρές αποσύρθηκαν πίσω από το Σαλόν. Όταν έφτασε ο βασιλιάς τη νύχτα στις 21 προς 22 του Ιούνη στη Βαρέν, δεν βρήκε εκεί τα καινούργια άλογα για ν' αλλάξει τα παλιά, και σταμάτησε. Στο μεταξύ, στο Σεντ-Μενεούλντ είχε αναγνωριστεί από τον ταχυδρομικό επόπτη Ντρουέ, ο οποίος έσπευσε στη Βαρέν και έβαλε να σταματήσουν την άμαξα και να αποκλείσουν τη γέφυρα που θα έπρεπε να περάσουν στην περίπτωση που θα καταφέρνανε να συνεχίσουν το ταξίδι. Η καμπάνα σήμανε συναγερμό, οι αγρότες ξεσηκώθηκαν και οι ουσάροι που έφτασαν εκεί βιαστικά, συναδελφώθηκαν μαζί τους. Στις 22 του μήνα το πρωί, η βασιλική οικογένεια αναγκάστηκε να αρχίσει το ταξίδι της επιστροφής ανάμεσα σε σειρές εθνοφρουρών, που συνέρρευσαν απ' όλα τα χωριά. Ο Μπουιγέ έφτασε με το δικό του απόσπασμα πολύ αργά. Στις 25 του Ιούνη τερματίστηκε η εκδρομή του βασιλιά, φτάνοντας στο Παρίσι, μέσα σε μια θανάσιμη σιωπή των στρατιωτών, που κρατούσαν τα όπλα προς τα κάτω. Αυτός υπήρξε κατά κάποιο τρόπο ο ηθικός αυτοεγκαταστάσιμος της μοναρχίας.

Η Έκκληση προς τους Γάλλους, που είχε συντάξει και αφήσει πίσω του ο Λουδοβίκος XVI πριν από τη φυγή του, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για τις προθέσεις του. Σκόπευε να ενωθεί με τις στρατιωτικές μονάδες του Μπουιγέ και να έρθει σε επαφή με τον αυστριακό στρατό στο Βέλγιο. Μετά ήθελε να επιστρέψει στο Παρίσι με στρατιωτική δύναμη, να διαλύσει τη Συντακτική και τις λέσχες και να ξαναπαίρει στα χέρια του την απεριόριστη εξουσία.

Ολόκληρη η μυστική του πολιτική αποσκοπούσε στο να προκαλέσει μια επέμβαση της Ισπανίας και της Αυστρίας υπέρ αυτού. Ο

Λουδοβίκος Ιβος δεν ήταν ο απλός και υποχωρητικός, ο σχεδόν ανεύθυνος άνθρωπος, όπως τον παρουσιάζουν οι εγκωμιαστές του. Προικισμένος με κάποια ευφυΐα, έδειξε μεγάλο πείσμα στην υπηρεσία ενός και μοναδικού στόχου: να αποκαταστήσει την παλιά πλήρη ισχύ του βασιλικού του αξιώματος ακόμα και με το τίμημα μιας προδοσίας σε βάρος του έθνους.

Η «κρίση της Βαρέν»

Οι συνέπειες της ανεπιτυχούς λιποταξίας του βασιλιά ήταν διφορούμενες. Στο δημοκρατικό κίνημα έδωσε ώθηση. Από την άλλη μεριά, ο φόβος από το λαό ώθησε τη μεγαλοαστική τάξη να υποστηρίξει ακόμα πιο ξεκάθαρα από πρωύτερα τη διαφύλαξη της ανυπόληπτης μοναρχίας.

«Τώρα είμαστε επιτέλους ελεύθεροι και χωρίς βασιλιά», διακήρυξαν οι κορδελιέροι, που από τις 21 του Ιούνη ζητούσαν από τη Συντακτική να ανακηρύξει τη δημοκρατία ή, τουλάχιστον, να μην αποφασίσει για την τύχη του Λουδοβίκου χωρίς προηγούμενως να συμβουλευτεί τις προκαταρκτικές συνελεύσεις των εκλογέων. Και κάτι παραπάνω: η φυγή του βασιλιά φανέρωσε στις λαϊκές μάζες τη συμπαίγνια της μοναρχίας με το εξωτερικό, προκαλώντας, έτσι, μέχρι το τελευταίο χωριό έναν ισχυρό κλονισμό. Λογάριαζαν σε μια εισβολή αυστριακών στρατευμάτων από το Βέλγιο. Στήθηκαν οχυρά με προσωπική πρωτοβουλία για άμυνα και οι αγρότες της Καμπανίας και της Λωρραίνης δήλωσαν την προθυμία τους για άμεση αντίδραση. Η Συντακτική μετακίνησε από την Εθνοφρουρά 100.000 εθελοντές για να υπηρετήσουν στα σύνορα. Η κοινωνική πλευρά ξανασυγχωνεύτηκε με την εθνική, όπως είχε γίνει το 1789. Όταν οι ουσάροι που είχαν διαταχτεί να προστατεύσουν το δρόμο της φυγής του βασιλιά, πέρασαν με το μέρος του λαού, το έκαναν με το σύνθημα «Ζήτω το έθνος». Ξέσπασε μια αυθόρμητη θέληση να αντιμετωπιστεί ο εχθρός. Στις 22 του Ιούνη κάποιοι αγρότες σκότωσαν κοντά στο Σεντ-Μενούλντ τον κόμη Νταμπιέρ (Dampierre), που πιάστηκε πανηγυρικά να εκφράζει το σεβασμό του στον Λουδοβίκο XVI κατά την επονειδιστη μεταφορά του σαν πιστός υποτελής άρχοντας. Σε επτά απομακρυσμένους μεταξύ τους νομούς, ο λαός της υπαίθρου, όταν έμαθε για τη φυγή του βασιλιά, επιτέθηκε και κατέστρεψε πύργους και αρχοντικά. Η διαγωγή του βασιλιά φάνηκε σαν απόδειξη της επικείμενης στο άμεσο μέλλον ει-

σβολής και οι μάζες κινητοποιήθηκαν τότε με τη στρατιωτική σημασία της λέξης χωρίς να το πολυσκεφτούν.

Η μεγαλοαστική τάξη στο μεταξύ διατηρούσε μέσα στη Συντακτική την ψυχραιμία της. «Έπαψε προσωρινά» τον Λουδοβίκο και ανέστειλε το δικαίωμά του για βέτο μέχρι να «ξεκαθαριστεί η υπόθεση», οργάνωσε τη Γαλλία σαν μια πραγματική δημοκρατία, αλλά έκλεισε εντελώς συνειδητά το δρόμο προς την ουσιαστική δημοκρατία. Απεναντίας κατέφυγε στην επινόηση μιας «απαγωγής» του βασιλιά και στη συνέχεια τον αθώωσε παρά την ένσταση του Ροβεσπιέρου. Δίκη διενεργήθηκε μόνο για τους αποκαλούμενους πρωταίτιους και απαγωγείς, δηλαδή για τον Μπουιγέ, που σε ένα γράμμα του στις 26 του Ιούνη προς την Εθνοσυνέλευση είχε πάρει πάνω του όλη την ευθύνη, για να καταφύγει στη συνέχεια στη Γερμανία, και για μερικές περιθωριακές φυσιογνωμίες που καταγγέλθηκαν. Ο Μπαρνάβ αποκάλυψε στις 15 του Ιουλίου το πραγματικό δίλημμα:

«Ετοιμαζόμαστε να τερματίσουμε την επανάσταση ή ετοιμαζόμαστε να την ξαναρχίσουμε; Ένα βήμα παραπάνω θα αποτελούσε μια μοιραία, μια ένοχη ενέργεια. Ένα βήμα παραπάνω στην κατεύθυνση της ελευθερίας θα αποτελούσε η κατάργηση της βασιλείας και στην κατεύθυνση της ισότητας η κατάργηση της ιδιοκτησίας.»

Παρά την έσχατη και εθνική προδοσία του Λουδοβίκου, παρ' όλες τις αριστοκρατικές πηγές κινδύνου οι αυθεντικές κορυφές της αστικής τάξης ήθελαν να διατηρήσουν το έθνος προπάντων σαν έθνος ιδιοκτητών: για τους αστούς η επανάσταση είχε τελειώσει οριστικά. Μια αιματοχυσία στο Πεδίο του Άρεως αποκάλυψε την υστεροβουλία της αστικής τάξης.

Από τους κορδελιέρους, την Παγκόσμια Ένωση των Φίλων της Αλήθειας και άλλες εταιρίες ο λαός του Παρισιού είχε κληθεί σε συγκεντρώσεις ενάντια στη μοναρχία, και η κατάσταση στην πρωτεύουσα εντάθηκε πολύ. Ενώ οι ιακωβίνοι είχαν απορροφηθεί από εσωτερικές αντιπαραθέσεις, οι κορδελιέροι συγκεντρώθηκαν με μεγάλα πλήθη από κατοίκους του Παρισιού στο Πεδίο του Άρεως, για να υπογράψουν στο βωμό της πατρίδας που είχε στηθεί εκεί, ένα υπόμνημα για την αναγόρευση της δημοκρατίας. Με την πρόφαση της διατάραξης της δημόσιας τάξης, η Συντακτική διέταξε το δήμαρχο Μπαίλι να διαλύσει τη συγκέντρωση. Κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος, η εθνοφρουρά του Λαφαγέτ που απαρτιζόταν από ιδιοκτήτες όρμησε στο Πεδίο του Άρεως και άνοιξε χωρίς προειδοποίηση πυρ στο άοπλο πλή-

θος, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν γύρω στους πενήντα ανθρώπους και να τραυματιστούν εκατοντάδες. Το ίδιο απάνθρωπα εξελίχθηκε και η καταστολή που επακολούθησε. Ένα κύμα συλλήψεων σκέπασε το Παρίσι· ο Μαρά και ο Νταντόν αναγκάστηκαν να κρυφτούν· πολλές δημοκρατικές εφημερίδες διέκοψαν την έκδοσή τους. Η λέσχη των κορδελιέρων έκλεισε προσωρινά και το δημοκρατικό στρατόπεδο στερήθηκε, έτσι, για λίγο την κεφαλή του.

Οι πολιτικές συνέπειες ήταν εκτεταμένες. Οι συνταγματικοί που προέρχονταν από το κόμμα των πατριωτών διασπάστηκαν σε δύο ασυμφιλίωτα εχθρικές ομάδες. Η συντηρητική πλειοψηφία των ιακωβινών είχε αποσχιστεί στις 16 του Ιούλη και είχε ιδρύσει μια καινούργια λέσχη στο μοναστήρι των Φεγιάν. Ενώ οι δημοκράτες που καθοδηγούνταν από τον Ροθεςπιέρο, με το μέρος των οποίων τάχθηκαν, σε αντίθεση με τα παρισινά μέλη, οι περισσότερες συνδεδεμένες εταιρίες στην επαρχία, αποκτούσαν τώρα μεγαλύτερη ισχύ μέσα στη λέσχη των ιακωβινών, οι ανταγωνιστικές κλίκες των οπαδών του Λαφαγέτ και των οπαδών του Λαμέτ ήταν πρόθυμες να διασώσουν το έργο της Συντακτικής μέσω ενός συμβιβασμού με τον ταπεινωμένο βασιλιά, που τώρα ήταν εύκολο να γίνει.

Η αναθεώρηση του προσχεδίου για το σύνταγμα δεν έφτασε τόσο μακριά όσο ήθελε η τριανδρία. Ωστόσο, το εκλογικό δικαίωμα κατά φορολογικές τάξεις περιορίστηκε ακόμα περισσότερο: οι εκλέκτορες έπρεπε να αποδείξουν ότι είναι ιδιοκτήτες ή μισθωτές ενός κτήματος με αξία που να εκτιμάται ισοδύναμη με 150-400 ημερομίσθια. Η εθνοφρουρά περιορίστηκε με ένα νόμο της 28 του Ιούλη, που τροποποιήθηκε κατόπιν στις 19 του Σεπτέμβρη, «αμετάκλητα» στους ενεργούς πολίτες. Απέναντι σ' αυτή την ένοπλη αστική τάξη στεκόταν ένας αφοπλισμένος λαός. Ο Λουδοβίκος, που την είχε γλιτώσει φτηνά, έσπευσε να αποδεχτεί το αποδυναμωμένο σύνταγμα στις 13 του Σεπτέμβρη. Στις 14 ορκίστηκε για μιαν ακόμα φορά, πίστη στο έθνος, με την ακράδαντη πρόθεση να αθετήσει τον όρκο του. Οι αστοί πρόκριτοι της Συντακτικής από τη μεριά τους πίστευαν ότι για ακόμα μια φορά η επανάσταση είχε ξεπεράσει τις δυσκολίες και διαλύθηκαν στις 30 του Σεπτέμβρη 1791 ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους, για να κάνουν τόπο στη Νομοθετική Συνέλευση.

2. Η ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

Σεβόμενοι το πνεύμα και το γράμμα του διαφωτισμού, οι μεγάλοι αστοί επαναστάτες δεν ικανοποιήθηκαν με την προώθηση του αγώνα τους σαν μιας αποκλειστικά γαλλικής υπόθεσης. Αυτό δεν ήταν κάποια αλαζονική φαντασίωση. Ο ίδιος ο Χέγκελ θα τους διαβεβαιώσει μέσα από μια κατοπινή αναδρομή ότι το 1789 είχε ανατείλει μεγάλο-πρεπα ο ήλιος της ελευθερίας για όλους τους λαούς.

Από την αρχή, όμως, η εξέγερση της Τρίτης Τάξης στη Γαλλία επιβαρύνθηκε με μια διπλή συνέπεια. Είχε αρκετή ακτινοβολία, ώστε να κινητοποιήσει αστούς και αγρότες των άλλων χωρών, για να κλονίσουν τη δεσποτεία των βασιλιάδων τους. Ενθουσιάζοντας και ενθαρρύνοντας τις καταπιεσμένες από τη φεουδαρχία τάξεις και μάλιστα συμπαρασύροντας και νέους ευγενείς, ανησυχούσε παράλληλα ολόκληρη την «παλιά τάξη πραγμάτων» μέσα στην «Ευρώπη των ηγεμόνων». Οι διαιρέσεις σε κόμματα μέσα στη Γαλλία επεκτάθηκαν και πέρα από τα σύνορα: ήταν η επανάσταση που προχωρούσε και η αριστοκρατική αντεπανάσταση που ικέτευε για μια σταυροφορία. Ενώ από τη μια η Συντακτική μπορούσε να είναι σίγουρη για τη συμπάθεια των καθαρότερων μυαλών και πολλών απλών ανθρώπων σε κοντινές και μακρινές χώρες, από την άλλη δεν μπορούσε να παραβλέψει την αυξανόμενη πίεση που ασκούσαν οι ξένες αυλές στη Γαλλία.

Ο αντίκτυπος των «ιδεών του 1789»

Η σύγκληση και η συνέλευση των Γενικών Τάξεων, η πτώση της Βασιλλής και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είχαν προκαλέσει ανάμεσα στους προοδευτικούς ανθρώπους και συγκεκριμένα ανάμεσα στους μορφωμένους που ήταν εξοικειωμένοι με την κοινωνική σκέψη της εποχής τους, μια σχεδόν ομόφωνη αγαλλίαση. Τα απελευθερωτικά μηνύματα από τη Γαλλία έσκαγαν σαν βόμβες. Έπεφταν με τα μούτρα στις εφημερίδες και τις προκηρύξεις. Τα συμβάντα αναστάτωναν τους χώρους εργασίας του λόγιου και του εμπόρου, του τεχνίτη και του αγρότη. «Προσκυνητές της ελευθερίας» συνέρρεαν από παντού στο Παρίσι: ανάμεσα σε πολλούς άλλους ήταν ο πολυταξιδευμένος Γκέοργκ Φόρστερ (Georg Forster) από τη Γερμανία, ο ποιητής Ουόρντσουορθ (Wordsworth) από την Αγγλία, ο συγγραφέας Καρμζίν από τη Ρωσία. Στο Βρετανό Τόμας Πέιν (Thomas Paine, 1737-

1809), που είχε διακριθεί στην Αμερική σαν στρατευμένος υπέρ της ελευθερίας λογοτέχνης (*Ο κοινός νους*, 1776), ο Λαφαγέτ παρέδωσε ένα κλειδί της Βασιλλίης για να το διαβιθάσει στον Ουάσιγκτον.

Μερικοί εγκαταστάθηκαν προσωρινά στη Γαλλία και έγιναν δραστήριοι κήρυκες των επαναστατικών ιδεών, όμοια με τους ήδη εγκατεστημένους στη Γαλλία με εκλογικά δικαιώματα, ή πολιτικούς φυγάδες παλιότερων και νεότερων εποχών από την Ιρλανδία και τη Σαβοΐα, τις Κάτω Χώρες και τη Ρηνανία, το Αυστριακό Βέλγιο και το πριγκιπάτο της Λιέγης. Σ' αυτούς προστέθηκαν Ιταλοί, Ισπανοί, Πολωνοί και άλλοι. Ελβετοί, προπάντων από τη Γενεύη, το Φριμπούργκ και Νεσατέλ ίδρυσαν το 1790 πρώτοι στο Παρίσι τη δική τους «Ελβετική Λέσχη».

Δεν θα παραμείνουν όλοι αυτοί οι περιπλανώμενοι προφήτες αφοσιωμένοι στην επανάσταση και την πρωτεύουσά της, μέσα σε όλες τις περιπέτειες, μερικοί όμως θα παίξουν έναν σημαντικό ρόλο σ' αυτή: ο πρώτος βαρόνος από την Κλεβ και κοσμοπολίτης «ρήτορας του ανθρώπινου γένους» Ανάχαρσις Κλόοτς, (*Anacharsis Cloots*), ο βέλγος οικονομολόγος Προλί (*Prolí*), οι Ελβετοί Κλαβιέρ (*Clavière*) και Πας (*Pache*), ο Ισπανός Γκουθμάν (*Guzmán*), ο Μιράντα (*Miranda*) από τη Βενεζουέλα. Μεγαλύτερης ιστορικής σημασίας απ' ό,τι η ανάγκη, τα ιδανικά ή ο τυχοδιωκτισμός των πρωτοπόρων, ωστόσο, ήταν η επίδραση της κοινωνικής αλλαγής της Γαλλίας στους κοντινότερους ή μακρινότερους γείτονές της.

Βέβαια, κάθε άλλο παρά ισόμετρη ήταν: Ενώ στην Ισπανία και την Πορτογαλία, στη Δανία και τη Σουηδία η συναίνεση περιορίστηκε σε σποραδικούς κύκλους της διανοήσης και δεν είχε κάποιες αξιωματικόνευτες συνέπειες, σε άλλες χώρες η υποστήριξη της επανάστασης απόκτησε κάποια ευρύτητα. Η μεγαλύτερη ή μικρότερη απόσταση από το θέατρο των επιχειρήσεων, οι δυνατότητες για μια ανενόχλητη επικοινωνία είχαν σημασία. Ιδιαίτερα όμως ο εκάστοτε βαθμός κοινωνικοοικονομικής έντασης καθόριζε αν οι σπίθες θα προκαλούσαν πυρκαγιά ή θα έσβηναν. Καπιταλιστικά θεμελιωμένα κράτη έπρεπε να καθορίσουν τη θέση τους ή να την αναθεωρήσουν απέναντι στον «αρχάριο». Σε χώρες με μια διαμορφωμένη, εντούτοις αποκλεισμένη από την εξουσία αστική μεσαία τάξη, γινόταν αντικείμενο συζήτησης απ' αυτή μια περισσότερο ή λιγότερο άμεση εκτίμηση, αν όχι αποδοχή και ιδιοποίηση των γαλλικών εμπειριών.

Όμως ακόμα και εκεί όπου οι φεουδαρχικές δομές δεν παρουσίαζαν ακόμα κάποια καθοριστικά φαινόμενα αδυναμίας και έλειπαν εκ των προτέρων οι ταξικές προϋποθέσεις για την κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη, η επανάσταση απελευθέρωσε αντιφεουδαρ-

χικές δυνάμεις και όξυνε την κοινωνική τους συνείδηση. Ο σπόρος που έπεσε, συχνά παραμένει ζωντανός και αναπτύσσεται σε μεταγενέστερη εποχή.

Οι μεγαλύτεροι αδελφοί

Από τις τρεις χώρες που είχαν ήδη περάσει από μια αστική επανάσταση, ήταν ο λαός και η κυβέρνηση των Ενωμένων Πολιτειών της Αμερικής που χαιρέτισαν τη μετατροπή της φίλης Γαλλίας σε συνταγματική μοναρχία. Με το δημοκρατικό όμως βάθεμα της επανάστασης τα πνεύματα γρήγορα χωρίστηκαν· μάλιστα μετατράπηκαν σε καταλύτη του αμερικάνικου δικομματικού συστήματος που γεννιόταν, των κυβερνούντων ομοσπονδιακών και των αντιπολιτευόμενων δημοκρατικών ρεπουμπλικάνων. Οι πρώτοι προέρχονταν από τους συντηρητικούς και αγγλόφιλους Τόρις και οι δεύτεροι από τους πατριώτες Ουίγκς του Πολέμου της Ανεξαρτησίας. Οι ομοσπονδιακοί, των οποίων ο κορμός αποτελούσε το μεγάλο εμπορικό κεφάλαιο, τάχθηκαν, προς το συμφέρον της εθνικής τους αγοράς – αντίθετα από την ονομασία τους – υπέρ της ενδυνάμωσης μιας αυστηρά ολιγαρχικής κεντρικής εξουσίας. Θα προσφέρουν αργότερα το αυτοκρατορικό στέμμα στον Ουάσιγκτον, που ήταν πολύ έξυπνος για να συμφωνήσει. Απέφευγαν ακόμα τις ζωντανές αναμνήσεις από την «ανταρσία» του Σέι για τα δικαιώματα του απλού ανθρώπου (1786) και απαιτούσαν όχι μόνο την καταπολέμηση ενός επερχόμενου «ιακωβινικού βασιλείου» στη δική τους χώρα, αλλά και τη διάλυση της συμμαχίας με τη Γαλλία, της οποίας ο καινούργιος ενθουσιασμός για τη δημοκρατία εξισωνόταν στα μάτια τους μάλλον με την επίφοβη «οχλοκρατία».

Το γεγονός ότι είχαν μόνο μερική επιτυχία και το ότι οι ΗΠΑ, από την άποψη της εξωτερικής πολιτικής, κράτησαν απέναντι στην περικυκλωμένη επαναστατική Γαλλία τουλάχιστον μια, εξαιρετικά σημαντική γι' αυτήν, ουδετερότητα, θα πρέπει να αποδοθεί στην πίεση που άσκησαν οι δημοκρατικές δυνάμεις στο κογκρέσο και την κυβέρνηση. Πολύ μετά από το 1791 κατάφεραν κάτω από τη διακυβέρνηση ανδρών όπως ο Τζέφερσον, ο Μονρόε (Monroe) και ιδιαίτερα ο Τζόελ Μπάρλου (Joel Barlow), στηριγμένοι στους κτηματίες, τη μικροαστική τάξη των πόλεων και τους διανοούμενους, να διατηρήσουν περίπου την ισορροπία έναντι των Δεξιών. Η *Aurora* που εκδιδόταν στη Φιλαδέλφεια από τον Μπακ (Backe), απαντούσε στο λίβελο *Publicola* του Τζον Κίνσι Άνταμς (John Quincy Adams) με δίαια άρθρα. Φυτεύ-

τηκαν δέντρα της ελευθερίας και φορέθηκαν τριχρώμες κονκάρδες, ιδρύθηκαν λέσχες που έστελναν τους ομιλητές τους σ' όλη τη χώρα. Βέβαια τα προγράμματά τους παρουσίαζαν μια ολέθρια παράλειψη: Η «λαϊκή κυριαρχία» που διακήρυχναν ίσχυε για τα τρία τέταρτα του πληθυσμού που είχαν χρώμα λευκό. Δεν έθιγε το θεσμό της δουλείας στον οποίο βασιζόταν προπάντων η θαμβασκοκαλλιέργεια στην ισχυρότατη ομοσπονδιακή πολιτεία Βιρτζίνια και πιο νότια, μολονότι μια βίαιη εξέγερση των δούλων στη γειτονική γαλλική Αϊτή από τον Αύγουστο του 1791 είχε θέσει αναπόφευκτα το πρόβλημα στην ημερήσια διάταξη. Αυτή η ασυνέπεια θα διευκολύνει την αμερικάνικη αντίδραση να απομονώσει μέχρι το 1795 τους «δικούς της» ιακωβίνους και στη συνέχεια να τους διαλύσει.

Και η Αγγλία επηρεάστηκε έντονα από τα γεγονότα στη Γαλλία. Η ολιγαρχία των αστών καπιταλιστών και των γαιοκτημόνων ευγενών συμφώνησε αρχικά με την κατάργηση του παλιού καθεστώτος και ο Τσαρλς Τζέιμς Φοξ, ο ανανεωτής του φιλελεύθερου κόμματος των Ουίγκς σχολίασε επαινετικά την εργασία της Συντακτικής. Καθοδηγούμενες από τους Τόρις που είχαν για αρχηγό τους τον Πιτ το νεότερο, οι κυρίαρχες τάξεις γίνονταν πιο ψυχρές, στο μέτρο που φοβόνταν μια ενίσχυση του παραδοσιακού αντιπάλου από τις μεταρρυθμίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί και επιπλέον μια μεταδοτική επίδραση. Γιατί μόλις ένας στους εκατό Άγγλους απολάμβανε στην «πατρίδα των κοινοβουλίων» το εκλογικό δικαίωμα. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί ένα κίνημα (που από τη δεκαετία του 1760 είχε επιδοθεί σε έντονες αντιπαραθέσεις για τη θέση του στέμματος ή για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης της Ιρλανδίας και των αποικιών, όπως φαίνεται στα *Γράμματα του Ιουνίου* του Άντισον ή στον *Γκιούλιβερ* του Σουίφτ) από μικροαστούς ριζοσπάστες, που συχνά κατάγονταν όχι από την επίσημη «υψηλή εκκλησία», αλλά από τις πολυάριθμες ελεύθερες εκκλησίες. Εμφανίστηκαν ποιητές όπως ο Μπλέικ (Blake) και ο Ρόμπερτ Μπερνς (Robert Burns), ο Σέλεϊ (Shelley) και ο Κόλεριτζ (Coleridge), ο συγγραφέας και εκδότης Σέρινταν (Sheridan), ο ωφελιστής φιλόσοφος Μπένθαμ (Bentham), ο χημικός Πρίστλεϊ (Priestley), ο γιατρός Πράις (Price), ο δικηγόρος Έρσκαϊν (Erskine), ο πρόμαχος της απελευθέρωσης των δούλων Ουίλμπερφορς (Wilberforce) και η Μαίρη Ουόλστοουνκραφτ (Mary Wollstonecraft), που ήταν από τις πρώτες που υποστήριξε τη γυναικεία χειραφέτηση και παρακίνησε σ' αυτή την κατεύθυνση και πολλές γαλλίδες.

Το κίνημα για τον εκδημοκρατισμό των συνταγματικών θεσμών δεν περιορίστηκε σε ατομικές φιλολογικές καταγραφές ή τελετές σε

ανάμνηση της κατάληψης της Βασιλλής. Συγκίνησε βαθύτατα το λαό των Ιρλανδών που προσδοκούσε την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού από το νησί μέσα από μια συμμαχία με την επαναστατική Γαλλία και γι' αυτό προετοιμαζόταν μέσα στην «Επαναστατική Εταιρία των Ενωμένων Ιρλανδών» που ιδρύθηκε το 1791 από τον Ουόλφ Τόουν (Wolfe Tone) και περιελάμβανε καθολικούς και προτεστάντες. Μετά την εξάντληση των πολιτικών μέσων προανατολίστηκε από το 1794 σε μια εθνική εξέγερση, συνδυασμένη με την αποθίβαση ενός γαλλικού εκστρατευτικού σώματος· ήταν ένας εφιάλτης που δεν επρόκειτο πια να υποχωρήσει μπροστά στους άγγλους καταπιεστές.

Άλλες μορφές πάλης εφαρμόστηκαν στην ίδια την Αγγλία. Στο Μάντσεστερ ιδρύθηκε το 1790 μια «Συνταγματική Εταιρία». Στο Λονδίνο συναγωνιζόταν από το 1792 μια «Εταιρία Διδασκαλίας Συνταγματικών Ζητημάτων» με τη δημοφιλέστερη «Εταιρία Αλληλογραφίας», που χαρακτηριζόταν και σαν Λέσχη των Ιακωθίνων του Λονδίνου και της οποίας ο διαπρεπής γραμματέας, ο βοηθός τσαγκάρη Τόμας Χάρντι (Thomas Hardy), άπλωσε τα δίκτυα της σ' όλη την Αγγλία και συνδέθηκε με τους σκοτσέζους «Φίλους του Λαού» στο Εδιμβούργο, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν και εργάτες.

Ενώ ο Χάρντι και οι φίλοι του άνοιγαν το δρόμο για μια μαζική οργάνωση με 20.000 μέλη απ' όλα τα στρώματα του πληθυσμού, οργάνωναν μεγάλες συγκεντρώσεις και το 1793 συγκάλεσαν και «συνέδριο» που διαλύθηκε από την αστυνομία, η κυβέρνηση είχε από καιρό επιδοθεί στην ακατάπαυστη καταπολέμηση της επανάστασης και μέσα και έξω από τα σύνορά της. Χαρακτηριστικές γι' αυτή την κατηγορηματική και πρώιμη μεταβολή των κυρίαρχων στρωμάτων είναι οι *Παρατηρήσεις για τη Γαλλική Επανάσταση* που κυκλοφόρησαν το 1790 από τον ανατραπέντα φιλελεύθερο Μπερκ (Burke), ο οποίος έγραψε μ' αυτόν τον τρόπο το προσευχητάρι της διεθνούς αντεπανάστασης που μεταφράστηκε σε όλες τις γλώσσες. Τον αντιμετώπισαν ο Τόμας Πέιν το 1791-92 με το όχι λιγότερο εντυπωσιακό του βιβλίο *Δικαιώματα του Ανθρώπου* (*The Rights of Man*) και ο Ουίλιαμ Γκόντγουιν (William Godwin) στις αρχές του 1793 με το βιβλίο *Έρευνα για την πολιτική δικαιοσύνη*, το πρώτο έργο ενός «ειδυλλιακού αναρχισμού». Οι επαναστατικές δυνάμεις, αν και καταφανώς εξαναγκασμένες σε άμυνα, φάνηκαν ιδεολογικά και οργανωτικά ικανές να προβάλουν αντίσταση στις διώξεις που υπέστησαν και μετά το 1794 και να θρουν νέους οπαδούς, ιδιαίτερα ανάμεσα στους ναυτικούς.

Στις Κάτω Χώρες πρωσικά στρατεύματα είχαν αποκαταστήσει το 1787 την εξουσία του κληρονομικού αρμοστή από τον οίκο της Οράγ-

γης που είχε κλονιστεί από μια τετράχρονη συνταγματική διαμάχη με τους μεγαλοαστούς πρόκριτους. Χιλιάδες από τους ηττημένους του «κόμματος των πατριωτών» (που καθιέρωσε αυτό το χαρακτηρισμό στη γενική πολιτική ορολογία) είχαν καταφύγει στη Γαλλία. Έτσι, ενώ στη χώρα επικρατούσε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και η «οραγγική» αντίδραση που βρισκόταν στην εξουσία εξουδετέρωσε τις πολιτικές εκδηλώσεις, οι φυγάδες βρέθηκαν μέσα στη δίνη των παρισινών γεγονότων.

Ενάντια σε μια φιλελεύθερη ομάδα γύρω από τον Ντάθερχουλτ (Daverhoulth) και τον Βαντενίβερ (Vandenyver) κινήθηκε μια δημοκρατική μειοψηφία μέσα σε μπαταβικές λέσχες και από το 1792 στην «Μπαταβική Επαναστατική Επιτροπή» με τον Άντονι ντε Ροτ (Anthony de Roth), τον Μπλάουβ (Blauw), τον Γκόγκελ (Gogel) και άλλους. Και οι δυο αντιλήψεις αντιμάχονταν η μια την άλλη στις Κάτω Χώρες, ενώ ενεργούσαν αλληλέγγυα απέναντι στους «οραγγικούς» που κυβερνούσαν, και ανέθρεψαν μέσα σε «αναγνωστικές εταιρίες» μια λαμπρή παράνομη οργάνωση, η οποία το 1795 – πάρα πολύ αργά, βέβαια, για μια δημοκρατική λύση – θα πάρει την εξουσία με την επέλαση των Γάλλων χωρίς αψιμαχίες.

Οι πλησιέστεροι γείτονες

Η ελβετική ομοσπονδία, αν και από το 1525 ουδέτερη σε όλους τους ευρωπαϊκούς πολέμους, ήταν στενά συνδεδεμένη με συμφωνίες με τη γαλλική μοναρχία που της επέτρεπε τη στρατολογία ολόκληρων μισθοφορικών συνταγμάτων. Και στην οικονομία και την κουλτούρα οι σχέσεις ήταν πολύπλευρες και στενές. Η επανάσταση κλόνισε αυτή την παραδοσιακή σχέση και ταυτόχρονα τη γέμισε με καινούργιο περιεχόμενο.

Η Ελβετία δεν ήταν ο αλπικός αγροτικός παράδεισος, όπως με ευχαρίστηση την εξιδανίκευε η λογοτεχνία του 18ου αιώνα. Τα δεκατρία ενμέρει προτεσταντικά και ενμέρει καθολικά «παλιά» καντόνια που τα πιο σημαντικά διοικούνταν από τους πατρίκιους της πόλης, κηδεμόνευαν τα «μέρη που είχαν προσχωρήσει» και διαχειρίζονταν τις κατακτημένες περιοχές όπως το Τιτσίνο, η Βαλτελίνα και το Βο μέσω τοποτηρητών. Στο καντόνι Νεσατέλ ο πρώτος βασιλιάς ήταν ταυτόχρονα και «ηγεμόνας». Τα κατώτερα και μεσαία στρώματα των πόλεων ως επί το πλείστον δεν είχαν δικαιώματα, πολλές αγροτικές κοινότητες, με εξαίρεση τις κοινότητες στα βουνά, υπόκεινταν σε εισφορές στην εκ-

κλησία, σε ευγενείς κυρίους και αστούς γαιοκτήμονες. Οι δικαιοδοσίες του μοναδικού ομοσπονδιακού οργάνου, της ελβετικής βουλής, ήταν εξαιρετικά περιορισμένες απέναντι στα καντόνια και ειδικά τη Βέρνη, το ισχυρότερο και συντηρητικότερο καντόνι.

Η επανάσταση στη γειτονική χώρα έκανε τη συσσωρευμένη δυσарέσκεια να ξεσπάσει. Το 1790 ξεσηκώθηκαν οι αγρότες στα καντόνια Σάφχαουζεν και Βαλέ. Στο Βο δημιουργήθηκε ένα «κόμμα πατριωτών» που ήρθε σε επαφή με το «Ελβετικό Γραφείο Αλληλογραφίας» στο Παρίσι και επιδίωξε την απόσπαση της Βέρνης. Ο Μίλερ φον Φρίντμπεργκ (Müller von Friedberg) στο Σανκτ-Γκάλεν απαίτησε καντονική ισότητα δικαιωμάτων για τα «μέρη που είχαν προσχωρήσει». Το 1791 ξεσηκώθηκαν για δεύτερη φορά οι αγρότες του Βαλέ ταυτόχρονα με τους αγρότες του Πορεντρούι που έκαναν αγγαραίες για τον επίσκοπο της Βασιλείας. Η μεθοριακή γραμμή ακολούθησε το πρότυπο της αποφευδαρχοποίησης στη Γαλλία.

Αυτά τα πρώτα κινήματα καταστάλθηκαν απάνθρωπα με στρατιωτικά μέσα. Όμως στο μεταξύ διαμορφώθηκαν συνειδητά επαναστατικά κέντρα μέσα στις πόλεις. Συγκεκριμένα στη Γενεύη, όπου οι δημοκράτες που ηττήθηκαν το 1782 θα ξανάρθουν στην εξουσία το 1792, και στη Ζυρίχη, όπου στο «επαναστατικό κόμμα» της συγκαταλεγόταν ο Λαφάτερ (Lavater), ο Ούστερι (Usteri), ο ζωγράφος Φίσλι (Füssli) και ο μεγάλος παιδαγωγός Πεσταλότσι (Pestalozzi). Σε αντίθεση με άλλες χώρες οι ελβετοί επαναστάτες θα στερεώσουν τη θέση τους μέσα στο λαό παρά τα πρόσκαιρα πωσωγυρίσματα και το 1798 στο σύντομης διάρκειας ενιαίο κράτος της «Ελβετικής» θα θάψουν κατά κάποιον τρόπο το μεσαιώνα τους.

Σε άμεση σύνδεση με όσα συμβαίνουν στη Γαλλία βρίσκεται και η αντιπολίτευση ενάντια στις συγκεντρωτικές τάσεις της μεταρρυθμιστικής πολιτικής του Ιωσήφ ΙΙ στις Αυστριακές Κάτω Χώρες, που από το 1787 ογκώθηκε και, μετά από το σύνθημα που έδωσε η κατάληψη της Βαστίλλης στις 22 του Ιουνίου 1789, προκάλεσε μια εξέγερση, αρχικά στο Τιρλεμόν. Κάτω από την πίεση πατριωτικών πολιτοφυλάκων οι Αυστριακοί, που εκεί διέθεταν μόνο συντάγματα από παιδιά της υπαίθρου τα οποία είχαν αρχίσει να αμφιταλαντεύονται, εγκατέλειψαν το Δεκέμβρη τις επαρχίες.

Σ' αυτό το κίνημα επαναστατική ήταν στην πραγματικότητα μόνο μια αστικοφιλελεύθερη τάση που καθοδηγούσε ο ντε Βονκ (de Vonck), ο δημιουργός της πολιτοφυλακής. Ακριβώς όμως αυτή παραγκωνίστηκε μπροστά στους συντηρητικοκληρικούς «ομοσπονδιακούς» (ή «κρατιστές») που τους ενδιέφερε η διατήρηση των ταξικών τους προνομίων στις μεμονωμένες επαρχίες, όπου ωστόσο έπαιρναν με το μέ-

ρος τους τις συντεχνίες και τους αυστηρά καθολικούς αγρότες. Οι «Ενωμένες Βελγικές Πολιτείες» που είχαν ανακηρυχθεί το Γενάρη του 1790 στις Βρυξέλλες, οριοθετήθηκαν σαφώς με τον Βαν ντερ Νόοτ (Van der Noot) από τους γάλλους επαναστάτες και εξαπόλυσαν μια εκστρατεία καταστολής ενάντια στους φιλελεύθερους, των οποίων οι αρχηγοί στο μεγαλύτερο μέρος τους διέφυγαν στη Γαλλία. Οι Αυστριακοί, καλυμμένοι από την Πρωσία και την Αγγλία, των οποίων τη στάση είχε εκτιμήσει λάθος ο Βαν ντερ Νόοτ, επέτρεψαν την επέλαση του σιωπηλά αναδιαρθρωμένου στρατού τους και μετά από μερικές συμπλοκές το Δεκέμβρη αποκατέστησαν τη δική τους εξουσία, καθώς επίσης και την εξουσία του ηγεμόνα επισκόπου από τη Λιέγη σε όλη της την έκταση. Ενώ στο «Βέλγιο», όπου θα καθιερωθεί η κλασικιστική του καινούργια ονομασία, κάθε κριτική πνιγόταν τώρα από τις αρχές σαν «επαναστατική προπαγάνδα», οι οπαδοί του Βονκ, συγκέντρωναν στην εξορία τις δυνάμεις τους και προετοιμάζονταν να αποσπάσουν βίαια την πατρίδα τους αυτή τη φορά με γαλλική βοήθεια από τους Αψβούργους. Μερικοί απ' αυτούς είχαν περάσει στις πιο προωθημένες επαναστατικές θέσεις της χώρας που τους φιλοξενούσε. Ανάμεσα στους Βαλόνους καθώς και στους Φλαμανδούς δεν επικρατούσε επομένως καμιά ομοφωνία, όσον αφορά τους εθνικούς τους στόχους: Απλή προσάρτηση ή μια βελγική δημοκρατία συνδεδεμένη με την επαναστατική Γαλλία, πράγμα που ήθελε η πλειοψηφία; Ήδη το 1792 αυτό το ζήτημα θα αποκτήσει ξαφνικά ιδιαίτερη επικαιρότητα.

Σε γόνιμο έδαφος έπεσε ο σπόρος της επανάστασης στην πολιτικά κατακερματισμένη Ιταλία, που από τη μια σημείωσε μια οικονομική άνοδο από τα μέσα του αιώνα, η οποία αύξησε την αυτοσυνείδηση της αστικής τάξης και των αστικοποιημένων μικροευγενών, και από την άλλη από το 1774 και μετά περιέπεσε όπως και η Γαλλία σε μια μακρόχρονη κρίση που χειροτέρεψε προπάντων ακόμα περισσότερο τη θέση των αγροτών. Στις μεθοριακές περιοχές δεν δίστασαν να κάνουν τα ίδια με τον γαλλικό λαό της υπαίθρου: στη Σαβοΐα και το Πιεμόντο εξεγέρθηκαν με το σύνθημα «ότι θέλουν να γίνουν Γάλλοι». Αλλά και γύρω από την Μπολόνια και στα Αβρούζια στην εκκλησιαστική πόλη ξέσπασαν αγροτικές εξεγέρσεις, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν αντιφεουδαρικά συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης. Η αστική τάξη της Ιταλίας που είχε πιαστεί στη μέγγενη των Αψβούργων, των Βουρβόνων και της Ιερής Εξέτασης, είδε να επιθεβαιώνεται στην Επανάσταση η ιδέα της εθνικής ενότητας, που είχε διαφανεί σαν μακρινός στόχος ήδη στα έργα του Φιλαντζιέρι, του Τζενοβέζι, του Αλγκαρότι,

του Μουρατόρι και άλλων διαφωτιστών. Παρά τις όποιες επιμέρους χρήσιμες προσαρμογές που πραγματοποίησαν οι «φιλόσοφοι στον ηγεμονικό θρόνο», αυτές δεν οδήγησαν στη συνένωση του ιταλικού έθνους αλλά στην παγίωση των μικρών κρατιδίων.

Στην πλειοψηφία τους τα μεσαία στρώματα εμπιστεύονταν ακόμα το 1789 στη δύναμη μιας προόδου που σταδιακά επιβαλλόταν και επιταχυνόταν από τα γαλλικά γεγονότα. Στο μεταξύ όμως άρχισαν οι οπαδοί της επανάστασης να θέζουν το ερώτημα αν ήταν πραγματικά εφικτή η επιθυμητή κοινωνική αλλαγή χωρίς τη χρήση βίας. Στην Πάδουα και το Τουρίνο έγιναν το 1791 σφοδρές φοιτητικές αναταραχές. Ο ποιητής Ούγκο Φόσκολο (Ugo Foscolo) από τη Βενετία ύμνησε τη λαϊκή εξέγερση και ο φιλόσοφος Γκοράνι (Gorani) έγινε κήρυκας της Διακήρυξης των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Ο Φιλίπο Μπουοναρότι (1761-1837) από τη γενιά του Μιχαήλ Άγγελου, που τον είχαν εντυπωσιάσει ο Μαρπλί και ο Μορελί, υποστήριξε το 1789 στη *Γενική Εφημερίδα* (*Gazetta Universale*) της Φλωρεντίας μια επανάσταση χωρίς συμβιβασμούς και αναγκάστηκε λόγω των αστυνομικών διώξεων να καταφύγει στη γαλλική Κορσική. Ένας άλλος «ύποπτος», ο ριζοσπαστικός Τζιοβάνι Ράντζα (Giovanni Ranza) που προερχόταν από το χώρο του ιανсениσμού, δάσκαλος στην ιερατική σχολή του Βερτσέλι, τον ακολουθήσε το 1791.

Οι «πεφωτισμένοι» δεσπότες ξεσκεπάστηκαν αμέσως μπροστά σε μια τέτοια εξέλιξη: κατάργησαν τις μεταρρυθμίσεις τους, καταδίωξαν πατριώτες και τους μεταχειρίστηκαν όλους σαν «ιακωβίνους». Αυτό άνοιξε τα μάτια σε πολλούς μέχρι εκείνη τη στιγμή αμέτοχους και έτσι συνέβαλε στην εδραίωση του κινήματος, που από το 1792 διαδόθηκε μέχρι τη Νάπολη και τη Σικελία με τη δραστήρια υποστήριξη των τεκτονικών στοών και που μέσα στον 19ο αιώνα επρόκειτο να μετατραπεί σε σπόρο του «*Risorgimento*», της εθνικής αναγέννησης της Ιταλίας.

«Αυτοί και όχι εμείς» (Φ. Γκ. Κλόπστοκ)

Τους Γερμανούς και τους Γάλλους συνέδεαν ποικίλες σχέσεις. Ήταν γείτονες. Ουγενότοι που είχαν απελαθεί είχαν εγκατασταθεί σε προτεσταντικές γερμανικές πόλεις και, αντίστροφα, γερμανοί τεχνίτες και μισθοφόροι που είχαν ολοκληρώσει την υπηρεσία τους, είχαν εγκατασταθεί στο Παρίσι και τα προάστιά του. Τα γαλλικά ήταν η γλώσσα των αυλών στις περισσότερες από τις τριακόσιες γερμανικές

«πατρίδες» και η μορφωμένη αστική τάξη τα μεταχειριζόταν συχνά. Έτσι ήταν πλατιά διαδεδομένη η γνώση της γαλλικής λογοτεχνίας του διαφωτισμού. Το ροκοκό και ο κλασικισμός βρήκαν το δρόμο τους από τη Γαλλία στις γερμανικές χώρες, των οποίων η «καλή κοινωνία» με ευχαρίστηση υποτασσόταν στις υπαγορεύσεις της μόδας και του γούστου του Παρισιού. Κάποιοι ηγεμονίσκοι μιμούνταν τους θεσμούς της γαλλικής απολυταρχίας από το φόρο κατανάλωσης μέχρι την επικεφαλής μαιτρέσα. Πολύ εκτιμούσαν από την άλλη μεριά στη Γαλλία τη γερμανική μουσική, ενώ η γερμανική παιδαγωγική θεωρείτο υποδειγματική.

Η αστική τάξη είχε δυναμώσει κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του αιώνα, αλλά, εξαιτίας του εδαφικού κατακερματισμού της «Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας» που προέκυψε από την αντιπαλότητα των δύο μεγάλων δυνάμεων, της Αυστρίας και της Πρωσίας, δεν αποτελούσε μια ενιαία εθνική τάξη. Παρά την όχι ασημαντή διάδοση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής σε ορισμένες περιοχές, δεν αγωνιζόταν ακόμα για τη συμμετοχή στην πολιτική εξουσία, αλλά αρκούνταν σε άτολμους μεταρρυθμιστικούς πόθους που εναπόθετε με δουλοπρέπεια στον εκάστοτε κυρίαρχο της. Η αναπτυσσόμενη αυτοπεποίθηση της γερμανικής αστικής τάξης αποκαλύφθηκε μέσα από την ανάπτυξη μιας γερμανικής εθνικής λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας και της μουσικής δημιουργίας.

Όπως στην Ιταλία, έτσι και στην Γερμανία οι πρώτοι κεραυνοί της επανάστασης έπληξαν την περιοχή των συνόρων. Στην Αλσατία, όπου γερμανικές «συνελεύσεις των τάξεων του Ράιχ» ασκούσαν αρμοδιότητες κάτω από συγκεκριμένες από την άποψη του διεθνούς δικαίου συνθήκες, οι αγρότες αμέσως μετά τις αξιομνημόνευτες αποφάσεις της Συντακτικής τον Αύγουστο του 1789 αρνήθηκαν να καταβάλουν τα δασύματα και τις αγγαρείες. Από το καλοκαίρι ακόμα εξεγέρθηκαν στην περιοχή της Βάδης και ανατολικά του Άνω Ρήνου, λίγο μετά στο Κούρπφαλς και το 1790 γύρω από το Ασάφενμπουργκ. Βίαιες ταραχές έγιναν επίσης και στην ελεύθερη πόλη της Κολωνίας. Επειδή όμως δεν έγινε καμιά σωστή σύνδεση των μεμονωμένων αγροτικών εξεγερμένων ομάδων μ' αυτές των πόλεων, το κίνημα κατέρρευσε στη Ρηνανία μπροστά στην απειλή στρατιωτικής επέμβασης των γερμανικών αρχών το 1790. Όχι βέβαια για πολύ, αφού στο Μάιντς ήδη το 1791 θα σχηματιστεί γύρω από τον καθηγητή Αντρέας Χόφμαν (Andreas Hofmann) και τον Γκέοργκ Φόρστερ (Georg Forster) ένα νέο επαναστατικό επίκεντρο.

Η μεγάλη και ενμέρει συντονισμένη αγροτική εξέγερση στο

Κούρζαζεν τον Αύγουστο του 1790 προκλήθηκε άμεσα από την ξηρασία και την ακρίβεια. Όμως και εδώ, όπου ο πληθυσμός της υπαίθρου υπέφερε από την επέκταση της μικροαριστοκρατικής γαιοκτησίας σε ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό, είχε ήδη από πολύ παλιότερα επιδράσει αναμφίβολα το γαλλικό πρότυπο: Στο υπόμνημα (*Pro Memoria*) του σχοινά Κρίστιαν Μπένγιαμιν Γκάισλερ (Christian Benjamin Geissler) από το Λίμπσταντ, δίπλα στο αίτημα για απόλυση των υπαλλήλων και απαλλοτρίωση των καταπιεστών, αναφερόταν ένα ακόμα αίτημα για τη δημιουργία εθνοφρουράς.

Θετικά έκριναν την επανάσταση ορισμένοι οξυδερκείς επιχειρηματίες, όπως ο μεγαλοεκδότης Μπέρτουχ από τη Βαϊμάρη και ο μεγαλέμπορος Ζίθεκινγκ από το Αμβούργο, σαν επίκεντρο ενός κύκλου με μεγάλη επιρροή, ο οποίος αντιλαμβανόταν ταυτόχρονα τα συμφέροντα του χανσεατικού εμπορίου σε μια αδιατάρακτη εμπορική σύνδεση με τη γαλλική αγορά. Οι πόλεις του Κούρζαζεν απαιτήσαν συμμετοχή των ευγενών στις φορολογικές αποδόσεις και οι κάτοικοι του Μπρέσλαου πρόσβαση στη δημοτική διοίκηση.

Ενώ οι συγκεντρώσεις των τεχνιτών στο Αμβούργο, τη Βρέμη και το Μάιντς προκαλούσαν βέβαια αίσθηση, αλλά μέχρι το 1792 παρέμεναν σποραδικές, η διανόηση συγκινήθηκε αμέσως βαθιά από την επανάσταση. Η αποτίναξη των μοναρχικών, φεουδαρχικών και εκκλησιαστικών δεσμών έμοιαζε να υποδεικνύει και σ' αυτήν ένα δρόμο προς το ενοποιημένο αστικό έθνος. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η σπουδάζουσα νεολαία προπορευόταν, οι αδελφοί Χούμπολντ (Humboldt) έσπευσαν στο Παρίσι, οι οικότροφοι του ιδρύματος του Τίμπινγκεν Σέλιγγκ (Schelling), Χέγκελ (Hegel) και Χέλντερλιν (Hölderlin) ίδρυσαν μια πολιτική λέσχη και – ίσως – φύτεψαν ένα δέντρο της ελευθερίας. Όμως και οι ψυχραιμότεροι «μεγάλου», ο Καντ (Kant) στο Κένιγκσμπεργκ, ο Βίλαντ (Wieland) στη Βαϊμάρη και ο σκώπτης Λίχτενμπεργκ (Lichtenberg) στο Γκέτινγκεν, δεν συγκινήθηκαν λιγότερο. «Να 'χα εκατό φωνές, για να πανηγυρίσω την ελευθερία της Γαλλίας», τραγουδούσε ο Κλόπστοκ (Klopstock). Ο ιστορικός Σλέτσερ (Schlözer) από το Γκέτινγκεν άνοιξε στις κατευθυντήριες ιδέες της επανάστασης τις στήλες των *Κρατικών Αγγελιών* του, του κύριου περιοδικού του γερμανικού διαφωτισμού. Ο Μπετόβεν (Beethoven) τη μετουσίωσε σε εκστατικές συγχορδίες. Ο Σίλερ (Schiller) και ιδιαίτερα ο Φίχτε (Fichte), ο παιδαγωγός Κάμπε (Kampe) και ο δημοσιολόγος Μπέκερ (Becker) μετατράπηκαν σε συνήγορους της επιτυχημένης επανάστασης. Ο Σούμπαρτ (Schubart) τη γιόρτασε μετά από το μακρόχρονο σκοτάδι του

κελιού της φυλακής στο δουκάτο της Βιρτεμβέργης Χόενασπεργκ, ενώ καινούργιες πένες άρχισαν να αποκοτούν φήμη: Ο Σιτς (Schütz), ο Ρέμπμαν (Rebmann), ο Γκέρες (Görres), ο Τικ (Tieck), ο Σλέγκελ (Schlegel). Μια πραγματική «γερμανική αποικία» δημιουργήθηκε γύρω από τους Σλάμπρεντορφ (Schlabrendorf), Έλσνερ (Oelsner), Άρχενχολτς (Archenholz), Ράινχαρντ (Reinhard), Κέρνερ (Kerner), Κλάουερ (Clauer) και Ράιχαρντ (Reichardt) στο επαναστατικό Παρίσι. Υπήρχαν κι άλλες φωνές που επιδοκίμαζαν την επανάσταση με κάποιες επιφυλάξεις, όπως ο Χέρντερ (Herder) και ο Γκαίτε (Goethe). Σε λίγο θα φαινόταν ότι αυτοί υποδείκνυαν ένα όριο στον ενθουσιασμό των περισσότερων ποιητών και στοχαστών. Ανίκανοι να κατανοήσουν από την άποψη της πιο καθυστερημένης Γερμανίας τις σκληρές νομοτέλειες μιας μέχρι τέλους λαϊκής επανάστασης, με κάθε μεγάλο θήμα που θα κάνει παραπέρα προς τα μπρος, οι αρχικοί της κήρυκες θα ψυχρανθούν ο ένας μετά τον άλλο και θα αποσυρθούν. Ωστόσο τίποτα και κανένας δεν μπορούσε να θγάλει από το μυαλό τους τη μεταβολή που είχε επιτελεστεί. Ακόμα και το απαρνημένο πνευματικό κέρδος αποδείχτηκε άφθαρτο.

Επανάσταση και δουλοπαροικία

Στην εκτεταμένη περιοχή της ανατολικοευρωπαϊκής δουλοπαροικίας, όπου μόλις τώρα διαμορφώνονταν οι τάσεις ενός καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και μιας αστικής τάξης, η ακτινοβολία της μακρινής επανάστασης δεν μπορούσε φυσικά να διαπεράσει την κοινωνική επιφάνεια στην οποία επιπλέον έφτασε με καθυστέρηση. Σαν παρακίνηση για σκέψη και δράση, ωστόσο, ούτε κι εδώ παρέμεινε χωρίς αποτέλεσμα.

Το μήνυμά της έφτασε στους λαούς που ήταν περισσότερο καθηλωμένοι, παρά συνδεδεμένοι μέσω των Αψβούργων στη «μοναρχία του Δούναβη». Η σκληρήνυση του Χόφμπουργκ απέναντι στη Γαλλία συνδυάστηκε με μια ανάκληση μερικών προοδευτικών καινοτομιών του Ιωσήφ ΙΙ, στις οποίες είχαν εναποθέσει οι αστοί και οι αγρότες – σίγουρα υπερβολικές – προσδοκίες. Μετά τη σύντομη διακυβέρνηση του προσεκτικού Λεοπόλδου, το 1792 κατέληξε επί Φραγκίσκου ΙΙ σε απροκάλυπτη φεουδαρχική αντίδραση.

Από την άμυνα βλάστησαν τα σπέρματα ενός επαναστατικού κόμματος ανάμεσα στους Τσέχους, που η εθνική τους αναγέννηση προετοιμαζόταν από τη δεκαετία του 1770, και στους νότιους Σλάβους με

ιανσενική ή ιωσηφική παράδοση. Στο Στάιερμαρκ και προπάντων στη Βιέννη γύρω από τον Αντρέας Ρίντελ (Andreas Riedel) και τον Καγετάν φον Γκιλόφκσι (Cajetan von Gilowsky) αποκρυσταλλώθηκαν σε συνωμοτικούς κύκλους, στους οποίους συμμετείχαν δίπλα στους διανοούμενους και έμποροι, υπάλληλοι και τεχνίτες. Ο αξιωματικός Φραντς Χέμπενστράϊτ φον Στράιτενφελντ (Franz Hebenstreit von Streitenfeld) (1747-1795), που χάρισε στη Γαλλία μια κατασκευασμένη από τον ίδιο «πολεμική μηχανή», έγινε γνωστός με το πολεμικό του ποίημα *Homo Hominibus* («Ο άνθρωπος στους ανθρώπους») σαν ο πρώτος εξισωτιστής, αν όχι ουτοπικός κομμουνιστής της Αυστρίας.

Στο μεταξύ, το βασικό επίκεντρο του επαναστατικού κινήματος ενάντια στην εξουσία των Αψβούργων αποτελούσε η Ουγγαρία της δουλοπαροικίας, της οποίας η αριστοκρατία είχε αντιταχτεί στη συγκεντροποίηση των ιωσηφινικών το 1789-90, το ίδιο όπως και οι βελγικές κλειστές τάξεις τις οποίες ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος είχε κατευνάσει το 1791 κυρίως με παραχωρήσεις προς τους μαγνάτους. Ένα μέρος των μικροευγενών με την υποστήριξη ενός μικρού στρώματος της διανοήσης εξακολούθησε τον αγώνα του για ένα εθνικό ουγγρικό σύνταγμα, προσεγγίζοντας τη φιλελεύθερη ερμηνεία της Γαλλικής Επανάστασης και προάγοντας τη διάδοση των ιδεών της. Επειδή όμως δεν ήθελε να συμφιλιωθεί με την ιδέα μιας απελευθέρωσης των δικών του δουλοπάροικων και ήθελε να περιορίσει πρακτικά το πρόγραμμά του στον αγώνα για μια ουγγρική δημοκρατία των ευγενών, έχασε την αρχηγία του κινήματος. Από το 1792, όταν ένας δυναστικός πόλεμος ενάντια στην επαναστατική Γαλλία έβαψε τις τελευταίες αυταπάτες για την αυτοκρατορική αυλή της Βιέννης, τέθηκαν επικεφαλής μαζί με τον επίτιμο ηγούμενο Ιγκνάτς Μαρτινόβιτς (Ignác Martinovics, 1755-1795), τον Χαϊνόντσι (Hajnóczy) και τον Λατσκόβιτς (Laczkovics) οι δημοκράτες, που τα νήματά τους έφταναν από τη Βουδαπέστη μέχρι το Ζάγκρεμπ, τη Βιέννη και το Παρίσι και δημιούργησαν μια πολύπλοκα διαρθρωμένη διπλή μυστική οργάνωση. Γι' αυτήν ο Μαρτινόβιτς συνέταξε δύο κατηχήσεις, μία για την ευρύτερη «Εταιρία των Μεταρρυθμιστών» και μία άλλη, την *Κατήχηση του Ανθρώπου και του Πολίτη* (*Catéchisme de l' Homme et du Citoyen*) για τη ριζοσπαστική «Εταιρία της Ελευθερίας και της Ισότητας», η οποία έπρεπε σ' ένα δεύτερο στάδιο να ολοκληρώσει την αστική επανάσταση με την υποστήριξη των αγροτών και επομένως με τον αποκλεισμό των ευγενών. Αυτή η «συνωμοσία των ιακωβινών» που ανέλαβε το τολμηρό έργο να ενσωματώσει τους δουλοπάροικους στο έθνος και με την οποία συνδέονταν οι πιο αναγνωρισμένοι συγγραφείς της Ουγγαρίας, ο Μπατσάνι (Ba-

tsányi), ο Κατσίντσι (Kazinczy) και ο Φερζέγκι (Verseghi), ανακαλύφθηκε το 1794 μαζί με την ομάδα της Βιέννης. Οι αρχηγοί της σκοτώθηκαν το 1795 στο πεδίο εκτελέσεων της Βουδαπέστης σαν οι πρώτοι και αξέχαστοι επαναστατικοί μάρτυρες του λαού τους.

Σαν μια τελευταία αναλαμπή ελπίδας χαιρέτησαν και προπαγάνδισαν τη Γαλλική Επανάσταση οι πολωνοί πατριώτες σαν τον Νίμτσεβιτς (Niemcewicz) και τον κληρικό Σβιτκόφσκι (Switkowski) που από το 1772 έβλεπαν την πατρίδα τους παραδομένη στον θανάσιμο εναγκαλισμό των τριών δυνάμεων της Πρωσίας, της Ρωσίας και της Αυστρίας. Οι προσπάθειές τους για μια γνήσια μεταρρύθμιση συνδέθηκαν προσωρινά με την επιθυμία του βασιλιά Στανισλάβ Πονιατόφσκι (Stanislaw Poniatowski) να εδραιώσει την εντελώς χαλαρή κρατική εξουσία που συχνά περιγραφόταν σαν «αναρχία των ευγενών». Στις 3 του Μάη 1791 οι ενωμένες τους δυνάμεις κατάφεραν να κάνουν το Σέιμ, την τοπική βουλή που συνεδρίαζε εδώ και τέσσερα χρόνια, να αποδεχτεί ένα κρυφά εκπονημένο σύνταγμα που διευρυνε ουσιαστικά τις δικαιοδοσίες της κεντρικής εξουσίας και περιέκοπτε τις «ελευθερίες» που έφταναν στα όρια της δολιοφθοράς και τα δικαιώματα αρνησικυρίας των μαγνάτων.

Η μορφή του απέπνεε σε πολλά σημεία το πνεύμα της Συντακτικής. Ενώ θελτίωνε την πολιτική οργάνωση, τη διοίκηση και το δικαιο, δεν έθιγε το καθεστώς της δουλοπαροικίας. Ακόμα κι αυτή η «νέα Πολωνία» ήταν ένα ταξικό κράτος των ευγενών, των σλάχτα. Ο κλήρος επέβαλε την αναγνώριση του καθολικισμού σαν θρησκείας του κράτους. Αποκλεισμένες από το «έθνος» δεν έμεναν μόνο οι ανελεύθερες πολωνικές αγροτικές μάζες, αλλά και οι μη πολωνικοί λαοί: οι Ουκρανοί, οι Εβραίοι, οι Λιθουανοί και οι Λευκορώσοι. Παρ' όλη την κοινωνική του μετριοπάθεια το σύνταγμα θεωρήθηκε απαράδεκτο από τους περισσότερους μαγνάτους. Η τσαρίνα Αικατερίνη Β' απάντησε με ευχαρίστηση σε μια έκκληση για βοήθεια που της έγινε από τους «ομόσπονδους της Ταργκοβίτσα» και το Μάη του 1792 έστειλε να εισβάλουν στρατεύματα που παρακίνησαν το βασιλιά να το αποσύρει.

Από τότε και στο εξής οι πατριώτες άρχισαν να διαφοροποιούνται εντονότερα σε μετριοπαθείς φιλελεύθερους – Γιαν Ποτότσκι (Jan Potocki), Μαλαχόφσκι (Malachowski), Τσαρτορίσκι (Czartoryski) – και σε δημοκράτες, με επικεφαλής τον Ούγκο Κολοντάι (Hugo Kolontaj). Από τους τελευταίους θα προέλθουν οι «πολωνοί ιακωβίνοι» της Βαρσοβίας, Κρακοβίας και Βίλνας που θα διευρύνουν την κοινωνική τους βάση στα λαϊκά στρώματα των πόλεων και με την εθνική εξέγερση με επικεφαλής τον Ταντέους Κοστσιούσκο (Tadeusz Kościusz-

szko) την άνοιξη του 1794 θα αποτελέσουν μια πολιτική εμπροσθοφυλακή.

Ακόμα και το οχυρό της ανατολικοευρωπαϊκής δουλοπαροικίας, η τσαρική Ρωσία, δεν έμεινε ανέπαφη από την επανάσταση. Ξεσηκωμένη ακόμα από την τελευταία μεγάλη εξέγερση των αγροτών και των κοζάκων με επικεφαλής τον Πουγκατσόφ (1773-1775), η νεαρή διάνοηση των ευγενών καταβρόχθιζε κυρίως τα νέα από τη Γαλλία, προκειμένου να βρει απαντήσεις στα δικά της ερωτήματα και αμφιβολίες. Πεφωτισμένοι δημοσιολόγοι της Πετρούπολης και της Μόσχας, όπως ο Ραχμάνινοφ, ο Κριλόφ και ο Νόβικοφ, ο πιο εμπνευσμένος ανάμεσα στους ρώσους μασόνους, εγκωμίαζαν τις αρχές της Συντακτικής. Ο μαθητής του Ρομ Π.Α. Στρογκάνοφ που είχε προσχωρήσει στο Παρίσι στη Λέσχη των Ιακωθίνων, συνέστηνε να χρησιμοποιούνται τα διδάγματα της επανάστασης για τη Ρωσία. Ο Κρετσέτοφ μάλιστα παρακίνησε σε ανατροπή της μοναρχίας και σε εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας ίσων μέσα στο πνεύμα των γαλλικών «δικαιωμάτων του ανθρώπου».

Τη θαυότερη και μονιμότερη επίδραση άσκησε το *Ταξίδι από την Πετρούπολη στη Μόσχα* του Α.Ν. Ραντίσεφ (1790). Με ανήκουστη μέχρι τότε δριμύτητα μέσα στην ωδή «Η Ελευθερία» καταγγέλονταν η τσαρική εξουσία και το σύστημα της δουλοπαροικίας, προφητεύοντας την «Εξέγερση των σκλάβων» σε μια μεγάλη επανάσταση και την αποτίναξη του απάνθρωπου ζυγού τους. Η Αικατερίνη Β', η φίλη του Βολταίρου και του ντ' Αλαμπέρ, απάντησε στο «στασιαστή» με μια «χάρη» στη θανατική καταδίκη που μετατράπηκε σε εξορία στη Σιβηρία. Κανένας ωστόσο εκφοβισμός δεν μπόρεσε να εμποδίσει την παράνομη διάδοση του πρώτου λογοτεχνικού ντοκουμέντου της ρωσικής επανάστασης που έφτασε και σε χέρια αστών και αγροτών.

Ο κύκλος των ιδεών και των παρορμήσεων που προκάλεσε η Γαλλική Επανάσταση δεν περιορίστηκε στον Νέβα και τη Μόσχα. Σπινθηροβόλησαν μέχρι τους Έλληνες και τους Ρουμάνους και από την άλλη πλευρά μέχρι τον τουρκικό και αραβικό διαφωτισμό. Προχώρησαν στο Σερινγκπατάμ της Ινδίας, στις Κομόρες της Αφρικής και έφτασαν μέχρι την άλλη μεριά του Ατλαντικού: Ο «Τιραντέντες» (Tirantes) στη Βραζιλία πλήρωσε γι' αυτό με το κεφάλι του το 1792, ο Ινδιάνος Σάντα Κρους Εσπέχο (Santa Cruz Espejo) από το Κίτο καθώς και ο Κρεολός Ναρίνιο (Nariño) από τη Μπογκοτά με φυλακή και εξορία. Το Μπουένος Άιρες θα αποκτήσει τους «ιακωθίνους» του γύρω από τον Μορένο (Moreno), η Παραγουάη το «γιατρό Φράνσια» και το Σαντιάγο της Χιλή τη στοά «Λαουτάρο», το Μεξικό το λόγιο Ιδάλγο

(Hidalgo) και τον «κόκκινο παπά» του Χοσέ Μαρία Μορέλος (José Maria Morelos).

Όλα αυτά, όμως, θα δώσουν καρπούς στην ιστορία των λαών που επιθυμούσαν να απελευθερωθούν από τα φεουδαρχικά δεσμά, σε μια μεταγενέστερη – και σε μερικές περιπτώσεις πολύ μεταγενέστερη – εποχή. Οπωσδήποτε, πάντως, όχι τη στιγμή όπου η επαναστατική Γαλλία συγκρουόταν με την Ευρώπη των ηγεμόνων και όπου προσπαθούσε να βρει ανάμεσα σ' αυτούς τους καταπιεσμένους, φίλους με τους οποίους θα μπορούσε να συμμαχήσει.

Η συνωμοσία των ηγεμόνων

Οι ευρωπαϊκές αυλές αντιμετώπισαν από την αρχή το επαναστατικό κίνημα στη Γαλλία με πολύ μεγάλη δυσπιστία, αφού φοβόντουσαν πολύ ότι το σύνθημα που είχε δοθεί θα μπορούσε αργά ή γρήγορα να γίνει κατανοητό κι από τους δικούς τους υπηκόους. Όσο περισσότερες ενδείξεις υπήρχαν για κάτι τέτοιο, τόσο πιο μισαλλόδοξοι γίνονταν προς το εσωτερικό και τόσο πιο ανήσυχοι σχετικά με το εξωτερικό. Μερικοί, όπως ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Β΄ της Πρωσίας και η τσαρίνα Αικατερίνη παραδέχτηκαν ανοιχτά, σε αντίθεση με τον Ιωσήφ Β΄, ότι θεωρούν πως κινδυνεύει η αρχή της δυναστείας – και για να ακριβολογούμε ο δεσποτισμός τους – σε όλη την Ευρώπη από τα γεγονότα στη Γαλλία.

Μιλούσαν έτσι στο όνομα όλων των προνομιούχων. Η αριστοκρατία πέρασε σε θέσεις της αντεπανάστασης μετά την κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος. Οι κληρικοί όλων των δογμάτων – πιο διστακτικά οι προτεστάντες και μόνο ενμέρει οι ελευθεροεκκλησιαστικοί – ακολούθησαν μετά την κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Ακόμα και η αστική τάξη στην πλειοψηφία της τρομοκρατήθηκε από την αναταραχή των μαζών που δεν έλεγε να κοπάσει και προκαλούσε επιπλοκές. Οι φυγάδες από τη Γαλλία έβαζαν τα δυνατά τους να ρίξουν λάδι στη φωτιά και να σπρώξουν τις ξένες δυνάμεις να αναμειχθούν. Τους ξεγέλαγαν λέγοντας ότι θα ήταν ένας στρατιωτικός «περίπατος» ενάντια σε μια «μαύρη συμμορία», από τα νύχια της οποίας ο καλός γαλλικός λαός ευχόταν διαρκώς να απελευθερωθεί. Κι όλα αυτά μέσα στην «ήσυχη» επαναστατική χρονιά του 1790, όπου οι πολιτικοί της συμφιλίωσης στο Παρίσι έκαναν το παν.

Ενώ σε πολλές χώρες μεγάλωνε η οργανωμένη εκστρατεία κατασυκοφάντησης που δεν δίσταζε μπροστά σε καμιά ευαισθησία και σε

κανένα φρικιαστικό παραμύθι, οι μεγάλες δυνάμεις στην αρχή υποστήριζαν εντελώς αφηρημένα τη σκέψη για μια σταυροφορία. Η επανάσταση δεν θρέθηκε αμέσως στο επίκεντρο του διπλωματικού παζαρέματος. Άλλα είχε να κάνει προηγούμενα.

Η Ρωσία και η Αυστρία βρίσκονταν το 1789 ακόμα σε έναν μακρόσυρτο πόλεμο με την Τουρκία, η Ρωσία και με τη Σουηδία. Τα στρατεύματά τους επομένως δεν ήταν διαθέσιμα για μια μεγάλη επιχείρηση στη Δύση. Εκτός απ' αυτό η Πρωσία προσπαθούσε να ματαιώσει μια αύξηση της αυστριακής δύναμης και να πετύχει παραπέρα «κτήσεις» σε βάρος της Πολωνίας. Ήθελε να επωφεληθεί παρακινώντας τους στασιαστές ενάντια στον Ιωσήφ Β' και προσδοκώντας, από την εξασθένηση των Βουρβόνων εξαιτίας της επανάστασης, μια διάλυση της γαλλοαυστριακής συμμαχίας. Ο υπουργός Χέρτσμπεργκ φλερτάριζε στις αρχές του 1790 ακόμα και με την ιδέα να συνάψει συμμαχία ενάντια στην Αυστρία. «Επιπλέον παραγνώριζε», γράφει ο Φραντς Μέρινγκ (Franz Mehring), «όχι τον βίαιο, αλλά τον ίδιο τον ιστορικό χαρακτήρα της Γαλλικής Επανάστασης. Φανταζόταν ότι θα μπορούσε σ' αυτή τη φωτιά να ψήσει τα αβγά της πολιτικής των Χόεντσολερν.»

Η συμμαχία ματαιώθηκε εξαιτίας της αγγλικής κυβέρνησης που από τη μεριά της εξομάλυνε μια αποικιακή διαμάχη με την Ισπανία στον Βόρειο Ειρηνικό, για να μπορεί να ελιχθεί ανετότερα και ήθελε να δει την Αυστρία να είναι σε θέση να απομακρύνει το εξεγερμένο Βέλγιο από τον εναγκαλισμό της Γαλλίας που ανησυχούσε τα αγγλικά συμφέροντα. Κάτω από την άμεση πίεση της Αγγλίας, που απειλούσε την Πρωσία με απομόνωση από την άποψη της εξωτερικής πολιτικής, αυτή υποχώρησε στη διάσκεψη στο Ράιχενμπαχ τον Ιούλη του 1790.

Αυτό μόνο έμμεσα αφορούσε τη Γαλλική Επανάσταση. Οι συνθήκες, όμως, άλλαξαν. Μακροπρόθεσμα το Λονδίνο είχε προλείανει το έδαφος για ένα συνασπισμό. Στην Πρωσία όπως και στην Αυστρία παραιτήθηκαν οι τότε υποστηρικτές μιας συμπόρευσης με τη Γαλλία, ο Χέρτσμπεργκ και ο Κάουνιτς. Ο σουηδός βασιλιάς Γουστάβος Γ' έκλεισε το 1790 ειρήνη με την τσαρίνα και στη συνέχεια ήταν έτοιμος στον Άαχεν να αναλάβει την αρχηγία μιας ενωμένης στρατιωτικής δύναμης για την επέμβαση, πράγμα που ματαίωσε ωστόσο η θανατηφόρα έκβαση μιας πράξης εκδίκησης του ανθυπολοχαγού Άνκαρστρεμ το 1792.

Ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος Β', που έτσι όπως είχαν τα πράγματα, μόνο αυτός μπορούσε να τεθεί επικεφαλής μιας αντεπαναστατικής επέμβασης, ακολούθησε μια προσεκτική τακτική, για να μη χρειαστεί

στο τέλος να θγάλει μόνος του τα κάστανά από τη φωτιά. Δεν άφησε να παρασυρθεί από την ενοχλητική διαμάχη γύρω από την Αλσατία. Κράτησε τους φυγάδες σε απόσταση. Ονειρευόταν μια «εκκαθάριση» από την πλευρά του Λουδοβίκου XVI ενάντια στους εξεγερμένους υπηκόους του, πράγμα που είχε σαν προϋπόθεση τη δραπετεύση της βασιλικής οικογένειας από το Παρίσι στο Βέλγιο κάτω από την προστασία αυστριακών στρατευμάτων. Όταν η παράσταση που είχε συμφωνηθεί μυστικά ματαιώθηκε και αντί γι' αυτή ξέσπασε η κρίση της Βαρέν, ο Λεοπόλδος υποχρεώθηκε να προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες. Στις 5 του Ιούλη 1791 πρότεινε με εγκύκλιό του από την Πάδουα στις δυνάμεις μια από κοινού επέμβαση, «για να δοθεί ένα τέλος στο σκάνδαλο». Χρήσιμη αποδείχτηκε γι' αυτόν η απειλητική στάση των ισπανών Βουρβόνων, που το καλοκαίρι εξαπέλυσαν μια στρατιωτική «περικύκλωση» ενάντια στη Γαλλία και ακόμα περισσότερο ο οριστικός, αν και όχι ένδοξος, τερματισμός του τουρκικού πολέμου στις 4 του Αυγούστου με τη χωριστή ειρήνη της Σίστοβα, τον οποίο ακολούθησε στις 11 του ίδιου μήνα η ρωσοτουρκική προκαταρκτική ειρήνη του Γκάλατς.

Η Αυστρία και η Πρωσία εγκατέλειψαν καταρχήν το μίσος τους, για να εξασφαλίσουν αμοιβαία την υποστήριξη και τη βοήθειά τους ενάντια στις εσωτερικές αναταραχές. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της κρίσης της Βαρέν. Στο μεταξύ δύο πράγματα οδήγησαν για μια φορά ακόμα τον Λεοπόλδο σε συγκαλυμμένη υποχώρηση: από τη μια η ξεκαθαρισμένη πρόθεση της Αικατερίνης να κρατήσει για τον εαυτό της την Πολωνία, όσο οι δύο άλλοι υποψήφιοι αγοραστές ήταν καρφωμένοι στο Ρήνο. Και από την άλλη η επαρκής ασφάλεια που πρόσφερε η πολιτική των φεγιάν το καλοκαίρι για την τύχη του βασιλιά και του στέμματος με την καταστολή του ρεπουμπλικάνικου κινήματος. Έτσι η διαβόητη διακήρυξη των Αψβούργων και των Χόντσολερν στις 27 του Αυγούστου 1791 στο Πίλνιτς θεωρήθηκε από την κοινή γνώμη της Γαλλίας σαν αναιδής ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις της και στην κυριολεξία, σαν ανυπόφορη και προσβλητική για την εθνική περηφάνια. Οπωσδήποτε πρόδιδε ό,τι πραγματικά συνέβαινε μέσα στις καρδιές και το μυαλό των αλαζονικών τυράννων και από το οποίο έπρεπε να φυλάγεται η επανάσταση. Όταν όμως οι δύο εστεμμένοι δήλωσαν ότι θα επέμβουν αμέσως και μετά από αμοιβαία συμφωνία με τις απαιτούμενες δυνάμεις με τον όρο – που ξέραν πολύ καλά ότι δεν επρόκειτο να εκπληρωθεί – ότι οι υπόλοιπες δυνάμεις θα αποφάσιζαν να συνενώσουν όλες τις προσπάθειές τους με τις δικές τους, ακριβώς μέσα σ' αυτή την υποθετική περίπτωση θρискόταν όλη η αποκαλυπτι-

κή πανουργία του προβλήματος της μοναρχικής αλληλεγγύης. Θα μπορέσει να αντλήσει από αυτό η επανάσταση μιαν ανάσα; Για πόσον καιρό;

Η εξωτερική πολιτική της Συντακτικής

Η εξωτερική πολιτική της Συντακτικής κυριαρχούνταν από νομικού και εδαφικού χαρακτήρα διαμάχες που προέκυψαν από την επανάσταση.

Οι εύπορες γερμανικές κλειστές τάξεις στην Αλσατία αισθάνονταν ζημιωμένες από την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και διαμαρτυρήθηκαν επικαλούμενες τις ηγεμονικές τους αρμοδιότητες στο κοινοβούλιο στο Ρέγκενσμπουργκ ενάντια στις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης. Η πόλη Αθινιόν που είχε εξεγερθεί ενάντια στην παπική εξουσία και στις 12 του Ιούνη 1790 είχε εκφραστεί υπέρ της προσχώρησης στη Γαλλία, είδε επίσης να αναβάλλεται το δικό της ζήτημα. Όσο συνεχίζονταν οι διαπραγματεύσεις για τον εκκλησιαστικό κανονισμό, η Συντακτική δεν ενδιαφερόταν καθόλου για μια αυθόρμητη λαϊκή απόφαση, και ο βασιλιάς άφηνε φυσικά το χαρτί που του είχαν προωθήσει στο βάθος του συρταριού.

Στο μεταξύ είχε γεννηθεί ένα νέο διεθνές δικαίο από τις αρχές του 1789. Στις 22 του Μάη 1790 η Εθνοσυνέλευση είχε αρνηθεί πανηγυρικά το δικαίωμα για κατακτήσεις: μόνο η ελεύθερα εκφρασμένη θέληση των ανθρώπων θεμελιώνει τα έθνη. Το Νοέμβρη ανακοίνωσε στους γερμανούς ηγεμόνες ότι η Αλσατία είναι γαλλική με βάση τη θέληση του πληθυσμού της που εκφραζόταν στη συμμετοχή τους στην ομοσπονδία της 14ης Ιούλη. Στις 28 του Οκτώβρη ο Μερλέν (από το Ντουέ) είχε αντιπαραθέσει στο δυναστικό κράτος το έθνος σαν ελεύθερη συνένωση:

«Δεν υπάρχει ανάμεσα σ' εσάς και τους αδελφούς σας στην Αλσατία κανένας άλλος νόμιμος τίτλος ένωσης από το κοινωνικό συμβόλαιο, που πέρσι κλείστηκε ανάμεσα σε όλους τους παλιούς και νέους Γάλλους μέσα στην ίδια αυτή συνέλευση.»

Ήταν μια υπενθύμιση για την απόφαση της Τρίτης Τάξης στις 17 του Ιούνη 1789 να ανακηρυχτεί σε Εθνοσυνέλευση και μετά την περάτωση των εργασιών της στις 9 του Ιούλη να ανακηρυχτεί σε Συντακτική. Ένα μόνο «απλό» ερώτημα έμπαινε:

«Να μάθουμε, δηλαδή, αν εξαρτάται από διπλωματικές περγαμνές το γεγονός ότι ο λαός της Αλσατίας προτιμά να είναι γαλλικός... Τι νοιάζουν το λαό της Αλσατίας, τι νοιάζουν τον γαλλικό λαό οι συμφωνίες που την εποχή του δεσποτισμού είχαν σαν αντικείμενό τους την ένωση του ενός με τον άλλο; Ο λαός της Αλσατίας συνενώθηκε με τον γαλλικό, επειδή το θέλησε. Είναι, λοιπόν, η θέλησή του και μόνο και όχι η συμφωνία του Μίνστερ που νομιμοποίησε τη συνένωση.»

Όμως η Συντακτική φοβόταν έναν πόλεμο που θα έπαιζε το παιχνίδι της Αυλής και επέβαλε στον τόνο της καθώς και στο περιεχόμενο μετριοπάθεια. Πρόσφερε στους γερμανούς ηγεμόνες μια χρηματική αποζημίωση, που ο Λουδοβίκος XVI κατάφερε να τους συμβουλεύσει άμεσα να μη δεχτούν και σκόπευε σε έναν διαπραγματευτικό συμβιβασμό για την Αβινιόν. Μια τέτοια πολιτική ειρήνης μπορούσε να τη διεξάγει, όσο ο τουρκικός πόλεμος και η πολωνική αντίσταση απασχολούσαν αρκετά την Πρωσία, την Αυστρία και τη Ρωσία για έναν δεύτερο διαμελισμό. Με τη φυγή, όμως, του βασιλιά τορπιλίστηκε. Η σκληρή στάση του αυτοκράτορα Λεοπόλδου ανάγκασε τη Γαλλία να πάρει προληπτικά μέτρα.

Όταν η Συντακτική διαλύθηκε με το σύνθημα «Ζήτω ο βασιλιάς, ζήτω το έθνος!» και θεωρούσε ταυτόχρονα επικυρωμένη τη συμφωνία και των δύο ενάντια στην αριστοκρατική αντίδραση και τον πιεστικό λαό, παρέβλεπε ότι ο Λουδοβίκος είχε υπογράψει το σύνταγμα μόνο για τους τύπους. Επίσης δεν επιβεβαιώθηκε με κανένα τρόπο η εξίσωση του έθνους με την αστική τάξη. Μπροστά στην όξυνση της κατάστασης από την άποψη της εξωτερικής πολιτικής η μεγάλη πλειοψηφία των αντιπροσώπων είχε δυσπιστήσει απέναντι στον βασιλικό στρατό. Ταυτόχρονα, όμως, είχε αρνηθεί να κινητοποιήσει τις μάζες και να στραφεί στην αξιόπιστη αστική εθνοφρουρά. Τα γεγονότα τους είχαν χαλάσει πολύ τα σχέδια: μετά το Πίλνιτς ο πόλεμος φαινόταν αργά ή γρήγορα, αναπόφευκτος. Αντιμετωπίζοντας κατά πρόσωπο μια καταστροφή, η αστική τάξη έπρεπε τώρα πια, αν και απρόθυμα, να καλέσει το λαό. Αυτός όμως δεν αισθανόταν καμιά επιθυμία, από τότε που είχε καταργήσει το προνόμιο της καταγωγής, να υπερασπίσει μονόπλευρα και αποκλειστικά το προνόμιο του χρήματος. Ζήτηγε τη θέση του μέσα στο έθνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ

Η συνταγματικά περιορισμένη βασιλεία που είχε υποσχεθεί η Συντακτική το Σεπτέμβριο του 1791 καθ' υπόδειξη του Μοντεσκιέ δεν άντεξε ούτε ένα χρόνο. Η αστικά τάξη, της οποίας η σχετική συνοχή είχε μέχρι τώρα αποτελέσει τη δύναμή της, αντιλήφθηκε το ρήγμα που προκάλεσε η κρίση της Βαρέν, και το Πίλνιτς βάθυνε τη διάσταση στις γραμμές της. Στην Εθνοσυνέλευση, όπως και μέσα στην ίδια τη χώρα, δεν αντιμετώπιζε πια ομόφωνα τους αντιπάλους της. Παγιδευμένη ανάμεσα στην καθοδηγούμενη από την αυλή αριστοκρατική αντίδραση (που είχε ήδη καταφύγει στο εξωτερικό ή παρέμενε ελπίζοντας) και τις πιεστικές λαϊκές μάζες, η πτέρυγά της που πήρε την εξουσία και κορέστηκε απ' αυτήν, δραματοποίησε αδίστακτα τη συσσώρευση των εξωτερικών δυσκολιών που προέρχονταν από τους ηγεμόνες της Ευρώπης, για να παραμερίσει μ' αυτό τον πλάγιο τρόπο τις εσωτερικές. Με τη συνοχή του Λουδοβίκου XVI έριξε τη Γαλλία σε έναν πόλεμο, που ωστόσο ανέτρεψε τους υπολογισμούς όλων των πρωτοργών του: ανύψωσε το επαναστατικό κίνημα σε μια ανώτερη βαθμίδα, αντί να το περιορίσει, να το μεταστρέψει και να το ισοπεδώσει.

Φεγιάν και γιρονδίνοι

Η Δεύτερη, «Νομοθετική» Εθνοσυνέλευση – η Νομοθετική – ήταν πιο ομοιογενής, από την άποψη της κοινωνικής της σύνθεσης, από τη Συντακτική, στην οποία ένα τμήμα των πρώην εκπροσώπων των δύο προνομιούχων τάξεων είχε εμμείνει μέχρι το τέλος. Κυριαρχούσαν σε μεγάλο βαθμό οι αστοί ιδιοκτήτες και δικηγόροι. Εκπροσώπους των λαϊκών τάξεων είχε να επιδείξει τόσο λίγους, όσους και η προκάτοχός της. Οι 745 αντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν για πρώτη φορά την 1 του Οκτώβρη, όλοι καινούργια πρόσωπα, αφού τα μέλη της Συντακτικής είχαν ανακηρυχτεί μη επανεκλέξιμα μετά από εισή-

γηση του Ροβεσπιέρου στις 16 του Μάη. Ήταν κυρίως νέοι και ακόμα άγνωστοι. Πολλοί είχαν κερδίσει με το σπαθί τους τις πρώτες τους επιτυχίες σαν εκπρόσωποι κοινοτήτων ή διαμερισμάτων. Δεν είχαν να επιδείξουν το κύρος που είχαν κερδίσει οι δοκιμασμένοι στη μάχη «άνδρες του 1789», ούτε κατόρθωσαν ποτέ να το αποκτήσουν.

Η παλιά αριστοκρατική Δεξιά δεν υπήρχε πια στη Νομοθετική. Η καινούργια, αστική Δεξιά είχε στο ενεργητικό της 264 αντιπροσώπους που ήταν καταχωρημένοι στους φεγιάν. Αντίπαλοι του παλιού καθεστώτος, καθώς και της δημοκρατίας, υποστήριζαν τη συνταγματική μοναρχία και την πρωτοκαθεδρία της μεγαλοαστικής τάξης, την οποία διασφάλιζε το ταξικό εκλογικό δικαίωμα. Διαιρέθηκαν σε δύο ομάδες. Οι οπαδοί του Λαμέτ ακολούθησαν την «τριανδρία» που άπλωνε τα νήματά της προπάντων έξω από τη Νομοθετική. Ασκούσαν τη μεγαλύτερη επιρροή στη σύνθεση της κυβέρνησης. Οι οπαδοί του Λαφαγέτ υποστήριζαν τον ήρωα των δύο κόσμων που η πληγωμένη του ματαιοδοξία δεν μπορούσε να ξεπεράσει το γεγονός ότι η τριανδρία τον είχε υποσκελίσει στην εύνοια της αυλής.

Οι 136 αριστεροί εγγράφτηκαν ως επί το πλείστον στη Λέσχη των Ιακωβίνων. Οι αρχηγοί τους ήταν δύο αντιπρόσωποι του Παρισιού: ο διαπρεπής δημοσιογράφος Μπρισό (1754-1793), από τον οποίο η ομάδα πήρε την ονομασία «μπρισοτίνοι», και ο γνωστός φιλόσοφος Κοντορσέ. Στη Συνέλευση εμφανίστηκαν στο προσκήνιο μερικά λαμπρά ταλέντα ρητορικής από το Μπορντό στο διαμέρισμα της Γιρόνδης όπως ο Βερνιό (Vergniaud), ο Ζενσοννέ (Gensonné), ο Γκιαντέ (Guadet) και άλλοι. Από εδώ προέρχεται και η ονομασία *Girondins* (γιρονδίνοι) που πενήντα χρόνια αργότερα ο ιστορικός ποιητής Λαμαρτίνος (Lamartine) επέβαλε στη λογοτεχνία. Οι γιρονδίνοι – δημοσιολόγοι, δικηγόροι και καθηγητές στην πλειοψηφία τους – αποτέλεσαν κατά κάποιον τρόπο τη δεύτερη γενιά της επανάστασης. Κατάγονταν κυρίως από τη μεσαία αστική τάξη και διατηρούσαν επαφή με τον εμπορικό κόσμο των πλούσιων λιμανιών και γενικά της επαρχίας: εφοπλιστές, μεγαλεμπόρους και βιομηχάνους. Ενώ σύμφωνα με την καταγωγή και τη μόρφωσή τους έκλιναν προς τη φιλελεύθερη εκδοχή της αστικής δημοκρατίας, από την άλλη διατηρούσαν τις κοινωνικές τους σχέσεις, γιατί σέβονταν τον πλούτο τον οποίο τελικά υπηρετούσαν.

Το κέντρο ανάμεσα στους φεγιάν και τους γιρονδίνους καταλάμβανε μια αριθμητικά ισχυρή μάζα από 345 αντιπροσώπους, οι «ανεξάρτητοι» ή «συνταγματικοί», σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης τίμια προσκολλημένοι στα αυστηρά αστικά τους όρια, χωρίς

ωστόσο εξαιρετικές προσωπικότητες και χωρίς σταθερό προσανατολισμό, γι' αυτό και χωρίς πρωτοβουλία και αμφιταλαντευόμενοι στις υπεύθυνες αποφάσεις.

Μια μικρή ομάδα της «Άκρας Αριστεράς» εκείνης της εποχής είχε πάρει θέση στα ψηλότερα έδρανα του Ιππόδρομου. Ίσως αυτές οι θέσεις να τους έδωσαν αργότερα το παρατσούκλι *Montagne* («βουνό» με την έννοια «αυτοί που κάθονται πίσω»). Η ερμηνεία ωστόσο δεν είναι επιβεβαιωμένη και συναγωνίζεται με άλλες ετυμολογίες: από τις *Επιστολές από το βουνό* του Ρουσό ή από το μασονικό σύμβολο του Σινά σαν του όρους της νομοθεσίας. Μερικοί αποφασισμένοι δημοκράτες όπως ο Ρομπέρ Λεντέ (Robert Lindet), ο Κουτόν (Couthon) και ο Καρνό (Carnot) ήταν υπέρ του καθολικού εκλογικού δικαιώματος. Οι τρεις φίλοι Μπαζίρ (Basire), Σαμπό (Chabot) και Μερλέν ντε Τιονβίλ (Merlin de Thionville) αποκαλούνταν το «τρίο των κορδελιέρων» χωρίς αισθητή επιρροή στη συνέλευση, ασκούσαν όμως επιρροή στις παρισινές λαϊκές εταιρίες και κάποτε εμφανίζονταν σαν η φωνή τους.

Τα σαλόνια της πρωτεύουσας πρόσφεραν στους δραστήριους ανάμεσα στα μέλη των – πολύ χαλαρών – ομάδων ευκαιρία για συμφωνίες. Στο καλλιεργημένο σαλόνι της κόρης του Νεκέρ, Μαντάμ ντε Σταέλ (Madame de Stael) συζητούσαν οι οπαδοί του Λαφαγέτ. Ο Βερνιό συναντιόταν με τους φίλους του στο σπίτι της χήρας του γενικού φορομισθωτή Ντοντέν (Dodun). Αργότερα συναντιόνταν οι γιρονδιστές με ιδιαίτερη ευχαρίστηση στο σπίτι της Μαντάμ Ρολάν (Madame Roland, 1754-1793), μιας γυναίκας με δυνατό αισθήματα και με πάθος για τη δικαιοσύνη, που ξαναγύρισε από τη Λυών στο Παρίσι. Όντας η «ψυχή της Γιρόνδης» ασκούσε ολόένα και μεγαλύτερη επίδραση στην πολιτική μέσω των αφοσιωμένων φίλων και του γηραλέου άντρα της, ενός τόσο ευσυνείδητου όσο και στενόμυαλου ανώτερου υπαλλήλου.

Ο ρόλος των λεσχών, μέσα στις οποίες συγκροτούνταν σε ομάδες τα στελέχη κάθε τάσης, αυξήθηκε την εποχή της Νομοθετικής. Ενώ στους φεγιάν προσχωρούσαν αποκλειστικά μετριοπαθείς, συνεχίστηκε ο εκδημοκρατισμός των ιακωβίνων την περίοδο 1791-1792. Μάστορες, μικρέμποροι και υπάλληλοι μαρτυρούσαν την αξιόπιστη υποστήριξη της παρισινής μικροαστικής τάξης. Οι πιο αγαπητοί ομιλητές σ' ένα τέτοιο ακροατήριο ήταν ο Ροβεσπιέρος, που μετά τη λήξη της βουλευτικής του εντολής είχε εκλεγεί εισαγγελέας του ποινικού δικαστηρίου για να τον κρατήσουν κι άλλο στο Παρίσι, και ο Μπρισό, αν και οι αντιλήψεις του σε ορισμένους τομείς ήταν αντίθετες από τις αντιλήψεις του «αδιάφθору». Ενώ τα αντίκαινα μετά την αιματοχυσία στο Πεδίο του Άρεως έσπασαν τη ραχοκοκαλιά του Παγκόσμιου

Συνδέσμου των Φίλων της Αλήθειας, η Λέσχη των Κορδελιέρων ανάκτησε τις δυνάμεις της και ξανακέρδισε τη σπουδαιότητά της σαν επαναστατικός τόπος συγκέντρωσης. Βέβαια, σε αντίθεση με τους ιακωβίνους, περιοριζόνταν μόνο στο Παρίσι και τα περίχωρα.

Το δημοκρατικό κίνημα θρήκε στηρίγματα όλο και μεγαλύτερης σημασίας στην πλειοψηφία των 48 τομέων του Παρισιού που συνέχιζαν επάξια τις αγωνιστικές παραδόσεις των αρχικών 60 περιφερειών του 1789-90. Οι δημοτικές ολομέλειες στις συνοικίες της πόλης δεν αποδείκνυαν μόνο την ικανότητά τους για αυτοδιοίκηση. Αποτελούσαν ταυτόχρονα και πολιτικά φόρουμ και συνέβαλαν στην κινητοποίηση της κοινής γνώμης. Κατάφεραν σε έναν ορισμένο βαθμό να επιτηρούν τη δημοτική διοίκηση και δεν δίστασαν και να την κριτικάρουν ή να πάρουν θέση στα μεγάλα και ζωτικά ζητήματα του έθνους. Συχνά επιτεύχθηκε μια σύμπραξη των τομέων με τις πολιτικές τους εμπροσθοφυλακές, τις εγκατεστημένες στην περιοχή τους λαϊκές εταιρίες που στα τέλη του 1791 ξεπέρασαν τα οδυνηρά επακόλουθα της κρίσης της Βαρέν και το 1792 φανέρωσαν ένα νέο πνεύμα επίθεσης. Μετατράπηκαν κυρίως σε εστία της διαμαρτυρίας ενάντια στην απομάκρυνση των παθητικών πολιτών από την πολιτική συμμετοχή στη βάση.

Η αναβίωση των ταραχών

Το φθινόπωρο του 1791 ξέσπασε ένα νέο κύμα ταραχών σε πόλεις και χωριά.

Στην ύπαιθρο η συνεχιζόμενη πληρωμή των φεουδαρχικών δοσιμάτων μέχρι την ολοκλήρωση της εξαγοράς προκάλεσε την αγανάκτηση των αγροτών. Οι πιο φτωχοί παρακολουθούσαν με οργή το πέρασμα των εθνικών κτημάτων, τα οποία εκείνοι δεν μπορούσαν να αποκτήσουν, στην κατοχή πλούσιων αγοραστών. Σ' αυτό πρέπει να προστεθεί το γεγονός ότι η άνοδος της τιμής του σταριού, που καλωσορίστηκε από τους εύπορους αγρότες, έπληξε σκληρά τη φτωχολογιά του χωριού στις ελλειμματικές καλλιεργήσιμες περιοχές. Γι' αυτό συχνά προσπάθησαν να εμποδίσουν τη διάθεση του εμπορεύματος στις πόλεις και να επιβάλουν σταθερές τιμές. Από το Νοέμβρη συχνά γίνονταν λεηλασίες και όχι σπάνια επιδρομές σε μεταφορές και αγορές. Οι κοινότητες της Μπος καθόρισαν πρώτες σταθερές τιμές για το στάρι και άλλα είδη ανάγκης. Όταν ο δήμαρχος του Ετάμπ, ο πλούσιος θυρσοδέσης Σιμονό (Simoneau), επικαλούμενος τους ισχύοντες νόμους, αρνήθηκε την έκδοση ενός παρόμοιου έκτακτου διατάγματος,

ο λαός τον κτύπησε και τον σκότωσε στις 3 του Μάρτη. Στην Κεντρική και Νότια Γαλλία οι αγρότες έβαλαν φωτιά σε πύργους φυγάδων.

Και στις πόλεις συνέβαλαν στην αναταραχή πολλοί παράγοντες: η συνεχής διαρροή της αγοραστικής δύναμης εξαιτίας των φυγάδων που έγιναν περισσότεροι μετά τη Βαρέν· η αβεβαιότητα της κατάστασης σ' ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική, η υποτίμηση του νομίσματος. Δεν έφθιναν μόνο τα αριστοκρατικά επαγγέλματα. Ακόμα και η εδώ και δεκαετίες ζωηρή οικοδομική δραστηριότητα παρουσίασε μια στασιμότητα που όξυνε την ανεργία. Ενώ οι κερδοσκόποι ψάρευαν σε θολά νερά και προσέλκυαν τη λαϊκή οργή, σαν «προαγοραστές» (*accapareurs*), όλα τα καταναλωτικά στρώματα υπέφεραν από την οικονομική κατάσταση: μισθωτοί, εργάτες, τεχνίτες και μόνιμοι μισθωτοί, εισοδηματίες και ακόμα και βιομήχανοι που ο εφοδιασμός τους με πρώτες ύλες συναντούσε δυσκολίες, ενώ το κράτος έκλεινε τ' αυτιά του και «κάλυπτε» τα δικά του ελλείμματα από τους φόρους που δεν εισέπραττε με την έκδοση τραπεζογραμματίων.

Βαριά κληρονομιά για τη Νομοθετική αποτέλεσε η αποτυχία της αποικιακής πολιτικής της Συντακτικής. Δεν τα είχε καταφέρει να σπάσει την υπονόμηση των ρατσιστών αποίκων στις Αντίλες και των εμπορικών τους συνεταιρών στα γαλλικά λιμάνια ενάντια σε μια μεταφορά των συνταγματικών ελευθεριών στα «νησιά». Ήδη το 1790 είχαν προκληθεί οι πρώτες επαναστατικές ταραχές. Με μεγάλη καθυστέρηση αναγνωρίστηκαν κάποια πολιτικά δικαιώματα στους ελεύθερους «έγχρωμους», δηλαδή στους μιγάδες του γαλλικού δυτικού μισού του νησιού της Αϊτής. Αντίθετα, η επαναστατική νομοθεσία δεν άγγιξε τις πλατιές μάζες των δούλων αφρικανικής καταγωγής που εργάζονταν στις φυτείες ζαχαροκάλαμου. Τίποτα δεν μεταβλήθηκε στη νομική τους ή στην πραγματική τους κατάσταση. Οι δούλοι, που είχαν θέβαια ευαισθητοποιηθεί από την αναταραχή των ελεύθερων έγχρωμων, υιοθέτησαν από τη μεριά τους το 1791 τα επαναστατικά συνθήματα. Οι πρώτες εξεγέρσεις πνίγηκαν την άνοιξη στο αίμα. Όμως τον Αύγουστο ξέσπασε μια καλά προετοιμασμένη γενική εξέγερση των δούλων που απέσπασε από τους αποικιοκράτες τις πεδιάδες και τους απομόνωσε σε μερικές οχυρωμένες θέσεις. Επειδή η Νομοθετική απέκρουε με στενοκεφαλιά την απελευθέρωση των δούλων, αυτοί παρέμειναν οπλισμένοι και άρχισαν κάτω από την καθοδήγηση του Τουσέν Λ' Ουβερτίρ (Toussaint L' Overture) να κυριεύουν και τις πόλεις και να εγκαθιδρύουν ένα δικό τους κρατικό σύστημα.

Η θαλάσσια μεταφορά των «αποικιακών αγαθών» στη Γαλλία σταμάτησε και εμφανίστηκε, έτσι, έλλειψη σε ζάχαρη, καφέ και ρού-

μι. Σε συνδυασμό με τη γενική ανατίμηση ειδών πρώτης ανάγκης, έγιναν στο Παρίσι και ειδικά στα προάστια Σεν Ντενί και Σεν Μαρσό το Γενάρη του 1792 οι πρώτες «έφοδοι σε μαγαζιά». Το πλήθος, μέσα στο οποίο ήταν πολλές γυναίκες, έσπαζε τα παράθυρα των μικρομάγαζων, τα καταλάμβανε και επέβαλε τη μείωση των τιμών που είχαν φτάσει στα ύψη στα παλιά τους επίπεδα (για παράδειγμα, η τιμή της ζάχαρης είχε αυξηθεί πάνω από το διπλάσιο). Οι τομείς ξεκίνησαν εκστρατεία ενάντια στους μαυραγορίτες και τους κερδοσκόπους. Μερικοί λαοφιλείς συγγραφείς διατύπωσαν επιφυλάξεις για την ανεμπόδιστη οικονομική ελευθερία και έφτασαν στο σημείο να υποστηρίξουν συστηματικά την απαίτηση για μια επίσημη ρύθμιση των τιμών.

Όπου διακυβεύονταν το κοινωνικό ζήτημα, εμφανιζόταν και η Νομοθετική. Πολλοί μεγαλοαστοί τρόμαξαν μπροστά στο κίνημα από τα κάτω και συνέστησαν ένα συμβιβασμό με την αριστοκρατία μέσα σε μια ισχυρή μοναρχία. Τα μεσαία και κατώτερα αστικά στρώματα, που μετά από τη Βαρέν και το Πίλνιτς είχαν χάσει κάθε ενδιαφέρον για το βασιλιά, καταλάβαιναν ότι μπορούσαν να προασπίσουν τα συμφέροντά τους μόνο μέσα από τη συμμαχία με τις λαϊκές τάξεις. Γι' αυτό, οι πολιτικοί τους αρχηγοί προσπαθούσαν επίμονα να αποφύγουν τη ρήξη μ' αυτές. «Η αστική τάξη και ο λαός έκαναν μαζί την επανάσταση», έγραφε ο Πετιόν στις 6 του Φλεβάρη 1792 στον Μπιζό, «μόνο η ενότητά τους μπορεί να τη διατηρήσει». Ο Κουτόν, που έγινε φίλος του Ροβεσπιέρου, διακήρυξε ότι «πρέπει να εξασφαλιστεί η ηθική δύναμη του λαού, που είναι ισχυρότερη από τη δύναμη των στρατών», και στις 29 του Φλεβάρη πρότεινε τη χωρίς αποζημίωση κατάργηση των περισσότερων φεουδαρχικών δοσιμάτων που είχαν παραμείνει.

Οι φεγιάν καταψήφισαν την πρόταση. Χαρακτηριστικό της στάσης τους ήταν το γεγονός ότι αναγόρευσαν τον Σιμονό σε «μάρτυρα για το δίκαιο και την τάξη». Ήταν μια πρόκληση την οποία αποδέχτηκε ο Ροβεσπιέρος, όταν έσπευσε σαν υπερασπιστής των πολιτών του Ετάμπ και του συκοφαντημένου Ντολιβιέ (Dolivier), του ιακωβίνου εφημέριου του Μοσάμπ που είχε παρουσιάσει κάποιο αίτημα. Αντιτάχτηκε στην άποψη ότι πάνω απ' όλα η ιδιοκτησία ή ακριβέστερα η ιδέα της αποτελεί το θόλο που συγκρατεί το μεγάλο οικοδόμημα του έθνους και του οποίου ο κλονισμός θα οδηγήσει αναγκαστικά σε κατάρρευση, σε διάσπαση του έθνους σε άτομα.

Η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στο βασιλιά και τη Νομοθετική

Η Νομοθετική στράφηκε σαν ένας άνθρωπος ενάντια στους φανερούς εχθρούς του νέου συστήματος. Είχε καταλάβει ότι κάτι έπρεπε να γίνει για να σταματήσει την ανατρεπτική τους δράση. Τον Αύγουστο του 1791 οι ανυπότακτοι στη Βανδέα είχαν προξενήσει τις πρώτες ταραχές και στις 16 του Οκτώβρη ένα υποκινούμενο από αριστοκράτες πλήθος σκότωσε τον Λεσκιγέ (Lescuyer), κοινοτικό γραμματέα και αρχηγό του πατριωτικού κόμματος της πόλης Αβινιόν. Οι οπαδοί του πήραν εκδίκηση με τη «σφαγή του Λα Γκλασιέρ». Στις 26 του Φλεβάρη 1792, ιερωμένοι που είχαν αρνηθεί να ορκιστούν υποκίνησαν τους αγρότες στο νομό Λοζέρ να πάρουν τα όπλα ενάντια στους πατριώτες του Μεντ.

Οι φυγάδες, στους οποίους είχε προσχωρήσει μετά τη Βαρέν και ο άλλος αδελφός του βασιλιά, ο κόμης της Προθηγκίας και κατοπινός Λουδοβίκος XVIII, έγιναν θρασύτεροι μετά το Πίλνιτς. Διακήρυξαν σε ένα μανιφέστο την εισβολή στη Γαλλία και συγκέντρωσαν φανερά στρατό στο Τριρ κοντά στο Κόμπλεντς κάτω από την αρχηγία του πρίγκιπα Κοντέ.

Οι γιρονδinhoι που σ' αυτό το σημείο βρήκαν την υποστήριξη των οπαδών του Λαφαγέτ παρότρυναν τη Νομοθετική να εκδώσει τέσσερα διατάγματα για την προστασία του κράτους. Το πρώτο της 31 του Οκτώβρη έδινε στον κόμη της Προθηγκίας περιθώριο δύο μηνών για να ξαναγυρίσει, αν δεν ήθελε να χάσει τα δικαιώματά του στο θρόνο. Ένα διάταγμα της 9 του Νοέμβρη απηύθυνε την ίδια πρόσκληση σε όλους τους φυγάδες. Σε περίπτωση άρνησης θα θεωρούντο ύποπτοι συνωμοσίας και θα κατάσχονταν οι περιουσίες τους. Στις 29 του Νοέμβρη απαιτήθηκε από τους ανυπότακτους ένας νέος πολιτικός όρκος και δόθηκε η δυνατότητα στις τοπικές αρχές να τους εκτοπίζουν από την έδρα της διαμονής τους σε περίπτωση πρόκλησης δημόσιας οργής. Την ίδια μέρα, ένα τέταρτο διάταγμα ζητούσε από το βασιλιά να απαιτήσει από τους ηγεμόνες του Τριρ και του Μάιντς «καθώς και από άλλους γερμανούς ηγεμόνες, που δέχτηκαν τους γάλλους φυγάδες», να θέσουν τέρμα στις συγκεντρώσεις των φυγάδων και τις στρατολογίες που έκαναν στις παραμεθόριες περιοχές. Μέσα απ' αυτές τις πρωτοβουλίες οι γιρονδinhoι σκόπευαν να αναγκάσουν το βασιλιά να εκφραστεί σαφώς υπέρ ή κατά μιας επαναστατικής πορείας.

Στο μεταξύ, η πολιτική της ίδιας της αυλής στόχευε σ' ένα επικίνδυνο παιχνίδι. Τορπίλισε την υποψηφιότητα του Λαφαγέτ που επιδίω-

ξε να διαδεχτεί το δήμαρχο Μπαγί που επρόκειτο να αποσυρθεί. Ο ιακωθίνος Πετιόν εκλέχτηκε στις 16 του Νοέμβρη με συντριπτική πλειοψηφία δήμαρχος του Παρισιού. Αυτό ισοδυναμούσε με εφαρμογή της «πολιτικής του χειρότερου κακού», όπως έγραψε η Μαρία Αντουανέτα στις 25 του Νοέμβρη. Οι πολεμικοί φαναρισμοί του Μπρισό και των δικών του διευκόλυναν, επομένως, την αυλική κλίκα. Ο Λουδοβίκος άσκησε το θέτο του ενάντια στα διατάγματα για τους ανυπότακτους και τους φυγάδες, αλλά υπέγραψε χωρίς αντιδράσεις τα δύο άλλα με τη σκέψη ότι ένα τελεσίγραφο μπορούσε να σπρώξει στον πόλεμο τους αναποφάσιστους ηγεμόνες.

Πόλεμος ή ειρήνη;

Η σύγκρουση συμφερόντων και ιδεών ανάμεσα στην επανάσταση και τις ευρωπαϊκές μοναρχίες είχε δημιουργήσει μια τεταμένη κατάσταση. Κάθε άλλο παρά υποτιμώντας την, τόσο οι αρχηγοί των γιρονδίνων όσο και ο Λαφαγέτ και ο Λουδοβίκος XVI παρακινούσαν σε πόλεμο, για διαφορετικούς λόγους εσωτερικής πολιτικής ο καθένας, ενώ μάταια αντιτασσόταν σ' αυτόν μια μικρή μειοψηφία. Το «πολεμικό κόμμα» συνένωνε τους οπαδούς του Μπρισό, του Λαφαγέτ και τους Βουρβόνους με έναν τρόπο που με την πρώτη ματιά μπορεί να φανεί παράδοξος.

Η αυλή επιθυμούσε τον πόλεμο, γιατί θεωρούσε σαν τελευταίο μέσο σωτηρίας της την επέμβαση του εξωτερικού, και γι' αυτό παρέμενε πιστή στη διπρόσωπη πολιτική της. Στις 14 του Δεκέμβρη 1791 ο βασιλιάς πληροφόρησε τον ηγεμόνα του Τριρ μέσω της υπηρεσιακής οδού ότι θα πρέπει να τον θεωρεί εχθρό της Γαλλίας, αν δεν διασκορπίσει μέχρι τις 15 του Γενάρη τις συναθροίσεις ένοπλων φυγάδων στην περιοχή της δικαιοδοσίας του. Την ίδια μέρα, όμως, πληροφόρησε τον αυτοκρατορικό κουνιάδο του μέσω κρυφού αγγελιοφόρου ότι θασίζεται στην άρνηση του τελεσίγραφου του. «Αντί για έναν εμφύλιο πόλεμο, θα είναι πολιτικός πόλεμος», έγραφε στον πράκτορά του Μπρετείγ, «και η υπόθεση θα εξελιχτεί πολύ καλύτερα. Η φυσική και ηθική της κατάσταση καθιστά τη Γαλλία ανίκανη να τα βγάλει πέρα ακόμα και με μισή εκστρατεία.» Στις 14 του Δεκέμβρη, πάλι, έγραφε και η Μαρία Αντουανέτα στο φίλο της Φέρσεν: «Οι βλάκες! Δεν βλέπουν ότι έτσι μας διευκολύνουν.»

Οι φεγιάν είχαν διάφορες απόψεις. Μερικοί προσχώρησαν στο αυλικό κόμμα, άλλοι δήλωσαν την αντίθεσή τους. Όμως, η μεγάλη

πλειοψηφία ακολουθούσε τον Λαφαγέτ και μπλέχτηκε σε περιπλοκούς συνδυασμούς: θέλησε να προσελκύσει τη Γιρόνδη μακριά από την αντιπολίτευση και να την εξημερώσει σε νεότερο συνεταιίρο για τη διατήρηση του κράτους και να κερδίσει ένα μέρος της δημοτικότητας που είχαν αποκτήσει οι φιλοπόλεμοι γιρονδίνοι προσωρινά ανάμεσα στις μάζες· να εκτοπίσει την τριανδρία από την προνομιούχα θέση της στην αυλή και να παίξει καθοριστικό ρόλο – με βλέψεις για μια πραξικοπηματική «τελική λύση» του συνολικού επαναστατικού οικοδομήματος, όταν θα είχαν σίγουρα στο χέρι το στρατό.

Οι γιρονδίνοι ήθελαν τον πόλεμο για λόγους εσωτερικής καθώς και εξωτερικής πολιτικής. Την πιθανότητα να τον χάσουν δεν την έπαιρναν υπόψη τους. Πίστευαν στην «αποκαλυπτική» του επίδραση, και ο ίδιος ο Μπρισό άνοιξε την προπαγανδιστική τους εκστρατεία στις 20 του Οκτώβρη με ένα σάλπισμα που ξεσήκωσε στο πόδι τη Νομοθετική, που σπάνια ενθουσιαζόταν τόσο πολύ. Στις 29 του Δεκέμβρη, ο Μπρισό δήλωσε: «Ήρθε επιτέλους η στιγμή που η Γαλλία πρέπει να αναπτύξει μπροστά στα μάτια της Ευρώπης το χαρακτήρα ενός ελεύθερου έθνους, το οποίο θέλει να υπερασπιστεί και να διαφυλάξει την ελευθερία.» Και ο Ινάρ (Isnard) έδωσε στις 5 του Γενάρη 1792 και μια κοινωνική ερμηνεία στον πόλεμο που πλησίαζε: «Πρόκειται για έναν αγώνα που θα ξεσπάσει ανάμεσα στην τάξη των πατρικίων και την ισότητα.» Η τάξη των πατρικίων είναι η αριστοκρατία. Και η ισότητα; Σύμφωνα με τον Ινάρ,

«η πιο επικίνδυνη από όλες τις τάξεις απαρτίζεται από τα πολλά πρόσωπα, που χάνουν από την επανάσταση, αλλά πολύ περισσότερο από μια μικροσκοπική μειοψηφία μεγάλων γαιοκτημόνων και πλούσιων εμπόρων, από μια μεγάλη μάζα υπερφίαλων ανθρώπων που επιπλέουν, που δεν μπορούν να ανεχτούν την ισότητα και θρηνούν για έναν τίτλο ευγένειας στον οποίο απέβλεπαν. Τέλος από εκείνους που αποστρέφονται το νέο σύνταγμα, τη μητέρα της ισότητας.»

Επομένως διακυβευόταν το προσδιορισμένο από το ταξικό εκλογικό δικαίωμα σύνταγμα του 1791, και η ισότητα για την οποία γινόταν λόγος ήταν αποκλειστικά η αστική ισότητα απέναντι στο νόμο, όπως θα επιβεβαιώσει μετά από λίγο ο Βερνιό. Ο πόλεμος που οι γιρονδίνοι εύχονταν να ξεσπάσει συμφωνούσε, επομένως, σε κάθε περίπτωση με τα συμφέροντα της αστικής τάξης που είχε συγκροτηθεί σε έθνος.

Οι οικονομικές τους απόψεις δεν ήταν λιγότερο σαφείς. Σίγουρα ήθελαν ευχαρίστως να ξεμπερδέψουν με την αντεπανάσταση. Ανάμε-

σα στ' άλλα επίσης και για να αποκαταστήσουν την πίστωση των ασινιάτων που ήταν απαραίτητη για μια ομαλή εμπορική κίνηση. Σαν συνέπεια του μεγάλου υπερκέρδους που πάντοτε απέφεραν οι στρατιωτικές προμήθειες, ο πόλεμος ήταν μια υπόθεση που δεν δυσαρεστούσε τους χρηματιστές, τους εμπόρους και τους επιχειρηματίες. Ένας πόλεμος από την ξηρά ενάντια στην Αυστρία που υποσχόταν την επέκταση της αγοράς τους στην κατακτημένη περιοχή, ήταν πολύ προτιμότερος γι' αυτούς από έναν πόλεμο από τη θάλασσα ενάντια στην Αγγλία που θα έβαζε σε δοκιμασία και την ευημερία των λιμανιών.

Σε διπλωματικό επίπεδο στόχευαν κυρίως ενάντια στον οίκο των Αψβούργων που είχε συμπεθερέψει με τους Βουρβόνους, σύμβολο του παλιού καθεστώτος και από τις δυο όχθες του Ρήνου. Ενθαρρυμένοι από τους πολιτικούς πρόσφυγες που είχαν δραπετεύσει από τους δυνάστες τους ήταν πρόθυμοι να εξαπολύσουν έναν πόλεμο για την απελευθέρωση των καταπιεσμένων λαών. «Η στιγμή για μια νέα σταυροφορία έφτασε», διακήρυξε ο Μπρισό στις 31 του Δεκέμβρη 1791, «θα είναι μια σταυροφορία για την παγκόσμια ελευθερία!» Και ο Ινάρ είχε απειλήσει ανοιχτά να εξωθήσει τους λαούς σε έναν πόλεμο ενάντια στους βασιλιάδες. Έτσι ο πόλεμος αυτός βρέθηκε στο επίκεντρο κάθε πολιτικού στοχασμού.

Το ειρηνόφιλο κόμμα, που σίγουρα δεν ήταν καθόλου ενιαίο, κατ'άφερε για ένα διάστημα να αναβάλει το ξέσπασμα του πολέμου. Η τριανδρία και οι υπουργοί που έκλιναν προς αυτή ήταν, για λόγους πολιτικής πρόνοιας, ήταν αντίθετοι με τους κινδύνους που συνεπαγόταν η φιλοπόλεμη πολιτική της αυλής και της Νομοθετικής τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Φοβόνταν μια ήττα που θα τους αποσπούσε ό,τι είχαν επιτύχει με την επανάσταση. Φοβόνταν επιπλέον κάποιες απώλειες της θέσης τους μέσα από έναν «μεγάλο» συνασπισμό των οπαδών του Λαφαγέτ και των γιρονδίνων και τις απρόβλεπτες αντιδράσεις των λαϊκών μαζών με την εμφάνιση μιας εθνικής κρίσης. Το Γενάρη του 1792, ο Μπαρνάβ και ο Ντιπλόρ απηύθυναν υπόμνημα στον αυτοκράτορα Λεοπόλδο με το οποίο του συνιστούσαν να διαλύσει τις οπλισμένες συμμορίες των φυγάδων, για να απομακρύνει την πέτρα του σκανδάλου.

Τον πιο σκληρό του αντίπαλο βρήκε το φιλοπόλεμο κόμμα στο πρόσωπο του Ροβεσπιέρου. Ενώ στην αρχή υποστηριζόταν από τον Νταντόν και μερικές δημοκρατικές εφημερίδες, στο τέλος αντιστάθηκε σχεδόν μόνος του στην πανίσχυρη ελκτική δύναμη της Γιρόνδης. Επί τρεις μήνες διαφωνούσε από το θήμα της λésχης των ιακωθίνων με τον Μπρισό μέσα από μια σκληρή φιλονικία που δίχασε για πάντα το επαναστατικό κόμμα. Είχε αντιληφθεί από τη μια ότι η αυλή δεν ή-

ταν δυνατό να είναι ειλικρινής όταν παρακινούσε σε πόλεμο και από την άλλη ότι η ένοπλη εξαγωγή της επανάστασης δεν λύνει κανένα πρόβλημα: «Οι λαοί δεν αγαπάνε τους ιεραπόστολους που είναι ντυμένοι στο χακί!» Στις 2 του Γενάρη 1792 ο Ροβεσπιέρος εξήγησε στους φίλους του της λέσχης ότι η «έδρα του κακού δεν βρίσκεται μόνο στο Κόμπλεντς»:

«Αρχίστε να στρέψετε το βλέμμα σας στην εσωτερική κατάσταση! Επιβάλετε την τάξη στην ίδια σας την πατρίδα, πριν αρχίσετε να μεταφέρετε την ελευθερία αλλού!»

Ο πυρήνας της επιχειρηματολογίας του ήταν ότι, πριν να αποδουθούν σε έναν επαναστατικό προληπτικό πόλεμο και να στείλουν στρατό να χτυπήσει τους αριστοκράτες στο εξωτερικό, θα πρέπει πρώτα να τους συνεντίσουν στο εσωτερικό, να τακτοποιήσουν τους λογαριασμούς με την αυλή και να αρθεί ο στρατός στο ύψος της επανάστασης, γιατί ο βασιλικός στρατός απείχε ακόμα πολύ απ' αυτό. Ο πόλεμος, του οποίου την αναγκαιότητα θα έπρεπε να αποδείξει – τουλάχιστον τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή – μπορεί επιπλέον να πάρει άσχημη τροπή. Δεν απαλλάσσεται κανείς από τις υποχρεώσεις του απέναντι στο λαό, «μόλις του δώσει τον πόλεμο. Πρέπει να οπλιστούν οι παθητικοί πολίτες, να τονωθεί η κοινή γνώμη. Ακόμα και στην περίπτωση της νίκης η ελευθερία διατρέχει κίνδυνο να καταρρεύσει κάτω από τα πλήγματα ενός φιλόδοξου στρατηγού.»

Σ' αυτή τη διαμάχη γύρω από θεμελιώδεις αρχές ο Ροβεσπιέρος αποστερήθηκε από τη βοήθεια του Μαρά. Ο *Φίλος του Λαού* είχε πάρει το μέρος του το Νοέμβρη του 1791. Επειδή όμως τώρα είχε απομονωθεί ο απροστάτετος που πάντα τον κυνηγούσαν κάποιες αγωγές, φοβόταν τη σύλληψη από την οποία γλίτωσε με τη φυγή. Δεν έχει αποδειχτεί αν διέφυγε στην Αγγλία για τελευταία φορά ή αν απλά διέδοσε μια τέτοια φήμη, ενώ κρυβόταν από φίλους μέσα στη χώρα με ψεύτικο όνομα. Πάντως αναγκάστηκε να διακόψει την έκδοση της εφημερίδας του από τις 15 του Δεκέμβρη 1791 μέχρι τις 12 του Απρίλη 1792. Όταν τελικά ξαναπήρε το λόγο ενάντια στη στρατιωτική περιπέτεια, ο κύβος είχε ήδη ριφθεί.

Η κήρυξη του πολέμου

Όταν ο ηγεμόνας του Τριρ φάνηκε τελικά να υποχωρεί στις 25 του Γενάρη 1792 και διέταξε να διαλυθούν οι συγκεντρώσεις στρατευ-

μάτων των φυγάδων, η Νομοθετική παρακίνησε τον Λουδοβίκο XVI να ζητήσει από τον ίδιο τον Κάιζερ να παραιτηθεί από κάθε σύμβαση και συμφωνία που στρέφονται ενάντια στην κυριαρχία, την ανεξαρτησία και την ασφάλεια του γαλλικού έθνους. Αυτό θα ήταν εφάμιλλο με μια ρητή αποκήρυξη της διακήρυξης του Πίλνιτς. Ο υπουργός Εξωτερικών Ντελεσάρ (Delessart), αντιτάχθηκε και πέτυχε στις 9 του Μάρτη την απόλυση του υπουργού Στρατιωτικών Ναρμπόν (Narbonne). Όμως οι βολές ενάντια στους οπαδούς του Λαφαγέτ αποκρούστηκαν, γιατί τώρα είχε εξεγερθεί ρητορικά η Γιρόνδη. Ο Βερνιό κατέδωσε τους «εκφυλισμένους συμβούλους του βασιλιά». Ο Μπρισό εκφώνησε έναν αιμοχαρή λόγο ενάντια στον υπουργό που ήταν υπέρ της ειρήνης, και πραγματικά την άλλη μέρα ο Ντελεσάρ παραπέμφθηκε σε δίκη. Οι συνάδελφοί του φοβήθηκαν και υποχώρησαν. Μετά από σύσταση του Ντιμουριέ (Dumouriez) που έγινε υπουργός Εξωτερικών, ο Λουδοβίκος XVI διόρισε στην κυβέρνηση μεταξύ 15-23 του Μάρτη φίλους του Μπρισό, τον τραπεζίτη από τη Γενεύη Κλαβιέρ (Clavière) για υπουργό Οικονομίας, τον Ρολάν για υπουργό Εσωτερικών και λίγο αργότερα στις 9 του Μάη τον Σερβάν (Servan) για υπουργό Στρατιωτικών. Επειδή συνδέονταν με αυτούς και ο υπουργός Ναυτικού Λακόστ (Lacoste) και ο υπουργός Δικαιοσύνης Ντιραντόν (Duranton), η Γιρόνδη πανηγύριζε για την επιτυχία της να σχηματίσει σχεδόν μόνη της κυβέρνηση και να αναλάβει προς τα έξω την ευθύνη για τον πόλεμο.

Ο στρατηγός Ντιμουριέ (1739-1823), πρωτύτερα ένας όχι ατάλαντος βασιλικός μυστικός πράκτορας και γνήσιος τυχοδιώκτης, που είχε προσχωρήσει στην επανάσταση από προσωπική φιλοδοξία, ακολούθησε με ελαφριές παραλλαγές περίπου το ίδιο σχέδιο με τον «πονηρό» Λαφαγέτ: μετά από έναν σύντομο μεθοριακό πόλεμο – στην ανάγκη σε συμφωνία με τον αντίπαλο – σαν εστεμμένος με τη νίκη στρατηλάτης να οδηγήσει πίσω το στρατό, για να επανεγκαθιδρύσει τη μοναρχική εξουσία, μέσα θέβαια σε κάποια συνταγματικά όρια. Για να κατευθάσει τους ιακωθίνους, τους παραχώρησε κάποια πόστα: ο Λεμπρέν-Τοντί (Lebrun-Tondu) και ο Νοέλ (Noel), φίλοι του Νταντόν, μπήκαν στο υπουργείο Εξωτερικών, ο έντιμος Πας (Pache) στο υπουργείο Εσωτερικών. Οι επιθέσεις ενάντια στην αυλή από τον τύπο της Γιρόνδης σίγησαν απότομα. Ο Ροβεσπιέρος κατάγγειλε με ευκολία τους «μηχανορράφους», που απογυμνώθηκαν: έτσι το χάσμα ανάμεσα στους οπαδούς του και τη Γιρόνδη βάθυνε, ωστόσο αυτό δεν οδήγησε τους οπαδούς του Μπρισό καθόλου σε αυτοσυγκράτηση.

Η έναρξη του πολέμου δεν μπορούσε πια να περιμένει για πολύ. Η κλιμάκωση συνεχίστηκε κι από τις δύο πλευρές. Στις 16 του Φλεβάρη

ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Β' είχε συμφωνήσει στο Πότσνταμ με τον επιφορτισμένο αρχιστράτηγο, το δούκα του Μπράουνσβαϊκ, το σχέδιο επίθεσης για μια καλοκαιρινή εκστρατεία. Στις 25 του μήνα, η Πρωσία και η Αυστρία έκλεισαν αμυντική συμμαχία. Όταν πέθανε αιφνίδια ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος την 1 του Μάρτη, ο διάδοχός του Φραγκίσκος Β', που ήταν αντίθετος με κάθε παραχώρηση, αποφάσισε να ακολουθήσει τους συμβούλους εκείνους που ήθελαν να σταματήσουν τη διελκυστίνδα. Σε ένα τελεσίγραφο που του αποστάλθηκε από το Παρίσι στις 25 του Μάρτη, δεν απάντησε καθόλου. Έτσι, εμφανίστηκε στις 20 του Απρίλη ο Λουδοβίκος XVI στην Εθνοσυνέλευση και πρότεινε να κηρύξει τον πόλεμο στο «βασιλιά της Ουγγαρίας και της Βοημίας», δηλαδή μόνο στην Αυστρία και όχι στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Μόνο επτά αντιπρόσωποι, κυρίως οπαδοί του Λαμέτ, ψήφισαν κατά.

2. Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ

Ο πόλεμος, που με δύο μικρές διακοπές – 1802-1803 και 1814-15 – έμελλε να κρατήσει είκοσι τρία χρόνια και να κλονίσει συθέμελα την Ευρώπη, έδωσε στο επαναστατικό κίνημα καινούργιες διαστάσεις. Η γαλλική βασιλεία αποτέλεσε το πρώτο θύμα του πολέμου και του κινήματος.

Ο Ροβεσπιέρος και ο Μαρά είχαν διατυπώσει εύστοχες αντιρρήσεις ενάντια στη σύνθετη εξαπάτηση που επιχειρούσαν τόσο οι βασιλόφρονες όσο και οι οπαδοί του Λαφαγιέτ και οι γιρονδίνοι. Ενάντια στην αυξανόμενη προδοσία, και στις προσπάθειες να αποσπάσουν σκόπιμα την προσοχή των μαζών από τα ζωτικά ζητήματα της επανάστασης μέσω μιας προπαγανδιστικής έκκλησης που πυροδοτούσε το εθνικό τους συναίσθημα. Ενάντια στις προσπάθειες να ξεφύγουν από τις εσωτερικές δυσκολίες. Ενάντια στην υπερεκτίμηση των επαναστατικών δυνάμεων από αυτούς που ήθελαν να φέρουν την ελευθερία χωρίς να τους έχει καλέσει κανείς από εκείνους που επρόκειτο να απελευθερωθούν. Ενάντια στον κίνδυνο «στρατιωτικοποίησης» της δημόσιας ζωής από έναν «Κρόμγουελ». Ενάντια στη μοιρολατρεία ότι η συνωμοσία των ηγεμόνων θα πλήξει τη Γαλλία αργά ή γρήγορα, έτσι κι αλλιώς, και θα πρέπει να την προφτάσουν με οποιοδήποτε κόστος. Σ' ένα μόνο ζήτημα η εκτίμησή τους ήταν απαισιόδοξη. Οι λαϊκές μά-

(MARCHE DES MARSEILLOIS)

Chez Frère Pajou du Saumon

Allons, en faveur de la Patrie, le jour de gloire est venu, contre nous de la tyrannie.
 me - a l'honneur dont sanglant est le - vif, l'honneur dont vain glorieux est le - vif entendez vous
 dans les cœurs rayonnants - que ces fi - vres Sol d'été de mouvement jusqu'à dans ces bous yeux
 par vos fils vos cœurs rayonnants. Sur ce nous l'été vous feriez les batailles sans peur
 chez nous chez - qu'un sang est pur - a l'honneur - au Sol l'honneur "Mar - chons mar - chons
 qu'un sang est pur - a l'honneur - au Sol l'honneur

Κείμενο και μελωδία της «Μασσαλιώτιδας». (Άγνωστου καλλιτέχνη)

ζες θα κουρελιάσουν σχεδόν άκοπα την εξυφασμένη μηχανορραφία και θα αντλήσουν ανεξάντλητη δύναμη από τη δοκιμή αυτή, από την οποία θα εξαρτηθεί η ίδια τους η πολιτική ύπαρξη. Το γεγονός ότι κατά την κήρυξη του πολέμου είχε παίξει ρόλο από τη μια η αστοχασία και από την άλλη ο δόλος, δεν άλλαζε τίποτα στο ότι ο πόλεμος που διεξαγόταν για την υπεράσπιση μιας αναγκαίας επανάστασης ήταν θετικά θεμελιωμένος από ιστορική άποψη και γι' αυτό συμπεριελάμβανε ανέλπιστες επαναστατικές εφεδρείες. Οι ιακωβίνοι ήταν οι πρώτοι που έκαναν έκκληση, αφού ο πόλεμος είχε θέσει το ζήτημα ζωής ή θανάτου της επανάστασης, να του τα δώσουν όλα, αλλά πραγματικά όλα. «Όλοι θεωρούσαν τον πόλεμο σαν έναν δίκαιο αμυντικό πόλεμο», έγραφε ο Λένιν, «κι αυτό ήταν στην πραγματικότητα.»

Οι στρατιωτικές συνέπειες

Η Γιρόνδη – όπως προς την αντίθετη κατεύθυνση και η αυλή – πόνταρε σε μια γρήγορη και αποφασιστική εκστρατεία. Οι ελλείψεις του στρατού και της ηγεσίας του έφεραν το αντίθετο αποτέλεσμα.

Ο στρατός βρισκόταν σε πλήρη αποσύνθεση: από 12.000 αξιωματικούς ήδη είχαν καταφύγει οι μισοί στο εξωτερικό. Η δύναμη του στρατού ήταν κατά 150.000 μικρότερη από την προβλεπόμενη. Η επανάσταση είχε φέρει σε αντίθεση τους πατριώτες στρατιώτες με τα αριστοκρατικά σώματα των αξιωματικών και είχε χαλαρώσει την πειθαρχία. Από την ανώτερη διοίκηση έλειπε κάθε κύρος. Ο γερασμένος στρατάρχης Ροσαμπό (Rochambeau) που είχε διακριθεί στον αμερικάνικο πόλεμο της ανεξαρτησίας, δεν είχε καμιά εμπιστοσύνη στο στρατό του. Ο στρατάρχης Λούκνερ (Luckner), ένας γηραιός γερμανός παλαίμαχος ήταν ανίκανος και επιπλέον απρόθυμος για επιχειρήσεις, ο Λαφαγέτ απλά και μόνο ένας πολιτικάντης στρατηγός.

Ο Ντιμουριέ που μαζί με όλο το φιλοπόλεμο κόμμα υπολόγιζε στο χρονικό πλεονέκτημα κατά την επιστράτευση και την παράταξη του στρατού, διέταξε τις τρεις στρατιές που είχαν συγκεντρωθεί στα σύνορα να επιτεθούν. Οι ανέτοιμοι Αυστριακοί μπορούσαν τότε να στείλουν εναντίον τους μόνο 35.000 στρατιώτες και μια σύντονη επίθεση θα χάριζε στους Γάλλους την κατάκτηση του Βελγίου, πριν να μπορέσουν οι Πρώσοι να φτάσουν επιτόπου, τηρώντας τις συμμαχικές τους υποχρεώσεις. Όμως, στις 29 του Απρίλη οι στρατηγοί Μπιρόν (Biron) και Ντιγιόν (Dillon) σήμαναν υποχώρηση στο βόρειο μέτωπο από απροθυμία για οποιοδήποτε εγχείρημα, ήδη με την πρώτη εμφά-

νιση του αντιπάλου, χωρίς να υπάρχει ανάγκη για κάτι τέτοιο. Οι στρατιώτες που αισθάνθηκαν προδομένοι διασκορπίστηκαν και σκότωσαν τον Ντιγιόν. Μερικά μισθοφορικά συντάγματα αυτομόλησαν και στην Αρντέν ο Λαφαγέτ δεν κούνησε από τη θέση του.

Οι στρατηγοί επέρριψαν την ευθύνη για τις αποτυχίες στην κατάρτιση των στρατιωτικών δυνάμεων και στο υπουργείο που την επέτρεψε. Στις 18 του Μάη οι ενωμένοι διοικητές – ενάντια στην εντολή του Ντιμουριέ – δήλωσαν ότι είναι αδύνατη η επίθεση και συμβούλευσαν το βασιλιά να κλείσει αμέσως ειρήνη. Τα πραγματικά τους κίνητρα δεν ήταν στρατιωτικά αλλά πολιτικά. Ο Ροβεσπιέρος τους είχε ξεσκεπάσει στους ιακωβίνους ήδη από την 19 του Μάη:

«Όχι, δεν εμπιστεύομαι τους στρατηγούς. Υποστηρίζω ότι, εκτός από μερικές σεβαστές εξαιρέσεις, σχεδόν όλοι νοσταλγούν την παλιά τάξη πραγμάτων, την εύνοια της αυλής. Εγώ όμως βασίζομαι στο λαό και μόνο στο λαό.»

Ο Λαφαγέτ εγκατέλειψε τώρα οριστικά τη φιλονικία του με τους οπαδούς του Λαμέτ για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους δημοκρατικούς. Δήλωσε πρόθυμος να κινηθεί ενάντια στο Παρίσι για να «διασκορπίσει τους ιακωβίνους».

Η δεύτερη σύγκρουση ανάμεσα στο βασιλιά και τη Νομοθετική

Οι στρατιωτικές αποτυχίες, η στάση των στρατηγών, οι διασυνδέσεις τους με την αυλή, ο σκωπτικός αλαλαγμός των αριστοκρατών ερέθισε τις λαϊκές μάζες.

Στις 25 του Απρίλη ο ανθυπολοχαγός Ρουζέ ντε Λιλ (Rouget de Lisle) στο Στρασβούργο είχε συνθέσει το *Πολεμικό Τραγούδι για τη Στρατιά του Ρήνου*. Ο παράφορος ενθουσιασμός του νεαρού ποιητή καθώς και των ανδρών που το τραγουδούσαν δεν έκανε διάκριση ανάμεσα στην επανάσταση και το έθνος. Οι τύραννοι και οι δεσπότες που σχεδιάζουν να ξαναρίξουν τη Γαλλία στη σκλαβιά, στηλιτεύονται, όμως στηλιτεύονται και οι αριστοκράτες, οι φυγάδες, αυτές οι «ορδές σκλάβων και προδοτών», πατροκτόνων και συνενόχων του Μπουιγέ. Η πατρίδα για την οποία εκφράζεται μια ιερή υπερβολική αγάπη και την οποία καλούνται να υπερασπίσουν, είναι εκείνη η πατρίδα που το 1789 δημιουργήθηκε ενάντια στην αριστοκρατία και τη φεουδαρχία.

Το τραγούδι που γρήγορα έγινε ο «ύμνος της Μασαλιώτιδας» – η

Marseillaise – μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο μέσα από την ιστορική του συνάφεια την άνοιξη του 1792. Μια ταξική σύγκρουση αποτελούσε τη βάση αυτού του πατριωτισμού και τον επέτεινε. Οι αριστοκράτες αντέταξαν στο έθνος που περιφρονούσαν το βασιλιά. Στο εσωτερικό της Γαλλίας περίμεναν με ανυπομονησία την εχθρική επέμβαση και οι φυγάδες αγωνίζονταν στις γραμμές της. Οι πατριώτες του 1792 έπρεπε να υπερασπιστούν και να προαγάγουν την κληρονομιά του 1789. Έτσι η εθνική κρίση έδωσε νέα ώθηση στις λαϊκές μάζες που βάθυναν το δημοκρατικό κίνημα. Οι παθητικοί πολίτες οπλίστηκαν με κοντάρια, πολλαπλασίασαν τον αριθμό των λαϊκών εταιριών, στολίστηκαν με το φρυγικό κόκκινο σκούφο. Ήταν όμως σύμφωνοι να σπάσουν το τιμοκρατικό πλαίσιο του αστικού έθνους;

Η εθνική κρίση υπογράμμισε τις κοινωνικές αντιθέσεις μέσα στους κόλπους της παλιάς Τρίτης Τάξης. Οι παθητικοί πολίτες δεν μπορούσαν να διανοηθούν την πατρίδα παρά μόνο μέσα σε μια ισότητα δικαιωμάτων. Οι αγροτικές εξεγέρσεις εξακολουθούσαν στο Κερσί και διαδίδονταν στο Λανγκεντόκ. Ταυτόχρονα αυξήθηκε ο πληθωρισμός και οδήγησε σε νέο ξέσπασμα ταραχών για τα τρόφιμα. Ενώ στο Παρίσι ο Ζακ Ρου (Jacques Roux, 1752-1794), εφημέριος στο Σεν Νικολά ντε Σαμ στον τομέα Γκραβιγέ, επέμενε το Μάη στην εφαρμογή της θανατικής ποινής για τους κερδοσκόπους, στη Λυών ο τεχνίτης και κοινοτικός υπάλληλος Λ' Ανζ (L' Ange, στην πραγματικότητα Lange από το Κλάιν Κεμπς), υπέβαλε στις 9 του Ιούνη υπόμνημα στο οποίο συνιστούσε μια αυστηρή κρατική ρύθμιση της αγοράς με τη λήψη «απλών και εύκολων μέτρων» για την εξασφάλιση του εφοδιασμού του λαού.

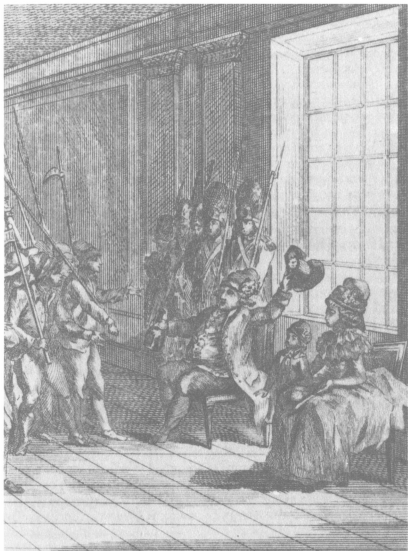
Ο «αγροτικός νόμος» που μέχρι τότε θεωρείτο μάλλον φιλολογικό κατασκευάσμα άρχισε να τρομάζει την αστική τάξη σαν το φάντασμα ενός κοινωνικού εξισωτισμού, αν όχι μιας σοσιαλιστικής «αναδιανομής». Η Γιρόνδη είχε τον ίδιο στόχο με τους φεγιάν, όταν στις 12 του Μάη θέσπισε μια κρατική πένθιμη τελετή προς τιμή του Σιμονό. Έτσι εκδηλώθηκαν οι βαθύτερες αιτίες αυτού που οι αστοί ιστορικοί αποκάλεσαν ντροπαλά «εθνική αδυναμία» των γιρονδίνων: σαν εκπρόσωποι του κεφαλαίου, υποστηρίζοντας μια ελεύθερη οικονομία της αγοράς, τους κατέλαβε φόβος μπροστά στο λαϊκό κύμα που είχε προκαλέσει η πολεμική πολιτική τους. Το εθνικό τους αίσθημα δεν υπήρξε ποτέ αρκετά δυνατό για να σπάσει τους φραγμούς της αστικής ταξικής αλληλεγγύης τους.

Η λαϊκή διαμαρτυρία είχε επιπτώσεις στη στάση της Νομοθετικής. Ο Μπρισό και ο Βερνιό κατάγγειλαν στις 23 του Μάη μια «αυ-

στριακή επιτροπή», που προετοίμαζε με την καθοδήγηση της βασιλίσσας τη νίκη του εχθρού και της αντεπανάστασης. Προέτρεψαν τη Συνέλευση να σκληρύνει τη στάση της και να εκδώσει το ένα μετά το άλλο καινούργια διατάγματα: Στις 27 του Μάη για την εκτόπιση κάθε ιερέα που δεν είχε ορκιστεί όταν θα γίνονταν 20 καταγγελίες στο νομό του. Στις 29 για τη διάλυση της βασιλικής φρουράς που απαρτιζόταν από αριστοκράτες. Στις 8 του Ιούνη για τη δημιουργία ενός στρατοπέδου κοντά στο Παρίσι για 20.000 εθνοφρουρούς που αναμένονταν στη γιορτή της Ομοσπονδίας στις 14 του Ιούλη. Αυτές οι οπλισμένες δυνάμεις της επανάστασης δεν έπρεπε να προστατέψουν μόνο την πρωτεύουσα από τον εχθρό, αλλά ταυτόχρονα να ματαιώσουν κάθε ενδεχόμενη απόπειρα αιφνιδιασμού από τη μεριά των στρατηγών.

Ο Λουδοβίκος XVI εκμεταλλεύτηκε στον μέγιστο βαθμό τη διαφωνία ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τους υπουργούς και αρνήθηκε την επικύρωση των δύο διαταγμάτων για τους ανώμοτους και τους «ομόσπονδους». Στις 10 του Ιούνη, ο Ρολάν τον προειδοποίησε με μια έντονη επιστολή να αποσύρει το βέτο. Ο Λουδοβίκος απάντησε στις 13 με την απόλυση των τριών γιρονδίνων υπουργών Ρολάν, Σερβάν και Κλαβιέρ, τους οποίους η Νομοθετική διαβεβαίωσε ότι έχουν την εμπιστοσύνη του έθνους. Επιπλέον παραιτήθηκε και ο Ντιμουριέ που φοβόταν μην καταγγελθεί στη συνέχεια πήγε στο μέτωπο και ανέλαβε την αρχηγία της βόρειας στρατιάς. Οι φεγιάν επέστρεψαν στην κυβέρνηση, στην οποία είχαν αφήσει το Μάρτη το προβάδισμα στη Γιρόνδη. Ο Λαφαγέτ θεώρησε τη στιγμή ευνοϊκή και στις 18 του Ιούνη διακήρυξε ότι «το σύνταγμα απειλείται τόσο από ταραχοποιούς στο εσωτερικό, όσο και από εξωτερικούς εχθρούς» και κάλεσε την Εθνοσυνέλευση να συντρίψει το δημοκρατικό κίνημα.

Το νέο βέτο, η απόλυση των γιρονδίνων υπουργών και ο σχηματισμός κυβέρνησης από τους φεγιάν έδειξαν ότι η αυλή και οι στρατηγοί ήθελαν τώρα να θάλουν σε εφαρμογή το ίδιο το πρόγραμμα των οπαδών του Λαμέτ και του Λαφαγέτ: να ξεμπερδέψουν με τους ιακωβίνους, να αναθεωρήσουν το σύνταγμα, να ενισχύσουν τη δύναμη του βασιλιά και να τερματίσουν τον πόλεμο με μια «συναλλαγή» με τον αντίπαλο. Η Γιρόνδη θεώρησε σκόπιμο να αποκρούσει αυτού του είδους τις απειλές ασκώντας σκληρή πίεση στον Λουδοβίκο. Για να του δείξει τη δύναμή της, επωφελήθηκε από μια μεγάλη λαϊκή διαδήλωση στη δεύτερη επέτειο του όρκου του Σφαιριστηρίου και της φυγής στη Βαρέν, στις 20 του Ιούνη. Τα προάστια, καθοδηγούμενα από το ζυθοποιό Σαντέρ (Santerre) από το Σεντ Αντουάν, βάδισαν μπροστά από το παλάτι του βασιλιά, για να διαμαρτυρηθούν ενάντια στην απραξία του

**Οι διαδηλωτές της 20ης του Ιούνη στο ανάκτορο του Κεραμεικού
(Λεπτομέρεια από χαλκογραφία της έκδοσης *Οι επαναστάσεις του Παρισιού*)**

στρατού, ενάντια στο θέτο και στην απόλυση των υπουργών. Ο βασιλιάς που αναγκάστηκε να εμφανιστεί σ' ένα παράθυρο, φόρεσε τον κόκκινο σκούφο και ήπие δημόσια στην υγεία του έθνους. Αρνήθηκε, ωστόσο, να επικυρώσει τα διατάγματα και να ανακαλέσει τους γιρονδίνους υπουργούς.

Έτσι, η απόπειρα μιας ειρηνικής άσκησης πίεσης απέτυχε. Και μάλιστα απέβη προς στιγμή προς όφελος των βασιλικών. Χιλιάδες υπογραφές συγκεντρώθηκαν στο Παρίσι για ένα φιλοβασιλικό υπόμνημα. Για τις ταραχές θεωρήθηκε υπεύθυνος ο Πετιόν και παύθηκε από δήμαρχος του Παρισιού. Στις 28 του Ιούνη ο Λαφαγέτ εμφανίστηκε για πολλοστή φορά στην Εθνοσυνέλευση με την πρόταση να διαλυθεί η Λέσχη των Ιακωβίνων και να τιμωρηθούν οι υπεύθυνοι για τη διαδήλωση της 20 του Ιούνη.

Η πατρίδα σε κίνδυνο

Αποτελεσματώμενοι μέσα στις αντιθέσεις τους, οι γιρονδίνοι ξεπεράστηκαν από τα αριστερά. Ήταν αναμφίβολα διατεθειμένοι να στραφούν προς το λαό, αλλά μόνο στο βαθμό που αυτός θα παρέμενε στους στόχους που του υποδείκνυαν.

Τον Ιούλη μετά από τον αυστριακό μπήκε στο θέατρο των επιχειρήσεων και ο πρωσικός στρατός με επικεφαλής το δούκα του Μπράουνσβαϊγκ. Τον ακολουθούσε και ένα σώμα φυγάδων με επικεφαλής τον Κοντέ. Το βασίλειο της Σαρδηνίας προσαρτήθηκε στις γερμανικές δυνάμεις. Μπροστά στον άμεσο κίνδυνο, οι ιακωβίνοι έβαλαν κατά μέρος τις εσωτερικές τους διαφωνίες. Στις 28 του Ιούνη ο Ροβεσπιέρος και ο Μπρισό κάλεσαν σε ενότητα από τα θήματα των ομιλητών της Λέσχης. Στις 2 του Ιούλη η Νομοθετική εξουσιοδότησε την Εθνοφρουρά να εμφανιστεί στην «Ομοσπονδία» στις 14 του Ιούλη στο Παρίσι. Μάταια ο επίσκοπος Λαμουρέτ στις 7 του μήνα στη συνέλευση διοργάνωσε μια εκδήλωση συναδέλφωσης ανάμεσα στα κόμματα, όπου οι αντιπρόσωποι τη στιγμή της ανάγκης ξέχασαν τι τους χωρίζει και συμφώνησαν σε μια «ιερή συμμαχία», στην οποία προσεχώρησε κι ο ίδιος ο βασιλιάς που κλήθηκε να συμμετάσχει. Ήδη, όμως, στις 10 του μήνα εξαφανίστηκε πάλι η σύγχυση και ο Μπρισό ξαναγύρισε στην ουσία της υπόθεσης: «Ενάντια στην επανάσταση, ενάντια στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενάντια στο κυρίαρχο έθνος κήρυξαν τον πόλεμο οι τύραννοι!» Με αίτησή του η Νομοθετική στις 11 του Ιούλη έθεσε σε ισχύ την παράγραφο του συντάγματος που

αναφερόταν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, και επέτρεπε την κατάργηση του βασιλικού βέτο. Κήρυξε την «πατρίδα σε κίνδυνο» και όλα τα διοικητικά σώματα θα συνεδριάζουν διαρκώς, όλες οι εθνοφρουρές θα κληθούν στα όπλα, θα στρατολογηθούν νέα τάγματα εθελοντών.

Η έκκληση καλούσε ταυτόχρονα σε συμμετοχή στην πολιτική ζωή και την υπεράσπιση της χώρας. Μέσα σε λίγες μέρες στρατολογήθηκαν 15.000 Παριζιάνοι. Στο μεταξύ, οι ίντριγκες της Γιρόνδης παρέλυσαν τον πατριωτικό ενθουσιασμό. Ενώ η συνεπής αυτή τη φορά στάση της Νομοθετικής είχε κάνει τους φεγιάν στις 10 του Ιουλίου να αδειάσουν τις υπουργικές καρέκλες τους, η αποχώρησή τους θα έσπερνε αμέσως καινούργια διχόνοια στις γραμμές των πατριωτών. Η ομάδα του Μπρισό ήθελε να ξαναμπει στην κυβέρνηση και ήρθε γι' αυτό σε μυστικές διαπραγματεύσεις με την αυλή. Ο Λουδοβίκος τις παρέτεινε και έτσι κατέστρεψε το λεπτό παιχνίδι των γιρονδίνων που ήδη είχαν μεταστραφεί μέσα στη Νομοθετική και είχαν αποκηρύξει τη λαϊκή διαδήλωση της 20ής του Ιούνη. Στις 26 του Ιουλίου ο Μπρισό τάχθηκε ενάντια στον εκθρονισμό του βασιλιά και ενάντια στο καθολικό εκλογικό δικαίωμα. Στις 4 του Αυγούστου ο Βερνιό ακύρωσε μια απόφαση του τομέα Μοκονσέιγ που είχε διακηρύξει ότι δεν αναγνωρίζει πια τον Λουδοβίκο XVI σαν βασιλιά των Γάλλων. Οι γιρονδίνοι φοβόνταν μήπως υπερκεραστούν από τις επαναστατικές μάζες που, έτσι κι αλλιώς, είχαν κινητοποιήσει, και ανησυχούσαν μήπως τεθεί σε κίνδυνο, αν όχι η ιδιοκτησία σαν τέτοια, πάντως η επικράτηση των πλουσίων. Με το να διαπραγματεύονται με τον Λουδοβίκο, αφού πρωτίτερα τον είχαν καταγγείλει και με το να υποχωρήσουν τη στιγμή που έπρεπε να γίνει το αποφασιστικό βήμα προς τα μπρος, δεν καταδίκασαν μόνο σε άμεση κατάρρευση τη συνταγματική τάξη πραγμάτων του 1791. Μακροπρόθεσμα έθεσαν σε κίνδυνο και την ίδια τους την ύπαρξη.

Η εξέγερση στις 10 του Αυγούστου

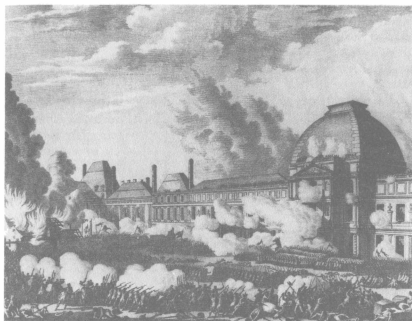
Ενάντια στη μοναρχία που είχε κλείσει συμφωνία με τον εχθρό της χώρας δεν εξεγέρθηκε μόνο η πρωτεύουσα. Η εξέγερση στις 10 του Αυγούστου, σε αντίθεση με την εισβολή στη Βαστίλλη, δεν ήταν μόνο έργο των κατοίκων του Παρισιού, αλλά του γαλλικού λαού, σαν εκπρόσωποι του οποίου έδρασαν οι ομόσπονδοι.

Από τη στιγμή που ξέσπασε το πατριωτικό κίνημα τίποτα πια δεν μπορούσε να το συγκρατήσει. Οι τομείς που είχαν σχηματίσει μια κεν-

τρική επιτροπή συνεδρίαζαν διαρκώς. Οι παθητικοί πολίτες διείσδυαν αθρόα και συχνά με τη βία σ' αυτή και στην Εθνοφρουρά. Στις 30 του Ιούλη ο τομέας Τεάτρ Φρανσέ, με παρακίνηση του Νταντόν, του Σομέτ και του Μομορό, έθεσε σε ισχύ το καθολικό εκλογικό δικαίωμα για την ολομέλειά του, καταργώντας τη διάκριση των πολιτών σε ενεργούς και παθητικούς. Τελικά τάχθηκαν υπέρ της εκθρόνισης του βασιλιά 47 από τους 48 τομείς. Στη Λέσχη των Ιακωθίνων ο Ροθεςπιέρος πήρε στα χέρια του την καθοδήγηση του κινήματος. Από τις 11 του Ιούλη είχε υποκινήσει τους ομόσπονδους, υποβοηθούμενος από τον Μαρά, λέγοντας: «Πολίτες, ήρθατε μόνο για μια άσκοπη τελετή, για την ανανέωση της ομοσπονδίας της 14ης του Ιούλη;» Προέτρεψε να γίνουν υπομνήματα σε όλο και πιο οξείς τόνους, όπου οι ομόσπονδοι ζητούσαν και από τη Νομοθετική την εκθρόνιση του βασιλιά. Όταν ο Ροθεςπιέρος ανακάλυψε τις μυστικές διαπραγματεύσεις των γιρονδίνων, στιγματίσε στις 29 του Ιούλη το αποκρουστικό μυστικό παιχνίδι. Ζήτησε την άμεση, δηλαδή την αρκετά πρώιμη, διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και την αντικατάστασή της από ένα «συνέδριο», το οποίο θα έπρεπε να αφοσιωθεί στην εκπόνηση ενός νέου ρεπουμπλικανικού και δημοκρατικού συντάγματος. Στις 25 του Ιούλη συναντήθηκαν στο Παρίσι οι ομόσπονδοι από τη Βρετάνη και στις 30 οι ομόσπονδοι από τη Μασσαλία. Οι τελευταίοι παρέλασαν στο Σεντ Αντουάν, τραγουδώντας εκείνον το θούριο που σε λίγο θα έπαιρνε το όνομά τους. Με την προτροπή του Ροθεςπιέρου οι ομόσπονδοι συγκρότησαν μαζί με άλλους πατριώτες ένα κρυφό διευθυντήριο.

Την 1 του Αυγούστου το *Μανιφέστο του δούκα του Μπράουνσβαϊγκ* της 25 του Ιούλη, που είχε γράψει ένας φυγάς στο Κόμπλεντς, έγινε παντού γνωστό στο Παρίσι, όπου ήδη κυριαρχούσε μια πυρετώδης κατάσταση. Ελπίζοντας να εκφοβίσει τους επαναστάτες η Μαρία Αντουανέτα είχε παρακαλέσει τους εχθρικούς μονάρχες να βγάλουν μια τέτοια διακήρυξη. Απειλούσε με θάνατο τις εθνοφρουρές και μάλιστα τους αμφιταλαντευόμενους, που θα τολμούσαν να αμυνθούν ενάντια στην εισβολή. Προειδοποιούσε το λαό του Παρισιού ότι αν πάθαινε το παραμικρό η βασιλική οικογένεια, θα επέβαλε υποδειγματική εκδίκηση, που θα χαραζόταν για πάντα στη μνήμη: στρατιωτική εκτέλεση και ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης του Παρισιού. Όμως το *Μανιφέστο* έφερε ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα από τον εκφοβισμό που περίμενε η αυλή: έκανε το λαό να ανάψει από θυμό και να λάβει τα μέτρα του.

Η εξέγερση που είχε προετοιμαστεί για το τέλος του Ιούλη, χωρίς ωστόσο να πραγματοποιηθεί, αναβλήθηκε και πάλι για να δοθεί η ευ-

**Η κατάκτηση του Κεραμεικού στις 10 του Αυγούστου
(Χαλκογραφία του Πιερ Γκαμπριέλ Μπερτό)**

**« Ένα παράδειγμα για τους λαούς – 10 του Αυγούστου 1792»
(Μετάλλιο του Μπενζαμέν Ντιβιθιέ)**

καιρία μιας νόμιμης δράσης με ένα υπόμνημα 47 τομέων για την εκθρόνιση του βασιλιά που υπέβαλε στις 3 του Αυγούστου ο δήμαρχος. Ο τομέας Κενζ-Βεν στο προάστιο του Σεντ-Αντουάν έθεσε στη Νομοθετική μια προθεσμία μέχρι τις 9 του μήνα. Η συνέλευση όμως διαλύθηκε την ίδια μέρα, χωρίς να καταλήξει σε κάποια απόφαση. Έτσι σήμαναν οι καμπάνες συναγερμού μέσα στη νύχτα. Το Σεντ-Αντουάν κάλεσε τους τομείς να αποστείλουν πληρεξούσιους στο δημαρχείο, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο δημοτικό συμβούλιο, κήρυξαν τη διάλυσή του και το αντικατέστησαν με μια «εξεγερτική» (ή «επαναστατική», δηλαδή διαμορφωμένη από τη λαϊκή απόφαση έξω από τη νόμιμη διαδικασία) κομμούνα από τις δικές τους γραμμές, αλλά άφησαν τον αγαπητό Πετιόν στη δημαρχική του θέση. Τα προάστια εξεγέρθηκαν και δεκάδες χιλιάδες – πάλι και γυναίκες ανάμεσά τους, όπως το 1789 μπροστά από τη Βασιτίλλη – κατευθύνθηκαν μαζί με τους ομόσπονδους στον Κεραμεικό. Η εθνοφρουρά του Λαφαγέτ που είχε αναλάβει τη φρούρηση, εγκατέλειψε έντρομη το χώρο. Στις 8 η ώρα το πρωί κατέφθασαν πρώτοι οι Μασσαλιώτες. Οι φρουρές των Ελβετών που ο Λουδοβίκος είχε διατάξει από τις 4 του Αυγούστου να έρθουν από τις θέσεις τους γύρω από το Παρίσι, προβλέποντας τι θα επακολουθούσε, τους άφησαν να διεισδύσουν στις αυλές του παλατιού, έπειτα άνοιξαν πυρ με μια δολοφονική ομοβροντία και απώθησαν τους επιζήσαντες. Όταν έφτασαν οι οπλισμένοι τομείς, οι ομόσπονδοι ξαναεπιτέθηκαν με την υποστήριξή τους και έκαναν έφοδο με την κάλυψη του πυροβολικού, όπου και διακρίθηκαν οι πυροβολαρχίες που διοικούσαν από τον εγκατεστημένο στο Σεν Μαρσό Πολωνό Λαζόφσκι. Γύρω στις 10 η ώρα, οι πολιορκούμενοι που βρίσκονταν σε εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση σταμάτησαν το πυρ κατ' εντολή του βασιλιά και παραδόθηκαν.

Με την έναρξη της ένοπλης εξέγερσης, ο Λουδοβίκος είχε εγκαταλείψει μαζί με τη γυναίκα του και τα παιδιά του το παλάτι, όπως τον συμβούλεψε ο Ρεντερέρ (Roederer), γενικός εισαγγελέας του νομού του Παρισιού και στο μεταξύ γιρονδιστής, για να τεθεί υπό την προστασία της Νομοθετικής που συνεδρίαζε σε ένα γειτονικό κτίριο. Όσο παρέμενε αθέβαι η έκβαση της συμπλοκής, η Συνέλευση συμπεριφερόταν στον Λουδοβίκο XVI σαν να ήταν βασιλιάς. Αφού η εξέγερση αποδείχτηκε νικηφόρα, ανακοίνωσε όχι θέβαια την εκθρόνιση, αλλά την προσωρινή παύση από το αξίωμά του και ψήφισε υπέρ της σύγκλησης ενός εθνικού συνεδρίου που θα εκλεγόταν σύμφωνα με ένα καθολικό και ίσο εκλογικό δικαίωμα, όπως είχε προτείνει ο Ροβεσπιέρος.

Ο θρόνος γκρεμίστηκε και μαζί μ' αυτόν η ομάδα των φεγιάν, εκείνη η μεγαλοαστική τάξη με οπαδούς φιλελεύθερους ευγενείς, που είχαν τόσο πολύ συμβάλει στη διάλυση της επανάστασης, αλλά στη συνέχεια είχαν κάνει τα πάντα για να τη συγκρατήσουν μέσα στα πιο στενά ταξικά πλαίσια. Οι γιρονδinhoι που είχαν προσπαθήσει να αναχαιτίσουν την εξέγερση, θγήκαν από μια νίκη που δεν ήταν δικιά τους όχι θέβαια δαφνοστεφανωμένοι, αλλά πάντως με πιο αυξημένη τη δύναμή τους. Οι παθητικοί πολίτες, ανάμεσα στους οποίους υπερίσχυαν στις πόλεις οι τεχνίτες που είχαν συμμορφωθεί με το κάλεσμα του Ροβεσπιέρου, του Μαρά και των ορεινών, είχαν κατακτήσει μεμιάς την πολιτική σκηνή.

Διαλύθηκαν οι κοινωνικοί και πολιτικοί φραγμοί που κρατούσαν δέσμιο το έθνος. «Μια μόνο τάξη πολιτών», είχε δηλώσει στις 30 του Ιούλη ο τομέας Τεάτρ Φρανσέ, «δεν μπορεί να σφετερίζεται το αποκλειστικό δικαίωμα να σώζει την πατρίδα.» Είχε κατά συνέπεια καλέσει τους πολίτες, που «σύμφωνα με τα αριστοκρατικά κριτήρια είναι γνωστοί σαν παθητικοί», να εκπληρώσουν την υπηρεσία τους στην εθνοφρουρά, να πάρουν μέρος στις συσκέψεις των πολιτικών συνελεύσεων, «με λίγα λόγια: να συμπράξουν στην άσκηση της κυριαρχίας που αναλογεί στον τομέα». Εκείνη την 30ή του Ιούλη, η Νομοθετική είχε αναγκαστεί να επικυρώσει μια στην πραγματικότητα ήδη υπαρκτή κατάσταση και να διαγράψει τις αντιδημοκρατικότερες ρήτρες του συντάγματος.

«Όταν η πατρίδα βρίσκεται σε κίνδυνο, ο κυρίαρχος πρέπει να βρίσκεται στο πόστο του: επικεφαλής στο στρατό του, επικεφαλής στα κρατικά ζητήματα· πρέπει να βρίσκεται παντού», δήλωνε ο τομέας Μπιτ ντε Μουλέν και με τη λέξη «κυρίαρχος» εννοούσε το έθνος. Με το καθολικό εκλογικό δικαίωμα και τον εξοπλισμό των παθητικών πολιτών η «δεύτερη επανάσταση» ενσωμάτωνε το λαό σ' αυτό το έθνος και σημάδευε την εμφάνιση της πολιτικής δημοκρατίας. Ταυτόχρονα εμφανίστηκαν πιο καθαρά τα ταξικά σημάδια της νέας εθνικής πραγματικότητας. Μετά από μερικά μάταια πλήγματα αντιπερισπασμού, οι υποστηρικτές του συμβιβασμού με την αριστοκρατία διαλύθηκαν από μόνοι τους. Ο Λαφαγέτ, τον οποίο εγκατέλειψαν τα στρατεύματά του, κατέφυγε στις 19 του Αυγούστου στους Αυστριακούς. Η μαντάμ ντε Σταέλ, ο Λαμέτ και ο Ντιπόρ μαζί με πολλούς άλλους κατέφυγαν στο εξωτερικό. Ο Ταλειράν διέφυγε μέσω της Αγγλίας στις Ηνωμένες Πολιτείες με την κάλυψη κάποιας διπλωματικής αποστολής. Ο φιλομοναρχικός τύπος διέκοψε την έκδοσή του, είτε εκούσια είτε υποχρεωτικά. Το γεγονός όμως ότι ο λαός των αβράκωτων αναμείχθηκε στην πολιτική αντιπα-

ράθεση σαν ανεξάρτητος παράγοντας, ξύπνησε σκέψεις σε ένα τμήμα της αστικής τάξης που ασκούσε επιρροή, και το αποξένωσε από την πραγματικότητα που προχωρούσε. Ήδη ανακινήθηκαν οι πρώτες αντιδράσεις ενάντια σε εκείνη τη συνεπή δημοκρατία που φάνηκε να αναγγέλλεται στην «Επανάσταση της 10ης του Αυγούστου».

**«Δολοφονίες του Σεπτέμβρη» στις φυλακές του Παρισιού
(Χαλκοτυπία από τις Επαναστάσεις του Παρισιού)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΟΙ ΓΙΡΟΝΔΙΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΕΙΝΟΙ

1. Η ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ

Με την προσωρινή παύση του βασιλιά από το αξίωμά του και τη σύγκληση μιας εθνικής συνόδου για την εκπόνηση ενός ρεπουμπλικανικού συντάγματος η Νομοθετική είχε λάβει άμεσα υπόψη της τη νίκη του λαού. Αναγόρευσε σε κυβέρνηση ένα «προσωρινό εκτελεστικό συμβούλιο». Στη θέση των «παλιών» γιρονδίνων υπουργών Ρολάν (Εσωτερικών), Κλαβιέρ (Οικονομικών) και Σερβάν (Στρατιωτικών), ανέλαθε ο πολυμαθής Μονζ (Monge) το υπουργείο Ναυτικών, ο Λεμπρέν (Lebrun) των Εξωτερικών και ο δημοφιλής Νταντόν – σαν παραχώρηση στην περίπτωση – το υπουργείο Δικαιοσύνης, ιδιαίτερα ακανθώδες μετά την εξέγερση. Η Κομμούνα που ήταν η ίδια υπεύθυνη για τις φυλακές στο Παρίσι, έθεσε τον Λουδοβίκο μαζί με την οικογένειά του υπό αυστηρή επιτήρηση στον μεσαιωνικό πύργο του Ταμπλ.

Αλλά τι θα επακολουθούσε; Είχε σημάνει στις 10 του Αυγούστου η ώρα μιας «Τέταρτης Τάξης», ή θα παραμείνει ισχυρό το κρατικό και νομικό καθεστώς της αστικής τάξης και κάτω από τους νέους συσχετισμούς δυνάμεων;

Η «επαναστατική Κομμούνα της 10ης Αυγούστου»

Μια σφοδρή σύγκρουση αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Κομμούνα και τη Νομοθετική επηρέασε όλη την παραπέρα πορεία της επανάστασης. Παράλληλα με τις «νόμιμες» εξουσίες είχε δημιουργηθεί μια επαναστατικά θεμελιωμένη δύναμη: η «επαναστατική Κομμούνα της 10ης Αυγούστου» που κυριαρχούσε στους ένοπλους τομείς του Παρισιού. Ο δημοσιογράφος Ζιρέι-Ντιπρέ (Girey-Dupré) είχε παραπονεθεί με ένα γράμμα του στη Νομοθετική στις 30 του Αυγούστου ότι κλήθηκε σε απολογία από την Κομμούνα, επειδή την κατηγορήσε για σφετερισμό και δικτατορία. Οι γιρονδίνοι λύσσαξαν. Στο μεταξύ στις επιθέσεις του Ζανσονέ, του Γκαντέ και του Γκρανζενέβ (Grangeneuve) α-

πάντησε ατάραχα ο Ταλιέν (Tallien) σαν εκπρόσωπος της Κομμούνας:

«Όλα όσα κάναμε, ο λαός τα επιδοκίμασε. Αν θέλετε να μας χτυπήσετε, θα χτυπήσετε επομένως το λαό που έκανε την επανάσταση της 14 του Ιουλίου, που τη στερέωσε στις 10 του Αυγούστου και που θα τη διατηρήσει.»

Η σύγκρουση αρχών διάρκεσε μέχρι τη διάλυση της Νομοθετικής και συνεχίστηκε στην πάλη ανάμεσα στους γιρονδίνους και τους ορεινούς μέσα στη Συμβατική Εθνοσυνέλευση.

Η Νομοθετική έπρεπε να αναγνωρίσει την Κομμούνα που είχε προκύψει «παράνομα» από την εξέγερση και είχε διευρυνθεί μέσω αναπληρωματικών εκλογών στους τομείς με 277 μέλη που προέρχονταν από τη μικροαστική και μεσαία τάξη. Οι γιρονδίνοι, που μετά την αποχώρηση των φεγιάν απόκτησαν την πλειοψηφία στην Εθνοσυνέλευση σαν δώρο εξ ουρανού απέρριπταν τη λήψη μέτρων έξω από τα πλαίσια της νομιμότητας, όλο και περισσότερο απ' ό,τι μέχρι εκείνη τη στιγμή και πιο αποφασιστικά, ενώ η Κομμούνα έδινε επαναστατικά παραδείγματα που κληροδότησε στους ορεινούς.

Στο Προσωρινό Εκτελεστικό Συμβούλιο ο Νταντόν αποτελούσε ένα είδος γέφυρας ανάμεσα στις δύο εξουσίες. Το επαναστατικό του παρελθόν πρόσφερε εγγυήσεις στην Κομμούνα, ενώ η αρκετά αδιαφανής στάση του σε κάποιες περιπτώσεις ανησυχούσε τη Νομοθετική. Γιος νομικού από το Αρσί-σιρ-Ομπ και παλιά ασήμαντος δικηγόρος. Η ενεργητικότητα που παρουσίασε στον τομέα Τεάτρ Φρανσέ και στους κορδελιέρους το 1791 τον προώθησε σε μια θέση στο Διευθυντήριο του νομού του Παρισιού και στη συνέχεια στη θέση του αναπληρωτή εισαγγελέα της – παλιάς – Κομμούνας. Αν και ο Ματιέ απέδειξε ότι έπαιρνε λεφτά και από την αυλή, φαίνεται ότι δεν έκανε καμιά αξιολόγηση παραχώρησης. Μολονότι παραμένουν σκοτεινές οι λεπτομέρειες της ανάμειξης του στις 10 του Αυγούστου, οπωσδήποτε αμέσως μετά προωθείται. Ένας εύγλωττος αυτοσχεδιαστής, λαϊκός και απροσποίητος, ένας ρεαλιστής που ήξερε και να ελίσσεται και να παίρνει τολμηρές αποφάσεις, ένας τύπος πληθείου Μιραμπό, από τη φύση του γλεντζές, με μια ροπή προς την τεμπελιά, έτοιμος να παρασυρθεί αλλά και ανίκανος να νιώσει εκδικητικότητα, ο Νταντόν ανταποκρίθηκε μέσα από την πατριωτική του πίστη στο λαό για λίγο στον επαναστατικό δείκτη της Γαλλίας. Διανοητικά κυριάρχησε πάνω στους υπουργούς συναδέλφους του.

Την πραγματική εξουσία τη μοιράζονταν τρία σώματα: η Κομμούνα, η Νομοθετική και το Εκτελεστικό Συμβούλιο. Έπαιρναν μέ-

τρα και τα τρία, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους το ένα το άλλο, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τη νομική πλευρά ή την αρμοδιότητα. Κυριάρχησε ένα συγκεχυμένο είδος μεταβατικής δικτατορίας που δεν πήρε καμιά οριστική μορφή και δεν έγινε ούτε θεσμός, ούτε εκφράστηκε από μια προσωπικότητα ούτε από ένα κόμμα, ούτε από μια τάξη.

Πρώτα έπρεπε να κερδηθεί η επαρχία και πάνω απ' όλα ο στρατός με το μέρος της αλλαγής. Η Νομοθετική απέστειλε από τις 10 του Αυγούστου δώδεκα μέλη της, τρεις για καθεμιά από τις τέσσερις στρατιές, «με τη δικαιοδοσία να παύσουν προσωρινά τόσο στρατηγούς, όσο και άλλους αξιωματικούς και υπαλλήλους, πολιτικούς και στρατιωτικούς». Το Εκτελεστικό Συμβούλιο έστειλε στους νομούς εντεταλμένους, τους οποίους διάλεξε ο Νταντόν από τους αρχηγούς των παρισινών επαναστατών. Η Κομμούνα από τη μεριά της έστειλε επιτρόπους που συλλάμβαναν τους ύποπτους, συνιστούσαν επιτροπές επαγρύπνησης και προχωρούσαν στην εκκαθάριση των αρχών.

Η Κομμούνα ζήτησε τη δημιουργία ενός Έκτακτου Δικαστηρίου για την καταδίκη των αντεπαναστατών. Η Νομοθετική ενέδωσε απρόθυμα στις 17 του Αυγούστου. Απαίτησε απ' όλους τους δημόσιους υπαλλήλους, συμπεριλαμβανομένων και των ιερέων, όρκο στην ελευθερία και την ισότητα και εξουσιοδότησε στις 28 την Κομμούνα, σύμφωνα με δική της απαίτηση, να διεξαγάγει έρευνες για όπλα που βρίσκονταν στην κατοχή υπόπτων. Σταδιακά το Παρίσι περιήλθε σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

Η πρώτη τρομοκρατία

Η άμυνα των συνόρων έσπασε. Στις 26 του Αυγούστου η πρωτεύουσα πληροφορήθηκε την αμαχητί παράδοση του οχυρού Λονγκβί στους Πρώσους. Ταυτόχρονα διαδόθηκε η είδηση για μια φιλοβασιλική ανταρσία στη Βανδέα. Ο εχθρός βρισκόταν παντού.

Η Κομμούνα προηγήθηκε στις αμυντικές προσπάθειες. Έβαλε να ανοιχτούν τάφροι έξω από την πόλη, να σφυρηλατηθούν 30.000 λόγχες, να επιθεωρήσουν όλους τους νεοσύλλεκτους, να αποπλίσουν τους ύποπτους για να εξοπλίσουν τους εθελοντές. Οι αρχηγοί των γιρονδίνων που θεωρούσαν τη στρατιωτική κατάσταση απελπιστική, εμφορούνταν από τη σκέψη να εγκαταλείψουν το Παρίσι μαζί με την κυβέρνηση και ο Ρολάν προετοιμάζε την εγκατάστασή της πίσω από τον Λουάρ, αλλά ο Νταντόν αρνήθηκε: «Ρολάν, πρόσεξε, μην κάνεις λόγο για φυγή. Φυλάξου μη σ' ακούσει ο λαός!» Οι έρευνες στα σπίτια άρχι-

σαν στις 30 του Αυγούστου και κράτησαν δύο μέρες. Ακολούθησαν 3.000 συλλήψεις. Ωστόσο πολλές θεβιασμένες συλλήψεις ανακλήθηκαν. Στις 2 του Σεπτεμβρίου βρίσκονταν ακόμα στις εννιά φυλακές της πόλης γύρω στα 2.800 άτομα από τα οποία λιγότερα από χίλια ήταν νεοφερμένα.

Στις 2 του Σεπτεμβρίου έφτασε στο Παρίσι η είδηση της περικύκλωσης του Βερντέν, του τελευταίου οχυρού ανάμεσα στα σύνορα και την πρωτεύουσα. Αμέσως η Κομμούνια απηύθυνε έκκληση στους κατοίκους του Παρισιού: «Στα όπλα, πολίτες, στα όπλα, ο εχθρός βρίσκεται προ των πυλών!» Έβαλε να σημάνουν συναγερμό. Οι διαβάσεις έκλεισαν, οι μάχιμοι άντρες συγκεντρώθηκαν στο Πεδίο του Άρεως για να σχηματίσουν τάγματα πεζικού. Τα μέλη της Κομμούνιας στάλθηκαν βιαστικά στους τομείς τους, «για να εκθέσουν στους συμπολίτες τους τους κινδύνους για την πατρίδα και τις προδοσίες που την περιτοιχίζουν».

Μέσα σ' αυτή την οξυμένη ατμόσφαιρα αυξήθηκε και η νευρικήτητα. Οι εθελοντές ήταν έτοιμοι να πάνε στο μέτωπο. Ο Μαρά τους συμβούλευσε να μην εγκαταλείψουν το Παρίσι πριν να ξεμπερδέψουν με τους εχθρούς του λαού. Κυκλοφορούσαν φήμες ότι μετά την αναχώρησή τους οι φυλακισμένοι θα δραπετεύαν για να δώσουν το χέρι στον εχθρό. Έτσι συνέβησαν τα «σεπτεμβριανά».

Το απόγευμα στις 2 του Σεπτεμβρίου, σκότωσαν ανυπότακτους, στο δρόμο προς τη φυλακή, ενώ ήταν υπό φρουρήση! Ένα πλήθος κινήθηκε προς τη φυλακή Καρμ, όπου είχαν μεταφερθεί πολυάριθμοι ανώμοτοι και τους εκτέλεσε και αυτούς. Μετά απ' αυτούς ακολούθησαν την τύχη τους οι κρατούμενοι στη φυλακή Αμπέ. Στη συνέχεια επενέβη η επιτροπή επαγρύπνησης της Κομμούνιας και συγκρότησε λαϊκά δικαστήρια: σύμφωνα με την αντίληψη του λαού η απονομή της δικαιοσύνης ήταν αντικείμενο της κυριαρχίας, που ο λαός παίρνει ξανά στα χέρια του σε περιπτώσεις ανάγκης. Ένας επίτροπος της Κομμούνιας δήλωσε τη νύχτα της 2ης προς την 3η του Σεπτεμβρίου: «Ο λαός απένειμε και δικαιοσύνη, παίρνοντας την εκδίκησή του». Οι εκτελέσεις συνεχίστηκαν τις επόμενες μέρες και στις άλλες φυλακές. Συνολικά εκτελέστηκαν πάνω από 1.100 κρατούμενοι, από τους οποίους σχεδόν τα τρία τέταρτα δεν ήταν πολιτικοί εγκληματίες.

Οι αρχές σώπαιναν. Οι τρομοκρατημένοι γιρονδίνοι στη Νομοθετική αισθάνονταν ότι απειλούνταν και οι ίδιοι, και ο Νταντόν σαν υπουργός Δικαιοσύνης δεν αναμείχθηκε. Η επιτροπή επαγρύπνησης της Κομμούνιας δικαιολόγησε σε μια εγκύκλιο προς τους νομούς τη στάση της και κάλεσε όλο το έθνος να μιμηθεί «αυτό το τόσο αναγκαίο

μέτρο για την προστασία της δημόσιας οφέλειας» που είναι απαραίτητο «προκειμένου να ανακόψουμε με τη βοήθεια της τρομοκρατίας τις λεγεώνες των προδοτών που κρύβονται μέσα από τα τείχη μας τη στιγμή που ο λαός μας ετοιμάζεται να βαδίσει εναντίον του εχθρού».

«Όσο κι αν φρικιούσε κανείς από τον τρόπο, το θεωρούσε σαν μια δίκαιη ενέργεια», θα γράψει η Μαντάμ Ζιλιέν στις *Αναμνήσεις μιας γυναίκας του λαού*. Και πραγματικά τα Σεπτέμβριανά θα πρέπει να εξεταστούν σε συνάρτηση με την κατάσταση που επικρατούσε όταν συνέβησαν. Το βάθεμα της επαναστατικής κρίσης είχε σκληρύνει τα νεαρά χαρακτηριστικά του έθνους και δεν μπορεί κανείς να διαχωρίσει την κοινωνική από την εθνική πλευρά της «πρώτης τρομοκρατίας». Η πρωσική εισβολή δεν είχε αποτελέσει μόνο μέγιστο κίνδυνο. Έγινε αισθητή και από τις λαϊκές μάζες σαν τέτοιος. Τον εθνικά προσδιορισμένο φόβο συντρόφευε η αγωνία για την τύχη της επανάστασης. «Θα 'πρεπε να εμποδιστούν οι εχθροί να φτάσουν στην πρωτεύουσα», έγραφε ο δραγόνος Μαρκάν (Marquant) στην Αργκόν στις 12 του Σεπτέμβρη στο ημερολόγιό του, «όπου θα στραγγαλίσουν τους νομοθέτες μας και θα δώσουν πίσω στον Λουδοβίκο Καπέτο το σιδερένιο σκήπτρο του, σε μας όμως θα επιστρέψουν τις αλυσίδες μας. «Στο βαθμό που αύξαινε ο φόβος μπροστά στους εισβολείς, ογκωνόταν το μίσος για τον εσωτερικό εχθρό. Ήταν ένα ταξικό μίσος, και όχι μόνο ανάμεσα στους αβράκωτους του Παρισιού. Ο Τεν, που δεν μπορεί κανείς να τον υποπτευθεί για αισθήματα εύνοιας απέναντι στην επανάσταση, σχεδίασε έναν συναρπαστικό πίνακα της «φοβερής οργής» που προκάλεσε ο φόβος επανεγκαθίδρυσης της φεουδαρχίας ανάμεσα στις αγροτικές μάζες.

Το ζήτημα δεν ήταν να επιλέξουν ανάμεσα στην τάξη και την αταξία, αλλά ανάμεσα στη νέα και στην παλιά τάξη πραγμάτων. Η ταραχή ήταν τρομερή, προπάντων στα εκατομμύρια των ανθρώπων που ζούσαν κοπιάζοντας από την εργασία των χεριών τους, που είχαν βαστάξει σχεδόν μόνοι τους όλα τα θάρη του παλιού οικοδομήματος, που τους καταλήστευαν, τους φορολογούσαν, τους διάταζαν από εδώ και από εκεί, που είχαν αναγκαστεί να υπομένουν αιώνες από πατέρα σε γιο αθλιότητα, καταπίεση και περιφρόνηση. Ήξεραν από την προσωπική τους πείρα τη διαφορά ανάμεσα στην προηγούμενη και την τωρινή τους ζωή.

Η νομοθεσία της εθνοσυνέλευσης

Στο πεδίο της εκκλησιαστικής πολιτικής η Νομοθετική έβαλε σε εφαρμογή μετά τις 10 του Αυγούστου τα διατάγματα που μέχρι τότε μπλοκάρονταν από το θέτο του βασιλιά. Στις 18 διάταξε τη διάλυση όλων των μονών που ακόμα υπήρχαν για την περιποίηση αρρώστων κλπ. Στις 26 έδωσε μια προθεσμία 14 ημερών στους ανυπότακτους να εγκαταλείψουν τη Γαλλία, ενώ στην αντίθετη περίπτωση τους περίμενε εκτόπιση.

Αυτά τα μέτρα, που άφησαν πολυάριθμες κοινότητες χωρίς ιερέα, συνεπάγονταν την τήρηση από λαϊκούς των βιβλίων γέννησης, γάμου και θανάτου που στις 20 του Σεπτεμβρίου μεταβιβάστηκαν στις δημοτικές αρχές. Κατά τον ίδιο τρόπο έγινε δυνατό το πολιτικό διαζύγιο. Ήταν η ώρα της γέννησης του «ληξιαρχείου». Αυτό το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση του χωρισμού του κράτους από την εκκλησία ήταν αποτέλεσμα ανάγκης. Έπληξε όμως και τον συνταγματικό κλήρο.

Στον κοινωνικό τομέα αποφασίστηκε στις 14 του Αυγούστου με εισήγηση του Φρανσουά ντε Νεφσατό, να χωρισθούν σε κλήρους τα κτήματα των φυγάδων, που σύμφωνα με το διάταγμα της 27 του Ιουλίου είχαν καταστεί ελεύθερα για πώληση. Έγινε αποδεκτή και η διανομή της κοινοτικής γης, στο βαθμό που κάτι τέτοιο ήταν επιθυμητό. Την επόμενη ακολούθησε η διακοπή όλων των δικαστικών διαδικασιών ενάντια στους αγρότες που συνδέονταν με την αποφευδαρχοποίηση. Για να διευκολύνουν τον εφοδιασμό, οι τοπικές αρχές καθόρισαν ανώτατες τιμές για τα πιο απαραίτητα είδη πρώτης ανάγκης. Στις 9 και 16 του Σεπτεμβρίου η Νομοθετική εξουσιοδότησε τις περιφερειακές αρχές να συγκεντρώνουν τα αποθέματα του σταριού και στην ανάγκη να προθούν σε κατάσταση έναντι πληρωμής για τον εφοδιασμό της αγοράς. Ωστόσο αρνιόταν έναν καθολικό καθορισμό των τιμών. Παρ' όλη αυτά το φιλελεύθερο κοινωνικό έργο της Συντακτικής κλονιζόταν κάτω από τις αντίθετες αντιλήψεις των λαϊκών μαζών, των οποίων τη διάθεση έπρεπε να λάβουν πολύ υπόψη τους οι γιρονδίνοι πριν από τις γενικές εκλογές.

Για κινητικότητα στα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής δε γινόταν λόγος κάτω από τις παρούσες συνθήκες. Η Νομοθετική, ωστόσο, πήρε απόφαση στα τέλη Αυγούστου για μια κοσμοπολίτικη διαδήλωση, κατά την οποία απένειμε μετά από εισήγηση του Μαρί Ζοζέφ Σενιέ (Marie Joseph Chénier) και του Ριλ (Rühl) τα δικαιώματα του γάλλου πολίτη σε ξένους συγγραφείς, «που υπονόμευσαν τα θεμέλια της τυραννίας και προετοίμασαν το δρόμο προς την ελευθερία: στους

Αμερικάνους Ουάσιγκτον, Χάμιλτον (Hamilton) και Μάντισον (Madison), στους Βρετανούς Πρίστλεϊ, Πέιν, Μπένθαμ, Ουίμπερφορς, Κλάρκσον (Clarkson), Μάκιντος (Mackintosh) και Ουίλιαμς (Williams), στον Πολωνό Κοστιούσκο, στον Ολλανδό ντε Ραου (de Pauw), στον Ελβετό Πεσταλότσι, στους Γερμανούς Κλόοτς, Κάμπε, Κλόπστοκ και Σίλερ.

Οι πρωτοβάθμιες εκλογικές συνελεύσεις συνήλθαν από τις 2 του Σεπτεμβρίου. Αν και αναγνωρίστηκε στους πρώην παθητικούς πολίτες το δικαίωμα ψήφου, υπήρξαν πολυάριθμες αποχές, χωρίς να πρέπει απ' αυτό να συμπεράνει κανείς μια εχθρική διάθεση από μέρους αυτών που δεν ψήφισαν. Οι αριστοκράτες και οι φεγγιάν απείχαν, βέβαια, συνειδητά ή από περίσκεψη. Οι αντιπρόσωποι της Συμβατικής εκλέχθηκαν από μια μειοψηφία που ήταν αποφασισμένη να υπερασπιστεί τα επιτεύγματα της επανάστασης.

Βαλμί

Η «πρώτη τρομοκρατία» δεν αποτελούσε μόνο αντίδραση στον εσωτερικό εχθρό, αλλά ταυτόχρονα απάντηση και στον εξωτερικό κίνδυνο. Από την Κομμούνα και από τη Νομοθετική στην οποία ο Νταντόν βροντοφώναζε το περίφημο εκείνο «τόλμη, τόλμη και πάλι τόλμη!», η άμυνα του έθνους δέχτηκε ισχυρές ωθήσεις. Η επαρχία δεν έμεινε πίσω. Αντίθετα με την κινητοποίηση του 1791, η κινητοποίηση του 1792 περιλάμβανε ανάμεσα στους εθελοντές λίγους αστούς και απεναντίας πολλούς τεχνίτες, εργάτες και ακόμα και αγρότες.

Ταυτόχρονα το οικονομικό σύστημα, που καθιερώθηκε και πάλι το «έτος 2», υποδείκνυε τον κατάλληλο εξοπλισμό του στρατού. Η Κομμούνα κατάσχεσε όπλα, άλογα πολυτελείας και δισκοπότηρα, έφτιαξε εργαστήρια για την παραγωγή στολών. Το εκτελεστικό συμβούλιο διέταξε στις 4 του Σεπτεμβρίου την επίταξη και τον καθορισμό ανώτατων τιμών για το στάρι και την τροφή των αλόγων για χάρη του στρατού.

Οι Πρώσοι στο μεταξύ επιτάχυναν την προέλασή τους. Τη νύχτα της 1ης προς τη 2η του Σεπτεμβρίου συνθηκολόγησε το Βερντέν ύστερα από προδοσία μετά από τη δολοφονία του φρούραρχου Μπορεπέρ (Beaugeraipe) από τους βασιλόφρονες. Στις 8 ο δούκας του Μπράουνσβαϊγκ εισέβαλε στην Αργκόν, ενώ ένα αυστριακό σώμα κατέλαβε στις 12 του μήνα τη στενωπό του Κρουά-ο-Μπουά. Ο Ντιμουριέ υποχώρησε προς τα νότια και άφησε ανοιχτό το δρόμο προς το Παρίσι.

Στις 19 του Σεπτέμβρη, όμως, ο Κελερμάν (Kellermann) με τη στρατιά του Μετς κατάφερε να ενωθεί μαζί του. Έτσι οι Γάλλοι με 50.000 έναντι 34.000 ανδρών που διέθεταν οι Πρώσοι κέρδισαν την αριθμητική υπεροχή.

Αντίθετα με την πρόθεση του δούκα του Μπράουνσβαϊγκ να τους περικυκλώσουν με μια καλά σχεδιασμένη επιχείρηση, ο ανυπόμονος βασιλιάς των Πρώσων διέταξε επίθεση. Στις 20 του Σεπτέμβρη ο στρατός του μετά από μια αναμέτρηση με το πυροβολικό, γύρω στο μεσημέρι αναπτύχθηκε σύμφωνα με τις οδηγίες σαν να έκανε γυμνάσια μπροστά στο λόφο του Βαλμί που τον είχε καταλάβει ο Κελερμάν. Οι αθράκωτοι περίμεναν ακίνητοι και διπλασίασαν το πάθος τους. Ο Κελερμάν ανέμισε το πηλήκιό του στην κορυφή του ξίφους του φωνάζοντας: «Ζήτω το έθνος!» Από τάγμα σε τάγμα ο στρατός επανέλαβε την επαναστατική ζητωκραυγή. Κάτω από τον καταιγισμό των βλημάτων του επαγγελματικού στρατού που είχε την καλύτερη φήμη στον κόσμο, δεν δίστασε ούτε ένας. Έτσι σταμάτησε το πρωσικό πεζικό και ο δούκας δεν τόλμησε να διατάξει επέλαση. Ο κανονιοβολισμός συνεχίστηκε, μέχρι να δώσει ένα τέλος μια απογευματινή καταρρακτώδης βροχή. Φίλοι και εχθροί στρατοπέδευαν στο πεδίο της μάχης.

Το Βαλμί δεν ήταν μια μάχη που κερδήθηκε κατά κράτος. Έφερε στους Γάλλους όχι μόνο την τακτική, αλλά μια πολύ πιο βαρυσήμαντη ηθική νίκη. Στους μισθοφόρους του Φρειδερίκου, που είχαν εκπαιδευτεί στην παθητική πειθαρχία, είχε αντιπαρατεθεί και αντισταθεί ένας εθνικός λαϊκός στρατός. Οι εισβολείς έπρεπε να παραδεχτούν ότι δεν θα ήταν εύκολο να κλιτατροπώσουν αυτή την επαναστατική δύναμη. Ο Γκαίτε ήταν παρών και το μνημείο του Βαλμί στολίστηκε με το απόφθεγμά του, όπως αναφέρθηκε από τον Έκερμαν (Eckermann):

«Από εδώ και σήμερα ξεκινά μια καινούργια εποχή για την παγκόσμια ιστορία».

Μετά από μια ανακωχή που συμφωνήθηκε, οι Πρώσοι άρχισαν την εξαντλητική υποχώρηση σε ένα έδαφος που είχε μουσκέψει από τη συνεχή βροχή. Αποδεκατίστηκαν από μια επιδημία δυσεντερίας και παρενοχλούνταν μέρα-νύχτα από τους αγρότες της Λωρραίνης και της Καμπανίας. Ο Ντιμουριέ τους ακολούθησε, χωρίς να προσπαθήσει να εκμεταλλευτεί τις δυσκολίες τους για να τους εξολοθρεύσει. Παρ' όλ' αυτά η γεμάτη απώλειες υποχώρησή τους ισοδυναμούσε με θρίαμβο για τη δημοκρατία που μόλις είχε ανακηρυχθεί. Το Βερντέν απελευθερώθηκε στις 8 και το Λονγκβί στις 22 του Οκτώβρη.

2. Η ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ

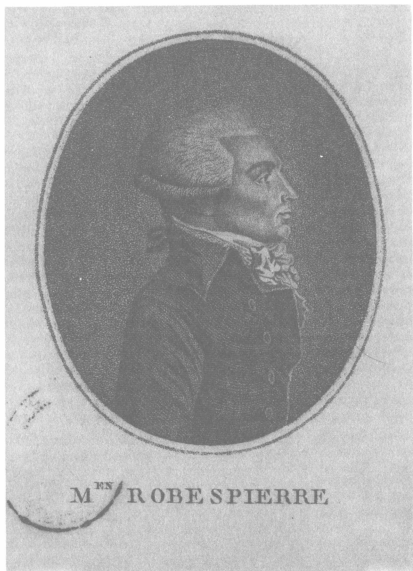
Η Εθνική Συμβατική που είχε την αποστολή να εκπονήσει ένα ρεπουμπλικανικό σύνταγμα, συνήλθε το ίδιο απόγευμα που κρίθηκε η μάχη του Βαλμι. Στις 21 του Σεπτεμβρη διέλυσε στην αίθουσα του Ιππόδρομου τη Νομοθετική, που της παρέδωσε μια κατάσταση γεμάτη κινδύνους. Οι Πρώσοι είχαν αποκρουστεί, αλλά δεν είχαν νικηθεί. Η αντεπανάσταση είχε χτυπηθεί, δεν είχε όμως συντριβεί.

Η φιλελεύθερη αστική τάξη, που στην εθνική άμυνα και κατά τη λήψη επαναστατικών μέτρων είχε ξεπεραστεί κατά πολύ από την ορμή των λαϊκών μαζών, κέρδισε ωστόσο, χάρη στην επιρροή της στην επαρχία, στις εκλογές. Θα αποδειχτούν αντάξιοι των καθηκόντων τους οι γιρονδικοί, που την αντιπροσώπευαν πολιτικά; Σαν «φιλοπόλεμο κόμμα» θα προσπαθήσουν να κρατήσουν την κοινή γνώμη με το μέρος τους μέσα από μια διεύρυνση της σύγκρουσης. Πολιτικός έλιγμός των μεν ή κοσμοπολίτικος ιδεαλισμός των δε; Γεγονός είναι πως οι γιρονδικοί ήθελαν να επιβάλουν στη Γαλλία το ρόλο του σωτήρα όλων των λαών που καταπιέζονταν από τη φεουδαρχία. Αυτό που κατάφεραν ήταν να συγκροτηθεί ένας ευρωπαϊκός συνασπισμός ενάντια στο επαναστατικό έθνος. Όσο οι στρατιές του παραμένουν νικηφόρες, οι γιρονδικοί θα παραμένουν στην εξουσία· θα χαθούν τη μέρα που θα έρθει μια σκληρή και ταπεινωτική ήττα.

Η ανακήρυξη της Δημοκρατίας

Η εκλεγμένη σύμφωνα με το καθολικό εκλογικό δικαίωμα Συμβατική συνέκρινε όλες τις δικαιοδοσίες του έθνους. Η Παρισινή Κομμούνα σαν η μόνη δημοτική αρχή που προέκυψε από την εξέγερση, δεν μπορούσε να της αντιταχτεί· το κατάλαβε και ελάττωσε τις απαιτήσεις της. Από τη Γιρόνδη, που στην αρχή κυριαρχούσε στη Συμβατική, εξαρτιόταν να σταματήσουν τώρα οι κομματικές διαμάχες. Οι ορεινοί, οι μισοί μόνο από τους γιρονδίνους, έστρεψαν τις προσπάθειές τους τις πρώτες μέρες προς αυτή την κατεύθυνση.

Η ανακωχή, αν και πολύ μικρής διάρκειας, έφερε καρπούς. Στην πρώτη της συνεδρίαση η Συμβατική καταδίκασε ομόφωνα τόσο τη δικτατορία όσο και τον «αγροτικό νόμο». Στις 21 του Σεπτεμβρη αποφάσισε πάλι ομόφωνα την κατάργηση της βασιλείας. Το ίδιο θράδυ γνωστοποιήθηκε το διάταγμα στο Παρίσι με λαμπαδηφορία. Την ε-

Μαξιμιλιέν Ροβεσπιέρους. (Χαλκογραφία του Λίγμπερτ, 1794)

πόμενη μέρα, ο Μπιγιό-Βαρέν (Billaud-Varenne) κατάφερε να αρχίσουν αμέσως να χρονολογούνται τα επίσημα έγγραφα από το «έτος Ι της δημοκρατίας». Ήταν ένα πρώτο βήμα προς το ημερολόγιο της επανάστασης.

Με εισήγηση του Κουτόν η Συμβατική επικρότησε στις 25 του μήνα, αν και μετά από έντονη συζήτηση, την περίφημη διατύπωση: «Η Γαλλική Δημοκρατία είναι μία και αδιαίρετη» και έτσι απέτρεψε όλα τα σχέδια ομοσπονδιοποίησης. Στις 16 του Δεκέμβρη θα συμπληρώσει αυτό το διάταγμα με την επιβολή της θανατικής ποινής για όποιον «θα προσπαθήσει να καταστρέψει την ενότητα της Γαλλικής Δημοκρατίας ή να αποσπάσει κάποιο από τα τμήματά της για να το προσαρτήσει σε κάποιο ξένο έδαφος».

Οι γιρονδinhoι και οι ορεινοιοι

Η Συμβατική δεν περιελάμβανε δηλωμένους υποστηρικτές ούτε του παλιού καθεστώτος ούτε της συνταγματικής μοναρχίας. Από την άλλη, οι ήρωες των επαναστατικών μαχών, οι αβράκωτοι, εκπροσωπούσαν κι αυτοί κατ' εξαίρεση από τους δυο εργάτες Νοέλ Ποάντ (Noël Pointe) και Αρμονβιλ (Armonville), που πρόσκεινταν στους ορεινούς. Απεναντίας κυριαρχούσαν στην πλειοψηφία των παρισινών τομέων. Μερικοί είχαν αντικαταστήσει στις εκλογές μετά τις 10 του Αυγούστου όλο τους το «προσωπικό» και είχαν διώξει τη μεγαλοαστική τάξη.

Στην τρίτη Εθνοσυνέλευση είχαν επιστρέψει αγωνιστές της Συντακτικής σαν τον Ροθεςπιέρο, τον Σιεγές και τον Γκρεγκουάρ. Για πρώτη φορά μπήκαν ο Νταντόν, ο Μαρά, ο Ντεμουλέν και οι ακόμα πιο άγνωστοι Καρνό και Σεν-Ζιστ (Saint-Just). Επανεκλέχτηκαν πολλοί αντιπρόσωποι των πρώην αριστερών και του κέντρου στη Νομοθετική. Ούτε στη Συμβατική υπήρχαν οργανωμένα κόμματα, αλλά μάλλον κατευθύνσεις με ασαφή διαχωριστική γραμμή που ακολουθούσαν δύο γενικά επιτελεία: τους γιρονδinhoιους και τους ορεινούς.

Οι γιρονδinhoι, μετά την αποχώρηση των φεγιάν από την Εθνοσυνέλευση είχαν μετατοπιστεί στα άδεια έδρανα των δεξιών. Σαν «κόμμα της νομιμότητας» εκπροσωπούσαν την αστική τάξη των ιδιοκτητών που είχε ικανοποιηθεί σε γενικές γραμμές από τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της επανάστασης στην οικονομία, το εμπόριο ή τη βιομηχανία, και σε αρκετό βαθμό και τα αστικά μορφωμένα στρώματα. Αποστρέφονταν τα ειδικά μέτρα και τις επαναστατικές μεθόδους πάλης, που α-

παιτούσαν τα ζωτικά συμφέροντα της δημοκρατίας. Ήταν ενάντια σε μια συγκέντρωση της εξουσίας στο πολιτικό κέντρο του Παρισιού και επικαλέστηκαν την υποστήριξη των νομών και τοπικών αρχών, όπου η μετριοπαθέστερη επαρχιακή αστική τάξη κατείχε την κυριαρχική θέση. Από οικονομική άποψη επέμεναν στην επιχειρηματική ελευθερία. Ήταν αντίθετοι με τις ρυθμίσεις, τις διατιμήσεις, τις κατασχέσεις και την αναγκαστική κυκλοφορία του ασινιάτου – πράγματα τα οποία, αντίθετα, υποστήριζαν δραστήρια οι αβράκωτοι. Οι γιρονδinhoι είχαν αναμφίβολα ανάγκη μια σταθερή κοινωνική ιεραρχία και θεωρούσαν το απεριόριστο δικαίωμα στην ιδιοκτησία σαν ένα απαράβιαστο φυσικό και θεμελιώδες δικαίωμα. Πίστευαν ότι οι απλοί άνθρωποι είναι ανίκανοι να κυβερνούν.

Το «κόμμα των ορεινών» ενσωμάτωνε παράλληλα με μια αποφασισμένη επαναστατική πτέρυγα της αστικής τάξης πάνω απ' όλα τη ριζοσπαστική μικροαστική τάξη. Το εμπιστεύονταν τα ισχυρά στρώματα των μαστόρων και των μικρεμπόρων, επιπλέον οι καταναλωτές των πόλεων που, εξαιτίας της ακρίβειας της ζωής και της μερικής ανεργίας, υπέφεραν από τους υπερβολικά χαμηλούς μισθούς. Οι οπαδοί του επεκτεινόταν και στην ύπαιθρο, όπου από καιρό όλοι οι αγρότες δεν ήταν ικανοποιημένοι από τις εκλογικές παροχές των γιρονδinhov. Οι ορεινοί καταλάβαιναν ότι η κρίσιμη θέση της Γαλλίας απαιτούσε ιδιαίτερες λύσεις που δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθούν χωρίς την ενεργό βοήθεια των μαζών. Με τους αβράκωτους τους ένωσε η ανατροπή της μοναρχίας που είχαν αναλάβει από κοινού. Επειδή ήταν πιο κοντά στο λαό και πιο εξοικειωμένοι με τις ανάγκες του, ήταν λιγότερο προσκολλημένοι, σαν πρακτικοί ρεαλιστές που ήταν, σε προκατασκευασμένες θεωρίες και κατά κανόνα έδιναν προτεραιότητα στα κρατικά συμφέροντα έναντι των ιδιωτικών και των προσωπικών. Διέθεταν τόλμη και συνέπειά για το συμφέρον των λαϊκών τάξεων σαν του μοναδικού αξιόπιστου στηρίγματος της επανάστασης, ήταν πρόθυμοι να ρισκινούν και να καταφύγουν σε κάποιους περιορισμούς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της προσωπικής ελευθερίας. Τα καλύτερα κεφάλια των ορεινών, οι περισσότεροι αντιπρόσωποι του Παρισιού, γνώριζαν τον ηγετικό του ρόλο στις 14 του Ιούλη 1789 καθώς και στις 10 του Αυγούστου 1792 και το θεωρούσαν γελοίο να συμπιέζεται ο πληθυσμός της πρωτεύουσας στο «1/83 της επιρροής στη Γαλλία», όπως γινόταν με όλα τα άλλα διαμερίσματα.

Ακριβώς πάνω σ' αυτό το σημείο ο Λασούρς (Lasource) έσπασε την σιωπηρή ανακωχή από την πλευρά των γιρονδinhov στις 25 του Σεπτεμβρίου και ο Ρεμπεκί (Rebecqui) τον σιγοντάρησε: «Το κόμμα που

έχει για στόχο του την εγκαθίδρυση δικτατορίας είναι το κόμμα του Ροβεσπιέρου!» Η διαμάχη που ξέσπασε μ' αυτό τον τρόπο ανάμεσα στους «αρχιτέκτονες της 10ης Αυγούστου» και σ' εκείνους που δεν κατάρθαν να την εμποδίσουν, θα διαρκούσε μέχρι τις 2 του Ιουνίου 1793. Οι γιρονδίνοι που με την υποστήριξη του κέντρου είχαν στη διάθεσή τους μια συντριπτική πλειοψηφία ενάντια στους ορεινούς, έδειξαν καθαρά ότι πάνω απ' όλα ήθελαν να χτυπήσουν τους πιο επίφοβους αρχηγούς τους: την καινούργια «τριανδρία» Ροβεσπιέρο - Νταντόν - Μαρά. Μάταια ο Νταντόν αποστασιοποιήθηκε από την «τάση προς την υπερβολή» του Μαρά. Οι γιρονδίνοι αγνόησαν τους εξορκισμούς για εθνική αρμονία και επανέλαβαν στις 25 του Σεπτεμβρίου την καταγγελία προς το *Φίλο του Λαού* ότι θέλει να εγκαθιδρύσει μια δικτατορία. Αυτός όμως την αποδέχτηκε:

«Πιστεύω ότι είμαι ο πρώτος πολιτικός συγγραφέας και ίσως ο μόνος στη Γαλλία από την εποχή της επανάστασης που πρότείνει ένα στρατιωτικό αρχηγό, ένα δικτάτορα και τριανδρίες, σαν το μόνο μέσο για να εξοντωθούν οι προδότες και οι συνωμότες».

Απέναντι στον Νταντόν, παρά το γεγονός ότι ήταν άνθρωπος της συνδιαλλαγής, οι γιρονδίνοι φέρθηκαν πιο ύπουλα. Στις 9 του Οκτώβριου αντικαταστάθηκε από τον Γκαρά (Garat) στο υπουργείο Δικαιοσύνης, για να μπορέσει να κρατήσει τη θέση του στη Συμβατική. Όπως κάθε επικεφαλής υπουργείου που αποχωρούσε, έπρεπε κι αυτός να λογοδοτήσει. Δεν μπόρεσε να δικαιολογήσει το ποσό των 200.000 λιβρών των υπουργικών απόρρητων κεφαλαίων και έπεσε σε αντιφάσεις. Μετά από διάφορες συζητήσεις η Συμβατική αρνήθηκε να απαλλάξει αυτόν που δεν ήταν υπεράνω κάθε ηθικής υποψίας. Ο Νταντόν αποχώρησε εξοργισμένος και με ζημιωμένη την υπόληψή του. Μ' αυτόν τον τρόπο, όμως, ναυάγησε και η πολιτική του της «γεφύρωσης».

Ο Ροβεσπιέρος κατηγορήθηκε στις 25 του Οκτώβριου από τον Λουβέ (Louvet) για υπέρμετρη φιλοδοξία και επιδίωξη εγκαθίδρυσης δικτατορίας. Η απάντησή του στην κατηγορία στις 5 του Νοέμβριου μετέφερε τη συζήτηση στην πραγματική της βάση. Ο Ροβεσπιέρος εγκωμίασε τη 10η Αυγούστου και την επαναστατική δράση:

«Όλα αυτά τα πράγματα τότε ήταν αντίθετα στο νόμο, τόσο αντίθετα στο νόμο όσο η επανάσταση, όσο η ανατροπή της μοναρχίας και της Βασιλλής, τόσο αντίθετα στο νόμο όσο η ίδια η ελευθερία. Δεν μπορεί κανείς να θέλει την επανάσταση χωρίς επανάσταση».

Η Συμβατική τον χειροκρότησε. Αυτό ήταν μια αποτυχία για τους γιρονδίνους. Απεναντίας ο Ροβεσπιέρος άρχισε να ακτινοβολεί σαν αρχηγός της πατριωτικής αντιπολίτευσης.

Τα «κοινοβουλευτικά» χτυπήματα κάτω από τη ζώνη προκάλεσαν, ταυτόχρονα, τη σύσταση ενός «τρίτου κόμματος». Αργότερα καθιερώθηκε γι' αυτό ο χαρακτηρισμός «πεδινόι» ή – με λιγότερο φιλική διάθεση – «τέλμα». Περίπου 400 ανεξάρτητοι αντιπρόσωποι της επαρχίας έτρεφαν από τη μια επιφύλαξη απέναντι στην Κομμούνα και τους ορεινούς, αλλά από την άλλη αποδοκίμαζαν και την αδιάκοπη εριστική μανία των γιρονδίνων. Έβλεπαν ότι τους έλειπε η ενθουσιώδης εθνική έξαρση και η δίψα για δράση της επανάστασης, στην οποία οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν αφοσιωμένοι σαν ειλικρινείς ρεπουμπλικάνοι.

Μετά από πολλές ταλαντεύσεις, μερικοί απ' αυτούς απελευθερώθηκαν από τον «εναγκαλισμό» των γιρονδίνων, πράγμα στο οποίο πρέπει να συνέβαλε η επίδραση που είχε το Παρίσι πάνω στους επαρχιώτες. Μερικοί, όπως ο Μπαρέρ, ο Καμπόν, ο Καρνό και ο Λεντέ, προσχώρησαν στους ορεινούς, που από τη μεριά τους έχασαν τον Πετιόν που πήγε στη Δεξιά. Ο Κλόοτς, που είχε πάει για μεγάλο διάστημα με τους γιρονδίνους, αποκόπηκε απ' αυτούς με την μπροσούρα *Ούτε τον Μαρά ούτε τον Ρολάν!* Στις αρχές του Νοέμβρη το «τρίτο κόμμα» του οποίου διακριτικός σύμβουλος έγινε ο Σιεγές είχε διαμορφωθεί. Οι γιρονδίνοι από εδώ και πέρα δεν μπορούσαν πια να διευθύνουν μόνοι τους τη Συμβατική. Στις 16 του Νοέμβρη έχασαν για πρώτη φορά την προεδρία από τον ανεξάρτητο Γκρεγκουάρ, φιλοσυνταγματικό επίσκοπο του Μπλουά και φιλικά διακείμενο προς τους ορεινούς.

Η δεύτερη διάσπαση της Λέσχης των Ιακωβίνων

Η σύγκρουση στη Συμβατική εκμηδένισε και τα τελευταία κοινά σημεία ανάμεσα στους γιρονδίνους και τους ορεινούς, από τους οποίους μέχρι τότε πολλοί συναντιόνταν κάτω από την ίδια στέγη της Λέσχης των Ιακωβίνων. Η λογομαχία συνεχίστηκε μέσα σ' αυτή και οδήγησε σε μια δεύτερη διάσπαση. Αφού είχαν ήδη αποσχιστεί μερικοί γιρονδίνοι, η Λέσχη απέκλεισε στις 10 του Οκτώβρη με μεγάλο πάταγο τον Μπρισό. Ακολούθησαν κι άλλοι αποκλεισμοί και αποχωρήσεις. Η ίδια εξέλιξη επαναλήφθηκε στις συνδεδεμένες εταιρίες της επαρχίας, στις οποίες ωστόσο, ήδη από το 1791, οι οπαδοί του Ροβε-

σπιέρου κατείχαν και διατηρούσαν εκ των προτέρων μια ακλόνητη υπεροχή.

Μόνο μετά απ' αυτό το δεύτερο ξεκαθάρισμα οι ιακωβίνοι μετατράπηκαν σε «ιακωβίνους με το λαό», όπως θα τους αποκαλέσει ο Λέβιν, σε μοχλό της επανάστασης που προχωράει. Ο Μπρισό και ο Ροβεσπιέρος διασαφήνισαν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σ' αυτούς και τους γιρονδίνους.

Η Έκκληση προς όλους τους ρεπουμπλικάνους της Γαλλίας, για την εταιρία των ιακωβίνων στο Παρίσι του Μπρισό χαρακτήριζε τον Οκτώβρη τους ιακωβίνους και τους ορεινούς σαν «αποδιοργανωτές που θέλουν όλα να τα ισοπεδώσουν, την ιδιοκτησία, την ευημερία, την τιμή των τροφίμων, τις διάφορες παροχές προς την κοινωνία» και στη συνέχεια μωρολογούσε για μια «Ύδρα της αναρχίας».

Ο Ροβεσπιέρος ασχολήθηκε με το ζήτημα στο πρώτο από τα Γράμματα προς τους εντολοδότες του στις 30 του Σεπτέμβρη: «Η βασιλεία εξαλείφθηκε, οι ευγενείς και ο κλήρος εξαφανίστηκαν, αρχίζει η κυριαρχία της ισότητας» και επιτέθηκε στους ψευτοπατριώτες, «που θέλουν να εγκαθιδρύσουν τη δημοκρατία μόνο για τους εαυτούς τους, που θέλουν να κυβερνήσουν μόνο για το συμφέρον των πλούσιων και των δημόσιων λειτουργών». Τους αντιπαράθεσε με τους αληθινούς πατριώτες, «που θα προσπαθήσουν να θεμελιώσουν τη δημοκρατία πάνω στις αρχές της ισότητας και του κοινού όφελους».

Οι ιακωβίνοι επιδίωξαν να δώσουν στο έθνος ένα τέτοιο περιεχόμενο που να είναι κατάλληλο να συνενώσει γύρω του τις λαϊκές μάζες. Η εξέλιξη του Σεν-Ζιστ ήταν απ' αυτή την άποψη χαρακτηριστική. Στο έργο του *Το πνεύμα της Επανάστασης και του γαλλικού Συντάγματος*, όπου ακόμα δεν είχε απαλλαγεί από την επίδραση του Μοντεσκιέ, έγραψε το 1791:

«Εκεί που δεν υπάρχει ίχνος νόμου, δεν υπάρχει ίχνος πατρίδας. Γι' αυτό οι λαοί που ζουν σε δεσποτικό καθεστώς δεν έχουν τίποτα εκτός από την περιφρόνηση και το μίσος των άλλων εθνών.»

Αυτή την κοινότητα στον 18ο αιώνα εξίσωση της πατρίδας με την ελευθερία την ξεπέρασε σε ένα του λόγο στις 29 του Νοέμβρη 1792, χωρίς ωστόσο ακόμα ιδιαίτερη πρωτοτυπία: «Ένας λαός που δεν είναι ευτυχισμένος, δεν έχει πατρίδα». Πήγε όμως και παραπέρα, λέγοντας: «Μπορείτε να δώσετε τώρα στο λαό μια πατρίδα, συγκρατώντας τον καταστροφικό πληθωρισμό, εξασφαλίζοντας στο λαό τα προς το ζην και συνδέοντας έτσι στενά μεταξύ τους την ευτυχία του και την ελευθερία του.» Ο Ροβεσπιέρος σε μια ομιλία του στις 2 του Δεκέμβρη ήταν

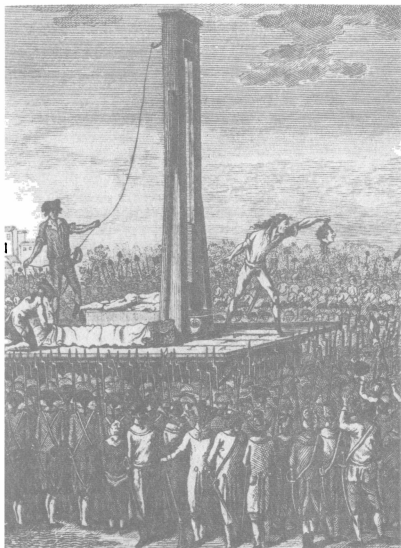
ακόμα πιο ξεκάθαρος. Υπέτασσε το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στο δικαίωμα στη ζωή και έθετε το πρόβλημα ενός διευρυμένου στις λαϊκές μάζες αστικού έθνους:

«Οι πρωτουργοί της θεωρίας θεώρησαν τα είδη πρώτης ανάγκης σαν συνηθισμένα εμπορικά προϊόντα· δεν έκαναν καμιά διάκριση ανάμεσα στο σάρι για το ψωμί και το εμπόριο του λουλακιού. Έγραψαν περισσότερες λόγιες πραγματείες για το εμπόριο του σταριού παρά για τη διατροφή, για τη συντήρηση του λαού. Έδωσαν μεγάλη σημασία στα κέρδη των μεγαλεμπόρων και των γαιοκτημόνων, αλλά δεν υπολόγισαν σχεδόν καθόλου τη ζωή των ανθρώπων... Το πρώτο δικαίωμα είναι το δικαίωμα στην ύπαρξη. Ο πρώτος κοινωνικός νόμος, επομένως, είναι εκείνος που εγγυάται σε όλα τα μέλη της κοινωνίας τα μέσα για να ζήσουν. Όλοι οι άλλοι νόμοι υποτάσσονται σ' αυτόν.»

Ενώ το εθνικό αίσθημα ευθύνης μπροστά στις ανάγκες του πολέμου έσπρωχνε τους ιακωβίνους και τους ορεινούς προς τους αβράκωτους, ο ταξικός τρόπος σκέψης απομάκρυνε τους γιρονδίνους όλο και περισσότερο απ' αυτούς. Απολιθώθηκαν μέσα στις αντιφάσεις τους. Είχαν κηρύξει τον πόλεμο, αλλά φοβόνταν τον εργαζόμενο λαό, χωρίς τη σύμπραξη του οποίου δεν θα μπορούσε να χτυπηθεί ο εχθρικός συνασπισμός, επειδή φοβόνταν μήπως πάψουν να επικρατούν οι ιδιοκτήτες. Εξαπατημένοι από το πρόωρο αίσθημα σιγουριάς μιας ανερχόμενης τάξης, αρνιόνταν κάθε υποχώρηση. Στις 8 του Δεκέμβρη ο Ρολάν απελευθέρωσε πάλι το εμπόριο σιτηρών. Ο Βερνιό θα υπογραμμίσει στις 13 του Μάρτη 1793 την ταξική θάση της πολιτικής των γιρονδίνων με σαφή τρόπο: «Η ισότητα είναι για τους ανθρώπους μέσα στην κοινωνία μόνο ισότητα δικαιωμάτων. Δεν είναι ισότητα περιουσίας, όπως και ισότητα των σωμάτων, των δυνάμεων, του πνεύματος, της δραστηριότητας, της τέχνης ή της εργασίας.»

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους γιρονδίνους και τους ορεινούς αποκάλυψε έτσι μια ταξική διαδικασία διαφοροποίησης που καθόρισε σε τελική ανάλυση τη διαφορετική τους στρατηγική και τακτική. Αναμφίβολα οι περισσότεροι ορεινοί «επιτελείς» ήταν όπως και οι γιρονδίνοι αστικής καταγωγής. Όμως επικράτησε σ' αυτούς η αναγκαιότητα να υπερασπίζονται ταυτόχρονα το έθνος και την επανάσταση, η ανάγκη για μια πολιτική σύμπραξης με τις λαϊκές τάξεις που προέκυπτε για μερικούς από τις αρχές τους και για άλλους από τις περιστάσεις.

Ο ομορποτισμός μιας μερίδας αστών μεταξύ των ορεινών, την ο-

Το τραγικό τέλος του Λουδοβίκου XVI. (Χαλκογραφία του Σαρσιφι)

ποία εκπροσωπούσε με αρκετή ακρίβεια ένας άνθρωπος σαν τον Καμπόν, η οικονομική διάνοια της Συμβατικής, έκανε βέβαια την ανάγκη φιλοτιμία. Αυτοί οι «σκληροί» αρνιόνταν κάθε συμβιβασμό με το παρελθόν, γιατί δεν έδιναν στην τάξη τους και στο έθνος που αυτή καθοδηγούσε άλλη προοπτική σωτηρίας από την ολοκληρωτική νίκη και δέχονταν στωικά τις ριζοσπαστικές αναγκαιότητες που προκύπτανε απ' αυτό. Έβλεπαν πιο μακριά από τη συγκεκριμένη στιγμή. Παρέμεναν εντούτοις συνειδητοί αστοί, στο βαθμό που είχαν κερδίσει από την επανάσταση με την αγορά και την πώληση εθνικών αγαθών, και ήξεραν πολύ καλά ότι θα έχαναν τα πάντα σε περίπτωση μιας επιθετικής επιστροφής της κυριαρχίας των ευγενών.

Ωστόσο η πολιτική μιας ταυτόχρονης υπεράσπισης του έθνους και της επανάστασης επιβλήθηκε στη Συμβατική κυρίως από τις κοινωνικές δυνάμεις που βρίσκονταν έξω από τη Συνέλευση: από τους ιακωβίνους και τους αβράκωτους. Σ' αυτή τη συμμαχία η δημοκρατική μικροαστική τάξη ήταν αναμφισβήτητο το κεντρικό στοιχείο, επειδή ήταν ένα είδος συνεκτικού κρίκου. Αποτελούσε τον απαραίτητο σύνδεσμο ανάμεσα στους εργαζόμενους της πόλης και την αγροτιά από τη μια μεριά, και εκείνο το τμήμα της αστικής τάξης από την άλλη, που ήταν διατεθειμένο να υποστηρίξει την επανάσταση μέχρι το αίσιο ή πικρό τέλος, χωρίς να υπολογίσει απώλειες.

Η εκτέλεση του Λουδοβίκου Καπέτου

Η απαγγελία κατηγορίας εναντίον του Λουδοβίκου άργησε να κινηθεί. Οι γιρονδinhoι δεν θιάζονταν καθόλου. Εύχονταν κρυφά να αναβληθεί η δίκη. «Αν δικαστεί, είναι νεκρός», είπε ο Νταντόν, και πραγματικά η Συμβατική έπρεπε τώρα να διαλέξει: να τον κηρύξει ένοχο ή να καταδικάσει τη 10η Αυγούστου. Από τις 16 του Οκτώβρη η νομική επιτροπή συσκεπτόταν για τη διαδικασία. Στις 7 του Νοέμβρη ο Μελ (Mailhe) υπέβαλε μια έκθεση που κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η Συμβατική ήταν το κατάλληλο δικαστήριο. Ενώ οι αρχηγοί των γιρονδίνων δεν έπαιρναν συγκεκριμένη θέση, ο Σεν-Ζιστ στις 13 του Νοέμβρη έφερε την αντιπαράθεση στο πολιτικό πεδίο:

«Οι ίδιοι άνθρωποι που θα δικάσουν τον Λουδοβίκο έχουν να θεμελιώσουν μια δημοκρατία. Εκείνοι που αποδίδουν οποιαδήποτε σημασία στη δίκαιη τιμωρία ενός βασιλιά δεν θα θεμελιώσουν ποτέ μια δημοκρατία... Δεν βλέπω μέση οδό: αυτός ο άνθρωπος πρέπει να

κυριαρχεί ή να πεθάνει... Δεν μπορεί κανείς να κυριαρχεί αθώα... Κάθε βασιλιάς είναι ένας αντάρτης και σφετεριστής.»

Η ανακάλυψη του «σιδερένιου ερμαριού», μιας κρύπτης κατασκευασμένης σε έναν τοίχο του παλατιού του Κεραμεικού, επιβεβαιώσε στις 20 του Νοέμβρη τις συμφωνίες του βασιλιά με τους αντεπαναστάτες. Αυτό έκανε σχεδόν αδύνατη μια παραπέρα αναβολή της διαδικασίας. Στις 3 του Δεκέμβρη ο Ροβεσπιέρος τροποποίησε τη θέση του Σεν-Ζιστ:

«Ο βασιλιάς δεν είναι κατηγορούμενος και εσείς δεν είσατε δικαστές. Δεν έχετε να εκδώσετε μια απόφαση υπέρ ή κατά ενός ανθρώπου, αλλά να πάρετε ένα μέτρο για το καλό του κράτους.»

Παρά κάποιους ελιγμούς των γιρονδίνων για να το καθυστερήσουν, η διαδικασία άρχισε στις 11 του Δεκέμβρη με την απαγγελία από τον Λεντέ της κατηγορίας. Στις 26 ο ντε Σεζ (de Sèze) σαν επιλεγμένος συνήγορος του βασιλιά έκανε την κομψή και ευσυνειδητη αγόρευσή του, που στηριζόταν στην αρχή της βασιλικής ασυλίας, η οποία ήταν συνταγματικά θεμελιωμένη. Οι γιρονδίνοι προσπάθησαν να κάνουν έναν νέο αντιπερισπασμό ζητώντας λαϊκή ψηφοφορία. Ο Βερνιό επιβεβαίωσε ότι το σύνταγμα του 1791 παραδέχεται πραγματικά το απαραθίαστο του βασιλιά και μόνο ο λαός μπορεί να του το αφαιρέσει. Ο Ροβεσπιέρος ανταπάντησε στις 28 του Δεκέμβρη και προειδοποίησε για τον κίνδυνο, που θα επέσυρε στη χώρα μια σύγκληση των πρωτοβάθμιων συνελεύσεων γι' αυτό το σκοπό. Στις αρχές του Γενάρη του 1793, στο *Γράμμα στους εντολοδότες* του έβγαζε το εξής συμπέρασμα για την κυριαρχία του λαού:

«Ο λαός έχει ήδη δύο φορές θγάλει την απόφασή του για τον Λουδοβίκο: Πρώτα, όταν πήρε τα όπλα για να τον εκθρονίσει και να τον διώξει. Δεύτερο, όταν σας μεταβίβασε την άγια αποστολή να τον καταδικάσετε καθαρά και ξάστερα για το καλό της πατρίδας και για να δώσετε στον κόσμο το παράδειγμα...»

Στις 14 του Γενάρη η Συμβατική όρισε τις τρεις ερωτήσεις στις οποίες έπρεπε να απαντήσουν οι αντιπρόσωποι:

«Είναι ο Λουδοβίκος Καπέτος ένοχος της συνωμοσίας ενάντια στη γενική ελευθερία και των επιθέσεων ενάντια στην εθνική ασφάλεια; Πρέπει να γίνει προσφυγή στο έθνος για την ετυμηγορία; Τι τιμωρία θα πρέπει να επιβληθεί στον Λουδοβίκο;»

Στο ερώτημα για την ενοχή του Λουδοβίκου δόθηκε ομόφωνα κα-

ταφατική απάντηση με μερικές αποχές. Η προσφυγή απορρίφτηκε με 426 ψήφους έναντι 278 ενώ η θανατική ποινή μετά από ψηφοφορία που κράτησε είκοσι τέσσερις ώρες κατά την οποία γινόταν ονομαστική κλήση για τον καθένα, ψηφίστηκε στις 17 του Δεκέμβρη με 387 ψήφους έναντι 334. Πολλοί δικαιολόγησαν την απόφασή τους. Στις 18 του Γενάρη απορρίφτηκε με 380 ψήφους έναντι 310 η αναβολή της εκτέλεσης μέχρι το τέλος του πολέμου.

Η εκτέλεση στις 21 του Γενάρη 1793 πραγματοποιήθηκε λίγο μετά τις 11 στην Πλατεία της Επανάστασης, με την παρουσία μιας ισχυρής στρατιωτικής δύναμης και ενός μεγάλου πλήθους θεατών. Την προηγούμενη μέρα ο πρώην σωματοφύλακας Παρί (Fâris) είχε δολοφονήσει τον λαϊκό εκπρόσωπο Λεπελετιέ ντε Σεν Φαργκό (Lepelletier de Saint-Fargeau) ήταν μια μεμονωμένη και αδύναμη πράξη απόγνωσης που μπορούσε μόνο να ενισχύσει την πλειοψηφία της Συμβατικής στην πολιτική της και που χάρισε στην επανάσταση τον πρώτο της «μάρτυρα της ελευθερίας».

Ο θάνατος του Λουδοβίκου έκανε στη χώρα βαθιά εντύπωση. Η Συμβατική είχε καθαρίσει τους λογαριασμούς της και είχε κόψει όλες τις γέφυρες. Ενάντια στους «δολοφόνους του βασιλιά» η διεθνής αντίδραση εξαπέλυσε μια αμείλικτη τριαντάχρονη εκστρατεία μίσους. Η σύγκρουση ανάμεσα στην επαναστατική Γαλλία και την παλιά Ευρώπη, αλλά και ανάμεσα στους γιρονδίνους που είχαν κάνει πολλά για να σώσουν το κεφάλι του βασιλιά και τους ορεινούς που έκαναν τα πάντα για να τον οδηγήσουν στη λαιμητόμο, έφτασε σε σημείο παροξυσμού.

Η εκτέλεση του Λουδοβίκου XVI κατέστησε στην πραγματικότητα αδύνατη την πολιτική των αναβολών και των υπεκφυγών που μέχρι τότε είχαν ασκήσει οι γιρονδίνοι. Όσο διαρκούσε η διαδικασία, δεν είχαν παραλείψει να προειδοποιήσουν για τις περιπλοκές. Έτσι ο Μπρισό είχε τονίσει: «Στη συζήτησή μας δεν παίρνουμε αρκετά υπόψη μας την Ευρώπη». Πάνω σ' αυτό είχε απαντήσει νηφάλια ο Ροβεσπιέρος: «Η νίκη θα κρίνει αν είστε στασιαστές ή ευεργέτες της ανθρωπότητας.»

Οι ορεινοί δεν άφηναν καμιά άλλη διέξοδο στο έθνος από ένα όλα ή τίποτα. «Εμείς, λοιπόν τώρα ορμήσαμε», έγραφε ο Λεμπά (Lebas), από το Πα-ντε-Καλέ, στις 20 του Γενάρη, «οι γέφυρες κόπηκαν πίσω μας. Πρέπει να προχωρήσουμε μπροστά, θέλουμε δε θέλουμε, και τώρα προπάντων μπορούμε να πούμε: "να ζήσουμε ελεύθεροι ή να πεθάνουμε!" Δεν υπήρχε πια τρίτη επιλογή.

Από τον πόλεμο της προπαγάνδας στον πρώτο συνασπισμό

Λίγες βδομάδες μετά από το Βαλμί η νίκη οδήγησε τις στρατιές της δημοκρατίας βαθιά μέσα στην περιοχή του εχθρού. Απ' αυτό προέκυψε το ερώτημα για την τύχη των κατεχόμενων χωρών: Είχαν απελευθερωθεί; Είχαν κατακτηθεί;

Στις 29 του Σεπτέμβρη οι Γάλλοι είχαν προελάσει στη Νίκαια. Ταυτόχρονα ο Μοντεσκιού είχε κυριεύσει μέσα σε μεγάλο ενθουσιασμό τη Σαβοΐα. «Ο λαός στις πόλεις και την ύπαιθρο έρχεται να μας προϋπαντήσει, παντού έχει αναρτηθεί η τριχρωμη κονκάρδα», πληροφόρησε τη Συμβατική. Στο Ρήνο, ο Κιστίν (Custine) κυριέψε στις 25 του Σεπτέμβρη τη Σπάγερ, στις 5 του Οκτώβρη τη Βορμς, στις 21 το Μάιντς και στις 23 τη Φραγκφούρτη. Στο βόρειο μέτωπο οι Αυστριακοί είχαν αναγκαστεί να λύσουν την πολιορκία της Λίλης μετά το Βαλμί. Ο Ντιμουριέ τους επιτέθηκε στις 6 του Νοέμβρη με μεγαλύτερες δυνάμεις κοντά στο Ζεμάπ και τους προκάλεσε μια βαριά ήττα. Στις 14 εγκατέλειψαν τις Βρυξέλλες και στις 30 την Αμβέρσα.

Η Συμβατική πάσχιζε να πάρει μια απόφαση. Στις 28 του Σεπτέμβρη έμαθε ότι οι κάτοικοι της Σαβοΐας επιθυμούσαν να αποτελέσουν τον 84ο νομό. «Θα πρέπει να προσέξουμε μήπως μοιάσουμε στους βασιλιάδες, προσδένοντας τη Σαβοΐα στη δημοκρατία», είπε ο Ντεμουλέν. Ο Ντελακρουά (Delacroix) τον διέκοψε: «Ποιος θα πληρώσει τα έξοδα του πολέμου;» Όταν ο στρατηγός Ανσέλμ (Anselme), είχε «δημοτικοποιήσει» την κομητεία της Νίκαιας, ο Λασούρς τον κατέκρινε: «Το να εκδίδεις νόμους ισοδυναμεί με το να κατακτάς!» Στο μεταξύ μια ισχυρή ομάδα πίεζε για διαπραγματεύσεις, υποστηριζόμενη από φυγάδες που στη Λέσχη των Κορδελιέρων ήταν εξαιρετικά δραστήριοι: κάτοικοι του Ρήνου, του Βελγίου, της Λιέγης, των Κάτω Χωρών, ακόμα Ελβετοί και μέλη της «Ελβετικής Λέσχης» της Γενεύης, κάτοικοι της Σαβοΐας από τη Λέσχη και τη Λεγεώνα των «Αλοθρόγων», μια παρδαλή ένωση στην οποία διακρίθηκαν ο πρώην βαρόνος Κλόοτς, ο φιλελεύθερος Ολλανδός τραπεζίτης ντε Κοκ (de Cock) και ο θέλγος κερδοσκόπος Προλί (Prolli), που τον θεωρούσαν φυσικό γιο του αυστριακού καγκελάριου Κάουνιτς (Kaunitz).

Στις 19 του Νοέμβρη 1792 η Συμβατική δημοσίευσε το περίφημο διάταγμα που εγκαινίαζε τον «πόλεμο της προπαγάνδας». Διακήρυττε «στο όνομα του γαλλικού έθνους, ότι θα προσφέρει αδελφική βοήθεια σε όλους τους λαούς που θέλουν να επανακτήσουν την ελευθερία τους. Επιφόρτισε την εκτελεστική εξουσία να δώσει στους στρατηγούς τις

απαραίτητες οδηγίες, προκειμένου να υποστηρίξουν αυτούς τους λαούς και να υπερασπίσουν τους πολίτες που καταπιέζονταν ή μπορεί να καταπιέζονταν για χάρη της ελευθερίας».

Ο Μπρισό σαν τότε πρόεδρος της διπλωματικής επιτροπής έκλινε προς μια «ζώνη αδελφών δημοκρατιών» και ο Γκρεγκουάρ κήρυξε μια «Ευρώπη χωρίς φρούρια και σύνορα».

Ο κατακτητικός πόλεμος προήλθε από τον πόλεμο της προπαγάνδας. Καλώντας σχεδόν αποκάλυπτα τους λαούς σε εξέγερση, η Συμβατική δεσμευόταν να τους προστατεύσει. Και ποια προστασία ήταν καλύτερη από την ενσωμάτωση; Εδώ αναμειγνύονταν οι πιο διαφορετικές αντιλήψεις. Ακόμα κι εκείνη της Μεγάλης Πολιτικής, αφού ο πόλεμος και η προπαγάνδα όλο και ξυπνούσαν εθνικές φιλοδοξίες.

Αποφασιστικά υλικά συμφέροντα αναμειχθήκαν. Η εκστρατεία κόστιζε πολλά. Πώς να θρέψουν τις στρατιωτικές μονάδες στις κατεχόμενες περιοχές; Ο Ανσέλμ, ο Μοντεσκιού και ο Ντιμουριέ προσπάθησαν να προφυλάξουν τον πληθυσμό, ενώ ο Κιστίν στο Ρήνο έτρεφε τους στρατιώτες του από την ύπαιθρο. Στις 10 του Δεκέμβρη ο Καμπόν, σαν μέλος της οικονομικής επιτροπής, έθεσε το πρόβλημα με όλη του την ωμότητα:

«Όσο περισσότερο εισχωρούμε στο εχθρικό έδαφος, τόσο πιο καταστροφικός γίνεται ο πόλεμος, προπαντός όταν έχουμε τις αρχές μας περί φιλοσοφίας και μεγαλοψυχίας... Λέμε αδιάκοπα ότι φέρνουμε την ελευθερία στους γείτονές μας. Τους φέρνουμε όμως και το σκληρό μας νόμισμα, τα τρόφιμά μας, γιατί δεν θέλουν εκεί τα ασινιάτα μας!»

Οι δυσκολίες στις οποίες προσέκρουσε η πολιτική της προπαγάνδας και οι ανάγκες του πολέμου επιτάχυναν τη λήψη της απόφασης. Παρά το ότι οι γαλλόφωνοι κάτοικοι της Σαβοΐας κατάργησαν τη φεουδαρχία και πραγματικά πίεσαν για την προσάρτηση, η πλειοψηφία του πληθυσμού στη Νίκαια, το Βέλγιο και τη Ρηνανία φάνηκε λιγότερο ενθουσιώδης για κάτι τέτοιο. Στο τέλος επιβλήθηκαν φόροι. Ένα διάταγμα στις 15 του Δεκέμβρη εγκαθιστούσε στις κυριευμένες περιοχές επαναστατικές διοικήσεις. Οι περιουσίες του κλήρου και των εχθρών του νέου καθεστώτος κατασχέθηκαν με την αιτιολογία της χρησιμοποίησής τους για αντίκρισμα στα ασινιάτα, η δεκάτη και οι φεουδαρχικές επιβαρύνσεις καταργήθηκαν, τα παλιότερα δασίματα αντικαταστάθηκαν από την επαναστατική φορολόγηση των πλουσίων. Οι καινούργιες διοικήσεις έπρεπε να εκλεγούν από ανθρώπους που θα έδιναν τον όρκο στην ελευθερία: «Πόλεμο στα παλάτια! Ειρήνη στις καλύδες!» ή, σύμφωνα με τα λόγια του Καμπόν: «Όλα τα προ-

νόμια, όλοι οι τύραννοι πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν εχθροί στις χώρες που μπαίνουμε.»

Όμως οι λαοί που είχαν κερδηθεί μ' αυτό τον τρόπο έπρεπε κατά το δυνατό να παραιτηθούν από τη δημιουργία ξεχωριστού κράτους και να δηλώσουν σύμφωνοι με την επαναστατική δικτατορία της Γαλλίας, αφού η υλοποίηση του διατάγματος περιελάμβανε φυσικά και τη χρήση βίας. Αυτή η πρακτική – με εξαίρεση μια μικρή μειοψηφία επαναστατών – οδήγησε σε μια ψύχρανση των αρχικών συμπαθειών μέσα στον πληθυσμό.

Η προσάρτηση φαινόταν στους υποστηρικτές της σαν η μοναδική δυνατότητα να αποτραπεί μια αντεπανάσταση στις κατεχόμενες περιοχές. Ήδη στις 27 του Νοέμβρη, η Συμβατική αποφάσισε την προσάρτηση της Σαβοΐας με μία μόνο ψήφο κατά. Ο εισηγητής Γκρεγκουάρ επικαλέστηκε τη λαϊκή κυριαρχία, αφού στις 22 του Οκτώβρη είχε εκφραστεί υπέρ αυτής της ένωσης μια «Εθνοσυνέλευση των Αλοβρόγων» στο Σαμπερί. Η Νίκαια προσαρτήθηκε με ένα διάταγμα της 31 του Γενάρη 1793 μετά από ένα αμφίβολο δημοψήφισμα. Την ίδια μέρα ο Νταντόν απαίτησε την προσάρτηση του Βελγίου και διατύπωσε την αξίωση για «φυσικά σύνορα» με ένα σαφές κείμενο:

«Λέω ότι φοβόμαστε αδικαιολόγητα να δώσουμε στη δημοκρατία μια υπερβολικά μεγάλη έκταση. Τα όριά της είναι προσδιορισμένα από τη φύση. Θα τα φτάσουμε προς όλα τα σημεία του ορίζοντα: στο Ρήνο, στον Ωκεανό, στις Άλπεις. Τα όρια της δημοκρατίας μας δεν θα πρέπει να επεκταθούν παραπέρα.»

Η προπαγάνδα όπως και η κατάκτηση χτύπησαν τις μοναρχίες σε ευαίσθητα σημεία και αύξησαν τον αριθμό των πολεμικών αντιπάλων της Γαλλίας. Πρώτα επήλθε ρήξη με την Αγγλία. Στις 16 του Νοέμβρη 1792 το εκτελεστικό συμβούλιο διακήρυξε την ελευθερία της ναυσιπλοΐας, χωρίς να ενοχληθεί από τις συμβάσεις που την είχαν μέχρι τότε περιορίσει. Το διάταγμα που υποσχόταν υποστήριξη στους εξεγερμένους λαούς εξόργισε εντελώς την κυβέρνηση των Τόρις στο Λονδίνο που ανησυχούσε για την Ιρλανδία. Με την είδηση της εκτέλεσης του Λουδοβίκου XVI η αυλή του Σεντ Τζέιμς κήρυξε πένθος και έδωσε εντολή στον γάλλο πρεσβευτή να εγκαταλείψει τη χώρα. Την 1 του Φλεβάρη η Συμβατική κήρυξε τον πόλεμο στη Μεγάλη Βρετανία και ταυτόχρονα και στις Κάτω Χώρες.

Κατά ένα μεγάλο μέρος αυτός ο πόλεμος αναγόταν στη σύγκρουση άμεσων οικονομικών συμφερόντων. Το Σίτι δεν ανεχόταν την ιδέα ότι το λιμάνι της Αμβέρσας θρискόταν σε γαλλικά χέρια. Ο παλιός ανταγωνισμός στο εμπόριο, στη θάλασσα και στις αποικίες είχε οξυν-

θεί ήδη πριν την επανάσταση. Το 1793 ξέσπασε η πάλη όχι πια ανάμεσα σε μονάρχες, αλλά από πολλές απόψεις ανάμεσα σε εθνικές αστικές τάξεις για την πολιτική και την οικονομική ταυτόχρονα κυριαρχία. Τον πόλεμο ενάντια στην Ολλανδία η Συμβατική από τη μεριά της τον θεωρούσε σαν ένα τρόπο για να διεκπεραιώσει μια επικερδή οικονομική επιχείρηση, βάζοντας στο χέρι τις πλούσιες καταθέσεις της τράπεζας του Άμστερνταμ. Έτσι τελικά ήταν μια προοπτική κατοχής με καθαρό κέρδος.

Η εκτέλεση του Λουδοβίκου XVI είχε χρησιμεύσει στον βρετανό πρωθυπουργό Πιτ σαν μια ελκυστική πρόφαση. Για την Ισπανία αποτέλεσε μια σοβαρότερη αφορμή, αφού οι Βουρβόνοι της εννοείται ότι είχαν πληγεί ηθικά από το Παρίσι. Μετά τις 21 του Γενάρη, ο πρωθυπουργός και ευνοούμενος της βασίλισσας, Μανουέλ Γκοντόι (Manuel Godoy), αρνήθηκε να δεχτεί τον γάλλο επιτετραμμένο, που στη συνέχεια εγκατέλειψε στις 22 του Φλεβάρη τη Μαδρίτη. Στις 7 του Μάρτη η Συμβατική ψήφισε δια βοής υπέρ της κήρυξης πολέμου: «Ένας εχθρός παραπάνω για τη Γαλλία δεν είναι παρά ένας θρίαμβος επιπλέον για την ελευθερία», δήλωσε κάπως εσπευσμένα ο Μπαρέρ. Ακολούθησε η ρήξη με τους ιταλούς μονάρχες καθώς και με τον πάπα, αφότου είχε σκοτωθεί ο γάλλος διπλωματικός πράκτορας Μπασβίλ (Basseville) στις 13 του Γενάρη από έναν όχλο υποκινημένο από τον κλήρο. Έπειτα με τη Νάπολη, την Τοσκάνη και τέλος με τη Βενετία. «Τώρα έχετε να πολεμήσετε ενάντια σε όλους τους τυράννους της Ευρώπης», ολοκλήρωσε ήρεμα ο Μπρισό, «και στη θάλασσα και στη στεριά.»

Αυτό ήταν ανακριβές· η τσαρίνα της Ρωσίας αρκέστηκε να συμφωνήσει με τους Πρώσους στις 23 του Γενάρη 1793 για μια δεύτερη διαίρεση της Πολωνίας από την οποία η πολυάσχολη Αυστρία θα έφευγε, σύμφωνα με τα σχέδιά τους, με άδεια χέρια. Απεναντίας η Αγγλία πρόσδεσε τον έναν μετά τον άλλο τους πολεμικούς αντίπαλους με συμφωνίες επιχορήγησης, προκειμένου να συντονιστούν οι δυνάμεις τους. Έτσι ο Πιτ δημιούργησε ανάμεσα στο Μάρτη και το Σεπτέμβρη τον «Πρώτο Συνασπισμό» του. Η επανάσταση δεν μπορούσε να βασιστεί σε κανέναν άλλον έξω απ' τον εαυτό της και την περίμενε μια πολύ πιο σκληρή πάλη από εκείνη του 1792.

Η δημοκρατία του Μάιντς

Αν αυτό ίσχυε για την πατρίδα της επανάστασης, ίσχυε με πολύ πιο τραγικό τρόπο για τις εμπροσθοφυλακές της στον Μάας και τον Ρήνο.

Η πρώην επισκοπή της Βασιλείας, όχι η πόλη, μετά από ένα σύντομο διάστημα σαν «Ραουρακική Δημοκρατία» πέρασε στις 23 του Μάρτη 1793 χωρίς μεγάλες διαφωνίες και φασαρίες στο νομό Μον Τερίμπλ. Αντίθετα στο Βέλγιο οι θονκιστές που είχαν καλωσορίσει τους Γάλλους σαν απελευθερωτές, αναγκάστηκαν να καταθέσουν τα όπλα απογοητευμένοι από τους οπαδούς της προσάρτησης. Επειδή γρήγορα φάνηκε ότι είχαν στηριχτεί πολύ λίγο στο λαό, για να κρατήσουν με τη δική τους δύναμη μια δημοκρατία αξιόπιστη και σταθερά συνδεμένη με τη Γαλλία, η Συμβατική αποφάσισε μετά από πολλούς δισταγμούς την άμεση προσάρτηση που θα απέβαινε σε καλό της γαλλικής, αλλά όχι και της βελγικής αστικής τάξης. Πραγματοποιήθηκε μέσα στο Μάρτη από πόλη σε πόλη και από επαρχία σε επαρχία με «ψηφοφορίες» κάτω από διοικήσεις κατοχής και δεν επέζησε μετά την οπισθοχώρηση του γαλλικού στρατού που είχε ήδη αρχίσει και που τη συνόδευσε ένα δεύτερο ρεύμα φυγάδων.

Οι μικρότεροι γερμανοί κτηματίες δεν είχαν τολμήσει να επιδείξουν καμιά σοβαρή αντίσταση, όταν ο Κιστίν προέλασε από το Λάνταου, μέσα από το δεύτερο πεδίο του πολέμου, προς το βορρά. Ακόμα και το οχυρό του Μάιντς συνθηκολόγησε αμαχητί, αφού ο ηγεμόνας αρχιεπίσκοπος, οι ευγενείς, ο κλήρος και οι υπάλληλοι το 'χαν βάλει στα πόδια. Μόλις δύο μέρες μετά, στις 23 του Οκτώβρη 1792, ο Κότα (Cotta) που είχε έρθει με τους Γάλλους από το Στρασβούργο ίδρυσε με δημοκράτες του Μάιντς που προέρχονταν λιγότερο από τους μορφωμένους και περισσότερο από τους μικροαστούς, την «Εταιρία των Φίλων της Ελευθερίας και της Ισότητας». Συνδέθηκε με τη Λέσχη των Ιακωβίνων στο Παρίσι και κάτω από την επίδραση του Βέντεκιντ (Wedekind) και ιδιαίτερα του Γκέοργκ Φόστερ, που είχε προσχωρήσει στις 5 του Νοέμβρη, έγινε το ακτινοβόλο κέντρο του επαναστατικού κινήματος στο Ρήνο. Στις 19 του Νοέμβρη η αδιάκοπη κριτική της προέτρεψε τον Κιστίν, που σαν γεννημένος ευγενής δεν έδειχνε κανέναν ιδιαίτερο ζήλο για τον δημοκρατικό μετασχηματισμό, να διορίσει μια νέα διοίκηση για την κατεχόμενη περιοχή από το Μπίγγκεν μέχρι το Λάνταου, που θα εισήγαγε – βέβαια διστακτικά ακόμη – αντιφεουδαρχικές μεταρρυθμίσεις. Μόλις στις 24 του Φλεβάρη 1793 επέτρεψε, σύμφωνα με διάταγμα της Συμβατικής από τις 15 του Δεκέμβρη 1792, τη διεξαγωγή εκλογών για την ανάδειξη προσωρινής κυβέρνησης.

Η συμμετοχή στις εκλογές ήταν μικρή λόγω της κατάστασης που είχε γίνει αβέβαιη. Η αγανάκτηση για το ύψος των υποχρεωτικών εισφορών και την άδικη κατανομή των επιβαρύνσεων, που σε τελευταία ανάλυση έπληττε πάλι περισσότερο τις εργαζόμενες τάξεις, αποκρυ-

σταλλώθηκε μέσα από την αποχή. Σ' αυτό πρέπει να προστεθεί ο φόβος για μια επάνοδο των παλιών διοικήσεων: το Δεκέμβρη οι Πρώσοι είχαν ανακαταλάβει τη Φραγκφούρτη και ο ίδιος ο Κιστίν παρότρυνε τους πολίτες του Μάιντς στις 12 του Φλεβάρη να προετοιμαστούν για να αντιμετωπίσουν την πολιορκία και τον κανονιοβολισμό.

Η «Ρηνογερμανική Εθνική Συμβατική», η οποία κατά το μισό αποτελείτο από αγρότες, συνεδρίασε από τις 17 μέχρι τις 31 του Μάρτη, σε μια εποχή όπου τα μέτωπα ήδη έσπαζαν. Στις 18 η Λέσχη των Ιακωβίνων στο Μάιντς απαλλάχθηκε από τα αμφιταλαντευόμενα στοιχεία της. Την ίδια μέρα η δημοκρατία του Μάιντς αποσπάστηκε από την αυτοκρατορία, με ψήφισμα της Ρηνογερμανικής Εθνικής Συμβατικής. «Αλλά», όπως γράφει ο Γ. Στράιζαντ, «όπως δεν μπορούσαν να καταργήσουν οι γερμανοί δημοκράτες χωρίς τη βοήθεια του γαλλικού επαναστατικού στρατού αυτή την εποχή το φεουδαρχικό καθεστώς σε μια ευρύτερη περιοχή και να εγκαθιδρύσουν δημοκρατία, ήταν εξίσου αδύνατο να εξασφαλίσουν τη νεαρή δημοκρατία χωρίς αυτή τη βοήθεια απέναντι στη φεουδαρχική αντίδραση». Γι' αυτό, στις 21 του Μάρτη διακήρυξαν – όπως είχε κάνει ήδη στις 14 και 15 του μήνα το Μπέργκτσαμπερν στο Κούρπφαλτς, μαζί με 30 τριγύρω χωριά – την ένωση τους με τη Γαλλία και εξουσιοδότησαν μια αντιπροσωπία με επικεφαλής τον Γκέοργκ Φόρστερ να παρουσιάσει το αίτημα στη Συμβατική στο Παρίσι.

Απ' αυτό το ταξίδι δεν ξαναγύρισε ποτέ πίσω ο Φόρστερ. Αφότου είχε διαλυθεί η Ρηνογερμανική Εθνική Συμβατική μετά το σχηματισμό κυβέρνησης με επικεφαλής τον Αντρέας Χόφμαν (Andreas Hofmann), στις 10 του Απρίλη το Μάιντς περικυκλώθηκε και στις 23 του Ιούλη παραδόθηκε στους Πρώσους. Όσοι δημοκράτες μπόρεσαν να σωθούν, κατέφυγαν στη Γαλλία. Ο Γκέοργκ Φόρστερ, που στο Παρίσι μετά από επώδυνη αυτοαναζήτηση είχε πραγματοποιήσει την προσχώρησή του από τους γιρονδίνους στους ορεινούς, πέθανε εκεί αφού τέθηκε ολόπλευρα στην υπηρεσία της υπόθεσης της δημοκρατίας στις 10 του Γενάρη 1794 στα χέρια του πολωνού φίλου του Μαλεζέβσκι.

Οι αρχικά πολύ πυκνές γραμμές των μορφωμένων επαναστατών συνοδοιπόρων στη Γερμανία, καθώς και σε άλλες χώρες, είχαν αραιώσει αμέσως μετά την έφοδο στον Κεραμεικό, τα σεπτεμβριανά και την εκτέλεση του βασιλιά. Δεν είχαν μείνει πια πολλοί, αφού τους έδωσε τη χαριστική βολή η πτώση των γιρονδίνων και ο «Μεγάλος Τρόμος», και ήταν ακόμα λιγότεροι – και ο Καντ με μισή καρδιά – αυτοί που άντεξαν και αυτές τις δοκιμασίες. Βέβαια η επανάσταση που προχωρούσε το 1793-94 θα δώσει ώθηση σε νέα κινήματα ανάμεσα στους μικροαστούς, τους βοηθούς τεχνιτών, τους οικοτεχνίτες και

τους αγρότες: στη Νυρεμβέργη και τη Στουτγάρδη, στη Δρέσδη και το Βερολίνο, μονιμότερα και με ιακωβινικό υπόστρωμα στο Αμβούργο και την Αλτόνα. Στη Σιλεσία επιπλέον έδωσε το στίγμα στην αντίσταση πολωνών πατριωτών ενάντια στην υποδούλωσή τους από τις τρεις δυνάμεις και στα ορεινά χωριά τον Απρίλη του 1793 θα ξεσπάσει μια μεγάλη εξέγερση των υφαντουργών ενώ στο Μπρέσλαου θα γίνει γενική απεργία. Το Μάη θα ξεσηκωθούν γερμανοί και πολωνοί υπόδουλοι με τόσο μεγάλη ορμή που η συντριβή τους ανάγκασε την πρωσική κυβέρνηση μέχρι το 1794 σε σημαντικές μετατοπίσεις στρατιωτικών μονάδων.

Αν και δεν μπόρεσε το «πνεύμα της εξέγερσης» να φέρει στους γάλλους επαναστάτες το 1793 μια αισθητή στρατιωτική ελάφρυνση, ούτε να επαναλάβει την πολιτική εμπειρία των μελών της λέσχης του Μάιντς, ωστόσο έδειξε ότι οι μέρες της αμέριμνης φεουδαρχίας ήταν και στη Γερμανία μετρημένες.

3. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ

Η δημοκρατία δεν είχε καλά-καλά κηρύξει τον πόλεμο στη συνασπισμένη Ευρώπη των βασιλιάδων, όταν θρέθηκε αντιμέτωπη με ένα θανάσιμο κίνδυνο: βαριές στρατιωτικές ήττες και εμφύλιος πόλεμος, οικονομική αθλιότητα και μια αδύναμη κυβέρνηση, όλα αυτά σε αλληλεπίδραση, την οδήγησαν το Μάρτη του 1793 στο πιο άσχημο σημείο. Η έκβαση του αγώνα ανάμεσα στους γιρονδίνους και τους ορεινούς, στον οποίο αναμείχθηκε έντονα ένα «εξωκοινοβουλευτικό» λαϊκό κίνημα, έγινε έτσι το ζωτικό ζήτημα του έθνους.

Η οικονομική αθλιότητα

Οι γιρονδίνοι είχαν υπολογίσει στην εκμετάλλευση των κατακτημένων περιοχών, για να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές δυσκολίες. Οι φαντασιώσεις τους όμως δεν υλοποιήθηκαν.

«Το ελάττωμα της οικονομίας μας είναι το πλεόνασμα σε χαρτονομίσματα» εξήγησε ο Σεν-Ζιστ στις 29 του Νοέμβρη 1792. «Θα πρέπει να προσπαθήσουμε να μην τα αυξήσουμε, ώστε να μην αυξη-

θεί η υποτίμηση. Θα πρέπει να εκδοθούν όσο γίνεται λιγότερα χρήματα. Για να το καταφέρουμε αυτό, θα πρέπει να ελαττώσουμε τις υποχρεώσεις του κρατικού ταμείου, δίνοντας γη στους πιστωτές μας ή καθορίζοντας ετήσιες δόσεις, προκειμένου να τους εξοφλήσουμε, χωρίς να κόβουμε χαρτονομίσματα».

Ο Καμπόν που ήταν επικεφαλής της οικονομικής επιτροπής, ακολουθούσε αντι γι' αυτό μια πληθωριστική πολιτική. Αν και η κυκλοφορία των τραπεζογραμμάτων ανερχόταν ήδη σε δύο δισεκατομμύρια, ενέκρινε τη θέσπιση μιας νέας έκδοσης πάνω από 2.400 εκατομμυρίων. Δεχόμενη πιέσεις εξαιτίας της εκτέλεσης του βασιλιά και της διεύρυνσης του πολέμου η ισοτιμία συνέχισε να πέφτει. Στις αρχές του Γενάρη η ισοτιμία ανερχόταν στο 60-65%, το Φλεβάρη του 1793 ήταν μόνο 50%.

Με τον ίδιο ρυθμό οξύνθηκε και η κατάσταση του εφοδιασμού. Οι εργάτες κέρδιζαν κατά μέσο όρο 20 πεντάρες τη μέρα στην ύπαιθρο και 40 στο Παρίσι, όμως το ψωμί κόστιζε σε μερικά μέρη μέχρι και 8 πεντάρες το μισό κιλό. Όλα τα άλλα τρόφιμα και ιδιαίτερα τα αποικιακά προϊόντα, γνώρισαν παρόμοιες και ακόμα πιο δραστικές αυξήσεις στις τιμές τους. Στο μεταξύ το ψωμί δεν ήταν μόνο ακριβό, αλλά και σπάνιο. Παρά την καλή σοδειά του 1792, το στάρι δεν έφτανε στην αγορά. Ο Σεν-Ζιστ είχε επισημάνει αυτή την τεχνητή έλλειψη στην ίδια ομιλία στις 29 του Νοέμβρη:

«Ο γεωργός, που με κανένα τρόπο δεν επιθυμεί να αποταμιεύσει χαρτιά, πουλάει το στάρι του με μεγάλη λύπη. Σε κάθε άλλη συναλλαγή πρέπει κανείς να πουλήσει, για να ζήσει από το κέρδος του. Ο γεωργός αντίθετα δεν αγοράζει τίποτα. Οι ανάγκες του δεν βρίσκονται στο εμπόριο. Αυτή η τάξη είχε συνηθίσει κάθε χρόνο να αποθησαυρίζει σε σκληρό νόμισμα το αντίτιμο ενός μέρους των καρπών της γης. Σήμερα προτιμά να συσσωρεύει στάρι αντί για χαρτονομίσματα».

Από τις πόλεις έλειπε το ψωμί, γιατί ακριβώς οι κύριοι παραγωγοί, οι γαιοκτήμονες και οι μεγαλομισθωτές δεν έδειχναν καμιά biasύνη να ανταλλάξουν το στάρι τους με τραπεζογραμμάτια που συνεχώς υποτιμούνταν όλο και περισσότερο.

Η διατίμηση που είχε γίνει κατά τη διάρκεια του «πρώτου τρόμου» είχε κάνει να σπάσει η απροθυμία των παραγωγών. Ο Ρολάν, που σαν υπουργός Εσωτερικών, ήταν υπεύθυνος για την οικονομία δεν είχε κάνει τίποτα, σαν θιασώτης της πιο αυστηρής οικονομικής ελευθερίας που ήταν, για να βάλει σε εφαρμογή τον έκτακτο νόμο· το αντίθετο

μάλιστα. Αφού πέρασαν τα θυελλώδη σύννεφα της εισβολής, η Συμβατική τον ξανακατάργησε και μάλιστα προέβλεπε θανατική ποινή για εκείνους που θα εναντιώνονταν στην απεριόριστη κυκλοφορία τροφίμων, που θα την παρεμπόδιζαν ή θα καθοδηγούσαν συγκεντρώσεις γι' αυτόν το σκοπό. Στην πραγματικότητα, όμως, το στάρι δεν κυκλοφορούσε καθόλου, και η τιμή του κυμαινόταν από μέρος σε μέρος. Στο Παρίσι θέβαια κόστιζε το μισόκιλο μόνο 3 πεντάρες, αφού η Κομμούνα στήριζε την τιμή με επιδότηση. Ο Ρολάν δεν έκανε άλλο παρά να στηλιτεύει αυτή τη «σπατάλη». Με την αναγνώριση της ελεύθερης αγοράς σαν πανάκεια, οι γιρονδίνοι παρέμεναν αδιάφοροι απέναντι στη δυστυχία των λαϊκών μαζών που οι ίδιοι προκαλούσαν.

Το λαϊκό κίνημα

Τα αγροτικά διατάγματα της Νομοθετικής του Αυγούστου του 1792 είχαν προσωρινά μόνο μετριάσει την αναταραχή στην ύπαιθρο και στις πόλεις που είχαν αγορές, και ο εκλογικός αγώνας το Σεπτέμβρη είχε προκαλέσει σε ορισμένες περιοχές και νέες ταραχές. Οι παρισίνοι επίτροποι Γκερμέρ (Geurmeur), Μομορό και Ντιφούρ (Dufour) είχαν συλληφθεί στην επαρχία σαν προπαγανδιστές εχθρικών προς την ιδιοκτησία ή αντιλήψεων «τύπου Μαραύ». Στην Τουρ έγινε στις 8 του Σεπτέμβρη εξέγερση των εργατών, που πέτυχαν να επιβάλουν μια προσωρινή μείωση της τιμής του ψωμιού στις 2 πεντάρες. Στην Ορλεάνη λεηλατήθηκαν σπίτια και τον Οκτώβρη μαθεύτηκε ότι έγιναν διαδηλώσεις και συμπλοκές στις Βερσαλλίες, το Ραμπουιγιέ και το Ετάμπ.

Το Νοέμβρη παρουσιάστηκαν αναταραχές για το στάρι σε όλη την Μπος και τους γειτονικούς νομούς που αποτελούσαν την κύρια περιοχή εφοδιασμού του Παρισιού, το οποίο αποστερούσε από τους τοπικούς καταναλωτές το προϊόν, με το να το συναγωνίζεται στην τιμή. Ισχυρές ομάδες «εκτιμητών» συνενώθηκαν και εμφανίστηκαν στις αγορές. Οι γιρονδίνοι επιθεβαίωσαν την ταξική τους πολιτική: Φρόντισαν να επαναφερθεί η «τάξη» με τη μαζική χρήση βίας στην Μπος, μετά από μερικούς μήνες θέβαια.

Ιδιαίτερα σκληρά χτυπήθηκε η μεγάλη βιομηχανική πόλη Λυών. Λόγω της ανακοπής του διεθνούς εμπορίου μεταξίου μετά την έναρξη του πολέμου, η έτσι κι αλλιώς παλινδρομική πορεία του εμπορίου συρρικνώθηκε σε καταστροφικό βαθμό και οι υφαντουργοί, τόσο οι ανεξάρτητοι όσο και οι εξαρτημένοι, έμειναν κατά χιλιάδες χωρίς δου-

λειά και χωρίς παραγγελίες. Οι αρχές τους κοιτάζαν με σταυρωμένα χέρια. Όταν ο λαός που λιμοκτονούσε ξεσηκώθηκε ενάντια στην αδράνειά τους και απείλησε να αυτοδικήσει, οι γιρονδίνοι έστειλαν επιτρόπους της Συμβατικής για την ενίσχυση της χωροφυλακής στη μητροπολή του Ροδανού, οι οποίοι έλαβαν σύντομα μέτρα με τη σύλληψη των «αρχισυνωμοτών».

Στο Παρίσι οι συνθήκες ήταν κάπως διαφορετικές. Αν και η Συμβατική είχε περιορίσει την επιρροή της Κομμούνας στα εθνικά ζητήματα, αυτή μπορούσε να αντιμετωπίσει κατά πρόσωπο τους γιρονδίνους μέσα στην ίδια την πρωτεύουσα, όπου η εθνοφρουρά στην πλειοψηφία της την υποστήριζε. Η διοχέτευση κι άλλων «ομόσπονδων» από την επαρχία αποδείχτηκε για τη Γιρόνδη κακός υπολογισμός: μετά από λίγο μυήθηκαν στις γειτονιές τους στην υπόθεση του λαού. Ακόμα και η «εκλογική δημοκρατία» δεν τελεσφόρησε: στις 2 του Δεκέμβρη οι Παριζιάνοι έδωσαν την ψήφο τους στη μέχρι τότε «παράνομη» Κομμούνα της 10ης Αυγούστου και στους αρχηγούς της, τον πληρεξούσιο του κοινοτικού συμβουλίου Σομέτ (1763-1794) και τους αναπληρωτές του Ρεάλ (Réal) και Εμπέρ (Hébert, 1757-1794), τον εκδότη και συγγραφέα του *Περ Ντισέν*, της πιο δημοφιλούς απ' όλες τις γαλλικές εφημερίδες. Για μεγάλο διάστημα η Γιρόνδη κατάφερε να μπλοκάρει το αξίωμα του δημάρχου. Το Φλεβάρη του 1793, ο ιακωβίνος Πας, για μικρό χρονικό διάστημα υπουργός των Στρατιωτικών του 1792, κατέλαβε τη δημαρχία. Σε γενικές γραμμές η Κομμούνα και οι ορεινοί απέθλεπαν στον ίδιο ιακωβινικό σκοπό. Αυτό όμως δεν συνέβαινε γενικά. Το κοινοτικό συμβούλιο θρискόταν κάτω από την ισχυρή πίεση των τομέων. Μια πλειοψηφία δύο τρίτων, δηλαδή 33 τομείς, μπορούσαν τυπικά να το διαλύσουν οποιαδήποτε στιγμή. Οι πληθειακοί τομείς πίεζαν τώρα όλο και πιο πολύ, καθώς πλησίαζε ο χειμώνας, για τη λήψη μέτρων ενάντια στην αισχροκέρδεια και την απόκρυψη εμπορευμάτων.

Στις 29 του Νοέμβρη παρότρυναν την Κομμούνα να υιοθετήσει την αξίωσή τους. Την 1η του Δεκέμβρη ο Ζακ Ρου (Jacques Roux) εκφώνησε έναν πυρίνο λόγο για την «Καταδίκη του τελευταίου Λουδοβίκου, την καταδίωξη των κερδοσκόπων, των προαγοραστών και των προδοτών», στον οποίο συνέδεσε κατά ευφυή τρόπο το πολιτικό πρόβλημα με το κοινωνικοοικονομικό. Στον τομέα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο ταχυδρομικός υπάλληλος Ζαν-Φρανσουά Βαρλέ (Jean-François Varlet, 1764-1831;) ήδη από τις 6 του Αυγούστου είχε ταχθεί υπέρ της αναγκαστικής κυκλοφορίας των ασινιάτων και της ενεργητικής αντιμετώπισης των κερδοσκόπων. Από τότε προπαγάνδιζε τις απόψεις του σε δημόσιους χώρους πάνω σε μια έξυπνα κατασκευασμένη

κινητή εξέδρα. Στη Λυών, ο Ζοζέφ Σαλιέ (Joseph Chalier) και ο Τεοφίλ Λεκλέρκ (Théophile Leclerc), στην Ορλεάνη ο Ταμπουρό ντε Μοντινί (Taboureaux de Montigny) πρότειναν παρόμοιες λύσεις: διατίμηση στα αγαθά, κατάσχεση των αποθεμάτων των σταριού, ρύθμιση του καθεστώτος των αρτοποιών, πρόνοια για τους φτωχούς και τις οικογένειες των εθελοντών που έμεναν πίσω. Η προπαγάνδα αυτών των πρωτοπόρων ενός ανεξάρτητου από τα «κόμματα της Συμβατικής» λαϊκού κινήματος, που πέρασαν στην ιστορία της επανάστασης σαν *Enragés* (λυσσασμένοι ή έξαλλοι), άρχισε να αποκρυσταλλώνεται σε μερικά προγραμματικά σημεία, στα οποία συμπύκνωναν και τοποθετούσαν στην κορυφή των απαιτήσεών τους τις επείγουσες ανάγκες των μαζών, αν και περιείχαν και κάποιες δικές τους φευγαλέες διαθέσεις και συναισθήματα.

Η επιδείνωση των συνθηκών ζωής φαινόταν να τους δικαιώνει. Στις 12 του Φλεβάρη εμφανίστηκε μια αντιπροσωπεία των 48 παρισινών τομέων μπροστά στη Συμβατική:

«Δεν αρκεί να έχουμε διακηρύξει ότι είμαστε γάλλοι ρεπουμπλικάνοι. Πρέπει κι ο λαός να είναι ευτυχισμένος, να έχει ψωμί. Γιατί όπου δεν υπάρχει πια ψωμί, δεν υπάρχουν πια και νόμοι, δεν υπάρχει ελευθερία, δεν υπάρχει δημοκρατία.»

Οι εκπρόσωποι ήθελαν να εφαρμοστεί ένα σύστημα διατίμησης, αλλά προς μεγάλη τους έκπληξη επιπλήχθηκαν ακόμα κι από τον Μαρρά σαν πρωταίτιοι ή, στην καλύτερη περίπτωση, σαν θύματα κάποιας «ποταπής ίντριγκας».

Ακολούθησαν και χειρότερα. Στις 25 ξέσπασαν στη γειτονιά των Λομβαρδών, κέντρο του εμπορίου αποικιακών προϊόντων, σοβαρές αναταραχές που διαδόθηκαν στο μεγαλύτερο τμήμα της πόλης και σε ορισμένες περιοχές συνεχίστηκαν τις επόμενες μέρες. Οι υποκινητές, αρχικά γυναίκες, αργότερα άντρες, επέβαλαν με τη βία να πουλιέται σε καθορισμένη απ' αυτούς τιμή – μερικές φορές και αυθαίρετα – η ζάχαρη, το σαπούνι, τα κεριά και άλλα. Σε περίπτωση άρνησης προέβαιναν σε λεηλασίες. Πάνω από χίλια μαγαζιά χτυπήθηκαν κατά την «έφοδο των μαγαζιών». «Οι μικρέμποροι», είπε ο Ζακ Ρου, «επέστρεψαν στο λαό ό,τι τους είχαν αποσπάσει από την τσέπη τους εδώ και πολύ καιρό με τις υπερτιμήσεις». Ο Ροβεσπιέρος απεναντίας, καθώς και ο Μαρρά, θεωρούσαν αυτή την εξέγερση σαν μια «στημένη συνωμοσία ενάντια στους ίδιους τους πατριώτες». Οι αβράκωτοι έπρεπε να επιδιώκουν να κάνουν καλύτερα πράγματα από το να εξεγείρονται για «φτηνοπράγματα». «Ο λαός πρέπει να εξεγερθεί, όχι για να αποθηκεύει ζάχαρη, αλλά για να συντρίψει τους παλιάνθρωπους», έλεγε ο αδιάφορος.

Μπορεί να απέτυχε, η αυθόρμητη στο βάθος και κακοστημένη ενέργεια από την οποία μερικοί θερμόαιμοι προσδοκούσαν ίσως μια νόμιμη δέσμευση των τιμών, το «ανώτατο όριο», όμως ανακίνησε ζητήματα αρχών. Οι ορεινοί αντέδρασαν στην αρχή σχεδόν όπως και οι γιρονδinoί· έτσι με τις ψήφους και των δύο έγινε δεκτός στις 18 του Μάρτη ένας νόμος που όριζε την ποινή του θανάτου σε όσους προπαγάνδιζαν τον «αγροτικό νόμο», δηλαδή σε όσους απειλούσαν το αστικό καθεστώς ιδιοκτησίας. Η επιδείνωση ωστόσο της κατάστασης ανάγκασε τους ορεινούς να ξανασκεφτούν στα σοβαρά αν ήθελαν να δώσουν μάχη για τη σωτηρία της χώρας ενάντια στους γιρονδίνους και να μη χάσουν γι' αυτό την υποστήριξή τους από τις μάζες. Στις 26 του Μάρτη έγραψε ο Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ (Jeanbon Saint-André) στον Μπαρέρ (Barère): «Είναι επιτακτική ανάγκη, να κάνετε κάτι ώστε να μπορέσει να ζήσει ο φτωχός, αν θέλετε να σας βοηθήσει να φέρετε σε πέρας την επανάσταση.»

Ήττα και προδοσία του Ντιμουριέ

Τα στρατεύματα της δημοκρατίας είχαν χάσει στις αρχές του 1793 την αριθμητική υπεροχή. Κακοντυμένοι και υποσιτισμένοι εξαιτίας καταχρήσεων των προμηθευτών, πολλοί εθελοντές γύρισαν στα σπίτια τους στο διάλειμμα που έγινε το χειμώνα. Το Φλεβάρη είχαν μείνει μόνο 230.000 από τους 400.000 άντρες. Μία από τις μεγάλες αδυναμίες του στρατού ήταν η διαίρεσή του σε τακτικά συντάγματα και σε τάγματα εθελοντών. Οι εποχιακοί εθελοντές με τη μπλε στολή («Γαλάζιοι») εκλέγαν τους αξιωματικούς τους και έπαιρναν μεγαλύτερο μισθό. Ο υπηρεσιακός τους κανονισμός ήταν λιγότερο αυστηρός και υποχρεώνονταν να λάβουν μέρος μόνο σε μία εκστρατεία. Οι τακτικοί στρατιώτες με τα λευκά παντελόνια («οι λευκοί πισινοί») είχαν μακροπρόθεσμες υποχρεώσεις. Υπάκουαν σε έναν σκληρό στρατιωτικό κανονισμό και οι ανώτεροί τους διορίζονταν. Οι συγκρούσεις ήταν συχνές, γιατί οι πολύ καλύτερα γυμνασμένοι τακτικοί στρατιώτες από τη μια περιφρονούσαν τους «ερασιτέχνες» κι από την άλλη ζήλευαν τα προνόμιά τους.

Ένας νόμος για το «αμάλαμα» της 21 του Φλεβάρη 1793 κατάρτισε την ξεχωριστή συνύπαρξη. Οι εθελοντές έπρεπε να μεταδώσουν στους τακτικούς το πνεύμα του πολίτη που διέθεταν. Οι επαγγελματίες στρατιώτες, αντίθετα, έπρεπε να τους διδάξουν την τέχνη του πολέμου και την πειθαρχία. Όλες οι μονάδες και οι βαθμοί εκλέγανε τους ανω-

τέρους τους κατά το ένα τρίτο που προαγόταν σύμφωνα με τα χρόνια υπηρεσίας.

Το «αμάλαμα» ψηφίστηκε τελικά, παρόλο που οι γιρονδίνοι το καταψήφισαν. Διάφορες περιπλοκές ανέβαλαν την πλήρη του εκτέλεση μέχρι το χειμώνα του 1793-94. Μια στρατολογία 300.000 αντρών που θεσπίστηκε με διάταγμα στις 24 του Φλεβάρη, είχε όμως σαν αποτέλεσμα την άμεση ανανέωση των λιγοστών δυνάμεων που είχαν απομείνει. Η Συμβατική είχε κάνει έκκληση προς τους εθελοντές: «Πολίτες, ο νόμος σας επιτρέπει να παραιτηθείτε, η φωνή της πατρίδας σας το απαγορεύει.» Η έκκληση όμως δεν βρήκε απήχηση κι έτσι έπρεπε οι 300.000 αυτοί άντρες να στρατολογηθούν αναλογικά από τους νομούς. Κατά βάση διατηρήθηκε ο εθελοντικός χαρακτήρας, όμως στην περίπτωση μη επάρκειας το άρθρο 11 του διατάγματος προέτρεπε τους πολίτες να συμπληρώσουν αμέσως τον «απαιτούμενο αριθμό εθελοντών». «Γι' αυτό το σκοπό θα χρησιμοποιήσουν εκείνα τα μέσα που θα θεωρήσει πιο κατάλληλα η πλειοψηφία».

Ενώ οι στρατολογίες του 1791 και 1792 εξελίχθηκαν ικανοποιητικά μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού, το 1793 προσέκρουσαν σε εμπόδια. Γι' αυτό ευθυνόταν ενμέρει η Συμβατική που είχε παραλείψει να καθορίσει τον τρόπο της διαδικασίας και τα παρέπεμπε όλα στις τοπικές αρχές. Για να αποφύγει τα μειονεκτήματα της κλήρωσης των εθελοντών ή της απόφασης της πλειοψηφίας, ο νομός Ερό αποφάσισε στις 19 του Απριλίου την άμεση και προσωπική πρόσκληση. Ταυτόχρονα επέβαλε στους πλούσιους ένα υποχρεωτικό δάνειο 5 εκατομμυρίων για να πληρώσει τους στρατιώτες, να καλύψει τα έξοδα του εξοπλισμού και να ενισχύσει τη «φτωχή τάξη». Επειδή ένα τέτοιο σύστημα στρατολόγησης είχε πλεονεκτήματα και απέφευγε τις τριβές, υιοθετήθηκε σε εθνική κλίμακα. Ωστόσο η στρατολογία απέδωσε μόλις το μισό της προβλεπόμενης στρατιωτικής δύναμης.

Μια αποτυχημένη επίθεση στο βόρειο μέτωπο εγκαινίασε την εκστρατεία του 1793. Το σχέδιο επίθεσης που συνέστησε ο Ντιμουριέ, εγκρίθηκε παρά τις ολοφάνερα ανεπαρκείς δυνάμεις. Στις 16 του Φλεβάρη εισέβαλε στην Ολλανδία, αλλά την 1 του Μάρτη επιτέθηκε στη δεξιά του πλευρά ο δούκας του Κόμπουργκ στη στρατιά του Βελγίου, που είχε διασκορπιστεί στις όχθες του Ροέρ. Αυτό κατέληξε σε καταστροφή: Στις 2 του Μάρτη αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το Άαχεν και στις 5 τη Λιέγη μέσα σε φοβερή σύγχυση.

Στο Παρίσι οι αποτυχίες προκάλεσαν έναν πατριωτικό πυρετό. Δύο τυπογραφεία των γιρονδίνων καταλήφθηκαν στις 9 του Μάρτη και στις 10 απέτυχε η απόπειρα μιας λαϊκής εξέγερσης, ανάμεσα στους αρχηγούς της οποίας διακρίθηκε ο Βαρλέ, μόνο εξαιτίας της κοινής

αντίστασης της Λέσχης των Ιακωβίνων και της Κομμούνας ενάντια στους αυτοσχεδιασμούς που δεν έλεγχαν οι ίδιοι. Εκείνη τη 10 του Μάρτη 1793 δημιουργήθηκε ωστόσο ένα επαναστατικό δικαστήριο για να δικάσει τους πράκτορες του εχθρού.

Ο Ντιμουριέ αναδιάρθρωσε τις στρατιωτικές δυνάμεις των μαθημένων του στρατηγών, πήρε το προβάδισμα στη μάχη στο Τιρλεμόν, αλλά υπέστη σοβαρή ήττα στις 18 του Μάρτη στο Νερβίντεν και ξανά στις 21 στο Λουβέν. Στη συνέχεια προχώρησε σε διαπραγματεύσεις με τον αντίπαλο, για να διαλύσει τη Συμβατική, να «αποκαταστήσει» το σύνταγμα του 1791 και μαζί μ' αυτό τη μοναρχία χάρη του «Λουδοβίκου 17ου» και δεσμεύτηκε να εγκαταλείψει το Βέλγιο. Η Συμβατική έστειλε τέσσερις επιτρόπους και τον υπουργό Στρατιωτικών Μπερνονβίλ (Beurnonville), για να τον παύσουν από την αρχηγία του στρατεύματος. Ο Ντιμουριέ, όμως, έβαλε να τους συλλάβουν και να τους παραδώσουν την 1 του Απρίλη στους Αυστριακούς. Όταν τέλος προσπάθησε να παρακινήσει τους στρατιώτες του σε εκστρατεία κατά του Παρισιού, αυτοί αρνήθηκαν να υπακούσουν στη διαταγή. Στη συνέχεια πέρασε στις εχθρικές γραμμές στις 5 με τη συνοδεία μερικών προσώπων, ανάμεσα στα οποία ήταν ο δούκας της Σαρτρ, γιος του νεοφώτιστου ορεινού Φιλίπ Εγκαλιτέ (Philippe Egalité, πρωτύτερα δούκα της Ορλεάνης) και μελλοντικά «πολίτης βασιλιάς» της μοναρχίας του Ιούλη του 1830-1848.

Η προδοσία του αγαπημένου τους στρατηγού συνέχισε να κρέμεται απειλητικά πάνω από τα κεφάλια των γιρονδίνων, ενώ στο μεταξύ ο συνασπισμός μετέφερε τον πόλεμο για δεύτερη φορά σε γαλλικό έδαφος. Ταυτόχρονα η κινητοποίηση των 300.000 ανδρών οδήγησε σε έκρηξη τη Βανδέα και χάρισε στη δημοκρατία ένα ακόμα θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων.

Η Βανδέα

Η στρατολογία είχε προκαλέσει δυσθυμία σε πολλά μέρη. Λίγο ωφέλησε το γεγονός ότι η Συμβατική έστειλε στις 9 του Μάρτη σε κάθε νομό έναν εξουσιοδοτημένο «λαϊκό εκπρόσωπο σε αποστολή». Οι χειρότερες ταραχές έγιναν στις δυτικές περιοχές. Σχηματίστηκαν συμμορίες κάτω από το σύνθημα «Ζήτω ο βασιλιάς Λουδοβίκος XVII, οι ευγενείς και οι ιερείς!» Στη Βρετάνη οι εξεγερμένοι κυριέψαν δύο περιφερειακές πρωτεύουσες. Η Βαν περικυκλώθηκε απ' αυτούς. Αυτή η εξέγερση μπόρεσε ωστόσο, να καταπνιγεί στη γένεσή της.

Στη Βανδέα οι 300.000 άντρες δεν ήταν βέβαια η αιτία της εξέγερσης, αλλά σε κάθε περίπτωση ήταν η αφορμή της. Στις 2 του Μάρτη, τη μέρα του παζαριού στο Σολέ, οι αγρότες δημιούργησαν φασαρίες ενάντια στη στρατολογία, με αποτέλεσμα να μετατεθεί για μια μέρα. Στις 3 οι νέοι προκάλεσαν μια συμπλοκή και παρόμοιες σκηνές επαναλήφθηκαν σχεδόν παντού. Την Κυριακή 10 του Μάρτη, που είχε οριστεί για την κλήρωση στο Σεν Φλορέν-λε-Βιέιγ, σήμαναν συναγερμό. Οι αγρότες οπλίστηκαν με τσουγκράνες, δρεπάνια και φραγγέλια και ανάγκασαν την εθνοφρουρά να σκορπίσει.

Η εξέγερση της Βανδέας ήταν η πιο επικίνδυνη εκδήλωση της δυσάρεσκειας και της αντίστασης των αγροτικών μαζών που έμελλε να αντιμετωπίσει η επανάσταση. Η φτώχεια τους και η έλλειψη κατανόησης που δοκίμαζαν από τους «κατοίκους των πόλεων» έκαναν τους κατοίκους της Βανδέας εύάλωτους στα ψιθυρίσματα των αντεπαναστατών, τους έκαναν να στραφούν ενάντια στους αστούς, που συχνά ήταν ταυτόχρονα μεγαλομισθωτές σ' αυτή την περιοχή των μισακάρηδων, έμποροι σταριού, τοκογλύφοι και αγοραστές εθνικών προϊόντων. Ο εκκλησιαστικός αγώνας ξεσήκωσε τα χωριά, στα οποία η καθολική πίστη είχε ριζώσει, αφού από τον 17ο αιώνα είχαν κατηχηθεί βαθιά από μια μοναστηριακή κοινότητα της Εσωτερικής Αποστολής. Κατά συνέπεια οι πολυάριθμοι ανυπότακτοι αυτής της περιοχής εμφύτευσαν το μίσος τους για τους «άθεους» ανατροπείς, και το φιλοβασιλικό κόμμα σήκωσε κεφάλι, όταν ο πόλεμος γενικεύτηκε· η Αγγλία και η Ισπανία ήταν «γείτονες από τη θάλασσα».

Σε κάθε περίπτωση οι αγρότες ούτε είχαν υποστηρίξει σοβαρά την ανταρσία των ευγενών τον Αύγουστο του 1791, ούτε είχαν ενδιαφερθεί ιδιαίτερα να προφυλάξουν τους «καλούς» τους ιερείς το 1792 από την εκτόπιση. Όμως το διάταγμα για τη στρατολογία της 24 του Φλεβάρη τους θύμισε σε υπερβολικό βαθμό την παλιά πολιτοφυλακή και την υποχρέωση αποστολής νεοσύλλεκτων μετά από κλήρωση για τη συμπλήρωση των μάχιμων στρατιωτικών μονάδων. Αυτός ήταν ο πιο μισητός θεσμός του παλιού καθεστώτος στην ύπαιθρο – μαζί με το φόρο του αλατιού, που οι κάτοικοι της Βανδέας τον εξοφλούσαν με το αποδοτικό λαθρεμπόριο. Έτσι, λοιπόν, κάτω από το σύνθημα «Ειρήνη, ειρήνη, όχι κλήρωση!» εξεγέρθηκαν οι αγρότες από την ακτή μέχρι το Μπρεσουίρ και το Σολέ. Το ταυτόχρονο αυτό ξέσπασμα υπέβαλε την ιδέα ότι η εξέγερση ήταν συμφωνημένη και προετοιμασμένη. Όμως οι αγρότες δεν ήταν εκ των προτέρων παθιασμένοι βασιλόφρονες ούτε οπαδοί του παλιού καθεστώτος, με το οποίο είχαν διεξαγάγει σκληρό αγώνα. Αρνιόνταν όμως να συρθούν μακριά από τα χωριά τους

στον πόλεμο και να τους σκοτώσουν γι' αυτή τη «δημοκρατία των βασιλοκτόνων και τοκογλύφων» που λίγο εκτιμούσαν, αν δεν την περιφρονούσαν κιόλας. Οι ευπατρίδες χωρικοί, από τους οποίους πολλοί δεν είχαν καταφύγει στο εξωτερικό εξαιτίας της φτώχειας ή από αδράνεια, στην αρχή ξαφνιαστήκαν από την έκρηξη. Δεν δίστασαν όμως για πολύ να την εκμεταλλευτούν για τους σκοπούς τους.

Πολλές περιφερειακές πρωτεύουσες έπεσαν από την αρχή στα χέρια των στασιαστών. Στο Μασκούλ στις 11 του Μάρτη βασανίστηκαν και σφαγιάστηκαν πάνω από 500 ρεπουμπλικάνοι πολίτες. Ο αγώνας πήρε έναν αδυσώπητο χαρακτήρα και γνώρισε απειλητική έκταση. Οι στασιαστές ευνοήθηκαν από την πυκνόφυτη περιοχή, όπου δρόμοι γεμάτοι θάμνους εμπόδιζαν τη θέα και προσφέρονταν για ενέδρες, με σποραδικούς οικισμούς σε απομονωμένα κτήματα, με έλλειψη δρόμων και λιγοστές πόλεις, με την απουσία στρατού, αφού η Συμβατική στην αρχή κινητοποίησε εναντίον τους μόνο εθνοφρουρές. Οι πρώτοι διοικητές τους προέρχονταν από το λαό: ο αμαζάς Κατελινό (Cathelineau), ο δασοφύλακας Στοφλέ (Stofflet), ο πρώην φοροεισπράκτορας Σουσί (Souchu), ο κατασκευαστής περουκών Γκαστόν (Gaston). Οι ευγενείς εμφανίστηκαν στη σκηνή μόλις στις αρχές του Απριλίου: ο Σαρέτ (Charette), ο Μπονσάμ (Bonchamp), ο ντ' Ελμπέ (d'Elbée), ο Σαπινό (Sapinaud), ο Λαροσζακλέν (La Rochejacquelein), όλοι πρώην αξιωματικοί. Ο ανώμοτος αβάς Μπερνιέ (Bernier) απόκτησε θέση και ψήφο στο συμβούλιο του «Καθολικού και Βασιλικού Στρατού». Οι αγρότες ήταν πάντως απρόθυμοι να απομακρυνθούν από τις ενορίες τους και να εγκαταλείψουν τα κτήματα τους στο μένος του πολέμου. Ακόμα και οι έμπειροι αρχηγοί δεν μπορούσαν έτσι ναβάλουν σ' εφαρμογή μεγάλες επιχειρήσεις και αναγκάζονταν να περιοριστούν σε αιφνιδιαστικές επιθέσεις. Οι αγρότες συνέρρεαν, όταν παρουσάζονταν «Γαλάζιοι» και διασκορπίζονταν το ίδιο γρήγορα μετά τις μάχες που κέρδιζαν. Το πλεονέκτημά τους ήταν ότι ένας τέτοιος πόλεμος απαιτούσε λίγα μέσα και λίγη τέχνη· μπορούσε να κρατήσει για πολύ, αν υπήρχε μια κατά προσέγγιση ισορροπία δυνάμεων.

Όμως η ακτή φυλαγόταν από τις κινητοποιήσεις των ρεπουμπλικανικών λιμανιών, έτσι ώστε οι κάτοικοι της Βανδέας δεν μπορούσαν να αποκτήσουν σταθερή σύνδεση με την Αγγλία. Η Συμβατική θέσπισε στις 19 του Μάρτη ομόφωνα τη θανατική ποινή για τους στασιαστές που θα συλλαμβάνονταν με το όπλο στο χέρι, καθώς και την κατάσχεση της περιουσίας τους. Μόλις το Μάη αποφάσισε το εκτελεστικό συμβούλιο να χρησιμοποιήσει τακτικό στρατό που απέσπασε από τα μέτωπα. Οι στρατηγοί της δημοκρατίας αποκρούστηκαν ο ένας μετά τον άλλο, και η Βανδέα έμεινε ανίκητη μέχρι τον Οκτώβρη.

Οι συνέπειες ήταν εκτεταμένες. Ο εμφύλιος πόλεμος απογοήτευσε τους ρεπουμπλικάνους και οδήγησε πολλούς με το μέρος των ορεινών, οι οποίοι εμφανίζονταν σαν το κόμμα, στο οποίο θα μπορούσαν να εμπιστευθούν την υπεράσπιση της επανάστασης. Αυτοί από τη μεριά τους έπρεπε να διπλασιάσουν τις προσπάθειές τους, για να αποδείχτουν αντάξιοι της εμπιστοσύνης και να επιθεβαιώσουν την πλήρη υποστήριξη των λαϊκών μαζών, λαμβάνοντας ειλικρινά υπόψη τα συμφέροντά τους και τις επιθυμίες τους. Έτσι απέσπασαν, τις περισσότερες φορές υποβοηθούμενοι από τους πεδινούς, από τους γιρονδίνους επαναστατικά έκτακτα μέτρα, που πάλι με τη σειρά τους επιτάχυναν την ανατροπή τους.

4. Η ΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΓΙΡΟΝΔΙΝΩΝ

Στις 26 του Μάρτη ο Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ είχε γράψει στον Μπαρέρ:

«Η υπόθεση της δημοκρατίας κοντεύει να χαθεί και είμαστε σχεδόν σίγουροι ότι μόνο άμεσες και θιασιότατες ενέργειες μπορούν να τη σώσουν... Η πείρα διδάσκει τώρα ότι η επανάσταση με κανέναν τρόπο δεν έχει ολοκληρωθεί [...] και πρέπει ή να οδηγήσουμε το πλοίο του κράτους στο λιμάνι ή να βουλιάσουμε μαζί του.»

Μπροστά στη διπλή απειλή, από μέσα και απ' έξω, το λαϊκό κίνημα πίεζε να γίνουν αποφασιστικά βήματα για την αποτροπή της. Ενώ οι γιρονδinhoι επιθεβαιώναν με τρομακτικό τρόπο την ανικανότητά τους να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους, οι ορεινοί ιδιοποιηθηκαν σταδιακά, κάτω από την πίεση των μαζών, τις απόψεις που εκφράζονταν από τους επικεφαλής των τομέων. Έτσι την άνοιξη του 1793 δημιουργήθηκε, σε αντιπαράθεση στην κυριαρχία των γιρονδίνων, μια γνήσια συμμαχία ανάμεσα στους ιακωθίνους και τους αθράκωτους, που έδωσε στην επανάσταση μια νέα ποιότητα.

Πρώτα μέτρα δημόσιας σωτηρίας

Πολλοί τομείς απαιτήσαν επιτακτικά, κάτω από την εντύπωση που είχε προκαλέσει η ήττα στο Βέλγιο, τη δημιουργία ενός έκτακτου

δικαστηρίου για την καταδίκη των πρακτόρων της αντεπανάστασης. Ο Νταντόν, που τον βασάνιζε η ανάμνηση των σεπτεμβριανών, έκανε την πρόταση: «Ας διδαχτούμε από τα λάθη των προκατόχων μας! Ας κάνουμε αυτό που παρέλειψε να κάνει η Νομοθετική: Ας είμαστε τρομεροί για να απαλλάξουμε το λαό από το να είναι αυτός τρομερός.» Οι γιρονδinhoί θρηνούσαν την ήττα τους από την πλειοψηφία, και η Συμβατική αποφάσισε στις 10 του Μάρτη τη σύσταση ενός επαναστατικού δικαστηρίου χωρίς δικαίωμα έφεσης. Η Συμβατική κράτησε για τον εαυτό της το δικαίωμα διορισμού των δικαστών, των ενόρκων και πάνω απ' όλα τη διατύπωση της κατηγορίας.

Στις 21 του Μάρτη θεσπίστηκαν επαναστατικές επιτροπές επαγρύπνησης. Η Συμβατική γενίκευσε έτσι έναν θεσμό, που ο λαός είχε ήδη εφαρμόσει σε πολλούς τομείς. Σε κάθε κοινότητα και στις μεγαλουπόλεις σε κάθε τομέα οι επιτροπές εξουσιοδοτήθηκαν να ελέγχουν τους όχι λίγους αλλοδαπούς. Πολύ γρήγορα επέκτειναν την αρμοδιότητά τους και καταπιάστηκαν με την έκδοση ταυτοτήτων για τους πολίτες και με την εξέταση των πιστοποιητικών των στρατιωτικών. Προέβησαν σε σύλληψη ατόμων που πιάστηκαν να μη φορούν την υποχρεωτική τρίχρωμη κονκάρδα! Έπειτα επιφορτίστηκαν να καταρτίσουν καταλόγους υπόπτων και να αποφασίζουν την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης. Απαρτισμένες από δοκιμασμένους πατριώτες, που συχνά προέρχονταν από τους αβράκωτους, αυτές οι «επαναστατικές επιτροπές» αποτέλεσαν από εδώ και πέρα ένα από τα πιο σημαντικά όργανα πάλης ενάντια στους γιρονδinhούς, τους μετριοπαθείς και τους αριστοκράτες.

Στις 28 του Μάρτη η νομοθεσία ενάντια στους φυγάδες έγινε πιο σκληρή. Ήταν «νεκροί από την άποψη της θέσης τους σαν πολίτες», και η περιουσία τους περιερχόταν στη δημοκρατία. Η επιστροφή από την εξορία χωρίς άδεια τιμωριόταν με θάνατο.

Η «Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας» (*Comité de Salut Public*) σχηματίστηκε στις 5 και 6 του Απρίλη, για να αντικαταστήσει μια αδρανή επιτροπή άμυνας. Εννέα μέλη της Συμβατικής, συνεδριάζοντας μυστικά και ανανεωνόμενα κάθε μήνα, αναλάμβαναν να επιτηρούν και να επιταχύνουν τη δραστηριότητα της διοίκησης που υπαγόταν στο εκτελεστικό συμβούλιο. Η επιτροπή ήταν εξουσιοδοτημένη να παίρνει αμυντικά μέτρα σε περίπτωση ανάγκης. Το εκτελεστικό συμβούλιο έπρεπε να εκτελέσει τις αποφάσεις της χωρίς αναβολή. Επανειλημμένα οι γιρονδinhoί εξοργίστηκαν για τη δικτατορία. Ο Μαρά δέχτηκε την πρόκληση:

«Πρέπει να θεμελιώσουμε την ελευθερία με τη βία, και έφτασε η

στιγμή να οργανώσουμε το δεσποτισμό της ελευθερίας, προκειμένου να συνθλίψουμε το δεσποτισμό των βασιλιάδων.»

Στην καινούργια Επιτροπή της Συμβατικής εκλέχτηκαν πέντε ορεινοί: ο Νταντόν, ο φίλος του Ντελακρουά και ο Ρομπέρ Λεντέ, δίπλα στον Μπαρέρ και τον Καμπόν (Cambon). Μαζί μ' αυτούς ανέλαβαν και ένας γιρονδίνος και τρεις εκπρόσωποι των πεδινών.

Ο θεσμός των τριών λαϊκών αντιπροσώπων σε αποστολή για καθεμιά από τις έντεκα τώρα στρατιές δημιουργήθηκε στις 9 του Απριλίου. Εφοδιασμένοι με απεριόριστες πληρεξουσιότητες έπρεπε να «επιβλέπουν όσο γίνεται πιο αποτελεσματικά» τους κυβερνητικούς υπαλλήλους, τους προμηθευτές του στρατού, τους στρατηγούς, τους αξιωματικούς και τους στρατιώτες. Ανικανοποίητη απ' αυτή την οργάνωση η Συμβατική την ανακάλεσε στις 30 και υποχρέωσε τους λαϊκούς εκπροσώπους σε αποστολή να στέλνουν καθημερινά στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας και μια φορά τη βδομάδα στη Συμβατική μια έκθεση για τη δραστηριότητά τους. Η Εθνοσυνέλευση κράτησε μ' αυτό τον τρόπο σταθερά στα χέρια της τη διεύθυνση και την εποπτεία του στρατού.

Τα πολιτικά μέτρα ακολούθησαν οικονομικά και κοινωνικά μέτρα υπέρ των λαϊκών μαζών. Η άρνηση αποδοχής ασυνιάτων σε μια επίσημη αναγκαστική ισοτιμία ποινικοποιήθηκε στις 11 του Απριλίου. Εγγυημένες ανώτατες τιμές απαιτήθηκαν επίμονα στις 18 του Απριλίου από διάφορες αρχές του νομού του Παρισιού και στις 30 από τους τομείς του προαστίου του Σεντ-Αντουάν. Η Συμβατική ενέδωσε στις 4 του Μάη, καθορίζοντας το «μικρό ανώτατο όριο» για το σάρι και το αλεύρι σε επίπεδο νομών. Οι περιφέρειες έπρεπε να αναλάβουν και να κατάσχουν τα αποθέματα για να εφοδιάσουν τις αγορές, εκτός από εκείνες που τους είχε απαγορευτεί το εμπόριο (και απ' ευθείας). Στις 20 η Συμβατική επέβαλε «στους πλούσιους» ένα υποχρεωτικό δάνειο πάνω από ένα δισεκατομμύριο.

Η τρίτη εξέγερση του λαού

Η μονομαχία ανάμεσα στους γιρονδίνους και τους ορεινούς μπήκε στην τελική της φάση. Οι τελευταίοι ήταν αναγκασμένοι να προχωρήσουν σε άμεσες μαζικές ενέργειες, γιατί η κοινοβουλευτική θέση των γιρονδίνων εξακολουθούσε να είναι ισχυρή. Αναμφίβολα η κυβέρνηση δεν συμμορφωνόταν πια στις επιθυμίες της χωρίς αντίρρηση. Ο Ρολάν είχε παραιτηθεί από υπουργός Εσωτερικών ήδη στις 22

του Γενάρη. Ο αντικαταστάτης του, ο φιλοσοφικά μορφωμένος Γκαρά, ήθελε να μην έρθει σε ρήξη με καμιά από τις ομάδες. Στο υπουργείο Δικαιοσύνης κατά παρόμοιο τρόπο ο Γκογιέ (Gohier) απέφευγε να τοποθετηθεί με μια πλευρά. Στο υπουργείο των Στρατιωτικών ο αντισυνταγματάρχης Μπουσόντ (Bouchotte), ένας δραστήριος φίλος των αβράκωτων, είχε αντικαταστήσει στις 4 του Απρίλη τον Μπερνονβίλ και στο υπουργείο Ναυτικών ο θαλασσόλυκος Νταλμπάρντ (Dalbade), φίλος του Νταντόν, είχε αντικαταστήσει τον Μονζ. Ο Λεμπρέν και ο Κλαθιέρ παρέμεναν οι μόνοι αξιόπιστοι γιρονδinhoι υπουργοί. Οι πεδινοί είχαν τελικά ψηφίσει υπέρ όλων των κρατικοπολιτικών μέτρων που είχαν προτείνει οι ορεινοί. Βέβαια, από δυσπιστία προς την Κομμούνα αρνήθηκαν να υπαχθούν στις διαταγές των ορεινών και στην αντιπαράθεσή τους με τους γιρονδίνους και εμφανίστηκαν με τη φιλοδοξία να τεθούν υπεράνω της κομματικής διαμάχης.

Ο Ροβεσπιέρος είχε ξεκινήσει την επίθεση στις 3 του Απρίλη:

«Δηλώνω ότι το πρώτο μέτρο δημόσιας σωτηρίας που πρέπει να παρθεί συνίσταται στην καταγγελία όλων εκείνων που κατηγορούνται για συνενοχή με τον Ντιμουριέ, και συγκεκριμένα του Μπρισό.»

Όταν στις 10 επέκρινε την εχθρική προς την επανάσταση πολιτική των αρχηγών των γιρονδίνων, ο Βερνιό απάντησε απερίσκεπτα:

«Ναι, είμαστε μετριοπαθείς [...] από τότε που καταργήθηκε η βασιλεία έχω ακούσει πολλά να λέγονται για επανάσταση. Είπα στον εαυτό μου, μόνο δύο είναι ακόμα πιθανές: η μία είναι το πέραςμα από την ιδιοκτησία στον «αγροτικό νόμο». Και εκείνη που θα μας γύριζε πίσω στο δεσποτισμό [...] Πήρα τη σταθερή απόφαση να πολεμήσω τόσο τη μια όσο και την άλλη [...] Προσπάθησαν να ολοκληρώσουν την επανάσταση με την τρομοκρατία· θα προτιμούσα να την ολοκληρώσω με την αγάπη...»

Στις 5 του Απρίλη, η Λέσχη των Ιακωβίνων με πρόεδρο τον Μαρά είχε απευθύνει στις συνδεδεμένες εταιρίες μια εγκύκλιο που τις παραινούσε να απαιτήσουν την ανάκληση εκείνων των αντιπροσώπων της Συμβατικής που είχαν ψηφίσει υπέρ της έκκλησης στο λαό για να σώσουν τη ζωή του βασιλιά. Στις 13 η Συμβατική μετά από σφοδρή συζήτηση αποφάσισε με 226 ψήφους υπέρ και 93 κατά και 47 αποχές να παραπεμφθεί σε δίκη και ο Μαρά. Στις 24 του Απρίλη απαλλάχτηκε πανηγυρικά από το επαναστατικό δικαστήριο.

Για να ξανακερδίσουν την επιρροή τους στην κοινή γνώμη, οι γι-

ρονδίνιοι μετέφεραν την αντιπαράθεση σε κοινωνικό επίπεδο. Στα τέλη του Απριλίου ο Πετιόν που είχε πάει πολύ προς τα δεξιά, με ένα του γράμμα προς τους Παρισινούς κάλεσε όλους τους κατόχους ιδιοκτησίας στον αγώνα:

«Η ιδιοκτησία σας απειλείται, και εσείς κλείνετε τα μάτια μπροστά σ' αυτόν τον κίνδυνο. Υποδουλίζουν τον πόλεμο ανάμεσα σ' εκείνους που κατέχουν και σ' εκείνους που δεν έχουν τίποτα, αλλά εσείς δεν κάνετε τίποτα για να τον προλάβετε [...] Παρισινοί, ξυπνήστε επιτέλους από το λήθαργό σας και αναγκάστε αυτά τα θλαβερά ζώφια να ξαναγυρίσουν στις κρυψάνες τους!»

Την ίδια εποχή, στις 24 του Απριλίου, ο Ροβεσπιέρος εκφώνησε στη Συμβατική το σχέδιο για μια νέα διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, που υπέτασσε την ιδιοκτησία στην κοινωνική ωφελιμότητα:

«Αυξήσατε τα άρθρα για να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη ελευθερία για τη χρησιμοποίηση της ιδιοκτησίας, αλλά δεν είπατε ούτε λέξη για να προσδιορίσετε τη νομιμότητά της. Με αυτόν τον τρόπο η διακήρυξή σας μοιάζει να είναι φτιαγμένη όχι για τους ανθρώπους, αλλά για τους πλουσίους, για τους προαγοραστές, τους κερδοσκόπους και τους τυράννους.»

Ο Ροβεσπιέρος, επομένως, πρότεινε να οριστεί η ιδιοκτησία σαν «το δικαίωμα που έχει κάθε πολίτης να έχει στη διάθεσή του εκείνο το τμήμα των αγαθών που του εγγυάται ο νόμος». Έτσι, από ένα φυσικό δικαίωμα στη διακήρυξη του 1789 η ιδιοκτησία υποβιβάστηκε σε έναν κοινωνικό θεσμό. Σίγουρα θα πρέπει να παρθούν υπόψη και κάποιες σκέψεις τακτικής στην τοποθέτηση του Ροβεσπιέρου: για να χτυπήσει τους γιρονδίνους έπρεπε να κάνει τους αθράκωτους να ενδιαφερθούν για τη νίκη του μέσα από την ελπίδα για κοινωνική δημοκρατία.

Στην επαρχία στο μεταξύ οι γιρονδίνιοι έπαιζαν ηθελημένα ή αθέλητα το παιχνίδι των αριστοκρατών, δίνοντας χέρι βοήθειας σε ένα «κίνημα των τομέων», το οποίο όχι σπάνια κατεύθυναν βασιλόφρονες ή ακόμη και πρώην φεγιάν. Αν στο Μπορντό οι τομείς που κυριαρχούνταν από το ανήσυχο μεγαλεμπόριο και τα σκιάχτρα του αρκέστηκαν να στείλουν ένα «απειλητικό υπόμνημα» ενάντια στους «αναρχικούς» ορεινούς, αυτό έγινε επειδή η Βανδέα δεν ήταν και πολύ μακριά. Το ίδιο ισχύσε σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό για τη Νάντη. Αντίθετα στη Μασσαλία στις 29 του Απριλίου οι γιρονδίνιοι, σε συμμαχία με τους αριστοκράτες καταδίωξαν τους λαϊκούς εκπροσώπους σε αποστολή

και συνέστησαν μια γενική επιτροπή των τομέων, που κυνηγούσε τους αβράκωτους και τους ιακωθίνους. Ακόμα πιο πέρα προχώρησαν οι μηχανορραφίες των νομικά ισχυρών στη Λυών. Αφού κατάφεραν να καταλάβουν στους περισσότερους τομείς την αρχηγία, στις 29 του Μάη μετριοπαθείς και βασιλόφρονες ανέτρεψαν από κοινού την ιακωθινική διοίκηση της πόλης και φυλάκισαν τον τρομερό Σαλιέ (Chalier).

Για να επιβάλουν μια απόφαση, οι γιρονδίνοι ξεκίνησαν την επίθεση ενάντια στην Κομμούνα, που ήταν το οχυρό των ορεινών της πρωτεύουσας. Σε απάντηση στην *Ιστορία των μπισοτινών* του Ντεμουλέν, ο Γκιαντέ κατάγγειλε στις 18 στη Συμβατική την Κομμούνα σαν «αναρχική αρχή, που διψάει ταυτόχρονα για χρήμα και κυριαρχία» και πρότεινε την άμεση διάλυσή της. Αμέσως διορίστηκε μια ανακριτική επιτροπή που την αποτελούσαν αποκλειστικά γιρονδίνοι. Αυτή η «επιτροπή των δώδεκα» διέταξε στις 24 του Μάη τη σύλληψη του Εμπέρ εξαιτίας του «συκοφαντικού» τεύχους 239 του *Περ Ντισέν*, όπου έγραφε:

«Μεγάλη καταταγγελία του *Περ Ντισέν* προς όλους τους αβράκωτους των νομών για τη συνωμοσία που σφυρηλατήθηκε από τους μπισοτινούς, τους γιρονδίνους, τους ρολανδίνους, τους μπουζοτινούς, τους πετιονιστές και όλη την καταραμένη φάρα των συνενόχων του Καπέτου και του Ντιμουριέ, για να προκαλέσουν αιματοχυσία ανάμεσα στους τολμηρούς ορεινούς, τους ιακωθίνους, την Κομμούνα του Παρισιού, με σκοπό να δώσουν τη χαριστική βολή στην ελευθερία και να αποκαταστήσουν τη βασιλεία».

Ακολούθησαν ακόμα δύο συλλήψεις: ο Βαρλέ σαν οργανωτής της 10 του Μάρτη και ο Ντομπσέν (Dobsen) σαν πρόεδρος του κεντρικού τομέα Σιτέ θεωρήθηκαν από την επιτροπή σαν οι δυνητικά πιο επικίνδυνοι «ταραχοποιοί». Αυτές οι βίαιες ενέργειες προκάλεσαν την τελική κρίση.

Στις 25 του Μάη η Κομμούνα ζήτησε την απελευθέρωση του αναπληρωτή εισαγγελέα Εμπέρ. Ο Ινάρ, που προέδρευε στη Συμβατική, έβγαλε έναν δριμύ υβριστικό λόγο εναντίον του Παρισιού, που ήχησε δυσάρεστα και θύμιζε τη διατύπωση του μανιφέστου του Μπράουνσβαϊγκ:

«Αν μ' αυτές τις συνεχείς, επαναλαμβανόμενες αναταραχές συμβεί να προσβληθεί η εθνική αντιπροσωπία, σας δηλώνω στο όνομα ολόκληρης της Γαλλίας ότι το Παρίσι θα καταστραφεί. Σε λίγο θα ψάχνουν στις όχθες του Σηκουάνα να βρουν αν υπήρξε ποτέ Παρίσι.»

Μια μέρα αργότερα ο Ροβεσπιέρος στράφηκε στο λαό:

«Όταν ο λαός καταπιέζεται, όταν απομένει μόνος χωρίς καμιά άλλη υποστήριξη εκτός από τον εαυτό του, θα ήταν δειλός εκείνος που δεν θα του έλεγε ότι πρέπει να ξεσηκωθεί. Όταν παραβιάζονται όλοι οι νόμοι, όταν ο δεσποτισμός έχει φτάσει στο αποκορύφωμά του, όταν ποδοπατιέται η καλή πίστη και το αίσθημα της ντροπής, τότε πρέπει ο λαός να επαναστατεί. Η στιγμή αυτή έχει φτάσει.»

Η Λέσχη των Ιακωθίνων έδωσε το σήμα και κήρυξε τον εαυτό της καταρχήν «σε κατάσταση εξέγερσης». Οι τομείς πέρασαν στη δράση.

Στις 28 του Μάη ο τομέας Σιτέ κάλεσε τους άλλους τομείς για την επόμενη μέρα στο επισκοπικό παλάτι, προκειμένου να δώσουν στην εξέγερση μια οργανωμένη μορφή. Πράγματι, στις 29 αντιπρόσωποι από 33 τομείς σχημάτισαν εκεί μια επαναστατική επιτροπή από εννέα μέλη, ανάμεσα στα οποία ήταν ο Ντομπσέν και ο Βαρλέ, που ήταν το ηγετικό της πνεύμα, ενώ και οι δύο – μαζί με τον Εμπέρ – είχαν θγει από τη φυλακή την προηγούμενη μέρα με υπόδειξη της Συμβατικής, αφού οι ορεινοί και οι πεδινοί είχαν μείνει μόνοι τους μέσα στην αίθουσα μετά από την έξοδο σε ένδειξη διαμαρτυρίας των γιρονδίνων. Στις 30 ο νομός του Παρισιού προσχώρησε στο κίνημα κάτω από την αρχηγία του οπαδού του Νταντόν Λιλιέ (Lullier).

Στις 31 του Μάη, κάτω από την αρχηγία της επιτροπής, ξέσπασε η εξέγερση στο επισκοπικό παλάτι και ακολούθησε τις δοκιμασμένες στις 10 Αυγούστου μεθόδους: οι καμπάνες χτυπούσαν, το κανόνι του συναγερμού έριχνε. Αντιπρόσωποι των τομέων και της Κομμούνας εμφανίζονται γύρω στις πέντε το απόγευμα μπροστά στα έδρανα της Συμβατικής, ενώ οι μάζες των διαδηλωτών μπλοκάρουν όλες τις εισόδους. Παρουσιάζεται ένα επαναστατικό πρόγραμμα μέτρων που είχε εκπονήσει η επιτροπή εξέγερσης: αποκλεισμός των ηγετών των γιρονδίνων από τη Συμβατική, διάλυση της επιτροπής των δώδεκα, σύλληψη των υπόπτων, εκκαθάριση στις διοικήσεις, σύσταση ενός «εσωτερικού επαναστατικού στρατού», περιορισμός του εκλογικού δικαιώματος μόνο στους αθράκωτους, εξασφάλιση της τιμής του ψωμιού στις 3 πεντάρες το μισόκιλο μέσω ενός φόρου των πλουσίων, επιδόματα για τους ηλικιωμένους, τους άρρωστους και τους συγγενείς των υπερασπιστών της πατρίδας. Παρ' όλο που ο Ροβεσπιέρος έδωσε μια δριμεία απάντηση στον Βερνιό που προήδρευε («Ναι, θα αποφασίσω και μάλιστα εναντίον σας!»), η Συμβατική ψηφίζει απλά και μόνο υπέρ της διάλυσης της επιτροπής των δώδεκα. Έτσι η εξέγερση απέτυχε στο στόχο της.

Στις 2 του Ιούλη, μια Κυριακή, αναβιώνει το κίνημα που στο μεταξύ είχε πυροδοτήσει ο Μαρρά, προειδοποιώντας έντονα για τις «μισές επιτυχίες». Η επιτροπή εξέγερσης δίνει εντολή να περικυκλωθεί η Συμβατική από δεκάδες χιλιάδες εθνοφρουρούς με επικεφαλής τον Ανριό, «έτσι ώστε να μπορέσουν να συλληφθούν αυτή τη μέρα οι αρχηγοί της ομάδας σε περίπτωση που αρνηθεί η Συμβατική να ικανοποιήσει την επιθυμία των πολιτών του Παρισιού». Μετά από μια συγκεχυμένη συζήτηση, κάτω από την πίεση του χρόνου, όλη η Συμβατική βαδίζει πίσω από τον πρόεδρο Ερό ντε Σεσέλ, για να διαπιστώσει αν μπορεί να σπάσει τον αποκλεισμό. Ο Ανριό διατάζει: «Πυροβολή- τες, στα όπλα!» Αδύναμη επιστρέφει η Συνέλευση στην αίθουσα συνεδριάσεων και υποτάσσεται στη θία: ορίζει τη σύλληψη 29 γιρονδίνων αντιπροσώπων και των δύο υπουργών Κλαβιέρ και Λεμπρέν.

Έτσι έπεσαν οι γιρονδinhoι. Είχαν κηρύξει τον πόλεμο και δεν ή- ξεραν πώς να τον διεξαγάγουν. Είχαν καταγγείλει το βασιλιά και δει- λιασαν μπροστά στην καταδίκη του. Είχαν επωφεληθεί από την υπο- στήριξη των λαϊκών μαζών ενάντια στη μοναρχία, αλλά αρνήθηκαν να κυβερνήσουν μαζί τους. Σαν συνήγοροι της φιλελεύθερης αστικής τάξης είχαν συμβάλει στο βάθεμα της οικονομικής κρίσης, το βάρος της οποίας είχαν ρίξει στους ώμους των εργαζομένων, χωρίς να εισα- κούουν τις απαιτήσεις τους. «Η πλειοψηφία των γιρονδίνων δεν ήταν προδότες», όπως συνοψίζει ο Μαρξ από τον Λεβασέρ (Levasseur), «αλ- λά υπήρχαν προδότες μέσα στους κόλπους τους· η καταστροφή της δημοκρατίας δεν ήταν η θέλησή τους, αλλά η συνέπεια των θεωριών τους».

Μαζί με τους ορεινούς ήρθαν κι άλλες κοινωνικές δυνάμεις στην εξουσία. Απ' αυτή την άποψη η εξέγερση της 31 του Μάη και της 2 του Ιούνη 1793 δεν είχε μόνο ένα «κομματικό» πολιτικό πρόσωπο. Ήταν τόσο μια εθνική ανακλαστική κίνηση όσο και ένα επαναστατικό ξέ- σπασμα. Η ανάπτυξη του «κινήματων των τομέων» στην επαρχία έδω- σε σ' αυτές τις μέρες του αγώνα μια επιπλέον δικαίωση, αφού κάτω από το μανδύα ενός γιρονδιστικού «φεντεραλισμού» στην πραγματικότη- τα ξαναπέρασε στην επίθεση η αντεπανάσταση.

Ο Ζορέ (Jaurés) αρνήθηκε στη *Σοσιαλιστική ιστορία της Γαλλι- κής Επανάστασης* τον ταξικό χαρακτήρα αυτής της μάχης. Οπωσδή- ποτε, αν παραμείνει κανείς μόνο στην κοινοβουλευτική όψη του νομί- σματος, τόσο οι γιρονδinhoι όσο και οι ορεινοί ανάγονταν σε δύο πιθα- νούς τρόπους συμπεριφοράς της αστικής τάξης, όπου σε κάθε περι- πτώση θα πρέπει να παραμείνει κανείς στη διαφορετική τους διαστρω- μάτωση. Η εκτόπιση των «μονοπωλιστών» του πλούτου και η προώθη-

ση των αβράκωτων στο επίπεδο των πολιτικών αποφάσεων έδωσαν ωστόσο σ' αυτή την ιστορική μέρα την ξεκάθαρη ταξικά προσδιορισμένη της θέση. Ο Ζορζ Λεφέμπρ μπόρεσε, έτσι, να μιλήσει για μια «επανάσταση της 31 του Μάη και της 2 του Ιούνη», που η τομή της από κάποια άποψη φτάνει πιο βαθιά από την έφοδο στον Κεραμεικό και την ανατροπή της μοναρχίας. Εγκαινιάζει την τρίτη και ανώτερη φάση της αστικοδημοκρατικής επανάστασης.

Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ-ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΙΑΚΩΒΙΝΩΝ

1. ΙΑΚΩΒΙΝΟΙ ΚΑΙ ΑΒΡΑΚΩΤΟΙ

Δεν είχαν καλά-καλά εξουδετερωθεί οι γιρονδίνοι και η Συμβατική, που τώρα την καθοδηγούσε το κόμμα των ορεινών, βρέθηκε ανάμεσα σε δύο πυρά. Ενώ η αντεπανάσταση έπαιρνε καινούργια δύναμη από μια «ομοσπονδιακή» εξέγερση, οι λαϊκές μάζες ενίσχυαν από τη μεριά τους την πίεση στην κυβέρνηση. Το πρόβλημα των ορεινών ήταν να τη συγκρατήσουν, χωρίς να αποξενώσουν τους συμμάχους. Προσπαθώντας να πάρουν με το μέρος τους εκείνο το τμήμα της αστικής τάξης, που είχε συμπεριφερθεί ουδέτερα στη διαμάχη με τους γιρονδίνους οι ορεινοί δεν ήθελαν να το τρομάζουν αλλά να το κατακτήσουν. Δεν ταίριαζε στις προθέσεις τους να υλοποιηθεί στο σύνολό του εκείνο το τραχύ πρόγραμμα που είχαν παρουσιάσει οι πιο αποφασισμένοι λαϊκοί εκπρόσωποι στην επαναστατική επιτροπή στις 31 του Μάη. Καθόλου δεν σκόπευαν να ακολουθήσουν την παρότρυνση για προκήρυξη νέων εκλογών και μεταβίβαση της διακυβέρνησης μέχρι τότε σε λαϊκές επιτροπές. Αντίθετα, οι ορεινοί νοιάζονταν πάνω απ' όλα να επιβεβαιώσουν τη μετριοπάθειά τους με την αποδοκιμασία της τρομοκρατίας, την προστασία της ιδιοκτησίας και τη διατήρηση μιας ανεξάρτητης δράσης των αβράκωτων μέσα σε κάποια πλαίσια, για να διατηρηθεί μια ισορροπία, αφού θεωρούσαν τους εαυτούς τους διαιτητές. Χρειαζόταν μια αδιάκοπη πίεση από τις λαϊκές μάζες, για να αποσπάσουν από τη Συμβατική τα αποφασιστικά για τη νίκη της επανάστασης μέτρα.

Αγροτική μεταρρύθμιση και «Σύνταγμα των Ιακωβινών»

Κατά τη διάρκεια του Ιούνη οι ορεινοί ήταν φανερό ότι προσπαθούσαν να κερδίσουν χρόνο. Από τη μια ο Ροβεσπιέρος παρότρυνε τη

Συμβατική στις 8 του μήνα να αντιταχθεί στην πρόταση των Μπαρέρ και Νταντόν, που έγινε δυο μέρες πρωύτερα, για διάλυση των επαναστατικών επιτροπών «μετά την εκπλήρωση των καθηκόντων τους». Από την άλλη, η «πιο επικίνδυνη» απ' αυτές – η επιτροπή εξέγερσης στο επισκοπικό παλάτι – αμβλύθηκε σε μια «παρισινή επιτροπή δημοσίας σωτηρίας». Ο στρατός της επανάστασης δεν επιτεύχθηκε και η συζήτηση για το αναγκαστικό δάνειο προς το παρόν κόλλησε. Η έκθεση του Σεν-Ζιστ για τους συλληφθέντες ή φυγάδες αρχηγούς των γιρονδίνων είχε μετριοπαθή χαρακτήρα: «Η ελευθερία δεν θα είναι με κανέναν τρόπο τρομερή σ' αυτούς που αφόπλισε, εφόσον υπακούουν στους νόμους.»

Τρεις σημαντικοί νόμοι ικανοποίησαν τις αγροτικές απαιτήσεις. Ο νόμος της 3 του Ιούνη για τους όρους πώλησης των κτημάτων των φυγάδων έκανε δυνατή την κατανομή τους σε πολύ μικρούς κλήρους, που μπορούσαν να αποκτήσουν ακόμα και φτωχοί αγρότες, αφού η πληρωμή τους με δόσεις – φυσικά σε ασινιάτα – μπορούσε να ολοκληρωθεί μέσα σε διάστημα πάνω από δέκα χρόνια. Ο νόμος της 10 του Ιούνη για τις κοινοτικές γαίες επέτρεπε ανάλογα με την απόφαση της πλειοψηφίας της συνέλευσης του χωριού, τη διανομή τους ανάλογα με τον αριθμό των ατόμων της κοινότητας και με κλήρωση για τους μεμονωμένους κλήρους. Στις 17 του Ιούλη το φεουδαρχικό καθεστώς δέχτηκε τη χαριστική του βολή: ο νόμος κατάργησε χωρίς αποζημίωση όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα που είχαν απομείνει, ακόμα και εκείνα που βασίζονταν σε αναντίρρητα αποδεικτικά έγγραφα. Αυτά έπρεπε να καταστραφούν! Έτσι, η ανατροπή των γιρονδίνων συνδέθηκε για τους αγρότες με την οριστική τους απελευθέρωση από το ζυγό των γαιοκτημόνων.

Με την ενθουσιώδη υιοθέτηση ενός συντάγματος η Συμβατική των ορεινών ήθελε να εξαγνισθεί στα μάτια της δύσπιστης επαρχίας από την κατηγορία περί δικτατορίας. Το σύνταγμα του 1793, που η συζήτησή του ολοκληρώθηκε και ψηφίστηκε στις 24 του Ιούνη, διατήρησε τα ουσιαστικότερα χαρακτηριστικά μιας πολιτικής δημοκρατίας.

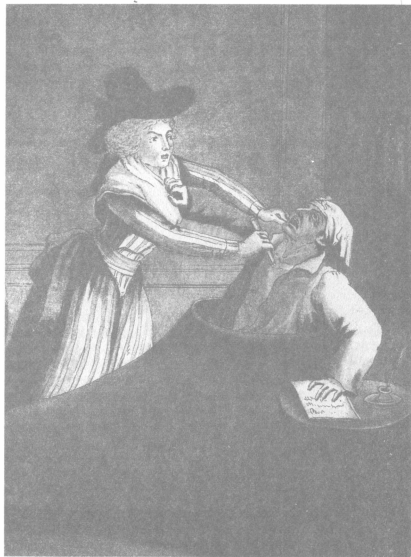
Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη που προτάχτηκε, πήγαινε πιο πέρα από εκείνη του 1789. Κήρυσσε στο άρθρο ένα ότι «σκοπός της κοινωνίας είναι η γενική ευτυχία» και επιβεβαίωνε το δικαίωμα στην εργασία, την αρωγή και τη μόρφωση: «Η κοινωνία οφείλει να φροντίζει για τα προς το ζην των φτωχών πολιτών, είτε εξασφαλίζοντάς τους εργασία, είτε εξασφαλίζοντας στους ανίκανους προς εργασία τα μέσα για την επιβίωσή τους» (άρθρο 21). «Η

μόρφωση είναι ανάγκη όλων· η κοινωνία πρέπει να διαθέσει όλες της τις δυνάμεις ώστε να ευνοήσει τις προόδους της γενικής λογικής και να καταστήσει προσιτή τη μόρφωση σε όλους τους πολίτες» (άρθρο 22). Τέλος, η Διακήρυξη του 1793 δεν αναγνώριζε μόνο, όπως ήδη και από το 1789, το δικαίωμα αντίστασης στην καταπίεση (άρθρο 33), αλλά και το δικαίωμα για εξέγερση: «Όταν η κυβέρνηση παραβιάζει τα δικαιώματα του λαού, η εξέγερση είναι για το λαό και για κάθε τμήμα του λαού το ιερότερο και αναγκαιότερο απ' όλα τα καθήκοντα» (άρθρο 35).

Στο μεταξύ δεν γινόταν πια λόγος στο άρθρο 16 για τροποποίηση του ορισμού της ιδιοκτησίας, όπως είχε προτείνει ο Ροθσεπιέρος στις 24 του Απρίλη στη συζήτηση για το Σύνταγμα. Έλεγε μόνο: «Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας συνίσταται στο να επιτρέπει σε κάθε πολίτη να απολαμβάνει και να διαθέτει όπως θέλει την περιουσία του και τα εισοδήματά του, τους καρπούς της δουλειάς του και της δραστηριότητάς του». Η οικονομική ελευθερία για την οποία δεν είχε πει τίποτα η Διακήρυξη του 1789, επικυρώθηκε κατηγορηματικά στο άρθρο 17: «Κανένα είδος δουλειάς, καλλιέργειας ή εμπορικής συναλλαγής δεν μπορεί να απαγορευτεί να ασκείται από τους πολίτες». Επομένως, οι ορεινοί ξέφυγαν από τη δέσμευση για μια κοινωνική δημοκρατία.

Το Σύνταγμα φρόντιζε να εξασφαλίζει την υπεροχή της Εθνοσυνέλευσης. Γι' αυτό το λόγο απέκρουσε την εκλογή σε δύο βαθμίδες, που προβλεπόταν αρχικά στο προσχέδιο του Κοντορσέ. Μόνο μια άμεση εκλογή από το λαό έδινε εγγύηση για μια χωρίς προστριβές υπαγωγή του εκτελεστικού σώματος στο νομοθετικό, των υπαλλήλων στους αντιπροσώπους. Η νομοθετική εθνοσυνέλευση έπρεπε να εκλέγεται κάθε χρόνο με άμεσες γενικές εκλογές ενός γύρου και με απόλυτη πλειοψηφία, το εκτελεστικό συμβούλιο, αντίθετα, των 24 μελών έπρεπε να εκλέγεται από τη Συνέλευση από τους 83 υποψηφίους που θα προτεινόταν από τους νομούς. Η άσκηση της εθνικής κυριαρχίας από το λαό επεκτάθηκε με τη θέσπιση του δημοψηφίσματος που είχε ήδη ενσωματώσει ο Κοντορσέ: ο λαός έπρεπε να επικυρώσει με δημοψήφισμα το Σύνταγμα, και κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, και βασικούς νόμους.

Μετά από μια τέτοια επικύρωση μέσω των πρωτοβάθμιων εκλογικών συνελεύσεων, υιοθετήθηκε το Σύνταγμα του 1793, σύμβολο πολιτικής δημοκρατίας για τους ρεπουμπλικάνους του πρώτου μισού του 19ου αιώνα σε όλη την Ευρώπη, με πάνω από 1.800.000 ψήφους υπέρ και περίπου 17.000 ψήφους κατά. Γύρω στους 100.000 εκλογείς το αποδέχονταν με την προϋπόθεση να γίνουν κάποιες συμπληρωματικές

**Η δολοφονία του Ζ.Π. Μαρά στις 13 του Ιούλη 1893
(Λεπτομέρεια από χαλκογρυφία άγνωστου καλλιτέχνη)**

προτάσεις μετριοπαθούς κατεύθυνσης. Τα αποτελέσματα της λαϊκής ψηφοφορίας ανακοινώθηκαν πανηγυρικά στις 10 του Αυγούστου, τη μέρα της επετείου της πτώσης της μοναρχίας, στη γιορτή της ενότητας και του αδιαίρετου της δημοκρατίας στο Παρίσι. Η έναρξη ισχύος του Συντάγματος, του οποίου το πρωτότυπο φυλάχτηκε μέσα σ' ένα «ιερό κιβώτιο» από ξύλο κέδρου στην αίθουσα συνεδριάσεων της Συμβατικής, αναβλήθηκε ωστόσο η εφαρμογή του την ίδια μέρα μέχρι να επιτευχθεί και πάλι η ειρήνη.

Η έφοδος της ένοπλης αντεπανάστασης

Η διαλλακτική πολιτική των ορεινών δεν μπόρεσε να εμποδίσει την επέκταση του εμφύλιου πολέμου. Στους νομούς που ήταν ισχυροί οι οπαδοί της Γιρόνδης, ξεσηκώθηκαν και πυροδοτήσαν μια «ομοσπονδιακή» εξέγερση, ενώ ταυτόχρονα οι δυνάμεις της Βανδέας διπλασιάστηκαν και τα εξασθενημένα μέτωπα σε όλα τα σύνορα υποχώρησαν κάτω από την εχθρική πίεση.

Η εξέγερση των ομοσπονδιακών προήλθε από το «κίνημα των τομέων» του Μάη. Οι ειδήσεις για εξέγερση στο Παρίσι και για τον αποκλεισμό των γιρονδίνων επιτάχυναν και απλά και μόνο διεύρυναν μια εξέγερση, που ήδη βρισκόταν σε εξέλιξη στη Λυών, τη Μασσαλία και το Μπορντό. Οι αρχηγοί των γιρονδίνων, που πέτυχαν να διαφύγουν από τη χαλαρή κατ' οίκον κράτηση, και εκείνοι από τους 75 αντιπροσώπους, που είχαν υπογράψει μια δήλωση διαμαρτυρίας ενάντια στη 2 του Ιούνη και είχαν συνενωθεί μ' αυτούς, ξεσήκωσαν την επαρχία. Στη Βρετάνη και τη Νορμανδία, στα νοτιοανατολικά και νότια τμήματα της Γαλλίας, στο Φρανς-Κοντέ αποσκήρτησαν οι διοικήσεις των νομών από το Παρίσι. Οι αρχηγοί του κινήματος των τομέων, μεταμφιεσμένοι σε ομοσπονδιακούς, σχημάτισαν επιτροπές και δικαστήρια, για να δικάσουν τους πατριώτες. Έκλεισαν λαϊκές εταιρίες και προσπάθησαν να στρατολογήσουν στρατιωτικές δυνάμεις. Η Καν έγινε πρωτεύουσα του γιρονδικού βορειοδυτικού τμήματος· το Μπορντό, η Νιμ, η Μασσαλία και η Τουλόν έπεσαν στα χέρια των εξεγερμένων, που στις 16 του μήνα καταδίκασαν σε θάνατο τον Σαλιέ στη Λυών. Στα τέλη Ιούνη βρίσκονταν σε αναταραχή περισσότερα από τα δύο τρίτα των νομών. Ωστόσο η φιλοβασιλική Βανδέα χωρίς γεωγραφικά τις γιρονδινικές νότιες και νοτιοδυτικές περιοχές. Η Τουλούζη δεν ακολούθησε το Μπορντό και έτσι εμπόδισε μια σύνδεση ανάμεσα στην Ακουιτανία και το Λανγκεντόκ. Ανάμεσα πάλι στον επαρχιακό νότο και

τη Λυών παρεμβαλόταν σαν αξεπέραστο φράγμα του κόμματος των πατριωτών ο νομός Ντρομ κάτω από την αρχηγία του ιακωβίνου Ζοζέφ Παγιάν (Joseph Payan). Εξαιρετική σημασία είχε το γεγονός ότι οι μεθοριακές περιοχές που ήταν εκτεθειμένες στην εισβολή και οι κύριες δυνάμεις του στρατού που ήταν σταθμευμένες εκεί παρέμεναν όλες χωρίς εξαίρεση αφοσιωμένες στη Συμβατική.

Το κίνημα των ομοσπονδιακών ήταν σε μεγαλύτερο βαθμό καθορισμένο κοινωνικά παρά πολιτικά. Σίγουρα εν μέρει ερμηνεύεται και από τα κατάλοιπα των τοπικών ιδιομορφιών, αλλά περισσότερο από την αλληλεγγύη των ταξικών συμφερόντων. Ήδη στις 15 του Μάη ο Σασέ (Chasset), αντιπρόσωπος του Ρον-ε-Λουάρ, είχε γράψει: «Πρόκειται για τη ζωή και την ιδιοκτησία». Μετά τις 2 του Ιούνη έσπευσε στην εξεγερμένη Λυών και τέθηκε επικεφαλής του «ομοσπονδιακού» κινήματος. Το κίνημα αυτό ήταν κυρίως έργο της αστικής τάξης που κρατούσε στα χέρια της τις διοικήσεις των νομών και μετά την ανατροπή στο Παρίσι φοβόταν για την ιδιοκτησία της. Όχι παντού, αλλά σε πολλές περιπτώσεις βρήκε υποστήριξη από τους οπαδούς του παλιού καθεστώτος. Τα συμβούλια στις πόλεις και τις κοινότητες που είχαν σύνθεση κοντινότερη προς το λαό, ήταν μάλλον απρόθυμα να συμπράξουν. Οι τεχνίτες και οι εργάτες αρνήθηκαν τις περισσότερες φορές να χτυπηθούν για τους πλούσιους. Οι αγρότες παρέμειναν σε θέση αναμονής. Έτσι οι ομοσπονδιακές διοικήσεις των νομών συνάντησαν αδιαφορία ή ακόμα και εχθρικότητα. Κατά τα άλλα οι αρχηγοί της εξέγερσης γρήγορα διαφοροποιήθηκαν. Οι ρεπουμπλικάνοι δεν συμφωνούσαν εύκολα να ακολουθήσουν τους βασιλόφρονες. Ανήσυχτοι για τις προόδους της εξέγερσης στη Βανδέα, δίστασαν, για παράδειγμα στη Νάντη, να παίξουν το παιχνίδι της αντίδρασης. Αντίθετα, οι βασιλόφρονες γρήγορα πήραν την αρχηγία της εκστρατείας στο νοτιοανατολικό τμήμα και προπάντων στη Λυών, όπου ο κόμης Πρεσί (Précy) κατάφερε να πραγματοποιήσει ο βασιλιάς της Σαρδηνίας μια επέλαση στα αλπικά σύνορα για αντιπερισπασμό.

Η Συμβατική οργάνωσε δυναμικά την καταστολή της ανταρσίας, επιδιώκοντας συνάντηση με τους αρχηγούς και προσεκτική μεταχείριση των κομπάρσων. Ο αμεσότερος κίνδυνος προερχόταν από τη Νορμανδία, γιατί εκεί δεν υπήρχαν καθόλου στρατεύματα για την προστασία του Παρισιού. Ήδη στις 13 του Ιούλη, οι φάλαγγες του στρατηγού Βίμπφεν (Wimpffen), που αποτελούνταν κυρίως από «αρχοντόπαιδα», διαλύθηκαν άδοξα κοντά στο Πασι-σιρ-Ερ στη θέα μερικών χιλιάδων πολιτοφυλάκων, που είχαν συγκεντρώσει μόνοι τους οι τομείς του Παρισιού. Ο Μπιζό (Buzot), ο Πετιόν και ο Μπαρμπα-

ρού (Barbagoux), διέφυγαν από την Καν μέσω Βρετάνης στο Μπορντό. Ο Ρομπέρ Λεντέ ειρήνευσε στη συνέχεια τη Νορμανδία με μια ελάχιστη εφαρμογή αναγκαστικών μέσων. Το Φρανς-Κοντέ και πολλοί νομοί της κεντρικής Γαλλίας υποτάχθηκαν αμαχητί, το Μπορντό απεναντίας πάρθηκε μόλις στις 18 του Σεπτεμβρίου.

Στο νοτιοανατολικό τμήμα της Γαλλίας, ο Καρτό (Carteaux), κατέλαβε στις 27 του Ιουλίου το Αβινιόν και στις 26 του Αυγούστου μπήκε στη Μασσαλία. Στο μεταξύ στις 29 οι βασιλόφρονες άνοιξαν το στρατιωτικό λιμάνι Τουλόν στους Άγγλους και τους παρέδωσαν τον γαλλικό μεσογειακό στολίσκο. Επειδή και η Λυών άντεχε, έπρεπε να προχωρήσουν σε μακρόχρονη πολιορκία ενάντια σ' αυτές τις δύο πόλεις.

Τα πολιτικά συμπεράσματα από την ομοσπονδιακή ανταρσία μπορούσαν να συγκριθούν με τα συμπεράσματα από τη Βανδέα. Υπογράμμιζαν κατηγορηματικά την αναγκαιότητα ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας και έντασης των μέτρων ελέγχου των λαϊκών οργανώσεων απέναντι στους πολίτες που ήταν ύποπτοι για εχθροπραξίες ή αδράνεια. Πολλοί γιρονδinhoι, είχαν συνενωθεί με βασιλόφρονες, που από τη μεριά τους είχαν συμμαχήσει με τους εχθρούς της χώρας. Επειδή από κοινωνική άποψη είχαν βασιστεί στις τάξεις των ιδιοκτητών, όλο και περισσότερο εγείρανε την υποψία της εθνικής αναξιοπιστίας.

Ο κίνδυνος εισβολής έγινε τώρα πάλι σοβαρός. Από την είσοδό του στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας ο Νταντόν είχε διαπραγματευθεί, αντί να επιτεθεί. Αφότου όμως ο συνασπισμός είχε επανακτηθεί το Βέλγιο και την αριστερή όχθη του Ρήνου, η Γαλλία δεν διέθετε άλλα εχέγγυα για να προσφέρει. Ίσως να είχε σκεφτεί ο Νταντόν να χρησιμοποιήσει τη βασίλισσα και τα δυο της παιδιά σαν αντικείμενα ανταλλαγής. Το νέο Σύνταγμα, όμως, όριζε στο άρθρο 121: Ο γαλλικός λαός δεν συνάπτει ειρήνη με κανέναν εχθρό που κρατά στην κατοχή του κάποια περιοχή του. Μπροστά από τη Δουνκέρκη προσχώρησαν στην εκστρατεία Άγγλοι, κάτοικοι του Ανόθερου και Ολλανδοί. Οι Αυστριακοί απέκλεισαν με ένα διεξοδικό σύστημα τα οχυρά του θόρειου κλειού, κατέλαβαν στις 10 του Ιουλίου το Κοντέ, στις 28 τη Βαλανσιέν και περικύκλωσαν το Λεκενούα και το Μομπέζ. Οι στρατιές του Ρήνου και του Μοζέλα αναγκάστηκαν να αφήσουν στην τύχη του το αποκομμένο Μάιντς και να επιστρέψουν πίσω από το Λοτέρ και το Σάαρ. Το Λαντό αποκλείστηκε. Στο αλπικό μέτωπο οι κάτοικοι του Πεδεμόντιου απόκτησαν υπεροχή σε βάρος του Κελερμάν, που αναγκάστηκε να μεταφέρει στρατεύματα για την αντιμετώπιση των ομοσπονδιακών. Η Σαβοΐα ξαναχάθηκε, τα περάσματα κρατιόνταν μόλις και μετά βίας. Στο μέτωπο των Πυρηναίων οι Ισπανοί προωθούνταν προς το Περπινιάν και τη Μπαγιόν.

Παντού τα στρατεύματα της δημοκρατίας υποχωρούσαν. Η αθέβαιη αρχηγία περνούσε από το ένα χέρι στο άλλο. Ο αριστοκράτης Κιστίν περιφρονούσε τον ανώτερό του, τον «υπουργό των αβράκωτων» Μπουσόν που δεν ήταν παρά αντισυνταγματάρχης. Στο θέατρο επιχειρήσεων της Βανδέας επικρατούσε η μεγαλύτερη αταξία. Οι λαϊκοί εκπρόσωποι σε αποστολή, αντί να επιτηρούν τους στρατιωτικούς διοικητές, μάλωναν μεταξύ τους. Δυσανεστημένοι από τον «πρώην» Μπιρόν, μερικοί υποστήριζαν τους στρατηγούς των αβράκωτων Ρονσέν και Ροσινιόλ (Rossignol), που όμως από τη μεριά τους είχαν καταδοθεί από άλλους: Οι κάτοικοι της Βανδέας εκμεταλλεύτηκαν, όπως ήταν φυσικό, τη διάσπαση των ρεπουμπλικάνων, για να προβούν σε νέες εφόδους. Αφού είχαν καταλάβει στις 9 του Ιουνίου το Σομούρ, απάντισαν τα στρατεύματα της δημοκρατίας στις 18 του Ιουλίου κοντά στο Βιχιέ και απείλησαν, μετά την κατάληψη του Πον-ντε-Σε στις 27 του μήνα το Ανζέρ.

Η δολοφονία του Μαρά στις 13 του Ιουλίου έριξε με κεραυνοβόλο τρόπο φως σε όλο το μέγεθος του κινδύνου που διέτρεχε η δημοκρατία. Ανοιχτά και μέσα στο επαναστατικό Παρίσι, η νεαρή Σαρλότ Κορντέ (Charlotte Corday), από τη Νορμανδία κατόρθωσε να μαχαιρώσει το φίλο του λαού, θέλοντας να χτυπήσει έναν αρχηγό της επανάστασης. Ο Μαρά ήταν εξαιρετικά αγαπητός στους αβράκωτους, τη δύσκολη μοίρα των οποίων συμεριζόταν από βαθιά ανθρώπινη καλοσύνη και είχε θεωρηθεί σαν αλύγιστος αγωνιστής. Έτσι, ο βίαιος θάνατός του προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση. Στην επιθυμία για αντίποινα αντιτάχθηκε η απαίτηση να παρθούν μέτρα ασφαλείας για την υπεράσπιση της δημοκρατίας. Το Παρίσι οργάνωσε για το νεκρό στις 15 του Ιουλίου μεγαλοπρεπή κηδεία στην οποία παραβρέθηκε ολόκληρη η Συμβατική. Η καρδιά του φυλάχτηκε στο θόλο του μοναστηριού των Κορδελιέρων. Ο Ζαν Πολ Μαρά, ο φίλος του λαού, σαν «μάρτυρας της ελευθερίας» έγινε το μεγαλύτερο από τα τρία μεγάλα αστέρια του επαναστατικού πάνθεου.

Η αντεπίθεση των λυσσασμένων

Η κυρία αιτία της δυσανεξίας στο λαό παρέμεναν οι δυσκολίες στον ανεφοδιασμό. Το ανώτατο όριο στις 4 του Μάη δεν μπόηκε σχεδόν καθόλου σε πρακτική εφαρμογή. Η Συμβατική παραδέχτηκε την αποτυχία του και τον Ιούλη επέτρεψε να ανασταλεί ανάλογα με τις ανάγκες. Βέβαια οι κάτοικοι του Παρισιού δεν υπέφεραν από την αύξηση

της τιμής του ψωμιού, αφού η τιμή παρέμενε αμετάβλητη χάρη στην επιχορήγηση. Επειδή όμως ο ανεφοδιασμός γινόταν ακανόνιστα και τα αποθέματα τελείωναν, σχηματίζονταν πάλι μπροστά στα φουρνάρικα ουρές που μουρμούριζαν. Επιπλέον αυξήθηκαν οι τιμές των υπόλοιπων τροφίμων, επειδή η ανταρσία των ομοσπονδιακών έκανε να σταματήσουν οι μεταφορές, ιδιαίτερα των κτηνοτροφικών προϊόντων: το μοσχαρίσιο κρέας ήταν τον Ιούνη του 1793 90% ακριβότερο απ' ό,τι τον Ιούνη του 1790 και το βοδινό 136% ακριβότερο. Σε πολλά μέρη αυτό οδήγησε σε οχλαγωγίες και ταραχές. Στις 21 του Ιούνη συνελήφθη στο Σεντ-Αντουάν κάποιος που ούρλιαζε: «Πρωτύτερα κόστιζε το σαπούνι δώδεκα πεντάρες, σήμερα κοστίζει σαράντα: Ζήτω η δημοκρατία! Η ζάχαρη κόστιζε 20 πεντάρες, σήμερα κοστίζει τέσσερα φράγκα: Ζήτω η δημοκρατία!»

Η υποτίμηση του ασινιάτου βάθυνε τα αποτελέσματα της κρίσης στον ανεφοδιασμό. Τον Ιούλη η ισοτιμία του είχε βουλιάξει κάτω από το 30% της ονομαστικής του αξίας και η διαφυγή κεφαλαίου στην Ελβετία που προκλήθηκε, η κερδοσκοπία και ιδιαίτερα η απόκρυψη προϊόντων έδωσαν ώθηση σε νέες αυξήσεις των τιμών. Οι λυσσασμένοι βρήκαν έτσι αρκετούς λόγους να κατηγορήσουν στο όνομα του λαού που δεινοπαθούσε τη Συμβατική για αδράνεια, τόσο στο οικονομικό όσο και στο κοινωνικό πεδίο. Είχαν επενδύσει μεγάλες προσδοκίες στη νίκη της 2 του Ιούνη, που οφειλόταν σίγουρα και στην ιδιαίτερη συμμετοχή τους στην κατατρόπωση των γιρονδίνων και είχαν τη γνώμη ότι στη θράση κολλάει το σίδερο. Στις 8 του Ιούνη ο Βαρλέ διάβασε μπροστά στην Κομμούνα την *Πανηγυρική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο κοινωνικό Κράτος*: Έπρεπε «να καταργηθεί η δυσαναλογία των περιουσιών μέσα από τη λήψη δικαιων μέτρων» και

«πλούτη, που συσσωρεύτηκαν σε βάρος της λαϊκής περιουσίας με κλοπή, κερδοσκοπία, μονοπώλιο και απόκρυψη εμπορευμάτων, να ανακηρυχθούν εθνική ιδιοκτησία».

Στις 15 του μήνα ο τομέας Δικαιώματα του Ανθρώπου του Βαρλέ ζήτησε τον καθολικό καθορισμό των ανώτατων τιμών και ένα νόμο ενάντια στην απόκρυψη εμπορευμάτων. Τον ίδιο καιρό εμφανίστηκε δημόσια μια «εταιρία των επαναστατών ρεπουμπλικάνων γυναικών» που ιδρύθηκε στις 12 του Μάη και μέσα στην οποία διακρίθηκε η Πολιν Λεόν (Pauline Léon) και η γνωστή σαν εισβολέας του Κεραμεικού ηθοποιός Κλερ Λακόμπ (Claire Lacombe). Έθεσαν σε συζήτηση όχι μόνο το παραμελημένο απ' όλα τα κόμματα της επανάστασης ζήτημα

της ισότητας της γυναίκας, αλλά και συμμετείχαν στο πλευρό των αβράκωτων με τον ίδιο τρόπο όπως και στον γενικό αγώνα για τα δικαιώματα του λαού, την ασυμβίβαστη υποστήριξη των οποίων είχε επιβάλει σαν καθήκον μια από τις αντιπροσωπίες τους στην Κομμούνα. Μέσω του νεαρού Τεοφίλ Λεκλέρκ, που είχε έρθει σαν ταχυδρόμος του Σαλιέ από τη Λυών, αλλά μετά την ανατροπή στη μητρόπολη του Ροδανού είχε παραμείνει στο Παρίσι και είχε συνδεθεί πρώτα με την Κλερ και μετά με την Πολίν, συνδέθηκαν με τους λυσσασμένους και ακολούθησαν από τότε και στο εξής τις ενέργειές τους.

Οι ενέργειες αυτές ανυψώθηκαν σε ένα ανώτερο επίπεδο από τον Ζακ Ρου, που η φήμη του σαν τίμιου λαϊκού εκπροσώπου είχε ξεπεράσει τα όρια του τομέα Γκραβιγέ. Τον Ιούνη τόλμησε να προσπαθήσει να ενώσει τις δυνάμεις που θεωρούσαν σαν βασική τους υπόθεση την υποστήριξη των δικαιωμάτων των φτωχών και των φτωχότερων από τους αβράκωτους, αλλά δεν πίστευε ότι είχαν εξασφαλιστεί επαρκώς με το «σύνταγμα των Ιακωβίνων». Υποστηριζόμενος από τον δικό του τομέα του Γκραβιγέ, τον τομέα Μπον-Νουβέλ και τη Λέσχη των Κορδελιέρων, έγραψε ένα υπόμνημα, στη σύνταξη του οποίου συνέβαλαν ο Βαρλέ και ο Λεκλέρκ. Επειδή ο φιλόποπος Ροβεσπιέρος πέτυχε την αναβολή της εμφάνισής του από τις 23 στις 25 του Ιούνη, επομένως μετά από την υιοθέτηση του συντάγματος, το αίτημα που έγινε σε τόνο τελεσίγραφου για δύο πρόσθετα άρθρα ακούστηκε στη Συμβατική σαν πρωτάκουστη πρόκληση. Ο Μπισέ (Buche) την ονόμασε το *Μανιφέστο των Λυσσασμένων*:

«Προγράψατε την κερδοσκοπία; Όχι. Επιβάλατε τη θανατική ποινή για τους αισχροκερδείς; Όχι. Καθορίσατε σε τι έγκειται η ελευθερία του εμπορίου; Όχι. Απαγορεύσατε το εμπόριο με σκληρό νόμισμα; Όχι. Ε, λοιπόν, σας δηλώνουμε ότι δεν κάνετε τα πάντα για την ευτυχία του λαού. Η ελευθερία δεν είναι παρά σκέτη φαντασίωση, όταν μια τάξη ανθρώπων μπορεί ατιμώρητα να κάνει την άλλη να λιμοκτονεί. Η ισότητα είναι σκέτη φαντασίωση, όταν ο πλούσιος με τη βοήθεια του μονοπωλίου ασκεί το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο του συνανθρώπου του. Η δημοκρατία είναι σκέτη φαντασίωση, όταν η αντεπανάσταση καθημερινά αλλάζει τις τιμές των ειδών διατροφής, που τα τρία τέταρτα των πολιτών δεν μπορούν να πληρώνουν χωρίς να χύνουν δάκρυα [...] Αποφασίστε λοιπόν ακόμα μια φορά. Οι αβράκωτοι με τις λόγχες τους θα βάλλουν σε εφαρμογή τα διατάγματά σας.»

Ο Ζακ Ρου δεν είχε αμφισβητήσει την απαίτηση για κοινοβου-

λευτική ηγεμονία των Ορεινών, αλλά είχε κατά κάποιον τρόπο θέσει σαν όρο για την υποστήριξη τους το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων των αβράκωτων έξω από τη βουλή. Η εξοργισμένη συνέλευση τον απέθاله από την αίθουσα. Έτσι όμως δεν εξαφάνιζε από το προσκήνιο το πρόβλημα. Την επόμενη μέρα ξέσπασαν «ταραχές για το σαπούνι» στα λιμάνια του Σηκουάνα στο Παρίσι και κράτησαν πάνω από τρεις μέρες. Οι πλύστρες ξεφόρτωναν τις θάρκες και μοιράζονταν μεταξύ τους το σαπούνι σε τιμές που είχαν καθορίσει οι ίδιες, και που, φυσικά, ήταν χαμηλότερες. Η αυθόρμητη πράξη διαμαρτυρίας δεν πρόσφερε καμιά πρακτική διέξοδο από τη στενωπό και οι λυσσασμένοι δεν τη συνιστούσαν. Ωστόσο, ο απλός λαός προχώρησε μπροστά και έθεσε τους απρόθυμους ορεινούς μπροστά στην αντίθεση ανάμεσα στις φυσιοκρατικές κοινοτοπίες τους και την κοινωνική πραγματικότητα της στιγμής. Τους ανάγκασε να αλλάξουν γνώμη και να ακολουθήσουν.

Η δεύτερη επιτροπή δημόσιας σωτηρίας

Οι λυσσασμένοι και άλλοι αβράκωτοι πρωτοπόροι πρότειναν για την υπεράσπιση του έθνους και της επανάστασης διάφορα ριζοσπαστικά μέτρα, που ανταποκρίνονταν στην έκταση του κινδύνου. Η Συμβατική από τη μεριά της ήθελε σε κάθε περίπτωση να αποφύγει να αποξενωθούν, εξαιτίας απερίσκεπτων μέτρων, οι πατριώτες που υπήρχαν ανάμεσα στους αστούς από την επανάσταση, την οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν υποστηρίξει. Τους φαινόταν όλο και πιο αναγκαίο να σχηματίσουν μια κυβέρνηση που θα μπορούσε να κατευθύνει το λαϊκό κίνημα σε πειθαρχημένες τροχιές. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας είχε επιπλέον αποδειχτεί ανίκανη για κάτι τέτοιο. Δεν είχε μπορέσει να αποκρούσει την εισβολή, ούτε να προλάβει την ανταρσία των ομοσπονδιακών. Δεν μπόρεσε να λύσει το πρόβλημα του ασινιάτου ούτε την κρίση του ανεφοδιασμού. Γι' αυτό, στην καθιερωμένη της ανανέωση στις 10 του Ιούλη ο Νταντόν απομακρύνθηκε.

Από τα νέα μέλη τρία γρήγορα αποχώρησαν: Ο Γκασπαρέν (Gaspardin), που τάχτηκε υπέρ του Κιστίν, ο Ερό ντε Σεσέλ, ερωμένος μιας «πρώην» και επιπλέον αμφίβολος, ο Τιριό (Thuriot), σαν φίλος του Νταντόν. Τον πυρήνα της «δεύτερης» επιτροπής αποτελούσαν ο Κουτόν, ο Σεν-Ζιστ, ο Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ και ο Πριέρ (Prieur) από το νομό του Μάρνη. Ο Μπαρέρ και ο Λεντέ, που ήρθαν από το «βάλτο», προσχώρησαν κι αυτοί στους παραπάνω. Όλοι αυτοί ήταν πεισμένοι

ότι η επανάσταση μπορούσε να νικήσει μόνο με τη δύναμη του λαού. Έπρεπε λοιπόν να εφοδιάσουν τις πόλεις με τρόφιμα, να απελευθερώσουν όλη την ενέργεια που κρυβόταν μέσα στις μάζες. Η δολοφονία του Μαρά, που στο πρόσωπό του ζούσε και απεικονιζόταν η συμμαχία των ιακωθίνων και των αβράκωτων, σκλήρυνε τις πολιτικές παραμέτρους. Για τη λογοτεχνική του διαδοχή φιλονίκησε ο Εμπέρ με τους λυσσασμένους. Ο Ζακ Ρου έσπευσε κιόλας στις 16 του Ιούλη να εκδώσει μια συνέχεια της εφημερίδας του Μαρά *Ο δημοσιολόγος της Γαλλικής Δημοκρατίας*. Στις 20 του Ιούλη κυκλοφόρησε *Ο φίλος του λαού* του Λεκλέρκ. Στις 21, πάλι, ο Εμπέρ διαθεβαίωσε στη Λέσχη των Ιακωθίνων: «Αν χρειάζεται διάδοχος του Μαρά, αν χρειάζεται ένα δεύτερο θύμα για την αριστοκρατία, αυτό είναι πανέτοιμο: Εγώ είμαι αυτό!» Ένας όχι πάντα απαλλαγμένος από δημαγωγία αμοιβαίος συναγωνισμός διαδόθηκε στις λαϊκές εφημερίδες και μια (αριστερή) ομάδα, από την οποία ξεχώριζαν ο Σομέτ και ο Εμπέρ, υιοθέτησε τα συνθήματα των λυσσασμένων, προκειμένου να κερδίσουν την προσοχή του κατώτερου λαού.

Όταν έκλεισαν οι φούρνοι εξαιτίας της έλλειψης αλευριού, πρώτος ο τομέας Οίκος της Κομμούνας εισήγαγε στις 21 του Ιούλη το δελτίο για τα τρόφιμα. Τα υπομνήματα αυξήθηκαν και οι ουρές μπροστά από τα μαγαζιά έχαναν την υπομονή τους. «Ήδη εδώ και πολύ καιρό υποφέρουν αυτοί οι φτωχοδιάβολοι, οι αβράκωτοι και τους θγαίνει το λάδι», έγραφε ο Εμπέρ στο τεύχος 263 του *Περ Ντισέν*, «ενώ έκαναν την επανάσταση για να είναι ευτυχισμένοι!»

Κάτω από τέτοιες συνθήκες η Συμβατική αποφάσισε να εκδώσει στις 26 του Ιούλη ένα νόμο ενάντια στην «προαγορά» που θα επέβαλε τη θανατική ποινή σε εκείνους τους εμπόρους, οι οποίοι δεν θα δήλωναν τα αποθέματά τους σε είδη μαζικής ανάγκης και δεν θα τοιχοκολλούσαν τους καταλόγους τους στις πόρτες τους. Αυτό μπορούσε να θεωρηθεί σαν παραχώρηση στο πρόγραμμα των λυσσασμένων. Πάντως έτσι τον κατανόησε ο Ζακ Ρου στο φύλλο 249 της εφημερίδας του, αφού μ' αυτόν τον τρόπο το εμπόριο υποτασσόταν στην επιθεώρηση των επιτρόπων των τομέων. Στην πραγματικότητα η εφαρμογή του νόμου έγινε σπράχνοντας και απρόθυμα, σαν συμβολική ικανοποίηση που προσφερόταν στους αβράκωτους.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας συμπληρώθηκε και ενισχύθηκε στις 27 του Ιούλη με τη συμπληρωματική εκλογή του Ροβεσπιέρου.

Ακόμη το κύρος της επιτροπής απέναντι στη Συμβατική δεν ήταν καθόλου καταξιωμένο. Μια βουδή αντιπολίτευση εκδηλώθηκε στην Εθνοσυνέλευση ενάντια στις πρώτες αποφάσεις της, ιδιαίτερα ενάντια

στη σύλληψη του Κιστίν τη νύχτα της 22 του Ιούλη. Στις 14 του Αυγούστου εκλέχτηκαν συμπληρωματικά ο Καρνό και ο Πριέρ (από τη Χρυσή Ακτή) και στις 6 του Σεπτέμβρη ο Μπιγιό-Βαρέν και ο Κολό. Διαφορετικοί στις ταξικές τους τάσεις – ο Καρνό και Λεντέ έκλιναν προς την αστική τάξη, ο Μπιγιό και ο Κολό προς τους αβράκωτους – διαφορετικοί και στην ιδιοσυγκρασία, ήταν όλοι ωστόσο έντιμοι, εργατικοί και ακτινοβολούσαν σιγουριά. Ενωμένοι από τη θέληση να νικήσουν, τα κατάφεραν να παραμείνουν ενωμένοι για ένα χρόνο, μέχρι την αποφασιστική μάχη που δόθηκε. Αυτή ήταν η «Μεγάλη Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας του Έτους II».

Ο Ροβεσπιέρος, λόγω της μεγάλης υπόληψης που έχαιρε ανάμεσα στους επαναστάτες, επέβαλε την πολιτική γραμμή της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας στη Συμβατική και στη Λέσχη των Ιακωβίνων. Οξυδερκής και θαρραλέος – πράγμα που το είχε αποδείξει στη μοναχική του πορεία ενάντια στο «φιλοπόλεμο κόμμα» – ένας ομιλητής με πειστική λογική, επιπλέον ανιδιοτελής, ο «αδιάφθορος» είχε την εμπιστοσύνη των αβράκωτων. Σταθερός σε ζητήματα αρχής, ήξερε να προσαρμόζεται στις περιστάσεις και να ελίσσεται πολιτικά. Απέδιδε όλο το επαναστατικό κύρος στη Συμβατική, σαν την ενσάρκωση του κυρίαρχου έθνους. Για να είναι όμως αποδοτική η κυβέρνηση έπρεπε να στηριχτεί άμεσα και στις μάζες και να παραμείνει στενά συνδεδεμένη μαζί τους. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης από τις 31 του Μάη μέχρι τις 2 του Ιούνι, ο Ροβεσπιέρος είχε σημειώσει στο ημερολόγιό του:

«Χρειάζεται μια ενιαία θέληση [...] Οι εσωτερικοί κίνδυνοι προέρχονται από τους μπουρζουάδες: για να νικηθούν, πρέπει να ενωθούμε με το λαό [...] Ο λαός πρέπει να συμμαχήσει με τη Συμβατική και η Συμβατική πρέπει να χρησιμοποιήσει το λαό.»

Από τις 13 μέχρι τις 21 του Ιούλη, ο Ροβεσπιέρος διάβαζε στη Συμβατική από το *Σχέδιο για μια Εθνική Παιδεία* του Λεπελετιέ:

«Οι επαναστάσεις των τριών τελευταίων χρόνων έκαναν τα πάντα για τις άλλες τάξεις των πολιτών, αλλά σχεδόν τίποτα για την ίσως πιο άπορη τάξη, για τους προλετάριους πολίτες, που η μοναδική τους ιδιοκτησία συνίσταται στην εργασία τους. Η φεουδαρχία τσακίστηκε, αλλά όχι γι' αυτούς. Γιατί δεν έχουν καμιά ιδιοκτησία πάνω στην απελευθερωμένη γη. Οι φόροι διανέμονται δικαιότερα. Όμως αυτοί ακριβώς εξαιτίας της φτώχειας τους ήταν έτσι κι αλλιώς απλησίαστοι για φορολογία. Εγκαθιδρύθηκε η ισότητα των πολιτών, αλλά τους λείπει η μόρφωση και η παιδεία. Εδώ έγκειται η επανάσταση των φτωχών...»

Το κίνημα του Αυγούστου

Στις αρχές Αυγούστου ο Ροθεσπιέρος άρχισε τον αγώνα ενάντια στους λυσσασμένους, για να απαλλάξει την κυβέρνηση και τη Συμβατική από την κριτική των δύστροπων ταραξιών. Στις 5 του μήνα κατηγορήσε στη Λέσχη των Ιακωβίνων τους «πατριώτες της μιας μέρας» ότι αποσκοπούν στον κλονισμό της εμπιστοσύνης του λαού προς τους πιο παλιούς του φίλους. «Δύο άντρες πληρωμένοι από τους εχθρούς του λαού», δήλωσε – και αυτό όχι ιδιαίτερα καλόπιστα – «δύο άντρες που ο Μαρά τους κατάγγειλε, ανέλαβαν τη διαδοχή αυτού του πατριώτη συγγραφέα ή τουλάχιστον έτσι πίστεψαν. «Ο Ροθεσπιέρος κατηγορήσε ονομαστικά τον Ζακ Ρου και τον Λεκλέρκ για τις επιθέσεις τους ενάντια στους εμπόρους. Ταυτόχρονα η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας καταπιάστηκε ενεργητικά, προκειμένου να αποκρούσει έμπρακτα την επιχειρηματολογία των λυσσασμένων, με τον εφοδιασμό και έστειλε στους κοντινούς νομούς λαϊκούς εκπροσώπους, που κινητοποιήσαν αποφασιστικά εργατικές δυνάμεις και φρόντισαν για το άμεσο αλώνισμα του σταριού. Στις 9 του Αυγούστου, η Συμβατική ψήφισε με διάταγμα το θεσμό μιας «αποθήκης πλεονασμάτων» του δημοσίου σε κάθε περιφέρεια: μια παραχώρηση βιτρίνα, στο βαθμό που η προαγορά του σταριού από τις περιφέρειες δεν μπορούσε να συγκρατήσει την ακρίβεια. Ωστόσο κατάφερε να εφοδιάσει επαρκώς το Παρίσι με αλεύρι. Έτσι οι λυσσασμένοι στερήθηκαν προς στιγμή το βασικό τους επιχείρημα απέναντι στους αβράκωτους της πρωτεύουσας και έχασαν οπαδούς.

Στους μετριοπαθείς που απαιτούσαν να τεθεί σε ισχύ το Σύνταγμα και να προκηρυχθούν νέες εκλογές, από τις οποίες προσδοκούσαν μια ήττα του κόμματος των ορεινών, ο Ροθεσπιέρος αντιτάχτηκε αποφασιστικά. Στις 11 Αυγούστου που οι αντιπροσωπίες της πρωτοβάθμιας εκλογικής συνέλευσης διαβίβασαν στη Συμβατική το «καθαγιασμένο έγγραφο» του επικυρωμένου από το λαό Συντάγματος, ο Ντελακρουά (από το Ερ-ε-Λουάρ) προώθησε ένα διάταγμα για απογραφή του πληθυσμού ενόψει των γενικών εκλογών «σύμφωνα με το Σύνταγμα». Όμως ο Ροθεσπιέρος τον απέκρουσε: το να εφαρμόσουν τις συνταγματικές διατάξεις πριν από την καταστολή της ανταρσίας στο εσωτερικό και τη νίκη στα σύνορα, ισοδυναμούσε με το να αμφισβητήσουν ξανά όλη την επανάσταση.

Η αξίωση αυτή ήταν τόσο πιο επικίνδυνη, όσο οι πρωτοурγοί της κέντριζαν μ' αυτή μια αληθινή σφηκοφωλιά. Οι τομείς του Παρισιού επιτέθηκαν εξαιτίας του αθέβαιου εφοδιασμού στο δήμαρχο Πας που

τους εξασφάλιζε ανεπαρκή μόνο έλεγχο στις αποθήκες. Προκλήθηκε μια κρίση εμπιστοσύνης, όπου τα μέλη της Κομμούνας διχάστηκαν. Αυτό το εκμεταλλεύτηκε η αντίδραση, προκειμένου να κάνει για πρώτη φορά επίθεση «από τα κάτω» ενάντια στους ορεινούς με λαοφιλή συνθήματα, να πάρει την αρχηγία του «κινήματος του Αυγούστου» σε μερικούς τομείς και να παρεμβάλει στην κριτική της προς την υπηρεσία εφοδιασμού της πόλης το ζήτημα για «το τέλος της δημοκρατίας». Πόσο μπερδεύτηκαν τα νήματα της προπαγάνδας φαίνεται από τη μεταστροφή του Εμπέρ όπου στο *Περ Ντισέν* θρήκε υποστήριξη το αίτημα για εκλογές ήδη στο φύλλο 269, λίγο πριν από τις 10 του Αυγούστου: Ίσως με την αναμφίβολα θύσιμη ελπίδα να κατακτήσει ενδεχόμενα μια θέση για τον εαυτό του στο Παρίσι, όπου ήταν δημοφιλής. Ίσως επίσης και για να σπρώξει τη Συμβατική που δεν μπορούσε να παρβλέψει την προειδοποίηση, σε πιο έντονη δράση.

Η μαζική επιστράτευση

Η σκέψη για ένα γενικό εξοπλισμό του λαού ήρθε από τα κάτω και ανταποκρινόταν στην επαναστατική νοοτροπία των αβράκωτων. Προσδοκούσαν από την αριθμητική υπεροχή των στρατιών τους μια γρήγορη νίκη ενάντια στο συνασπισμό. Όταν με τις επιθέσεις στο μέτωπο συνδυάστηκε η ανταρσία των ομοσπονδιακών, η σκέψη πήρε μορφή και στις 6 του Ιουλίου ο τομέας Λουξεμβούργο πρότεινε να βαδίσουν μαζικά ενάντια στους εξεγερμένους νομούς. Στις 28 του Ιουλίου ο Σεμπαστιάν Λακρουά (Sébastien Lacroix) από τον τομέα της Ένωσης, έριξε την πρόταση σε μια επική ομιλία.

Οι στρατιωτικές αποτυχίες στα τέλη Ιουλίου έδωσαν στην ενορχηστρωμένη τώρα από τον λαϊκό τύπο ιδέα τη δύναμη να επιβληθεί. «Επιστρατεύουμε ταυτόχρονα όλους τους άντρες που είναι ικανοί να βαδίσουν και μπορούν να φέρουν όπλα», έγραφε ο Εμπέρ στο φύλλο 265 του *Περ Ντισέν*, «και σπείδουμε απ' όλες τις πλευρές όπου παρουσιάζεται κίνδυνος!» Η απαίτηση για τη γενική κινητοποίηση απλώθηκε στις 29 του Ιουλίου στη Λέσχη των Ιακωβινών, στις 4 του Αυγούστου έγινε δεκτή από την Κομμούνα και στις 7 από τους αντιπροσώπους των εκλογικών συνελεύσεων που είχαν συγκεντρωθεί στο Παρίσι για την υιοθέτηση του Συντάγματος. Ο ομιλητής τους Ρουαγιέ (Royer) την παρουςίασε στις 12 του μήνα στη Συμβατική. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας φάνηκε επιφυλακτική: τι θα έκανε με το πλήθος των ανθρώπων που θα προέκυπτε από κάτι τέτοιο; Πώς να το οπλίσει, πώς να το θρέ-

ψει; Μέχρι και στις 14 του μήνα, ο Ροβεσπιέρος δήλωνε ότι «αυτή η μεγαλόψυχη, αλλά ίσως ονειροπόλα ιδέα μιας λαϊκής κινητοποίησης» είναι ανώφελη και πρόσθεσε: «Δεν μας λείπουν οι άνθρωποι, αλλά μάλλον οι πατριωτικές αρετές των στρατηγών μας». Μόνο κάτω από την πίεση του παρισινού λαού και των αντιπροσωπιών των πρωτοβάθμιων εκλογέων η Συμβατική ψήφισε στις 16 του Αυγούστου καταρχήν υπέρ μιας *levée en masse* (μαζικής επιστράτευσης) και στις 23 του μήνα αποφάσισε τελικά η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να προτείνει μέτρα για την πραγματοποίησή της:

«Από αυτή τη στιγμή μέχρι την ώρα που οι εχθροί θα έχουν εκδιωχθεί από το έδαφος της δημοκρατίας, όλοι οι Γάλλοι υπόκεινται στην υποχρεωτική θητεία. Οι νέοι άντρες θα πάνε στον πόλεμο. Οι παντρεμένοι θα σφυρηλατούν όπλα και θα φροντίσουν για τον εφοδιασμό του στρατού. Οι γυναίκες θα φτιάχνουν σκηνές και ρουχισμό, θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στα νοσοκομεία και τα παιδιά θα φτιάχνουν από τα ασπρόρουχα γάζες. Οι γέροι θα μεταφερθούν σε δημόσιους χώρους, για να ενθαρρύνουν τους πολεμιστές, για να διακηρύσσουν το μίσος προς τους βασιλιάδες και την ενότητα της δημοκρατίας.»

Η στρατολογία ήταν καταρχήν καθολική, αλλά σχηματίστηκαν τάγματα από άγαμους και άτεκνους χήρους από 18 μέχρι 25 χρονών, που αποτέλεσαν την πρώτη κλάση της κινητοποίησης. Ωστόσο τα πράγματα δεν έγιναν έτσι όπως φαντάστηκαν οι αβράκωτοι την πραγματοποίηση της βασικής ιδέας, σαν μια ενθουσιώδη μαζική έφοδο στα σύνορα. Από εκεί προήλθε η επιφυλακτικότητα του Ροβεσπιέρου, ο δισταγμός της Συμβατικής και η πρακτική παραίτηση από μια δεύτερη κινητοποίηση. Το *Περ Ντισέν* που παρουσίασε στις αρχές Σεπτέμβρη το σχέδιο εκστρατείας τους, αναρωτήθηκε: Πώς να θαδίζουν και να συντηρούνται ταυτόχρονα κάμποσα εκατομμύρια άνδρες; Και απάντησε: «προπάντων με την κατάληψη όλων των πηγών εφοδιασμού της δημοκρατίας. Πρέπει να κινητοποιήσουμε όλους τους εργάτες του μεταλλου, από τον πεταλωτή μέχρι τον κοσμηματοπώλη, πρέπει να δημιουργηθούν σιδηρουργεία σε όλους τους δημόσιους χώρους, να κατασκευάζονται μέρα και νύχτα κανόνια, τουφέκια, σπαθιά και ξιφολόγχες.»

Ο Εμπέρ αναγνώρισε το πρόβλημα της οικονομικής διεύθυνσης ενός εθνικού πολέμου. Για να εξοπλίσει και να συντηρήσει το πλήθος που είχε προκύψει από μια ταυτόχρονη κινητοποίηση εφτά κλάσεων, η οικονομική διεύθυνση ήταν απόλυτα απαραίτητη. Έτσι το πολιτι-

κοοικονομικό σύστημα προσαρμόστηκε στις αναγκαιότητες της εθνικής άμυνας.

Η τελευταία ιστορική μέρα

Στα τέλη Αυγούστου δεν είχε εκπληρωθεί ακόμα κανένα από τα μεγάλα καθήκοντα της στιγμής. Το πολιτικό παρέμενε ακόμη τελείως άλυτο. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας είχε αποφύγει τις επιθέσεις των αντιπάλων της, αλλά η κυβέρνηση απείχε πολύ από το να έχει εδραιωθεί και οργανωθεί. Το κοινωνικοοικονομικό ζήτημα δεν έβρισκε καμιά ικανοποιητική λύση. Τη διατίμηση και τη ρύθμιση μέχρι τώρα την είχαν αρνηθεί τόσο η Συμβατική όσο και η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, απ' όπου πάλι εξαρτιόταν η τύχη του ασινιάτου, της οικονομικής ραχοκοκαλιάς της επανάστασης. Τις τελευταίες μέρες του Αυγούστου ξανάγινε αισθητό το αδιέξοδο στον ανεφοδιασμό, πράγμα που αύξησε το επιθετικό πνεύμα των αβράκωτων πρωταγωνιστών. Πίστευαν ότι χρειάζεται μια νέα ιστορική μέρα, προκειμένου να σφυροκοπήσουν την κυβέρνηση με τους πόθους του λαού.

Η έλλειψη τροφίμων, που προς στιγμήν είχε αντιμετωπιστεί, ξαναπαρουσιάστηκε μετά από μια περίοδο ξηρασίας που είχε σαν συνέπεια μια καθυστέρηση στο άλεσμα του σταριού από τους υδρόμυλους. Έφταναν καθημερινά στο Παρίσι μόνο γύρω στα 400 σακιά αλεύρι, ενώ η κατανάλωση απαιτούσε γύρω στα 1.500. Ο Εμπέρ τοποθέτησε αμέσως αυτή την έλλειψη στο επίκεντρο μιας εκστρατείας ενάντια στη συμπεριφορά των μεγαλεμπόρων, για την οποία ήταν σίγουρος ότι θα έβρισκε απήχηση στους αβράκωτους.

«Οι μεγαλέμποροι, διάβOLE, δεν έχουν πατρίδα», διάβαζε κανείς στο φύλλο 279 του *Περ Ντισέν*. «Όσο πίστευαν ότι η επανάσταση θα τους ήταν χρήσιμη, έπαιρναν κι αυτοί μέρος. Άπλωσαν το χέρι στους αβράκωτους για να τσακίσουν τους ευγενείς και τα παρλαμέντα. Αυτό όμως ήταν για να μουν οι ίδιοι στη θέση των αριστοκρατών. Από τότε, λοιπόν, που δεν υπάρχουν πια ενεργοί πολίτες, από τότε που και ο πιο φτωχός αβράκωτος διαθέτει τα ίδια δικαιώματα με τον πιο πλούσιο φοροεισπράκτορα, όλοι αυτοί οι χαμένοι άλλαξαν βιολί και κινούν θεούς και δαίμονες για να καταστρέψουν τη δημοκρατία. Έχουν κρύψει όλα τα τρόφιμα, όλα τα είδη ανάγκης για να μας τα ξαναπουλήσουν στην τιμή του χρυσού ή να μας φέρουν την πείνα».

Στις αρχές Σεπτέμβρη το λαϊκό κίνημα ανάπτυξε για ακόμα μια φορά όλη του τη δύναμη και την πρωτοτυπία. Από τον Ματιέ και άλλους αποκλήθηκε «εμπερτικό». Αναμφίβολα οι λαϊκές εφημερίδες, και εκείνες των Ρου και Λεκλέρκ όπως και το *Περ Ντισέν*, βοήθησαν τους αβράκωτους να ανεβάσουν την πολιτική τους συνείδηση και να αντιληφθούν με περισσότερη ακρίβεια τα κοινωνικά τους αιτήματα. Εντούτοις δεν αποτέλεσαν τη ρίζα του κινήματος. Ο Εμπέρ έγραφε κάτω από την αυξανόμενη πίεση των μαζών στους τομείς και έπιανε τον αντιλαλό τους. Κάτω από τη δική τους πίεση, η Κομμούνα τέθηκε σε κίνηση, ανέλαβε την υπόθεση από τη Λέσχη των Ιακωβίνων και τελικά ακολούθησαν η Συμβατική και η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.

Το λαϊκό κίνημα, του οποίου τις αρχικές αιτίες πρέπει να αναζητήσουμε στην επιδείνωση των υλικών όρων διαβίωσης των τεχνιτών και των εργατών του Παρισιού πολύ πριν το 1789, είχε εκδηλωθεί από την αρχή της επανάστασης. Επέτρεψε στην αστική τάξη να πετύχει τη νίκη στις επαναστατικές μάχες. Όμως παρέμενε διαφορετικό από την αστική τάξη και ιδιαίτερα το κρίσιμο καλοκαίρι του 1793. Οι αντιλήψεις του έμοιαζαν με εκείνες των φτωχότερων αγροτών που υπερασπιζόνταν με πείσμα την παραδοσιακή τους κοινότητα του χωριού απέναντι στην επέλαση μιας καπιταλιστικής γεωργίας. Ο χαρακτηριστικός αβράκωτος ήταν γεμάτος εχθρότητα απέναντι στο «ανταγωνιστικό πνεύμα» της εμπορικής και βιομηχανικής αστικής τάξης που δεν θα ησύχαζε αν πρώτα δεν καταργούσε, στο όνομα της απαραίτητης για το συμφέρον της ατομικής επιχειρηματικής ελευθερίας, τη ρύθμιση των τιμών και τη «διατίμηση», που ήταν πολύτιμες στον μικρό παραγωγό και στους εξαρτώμενους απ' αυτόν σαν προστασία για την ύπαρξή τους.

Η αντιληψη που είχαν για την ιδιοκτησία εξηγεί την αιτία της αντιπαράθεσης ανάμεσα στους αστούς και τους αβράκωτους. Σύμφωνα με τα «ανθρώπινα δικαιώματα» του 1789 καθώς και του 1793, η ιδιοκτησία ήταν ένα απεριόριστο, απόλυτο φυσικό δικαίωμα. Για τους αβράκωτους βασιζόταν μόνο σε προσωπική εργασία και τα όριά του βρίσκονταν στις ανάγκες «όλων». Στις 2 του Σεπτέμβρη 1793, όταν το μαζικό κίνημα έφτασε στο αποκορύφωμά του, ο τομέας των αβράκωτων (πρωτίτερα του Βοτανικού Κήπου) συνέταξε ένα υπόμνημα, με το οποίο παρακινούσε τη Συμβατική να μην ενοχληθεί από τις κραυγές που έπρεπε να αναμένονται για την ιερότητα και το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας, που τέλος πάντων παύει να είναι δικαίωμα όταν προκαλεί ζημιά στον διπλανό.

Ο τομέας πρότεινε συγκεκριμένα,

«να καθοριστεί ένα ανώτατο όριο περιουσίας [...] κανένας δεν επιτρέπεται να μισθώνει περισσότερη γη από όση θα προκαθορίζεται και κανένας δεν θα κατέχει πάνω από ένα εργαστήριο ή μαγαζί.»

Ένα τέτοιο κοινωνικό πρόγραμμα, γεμάτο από ανακολουθίες εξαιτίας της επιθυμίας του να διαφυλάξει την ιδιωτική ιδιοκτησία και παρ' όλα αυτά να περιορίσει τις επιζήμιες συνέπειές της, θρυσκόταν σε αγεφύρωτη αντίθεση με τις θέσεις της αστικής τάξης. Απ' αυτό θα καταστραφεί αργά ή γρήγορα η επαναστατική κυβέρνηση. Όμως προς το παρόν, το κοινό μίσος για το παλιό καθεστώς, για τα προνόμια, τη φεουδαρχική αριστοκρατία και το μέγεθος του αντεπαναστατικού κινδύνου διαμόρφωναν τη συμμαχία, που είχαν διατυπώσει και εξορκίζει οι Ιακωβίνοι ανάμεσα στους αβράκωτους και την αστική τάξη των ορεινών. Επειδή οι ορεινοί δεν μπορούσαν να νικήσουν μόνοι τους, και ήθελαν να νικήσουν, έπρεπε να συνδεθούν με το λαό.

Η κρίση ξέσπασε στις αρχές του Σεπτέμβρη. Ενώ ο Εμπέρ κατάρτιζε τους «υπναράδες» της Συμβατικής, άρχισαν τα επεισόδια στους τομείς και τις λαϊκές εταιρίες. Μέσα σ' αυτή τη δίνη έπεσε σαν κεραυνός η δυσάρεστη είδηση για την προδοτική παράδοση της Τουλόν στους Άγγλους. Στην έλλειψη του ψωμιού και τη δυσάρεσκεια για τη μακροθυμία της Εθνοσυνέλευσης προστέθηκε η πατριωτική ανησυχία για μια ακόμα επέκταση της «αριστοκρατικής συνωμοσίας». Τίποτα δεν ήταν πιο κατάλληλο για να αναζωπυρώσει την επιθυμία για εφαρμογή σκληρότερων μέτρων εκφοβισμού. Στις 2 του Σεπτέμβρη το βράδυ οι ιακωβίνοι αποφάσισαν την υποστήριξη μιας μαζικής δράσης, προκειμένου να κρατήσουν στα χέρια τους την καθοδήγηση του κινήματος.

Στις 4 του μήνα, ξέσπασε το συσσωρευμένο μίσος του λαού του Παρισιού. Από το πρωί γίνονταν συγκεντρώσεις κυρίως από εργάτες οικοδομών και οπλοπωλείων που κινήθηκαν προς την πλατεία Γκρεβ για να ζητήσουν από την Κομμούνα ψωμί. Η εργατική προέλευση αυτής της ιστορικής μέρας είναι αδιαμφισβήτητη. Προήλθε από τα πιο προλεταριοποιημένα στρώματα των αβράκωτων που βρίσκονταν στη χειρότερη θέση, αφού έπρεπε να ζήσουν μόνο από το μισθό τους σε ασινιάτα που υποτιμιόνταν συνέχεια. Μάταια προσπάθησαν οι επικεφαλής της Κομμούνας αρχικά να καθησυχάσουν κάπως τους διαδηλωτές. «Δεν χρειαζόμαστε υποσχέσεις, χρειαζόμαστε ψωμί!» τους αντικρούανε. Ο Σομέτ άλλαξε τότε πορεία:

«Και εγώ υπήρξα φτωχός και ξέρω επομένως τι θα πει φτώχεια. Αυτός εδώ είναι ο ανοιχτός πόλεμος των πλούσιων ενάντια στους

φτωχούς. Θέλουν να μας εξοντώσουν. Ε, λοιπόν, πρέπει να τους προλάβουμε. Να τους εξοντώσουμε εμείς! Στα χέρια μας βρίσκεται η δύναμη!»

Αποφασίστηκε μια μαζική διαδήλωση για την επόμενη μέρα που θα υπαγόρευε στη Συμβατική τις επιθυμίες του λαού.

Στις 5 του Σεπτέμβρη οι τομείς ενώθηκαν σε μια μεγάλη πορεία και βάδισαν προς την Εθνοσυνέλευση με τα συνθήματα: Πόλεμο στους τυράννους, πόλεμο στους αριστοκράτες, πόλεμο στους αισχροκερδείς. Η Συμβατική κατακλύστηκε ειρηνικά από το λαό. Οι αντιπρόσωποι συνεδρίασαν μπροστά στο λαό. Όπως λέει ο Καρλ Μαρξ, αναγκάστηκαν να πάρουν ένα μάθημα. Αφού ο Πας καυτηρίασε στο όνομα της Κομμούνας και των τομέων την ιδιοτέλεια των ιδιοκτητών, ο Σομέτ διάβασε ένα υπόμνημα στο οποίο διατυπωνόταν η απαίτηση για τη δημιουργία ενός επαναστατικού στρατού, που θα εξασφάλιζε την επίταξη του σταριού στην ύπαιθρο και τη μεταφορά του στο Παρίσι. Ο Μπιγιό υπερθεμάτισε προτείνοντας τη σύλληψη των υπόπτων, πράγμα που αποτελούσε ένα από τα κυριότερα αιτήματα των αβράκωτων. Χωρίς να ζητήσει τη γνώμη της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας, η Συμβατική ενέδωσε και εξέδωσε διατάγματα όχι μόνο για τις συλλήψεις ύστερα από προειδοποίηση, αλλά εκτός απ' αυτό και για μια εκκαθάριση των επιτροπών της επανάστασης, στην αρμοδιότητα των οποίων υπάγονταν. Ένα ακόμα διάταγμα ψηφίστηκε για το σχηματισμό ενός παρισινού επαναστατικού στρατού 6.000 πεζικάριων και 1.200 πυροβολητών. Τελικά η Συμβατική υιοθέτησε μια εισήγηση του Νταντόν: Κάθε πολίτης που συμμετέχει σε συνελεύσεις των τομέων έπρεπε σε περίπτωση που την είχε ανάγκη να πάρει μια αποζημίωση για απώλεια κέρδους ύψους δύο λιβρών. Από την άλλη μεριά κηρύχτηκε η λήξη της μονιμότητας των συνελεύσεων των τομέων και περιορίστηκε ο αριθμός των συνεδριάσεων σε δύο κάθε βδομάδα.

Οι αγωνιστικές μέρες στις 4 και 5 του Σεπτέμβρη τερματίστηκαν με νίκη του λαού που διαδήλωνε. Οι αβράκωτοι ανάγκασαν τις κυβερνητικές αρχές να πάρουν μέτρα που απαιτούσαν από καιρό. Ωστόσο παρέμεινε μια ανολοκλήρωτη νίκη. Η Συμβατική είχε αρκεστεί να υποσχεθεί αόριστα την εκπλήρωση της κύριας επιθυμίας, ένα γενικό ανώτατο όριο των τιμών. Ήταν νίκη του λαού, που ταυτόχρονα κατέληγε σε επιτυχία της ιακωθινικής στρατηγικής: η νομική βάση είχε διαφυλαχτεί και η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας είχε αντέξει. Είχε καταφέρει να υποχωρήσει έγκαιρα συμπράττοντας με τη Λέσχη των Ιακωβίνων και πάνω σ' ένα έδαφος που είχε διαλέξει η ίδια στις αντιπαρα-

θέσεις. Το κύρος της δεν βγήκε από αυτή τη δοκιμασία εξασθενημένο, αλλά ενισχυμένο.

2. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Μια «επαναστατική κυβέρνηση» φαινόταν τώρα πια στους ιακωβίνους και πιθανή και απαραίτητη. Όσοι από τους αρχηγούς τους έβλεπαν πιο μακριά εννοούσαν μ' αυτό την απρόσκοπτη άσκηση εξουσίας από μια Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας που όλη της η προσπάθεια θα προσανατολιζόταν – στην ανάγκη με θυσίες και με τη βία – στη νίκη σε βάρος του συνασπισμού, στην εξάλειψη της αντεπανάστασης και τη διαφύλαξη της ενότητας του επαναστατικού έθνους. Σε μια ευρύτερη βάση, από τις μάζες των αβράκωτων μέχρι την αστική τάξη που ήταν με το μέρος των ορεινών, ο συνασπισμός των ιακωβίνων με το λαό» οργάνωσε από τον Οκτώβρη μέχρι το Δεκέμβρη του 1793 χωρίς διακοπή μια κυβέρνηση που είχε το καθήκον να συνενώσει γύρω της όλες τις δυνάμεις και επομένως ή να υποχρεώσει σε πειθαρχία ή διαφορετικά να εξουδετερώσει και τις ανεξάρτητες δευτερεύουσες δυνάμεις που ήταν αντίθετες σ' αυτή τη διαδικασία συγκέντρωσης της επαναστατικής καθοδήγησης. Επειδή το λαϊκό κίνημα το φθινόπωρο του 1793, μετά τις επιτυχίες που σημείωσε το Σεπτέμβρη, θρискόταν στο αποκορύφωμα, δεν ήταν εύκολο να του επιβληθεί ένα στενότερο πλαίσιο, ώστε να μην μπορεί πια να απειλήσει την υπεροχή της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας και το σύστημα διακυβέρνησής της. Μόλις στις 4 του Δεκέμβρη οι ιακωβίνοι τερμάτισαν θετικά αυτή την εξέλιξη που είχε προπαρασκευαστεί από τις 2 του Ιούνη.

Οι καρποί της 5ης Σεπτέμβρη

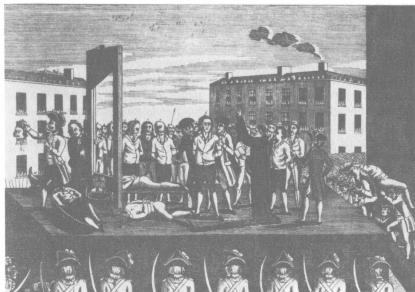
Ακόμα και μετά τις 5 του Σεπτέμβρη οι αβράκωτοι διατήρησαν την πίσσή τους, γιατί η Συμβατική και η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας βάδιζαν δειλά στο συμφωνημένο δρόμο του εκφοβισμού και της διεύθυνσης της οικονομίας. Οι ομιλητές των τομέων και των λαϊκών εταιριών απαιτούσαν να αρχίσει επιτέλους μια πλατιά εκκαθάριση των διοικήσεων, η απομάκρυνση των υπόπτων από τη δημόσια ζωή και μια

εντονότερη καταστολή των αντεπαναστατών. Η διάρκεια της κρίσης στον εφοδιασμό δικαιολογούσε το πείσμα της απαίτησής τους για ολοκληρωτική διεύθυνση της οικονομίας και τον καθορισμό γενικού ανωτάτου ορίου τιμών, όπως τους είχαν υποσχεθεί.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας ενεργούσε με περίσκεψη. Χρησιμοποίησε τη μαζική πίεση για να εκφοβίσει την ακόμη ισχυρή αντίδραση ενάντια στα έκτακτα μέτρα μέσα στη Συμβατική και αντίστροφα χρησιμοποίησε το κύρος της Συμβατικής για να περιορίσει τους αβράκωτους. Ήταν πρόθυμοι για παραχωρήσεις, αλλά ταυτόχρονα έκανε τα πάντα για να επεκτείνει το ρόλο της σαν διαιτητή. Στις 6 του Σεπτέμβρη ο Μπιγιό και ο Κολό, που είχαν υποστηρίξει τις λαϊκές απαιτήσεις, κλήθηκαν να πάρουν μέρος στην Επιτροπή· απ' έξω ήταν πιο επικίνδυνοι απ' ό,τι από μέσα, όπου έπρεπε να μοιράζονται και την ευθύνη, έτσι πίστευε ο Ροβεσπιέρος. Μετά την καθιερωμένη ανανέωση της Επιτροπής Ασφαλείας στις 13 του Σεπτέμβρη πέρασε το δικαίωμα της πρότασης προς τη Συμβατική του καταλόγου των μελών της στα χέρια της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Μια παρόμοια απόφαση πάρθηκε όσον αφορά και τις άλλες επιτροπές της Συμβατικής. Επιφορτισμένη με τον έλεγχο των μέχρι τότε ισότιμων μ' αυτή επιτροπών, η Comité de Salut Public (Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας) έγινε το επίκεντρο κάθε κυβερνητικής δραστηριότητας.

Η επαναστατική τρομοκρατία, ουσιαστικά από τις 5 του Σεπτέμβρη στην ημερήσια διάταξη, εφαρμόστηκε σταδιακά. Αναπτύχθηκε ένα κίνημα καθαρσης στις διοικήσεις (*épuration*) που το επέβλεπαν οι τομείς, ιδιαίτερα στο υπουργείο Στρατιωτικών, μετά από προτροπή του γενικού του γραμματέα Βενσέν. Οι επαναστατικές επιτροπές ανανεώθηκαν και άρχισαν να μισθοδοτούνται από το γενικό συμβούλιο της Κομμούνας. Έτσι ξέφυγαν από την επικυριαρχία των τομέων. Από τις συνελεύσεις των πολιτών και από άλλες επιτροπές αποκλείστηκαν τόσο οι μετριοπαθείς, όσο και οι αδιάφοροι και οι διστακτικοί.

Περισσότερο από την αποπομπή των αναξιόπιστων ερέθιζε τα πάθη του λαού το ξεκαθάρισμα των λογαριασμών με τους αντεπαναστάτες, αφού η κυβέρνηση δεν ήθελε να αποφασίσει να γενικεύσει αυτές τις ενέργειες. Ενώ οι επαναστατικές επιτροπές με την παρακίνηση της Κομμούνας προέβαιναν στη σύλληψη υπόπτων, κυκλοφορούσαν φήμες για επικείμενο λιντσάρισμα. Η Συμβατική ένωσε τον κίνδυνο: μια λαθεμένη κίνηση μπορούσε να προκαλέσει την ανατροπή της. Στις 17 του Σεπτέμβρη υιοθέτησε το «νόμο για τους ύποπτους» για να εξουδετερώσει τις καταχρηστικές ερμηνείες των βασικών διατάξεων.

**Η εκτέλεση των γιρονδίνων στις 31 του Οκτώβρη 1793
(Χαλκογραφία άγνωστου καλλιτέχνη)**

Όριζε την κατηγορία των υπόπτων κατά πολύ εκτεταμένο τρόπο, πράγμα που επέτρεπε να χτυπηθεί κάθε αντίπαλος της επανάστασης. Οι επαναστατικές επιτροπές επιφορτίσθηκαν από την Επιτροπή Ασφαλείας να συντάξουν καταλόγους προγραφών.

Στη διεύθυνση της οικονομίας που αποφασίστηκε καταρχήν στις 5 του Σεπτεμβρίου έπρεπε να βοηθήσουν και οι μάζες. Ένα ανώτατο όριο τιμών, που καθορίστηκε στις 11 για το σάρι και το αλεύρι, αποδείχθηκε ανεπαρκές. Στις 22 του μήνα, οι τομείς, υποστηριζόμενοι από την Κομμούνα, υπέβαλαν στη Συμβατική, μια επιστολή, που έδινε μεγάλη έμφαση στην ανυπομονησία του λαού για την απόφαση που εκκρεμούσε. Επειδή η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας συνάντησε ταυτόχρονα σφοδρή κριτική στη Συμβατική, αποφάσισε τότε με ακόμα μεγαλύτερη προθυμία να εκπληρώσει τη λαϊκή επιθυμία, και στις 29 του Σεπτεμβρίου εξέδωσε το νόμο για το γενικό ανώτατο όριο. Αυτό καθόριζε τις ανώτατες τιμές τόσο για τα προϊόντα όσο και για τους μισθούς; Τις τιμές τις υπολόγιζε από τον μέσο όρο της χρονιάς του 1790 με την προσθήκη ενός τρίτου. Όποιος το παραβίαζε περιερχόταν στον κατάλογο των υπόπτων. Το ανώτατο όριο των μισθών καθορίστηκε επίσης σύμφωνα με ό,τι είχε ισχύσει το 1790, αλλά με ένα 50% επιπλέον. Οι δυσκολίες στην εφαρμογή του μέτρου ήταν μεγάλες. Απαιτούσε επιπρόσθετη αυστηρότητα και συγκεντροποίηση.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας συμπορευόταν. Αποδείχτηκε ικανή να εξουδετερώνει τους λυσσασμένους και ταυτόχρονα να κάνει να σωπάσουν οι αντιπολιτευόμενοι φιλελεύθεροι μέσα στη Συμβατική.

Το τέλος των λυσσασμένων

Στις 19 του Σεπτεμβρίου έγραφε η ημιεπίσημη *Εφημερίδα των Ορεινών*:

«Τα λαϊκά κινήματα δικαιολογούνται τότε μόνο, όταν η τυραννία τα καθιστά αναγκαία [...] Οι παλιάνθρωποι, που έχουν καταφύγει σε άγρια και άτακτα κινήματα, είτε για να υπηρετήσουν τους εχθρούς μας, είτε για να ικανοποιήσουν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους, είναι πάντα επονειδιστοι και άξιοι περιφρόνησης.»

Η εφημερίδα συνόψιζε, έτσι, την κατεύθυνση της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας, υπέρ της εφαρμογής της πολιτικής της αντίληψης να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς με την καμιά φορά άτακτη πίεση

των μαζών, ιδίως όταν αυτές έβρισκαν εκφραστές που δεν μπορούσαν να μεταπειστούν στη συζήτηση και που, αντί να υποταχθούν, δημιούργουσαν την απαρχή μιας δύσκολα ελεγχόμενης, οργανωμένης λαϊκής αντιπολίτευσης. Τίποτα δεν θεωρούσαν οι ιακωβίνοι πιο επικίνδυνο από το να αφήσουν να ξεπεραστούν από τους αλλοτινούς τους συναγωνιστές από τα αριστερά. Έτσι, το πρώτο πλήγμα στράφηκε ενάντια στην εμπροσθοφυλακή των αβράκωτων, τους λυσσασμένους.

Ο Ζακ Ρου, που ήδη κατά τη διάρκεια του κινήματος του Αυγούστου είχε φυλακιστεί προσωρινά, για να διευκολυνθεί η υπαγωγή της συνέλευσης των πολιτών του τομέα του Γκραθιγέ στη θέληση της Κομμούνας, φυλακίστηκε ξανά στις 5 του Σεπτέμβρη με βάση μια καταγγελία, αλλά αυτή τη φορά δεν αφέθηκε ξανά ελεύθερος. Τον Βαρλέ τον έστειλε στη φυλακή η Επιτροπή Ασφαλείας, χάρη όμως στην υπεράσπιση φίλων μέσα στην Κομμούνα μόνο για δύο μήνες, επειδή κατηγούνη την αντίσταση του τομέα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ενάντια στο διάταγμα που περιόριζε τις συνελεύσεις των πολιτών σε δύο τη βδομάδα.

Ο Λεκλέρκ συνέχισε χωρίς παραχωρήσεις την εκστρατεία του ενάντια στην κυβέρνηση στο *Φίλο του Λαού* και μετά από την ιστορική μέρα, που τα αποτελέσματά της μόνο εν μέρει τον ικανοποίησαν. Μαζί με άλλους είχε προτείνει μετά την ψήφιση του Συντάγματος τη διάλυση της Συμβουλής και τη σύσταση μιας νέας Εθνοσυνέλευσης ακριβώς «την 1 του Νοέμβρη». Στη Λέσχη των Ιακωβίνων, όπου επιπλήχθηκε γι' αυτό, τον υποπτεύθηκαν και απειλήθηκε με σύλληψη. Αποκρούοντας μιαν αντιδημοκρατική ευθυγράμμιση, σταμάτησε διαμαρτυρούμενος την έκδοση της εφημερίδας του στις 21 του Σεπτέμβρη. Έμεναν οι επαναστάτριες ρεπουμπλικάνες, που είχαν κερδίσει κάποια δημοτικότητα, αλλά είχαν προκαλέσει και ζωνρές έχθρες ανάμεσα στις συντρόφισσές τους του ίδιου φύλου και αντιστέκονταν τολμηρά στα χτυπήματα, κυριολεκτικά, που δέχονταν από όλες τις πλευρές. Τελικά υπέκυψαν σε μια κοινή στάση που κράτησαν η Επιτροπή Ασφαλείας και η Κομμούνα: η εταιρία θεωρήθηκε μονόπλευρα υπεύθυνη για συγκρούσεις που συνοδεύτηκαν από βιαιοπραγίες μέσα στο δρόμο στις 28 του Οκτώβρη και στις 30 κηρύχτηκε η διάλυσή της γιατί θεωρήθηκε ταραχοποιός. Μια αμέσως μετά σαφής απαγόρευση των γυναικείων οργανώσεων για όλη τη Γαλλία φανέρωσε τις βαθύτερες προθέσεις. Το Νοέμβρη ο Αμάρ (Amar) και ο Σομέτ, ο ένας γλοιώδης κι ο άλλος σαρκαστικός, έστειλαν το «αδύνατο φύλο» πίσω στην κουζίνα και στο κρεβάτι σύμφωνα με έναν «πραγματικό» ορισμό.

Η εύκολη διάλυση των λυσσασμένων σάν πολιτικού παράγοντα

έγινε δυνατή, αφού σαν συνήγοροι της φτωχολογιάς της πόλης από καιρό δεν εκπροσωπούσαν όλο το εύρος του λαϊκού κινήματος. Είχαν αναλάβει το τόλμημα να προχωρήσουν πολύ μακριά χωρίς γερούς δεσμούς, και με υπερβολικό ζήλο, χωρίς πείρα και μερικές φορές με υπερβολή, τότε-τότε και πεισματικά δεν ξεχώριζαν καθαρά το δυνατό από το επιθυμητό, δεν έπαιρναν πάντα αρκετά υπόψη τους τη σχέση μεταξύ του κύριου και του δευτερεύοντος καθήκοντος, και διάλεξαν άσχημη χρονική στιγμή. Η ιστορική υπηρεσία που πρόσφεραν ήταν ότι αυτοί πρώτοι αναγνώρισαν τον ταξικό περιορισμό όχι μόνο του φιλελευθερισμού των γιρονδίνων, αλλά και της δημοκρατίας των ορεινών. Η τραγικότητά τους συνίσταται στο ότι διέβλεψαν νωρίτερα από τους άλλους την ιακωθινική αυταπάτη, αλλά όχι και τη δική τους απληγή προσπάθεια για το φρενάρισμα μιας αναγκαίας κοινωνικής διαδικασίας που μπορούσαν ελάχιστα να εξαφανίσουν με «ισοπεδωτικά» αντίδοτα.

Ενώ ο Βαρλέ, ο Λεκλέρκ και οι επαναστάτριες ρεπουμπλικάνες αποσύρθηκαν απογοητευμένοι από την πολιτική, ο Ζακ Ρου συνέχισε τον αγώνα από τη φυλακή της Αγίας Πελαγίας στην εφημερίδα του μέχρι το Νοέμβρη. Αφού μεταφέρθηκε στο Μπισέτρ, όπου του απαγορεύθηκε αυτή η δυνατότητα, κι αφού πέρασε από το επαναστατικό δικαστήριο διάλεξε στις 10 του Φλεβάρη 1794 τον εκούσιο θάνατο.

Το διάταγμα της 10ης Οκτώβρη

Η Δεξιά στη Συμβατική τιθασεύτηκε αμέσως μετά από μια από τις πιο σκληρές της αντιπαραθέσεις. Μια ανακοίνωση του Μπουσόν για την καθαίρεση του στρατηγού Ουσάρ (Houchard), που νικήθηκε κοντά στο Μενέν, έγινε το σύνθημα για την επίθεση της αντιπολίτευσης. Ο Τιριό εξακόντισε στις 25 του Σεπτέμβρη μια επίθεση ενάντια στη διεύθυνση της οικονομίας και την κάθαρση και κατέληξε: «Πρέπει να συγκρατήσουμε αυτό το μεγάλο ρεύμα που μας οδηγεί στη βαρβαρότητα.» Η πλειοψηφία επιδοκίμασε με χειροκροτήματα και εξέλεξε τον Μπριέ (Briez), που είχε μείνει σε αποστολή στη Βαλενσιέν, στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας. Ο Ροβεσπιέρος έριξε όλο το βάρος του κύρους του και της ευγλωττίας του στη συζήτηση:

«Σας το δηλώνω: Όποιοι ήταν στη Βαλενσιέν όταν εισέβαλε εκεί ο εχθρός, δεν είναι κατάλληλος για να γίνει μέλος της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Αυτό μπορεί να φαίνεται σκληρό, αλλά ακόμα πιο σκληρό είναι για έναν πατριώτη το ότι εδώ και δύο χρόνια

έχουν δολοφονηθεί 100.000 άνθρωποι από προδοσία και αδυναμία. Είναι η αδυναμία απέναντι στους προδότες αυτή που μας καταστρέφει.»

Η συνέλευση κάμφθηκε και από τη διαμάχη προέκυψε μια διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Στις 10 του Οκτώβρη η Συμβατική με εισήγηση του Σεν-Ζιστ κήρυξε την κυβέρνηση της Γαλλίας «επαναστατική μέχρι να γίνει ειρήνη». Τα θεμέλια για το συντονισμό των έκτακτων νόμων κάτω από την καθοδήγηση της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας είχαν μπει το Σεπτέμβρη. Οικονομικές αναγκαιότητες, ιδιαίτερα η εφαρμογή του Μεγάλου Ανώτατου Ορίου, απαιτούσαν τώρα την οριστική τους θεσμοποίηση.

Το διάταγμα της 10 του Οκτώβρη ήταν λοιπόν το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση:

«Οι νόμοι είναι επαναστατικοί», είχε δηλώσει ο Σεν-Ζιστ, «αυτοί που τους εφαρμόζουν δεν είναι [...] Η δημοκρατία θα έχει θεμελιωθεί στέρεα μόνον όταν η κυρίαρχη θέληση θα έχει καταπνίξει τη μοναρχική μειοψηφία και θα την εξουσιάζει σύμφωνα με το κατακτητικό δίκαιο [...] Πρέπει να κυβερνάμε με το μαστίγιο αυτούς που δεν μπορούν να κυβερνηθούν με το δίκαιο.»

Η αρχή της επαναστατικής αυταρχίας υπερνίκησε την αρχή της εκλογικής δημοκρατίας.

Η πίεση των λαϊκών μαζών είχε προκαλέσει με το νόμο για τους ύποπτους την εδραίωση της τρομοκρατίας σε πολιτικό επίπεδο και με το Μεγάλο Ανώτατο Όριο την εδραίωσή της σε οικονομικό επίπεδο. Σε τελευταία ανάλυση, όμως, από την κρίση του Σεπτέμβρη μοναδικός νικητής βγήκε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας. Η πρωτοκαθεδρία της είχε επιβεβαιωθεί και ενισχυθεί. Βέβαια, αυτή η εξέλιξη δεν πραγματοποιήθηκε τελικά χωρίς νέες αντιπαραθέσεις.

Η επαναστατική τρομοκρατία

Ο «εκφοβισμός», που αποφασίστηκε το Σεπτέμβρη, μπήκε σ' εφαρμογή τον Οκτώβρη και το επαναστατικό δικαστήριο χωρίστηκε σε τέσσερα τμήματα, από τα οποία εργάζονταν κάθε φορά ταυτόχρονα τα δύο. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας και η Επιτροπή Ασφαλείας πρότειναν από κοινού τον κατάλογο των δικαστών και των ενόρκων. Ο Φουκέ-Τινβίλ (Fouquier-Tinville) παρέμεινε δημόσιος κατήγορος.

Οι μεγάλες πολιτικές δίκες άρχισαν, αφού στις 3 του Οκτώβρη

παραδόθηκε στο δικαστήριο μετά από εισήγηση του Αμάρ η ηγεσία των γιρονδίνων και μετά από εισήγηση του Μπιγιό η Μαρία Αντουανέτα. Την εκτέλεση της βασίλισσας στις 16 του Οκτώβρη ο Εμπέρ τη χαρακτήρισε σαν «τη μεγαλύτερη χαρά του *Περ Ντισέν*». Όταν η ακροαματική διαδικασία ενάντια στους ευφραδείς γιρονδίνους απειλήσε να τραβήξει σε μακρός, η Συμβατική αποφάσισε ότι οι ένοργοι έπρεπε μετά από τρεις μέρες να δηλώσουν ότι έχουν ενημερωθεί αρκετά. Έτσι οι «εικοσιένα» εκτελέστηκαν στις 31 του Οκτώβρη. Μετά την εκτέλεση του δούκα της Ορλεάνης – που τώρα ονομαζόταν «Φιλίπ Εγκαλιτέ» – στις 6 του Νοέμβρη, ο *Περ Ντισέν* έδωσε στο επαναστατικό δικαστήριο τις «καλές συμβουλές» του, γιατί «στη θράση κολλάει το σίδερο». Η κυρία Ρολάν εκτελέστηκε στις 8, ο Μπαγί στις 10 και ο Μπαρνάβ στις 28 του Νοέμβρη. Ενώ το επαναστατικό δικαστήριο είχε μέχρι το Σεπτέμβρη καταδικάσει σε θάνατο το ένα τέταρτο από τους 260 κατηγορούμενους, μέσα στους τελευταίους τρεις μήνες του χρόνου καταδικάστηκαν οι 177 από τους 395. Ο αριθμός των κρατουμένων στο Παρίσι ανέβηκε από τους 1.500 στα τέλη Αυγούστου στους 4.525 στις 21 του Δεκέμβρη.

Στους νομούς, το θάρος της τρομοκρατίας εξαρτιόταν βασικά από το θάρος της ανταρσίας, αλλά και από τη διάθεση των επιτρόπων της Συμβατικής. Οι περιοχές που είχαν μείνει ανέπαφες από τον εμφύλιο πόλεμο, τουλάχιστον μέχρι το 1793 δεν την είχαν γνωρίσει καθόλου. Ακόμα και στη Νορμανδία μετά την κατάρρευση της ομοσπονδιακής ανταρσίας δεν υπήρξε καμιά θανατική καταδίκη. Στα θέατρα του πολέμου της Βανδέας στρατιωτικοί επιτροπικοί εξουσιοδοτήθηκαν να τουφεκίζουν μετά από συνοπτική διαδικασία τους στασιαστές που θα συναντούσαν με το όπλο στο χέρι με μια απλή εξακρίβωση της ταυτότητάς τους. Στη Νάντη ο Καριέ (Carrier) επέτρεψε να γίνονται εκτελέσεις χωρίς δικαστική απόφαση με μαζικούς πνιγμούς μέσα σε θάρκες στον ποταμό Λουάρ, όπου χάθηκαν το Δεκέμβρη του 1793 και το Γενάρη του 1794 δύο με τρεις χιλιάδες άνθρωποι. Στη Λυών η τρομοκρατία είχε σαν αποτέλεσμα τον ίδιο αριθμό θυμάτων με τη δίμηνη πολιορκία. Στις 12 του Οκτώβρη η Συμβατική διέταξε την καταστροφή της πόλης:

«Ο,τιδήποτε κατοικούνταν από πλούσιους θα καταστραφεί. Θα μείνουν μόνο τα σπίτια των φτωχών, οι κατοικίες των πατριωτών που δολοφονήθηκαν ή προγράφηκαν. Το σύνολο των διατηρημένων σπιτιών θα έχει από εδώ και πέρα το όνομα *Ville Affranchie* ("Απελευθερωμένη Πόλη").»

Ενώ ο Κουτόν αρκέστηκε να γκρεμίσει, περισσότερο συμβολικά, μερικά κτίσματα πατρικίων στην πλατεία Μπελκούρ, ο Κολό και ο Φουσέ (Fouché), που έφτασαν στις 7 του Νοέμβρη, οργάνωσαν την καταστολή σε γενική κλίμακα. Μια «Επαναστατική Επιτροπή» αντικατέστησε την Επιτροπή Λαϊκής Δικαιοσύνης, που θεωρήθηκε υπερβολικά άτονη, και αποφάσισε 1667 θανατικές καταδίκες. Οι τουφεκισμοί αντικατέστησαν την πολύ αργή λαιμητόμο.

Από τη φύση της πολιτικής, η τρομοκρατία φανέρωνε συχνά κάτω από την ανάγκη των περιστάσεων μια κοινωνική άποψη, αφού οι επιτροπείς της Συμβατικής μπορούσαν να βασιστούν μόνο στη μάζα των αβράκωτων και στα στελέχη των ιακωβίνων. Επιφορτισμένοι κυρίως με τη διεύθυνση της στρατολογίας, πολλοί περιορίστηκαν σε μέτρα που ήταν αναγκαία για την εθνική άμυνα και την εσωτερική ασφάλεια. Άλλοι, όμως, επέβαλαν ειδικούς φόρους στους πλούσιους, οργάνωσαν επαναστατικά στρατεύματα και φρόντισαν για την αυστηρή τήρηση του ανώτατου ορίου. Αυτό έκανε ο Φουσέ στη Νιεβρ. Στις 31 του Οκτώβρη ο Σεν-Ζιστ και ο Λεμπά επέβαλαν στους πλούσιους του Στρασβούργου μια υποχρεωτική εισφορά εννέα εκατομμυρίων, από τα οποία τα εφτά ήταν για το στρατό και δύο για τους άπορους πατριώτες.

Οι οικονομικές απόψεις της τρομοκρατίας προβλήθηκαν με την ίδια σαφήνεια. Στο Παρίσι η Κομμούνα έλεγχε τη διανομή των τροφίμων, κυρίως με το δελτίο για το ψωμί. Εξουσιοδότησε τους επιτρόπους της να καταπολεμούν την απόκρυψη των προϊόντων με έρευνες στα σπίτια και προσπάθησε να προσδώσει ισχύ στις ανώτατες τιμές με κυρώσεις. Τμήματα του παρισινού επαναστατικού στρατού που οργάνωθηκε στις αρχές του Οκτώβρη – υπήρχαν κι άλλοι σε κάποιους νομούς – παρακολουθούσαν στις περιοχές γύρω από την πρωτεύουσα τους αγρότες κατά την παράδοση του σταριού. Απεναντίας οι αρχές αρνήθηκαν να προχωρήσουν παραπέρα. Παρισίνοι αβράκωτοι μάταια έκαναν υπομνήματα στις 23 του Οκτώβρη για την εγκαθίδρυση ενός δικαστηρίου με φτωχούς πολίτες για ενόρκους για να κρίνει οικονομικά εγκλήματα. Στην επαρχία η επιβολή του ανώτατου ορίου απαιτούσε πολλαπλάσια αυστηρότητα, ωστόσο δεν εκδόθηκαν καθόλου θανατικές καταδίκες για οικονομικούς λόγους. Η πλειοψηφία των πόλεων ακολούθησε το παράδειγμα του Παρισιού και διένειμε το ψωμί με το δελτίο. Σε μερικές τα φουρνάρικα πέρασαν σε κοινοτική διαχείριση.

Η διανομή των αγαθών από τις αρχές προϋπόθετε κανονικό εφοδιασμό. Για να προωθήσει την κυκλοφορία των αγαθών και να δώσει ένα κίνητρο στους παραγωγούς, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας δημιούργησε στις 22 του Οκτώβρη μια επιτροπή εφοδιασμού. Μ' αυτό

τον τρόπο περιήλθε κάτω από τον έλεγχό της ολόκληρη η λαϊκή οικονομία. Επέτρεψε να επιβληθεί η διεύθυνση της οικονομίας και σ' εκείνους τους παραγωγούς και εμπόρους που την αποστρέφονταν. Τη στιγμή που η τρομοκρατία άρχισε να εξελίσσεται σε ένα ρυθμισμένο σύστημα μέτρων για την υπεράσπιση της επανάστασης κάτω από την όλο και πιο αυστηρή επιβλεψη της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας, βρέθηκε να προκαλείται από μια νέα μορφή του λαϊκού κινήματος.

Η «αποχριστιανοποίηση»

Οι ρίζες της ανατρέχουν στις αρχές της επανάστασης. Από το 1791, επομένως πολύ πριν τη Βανδέα, οι ανυπότακτοι είχαν πάει ξεκάθαρα με το μέρος των αριστοκρατών. Το 1792 έγινε ύποπτος και ο φιλοσυνταγματικός κλήρος σε πολλούς επαναστάτες. Με εξαίρεση μερικούς μεμονωμένους που σαν τον Ζακ Ρου πήγαν με το μέρος του λαϊκού κινήματος, η πλειοψηφία διατηρούσε μοναρχικές τάσεις, πενθούσε για τη 10 του Αυγούστου και ακόμα περισσότερο για την εκτέλεση του βασιλιά. Η ένταση αυξήθηκε το 1793. Σαν μετριοπαθείς που ήταν οι συνταγματικοί ιερείς προτιμούσαν φυσικά τους γιρονδίνους. Την αποστροφή των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων για την εκκλησιαστική κηδεμόνευση στο εξομολογητήριο, για την αγαμία και την έλλειψη πολιτικής ωφέλειας από τέτοιους αμφίβολους ρεπουμπλικάνους συνόδευσε και ένας σαφώς πολιτικός τόνος. Μια συνέχιση του πειράματος με το νέο σύνταγμα άρχισε να γίνεται για πολλούς αμφίβολη: ήδη από το Νοέμβριο του 1792 ο Καμπόν είχε προτείνει τη διακοπή της πληρωμής μισθού στους κληρικούς. Ταυτόχρονα οι ίδιοι οι άνθρωποι του διαφωτισμού, μερικοί αθεϊστές για τον εαυτό τους, με δυσκολία μπορούσαν να φανταστούν ότι το κράτος μπορεί να τα βγάλει πέρα χωρίς εκκλησία και ο λαός χωρίς θρησκευτικές τελετές.

Έτσι άρχισε να διαμορφώνεται μια επαναστατική λατρεία της οποίας η πρώτη μεγάλη εκδήλωση υπήρξε η γιορτή της ομοσπονδίας. Μέσα από πολιτικές γιορτές, αναμνηστικές και πένθιμες τελετές είχαν καλλιεργηθεί οι πρακτικές μιας εγκόσμιας θρησκείας. Ενώ στα πρώτα χρόνια ο φιλοσυνταγματικός κλήρος είχε συνδιοργανώσει τέτοιου είδους εκδηλώσεις, η γιορτή της ενότητας και του αδιαίρετου της δημοκρατίας στις 10 του Αυγούστου 1793 πραγματοποιήθηκε μέσα σε καθαρά εγκόσμια πλαίσια.

Μήνες πριν την έναρξη της «αποχριστιανοποίησης» έγιναν επείσодια με αφορμή τη λιτανεία της Αγίας Δωρεάς και το λιώσιμο των

καμπανών των εκκλησιών για τους σκοπούς της βιομηχανίας εξοπλισμού. Στις 12 του Σεπτεμβρίου 1793 ο τομέας του Γαλλικού Πανθέου ζήτησε το άνοιγμα «σχολείων της ελευθερίας», που θα έπρεπε να διδάσκουν κάθε Κυριακή την «αποστροφή προς το φανατισμό». Επομένως, η αποχριστιανοποίηση ανταποκρινόταν σε μια τάση που εκδηλώθηκε ιδιαίτερα από τότε που εμφανίστηκαν στην πολιτική ζωή οι αβράκωτοι.

Η υιοθέτηση του επαναστατικού ημερολογίου, σύμφωνα με τον Ολάρ (Aulard), το «αντιχριστιανικό μέτρο της επανάστασης», δείχνει ότι κρυβόταν σ' αυτό η διάθεση της επαναστατικής αστικής τάξης μαζι μ' εκείνη μιας εμπροσθοφυλακής των αβράκωτων. Στις 5 του Οκτώβρη η Συμβατική αποφάσισε, μετά από την ακρόαση του εισηγητή Ρομ (Romme), την καθιέρωση της ρεπουμπλικανικής χρονολόγησης - ανατρέχοντας στις 22 του Σεπτεμβρίου 1792 σαν την πρώτη μέρα της δημοκρατίας. Ο χρόνος χωρίστηκε σε δώδεκα μήνες των 30 ημερών, κι ο κάθε μήνας σε τρεις δεκάδες. Οι πέντε ή έξι μέρες που περίσσευαν ονομάστηκαν αρχικά «αβρακωτίδες». Η «Δεκάδη» εκθρόνισε την Κυριακή και οι γιορτές των δεκάδων συναγωνίζονταν τη λειτουργία και το κήρυγμα. Στις 24 του Οκτώβρη έγινε μια νέα πρόταση για το ημερολόγιο από τον Φαμπρ ντ' Εγκλαντίν (Fabre d' Eglantine): Ο ποιητής του *Βρέχει, Βρέχει, Βοσκοπούλα* επινόησε για τους μήνες ποιητικά ονόματα σύμφωνα με τα παγερμανικά πρότυπα: Βαντεμιέρ, Μπριμέρ, Φριμέρ, Νιβόζ, Πλιτιόζ, Βαντόζ, Ζερμινάλ, Φλορεάλ, Πρεριάλ, Μεσιδώρ, Θερμιδώρ και Φρδυκτιδώρ. Αυτή την αποχριστιανοποίηση της καθημερινότητας την ολοκλήρωσε ένα διάταγμα στις 5 του Νοέμβρη για το θεσμό των πολιτικών γιορτών. Ο Μαρί Ζοζέφ Σενιέ δήλωσε σαν εισηγητής:

«Ελευθεροί από προκαταλήψεις και άξιοι να εκπροσωπείτε το γαλλικό έθνος θα μπορέσετε πάνω στα συντρίμια της εκθρονισμένης δεισιδαιμονίας να θεμελιώσετε τη μοναδική παγκόσμια θρησκεία, που δεν έχει ούτε μυστικά ούτε μυστήρια, που το μοναδικό της δόγμα είναι η ισότητα, ρήτορές της είναι οι νόμοι μας, ιερείς της είναι οι υπάλληλοί μας και που λιθανίζει τη μεγάλη οικογένεια μόνο μπροστά στο θωμό της πατρίδας, της κοινής μητέρας και θεότητας.»

Μέχρι τότε, η καθολική λατρεία παρέμενε ωστόσο άθικτη στη σφαίρα της νομοθεσίας.

Η αποχριστιανοποίηση με την πιο στενή έννοια ολοκληρώθηκε με την πρωτοβουλία μερικών επιτρόπων της Συμβατικής στην επαρ-

χία. Στις 21 του Σεπτέμβρη ο πρώην ορατοριανός Φουσέ προήδρευσε στον καθεδρικό ναό του Νεθέρ στα αποκαλυπτήρια μιας προτομής του Βρούτου. Στις 26 δήλωσε στη λαϊκή εταιρία των Μουλέν ότι θέλει να αντικαταστήσει τη λατρεία της δεισιδαιμονίας και της υποκρισίας με τη λατρεία της δημοκρατίας και της φυσικής ηθικής. Στις 10 του Οκτώβρη απαγόρευσε τις θρησκευτικές τελετές έξω από το χώρο των εκκλησιών, έκανε κοσμική τη διαδικασία της ταφής και τα νεκροταφεία, στις πύλες των οποίων διέταξε να τοποθετηθεί η επιγραφή: «Ο θάνατος είναι ένας αιώνιος ύπνος». Στο Ροσφόρ ο Λεκινιό (Lequinio) μετέτρεψε την εκκλησία σε «ναό της αλήθειας». Ο Ντρουέ (Drouet) έβαλε να κατασχεθούν στο Μομπέζ τα λειτουργικά σκεύη σαν «περιττά στολίδια του φανατισμού και της άγνοιας». Άλλοι αντιπρόσωποι ενθάρρυναν τον σποραδικά ήδη εφαρμοσμένο στην πράξη γάμο των ιερέων.

Η αποχριστιανοποίηση επιβλήθηκε στη Συμβατική από έξω. Ο Σομέτ, που είχε επισκεφτεί την ιδιαίτερη πατρίδα του και είχε παρευρεθεί στη γιορτή στις 21 του Σεπτέμβρη στο Νεθέρ, συνέστησε στην Κομμούνα παρόμοια μέτρα. Στις 14 του Οκτώβρη απαγόρευσε τις λατρευτικές πράξεις στην ύπαιθρο, αλλά προχώρησε με προσοχή και ο Εμπέρ περίμενε μέχρι τα τέλη του Οκτώβρη, πριν να εκφραστεί, στο φύλλο 301 της εφημερίδας του, ενάντια στο «παπαδαριό». Η πραγματική ώθηση ήρθε από αλλού.

Στις 30 του Οκτώβρη η κοινότητα Ρις στο Κορμπέιγ ανακοίνωσε στη Συμβατική ότι αποδέχεται τον Βρούτο αντί για τον Άγιο Βλάσιο σαν προστάτη άγιο. Στις 6 του Νοέμβρη μια αντιπροσωπία από το Μενεσί στην ίδια περιοχή δήλωσε ότι παραιτείται από την καθολική λατρεία, ζήτησε την κατάργηση των ενοριών της και έπαιξε μπροστά στα έδρανα της Συμβατικής μια πρώτη αντιθρησκευτική παρωδία. Ποιος ή τι παρακίνησε τους αβράκωτους του Ρις και του Μενεσί σ' αυτό; Αντεπαναστατικές ίντριγκες ενάντια στους φιλοσυνταγματικούς ιερείς; Μια άσκηση πίεσης από τους επιτρόπους του νομού ή του εκτελεστικού συμβουλίου; Υποκινητές από τις γραμμές του επαναστατικού στρατού; Πάντως η Συμβατική κατέληξε ν' αποφασίσει εκείνη τη μέρα ότι μια κοινότητα έχει το δικαίωμα να απαρνηθεί την καθολική λατρεία.

Από τότε και μετά, τα γεγονότα άρχισαν να τρέχουν.

Το ίδιο απόγευμα στις 6 του Νοέμβρη, ο Λεονάρ Μπουρντόν (Léonard Bourdon), επιτέθηκε στους ιερείς στη Λέσχη των Ιακωβίτων. Έπειτα μια εφήμερη «Κεντρική Επιτροπή των Λαϊκών Εταιριών», μέσα στην οποία πήραν φωτιά εξτρεμιστές στα λόγια σαν τον

Ντεφιέ (Desfieux), τον Περέιρα (Pereira), και τον Προλί, συνέταξε ένα υπόμνημα για τη διαγραφή του προϋπολογισμού για τη λατρεία. Στις 6 προς 7 του Νοέμβρη τη νύχτα, οι υποκινητές του υπομνήματος, συνοδευόμενοι από τους αντιπροσώπους Κλόοτς και Μπουρντόν πήγαν στον αρχιεπίσκοπο Γκομπέλ (Gobel), και τον παρακίνησαν σε παραιτήση. Στις 7 του Νοέμβρη εμφανίστηκε ο Γκομπέλ με τους γενικούς του εφημέριους στη Συμβατική και παραιτήθηκε πανηγυρικά από το λειτούργημά του. Ο Σομέτ υπέβαλε έκθεση στην Κομμούνα γι' αυτή την «αξιομνημόνευτη σκηνή, όπου ο φανατισμός και οι ταχυδακτυλουργίες των ιερών άφησαν τον τελευταίο τους στεναγμό», και πρότεινε να ψηφιστεί μια γιορτή της ελευθερίας στην πρώτην μητροπολιτική εκκλησία Νοτρ-Νταμ που πραγματοποιήθηκε στις 10 του Νοέμβρη. Σχηματίστηκε ένα συμβολικό βουνό από τη χορωδία και μια ηθοποιός, μέχρι σήμερα είναι άγνωστο ποια ήταν, παράστησε την ελευθερία. Η Συμβατική που της είχε αρέσει η γιορτή επικύρωσε αμέσως την εισήγηση του Σομέτ να αφιερωθεί η Νοτρ-Νταμ στη λογική. Μέσα σε μερικές μέρες τα κύματα της αποχριστιανοποίησης έφτασαν στους τομείς. Στις 23 η Κομμούνα επικύρωσε τα τετελεσμένα γεγονότα και διέταξε το γενικό κλείσιμο των εκκλησιών στην πρωτεύουσα. Στις 25 αφιερώθηκαν όλες στη λογική.

Παράλληλα με την αποχριστιανοποίηση αναπτύχθηκε μια λατρεία των μαρτύρων της ελευθερίας. Ενώ η αποχριστιανοποίηση ξεκίνησε από ανθρώπους χωρίς ιδιαίτερους δεσμούς με τους αβράκωτους, η λατρεία των μαρτύρων ξεπήδησε από τη λαϊκή λατρεία για τον Μαρά. Οι αβράκωτοι τη θεωρούσαν σαν ένα είδος λαϊκής μετάληψης και ανύψωσης της επαναστατικής τους πίστης. Η μεγαλοπρέπεια της νέας λατρείας αντικατέστησε κατά κάποιον τρόπο την πατροπαράδοτη. Μέσα στον Αύγουστο πολλοί τομείς και λαϊκές εταιρίες είχαν διοργανώσει πένθιμες τελετές και λιτανείες για τον Μαρά ή είχαν αφιερώσει προτομές σ' αυτόν και στον Λεπελετιέ. Αφότου είχαν επιβληθεί το Σεπτέμβρη οι αβράκωτοι, η λατρεία των μαρτύρων γενικεύτηκε. Οι κοσμικές λιτανείες αυξήθηκαν τον Οκτώβρη. Προστέθηκε και ο Σαλιέ, και διαμορφώθηκε μια επαναστατική τριάδα.

Όταν έκλεισαν οι εκκλησίες, εμφανίστηκε σχεδόν σε όλους τους τομείς η λατρεία των μαρτύρων της ελευθερίας σαν συστατικό στοιχείο μιας λατρείας της επανάστασης που οι πατριώτες ήθελαν να οικοδομήσουν πάνω στα ερείπια του καθολικισμού. Συγχωνεύτηκε με τη λατρεία της λογικής, μιας υπερβολικά αφηρημένης θεότητας, ακόμα και αν δανειζόταν τα χαρακτηριστικά μιας τραγουδίστριας της όπερας ή μιας τραγωδού. Οι προσωπογραφίες των ηρώων της επανάστασης

αντικατέστησαν τις μορφές των αγίων. Αλλά πριν ακόμα να τελειώσει το 1793, αυτή η δημοφιλής λατρεία των μαρτύρων άρχισε να δημιουργεί σκέψεις σε κύκλους της κυβέρνησης και ακόμα περισσότερο σε ορισμένα στρώματα της αστικής τάξης που ήταν με τους ορεινούς.

Όταν στις 11 του Νοέμβρη μια αντιπροσωπία της «Κεντρικής Επιτροπής των Λαϊκών Εταιριών» ζήτησε τη διακοπή των πληρωμών στην εκκλησία, η Συμβατική δεν πήρε θέση. Όμως στις 17 του μήνα, ο Ροβεσπιέρος προειδοποίησε στην εισήγησή του για την εξωτερική κατάσταση ότι η εκστρατεία ενάντια στην εκκλησία δημιουργεί φόβους για μια επικίνδυνη αποξένωση των ουδέτερων. Στις 21 εκφράστηκε κατηγορηματικά υπέρ της ανεξιθρησκείας. Μολονότι δεν συμπαθούσε τον καθολικισμό, θεωρούσε την κατάργηση της λατρείας πολιτικό σφάλμα. Η δημοκρατία είχε ήδη υπεραρκετούς εχθρούς, και χωρίς να ξεσηκώσει εναντίον της μια μεγάλη μερίδα των μαζών, που ήταν από συνήθεια αφοσιωμένες στη θρησκεία. Χαρακτηρίζοντας ο Ροβεσπιέρος τον Ντεφιέ, τον Περέιρα και τον Προλί σαν «πράκτορες του εξωτερικού» και «ανήθικους ανθρώπους», άφησε να εννοηθεί ότι εκείνοι που γκρεμίζουν τις άγιες τράπεζες, είναι πολύ πιθανό να είναι αντεπαναστάτες μεταμφιεσμένοι σε δημαγωγούς.

Η επιστροφή του Νταντόν, που από τον Οκτώβρη περνούσε τον δεύτερο μήνα του μέλιτος στο Αρσίς, ενίσχυσε απ' αυτή την άποψη τη θέση της κυβέρνησης. Στις 26 του Νοέμβρη έκανε ένσταση στην αντιθρησκευτική μασκαράτα.

Στις 28 του μήνα ο Ροβεσπιέρος επανήλθε στους κινδύνους που μπορούσαν να προέλθουν από την εκστρατεία. Την επόμενη μέρα ο Σομέτ, που είδε τον άνεμο να γυρίζει, άφησε την Κομμούνα να επικυρώσει την ελευθερία της θρησκευτικής λατρείας. Όμως με το να μη μισθοδοτεί πια τους ιερείς του Παρισιού, χώρισε την εκκλησία από το κράτος. Στις 6 του Δεκέμβρη η Συμβατική υπενθύμισε από τη μεριά της την αρχή της ανεξιθρησκείας, όμως στις 8 περιόρισε τις συνέπειές της, όταν προσδιόρισε ότι δεν σκοπεύει να πάρει μέτρα ενάντια σε ήδη ανειλημμένα μέτρα και ιδιαίτερα ενάντια στους διορισμούς των λαϊκών εκπροσώπων σε αποστολή. Μ' άλλα λόγια, οι κλειστές εκκλησίες παρέμεναν κλειστές. Η αποχριστιανοποίηση προχώρησε παραπέρα, αλλά πιο αθόρυβα και ασύμμετρα. Την άνοιξη, πάντως, του 1794 οι ανοιχτές εκκλησίες και οι ενεργοί ιερείς ήταν ήδη η εξαίρεση.

Παρά την περιορισμένη της επιτυχία, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας είχε πάλι σε βασικές γραμμές επικρατήσει. Είχε ενσωματώσει το κίνημα που προερχόταν από τα κάτω και είχε καταφέρει να μη χάσει την υπεροχή από αυτούς που προωθούσαν την αποχριστιανοποίη-

ση. Ταυτόχρονα βελτιώθηκε η στρατιωτική κατάσταση. Αυτό συνέβαλε κατά μεγάλο βαθμό σε μια παραπέρα στήριξη της θέσης της.

Οι οργανωτές της νίκης

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας θα δυσκολευόταν πολύ να παραμείνει στη θέση της, αν δεν είχε σημειώσει σε σύντομο χρονικό διάστημα φανερές επιτυχίες εναντίον του εξωτερικού εχθρού.

Η διεξαγωγή του πολέμου ενοποιήθηκε απ' αυτήν με την υποστήριξη του υπουργού Μπουσόν. Ο Καρνό και ο Πριέρ, και οι δύο μόνιμοι αξιωματικοί, καταπιάστηκαν κυρίως με τις στρατιωτικές αρμοδιότητες, ο πρώτος με τη διεύθυνση των επιχειρήσεων και ο δεύτερος με τη διαχείριση του εξοπλισμού. Ο Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ προώθησε κατά τη διάρκεια των πολλών του αποστολών τη δημιουργία χυτηρίων, βιοτεχνιών όπλων, εργαστηρίων νίτρου και ναυπηγείων. Ο Λιντέ στην επιτροπή εφοδιασμού εξασφάλιζε τη συντήρηση των στρατιών και των μονάδων εξοπλισμού. Ο Καρνό ονομάστηκε ο «οργανωτής της νίκης», βέβαια μαζί με όλη την επιτροπή. Το ότι οι ηγετικές της μορφές – ο Ροβεσπιέρος, ο Σεν-Ζιστ και ο Κουτόν – πήραν πολύ μικρό μέρος στην κοινή προετοιμασία, είναι ένας θερμιδωριανός μύθος, επινοήμενος από επιβιώσαντες που ήθελαν να επιρρίψουν την ευθύνη για την τρομοκρατία στους προγραμμαμένους και να διεκδικήσουν για τον εαυτό τους τη δόξα ότι έσωσαν τη δημοκρατία.

Η διάθεση των υλικών αποθεμάτων οργανώθηκε το καλοκαίρι του 1793. Οι αποθήκες ήταν άδειες, ενώ η δύναμη των αντρών έφτανε ήδη τον Ιούλη τις 650.000. Ότι μέχρι τότε εισαγόταν, έπρεπε τώρα να το προμηθευτούν από την ύπαιθρο. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας κινητοποίησε τους σημαντικότερους λόγιους, και για πρώτη φορά έβαλε συστηματικά στην υπηρεσία της εθνικής άμυνας την επιστημονική έρευνα. Ο μαθηματικός Μονζ οργάνωσε μαζί με τον γερμανό μεταλλειολόγο Χάξενφρατς (Hasenfratz) τη βιοτεχνία όπλων του Παρισιού. Ο χημικός Μπερτολέ (Berthollet) ασχολήθηκε με την παραγωγή πυρίτιδας, ο Βαντερμόντ (Vandermonde) έγραψε για τις διαδικασίες παραγωγής των αγγέμαχων όπλων. Στο Παρίσι κινητοποιήθηκαν όλοι οι σιδηρουργοί και στήθηκαν σιδηρουργεία σε κήπους και πλατείες. Το 1794 η ημερήσια παραγωγή όπλων ανέβηκε στα 700 κομμάτια.

Το Δεκέμβρη άρχισε η εκστρατεία του νίτρου. Οι πολίτες κλήθηκαν να ξύσουν τα υγρά τους κελάρια. Οι κοινότητες δημιούργησαν εγκαταστάσεις για να πλύνουν το νίτρο και να του αφαιρέσουν μέσω ε-

ξάτμισης την «τυραννοκτόνα πυρίτιδα». Η συγκέντρωση του νίτρου φανέρωνε τον πατριωτικό ζήλο των αβράκωτων.

Όταν η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας μπόρεσε να στρατολογήσει 14 στρατιές, να τις ντύσει, να τις οπλίσει, να τις συντηρήσει και επιπλέον να τις οδηγήσει στη νίκη, τα κατάφερε χάρη στη λαϊκή κινητοποίηση, την επίταξη, το ανώτατο όριο, την εθνικοποίηση της παραγωγής εξοπλισμών, καθώς επίσης και χάρη στην εκκαθάριση των διοικητικών θέσεων και την επιτήρηση των στρατηγών. Μπορούσαν να επιβληθούν μέτρα και να ωριμάσουν αποτελέσματα, επειδή η επαναστατική κυβέρνηση διέθετε ένα κύρος που είχε επιβεβαιωθεί από την τρομοκρατία.

Μια νέα γενιά στρατιωτικών στελεχών επιλέχθηκε ανάμεσα από τα πιο διαφορετικά στοιχεία της παλιάς Τρίτης Τάξης και από τους φτωχούς ευγενείς. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας αρνήθηκε να ενδώσει στη συχνά διατυπωμένη αξίωση να αποκλειστούν στο σύνολό τους οι πρώην ευγενείς από το στρατό και τη διοίκηση. Η επαναστατική πειθαρχία ίσχυε με την ίδια αυστηρότητα για τους στρατηγούς, τους αξιωματικούς και τους απλούς στρατιώτες.

Ο Ουσάρ, νικητής στο Χοντσοότ, κατέλαβε την πόλη Μενέν, αλλά ξαφνικά διέταξε, αντίθετα προς τις εντολές της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας, μια οπισθοχώρηση που μετατράπηκε σε διάλυση. Καθαιρέθηκε, οδηγήθηκε στο επαναστατικό δικαστήριο, καταδικάστηκε σε θάνατο και καρατομήθηκε στις 15 του Νοέμβρη. Δεν πρέπει όμως να νομίσει κανείς ότι ακολουθήθηκε τυφλά η ίδια ακριβώς στάση απέναντι στους στρατηγούς. Όταν ναυάγησε η επίθεση του Ος (Hoché), κατά του Κάιζερσλαουτερν, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας τον αποκατέστησε. Τα στρατεύματα ξανακέρδισαν την εμπιστοσύνη της, όταν οι λαϊκοί εκπρόσωποι σε αποστολή έκαναν έκκληση στα πατριωτικά τους αισθήματα.

Το φθινόπωρο παρουσιάστηκε στα μέτωπα μια στροφή προς το καλύτερο. Το τέλος της ομοσπονδιακής ανταρσίας ήρθε μετά την πτώση της Λυών. Η συντριβή της αντίστασης απαιτήσε μεγάλες δαπάνες σε θάρος της στρατιάς των Άλπεων, και μόνο μετά απ' αυτό μπόρεσε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να ενισχύσει την πολιορκία της Τουλόν. Στις 15 του Δεκέμβρη ο Ντιγκομιέ (Dugommier), υποστηριζόμενος ενεργά από τις πυροβολαρχίες του κορσικανού λοχαγού του πυροβολικού Βοναπάρτε (Bonaparte), άρχισε την έφοδο και κατέλαβε την πόλη και το λιμάνι μετά από μάχη τεσσάρων ημερών.

Και η καταστολή της εξέγερσης της Βανδέας οφειλόταν σε μέτρα που πήρε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας. Οι δυνάμεις της φρουράς

του Μάιντς, που είχαν συνθηκολογήσει υπό τον όρο να μην πολεμήσουν για ένα χρόνο ενάντια στο συνασπισμό, κατάφεραν στην «καθολική και βασιλική στρατιά» ένα αποφασιστικό πλήγμα. Όλες οι διαθέσιμες δυνάμεις της δημοκρατίας συνενώθηκαν σε μια δυτική στρατιά. Προχώρησε σε δύο δυνατά στρατιωτικά τμήματα και ενώθηκε στο Σολέ, όπου στις 17 του Οκτώβρη νίκησε τους Βανδεανούς. Ο Λαροσζακλέν και ο Στοφλέ, μετά το πέρασμα του Λουάρ, είχαν στο μεταξύ προχωρήσει μέχρι το Γκρανβίλ και ήθελαν να καταλάβουν το λιμάνι, για να αποκαταστήσουν επαφή με την Αγγλία, αλλά στις 13 και 14 του Νοέμβρη απέτυχαν μπροστά στην πόλη. Συνωθούμενοι προς το Νότο, αποκρούστηκαν μπροστά στο Ανζέρ στις 3 και 4 του Δεκέμβρη. Τελικά ηττήθηκαν και διαλύθηκαν σε μια φοβερή οδομαχία στο Λεμάν στις 13 και 14 του Δεκέμβρη από τον Μαρσό και τον Κλεμπέρ. Τα υπολείμματα του στρατού τους αποδεκατίστηκαν στην εκβολή του Λίγηρα κοντά στο Σαθενέ στις 23 του μήνα. Από εδώ και πέρα η Βανδέα δεν αποτελούσε πια άμεσο στρατιωτικό κίνδυνο, αν και ο αγροτικός ανταρτοπόλεμος των «σουάνων» της δημοκρατίας θα δημιουργούσε για πολλά χρόνια ακόμα μεγάλους μελάδες.

Τελικά τα μέτρα της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας σταμάτησαν την εισβολή. Από τον Αύγουστο οι Άγγλοι και οι Ολλανδοί αποκλείσαν τη Δουνκέρκη και οι φιλοβασιλικοί περικύκλωσαν μετά την κατάκτηση του Λεκενουά στα τέλη Σεπτέμβρη το Μομπέζ. Στο Σάαρ οι Πρώσοι συμπεριφέρθηκαν πραγματικά παθητικά, απορροφημένοι από τη ληστρική τους επιδρομή στην Πολωνία. Στον Άνω Ρήνο οι Αυστριακοί κατέλαβαν στις 13 του Οκτώβρη αντίθετα τις «Γραμμές του Βάισενμπουργκ» και εμφανίστηκαν στην Αλσατία.

Το λύσιμο της πολιορκίας της Δουνκέρκης ήταν αποτέλεσμα της κάπως συγκεχυμένης επιτυχίας στην τριήμερη μάχη του Χόντσοοτ. Η πολιορκία του Μομπέζ λύθηκε μετά από μια νίκη κοντά στο Βατινί στις 16 του Οκτώβρη που επιτεύχθηκε από τον Ζουρντάν (Jourdan) και τον Καρνό. Ο λαϊκός εκπρόσωπος σε αποστολή είχε οδηγήσει στο πλευρό των στρατηγών τις φάλαγγες στην έφοδο, ενώ αντίθετα ο φρούραρχος του Μομπέζ, που δεν κουνήθηκε καθόλου από τη θέση του κατά τη διάρκεια της μάχης, καρατομήθηκε.

Ο αγώνας για την απελευθέρωση του Λαντό διήρκεσε περισσότερο. Ο Σεν-Ζιστ στάλθηκε σε αποστολή στην Αλσατία, ο Μποντό (Baudot), με τον Λακόστ στη Λωραίνη. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας αναδιάρθρωσε τα στρατεύματα και ενίσχυσε τη στρατιά του Ρήνου. Ο Ος με το στρατό του Μοζέλα απέτυχε στην επίθεση ενάντια στο δούκα του Μπράουνσβαϊγκ. Επικεφαλής και των δύο στρατιών, ανέ-

λαβε ξανά την επίθεση, διείσδυσε στις γραμμές του Βάισενμπουργκ, απελευθέρωσε στις 29 του Δεκέμβρη το Λαντό και κατέλαβε το Σπεγέ. Μετά απ' αυτό, οι Πρώσοι αποσύρθηκαν στο Μάιντς και οι Αυστριακοί πίσω από το Ρήνο σε χειμερινά καταλύματα.

Η απώθηση της εισβολής είχε αρχίσει. Οι Ισπανοί πιέστηκαν πίσω από τη Μπιντασόα και το Τεξ. Τη Σαβοΐα την είχε ξανακυριεύσει ο Κελερμάν ήδη από τον Οκτώβρη. Η γενική κινητοποίηση άρχισε να γίνεται αισθητή. Οι νεοσύλλεκτοι της λαϊκής κινητοποίησης κατατάχθηκαν, η πολεμική παραγωγή προωθείτο ολόπλευρα. Η πολιτική της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας είχε αποδειχθεί αποτελεσματική για την εθνική άμυνα.

Το διάταγμα της 14ης Φριμέρ

Στις αρχές του Δεκέμβρη έμοιαζε να καταλαγιάζει και η ανησυχία μέσα στο λαό. Η κυβερνητική επίθεση ενάντια στην αποχριστιανοποίηση είχε ψαλιδίσει λίγο τα φτερά των πρωταγωνιστών των παρισινών τομέων, που ξαφνιάστηκαν απ' αυτή, και των λαϊκών εταιριών. Η γραμμή που ακολούθησε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να μη σθήσει, αλλά να διοχετεύσει την ορμή των μαζών, άρχισε να αποδίδει. Ταυτόχρονα προέκυψε η ανάγκη να επιβληθούν τα κυβερνητικά μέτρα με πιο ενιαίο τρόπο στην επαρχία. Στον διαφορετικό χειρισμό της επαναστατικής τρομοκρατίας από τους επιτρόπους της Συμβατικής, τους τοπικούς ιακωθίνους και τους αβράκωτους εκδηλωνόταν η πάλη για την καθοριστική επίδραση ανάλογα με την τάση του καθενός. Οπωσδήποτε όλες οι ενέργειές τους υπηρετούσαν το έθνος, αλλά γινόταν αισθητή η απουσία πειθαρχίας και συντονισμού. Ο δυισμός των αρχών, άλλοι εκλεγμένοι, και άλλοι επαναστατικής προέλευσης, οδηγούσε συχνά σε επικαλύψεις. Οι αρμοδιότητες έπρεπε να οριοθετηθούν και να υπαχθούν στην κεντρική εξουσία με σαφή τρόπο, οι επαναστατικές μάζες έπρεπε να καθοδηγηθούν προς τους στόχους που καθόριζε η επαναστατική κυβέρνηση.

Κι αυτό ακόμη περισσότερο, αφού η οικονομική κατάσταση το απαιτούσε πιεστικά. Η υιοθέτηση του γενικού ανώτατου ορίου συνεπαγόταν πολλαπλές ανισότητες. Έτσι υπήρχαν ορισμένα σημεία που έπρεπε να καθοριστούν, για τα οποία δεν ανέφερε τίποτε το διάταγμα της 29 του Σεπτέμβρη, όπως τα έξοδα μεταφοράς ή τα περιθώρια κέρδους για τους χονδρεμπόρους και τους λιανεμπόρους. Σε μερικές περιοχές κυριαρχούσε έλλειψη τροφίμων, ενώ άλλες κατακλύζονταν

από αποθέματα που δεν μπορούσαν να πουληθούν. Γι' αυτό δεν σταμάτησαν οι βαιοπραγίες στην επαρχία. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας θεώρησε γι' αυτό απαραίτητο να ενισχύσει τη συγκεντροποίηση, αφού έπρεπε να αναδιοργανωθεί η διεύθυνση της οικονομίας, να εναιοποιηθεί το ανώτατο όριο, να εθνικοποιηθεί το εξωτερικό εμπόριο και να επιτευχθεί μια εξομοίωση του επιπέδου στους νομούς. Η οικονομική αναγκαιότητα καθώς και οι πολιτικές επιταγές έκαναν την Επιτροπή να απλώσει το απεριόριστο κύρος της σε όλο το έθνος.

Το «διάταγμα για την επαναστατική κυβέρνηση» στις 14 του Φριμέρ (4 του Δεκέμβρη 1793) ανταποκρινόταν σ' αυτόν το σκοπό. Καθόριζε το, ας πούμε, προσωρινό σύνταγμα μιας καθολικά συγκεντροποιημένης δημοκρατίας για το διάστημα του πολέμου.

Η Εθνική Συνέλευση είναι ο μοναδικός κεντρικός μοχλός της κυβέρνησης (άρθρο 1). Όλα τα εκλεγμένα σώματα και οι αρχές είναι ωστόσο, σύμφωνα με το διάταγμα της 10 Οκτώβρη, κάτω από την άμεση εποπτεία της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Για οτιδήποτε έχει σχέση με τα άτομα και την αστυνομία, η εποπτεία αυτή ανήκει, σύμφωνα με το διάταγμα της 17 του Σεπτεμβρη, στην Επιτροπή Ασφαλείας (άρθρο 2).

Ο μέχρι τότε αυτόνομος πληρεξούσιος της Κομμούνας του Παρισιού, ο Σομέτ, μετατρέπεται σε «εθνικό πράκτορα», απλό αντιπρόσωπο του επαναστατικού κράτους, υποκείμενο στον έλεγχο και των δύο κυβερνητικών επιτροπών. Η περιφέρεια, που διευθύνεται από έναν εθνικό πράκτορα, διορισμένο και όχι εκλεγμένο, αποτελεί την «κλασική» διοικητική περιφέρεια και επικοινωνεί με την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας χωρίς κάποια ενδιάμεση βαθμίδα. Ο νομός παίζει από εδώ και πέρα δεύτερο ρόλο. Μόνο η κυβέρνηση μπορεί να αποστέλλει στο μέλλον επιτρόπους. Απαγορεύεται στις ενώσεις, τις αρχές και τις λαϊκές εταιρίες να επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω πληρεξουσίων και να συγκροτούν κεντρικές επιτροπές ή συνελεύσεις. Από τις τοπικές επαναστατικές στρατιές παραμένει μόνο η παρισινή. Η «επαναστατική φορολογία» απαγορεύεται. Όμως, πάνω απ' όλα δεν γίνονται πια άλλες εκλογές, όσο διαρκεί ο πόλεμος. Αναπόφευκτα, σε περίπτωση αλλαγών σε όλα τα επίπεδα, διορισμένοι από τα πάνω αντικαθιστούν τους εκλεγμένους από τα κάτω.

Η λογική των γεγονότων οδήγησε τη δημοκρατία σε μια ενιαία καθοδηγούμενη διοίκηση και στη μέγιστη ενίσχυση της κυβερνητικής εξουσίας σαν αναγκαίας προϋπόθεσης της νίκης που επιδίωκαν πεισματικά. Πώς, όμως, μπορούσε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να διατηρήσει την εμπιστοσύνη των λαϊκών μαζών; Πού θα έπρεπε από εδώ και πέρα να βρει πεδίο δράσης η δυναμική τους;

Την ίδια εποχή περίπου, η επαναστατική δικτατορία αμφισβητήθηκε από την αντίθετη πλευρά. Η Γαλλία στα τέλη του 1793 είχε ξεπεράσει τις μεγαλύτερες δυσκολίες. Δεν μπορούσε τώρα να μετριάσει η μορφή της ιακωβινικής εξουσίας; Όλοι όσοι προσδοκούσαν σύντομα μια ειρηνική ζωή και επιθυμούσαν την επιστροφή σε μια οικονομία χωρίς ρυθμίσεις, θα έβλεπαν με καλό μάτι αν η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας χαλάρωνε την τρομοκρατία. Μπορούσε, όμως, να εισακούσει με ήσυχη συνείδηση τις εκκλήσεις για «επιείκεια» που γίνονταν επιτακτικότερες;

Επειδή η διεθνής αντεπανάσταση δεν αφοπλίστηκε, ο πόλεμος, επομένως, εξακολουθούσε και θρискόταν προ των πυλών. Ταυτόχρονα ήταν αναγκαία μια αποφασιστική ανοιξιάτικη εκστρατεία. Έτσι δεν μπορούσαν να αποφευχθούν οι αναγκαιότητες που πήγάζαν απ' όλα αυτά. Έχοντας τα ηνία πια στα χέρια της, η επαναστατική κυβέρνηση έπρεπε να αντιμετωπίσει αταλάντευτη μια ταυτόχρονη αντιπολίτευση από τα αριστερά και από τα δεξιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

1. ΑΓΩΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

Πολιορκημένη από δύο μεριές και παγιδευμένη, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας δε σκόπευε να ενδώσει ούτε στους «citra» ούτε στους «ultra». Προσπαθούσε να ακολουθήσει τη μέση οδό. Ο συνδυασμός των αντιπολιτευτικών επιθέσεων στη Συμβατική και της δυσαρέσκειας στο λαό την ανάγκασαν, ωστόσο, το μήνα Βεντόζ να παραμερίσει τις επιφυλάξεις της.

Ο Νταντόν είχε υποστηρίξει τον Ροθεσπιέρο ενάντια στους οπαδούς της αποχριστιανοποίησης, όχι χωρίς υπολογισμό. Έπρεπε να γλιτώσει από τη δύσκολη κατάσταση κάποιους φίλους που είχαν αποκαλυφθεί, εξακολουθούσε όμως να κάνει συνδυασμούς σ' αυτή την κατεύθυνση για να διαλύσει την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, προκειμένου να ναυαγήσει το δημοφιλές πρόγραμμα που βρήκε υποστηρικτές στο πρόσωπο του Εμπέρ και των φίλων του Κορδελιέρων, που ήταν η ακραία τρομοκρατία, η εντατικοποιημένη επιβολή του ανώτατου ορίου και ο πόλεμος με κάθε μέσο και σε όλα τα επίπεδα. Ο αγώνας μεταξύ των ομάδων άναψε και η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας τις αγνόησε, με βαρύτατες συνέπειες τόσο για το σύστημα της επαναστατικής κυβέρνησης, όσο και για το λαϊκό κίνημα και τελικά για την ίδια την επανάσταση.

Η «συνωμοσία του εξωτερικού»

Δύο υποθέσεις, συνδεδεμένες μεταξύ τους τόσο ως προς τους πρωταγωνιστές τους όσο και ως προς τις συνέπειές τους, κατέστρεψαν την ενότητα του κόμματος των ορεινών.

Ο Φαμπρ ντ' Εγκλαντίν, ένας φίλος του Νταντόν, κατήγγειλε στις 12 του Οκτώβρη τη «συνωμοσία του εξωτερικού». Κατηγόρησε τους αριστερούς Προλί, Ντεφιέ, Περέιρα και Ντιμπουισόν (Dubuisson),

για συμμετοχή σε μια συνωμοσία εξυφασμένη από ξένους που σκόπευε να καταστρέψει τη δημοκρατία με την «αμετρία».

Τώρα κινούνταν ανάμεσα στους επαναστάτες πολυάριθμοι ξένοι συμπαθούντες. Η Γαλλία τους πρόσφερε φιλοξενία, και μερικοί, όπως ο Ανάχαρσις Κλόοτς και ο Τόμας Πέιν, λάμβαναν μέρος και στη Συμβατική. Άλλοι, σαν τον Περέιρα, διακρίθηκαν στους Κορδελιέρους και σε λαϊκές εταιρίες μέσα από την πρωτοβουλία τους και την ευφράδειά τους. Αυτός ο πολιτικός ρόλος των αλλοδαπών ανησυχούσε την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, ακόμη περισσότερο επειδή μερικές φορές καλλιεργούσαν σχέσεις με εμπόρους, που το ενδιαφέρον τους γι' αυτούς μπορούσε να είναι αμφίβολο. Ο Ουόλτερ Μπόιντ (Walter Boyd), προστατευόμενος του Σαμπό, ήταν εκτός των άλλων τραπεζικός εκπρόσωπος του υπουργείου Εξωτερικών της Αγγλίας. Ο τραπεζίτης Περεγκό (Pettegaux), από το Νεφσατέλ, υποτελής του βασιλιά των Πρώσων. Ο Προλί, από μια οικογένεια τραπεζιτών από τις Βρυξέλλες και επομένως από τους τόπους των Αψβούργων, συνδέθηκε φιλικά με τον ιακωθίνο αγκιτάτορα Ντεφιέ και πολλούς αντιπροσώπους. Οι αδελφοί Φράι (Frey), ριψοκίνδυνοι και οικονομικά ισχυροί από την αυστριακή περιοχή της Μοραβίας, πάντρεψαν την πολύφερνη αδερφή τους με τον πρώην καπουτσίνο Σαμπό. Οι συναλλαγές του κατεστραμμένου Ισπανού Γκουσμάν («Δον Τοσκίνος») διακρίνονταν, με τον πιο επιεική χαρακτηρισμό, από αδιαφάνεια. Επιπλέον αποδείχτηκε ότι ακριβώς τέτοιου είδους αλλοδαποί, που απασχολούνταν σαν προμηθευτές του στρατού και κερδοσκοπούσαν με την υποτίμηση του ασινιάτου, συνδέονταν με κάθε είδους νήματα με ορισμένους ορεινούς και επιδίωκαν εξαιρετικά ριζοσπαστικά πολιτικά μέτρα, όπως άμεση προσάρτηση και αποχριστιανοποίηση.

Και το σκάνδαλο για την Εταιρία των Ινδιών ξέσπασε μέσα σ' αυτό το πλαίσιο. Ένα διάταγμα στις 24 του Αυγούστου είχε απαγορεύσει τις ανώνυμες εταιρίες. Κατά συνέπεια σφραγίστηκαν τα ταμεία και τα έγγραφα της προνομιούχας εμπορικής εταιρίας. Στις 8 του Οκτώβρη, ο Ντελονέ (Delaunay), πρότεινε ένα διάταγμα που ρύθμιζε την εκκαθάριση κατά τρόπο διακριτικό. Ο Φαμπρ έκανε μια προσθήκη, σύμφωνα με την οποία την εκκαθάριση έπρεπε να κάνει το κράτος. Στο επίσημο κείμενο του νόμου, αντίθετα, εμφανίστηκε το κείμενο του Ντελονέ, σύμφωνα με το οποίο η εκκαθάριση της εταιρίας ανήκε στην ίδια την εταιρία. Πρέπει να είχε εξαγοράσει τον Φαμπρ, τον Ντελονέ και τους συνενόχους τους με μισό εκατομμύριο για την πλαστογραφία του εγγράφου. Η υπόθεση μαθεύτηκε στην Επιτροπή Ασφαλείας στις 14 του Νοέμβρη. Αφού δέχθηκε επίθεση στη Λέσχη των Ιακωθίνων εξαιτίας

των σχέσεών του με τους Φράι, ο Σαμπό πρόλαβε να εγκαταλείψει τους συνενόχους του. Ο Μπαζίρ επικύρωσε την κατάδοσή του.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας πίστευε ότι υπήρχε πράγματι μια «συνωμοσία του εξωτερικού», ακόμη περισσότερο που στις ενέργειες των κερδοσκόπων της επανάστασης αναμείχθηκε και μια μεγαλοφυής ίντριγκα του βασιλόφρονα αρχικατάσκοπου βαρόνου Μπατς (Batz). Η καταγγελία του Σαμπό φαινόταν να ενισχύει την καταγγελία του Φαμπρ. Με μεγαλύτερη ευαισθησία απ' ό,τι απέναντι στα φαινόμενα διαφθοράς αντέδρασε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας στην εθνική πλευρά της περίπτωσης, αφού τελικά ο Μπαζίρ και ο Σαμπό είχαν επιπλέον στις 11 του Νοέμβρη καταφερθεί ενάντια στην τρομοκρατία και είχαν κατηγορήσει την Επιτροπή ότι ασκεί τυραννικό ρόλο ακόμα και στη Συμβατική. Η Συμβατική είχε μόλις αποφασίσει να παραδώσει αντιπροσώπους στο επαναστατικό δικαστήριο, αφού πρώτα ανακρίνονταν από την ίδια, και η συζήτηση αποκάλυψε μια σύμπραξη αυτών που έκαναν τις δουλειές με την ομάδα των «Επιεικών» (*indulgents*). Το ίδιο και του Σαμπό με τον Τιριό, από τους οποίους ο πρώτος ήταν ύποπτος για κερδοσκοπία και ο άλλος για μετριοπάθεια, ενώ και οι δύο ήταν οπαδοί της αποχριστιανοποίησης. Η απόφαση ανακλήθηκε στις 13 του μήνα. Και οι δύο επιτροπές, τρομαγμένες από την καταγγελία του Φαμπρ, που στην πραγματικότητα χρησίμευε μόνο για τη δική του κάλυψη, έβλεπαν ωστόσο από εκεί και πέρα το «χρυσάφι του Πιτ» πίσω από κάθε διαδικασία διάσπασης στο κόμμα των ορεινών. Στην περίπτωση της κατάδοσης του Σαμπό συνελήφθησαν και οι καταγγέλλοντες και οι καταγγελλόμενοι: ο Σαμπό, ο Μπαζίρ, ο Ντελονέ και ο Ζιλιέν. Ο Ροθεσπιέρος επιτέθηκε στις 17 του Νοέμβρη ταυτόχρονα στην «αιματηρή μετριοπάθεια και τις συστηματικές οξύνσεις των ψευτοπατριωτών, των πληρωμένων μυστικών πρακτόρων των ξένων αυλών», οι οποίοι «οδηγούν με βία το άρμα της επανάστασης σε ολέθριους δρόμους και προσπαθούν να το συντρίψουν στο τέλος του δρόμου». Στις 21 κατάφερε να αποκλειστούν ο Προλί, ο Ντεφιέ, ο Ντιμπουισόν και ο Περέιρα από τη Λέσχη των Ιακωβίνων.

Η συνωμοσία του εξωτερικού και το σκάνδαλο της Εταιρίας των Ινδιών οδήγησαν, λόγω της σπουδαιότητας των προσωπικοτήτων που ξεσκεπάστηκαν, της έκτασης της δωροδοκίας που αποκαλύφθηκε και της αποκάλυψης διασυνδέσεων ανάμεσα σε κερδοσκόπους και πράκτορες του εχθρού, σε μια αναταραχή των αισθημάτων. Μ' αυτόν τον τρόπο απόκτησε πολιτική βαρύτητα. Η διαρκώς ογκούμενη υποψία οδήγησε από εκείνη τη στιγμή στις πρώτες εθνικιστικές εκρήξεις, δηλητηρίασε τις συζητήσεις πάνω στα κρίσιμα ζητήματα, διχασε τους ορεινούς και κατέληξε σε ανοιχτό αγώνα μεταξύ των ομάδων.

Η επίθεση των citra

Ο Νταντόν είχε εγκαταλείψει το Παρίσι τον Οκτώβρη για να ξεκουραστεί στο Αρσίς. Του φαινόταν ότι προσφερόταν μια παύση αναμονής μετά την εξέλιξη των πραγμάτων το Σεπτέμβρη. Όταν όμως ο Κουρτουά (Courtois), κατάλαβε το σήμα κινδύνου ότι το σκάνδαλο, στο οποίο είχαν μπλεχτεί οι φίλοι του Μπαζίρ και Φαμπρ, μπορούσε να πλήξει και τον ίδιο, επέστρεψε εσπευσμένα στην πρωτεύουσα στις 20 του Νοέμβρη. Η αντιπολίτευση των μετριοπαθών που αλληλοψάχνονταν, συσπειρώθηκε γύρω του. Ο ελιγμός στην αρχή διευκολύνθηκε εξαιτίας της επιθυμίας της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας να συγκρατήσει την αποχριστιανοποίηση. Όσο βασιζόταν στον Νταντόν ενάντια στους *ultra*, δεν πρόσεχε ότι οι επεικείς επιδίωκαν να υπονομεύσουν την επαναστατική οργάνωση της κυβέρνησης και ναβάλουν τέλος στην τρομοκρατία.

Η επίθεσή τους στρεφόταν ενάντια σε όλες τις θέσεις, όπου είχαν εγκαθιδρυθεί, αλλά και αποτελεσμαθεί, επαναστατικές εμπροσθοφυλάκες. Στις 22 του Νοέμβρη ο Νταντόν εξεγέρθηκε ενάντια στον «θηρσκευτικό διωγμό» και ζήτησε «να γίνει οικονομία σε ανθρώπινο αίμα». Στις 26 απαίτησε από τις επιτροπές μια έκθεση «για το τι θεωρείται συνωμοσία του εξωτερικού». Την 1 του Δεκέμβρη προχώρησε παραπέρα. Ο Καμπόν είχε επιτέλους ζητήσει την υποχρεωτική ανταλλαγή των σκληρών νομισμάτων με ασινιάτα, που την ήθελαν οι αβράκωτοι. Ο Νταντόν μίλησε ενάντια στην πρόταση και δήλωσε ότι ο ρόλος της «λόγχης» είχε πάψει να ισχύει:

«Ας θυμηθούμε ότι ανατρέπει κανείς με τη λόγχη, αλλά οικοδομεί και εδραιώνει με την πυξίδα της λογικής και με το ταλέντο το κοινωνικό οικοδόμημα.»

Σε μια αντεπίθεση που του έγινε στις 13 του μήνα στη Λέσχη των Ιακωβίνων, διαβεβαίωσε, αμυνόμενος, ότι με κανέναν τρόπο δεν σκοπεύει να «διακόψει το επαναστατικό νεύρο» και ο Ροβεσπιέρος τον υποστήριξε από ανησυχία για τη συνοχή του κόμματος των ορεινών.

Μεγαλύτερο εύρος έδωσε στην νταντονική παρέμβαση η καμπάνια του *Παλιού Κορδελιέρου*. Ο Ντεμουλέν λάνσαρε αυτή την εφημερίδα στις 5 του Δεκέμβρη· σύμφωνα με τα λεγόμενά της, όλες οι επαναστατικές προφυλακές ήταν πράκτορες του Πιτ (Pitt). Στο δεύτερο φύλλο στις 10 του Δεκέμβρη τους επιτέθηκε ο Κλόοτς, που ήταν υπεύθυνος για την αποχριστιανοποίηση και τον ακολούθησε ο Σομέτ: «Ο Ανάχαρσις και ο Αναξαγόρας πιστεύουν ότι στρέφουν προς τα μπρος

τον τροχό της λογικής, ενώ πρόκειται για τον τροχό της αντεπανάστασης». Στις 15 δημοσιεύτηκε το αποφασιστικό τρίτο φύλλο σε γιγαντιαία έκδοση, που έθετε σε αμφισβήτηση ολόκληρο το σύστημα της τρομοκρατίας και της επαναστατικής κυβέρνησης. Με ισχυρές αναφορές στον Τάκιτο για τα εγκλήματα των πρώτων καισάρων, ο Ντεμουλέν επέκρινε την πρακτική της καταστολής:

«Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας πίστεψε ότι, για να εγκαθιδρύσει τη δημοκρατία, χρειάζεται να εφαρμόσει προσωρινά τη δικαιοδοσία των δεσποτών.»

Αυτό το φύλλο γνώρισε ανέλπιστη επιτυχία. Χάρισε στους Επεικείς οπαδούς απ' όλες τις μεριές, που για τον ένα ή τον άλλο λόγο ανησυχούσαν από την επαναστατική τρομοκρατία. Ενθαρρυνμένη από τη σιωπηλή ανοχή που της είχε δείξει μέχρι τότε ο Ροθεσπιέρος, η δεξιά ομάδα έγινε ακόμα πιο τολμηρή. Στις 17 του Δεκέμβρη ο Φαμπρ, που είχε πετύχει να εξαπατήσει καταρχήν την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, κατηγόρησε στη Συμβατική δύο από τους πιο επιφανείς αρχηγούς των αβράκωτων: τον Βενσέν, γενικό γραμματέα στο υπουργείο Στρατιωτικών, με τον οποίο έπρεπε συγχρόνως να χτυπηθεί και ο ίδιος ο υπουργός Μπουσόν, και τον θεατρικό συγγραφέα Ρονσέν, διοικητή του παρισινού επαναστατικού στρατού. Αποφασίστηκε η σύλληψη και των δύο. Ήταν αναγκαίο να στραφεί η τρομοκρατία ενάντια στους δημιουργούς της;

Στις 20 του Δεκέμβρη η Συμβατική, σε απάντηση ενός υπομνήματος από τη Λυών («που επιθυμεί την κυριαρχία της αγάπης από εκείνη της τρομοκρατίας»), και μιας μεγάλης γυναικείας αντιπροσωπίας, ψήφισε τη θέσπιση μιας νομικής επιτροπής για την αναψηλάφηση των συλλήψεων και την απελευθέρωση των άδικα φυλακισμένων.

Οι δύο μεγάλες επιτροπές, που πολλοί στην Εθνοσυνέλευση ζήλευαν τη δύναμή τους, δεν ρωτήθηκαν καθόλου. Στο τέλος, όμως, του χρόνου άλλαξε ξαφνικά η διάθεση. Στις 19 του Δεκέμβρη αποκαλύφθηκε μέσα στα σφραγισμένα έγγραφα του Ντελονέ το πλαστογραφημένο διάταγμα για την Εταιρία των Ινδιών. Οι οπαδοί του Νταντόν ήρθαν σε άσχημη θέση και οι αριστεροί ιακωβίνοι πέρασαν στην επίθεση. Ο Κολό έσπευσε από τη Λυών. Στο μέσο μιας μεγάλης συγκέντρωσης και συνοδευόμενος από αντιπροσωπία που μετέφερε το κεφάλι και τη στάχτη του Σαλιέ, παρουσιάστηκε στις 21 του μήνα στη Συμβατική. Δικαιολόγησε τα σκληρά μέτρα που είχε πάρει στη Λυών με τον κίνδυνο που διέτρεχε η δημοκρατία, και η Συνέλευση συμφώνησε. Το βράδυ ο Κολό κατηγόρησε τους ιακωβίνους για την ηπιότητά τους, εγκωμία-

σε την ενεργητικότητα του Ρονσέν και εξεγέρθηκε ενάντια σε λαθεμένους συναισθηματισμούς για τα θύματα της τρομοκρατίας:

«Ποιοι είναι αυτοί που διαθέτουν πληθώρα δακρύων για να θρηνούν τα πτώματα των εχθρών της ελευθερίας, τη στιγμή που ξεσκίζονται οι καρδιές πατριωτών;»

Μετά απ' αυτά η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας επέδειξε την ευμηνή της ουδετερότητα απέναντι στους Επεικείς.

Η μάχη των ομάδων στην επαρχία άρχισε να βάζει σε κίνδυνο την κατάσταση ισορροπίας της κυβέρνησης. Η ψύχρανση ανάμεσα στην επαναστατική κυβέρνηση και το λαϊκό κίνημα, που είχε αρχίσει να γίνεται αισθητή από την αναστολή της αποχριστιανοποίησης, επέφερε μια αλλαγή του πολιτικού προσανατολισμού. Αντιπρόσωποι σε αποστολή αποστασιοποιήθηκαν από τους αβράκωτους και απελευθέρωσαν τους ύποπτους. Αυτό συνέβη στο Σεντάν, τη Λίλη και την Ορλεάνη, όπου ο λυσσασμένος Ταμπουρό φυλακίστηκε. Στο Μπλουά και τη Λυών, όπου ο Φουσέ καταδίωξε ακόμα και παλιούς φίλους του Σαλιέ. Στο Μπορντό, όπου ο Ταλιέν, προκειμένου να συγκαλύψει τις καταχρήσεις του, κατέδωσε αριστερούς. Στη Νιμ, όπου ο Μπουασέ καθάίρεσε τον ιακωβίνο δήμαρχο. Στις διαμάχες ανάμεσα στους *citra* και τους *ultra* έπαιρναν μέρος οι επιτροπείς της Συμβατικής, αντί να εκτελούν χρέη διαιτητή. Συνειδητοποιώντας τον κίνδυνο που πλησίαζε, επενέβη η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.

Στο τέταρτο φύλλο του *Παλιού Κορδελιέρου* στις 24 του Δεκέμβρη αντιπαρατέθηκε την αμέσως επόμενη μέρα ο Ροθеспιέρος στη Συμβατική με την έκθεσή του *Για τις αρχές της επαναστατικής κυβέρνησης*. Ο Ντεμουλέν είχε απαιτήσει με μεγάλο πάθος («αυτή η ουρανοκατέβατη ελευθερία δεν είναι νύμφη της όπερας, δεν είναι κόκκινος σκούφος, δεν είναι θρόνικο πουκάμισο, δεν είναι κουρέλι. Ελευθερία είναι η ευτυχία, η λογική, η ισότητα, η δικαιοσύνη») την απελευθέρωση «εκείνων των 200.000 πολιτών που αποκαλείτε υπόπτους» και διαβεβαίωσε ότι «η ελευθερία θα είχε θεμελιωθεί στέρεα και η Ευρώπη θα είχε νικηθεί, αν είχατε μια επιτροπή χάριτος». Ο Ροθеспιέρος δικαιολόγησε την επαναστατική τρομοκρατία με την κατάσταση πολέμου και ανέπτυξε τη θεωρία του για την επαναστατική κυβέρνηση, που στόχος της είναι να θεμελιώσει γερά τη δημοκρατία, ενώ ο σκοπός μιας συνταγματικής κυβέρνησης συνίσταται στη διατήρηση της δημοκρατίας.

«Η επανάσταση είναι ο πόλεμος της ελευθερίας ενάντια στους

εχθρούς της. Το σύνταγμα είναι το καθεστώς της νικηφόρας και εχθρικής ελευθερίας.»

Επειδή βρίσκεται σε πόλεμο, η επαναστατική κυβέρνηση έχει ανάγκη από έναν ασυνήθιστο τρόπο συμπεριφοράς:

«Οφείλει στους καλούς πολίτες κάθε προστασία του έθνους, δεν οφείλει στους εχθρούς του λαού παρά μόνο το θάνατο.»

Ο Ροβεσπιέρος σκιαγραφεί επίσης την κεντρική της θέση ανάμεσα στις δύο πτέρυγες:

«Η επαναστατική κυβέρνηση πρέπει να πλεύσει ανάμεσα σε δύο σκοπέλους, ανάμεσα στην αδυναμία και την παρατολμία, τη μετριοπάθεια και την υπερβολή. Σε μια μετριοπάθεια, που έχει τόσο σχέση με τη συγκράτηση όσο σχέση έχει η ανικανότητα με την αγνότητα και στην υπερβολή, που μοιάζει με την ενεργητικότητα όσο μοιάζει η υδρωπικία με τη σφριγηλή υγεία.»

Η κατάρρευση των Επεικών άρχισε να διαφαίνεται στις 28 του Δεκέμβρη, όταν ο Μπιγιό πέτυχε από τη Συμβατική την ανάκληση του διατάγματος για την Επιτροπή Δικαιοσύνης. Ακόμα μερικές βδομάδες προσπάθησε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας να διατηρήσει με ειρηνικά μέσα την ισορροπία ανάμεσα στις δύο πτέρυγες που αλληλοτρώγονταν. Στις 5 του Γενάρη 1794 κυκλοφόρησε το 5ο φύλλο του *Παλιού Κορδελιέρου*: Επιτίθετο ενάντια στον Εμπέρ, επειδή είχε πάρει για τον *Περ Ντισέν* του χρήματα από το υπουργείο Στρατιωτικών, δηλαδή από τον Μπουσόν, πράγμα που κατά κάποιον τρόπο αλήθευε. Στις 7 του μήνα, όμως, διατυπώθηκε αντίστροφα στη Λέσχη των Ιακωβινών καταγγελία ενάντια στον *Παλιό Κορδελιέρο*. Ο Ροβεσπιέρος ανακάλεσε το φίλο του Καμίλ στην τάξη και ολοκλήρωσε με την πρόταση να καεί η εφημερίδα του. Ο Ντεμουλέν αντεπιτέθηκε: «Να κάψεις σημαίνει να μην απαντήσεις!» Στις 8, ο Ροβεσπιέρος κατάγγειλε και τις δύο ομάδες ότι απειλούν την επαναστατική κυβέρνηση και συνεννοούνται μεταξύ τους «σαν ληστές μέσα στο δάσος».

Την ίδια μέρα μετά την αποκάλυψη της «διόρθωσης» με μολύβι από το χέρι του Φαμπρ, ο τελευταίος στριμώχτηκε από τον Ροβεσπιέρο στη Λέσχη και μετά απ' αυτό συνελήφθη τη νύχτα της 12 προς τις 13 του Γενάρη. Όταν ο Νταντόν είπε γι' αυτόν μια καλή κουβέντα, άκουσε τον Μπιγιό να λέει: «Αλίμονο σ' αυτόν που καθόταν δίπλα στον Φαμπρ και εξακολουθεί να είναι θύμα του!»

Η απάντηση των *ultra*

Η ομάδα των *ultra*, που αρχικά αποπροσανατολίστηκε από το σκεπτικισμό της κυβέρνησης απέναντι στην εκστρατεία αποχριστιανοποίησης και απογυμνώθηκε εξαιτίας των επαφών της με κάποιους από τους αλλοδαπούς εξτρεμιστές, και επομένως θύμα των ιντριγκών του Φαμπρ, αύξησε την επιρροή της, όταν αστόχησαν οι βολές των *citra* εναντίον της. Έκαναν καλή δουλειά με τη Λέσχη των Κορδελιέρων, που πίεζε για την αποφυλάκιση των παλιών της μελών Βενσέν και Ρονσέν. Είχε παραμείνει σαν ένας από τους προμαχώνες τους το υπουργείο Στρατιωτικών, που ο Βενσέν το είχε επανδρώσει με αποφασισμένους πατριώτες. Με τον Εμπέρ είχαν μια έγκυρη φωνή μέσα στην Κομμούνα και με τον Μομορό στο νομό του Παρισιού. Οι προσπάθειές τους στρέφονταν κυρίως στην απελευθέρωση των φυλακισμένων πατριωτών, την επίσπευση της τρομοκρατίας και την ένταση της διεύθυνσης της οικονομίας.

Η εκστρατεία για την απελευθέρωση του Βενσέν και του Ρονσέν έγινε ένα βασικό θέμα της ζύμωσης στις λαϊκές εταιρίες και τους τομείς. Στις 31 του Γενάρη 1794 οι κορδελιέροι δήλωσαν ότι επικρατεί καταπίεση και κάλυψαν τον πίνακα με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Αυτή η προειδοποίηση και η σκοπιμότητα να δείξουν κάποιο πλησίασμα προς τους αριστερούς, για να εξισορροπηθεί το βάρος των δεξιών, έσπρωξε την κυβέρνηση να απελευθερώσει τους δύο αρχηγούς των αβράκωτων στις 2 του Φλεβάρη.

Η επιτυχία έδωσε φτερά στην προπαγάνδα για τη λήψη αυστηρότερων μέτρων. Κεντρισμένοι από τον Βενσέν, που γύρισε από την άδικη φυλάκιση διψώντας για εκδίκηση, οι κορδελιέροι απαιτήσαν στις 6 του Φλεβάρη την τιμωρία των «καταπιεστών των πατριωτών» και την «εξάλειψη των ακάθαρτων υπολειμμάτων του θάλτου», δηλαδή μια ακόμα εκκαθάριση της Συμβατικής. Είχαν προπάντων στο μάτι τους «εβδομήντα τρεις», που είχαν εγείρει ένσταση ενάντια στις 2 του Ιούνη και θρίσκονταν στη φυλακή, αλλά που ο Ροβεσπιέρος είχε προφυλάξει από το επαναστατικό δικαστήριο. Οι κορδελιέροι κατεύθυναν επίσης τα πυρά τους ενάντια σ' αυτούς που υπόγραψαν δύο φιλομοναρχικά υπομνήματα το 1792, που ονομάστηκαν των 8 χιλιάδων και των 20 χιλιάδων, και επιδοκίμασαν έντονα στις 12 του Φλεβάρη τον Εμπέρ, όταν φώναξε μέσα στην αίθουσα: «Όλη αυτή η κλίκα πρέπει να ανατραπεί μια για πάντα!» Στις 20 του μήνα αποφάσισαν την αναθίωση της εφημερίδας του Μαρά, για να «ξεμασκαρέψουν τους προδότες που

εξαπατούν το λαό, τους δημιουργούς φατριών και τους αρχομανείς, που θέλουν να τον διαφθείρουν ή να τον αποπλανήσουν».

Ακόμα πιο ευνοϊκή υποδοχή βρήκε στους λαϊκούς κύκλους η εκστρατεία για μια εντατικότερη διεύθυνση της οικονομίας. Το Μεγάλο Ανώτατο Όριο είχε ανακουφίσει ελάχιστα. Στα «αποικιακά είδη» παρβαζόταν χονδροειδέστατα. Το Παρίσι δεν είχε πια έλλειψη σε ψωμί, αλλά είχε χειροτερέψει φοβερά και το Φλεθάρη κατέρρευσε ο εφοδασμός σε κρέας. Δύο κοινωνικές κατηγορίες υπέφεραν ιδιαίτερα: εκείνοι οι τεχνίτες, που η δουλειά τους δεν είχε καμιά σχέση με τις ανάγκες του πολέμου και γι' αυτό ήταν σχεδόν άνεργοι, και οι μεροκαματιάρηδες. Και οι δύο αυτές κατηγορίες πίστευαν ότι η σκληρότερη χρήση βίας θα ήταν ένα κατάλληλο μέσο για να αποκατασταθεί η επάρκεια. Η εφημερίδα του Εμπέρ συνέβαλε στο να ξαναδιεγείρει το πρόσκαιρα εξασθενημένο τρομοκρατικό φρόνημα. Το φύλλο 345 περιείχε τη «μεγάλη του πρόταση», δηλαδή,

«οι χασάπηδες που μεταχειρίζονται τους αβράκωτους σαν σκυλιά και τους δίνουν να γλείψουν μόνο κόκαλα, πρέπει να καρατομηθούν, όπως όλοι οι εχθροί των αβράκωτων, ακριβώς όπως οι οινέμποροι, που κρατάνε το μούστο τους κάτω από τη γέφυρα Νεφ».

Η σκέψη για μια νέα ιστορική μέρα πήρε μορφή.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, τρομοκρατημένη προς στιγμήν από την επίθεση των Επεικών, επέστρεψε στην ενδιάμεση θέση της ανάμεσα στις πτέρυγες. Πώς έβρισκε, όμως, το σωστό κέντρο βάρους ανάμεσα στις αντικρουόμενες τάσεις; Ο Ροβεσπιέρος μίλησε γι' αυτό στις 5 του Φλεθάρη στην έκθεσή του *Για τις αρχές της πολιτικής ηθικής, από τις οποίες θα πρέπει να διέπεται η Συμβατική*:

«Όπως στους καιρούς της ειρήνης κίνητρο μιας λαϊκής κυβέρνησης είναι η αρετή, έτσι και στην επανάσταση κίνητρο είναι ταυτόχρονα και η αρετή και η τρομοκρατία: η αρετή χωρίς την οποία η τρομοκρατία είναι ολέθρια, η τρομοκρατία, χωρίς την οποία η αρετή είναι αδύναμη. Η τρομοκρατία δεν είναι τίποτε άλλο από την άμεση, αυστηρή και ανένδοτη δικαιοσύνη. Είναι έτσι μια απόρροια της αρετής: είναι λιγότερο μια ιδιαίτερη αρχή και περισσότερο ένα λογικό συνακόλουθο από τη γενική αρχή της δημοκρατίας, εφαρμοσμένο στις πιο επείγουσες ανάγκες της πατρίδας.»

Η κρίση του Βαντόζ

Η κρίση που συσσωρεύτηκε κατά τη διάρκεια του χειμώνα, έθεσε το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο λαϊκό κίνημα και την επαναστατική κυβέρνηση, ανάμεσα στη μαζική βάση και την ηγεσία της δικτατορίας των ιακωθίνων, με νέα οξύτητα.

Η κρίση ήταν κοινωνική. Η αναγκαστική φορολόγηση, η υπαγόρευση των τιμών και η ρύθμιση της οικονομίας αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για να εξασφαλίσουν έναν ικανοποιητικό εφοδιασμό. Ακόμα και οι σιωπηρές αυξήσεις των μισθών, που συχνά επέτρεπαν μια χαλαρή εφαρμογή του ανώτατου ορίου, δεν μπορούσαν να αναπληρώσουν την αύξηση των τιμών στη μαύρη αγορά. Στις τρεις η ώρα το πρωί ξεκίναγαν οι ουρές και κατέληγαν σε συμπλοκές. Το ίδιο γινόταν στις αγορές, όπου δεν εμφανίζονταν τα προϊόντα των αγροκτημάτων. Έχοντας πληγεί βαθιά, ιδιαίτερα οι εργάτες έθεσαν τις απαιτήσεις τους: οι οικοδόμοι πίεζαν για βελτίωση των μισθών και στα κρατικά εργαστήρια όπλων, όπου η δημοκρατία μπορούσε να βρεθεί σε δυσάρεστες καταστάσεις λόγω της νομοθεσίας της για τους μισθούς, παρουσιάστηκαν σοβαρές αναταραχές όλο τον τελευταίο μήνα του χειμώνα. Μεγάλη δυσθυμία επικρατούσε ανάμεσα στο λαό που έθγαζε τα συμπεράσματά του. «Τι χρειαζόμαστε όλους αυτούς τους αριστοκράτες;» εξανέστη μια γυναίκα στις 26 του Φλεβάρη στη λαϊκή εταιρία Δικαιώματα του Ανθρώπου. «Δεν θα 'πρεπε όλοι αυτοί οι παλιάνθρωποι, που κάνουν το λαό να λιμοκτονεί, να βρίσκονται από καιρό κάτω από την γκιλοτίνα;»

Ήταν επίσης και πολιτική κρίση. Οι ανάγκες της εθνικής άμυνας και ο τρόπος που την αντιλαμβανόταν η κρατική εξουσία, έκαναν την ιακωθινική επαναστατική κυβέρνηση όλο και πιο πολύ να εξασφαλίζει σε πρώτη γραμμή την παθητική υποστήριξη των λαϊκών οργανώσεων και, αντίθετα, να περικόβει στα αστικά μέτρα τις δημοκρατικές πρακτικές που ανέπτυσσαν οι ίδιες οι μάζες. Η δραστηριότητα των τομέων και των λαϊκών εταιριών κατευθύνθηκε και περιορίστηκε στις προσπάθειες για τον πόλεμο, όπως με τον εξοπλισμό ενός «ιακωθίνου ιπέα», το μάζεμα του νίτρου, τη συντήρηση των παιδιών και των συγγενών των στρατιωτών, όλα χρήσιμα πράγματα, αλλά μακριά από τη Μεγάλη Πολιτική. Η οργάνωση και η κινητοποίηση της πλατιάς βάσης ανατέθηκε όλο και περισσότερο στις επαναστατικές επιτροπές, που τώρα υπόκειντο στις εντολές της κυβέρνησης, πράγμα που δεν πέρασε χωρίς επεισόδια. Οι μετριοπαθείς επωφελήθηκαν απ' αυτό και η συχνά κακόβουλη προπαγάνδα τους πολλαπλασίασε τη σύγχυση.

Στην κρίση του Βαντόζ συγκρούστηκαν οι αντιθέσεις ανάμεσα στους «πατριώτες του '89» και τους «πατριώτες του '93». Αυτές με τη σειρά τους δεν ήταν παρά η αντανάκλαση της αντίθεσης ανάμεσα στις αντιλήψεις του λαού για την οργάνωση της κοινωνίας και τις αντιλήψεις της επαναστατικής αστικής τάξης, συμπεριλαμβανομένων και των ιακωβίνων. Σ' αυτό το φόντο άναψε η αντιπαράθεση ανάμεσα στους «νέους μετριοπαθείς» και τους «πατριώτες της εμπροσθοφυλακής». Οι οπαδοί του Βενσέν και του Ρονσέν δεν παρέδωσαν τα όπλα. Μάταια ο Κολό είχε προσπαθήσει να επαναφέρει την ομόνοια και στις 26 του Φλεβάρη να συμφιλιώσει τους κορδελιέρους με τους ιακωβίνους. Όμως, ήδη στις 27 του μήνα, οι κορδελιέροι επανέλαβαν επίμονα την επιθυμία τους να συλληφθούν οι «προδότες που είναι ανάξιοι να κάθονται στη Συμβατική» και συγκεκριμένα ο Ντεμουλέν. Ο συνδυασμός της οργανωμένης πολιτικής αριστερής αντιπολίτευσης και της κοινωνικής δυσανεξίας των μαζών θα σήμαινε για την επαναστατική κυβέρνηση μια δύσκολη δοκιμασία. Ήθελε να την προλάβει με μια τολμηρή στρατηγική κίνηση.

Τα «διατάγματα του Βαντόζ» ξεπήδησαν από τους φόβους της. Ήδη την 11 του Φλεβάρη η Συμβατική είχε εγκρίνει χρηματική βοήθεια ύψους δέκα εκατομμυρίων για τους οικονομικά αδύνατους. Στις 21 του μήνα ο Μπαρέρ πρότεινε ένα θελιωμένο Ανώτατο Όριο. Τα διατάγματα του Βαντόζ προχώρησαν παραπέρα. Στις 26 του Φλεβάρη (8η Βαντόζ) ο Σεν-Ζιστ διέταξε την κατάσχεση της ιδιοκτησίας των υπόπτων. Στις 3 του Μάρτη (13η Βαντόζ) ένα δεύτερο διάταγμα επιφόρτιζε την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας με μια έκθεση για «τη λήψη μέτρων, ώστε να αποζημιωθούν όλοι οι φτωχοί με την ιδιοκτησία των εχθρών της δημοκρατίας».

«Η ανάγκη των περιστάσεων», είχε δηλώσει ο Σεν-Ζιστ, «μας οδηγεί ίσως σε αποτελέσματα, που ούτε καν είχαμε φανταστεί. Ο πλούτος βρίσκεται στα χέρια ενός αρκετά μεγάλου αριθμού εχθρών της επανάστασης και οι ανάγκες της επιβίωσης κάνουν τον εργαζόμενο λαό να εξαρτάται από τους εχθρούς του. Μπορείτε να φανταστείτε ότι μπορεί να υπάρχει κράτος, όταν οι σχέσεις ανάμεσα στους πολίτες του έρχονται σε αντίθεση με τις μορφές διακυβέρνησης;»

Και ακόμα:

«Οι φτωχοί είναι οι ισχυροί αυτής της γης, έχουν το δικαίωμα να μιλάνε σαν αφέντες στις κυβερνήσεις που τους παραμελούν.»

GEORGES JACQ. DANTON
Député à la Convention Nationale
Né à Paris, Dépt de l'Aube le 26. 8.bre 1759.

Ζορζ Ζακ Νταντόν. (Χαλκογραφία του Ογκίστ Σαντόζ)

Τελείωσε τη δεύτερη έκθεσή του με μια πρόκληση προς τους μονάρχες:

«Η ευτυχία είναι μια καινούργια ιδέα στην Ευρώπη.»

Η σημασία, ωστόσο, των διαταγμάτων δεν θα έπρεπε να υπερεκτιμηθεί. Ο Ματιέ παραξενεύτηκε που ο Σεν-Ζιστ «ούτε έγινε κατανοητός, ούτε τον ακολούθησαν, και μάλιστα εκείνοι ακριβώς που ήθελε να ικανοποιήσει». Η επαναστατική κυβέρνηση είχε ήδη γίνει σαφής. Το ότι ένας εχθρός της δημοκρατίας δεν πρέπει να έχει κανένα δικαίωμα μέσα και πάνω σ' αυτή και πρέπει να περιέλθει η περιουσία του στους πατριώτες που υπεράσπισαν τη δημοκρατία με τη ζωή τους, αποτελούσε για τους αβράκωτους συνηθισμένη αντίληψη. Δεν μπορεί επίσης να συμεριστεί κανείς την άποψη του Ματιέ, όταν θεωρεί τα συμπεράσματα του Σεντ-Ζιστ σαν μια «μεγαλειώδη προσπάθεια να διυλιστεί ένα κοινωνικό πρόγραμμα μέσα από τις συγκεχυμένες φιλοδοξίες του εμπειρισμού».

Καταρχήν οι αβράκωτοι και οι προοδευτικοί δημοκράτες είχαν υποβάλει πολύ πιο ριζοσπαστικά σχέδια για μια νέα κοινωνία, και μάλιστα όχι μόνο γνωστοί επαναστάτες δημοσιολόγοι που ξεπερνούσαν ενμέρει ακόμα και τον πληθειακό εξισωτισμό και κινούνταν προς τον κομμουνισμό: ο Λ' Ανζ (*Απαρθίαστο σύνταγμα της γενικής ευδαιμονίας*, 1793), ο Ντολιθιέ (*Προσπάθεια για την αρχική δικαιοσύνη*, 1793) και ιδιαίτερα ο Μπουασέλ (Boissel, 2η έκδοση της *Κατήχησης του ανθρώπινου είδους*, 1792, *Οι συζητήσεις του πατέρα Ζεράρ*, 1793).

Ο Α.Ρ. Ιοανισιάν (Α.Ρ. Ιοαννισιάν) μπόρεσε να υποδείξει ότι ταυτόχρονα και ανεξάρτητα η μια από την άλλη ωρίμασαν, σε διαφορετικούς τόπους, αλλού περισσότερο κι αλλού λιγότερο, παρόμοιες σκέψεις, αλλά συσσωρεύτηκαν και σε γραπτή μορφή κατά τρόπο που δεν επιτρέπει να τις θεωρήσουμε σαν καθαρά ατομικά ιδιαίτερα φαινόμενα. Αυτοί οι Φροτιέ (Frottier), Κασνέβ (Casseneuve), Λεζέ (Leger), Ντικρί (Ducry), το ίδιο όπως και κάποιος ανώνυμος που διασώθηκε στη σειρά F17a του γαλλικού εθνικού αρχείου, αντλούσαν από τη λαχτάρα και την ελπίδα του λαού, μολονότι παραμένει θέβαια δική τους προσφορά και έβαλαν το πετραδάκι τους στο μωσαϊκό μιας κοινωνικής θεωρίας που θα γνωρίσει το αποκορύφωμά της με τον Μπαμπέφ.

Από την άλλη, οι διατάξεις για την κατάσχεση της περιουσίας των υπόπτων και η μεταθίβασή της σε φτωχούς πατριώτες ανταποκρίνονταν στην άποψη του λαού και έγιναν θετικά αποδεκτές απ' αυτόν. Σαν μέτρα, όμως, που η εφαρμογή τους μπορούσε να γίνει αισθητή μόνο μακροπρόθεσμα, αν όχι και καθόλου, δεν ικανοποίησαν καμιά

άμεση ανάγκη. Επιπλέον, χωρίς να αμφισβητήσει κανείς τη βασική ειλικρίνεια των μικροαστικών - ρουσοϊκών ονείρων για ισότητα του Σεν-Ζιστ και του Ροθεςπιέρου, θα πρέπει να εκτιμήσει τη συνεισφορά των διαταγμάτων εκείνη τη χρονική στιγμή σαν μια κίνηση τακτικής, που ήθελε να ενσωματώσει την «αριστερή προπαγάνδα». Αυτό απέτυχε. Επειδή η επαναστατική κυβέρνηση δεν έλαβε σύντονα μέτρα ούτε στο οικονομικό επίπεδο, για την εξασφάλιση της διατροφής του λαού, ούτε στο πολιτικό επίπεδο, για την αποσόβηση των κινδύνων που προέρχονταν από τους μετριοπαθείς, η ένταση έφτασε το Μάρτη στο αποκορύφωμά της.

Ανησυχία κατέλαβε τις μάζες στο Παρίσι. Πύρινοι λόγοι ενάντια σε εμπόρους καιπραματευτάδες, προκλητικές τοιχοκολλημένες ανακοινώσεις και έντονες φήμες που κυκλοφόρησαν για μια επικείμενη εξέγερση, κίνησαν την προσοχή και των δύο επιτροπών της κυβέρνησης. Στους κορδελιέρους προκάλεσαν αυταπάτες για το εύρος των δραστηρίων συμπαθειών στις οποίες μπορούσαν να υπολογίζουν. Τους ενθάρρυναν σε μια ενέργεια, που θα τους απάλλαζε από τους δεξιούς τους ανταγωνιστές. Νόμιζαν ότι θα κερδίσουν την υπεροχή, αν αύξαιναν κατά ακόμα μερικούς βαθμούς την υπερενεργητικότητά τους. Ο Εμπέρ στο φύλλο 350 του *Περ Ντισέν* στηλίτευσε όχι μόνο τους Επικεικείς γύρω από τον Νταντόν, αλλά και μια «νέα φατρία των αποκοιμιστών» (*Endormeurs*), μ' άλλα λόγια τους ίδιους τους οπαδούς του Ροθεςπιέρου. Θεωρούσε «την άγια γκιλοτίνα σαν τη λυδία λίθο», έγραψε και επιτέθηκε ενάντια σε μια, όπως πίστευε, οπορουνιστική πολιτική εξισορρόπησης της κυβέρνησης:

«Μάταια θα μπορέσει κανείς να ικανοποιήσει τη γίδα και το λάχανο, μάταια θα προσπαθήσει να σώσει τους παλιανθρώπους που έχουν συνωμοτήσει ενάντια στην ελευθερία. Η δικαιοσύνη θα εκτελέσει την αποστολή της σε πείσμα των αποκοιμιστών».

Ο Εμπέρ τελείωσε με την απαρίθμηση ενός καταλόγου επιθυμιών, που ήταν καταπληκτικά άδειος από περιεχόμενο:

«Εγγυηθείτε σε όλους τους πολίτες δουλειά, εγγυηθείτε στους γέροντες και τους αρρώστους ενίσχυση και για να στέψετε το έργο σας, οργανώστε αμέσως τη λαϊκή παιδεία!»

Όμως οι αρχηγοί των κορδελιέρων παρέλειψαν, περιφρονώντας την εμπειρία όλων των επαναστατικών ξεσηκωμών, να οργανώσουν το κίνημα και να εξασφαλίσουν επαρκώς μια πραγματική σύνδεση με τις μάζες που αντιδρούσαν με περισσότερη ευαισθησία στην οξύτατη έλ-

λειψη τροφίμων απ' ό,τι σε ένα αναπόδεικτο πνεύμα υποταγής γύρω από τον Ροθσεπιέρο.

Η εξόντωση των «εμπερτιστών»

Ο τραγικός ακρωτηριασμός της αριστερής πτέρυγας ολοκληρώθηκε γρήγορα. Στις 2 του Μάρτη ο Ρονσέν διακήρυξε στη Λέσχη των Κορδελιέρων την αναγκαιότητα μιας εξέγερσης: ο Βενσέν κατάγγειλε άνδρες, «που κατά τα φαινόμενα έδωσαν το λόγο τους να εγκαθιδρύνουν ένα καταστροφικό σύστημα της μετριοπάθειας». Ο Καριέ συνήγαγε από την «καταπίεση των πατριωτών» το καθήκον για «μια ιερή επανάσταση». Ο Εμπέρ συνέχισε: «Βέβαια, η εξέγερση! Και οι κορδελιέροι δεν θα είναι σε καμιά περίπτωση οι τελευταίοι που θα δώσουν το σύνθημα ότι οι καταπιεστές πρέπει να θανατωθούν!»

Πολύ πιθανά οι κορδελιέροι δεν είχαν τίποτα περισσότερο στο νου τους από μια μαζική διαδήλωση σαν εκείνη στις 5 του Σεπτέμβρη, που όμως στόχευε όχι μόνο στην πολιτική εξουδετέρωση των οπαδών του Νταντόν, αλλά και σε μια τροποποιημένη σύνθεση της επαναστατικής κυβέρνησης. Ο Σεν-Ζιστ έκανε κατευναστικές προτάσεις και πρόσφερε κάποια πόστα: ο Κολό προσπάθησε στις 7 του Μάρτη για τρίτη φορά να συμβιβάσει τους ιακωβίνους με τους κορδελιέρους. Ο Ρονσέν απάντησε βίαια, βάζοντάς τα με τον Ροθσεπιέρο που ήταν υπεύθυνος για τη λεκτική διατύπωση «υπερεπαναστατικός», μια λέξη που χρησιμοποιείται σαν πρόσχημα από τους καινούργιους δημιουργούς φατριών, για να καταπιέζει τους πιο φλογερούς πατριώτες. Ζήτησε «να επιστρέψουν στην ανυπαρξία το γρηγορότερο οι μετριοπαθείς, οι εξυπνάκηδες, οι φιλόδοξοι και οι προδότες».

Η προώθηση των κορδελιέρων αμφισβήτησε το κοινωνικό παραλληλόγραμμο των δυνάμεων, στο οποίο βασιζόταν η δυνατότητα να δρα η κυβέρνηση. Έτσι η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας έχασε την υπομονή της. Τη νύχτα 13 προς 14 του Μάρτη συνελήφθησαν οι αρχηγοί των κορδελιέρων και στη συνέχεια οδηγήθηκαν μπροστά στο επαναστατικό δικαστήριο. Στη δίκη εναντίον τους ασκήθηκε για πρώτη φορά συστηματικά το σύστημα του «αμαλάματος»: τον Εμπέρ, που η καταγγελία ανήγαγε άδικα σαν τον κύριο αρχισυνωμότη, τον Ρονσέν, τον Βενσέν και τον Μομορό, ακολούθησαν μερικοί ριζοσπαστικοί, αν και όχι άμεσα συνδεόμενοι με τον κύκλο τους πατριώτες όπως ο Μαζιέλ (Mazuel), επικεφαλής τάγματος στον επαναστατικό στρατό, πρόμαχοι των αβράκωτων σαν τον κορδελιέρο Ανκάρ (Ancard) και

τον Ντικροκέ (Ducroquet), επίτροπο για την καταπολέμηση της απόκρυψης τροφίμων στον τομέα Μαρά. Μαζί τους αναμείχθηκε αυθαίρετα μια «αριστερή» ομάδα από τον κύκλο των ανυπόληπτων «πρακτόρων του εξωτερικού»: ο Κλόοτς, ο Προλί, ο Ντεφιέ, ο Περέιρα, ο Ντιμπουισόν και ο τραπεζίτης ντε Κοκ. Όλοι κατατομήθηκαν στις 24 του Μάρτη (4 Ζερμινάλ).

Ο θάνατος του Νταντόν

Οι οπαδοί του Νταντόν κατάλαβαν ότι είχε έρθει η ώρα τους. Το έβδομο φύλλο του *Παλιού Κορδελιέρου*, που κατασχέθηκε θέβαια αμέσως, αντί να ικανοποιηθεί με την κατάρρευση του αριστερού του αντιπάλου, έστρεψε όλα τα πυρά του ενάντια στην πολιτική της ίδιας της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Αυτή όμως, που μόνο μετά από μεγάλη περίσκεψη είχε αποφασίσει να χτυπήσει τους «εμπερτιστές», με κανέναν τρόπο δεν σκόπευε να αφήσει να υπονομευτεί από τα δεξιά. Ήδη στις 18 του Μάρτη η Συμβατική είχε αποφασίσει τη σύλληψη των αντιπροσώπων Φαμπρ, Μπαζίρ, Σαμπό και Ντελονέ, που ήταν αναμειγμένοι στο σκάνδαλο της Εταιρίας των Ινδιών. Ο Μπιγιό και ο Κολό, ανήσυχοι από την προγραφή του Εμπερ και των συντρόφων του, έπεισαν με την υποστήριξη της Επιτροπής Ασφαλείας επιτέλους τον Ροβεσπιέρο που ταλαντευόταν συνεχώς. Τη νύχτα της 29 προς τις 30 του Μάρτη συνελήφθησαν ο Ντεμουλέν, ο Ντελακρουά, ο Φιλινό και ο Νταντόν, που είχε προειδοποιηθεί από πρωτότερα αλλά αρνήθηκε τη φυγή («Μπορεί κανείς μεταφέρει την πατρίδα του στις σόλες των παπουτσιών του;») Η Συμβατική ενέκρινε το μέτρο μετά από ένα λόγο, με τον οποίο ο Ροβεσπιέρος, μετά από μεγάλη αναμονή αποστασιοποιήθηκε από τον διαπρεπέστερο των συντρόφων του από τον παλιό καιρό:

«Κι εγώ ήμουν φίλος του Πετιόν. Όταν όμως ξεμασκαρεύτηκε, τον εγκατέλειψα. Είχα επίσης σχέσεις με τον Ρολάν. Διέπραξε προδοσία και τον κατέδωσα. Αν ο Νταντόν θέλει να πάρει τη θέση τους, δεν είναι στα μάτια μου τίποτε άλλο παρά εχθρός της πατρίδας.»

Η δίκη ανάμειξε με τους επεικείς τους «πράκτορες του εξωτερικού» Γκουσμπάν και Φράι, το μεγαλοκερδοσκόπο ντ' Εσπανιάκ (d'Espragnac) και επιπλέον το στρατηγό Βεσερμάν και τον Ερό ντε Σεσέλ σαν προσωπικούς φίλους του Νταντόν. Ο Νταντόν δεν υστέρησε σε

ανταποδόσεις των κατηγοριών και μόνο ένα ειδικό διάταγμα το οποίο επέτρεπε να αφαιρείται ο λόγος από κάθε κατηγορούμενο που πρόσβαλλε την εθνική δικαιοσύνη, έκανε να σωπάσει η δυνατή φωνή του. Όλοι, εκτός από τον Λακρουά, έμπιστο της κυβέρνησης, αποκεφαλίστηκαν στις 5 του Απριλίου, ή τη 16η Ζερμινάλ.

Τελικά, μια τρίτη δίκη πήρε σαν αφορμή μια φημολογία για δήθεν συνωμοτικές μυστικές ενέργειες μέσα στις φυλακές, προκειμένου να απαλλαγεί από τα απομεινάρια της αντιπολίτευσης: από τους στιγματισμένους σαν «αθεϊστές» Σομέτ και Γκομπέλ, τις χήρες του Ντεμουλντέν και του Εμπέρ, το στρατηγό Ντιγιόν – από δεξιά κι αριστερά ανακατεμένα ένοχοι και αθώοι, που εκτελέστηκαν στις 13 του Απριλίου (24η Ζερμινάλ).

Η εκκαθάριση του Ζερμινάλ σήμανε τομή και καμπή. Η σίγουρα τυχοδιωκτική επιχείρηση της ομάδας των κορδελιέρων που πήρε στη δίκη την επιπόλαιη ετικέτα του «εμπερτισμού», έκανε την επαναστατική κυβέρνηση να θέσει σε κίνηση μια εξέλιξη που δεν θα μπορούσε πια να ανακοπεί στο μέλλον.

Ο εξοντωτικός αγώνας με τις δύο όμοια επιθετικές πτέρυγες σπατάλησε ενέργεια που η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας χρειαζόταν για τον αγώνα της ενάντια στην αντεπανάσταση. Αδυνατώντας να αντέξει ένα τέτοιο διπλό θάρος, δεν τόλμησε. Επειδή ούτε οι *citra* ούτε οι *ultra* δεν ήθελαν να υφίστανται παντοτινά τη ροθεσπιακή διαιτητική θέση, αλλά επέμεναν με τελεσιδικό τρόπο σε μια μονόπλευρη επιλογή του ιακωβινικού κέντρου για ένα από τα δύο άκρα, έπρεπε ή να συνθηκολογήσουν ή να χτυπήσουν και προς τις δυο πλευρές ίσα, πριν να καταπνιγούν απ' αυτές.

Μαζί με τους οπαδούς του Νταντόν εκκαθάρισαν ένα στρώμα νεόπλουτων που είχαν αγκιστρωθεί στη θέση τους, που δυνάμωνε συνεχώς και ετοιμαζόταν να δώσει ένα συμβιβαστικό τέλος στις αθεβαιότητες μιας λαϊκής επανάστασης κι ενός ευρωπαϊκού πολέμου, προκειμένου να καταβροχθίσουν με την ησυχία τους και χωρίς ενδοιασμούς τους αστικούς καρπούς της επανάστασης, ακόμα κι αν οι αθράκωτοι έμεναν στη μέση του δρόμου.

Η βίαιη καταστολή των φολόδοξων κορδελιέρων φαινόταν στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας το ίδιο αναπόφευκτη. Παρ' όλες τις υποχωρήσεις που όφειλε στους σύμμαχους, ποτέ δεν δήλωσε σύμφωνη με τους κοινωνικούς στόχους και τις πολιτικές μεθόδους της άμεσης δημοκρατίας των αθράκωτων. Ποτέ δεν σκέφτηκε να παραδώσει στον εργαζόμενο λαό τη διεύθυνση του κρατικού μηχανισμού. Για τις επιτροπές η καταπολέμηση του εχθρικού συνασπισμού και της αντεπανάστασης δικαιολογούσε την ασυμβίβαστη ενσώματωση των λαϊκών

οργανώσεων καθώς και τον έλεγχο τους από πάνω προς τα κάτω. Όποιος τους αμφισβητούσε το ένα ή το άλλο, είτε σαν λυσσασμένος το 1793 είτε σαν «εμπερτιστής» το 1794, διασπούσε σύμφωνα με τη βασική ιακωβινική αντίληψη την υψηλή και ανιδιοτελή τους προσπάθεια.

Ωστόσο, πολλοί αθράκωτοι άρχισαν να αμφιβάλλουν έναντι μιας επαναστατικής κυβέρνησης της οποίας η τρομοκρατία στρεφόταν και προς τα αριστερά. Βέβαια κρατήθηκαν σε κάποια όρια οι διώξεις κυρίως στη βάση. Διέδωσαν, όμως, μέσα στην εμπροσθοφυλακή των επαναστατών που προέρχονταν από το λαό, των *militants*, μια ανασφάλεια που παρέλυσε τη μέχρι τότε δραστήρια ανεξάρτητη πολιτική ζωή στους τομείς. Οι μάζες δεν στράφηκαν ενάντια στο κράτος των ιακωβινών, αλλά μεγάλωσε η απόστασή τους απ' αυτό. Η άμεση, αδελφική επαφή ανάμεσα στις επαναστατικές αρχές και τους απλούς ανθρώπους έσπασε. Στον κολοφώνα της δύναμής τους οι ίδιοι οι οπαδοί του Ροβεσπιέρου ένωσαν ότι στένευε η κοινωνική τους βάση και υποχωρούσε ο ενθουσιασμός: «Η επανάσταση πάγωσε», θα γράψει σύντομα στο ημερολόγιό του ο Σεν-Ζιστ. Με αυτή την έννοια, ο Ζερμινάλ αποτέλεσε τον πρόλογο για τον Θερμιδώρ.

2. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΙΑΚΩΒΙΝΩΝ

Μετά την εκμηδένιση των ομάδων, η επαναστατική κυβέρνηση δεν ξαναδέχτηκε πια σοβαρές προκλήσεις. Η συγκεντροποίηση ενισχύθηκε. Η Συμβατική ψήφιζε, δηλαδή συναινούσε, σχεδόν χωρίς να προηγηθεί σοβαρή συζήτηση και οι αρχές ελέγχονταν και υπάκουαν. Η ταξική βάση της δικτατορίας των ιακωβινών συρρικνωνόταν στο μεταξύ επικίνδυνα. Η κρίση του Βεντόζ επέτρεψε μετά τις δίκες του Ζερμινάλ να εφαρμοστούν θεσμοί που το λαϊκό κίνημα είχε επιβάλει από τα πριν: στις 27 του Μάρτη ο επαναστατικός στρατός, την 1 του Απρίλη οι επίτροποι για την καταπολέμηση της απόκρυψης των προϊόντων. Η «εμπερτική» παρισινή Κομμούνα εκκαθαρίστηκε, η δραστηριότητα των εταιριών των τομέων σχεδόν διακόπηκε. Έτσι, αυτό που κέρδισε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας σε συγκέντρωση δύναμης, το έχασε σε εμπιστοσύνη και υποστήριξη από τις εργαζόμενες μάζες.

Η επαναστατική κυβέρνηση

Η οργάνωση και ο χαρακτήρας της επαναστατικής κυβέρνησης καθορίστηκε οριστικά τον Απρίλη του 1794.

Η επαναστατική κυβέρνηση είναι κυβέρνηση πολέμου. Σύμφωνα με τον Ροβεσπιέρο, πρέπει «να ενεργεί σαν την αστραπή», να συντρίβει κάθε αντίσταση, απ' όπου κι αν προέρχεται. Δεν μπορεί κανείς να «υποβάλλει την ίδια δίαιτα στην ειρήνη και τον πόλεμο, στην υγεία και την αρρώστια». Η επαναστατική κυβέρνηση εργάζεται, λοιπόν, με εξωοικονομικό εξαναγκασμό. Η εξουσία υπάρχει, ρωτάει ο Ροβεσπιέρος, μόνο για να προστατεύει το έγκλημα; Η τρομοκρατία εφαρμόζεται αποκλειστικά για το καλό της δημοκρατίας. Η «αρετή, βασική αρχή της επαναστατικής ή δημοκρατικής κυβέρνησης», παρέχει την εγγύηση ότι δεν θα μετατραπεί σε δεσποτεία. Η αρετή όμως σημαίνει «την αγάπη για την πατρίδα και τους νόμους της, τη μεγαλόψυχη αφοσίωση που υποτάσσει όλα τα προσωπικά συμφέροντα στο γενικό καλό». Μέσα στο σύστημα της Γαλλικής Επανάστασης, καταλήγει ο Ροβεσπιέρος, «το ανήθικο είναι πολιτικά κακό, ο διεφθαρμένος είναι αντεπαναστάτης». Και έτσι προσδιορίζει το στόχο στις 5 του Φλεβάρη 1794:

«Θέλουμε να εκπληρώσουμε τη θέληση της φύσης και το πεπρωμένο της ανθρωπότητας, να τηρήσουμε τις υποσχέσεις των φιλοσόφων, να απαλλάξουμε την πρόνοια από τη μακρόχρονη κυριαρχία του εγκλήματος και της τυραννίας. Μακάρι η Γαλλία, που πριν ήταν φημισμένη ανάμεσα στις χώρες των σκλάβων, να επισκιάσει τη φήμη όλων των ελεύθερων λαών, που έχουν ποτέ υπάρξει, και να γίνει το πρότυπο των εθνών, ο τρόμος των καταπιεστών, η παρηγοριά των καταπιεσμένων, το κόσμημα του σύμπαντος! Σφραγίζοντας το έργο μας με το αίμα μας, μπορούμε τουλάχιστον να δούμε να λάμπει η χαραυγή της καθολικής ευτυχίας.»

Η Συμβατική παραμένει σύμφωνα με το καταστατικό το «μοναδικό επίκεντρο, ο κινητήρας της κυβέρνησης». Σ' αυτή θασιζεται η λαϊκή κυριαρχία, απ' αυτή πηγάζει η ανώτερη εξουσία. Οι επιτροπές διοικούν κάτω από την επίβλεψή της και θέτουν σε εφαρμογή τα διατάγματά της. Ωστόσο, μετά τον Ζερμινάλ η εκτελεστική εξουσία θα γίνει ακριβώς ο πυρήνας του όλου κυβερνητικού συστήματος και η Εθνοσυνέλευση πρακτικά θα υποταχθεί σ' αυτήν.

Οι επιτροπές της Συμβατικής, 21 το «έτος II» (από το Σεπτέμβριο του 1793 μέχρι το Σεπτέμβριο του 1794), διευθύνουν ή εποπτεύουν τους

διαφορετικούς τομείς της διοίκησης. Στην πραγματικότητα μόνο δύο ασκούν πολιτική εξουσία: η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας και η Επιτροπή Ασφαλείας, που απλοποιημένα χαρακτηρίζονταν σαν «οι επιτροπές της κυβέρνησης».

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, που επανεκλεγόταν χωρίς να μεταβάλλεται κάθε μήνα, στην αρχή αύξησε τα μέλη της σε δώδεκα και στη συνέχεια τα μείωσε στα έντεκα: στους Ροβεσπιέρο, Σεν-Ζιστ και Κουτόν· τους αριστερούς Μπιγιό-Βαρέν και Κολό ντ' Ερμουά· τον Μπαρέρ, τον Καρνό, τον Πριέρ από το νομό του Μάρνη και τον Πριέρ από το νομό της Χρυσής Ακτής, τον Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ και τον Λεντέ. Όλες οι αρχές και οι υπάλληλοι υπάγονται στον άμεσο έλεγχο της σαν «εκτελεστικού κέντρου». Διεύθυνε τη διπλωματία, τη διεξαγωγή του πολέμου μέσω του τοπογραφικού της γραφείου, την οικονομία των εξοπλισμών μέσω της επιτροπής της για τα όπλα και το μαρούτι, την εθνική οικονομία μέσω της επιτροπής της για τον εφοδισμό. Διατάζει συλλήψεις και επεμβαίνει στις αρμοδιότητες της Επιτροπής Ασφαλείας μέσω ενός δικού της αστυνομικού γραφείου που ίδρυσε το Μάη του 1794. Παρά την εξειδίκευση μερικών μελών της σε ορισμένες αρμοδιότητες κανένας δεν παραιτείται από τη συμμετοχή στην κοινή διεύθυνση της πολιτικής και του πολέμου.

Από την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας εξαρτιώνται οι έξι υπουργοί του Προσωρινού Εκτελεστικού Συμβουλίου, και στη συνέχεια οι δώδεκα εκτελεστικές επιτροπές, που αντικαθιστούν την Ι του Απρίλη τα υπουργεία. Διορισμένοι από τη Συμβατική με υπόδειξη της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας, υπάγονται στην τελευταία: «Εφαρμόζει τη γενική γραμμή της κυβέρνησης και προτείνει στη Συμβατική σημαντικά μέτρα», κάθε πρωτοβουλία, επομένως, εναπόκειται σ' αυτήν, η Συμβατική λέει μόνο ναι ή – θεωρητικά – όχι.

Η Επιτροπή Ασφαλείας (Αμάρ, Μοίζ, Μπαίλ, Νταβίντ, Λεμπά, Λουί, Βαντιέ, Βουλάν), επιφορτισμένη με την εφαρμογή του νόμου για τους υπόπτους, διοικεί την αστυνομία και τη δικαιοσύνη.

Η διοικητική οργάνωση απλοποιείται. Οι νομοί, που στην πλειοψηφία τους προσελκύστηκαν από το δικαιο του ομοσπονδισμού και του τοπικισμού, έχουν να νοιαστούν μόνο για την είσπραξη των φόρων, τις δημόσιες εργασίες και την πώληση των εθνικών κτημάτων. Οι καθοριστικές εδαφικές μονάδες είναι μικρότερες: η περιφέρεια και η κοινότητα. Η πρώτη επιφορτισμένη με την «επίβλεψη των επαναστατικών νόμων, των μέτρων για την κοινή ασφάλεια και τη σωτηρία», η δεύτερη επιφορτισμένη με την εφαρμογή τους. Κάθε δέκα μέρες οι κοινοτικές διοικήσεις λογοδοτούν για τη δραστηριότητά τους στην περιφέρεια και οι περιφέρειες στις δύο επιτροπές της κυβέρνησης.

«Εθνικοί πράκτορες» εγκαθίστανται μετά την κατάργηση των πληρεξουσίων σε κάθε περιφερειακή και κοινοτική διοίκηση. Και αυτοί λογοδοτούν κάθε δέκα μέρες στις επιτροπές της κυβέρνησης. Οι αναδιοργανωμένες επαναστατικές επιτροπές των δώδεκα μελών αποτελούν τα εκτελεστικά όργανα του νόμου για τους ύποπτους σε κάθε κοινότητα ή τομέα. Εννοείται ότι σε πολλά χωριά δεν υπάρχουν. Υποβάλλουν τη λογοδοσία τους κάθε δέκα μέρες στην Επιτροπή Ασφαλείας.

Η συγκεντροποίηση ενισχύεται την άνοιξη του 1794 με την ανάκληση των «ανθύπατων», των λαϊκών αντιπροσώπων σε αποστολή. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας προτιμά να απασχολεί από τώρα και στο εξής πράκτορες. Σπανιότερα αποστέλλει ένα από τα δικά της μέλη σε κρίσιμα σημεία, όπως τον Ιούνη τον Σεν-Ζιστ στο αποφασιστικό για τον πόλεμο βόρειο μέτωπο.

Όμως, η συγκεντροποίηση δεν μπορούσε να ολοκληρωθεί απόλυτα. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας έπρεπε σε κάθε περίπτωση να υπολογίζει ακόμα στη Συμβατική και τις άλλες της επιτροπές. Για παράδειγμα, η επιρροή της δεν επεκτεινόταν και στην Επιτροπή για τα Οικονομικά. Η Επιτροπή Ασφαλείας διαφύλασσε ζηλότυπα τα προνόμιά της και ανεχόταν απρόθυμα την ειδική αστυνομία της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο επιτροπές άρχισε να μεγαλώνει. Και στην επαρχία έγιναν αισθητές, παρ' όλες τις προσπάθειες της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας για ενιαία μέτρα, οι διαφορετικές αποχρώσεις στην εφαρμογή της πολιτικής τους γραμμής.

Η μητρική λέσχη και οι λαϊκές εταιρίες

Οι πατριωτικές ενώσεις πήραν μια σταθερή θέση μέσα στο σύστημά της επαναστατικής κυβέρνησης, αλλά σταδιακά μεταβλήθηκαν οι λειτουργίες που τους είχαν ανατεθεί, καθώς και η σχέση μεταξύ τους.

Η διαδικασία συγκεντροποίησης συνεχίστηκε και σ' αυτό το επίπεδο, μέχρι το σημείο να υπάρχει ακόμα, στην ουσία, μόνο μια πολιτική οργάνωση των καλών πατριωτών: η παρισινή μητρική εταιρία των ιακωθίνων, που καθοδηγούσε χιλιάδες λέσχες και ενώσεις σε όλους τους νομούς. Όποιος της αρνιόταν «την αλληλογραφία και την ενσωμάτωση», ήταν ουσιαστικά πολιτικά νεκρός.

Σαν συνέπεια της επαναστατικής δυναμικής η σύνθεση της Λέσχης των Ιακωθίνων δημοκρατικοποιήθηκε το 1794. Η συμμετοχή της

αστικής τάξης και της διανοήσης έπεσε από το 62 στο 57%, ενώ η συμμετοχή των στρατιωτικών ανέβηκε από το 10 στο 11 και η συμμετοχή των τεχνιτών από 28 σε 32%. Η πλειοψηφία, όχι μόνο των ενεργών μελών, αλλά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό των κατά πολύ πολυαριθμότερων ανοργάνωτων ομοϊδεατών τους υποστήριζε τον ροβεσπιερίκό ηγετικό πυρήνα και είχε πλήρη εμπιστοσύνη στον «αδιάφθορο».

Οι οπαδοί του Ροβεσπιέρου δεν επιδίωκαν να κυβερνήσουν τη δημοκρατία έμμεσα μέσω της Λέσχης· μάλλον προσπάθησαν με όποιον τρόπο μπορούσαν να ενισχύσουν τη θέση της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας σαν οργάνου επαναστατικής κυριαρχίας. Απεναντίας θεωρούσαν τη Λέσχη σαν την ανώτερη ηθικοϊδεολογική αυθεντία της επανάστασης. Στο όνομα μιας επαναστατικής κοινής θέλησης, όχι σαν ένας συναγωνιστής για τη λαϊκή εύνοια κοντά στα άλλα, καταδίδωκαν και αφάνιζαν τους εχθρούς του έθνους. Θα μπορούσε κανείς να τους χαρακτηρίσει σαν μια πρώτη μορφή ενός κόμματος αγωνιστών και στελεχών με ανάμεικτο αστικο-ρίζοσπαστικό και μικροαστικο-επαναστατικό ταξικό χαρακτήρα, που ένιωθαν σαν το ενιαίο μέτωπο των πατριωτών που ήταν το πιο ενδεδειγμένο για την αποκλειστική ηγεσία.

Στην επαρχία απόκτησε επιρροή πάνω σε ένα όλο και πυκνότερο δίκτυο λαϊκών εταιριών, με τις οποίες είχε γεμίσει όλη η Γαλλία από το φθινόπωρο του 1793 μέχρι την άνοιξη του 1794 και των οποίων ο αριθμός είναι δύσκολο να υπολογιστεί. Ιδιαίτερα υψηλός πρέπει να ήταν στο νοτιοανατολικό τμήμα της Γαλλίας: 139 στις 154 κοινότητες του νομού Βοκλιζ, 132 στις 382 κοινότητες του Γκαρ, 258 στις 355 του Ντρομ.

Η συμμετοχή των λαϊκών τάξεων ήταν κατά μέσο όρο υψηλότερη εδώ απ' ό,τι στη μητρική λέσχη. Και στο Παρίσι οι αθράκωτοι αποτελούσαν στις λαϊκές εταιρίες μέχρι τα δύο τρίτα των μελών και έτσι όχι σπάνια είχαν και την αρχηγία. Ωστόσο, στην πρωτεύουσα εμφανίστηκε μια ιδιαίτερη εξέλιξη, που έκανε να ξεσπάσει μια αντίθεση ανάμεσα σ' αυτούς και στο ιακωβινικό επιτελείο.

Όταν στις 9 του Σεπτέμβρη 1793 η Συμβατική απαγόρευσε τη μοιμότητα των γενικών συνελεύσεων των πολιτών, οι πιο δραστήριοι αθράκωτοι στην περιφέρεια της πόλης μετέτρεψαν τις υπάρχουσες λαϊκές εταιρίες σε «εταιρίες των τομέων» ή ίδρυσαν καινούργιες αυτού του τύπου. Από εκείνη τη στιγμή αυτές αποτέλεσαν τις πραγματικές επάλξεις του λαϊκού κινήματος. Ενώ οι ιακωβίνοι αισθάνονταν σαν το μακρύ χέρι της κυβερνητικής πολιτικής, που τελικά καθοριζόταν από τους ίδιους, οι εκπρόσωποι των τομέων απέδιδαν σημασία στην ανεξαρτησία τους σαν επαναστατικό επιμέρους σύστημα – ή «τμήμα του

κυρίαρχου», όπως αυτοχαρακτηρίζονταν. Αντίστροφα, οι δύο μεγάλες επιτροπές προσπάθησαν μετά το μήνα Ζερμινάλ να ευθυγραμμίσουν όλες τις επαναστατικές δυνάμεις. Από εδώ και στο εξής θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη σαν πηγή διαμόρφωσης της κοινής γνώμης μόνο η παρισινή μητρική εταιρία των ιακωβίνων. Ακόμα και οι περίφημοι κορδελιέροι εξαφανίστηκαν, χωρίς να ξέρουμε κάτι για κάποια τυπική διάλυση, σιωπηλά και ήσυχα από τον ορίζοντα, μετά το θάνατο του αρχηγού τους. Οι εταιρίες των τομέων, που δεν ευθυγραμμίστηκαν πλήρως με την πορεία της κυβέρνησης, θουβάθηκαν μετά από περισσότερο ή λιγότερο ήπιες προτροπές. Οι επιτροπές συνέτριψαν τα όπλα εκείνου του τμήματος του λαϊκού κινήματος που παρέμενε γι' αυτές ανεξέλεγκτο. Η επισπευσμένη ενσωμάτωση ήταν σίγουρα προς το συμφέρον της συγκέντρωσης των επαναστατικών δυνάμεων. Επειδή όμως ταυτόχρονα κατέστρεψε αναπόφευκτα μια πολιτική πρακτική, που είχε αναπτυχθεί από τις αγωνιστικές εμπειρίες της ίδιας της μάζας, δεν γνώρισε μεγάλη ανταπόκριση και πολλαπλασίασε τα στοιχεία της αποξένωσης ανάμεσα στην ιακωβινική Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας και στις παρισινές λαϊκές τάξεις.

Η διεύθυνση της οικονομίας το 1794

Το γεγονός ότι η κυβέρνηση αποφάσισε να εγκαταλείψει τις φυσιοκρατικές της αρχές και να αναλάβει η ίδια τη διεύθυνση της οικονομίας, προέκυψε από δύο αναγκαιότητες: Έπρεπε να θρέψει να ντύσει, να εφοδιάσει και να εξοπλίσει το εκατομμύριο της λαϊκής κινητοποίησης και επιπλέον να σιτίσει τον πληθυσμό της πόλης, τη στιγμή που το εξωτερικό εμπόριο υπέφερε από τον αγγλικό αποκλεισμό και η Γαλλία έμοιαζε με ένα πολιορκημένο οχυρό.

Η επίταξη αφορούσε όλους τους υλικούς πόρους της χώρας: ο αγρότης παρέδιδε το στάρι του, το σανό για τα ζώα, το μαλλί και την κάνναβη, ο τεχνίτης τα προϊόντα της δουλειάς του. Σε εξαιρετικές περιστάσεις απλοί πολίτες έδιναν όπλα, παπούτσια, κουβέρτες ή σεντόνια. Πρώτες ύλες αναζητούνταν και συγκεντρώνονταν: μέταλλα, ξάρτια, περγαμηνή για φυσίγγια, εδάφη με νίτρο. Οι βιομηχανικοί επιχειρηματίες έπρεπε να παράγουν τη μέγιστη δυνατή ποσότητα για το έθνος, κάτω από κρατικό έλεγχο, και να εφαρμόζουν νέες τεχνικές, που τελειοποιούσαν πολυμαθείς που είχε κινητοποιήσει η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.

Ο έλεγχος των τιμών με το ανώτατο όριο σαν πυρήνα αποτέλεσε

την αναγκαία συμπλήρωση στην επίταξη. Οι περιφέρειες φρόντιζαν να τηρούνται οι τιμές των αγαθών και οι κοινότητες να γίνονται σεβαστοί οι μισθοί. Επιφορτισμένη με την εφαρμογή των νέων νομοθετικών ρυθμίσεων, η Επιτροπή Εφοδιασμού δημοσίευσε – με επίβλεψη της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας – στις 20 του Φλεβάρη 1794 ένα τιμολόγιο του εθνικού ανώτατου ορίου σε κάθε τόπο παραγωγής. Η περιφέρεια όφειλε να αυξήσει τα έξοδα μεταφοράς και τα περιθώρια κέρδους για τους χονδρεμπόρους (5%) και τους μικρεμπόρους (10%). Έτσι το ανώτατο όριο περιέκοψε την κερδοσκοπία και περιόρισε την ελευθερία του κέρδους.

Στη σφαίρα της παραγωγής η βιομηχανία των εξοπλισμών πήρε μια δυνατή ώθηση με τη λειτουργία εθνικών εργαστηρίων όπλων και πολεμοφοδίων. Ο αριθμός απεναντίας των κρατικών μανιφακτούρων, για τις οποίες δεν είχε καλή ιδέα προπάντων ο Καρνό, δεν αυξήθηκε, και δεν πραγματοποιήθηκε η εθνικοποίηση των μεταλλείων.

Ακόμα και ο εφοδιασμός των πολιτών ποτέ δεν εθνικοποιήθηκε. Η επιτροπή, από την 1 του Απριλίου 1794 «Επιτροπή για το Εμπόριο και τον Εφοδιασμό», άσκησε το δικαίωμά της για κατάσχεση ουσιαστικά υπέρ του στρατού. Η συνολικά αδύναμη ακόμα ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η έλλειψη μιας εύχρηστης στατιστικής δεν επέτρεπαν να υπολογιστούν με ακρίβεια οι ανάγκες του λαού και να υιοθετηθεί ένα εθνικό δελτίο τροφίμων. Οι περιφέρειες έπρεπε να κατάσχουν τόσα όσα ήταν απαραίτητα για τον εφοδιασμό των αγορών. Οι κοινοτικές διοικήσεις έπρεπε να επιτηρούν τους μυλωνάδες, να ρυθμίζουν την αρτοποιία, να εφαρμόζουν τη διανομή με το δελτίο. Σε πολλές πόλεις το ψήσιμο του ψωμιού δημοτικοποιήθηκε εντελώς. Πιο σπάνια, όπως στο Κλερμόν, και τα χασάπικα. Για άλλα προϊόντα, εκτός από τη ζάχαρη και το σαπούνι, δεν ενδιαφερόταν η Επιτροπή. Μάταια προσπαθούσαν οι αβράκωτοι να αναγκάσουν τους εμπόρους να τηρούν τις ανώτατες τιμές μέσα από τον επαναστατικό έλεγχο. Η μαύρη αγορά, ιδιαίτερα για τα προϊόντα που πωλούνταν απ' ευθείας από τα κτήματα, άνθισε σημαντικά. Επειδή τώρα η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας έδινε κίνητρα στους παραγωγούς, αγρότες και τεχνίτες, έπρεπε να χαλαρώσει σταδιακά την επίβλεψη του εφοδιασμού. Στο τέλος έκλεισε τα μάτια μπροστά στην ανοιχτή παραβίαση του ανώτατου ορίου, με εξαίρεση το ψωμί.

Έτσι παρουσιάστηκε μια στροφή στην οικονομική πολιτική την άνοιξη του 1794. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, που τώρα έδειχνε κατανόηση για τα μεσαία στρώματα, έδωσε εγγυήσεις στους εμπόρους και μετρίασε τη διευθυντιστική νομοθεσία. Απλά και μόνο για χάρη του στρατού και του κράτους ενέτεινε τη διείσδυση της οικονομίας.

Δεν μπορούσε να της διαφύγει το γεγονός ότι μια αυστηρή εφαρμογή του ανώτατου ορίου αποτελούσε έναν παράγοντα διάλυσης της παλιάς Τρίτης Τάξης. Ενώ οι αστοί και οι εύποροι αγρότες προσπαθούσαν να το καταστρατηγήσουν, οι μάστορες και οι μικρομαγαζάτορες ζητούσαν το ανώτατο όριο στον εφοδιασμό, αλλά αγανακτούσαν μόλις το επέβαλλε κανείς στους ίδιους.

Αντίθετα, το ανώτατο όριο των μισθών εξόργισε τους εργάτες. Η λαϊκή κινητοποίηση και ο επανεξοπλισμός είχαν οδηγήσει για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια σε μια έλλειψη προσφοράς σε εργατική δύναμη. Αυτό το είχαν εκμεταλλευτεί οι εργαζόμενοι, για να επιβάλουν αυξήσεις στους μισθούς, αφού πολλές κοινότητες, ανάμεσα στις οποίες και το Παρίσι που διευθύνονταν από δημοκρατικές δυνάμεις, ανέβαλλαν επίτηδες την καθορισμένη δημοσίευση ενός ανώτατου ορίου των μισθών. Το κράτος, βέβαια, δεν μπόρεσε να το εφαρμόσει στις δικές του μανιφακτούρες και να αποκρούσει παραβιάσεις των εργατών σε βάρος του. Μετά το μήνα Ζερμινάλ, που είχε κάνει την αντιπολίτευση να σωπάσει, η καινούργια ροβεσπιερική κοινοτική διοίκηση του Παρισιού κατέστειλε κάθε απόπειρα απεργίας και συνασπισμού. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας εκτιμούσε ότι ολόκληρο το οικονομικό και χρηματικό οικοδόμημα της δημοκρατίας βασίζονταν στο διπλό ανώτατο όριο τιμών και μισθών, που η μονόπλευρη παραβίασή του θα επέφερε την ανατροπή του συστήματος και την καταστροφή του ασινιάτου. Πήρε μέτρα ενάντια στην εγκατάλειψη της εργασίας. Καθώς πλησίαζε η συγκομιδή, επιτάχθηκαν εργάτες γης, ιδιαίτερα θεριστές, και μάλιστα, πράγμα που εξόργισε περισσότερο απ' όλα αυτούς που έθιξε, με τους χαμηλούς επίσημους μισθούς. Μόλις στις 23 του Ιούλη τόλμησε η Κομμούνα του Παρισιού να δημοσιεύσει το ανώτατο όριο των μισθών, που στην πράξη, όπως είχαν φοβηθεί, επέφερε σε πολλούς επαγγελματικούς κλάδους μια πραγματικά αυθαίρετη πτώση του μεροκάματου. Έτσι μεγάλωσε και η δυσαρέσκεια των εργατών και ενώθηκε με την απροθυμία των αγροτών που ήταν υπερφορτωμένοι με αναγκαστικές παραδόσεις, και των ζημιωμένων από την υποτίμηση του χρήματος μεγάλων και μικρών εισοδηματιών.

Παρ' όλα αυτά δεν θα έπρεπε κανείς να θεωρήσει αρνητικό τον απολογισμό της ιακωβινικής διεύθυνσης της οικονομίας. Αυτή μόνο επέτρεψε να τραφούν και να εξοπλιστούν οι μαζικές στρατιές της δημοκρατίας. Χωρίς αυτήν η νίκη τους θα ήταν αδιανόητη. Χάρη σ' αυτήν εξασφαλίστηκε στον εργαζόμενο λαό των πόλεων τουλάχιστον το καθημερινό ψωμί.

Δημοκρατία και ιδιοκτησία

Με το ιδανικό μιας κοινωνικής δημοκρατίας συμφωνούσαν, με κάποιες αποχρώσεις, οι λαϊκές τάξεις και τα επαναστατικά μεσαία στρώματα. Αποτελούσε την προϋπόθεση για τη δυνατότητα ύπαρξης ενός «ιακωβινικού συνασπισμού». Το ότι η ανισότητα του πλούτου υποβίβαζε τα πολιτικά δικαιώματα σε ένα σκέτο πρόσχημα, το ότι ρίζα της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι μόνο η φύση, αλλά και η ιδιωτική ιδιοκτησία, αυτά όλα ήταν κοινός τόπος στην κοινωνική φιλοσοφία του αιώνα. Πιο σπάνιοι ήταν οι στοχαστές που, ξεκινώντας απ' όλα αυτά, έφταναν στη σκέψη να ανατρέψουν το κοινωνικό σύστημα με την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα μέσα της παραγωγής. «Η ισότητα των αγαθών είναι μια χίμαιρα», είχε δηλώσει ο Ροβεσπιέρος στις 24 του Απρίλη 1793. Όπως οι περισσότεροι επαναστάτες, καταδίκασε τον «αγροτικό νόμο», δηλαδή το μοίρασμα των αγαθών. Παρ' όλα αυτά διαβεβαίωνε ότι η ακραία δυσαναλογία στην περιουσία είναι πηγή πολλών κακών και εγκλημάτων. Οι ιακωβίνοι και οι αβράκωτοι υποστήριζαν μια κοινωνία μικρών ανεξάρτητων παραγωγών προϊόντων, αγροτών και τεχνιτών, που θα μπορούσαν να θρέψουν την οικογένειά τους χωρίς να υποχρεώνονται σε μισθωτή εργασία· ήταν ένα ιδανικό, κομμένο στα μέτρα της Γαλλίας εκείνης της εποχής, που ενσάρκωνε τη λαχτάρα του μικροαγρότη και του εργάτη της γης, του αρχιτεχνίτη και του μαθητευόμενου, καθώς και του μικρο-μαγαζάτορα και του εμπορεύπλληλου. Ένα ιδανικό που εναρμονιζόταν με τους όρους ζωής της πλειοψηφίας των παραγωγών, αλλά βρισκόταν σε αντίθεση με το σύνθημα για «ελευθερία της οικονομίας» που αναπόφευκτα θα οδηγούσε στην καπιταλιστική παραγωγή.

Ο Σεν-Ζιστ υπογράμμισε στο κείμενό του *Αποσπάσματα για τους ρεπουμπλικανικούς θεσμούς* σαν στόχο της κοινωνικής νομοθεσίας, «την παροχή σε όλους τους Γάλλους των μέσων για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες επιβίωσης, χωρίς να εξαρτώνται από τίποτα άλλο εκτός από τους νόμους».

Έτσι αποκαθίσταται η έννοια του κοινωνικού δικαίου. Ο αβράκωτος το αντιλαμβάνεται καταρχήν σαν την οικονομική εγγύηση της ύπαρξής του. Ο ιακωβίνος αφήνει την εθνική κοινότητα, εφοδιασμένη με το δικαίωμα ελέγχου πάνω στην οργάνωση της ιδιοκτησίας, να επέμβει, προκειμένου να διατηρήσει μια σχετική ισότητα ιδιοκτησίας και εισοδημάτων, προπάντων σαν τη μοναδική νοητή μόνιμη εξασφάλιση μιας πολιτικής δημοκρατίας. Πρέπει να υποστηρίξει τη μικρή ιδιοκτησία στο βαθμό που η οικονομική ανάπτυξη τείνει στην κα-

ταστροφή της, με το σκοπό να προληφθεί ένα νέο μονοπώλιο του πλούτου, που αναγκαστικά θα μεταβαλλόταν σε δύναμη εξουσίας, καθώς και η ανεπιθύμητη δημιουργία ενός ανεξάρτητου προλεταριάτου σαν διαρκούς παράγοντα ανησυχίας.

Οι νόμοι της 26 του Οκτώβρη 1793 και της 6 του Γενάρη 1794 για την ίση κατανομή της κληρονομιάς, συμπεριλαμβανόμενων των νόθων παιδιών και με αναδρομική ισχύ από τις 14 του Ιούλη 1789, βασιζόνταν σε τέτοιου είδους αρχές. Το ίδιο και στις 22 του Νοέμβρη 1793 η επέκταση του διατάγματος της 3 του Ιούνη για την πληρωμή με δόσεις και τη διαίρεση σε κλήρους της ιδιοκτησίας των φυγάδων σε όλα τα εθνικά κτήματα. Οι μεγαλύτερες γεωργικές επιχειρήσεις, εξαιτίας της έλλειψης εργατικού δυναμικού, δεν ενθουσιάστηκαν, από την ιδέα της μετατροπής των εργατών γης σε ιδιοκτήτες γης και των προλεταρίων του χωριού σε ανεξάρτητους παραγωγούς, αφού άλλωστε τα διατάγματα του Βεντόζ εκφράζανε την επιθυμία των οπαδών του Ροβεσπιέρου να ικανοποιηθούν μέχρι ένα σημείο και οι πιο φτωχοί αβράκωτοι. Ενώ όμως ο Σεν-Ζιστ είχε μιλήσει για μια δωρεάν μεταθίβαση της ιδιοκτησίας των υπόπτων, τίποτα σχετικό δεν αναφερόταν μετά μέσα στο διάταγμα. Αντίθετα μάλιστα: ποτέ δεν εκδόθηκαν διατάξεις για την εφαρμογή της και οι οπαδοί του Ροβεσπιέρου, που με άλλες αφορμές επενέβαιναν αποφασιστικά, σ' αυτή την περίπτωση έκαναν εκπληκτικά λίγα πράγματα ενάντια στο ισχυρό σαμποτάρισμα των αστικών στοιχείων μέσα στις ίδιες τους τις γραμμές. Ο «αστικός τρόπος σκέψης» των οπαδών του Ροβεσπιέρου καθώς και των ιακωθίνων γενικά δίσταζε να προχωρήσει σε μια εμβάθυνση στην ουσία του αγροτικού ζητήματος. Η ιδέα για μια μεταρρύθμιση της μισακάρικης μίσθωσης ή μια κατανομή των μεγάλων μισθώσεων σε μικρές επιχειρήσεις ποτέ δεν εμφανίστηκε στη σκέψη τους.

Η κοινωνική νομοθεσία στην πιο στενή της έννοια ξεπερνούσε τις απόψεις της Συντακτικής. Τα διατάγματα στις 19 του Μάρτη και τις 28 του Ιούνη 1793 είχαν κατοχυρώσει την ενίσχυση των φτωχών, των παιδιών και των ηλικιωμένων. Το δικαίωμα στην κοινωνική πρόνοια θεμελιώθηκε με το νόμο της 11 του Μάη 1794 πάνω στην αρχή της κοινωνικής ασφάλισης και σε κάθε νομό δόθηκε ένα «βιβλίο της εθνικής αγαθοεργίας». Μέσα σ' αυτό έπρεπε να εγγραφούν οι ηλικιωμένοι και οι άρρωστοι, οι μητέρες χωρίς σύζυγο και οι χήρες με παιδιά. Δικαιούνταν μια ετήσια σύνταξη και παροχές βοήθειας, ανάμεσα στις οποίες δωρεάν ιατρική περίθαλψη στο σπίτι.

«Μακάρι να αντιληφθεί η Ευρώπη», είχε αναφωνήσει ο Σεν-Ζιστ στις 3 του Μάρτη, «ότι δεν θέλετε να έχετε πάνω σε γαλλικό έδαφος ούτε έναν δυστυχισμένο, ούτε έναν καταπιεστή!»

Η λατρεία του υπέρτατου όντος

Μετά την ομιλία του Ροβεσπιέρου στις 5 του Φλεβάρη 1794 η αρετή αποτελεί κύριο γνώρισμα και κίνητρο της λαϊκής κυβέρνησης:

«Μιλάω[...] για εκείνη την αρετή που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αγάπη για την πατρίδα και τους νόμους της.»

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας έπαιρνε σκληρά μέτρα ενάντια στους επαναστάτες που διέπρατταν απάτες και ανακαλούσε αμέσως τους επιτρόπους που προσπαθούσαν να πλουτίσουν. Θεωρούσε λαθεμένη την εκστρατεία των οπαδών της αποχριστιανοποίησης. Αντίθετα, ήθελε να εκκαθαρίσει και να ολοκληρώσει την κοσμική λατρεία που είχε διαμορφωθεί και υιοθετηθεί σωστά. Η λαϊκή εκπαίδευση και μια ρεπουμπλικανική θρησκεία έπρεπε να αναπτύξουν παραπέρα και να εδραιώσουν την αστική συνείδηση των μαζών.

Η εκπαίδευση αναγνωριζόταν στο άρθρο 22 του Συντάγματος σαν ένα από τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στις 21 του Οκτώβρη ένα διάταγμα της Συμβατικής αποφάσισε τη δημιουργία του κρατικού δημοτικού σχολείου, που το πρόγραμμά του θα συνδύαζε την καλλιέργεια του πνεύματος και του σώματος, την ηθική και τις σωματικές ασκήσεις. Στις 19 του Δεκέμβρη συμπληρώθηκε από ένα άλλο, που εισήγαγε την υποχρεωτική φοίτηση και τη δωρεάν παρακολούθηση των μαθημάτων. Απορροφημένη εντελώς από τον πόλεμο, η επαναστατική κυβέρνηση παραμέλησε, παρά τις πολλές προειδοποιήσεις, την εφαρμογή του. Της έλειπε και ο χρόνος και το χρήμα.

Μετά από μεγάλη αναποφασιστικότητα, ένα διάταγμα στις 4 του Φλεβάρη 1794 κατήργησε επιτέλους χωρίς όρους τη δουλεία στις αποικίες σαν αντίθετη προς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αν και έγινε εκ των υστέρων σαν αναγνώριση της κατάστασης που είχε δημιουργηθεί ήδη από την εξέγερση για την απελευθέρωση της Αϊτής και που είχε προκαλέσει πολλά θύματα, πέρασε στις 25 του Ιουλίου από τη Συμβατική η αδελφοποίηση με τον Τουσέν Λ' Ουβερτίρ.

Περισσότερη biasύνη έδειξε η επαναστατική κυβέρνηση στην καθιέρωση μιας κρατικής λατρείας.

Ήδη οι γιορτές των πολιτών είχαν προσπαθήσει να πετύχουν μια καλλιτεχνική μορφή, για την οποία ο μεγάλος Νταβίντ πρόσφερε όλη του τη μεγαλοφυΐα. Στις 10 του Αυγούστου 1793 είχε την προσωπική διεύθυνση στη «Γιορτή της ενότητας και του αδιαίρετου». Όμως, τη «λατρεία του υπέρτατου όντος» την επινόησε μόνος του ο Ροβεσπιέρος. Διατύπωσε την αξίωση να στηριχτεί το ρεπουμπλικανικό δόγμα

σε μεταφυσικές βάσεις. Σαν οπαδός του Ρουσό αποστρεφόταν την αισθησιοκρατία του Κοντιγκιάκ και ακόμα περισσότερο τον αθεϊστικό υλισμό του Ελθέτιου, του οποίου έβαλε να σπάσουν την προτομή στη λέσχη των ιακωβίνων. Ο αδιάφθορος πίστευε, αν και όχι με χριστιανικό τρόπο, στην ύπαρξη του ενός Θεού και της ψυχής. Επιφορτισμένος από τη Συμβατική να κάνει μια έκθεση για τις γιορτές της Δεκάτης, δήλωσε στις 7 του Μάη 1794:

«Το μοναδικό θεμέλιο της κοινωνίας είναι η ηθική [...] Η ανηθικότητα είναι η βάση του δεσποτισμού, όπως η αρετή είναι η ουσία της δημοκρατίας. Τονώστε τη δημόσια ηθική! Διατάξτε με τέτοιο τρόπο ώστε να νικήσετε, αλλά κυρίως εκσφεντονίστε πίσω στο Τίποτα την κακία!»

Από υποκειμενική πεποίθηση, προπάντων όμως ενεργώντας σαν πολιτικός άντρας που αντιλαμβανόταν την ανάγκη να βοηθήσει το λαό να αποκτήσει μια λατρεία που πολιτικά θα είχε νόημα, θα διατηρούσε τις ριζωμένες συνήθειες και εντούτοις θα εδραίωνε ρεπουμπλικανικά έθιμα, συνέχισε:

«Στα μάτια του νομοθέτη αλήθεια είναι ό,τι είναι ωφέλιμο στον άνθρωπο και καλό στην πράξη [...] Η ιδέα του υπέρτατου όντος είναι μια αδιάκοπη έκκληση στη δικαιοσύνη, είναι επομένως κοινωνική και ρεπουμπλικανική.»

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το άρθρο 1 του διατάγματος της 7 του Μάη δήλωνε ότι «ο γαλλικός λαός αναγνωρίζει την ύπαρξη του υπέρτατου όντος και την αθανασία της ψυχής». Τέσσερις ρεπουμπλικανικές γιορτές θεωρήθηκαν σαν εθνικές γιορτές: Η 14 του Ιούλη, η 10 του Αυγούστου, η 21 του Γενάρη και η 31 του Μάη. Κάθε Δεκάτη αφιερώθηκε σε μια καθορισμένη πολιτική ή κοινωνική αρετή.

Μια «γιορτή του υπέρτατου όντος και της φύσης» εγκαινίασε τη νέα λατρεία στις 8 του Ιούνη. Μέσα σε μια τεράστια ανθρώπινη μάζα, η διοργανωμένη από τον Νταβιντ πομπή, κάτω από τους ήχους των μουσικών δημιουργών Γκοσέκ (Gossec) και Μείλ (Méhul), κινήθηκε από τον εθνικό κήπο του Κεραμεικού στο Πεδίο του Άρεως. Ο Ροβεσπιέρος, που λίγες μέρες πριν είχε εκλεγεί πρόεδρος της Συμβατικής, ήταν ο ομιλητής.

Η τελετή άφησε σε πολλούς συμμετέχοντες βαθιά εντύπωση. Και ο αντεπαναστάτης Μαλέ ντι Παν έγραψε: «Πίστευε κανείς σοβαρά ότι ο Ροβεσπιέρος είχε αρχίσει να κλείνει την άβυσσο της επανάστασης.»

Επειδή με κανένα τρόπο δεν ήταν αυτή η πρόθεσή του, το κατα-

σκευασμένο υποκατάστατο της θρησκείας απέτυχε στον πολιτικό του στόχο. Μετά τα συμβάντα του Ζερμινάλ κανένα διάταγμα δεν μπορούσε να συνενώσει σε μια και μοναδική πίστη, σε μια και μοναδική ηθική τις διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, που μέχρι τότε είχαν στηρίξει την επαναστατική κυβέρνηση και τώρα οι ταξικές τους αντιθέσεις τις έκαναν να συγκρούονται μεταξύ τους. Αδυνατώντας να δώσει μια λύση στο πραγματικό κοινωνικό πρόβλημα, ο Ροβεσπιέρος κατέφυγε στην παντοδυναμία των ιδεών και τέντωσε στους ίδιους τους ανθρώπους του το σκοινί μέχρι τη μεταφυσική, αντί στη γη. Στην πραγματικότητα, η λατρεία του υπέρτατου όντος έβαλε μέσα στους κόλπους της ίδιας της κυβέρνησης το σπέρμα για μια νέα σύγκρουση. Οι οπαδοί μιας βίαιης αποχριστιανοποίησης καθώς και οι οπαδοί ενός αδιάφορου κοσμικού κράτους ποτέ δεν συγχώρησαν στον Ροβεσπιέρο το «σημαντικό ιερατικό του διάταγμα της 18ης Φλορεάλ».

Ο νόμος του Πρεριάλ

Η θέληση να τιμωρηθούν τα διεπραγμένα αδικήματα αποτελούσε από το 1789 ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της επαναστατικής νοοτροπίας. Απέναντι στη «συνωμοσία των αριστοκρατών», όπως έδειξε ο Ζορζ Λεφέμπρ, εδραιώθηκε η «αμυντική αντίδραση» και η «θέληση για τιμωρία» τόσο μέσα στο λαό, όσο και ανάμεσα σε ηγετικές μορφές αστών επαναστατών.

Στο βαθμό που θεσμοποιήθηκε η επαναστατική κυβέρνηση, η τρομοκρατία απέκτησε νομότυπες μορφές. Το αναδιοργανωμένο το Σεπτέμβρη του 1793 επαναστατικό δικαστήριο απέδιδε δικαιοσύνη τελεσιδικα με συνοπτικές διαδικασίες. Στους νομούς η επαναστατική τρομοκρατία εφαρμόζοταν όπως και πριν διαφορετικά. Μερικοί λαϊκοί αντιπρόσωποι σε αποστολή καταζητούσαν κυρίως φεγιάν, άλλοι «ομοσπονδιακούς». Η εφαρμογή της διεύθυνσης της οικονομίας αύξησε τις κατηγορίες των υπόπτων για απόκρυψη εμπορευμάτων και των παραγωγών ή εμπόρων που παραβίαζαν το ανώτατο όριο. Τελικά, η αποχριστιανοποίηση έστρεψε την τρομοκρατία κατά συνταγματικών ιερών που δίσταζαν υπερβολικά να παραιτηθούν από το λειτουργήμά τους, καθώς και ενάντια σε πιστούς που επέμεναν να εκκλησιάζονται.

Μετά την εκμηδένιση των κομματικών ομάδων και η τρομοκρατία υπέστη μια συγκεντροποίηση. Ένα διάταγμα στις 16 του Απριλίου

όριζε να αποστέλλονται όλοι οι ύποπτοι συνωμοσίας στο παρισινό δικαστήριο και στις 8 του Μάη τα τοπικά επαναστατικά δικαστήρια και οι επαναστατικές επιτροπές διαλύθηκαν, εκτός από δύο: το δικαστήριο του Αράς διατηρήθηκε μέχρι τις 10 του Ιούλη, ενώ στο Οράνζ εγκαθιδρύθηκε μάλιστα στις 10 του Μάη, λόγω ειδικών περιστάσεων, μια νέα λαϊκή επιτροπή.

Ο λεγόμενος «Μεγάλος Φόβος», ξεκίνησε με το νόμο της 22ης Πρεριάλ (10 του Ιούνη). Στιγμιαίες περιστάσεις είχαν βοηθήσει σ' αυτό: στις 20 του Μάη έγινε μια απόπειρα δολοφονίας ενάντια στον Κολό με περίστροφο. Στις 23 πιάστηκε η Σεσίλ Ρενό (Cécile Renault), που θεωρήθηκε ότι ήθελε να σκοτώσει τον Ροβεσπιέρο με ένα μαχαίρι. Η «συνωμοσία των αριστοκρατών» φαινόταν έτσι, την παραμονή της εκστρατείας που ξανάρχιζε ενάντια στο συνασπισμό, ακόμη εξαιρετικά ζωντανή και διέγειρε τα πάθη των τομέων, για να κάνουν τους ενόχους να το μετανιώσουν. Στο μεταξύ, είχε περάσει η εποχή του παρορμητικού ξεκαθαρίσματος των λογαριασμών. «Το θέμα δεν είναι να αποτελέσουμε παράδειγμα, «εξηγούσε ο Κολό, «αλλά να εξοντώσουμε τους αδιόρθωτους δορυφόρους της τυραννίας.»

Καταργήθηκε η προκαταρκτική ανάκριση και η υπεράσπιση. Οι ένορκοι μπορούσαν να αρκεστούν σε ηθικές αποδείξεις. Το δικαστήριο δεν είχε να διαλέξει παρά ανάμεσα στη θανατική καταδίκη και την αθώωση. Ο ορισμός του εχθρού του λαού διευρύνθηκε στο άρθρο έξι: όποιος ευνοεί τα σχέδια των εχθρών της Γαλλίας, καταδιώκοντας και δυσφημώντας πατριώτες, όποιος αναλαμβάνει να σπείρει ηττοπάθεια, να διαφθείρει τα ήθη και να αλλάξει την καθαρότητα και την ενέργεια των επαναστατικών αρχών, όποιος κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο ανοιχτά ή καλυμμένα, επιτίθεται ενάντια στην ελευθερία, την ενότητα και την ασφάλεια της δημοκρατίας ή επιδιώκει να εμποδίσει την εδραίωσή της.

Κατά τη διάρκεια αυτής της τελευταίας περιόδου γενικεύτηκε η πρακτική του αμαλγάματος. Η διευρυμένη έννοια της αριστοκρατικής συνωμοσίας επέτρεπε να εκδικάζονται στην ίδια δίκη κατηγορούμενοι που δεν είχαν καμιά σχέση μεταξύ τους. Από το Μάρτη του 1793 μέχρι τις 10 του Ιούνη 1794 έγιναν στο Παρίσι 1.251 εκτελέσεις, κι από τότε, στις λίγες βδομάδες μέχρι την 9η Θερμιδώρ, 1.376. Τα κεφάλια έπεφταν, σύμφωνα με την έκφραση του δημόσιου κατήγορου, «σαν κεραμίδα».

Ο Ένγκελς ειρωνεύτηκε την άποψη ότι καλά έπαθε ο κάθε ξεχωριστός αποκεφαλισμένος, «πρώτα αυτοί που έβαλε ο Ροβεσπιέρος να αποκεφαλίσουν και μετά ο ίδιος ο Ροβεσπιέρος» και συμπεραίνει: «Σε τέτοια παιδιαρίσματα φτάνουμε, όταν κατά βάση καλόκαρδοι άνθρω-

ποι αφήνουν ελεύθερο τον πόθο τους να εμφανιστούν ανατρεχιστικοί». Πάντως πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τον απολογισμό της τρομοκρατίας. Κάποιοι συγγραφείς ανέβασαν τον αριθμό των συλληφθέντων υπόπτων στους 100.000, σε άλλους δεν φαίνεται απίθανος ο αριθμός των 300.000. Τον αριθμό των εκτελεσμένων ο Ντόναλντ Γκρίρ (Donald Greer), τον υπολογίζει γύρω στους 35.000 μέχρι 40.000, συμπεριλαμβανόμενων και των εκτελέσεων που έγιναν χωρίς να προηγηθεί δίκη, όπως συνέβη στη Νάντη και στην Τουλόν. Ήταν ένα ελάχιστο μέρος του φόρου αίματος που επέβαλε η ένοπλη αντεπανάσταση στη Γαλλία. Τον αριθμό των θανατικών ποινών που επέβαλε το παρισινό επαναστατικό δικαστήριο και άλλα έκτακτα δικαστήρια ο Γκρίρ τον υπολόγισε σε 15.594. Απ' αυτές το 16% στο Παρίσι και το 71% στις βασικές περιοχές του εμφύλιου πολέμου. Οι αιτίες ήταν οι εξής: στο 76% των περιπτώσεων πρόκειται για εξέγερση ή έσχατη προδοσία ενάντια στο έθνος. Ένα 19% ήταν λόγω φρονημάτων (υποκίνηση σε ανυποταξία, ομοσπονδισμός, συνωμοσίες), οικονομικά εγκλήματα (πλαστογραφία τραπεζογραμμάτων, κατάχρηση) μόνο 1%. Ως προς την κοινωνική σύνθεση, το 83% προερχόταν από την παλιά Τρίτη Τάξη (25% αστοί, 28% αγρότες και 31% αβράκωτοι), το 8,5% από τους ευγενείς και το 6% από τον κλήρο. «Σε τέτοιους αγώνες», παρατηρεί ο Λεφέμπρ, «οι αποστάτες πρέπει να υπολογίζουν σε ακόμα λιγότερη επιείκεια απ' ό,τι οι αρχικοί αντίπαλοι». Επιπλέον πρέπει να προσέξουμε τα απόλυτα και τα σχετικά μεγέθη: οι ευγενείς και ο κλήρος αποτελούσαν μαζί λιγότερο από το 3% του πληθυσμού και το ποσοστό τους στους φυγάδες και τους εξόριστους ήταν σχετικά το μεγαλύτερο με μεγάλη διαφορά από τα άλλα. Σε κάθε περίπτωση οι αριθμοί επιβεβαιώνουν και ότι η τρομοκρατία ήταν ουσιαστικά όργανο της εθνικής και επαναστατικής άμυνας ενάντια στην ανταρσία και την προδοσία. Σαν συστατικό στοιχείο του εμφύλιου πολέμου διακρινόταν από τα μη αφομοιούμενα από το έθνος στοιχεία, αριστοκρατικά ή άλλου είδους, που είχαν συνδέσει την τύχη τους με την τύχη της αριστοκρατίας. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Μαρξ, «όλη η γαλλική τρομοκρατία δεν ήταν παρά ένας πληθειακός τρόπος συμπεριφοράς, προκειμένου να ξεμπερδέψουν με τους εχθρούς της αστικής τάξης, την απολυταρχία, τη φεουδαρχία και την αστική αντίδραση». Προίκισε τις κυβερνητικές επιτροπές με έκτακτες εξουσίες, που τους επέτρεπαν να επιβάλουν τη δημόσια σωτηρία της δημοκρατίας, είτε με το καλό είτε με το κακό, σαν ανώτατο νόμο. Συνέβαλε στην αφύπνιση του αισθήματος της εθνικής αλληλεγγύης και προπάντων επέτρεψε την επιβολή της διεύθυνσης της οικονομίας που ήταν απαραίτητη για τις προσπάθειες του πολέμου για τη σωτηρία του έθνους. Με αυτή την έννοια, η επαναστατι-

κή τρομοκρατία, παρά τα πολλά της οδυνηρά σφάλματα και αστοχίες, ήταν ένας παράγοντας της νίκης.

Ο λαϊκός στρατός

Στο στρατό αφιέρωσε η επαναστατική κυβέρνηση ολόκληρη την αποφασιστικότητά της. Η δύναμη των στρατευμάτων ξεπέρασε την άνοιξη του 1794 το ένα εκατομμύριο άντρες. Η προέλευσή τους ήταν ποικίλη: τακτικά συντάγματα, τάγματα εθελοντών, νεοσύλλεκτοι της «στρατολογίας των 300.000» και της λαϊκής κινητοποίησης, που όμως όλα αναδιαρθρώθηκαν το χειμώνα σε ημιταξιαρχίες. Έτσι «εθνικοποιήθηκε» και ο στρατός.

Οι αξιωματικοί επιλέχθηκαν αυστηρά και ανανεώθηκαν. Η Συμβατική είχε λάβει υπόψη της την εκλογή των αξιωματικών, που ήταν ήδη σε ισχύ στην εθνοφυλακή, αλλά και την αρχαιότητα στην υπηρεσία. Σύμφωνα με το νόμο της 21 του Φλεβάρη 1793, οι στρατιώτες εκλέγανε τους υπαξιωματικούς τους. Για τα δύο τρίτα των ανώτερων βαθμών υποδείκνυαν τρεις υποψηφίους με ένα βαθμό κάτω από αυτόν που επρόκειτο να δοθεί. Τα αξιώματα αυτού του βαθμού, επομένως, όπως και όσοι είχαν τον ίδιο βαθμό, επέλεγαν ανάμεσα στους τρεις προτεινόμενους. Το άλλο τρίτο προοριζόταν για την προαγωγή των μόνιμων αξιωματικών. Οι στρατηγοί διοριζόνταν από το εκτελεστικό, το ένα τρίτο σύμφωνα με την αρχαιότητα στην υπηρεσία, τα δύο τρίτα μετά από κρίση.

Στην πραγματικότητα η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας απόκτησε και σ' αυτό το ζήτημα διευρυμένα δικαιώματα. Μεταβίβαζε για παράδειγμα, συχνά τις αρμοδιότητές της σε λαϊκούς εκπροσώπους σε αποστολή που επενέβαιναν σε διορισμούς αξιωματικών. Εν τούτοις η αρχή της ελεύθερης εκλογής των κατώτερων βαθμών τηρούνταν πάντα με ακρίβεια. Στο κόσκινο αυτής της εκλογής πέρασε σταδιακά ένα γενικό επιτελείο: ο Μαρσό, ο Οζ, ο Κλεμπέρ, ο Ζουρντάν και τόσοι άλλοι, περιστοιχισμένοι από αξιωματικούς που διακρίθηκαν τόσο για τη στρατιωτική τους ικανότητα όσο και για το αστικό τους φρόνημα. Με σκοπό την εκπαίδευση νέων αξιωματικών, ένα διάταγμα της 1 του Ιούνη 1794 διοργάνωσε τη «Σχολή Στρατιωτικής Τέχνης». Κάθε περιφέρεια έστειλε σ' αυτή έξι νέους, «για να αποκτήσουν μέσα από μια επαναστατική εκπαίδευση όλες τις γνώσεις και την επιδεξιότητα ενός ρεπουμπλικανού στρατιώτη».

Η πειθαρχία αποκαταστάθηκε, και στις 27 του Ιούλη 1793 εξαγ-

γέλθηκε η θανατική ποινή για τους πλιατσικολόγους και τους λιποτάκτες. Προπάντων όμως η επαναστατική κυβέρνηση κατάφερε να διατηρήσει το στρατό δημοκρατικό. Η πολιτική διαπαιδαγώγηση προχώρησε γι' αυτό μαζί με τη στρατιωτική άσκηση. Οι στρατιώτες του 1794 επισκέπτονταν τις λαϊκές εταιρίες και διάβαζαν τον πατριωτικό τύπο. Στην κορυφή ήταν ο *Περ Ντισέν*. Ακολουθούσε η *Εφημερίδα των Ελευθέρων* του Ντιβάλ, η *Εφημερίδα των Ορεινών*, όργανο της Λέσχης των Ιακωβίνων και ο *Αντιμοσπονδιακός* του Ζιλιέν (από το Ντρομ).

Ο επαναστατικός στρατός τασσόταν υπέρ του τερματισμού των προνομίων, της κατάργησης της φεουδαρχίας, της εξάλειψης του δεσποτισμού. Εχθρός ήταν το ίδιο ο αντεπαναστάτης, ο ανυπότακτος, ο φυγάς, όπως και η Αγγλία, η Πρωσία ή η Αυστρία. Εξισώνοντας τη δημοκρατία με την ελευθερία και την ισότητα, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας κατάφερε να πείσει τους πολίτες που έφεραν στολή ότι έπρεπε να την υπακούουν και με την ιδιότητά τους σαν μαχητές.

Ο στρατιωτικός διοικητής υποτασσόταν στην πολιτική εξουσία. Ο στρατός ήταν μόνο το όργανο μιας πολιτικής που αφορούσε μονάχα την επαναστατική κυβέρνηση. Αφού πρόδωσαν ο Λαφαγέτ και ο Ντιμουριέ, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας εξασφάλισε την υπακοή αμφιταλαντευόμενων στρατηγών μέσω της τρομοκρατίας. Ο Κιστιν, ο Ουσάρ, ο Μπιρόν, ο Μποαρνέ (Beauharnais), ο Βεστερμάν, ο Ντιγιόν και άλλοι κατέληξαν στη λαιμητόμο. Η αμέλεια ή η ανικανότητα φαινόταν σαν απόδειξη ελλιπούς πολιτικού φρονήματος.

Ακόμα και στο θέατρο των επιχειρήσεων οι λαϊκοί εκπρόσωποι σε αποστολή ασκούσαν στην πραγματικότητα απεριόριστες αρμοδιότητες της πολιτικής εξουσίας. Την παραμονή της εκστρατείας του 1794, στις 20 του Απρίλη, ο Μπιγιό έστειλε στη Συμβατική μια προειδοποίηση:

«Όταν έχει κανείς δώδεκα στρατιές, δεν πρέπει να φοβάται μόνο τη αποστασία και να την προλαβαίνει, πρέπει να φοβάται και την επιρροή και τη φιλοδοξία ενός δραστήριου αρχηγού που ξαφνικά διακρίνεται. Η ιστορία μας διδάσκει ότι μ' αυτό τον τρόπο εμφανίστηκαν όλες οι δημοκρατίες. Μια στρατιωτική κυβέρνηση είναι το χειρότερο μετά τη θεοκρατία.»

Η τακτική και η στρατηγική άλλαζαν ανάλογα με τις νέες πολιτικές και κοινωνικές αναγκαιότητες, αλλά και δυνατότητες. Τροφοδοτημένες, εφοδιασμένες και εξοπλισμένες χάρη στην υλική κινητοποίηση που απέδωσε τελικά τους καρπούς της, οι στρατιές της δημο-

κρατίας είχαν τώρα την αριθμητική υπεροχή απέναντι στον εχθρικό συνασπισμό.

Μια νέα τακτική επιβλήθηκε εξαιτίας της έλλειψης εκπαίδευσης των στρατευμάτων. Οι στρατιώτες του έτους ΙΙ πολεμούσαν γενικά σε αμυντικές αλυσίδες που αξιοποιούσαν το έδαφος. Στη συνέχεια προέβαιναν σε έφοδο με την ξιφολόγχη. Η φάλαγγα έγινε στο τέλος η πραγματική τακτική μονάδα που ήταν πιο εύκολο να διοικηθεί από τον παραδοσιακό σχηματισμό σε γραμμές. Από μια αναδιάρθρωση προήλθε το 1794 η μεραρχία από δύο ταξιαρχίες πεζικού, δύο συντάγματα ιππικού και μια πυροβολαρχία, συνολικά 8.000-9.000 άντρες.

Η στρατηγική δέχθηκε αλλαγές από την ανάγκη εκμετάλλευσης της μεγάλης μάζας των διαθέσιμων αντρών. Ο Καρνό υποστήριζε την ακατάπαυστη μαζική επίθεση, συγκεντρωμένη σε κάποια αποφασιστικά σημεία. Στις 2 του Φλεβάρη 1794 η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας διατύπωσε τη θεωρία της:

«Σαν γενικός κανόνας ισχύει το εξής: πάντα να ενεργούμε μαζικά και μάλιστα επιθετικά· να ασκούμε αυστηρή πειθαρχία· να κρατούμε σε διαρκή κίνηση το στράτευμα χωρίς να το εξαντλούμε· στα οχυρά να αφήνουμε μόνο τα απολύτως αναγκαία για την προστασία τους [...] Με κάθε ευκαιρία να αναλαμβάνουμε τον αγώνα με το αγχέμαχο όπλο και να καταδιώκουμε επίμονα τον εχθρό μέχρι την πλήρη του εξάλειψη.»

Η ταχύτητα της κίνησης και η αγωνιστική διάθεση στο πεδίο της μάχης, παρά οι γνωστοί ελιγμοί, αποτελούσαν τις προϋποθέσεις της επιτυχίας, αφού η ηγεσία των στρατευμάτων μπορούσε να εμπιστευτεί στο επαναστατικό ηθικό αυτών των στρατιωτών του λαού. Οι γιοι των αγροτών και των τεχνιτών γνώριζαν για τι και ενάντια σε τι μάχονταν: διεξήγαγαν τον δικό τους πόλεμο.

3. ΘΕΡΜΙΔΩΡ

Στα τέλη της άνοιξης συσσωρεύτηκαν οι δυσκολίες τις οποίες συναντούσε η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας στη Συμβατική και στις λαϊκές τάξεις της πρωτεύουσας. Ενώ αναδιαρθρώνονταν επικίνδυνα μέσα στην Εθνοσυνέλευση οι δυνάμεις της επαναστατικής αστικής τάξης, έσπασε ο δεσμός που είχε κρατήσει ενωμένη την επαναστατική

κυβέρνηση και τους αβράκωτους κάτω από την ιακωβινική καθοδήγηση, παρά τις τόσες δυσχέρειες. Οι μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες επιτάχυναν παρ' όλες τις αντίθετες προσπάθειες τον πληθωρισμό και η τεταμένη οικονομική κατάσταση καθιστούσε από τη μεριά της αναπόφευκτη την πλήρη διατήρηση της τρομοκρατίας, σύμφωνα με την αντίληψη των επιτροπών. Από την άλλη έμοιαζε να έχει εκπληρωθεί το νόημα και ο στόχος της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας των ιακωβίνων ακριβώς με τη νίκη που τελικά είχε επιτευχθεί. Οι αστοί επικαρπωτές της θεωρούσαν μια συνέχιση της σκληρής κυριαρχίας τώρα πια περιττή και τα απώτερα συμφέροντά της σαν επιζήμια. Απομονωμένοι από τις λαϊκές μάζες, οι οπαδοί του Ροβεσπιέρου δέχτηκαν μια συγκεντρωμένη επίθεση.

Φλερί

Η εξωτερική πολιτική της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας ήταν ουσιαστικά πολιτική πολέμου. Εγκατέλειψε την ελαστική τακτική των διαπραγματεύσεων, που είχε εφαρμόσει ο Νταντόν, προπάντων απέναντι στους Ουίγκς της Αγγλίας, και δεν έκανε από τη μεριά της τίποτα για να αξιοποιήσει τις ρήξεις ανάμεσα στους συνασπισμένους ή για να υποστηρίξει τους Πολωνούς, που το 1794 είχαν ξεσηκωθεί κάτω από την καθοδήγηση του Ταντέους Κοστσιούσκο (Tadeusz Kościuszko) ενάντια στις δυνάμεις που ήθελαν το διαμελισμό της Πολωνίας. Απεναντίας συμπεριφέρθηκε προσεκτικά απέναντι στους ουδέτερους. Στην πράξη, αυτό ισοδυναμούσε με την αναστολή του παγκόσμιου «προπαγανδιστικού πολέμου».

Με την έναρξη της εκστρατείας ο δούκας του Κόμπουργκ είχε πάρει θέση κλιμακωτά από τη θάλασσα μέχρι το Ναμούρ. Η ισχυρή γαλλική θόρεια στρατιά με επικεφαλής τον Πισγκρί (Pichegru) έπρεπε να επιτεθεί στην κατεύθυνση του Ιπέρν, η μικρή στρατιά των Αρδενών ενάντια στο Σαρλρουά και η στρατιά του Μοξέλα με επικεφαλής τον Ζουρντάν ενάντια στη Λιέγη. Ο Πισγκρί χτύπησε στις 18 του Μάη κοντά στο Τουρκουάν το δούκα του Κόμπουργκ. Έτσι εξασφαλίστηκαν τα σύνορα θόρεια του Σελντ. Στη συνέχεια, η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας αναδιάρθρωσε τις στρατιές των Αρδενών και του Μοξέλα, τις ενίσχυσε και τις έριξε ενάντια στο Σαρλρουά που συνθηκολόγησε στις 25 του Ιούνη. Την ίδια στιγμή υποχωρούσε ο δούκας του Κόμπουργκ, νικημένος ξανά κοντά στο Ιπέρν. Για να εξασφαλίσει τα νώτα του, επιτέθηκε στον Ζουρντάν κοντά στο Φλερί στις 26 του Ιούνη και υπέστη αποφασιστική ήττα. Ο Σεν-Ζιστ είχε συμβάλει στη νίκη,

διατάσσοντας τις φάλαγγες να προχωρούν σε έφοδο χωρίς διακοπή. Ωστόσο αρνήθηκε να ενημερώσει σχετικά τη Συμβατική.

Ακολούθησε η κατάληψη του Βελγίου. Ο Ζουρντάν και ο Πισγκρί ενώθηκαν στις Βρυξέλλες, έπειτα ο Πισγκρί απώθησε τους Άγγλους και τους Ολλανδούς προς τα θόρεια και ο Ζουρντάν τους Αυστριακούς προς τα ανατολικά. Ο πρώτος κατέλαβε την Αμβέρσα και ο δεύτερος τη Λιέγη, ακριβώς την 9η Θερμιδώρ.

Στο μέτωπο των Πυρηναίων ο Ντιγκομιέ κυριεύσε με έφοδο το στρατόπεδο του Μπουλού την 1η του Μάη και διείσδυσε στην Καταλωνία. Στον δυτικό τομέα έπεσε στις 25 του Ιουλίου η πόλη Σαν Σεμπαστιάν.

Ενώ ο βρετανικός στόλος σε συμμαχία με τον Παολί (Paoli), τον αρχηγό των οπαδών της αποσκίρτησης της νήσου, κυριέψε την Κορσική, οι ρεπουμπλικάνικες μοίρες κυριαρχούσαν στον Ατλαντικό. Από τις 28 του Μάη μέχρι την 1 του Ιουνίου ο γαλλικός στόλος που απέπλευσε από τη Βρέστη έδωσε μάχη κοντά στο Κεσάν με τον αγγλικό στόλο για την κάλυψη μιας μεγάλης αμερικάνικης νηοπομπής σταριού. Οι γαλλικές απώλειες ήταν πολύ μεγάλες, αλλά οι Άγγλοι αναγκάστηκαν να κατεβάσουν τα ιστία, και το ζωτικής σημασίας φορτίο έφτασε στη Βρετάνη.

Μέσα από μια έσχατη προσπάθεια φάνηκε ότι μπορούσε η δικτατορία των ιακωθίνων να ολοκληρώσει τη νίκη και να εξαναγκάσει σε ειρήνη τους συνασπισμένους. Όμως ακριβώς μόλις φάνηκε να γίνεται χειροπιαστός αυτός ο στόχος, διαλύθηκε από μόνη της η επαναστατική κυβέρνηση.

Η ακατόρθωτη εξισορρόπηση

Ενώ ο μηχανισμός της δικτατορίας των ιακωθίνων ενισχυόταν, εξασθενίζε αδιάκοπα η κοινωνική της υποστήριξη από το λαό και η πολιτική της υποστήριξη από τη Συμβατική. Οι διαφορές με την Επιτροπή Ασφαλείας και η ασυμφωνία μέσα στην ίδια την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας έκαναν το ποτήρι να ξεχειλίζει.

Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, μετά την ανάκληση των μεγάλων τρομοκρατών από τις αποστολές τους, είχε την πρόθεση να αποκαταστήσει τη συγκεντροποίηση με την καταστολή των εχθρών του κράτους, αλλά της ξέφευγε η εφαρμογή του νόμου. Η Επιτροπή Ασφαλείας παραχάραζε το νόμμά του, αναμειγνύοντας τις πιο διαφορετικές ποινικές υποθέσεις, για να μπορεί να καταδικάζει κατηγορούμενους

μαζικά. Χρησιμοποιούσε σαν πρόφαση φήμες ή εξογκωμένες ενδείξεις για συνωμοσία μέσα στις φυλακές προκειμένου να επισπεύσει τις εκτελέσεις. Απεναντίας η Γαλλία είχε κουραστεί από την τρομοκρατία. Ο υπερθεματισμός της σύμφωνα με το διάταγμα του νόμου του Πρεριάλ δεν συμβιβαζόταν καθόλου με τη λαμπρή στρατιωτική νίκη, που έκανε να φαίνεται ήδη σαν περιττή και αυθαίρετη μια «κυριαρχία του τρόμου» σε τέτοια έκταση. «Εννοούμε μ' αυτή», έγραφε ο Ένγκελς στον Μαρξ, «την κυριαρχία ανθρώπων που εμπνέουν τον τρόπο και αντιστροφα είναι η κυριαρχία ανθρώπων που είναι οι ίδιοι τρομοκρατημένοι. La terreur, είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους άχρηστες θηριωδίες, διαπραγμένες από ανθρώπους που φοβούνται οι ίδιοι, προκειμένου να καθησυχάσουν τους εαυτούς τους.»

Ο κόσμος του εμπορίου και ιδιαίτερα η ανθηρή μεγαλοκερδοσκοπία υπέμεναν με δυσφορία τον κυβερνητικό έλεγχο πάνω στην οικονομία. Εύχονταν να επιστρέψουν όσο γίνεται πιο γρήγορα σ' εκείνη την ολοκληρωτική απελευθέρωση της παραγωγής και της κυκλοφορίας, που τους είχε χαρίσει η επανάσταση του 1789. Υποπεύονταν κάποια επίθεση στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, καθώς φαινόταν να πλησιάζει η εφαρμογή, που είχε αναβληθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή, των διαταγμάτων του Βαντόζ με τη δημιουργία λαϊκών επιτροπών για την κατάγραφή των υπόπτων.

Οι λαϊκές μάζες απομακρύνονταν μετά τον μήνα Ζερμινάλ λίγο-λίγο από την επαναστατική κυβέρνηση. Κατά τη διάρκεια της άνοιξης του 1794, κάτω από το απατηλό φαινόμενο των μονότονων διακηρύξεων νομιμοφροσύνης, παρατηρείται μια αναμφίβολη πτώση της πολιτικής δραστηριότητας στους τομείς, μια αυξανόμενη αδιαφορία, αν όχι αποστροφή των αβράκωτων του Παρισιού προς τις αρχές, στις ενέργειες των οποίων δεν ασκούσαν πια καμιά επιρροή. Οι αιτίες γι' αυτό ήταν τόσο κοινωνικές όσο και πολιτικές.

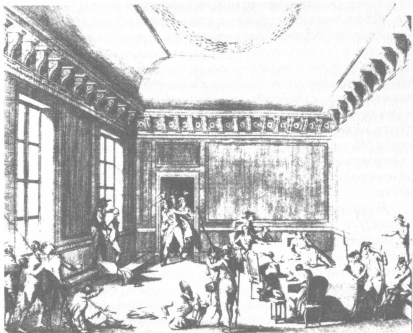
Οι συνελεύσεις των πολιτών των τομέων είχαν ήδη εξουδετερωθεί, αφού το διάταγμα για την επαναστατική κυβέρνηση το Δεκέμβριο του 1793 είχε απαγορεύσει τις εκλογές μέχρι το τέλος του πολέμου. Οι αβράκωτοι έβλεπαν σαν ουσιαστική εγγύηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων την ελεύθερη αυτοδιάθεση των υπαλλήλων και των λειτουργών στην κοινότητα και τον τομέα. Κατόπιν άρχισε μια καλυμμένη καταδίωξη των επαναστατών που ήταν ύποπτοι για «εμπερτισμό». Ήταν ένα βολικό σύνθημα που επέτρεπε να πλήττονται στελέχη των τομέων που επέμεναν στο σύστημα μιας άμεσης δημοκρατίας. Όταν ο τομέας του Μαρά αναθίωσε τη λατρεία του Φίλου του Λαού, και οι δύο επιτροπές αντέδρασαν στις 22 του Μάη με την απαγόρευση των «γιορτών μεμονωμένων ομάδων πολιτών». Το ίδιο γρήγορα έπρεπε

στις αρχές του Ιούλη να σταματήσουν οι τομείς τα «αδελφικά συμπόσια», τα οποία είχαν ξεφυτρώσει σαν «οργανώσεις-υποκατάστατα» των αβράκωτων, κάτω από την κάλυψη των οποίων μπορούσαν, ωστόσο, να διεισδύσουν και αντεπαναστάτες.

Από κοινωνική άποψη, οι λαϊκές τάξεις σκανδαλίστηκαν από τη νέα κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Η Κομμούνα, που μετά την κάθαρσή της ήταν προσανατολισμένη προς τον Ροβεσπιέρο με τον Φλεριό-Λεσκο (Fleuriot-Lescot), ως δήμαρχο, «αποκατέστησε» το εμπόριο. Οι καθορισμένες τιμές των βασικών ειδών διατροφής έμειναν, βέβαια, αμετάβλητες, αλλά η κυβέρνηση δεν έκανε επίταξη σε κανένα και επομένως συχνά δεν υπήρχαν καν. Αρκέστηκε να προμηθεύει ψωμί, που η διανομή του ανήκε στους κοινοτικούς υπαλλήλους. Αποδίδοντας ξαφνικά η Κομμούνα σημασία στη διαπίστωση ότι κανένας νόμος δεν απαγορεύει σε ιδιώτες να προμηθεύονται τρόφιμα από έξω και απειλώντας να συλλάβει όποιον εμπόδιζε το εμπόριο, υπονόμεισε η ίδια το ανώτατο όριο. Διευκόλυνε τους παραγωγούς και τους αρχιτεχνίτες, σε βάρος, ωστόσο, των εργατών και των άλλων μισθωτών. Όταν το Μάη η άνοδος των τιμών στα είδη ανάγκης προκάλεσε ένα κίνημα για την αύξηση των μισθών, που συγκίνησε διάφορους επαγγελματικούς κλάδους, κατεστάλη το κίνημα αυτό σκληρά από την Κομμούνα.

Η δημοσίευση του ανώτατου ορίου των μισθών που θα ίσχυε στο Παρίσι, την 5η Θερμιδώρ ήταν το αποκορύφωμα αυτής της αντεργατικής κατασταλτικής πολιτικής. Η κλίμακα των μισθών δεν σήμαινε στην πραγματικότητα τίποτα άλλο από την εφαρμογή του νόμου της 29 του Σεπτέμβρη 1793. Στην πραγματικότητα, όμως, απέφερε στους εργάτες ενμέρει μεγάλες και αυθαίρετες απώλειες στο μισθό τους. Σε έναν λιθοξόο των εργαστηρίων του Πάνθεου αναλογούσαν σύμφωνα μ' αυτόν το νόμο αντί για πέντε λίβρες μεροκάματο λιγότερο από τέσσερις. Έπαιξε μεγάλο ρόλο το γεγονός ότι η δυσαρέσκεια ξέσπασε ακριβώς τη στιγμή που η Κομμούνα είχε περισσότερο από ποτέ ανάγκη την υποστήριξη του λαού.

Στη Συμβατική είχε στο μεταξύ ξανασηματιστεί γύρω από τους τρομοκράτες που είχαν ανακληθεί – τους αριστερούς Καριέ και Φουσέ και τους διεφθαρμένους Μπαρά (Barras), Φρερόν (Fréron) και Ταλιέν – μια αντιροβεσπιερική αντιπολίτευση. Οι ανθύπατοι που είχαν παυθεί, υποπεύονταν ότι κινδύνευε το άτομό τους, ίσως με το δικίο τους, και προσέφεραν τη βοήθειά τους σε νέους «επικεικείς», των οποίων οι επιθυμίες είχαν εκπληρωθεί με το Φλερί και γι' αυτό τώρα ζητούσαν έναν γρήγορο τερματισμό της τρομοκρατίας. Φλέρταραν με το «βάλτο», που είχε πάντα ανεχθεί την επαναστατική κυβέρνηση σαν ένα

**Ο πληγωμένος Ροβεσπιέρος συλλαμβάνεται τη νύχτα της 9 Θερμιδώρ
(Χαλκογραφία του Πιερ Γκαμπριέλ Μπερτό)**

προσωρινό μέτρο μέσα σε κρίσιμους καιρούς. Τι λόγο θα είχε η Συμβατική να ανέχεται ακόμη την κηδεμονία των επιτροπών, αφού είχε αποκρουστεί ο συνασπισμός και δεν θα έπρεπε πια να φοβάται κάποια ιστορική μέρα από τις λαϊκές μάζες; Η ροθεσπιερική επαναστατική κυβέρνηση αιωρείτο στο κενό, ανάμεσα σε μια Συμβατική που είχε βαρεθεί τον σκληρό ζυγό της και τους αβράκωτους, που είχαν απογοητευθεί βαθιά απ' αυτή.

Όταν πια οι δύο επιτροπές ήλθαν σε ρήξη, αυτό επισφράγισε την κατάρρευση της επαναστατικής κυβέρνησης.

Η Επιτροπή Ασφαλείας κατέγραφε τις επεμβάσεις της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας στις δικές της αρμοδιότητες με σιωπηλή οργή. Άνθρωποι σαν τον Αμάρ, τον Βαντιέ και τον Βουλάν, που δεν απείχαν πολύ από εξτρεμιστικές τάσεις, ήθελαν να παρατείνουν την τρομοκρατία που τους παρείχε το κύρος τους. Σαν αθεϊστές δεν συγχωρούσαν στον Ροθεσπιέρο την αναστολή της αποχριστιανοποίησης και την προστασία του υπέρτατου όντος. Με εξαίρεση τον Νταβίντ και τον Λεμπά, αποστρέφονταν τον Αδιάφθορο για προσωπικούς λόγους καθώς και για λόγους αρχής.

Αν είχε μείνει ενωμένη η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, θα είχε μπορέσει ίσως να εξουδετερώσει αυτή την αντιπολίτευση. Όμως, αυτό ακριβώς ήταν που δεν κατάφερε. Ο Ροθεσπιέρος, εξαιτίας των λαμπρών του υπηρεσιών προς την πατρίδα, είχε αναδειχτεί στα μάτια της επαναστατικής Γαλλίας σαν ο πραγματικός αρχηγός της κυβέρνησης. Αυστηρός απέναντι στους άλλους, όπως και απέναντι στον ίδιο του τον εαυτό, δεν λάβαινε υπόψη τις ευαισθησίες των συναδέλφων του. Μη έχοντας καμιά επαφή, κρατούσε απέναντι στην πλειοψηφία της Επιτροπής επιφυλακτική στάση, που του τη χρέωναν είτε σαν σκόπιμη είτε σαν ένδειξη υπεροψίας. Ήταν η πόζα του ανερχόμενου δικτάτορα; Αυτή η κατηγορία που διατυπώθηκε πρώτα από τους γιρονδίνους και έπειτα από τους κορδελιέρους ενάντια στον Αδιάφθορο, επανελήφθη στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας από τον Καρνό και τον Μπιγιό, που στις 20 του Απρίλη είχε δηλώσει στη Συμβατική:

«Κάθε λαός που αγρυπνά ζηλότυπα για την ελευθερία του πρέπει να φυλάγεται ακόμα και από τις αρετές των ανδρών που κατέχουν σημαντικές θέσεις.»

Οι αντιθέσεις των ιδιοσυγκρασιών και οι συγκρούσεις αρμοδιοτήτων ανάμεσα στους «στρατιωτικούς ειδήμονες» και τους «ερασιτέχνες πολίτες» ξεπεράστηκαν από τις αποκλίσεις του κοινωνικού προσανατολισμού. Ο «ιακωβινικός συνασπισμός» αποσυντέθηκε ακόμα

και στην κορυφή, μέσα στην ίδια την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, στα φυσικά του συστατικά κατά κάποιον τρόπο. Αν και γεμάτοι αυτοθυσία πατριώτες, ο Καρνό και Λεντέ ήταν κατά βάθος μυαλωμένοι αστοί που δέχονταν απρόθυμα τη διεύθυνση της οικονομίας και δεν είχαν καθόλου καλή ιδέα για την κοινωνική δημοκρατία. Ο Μπιγιό και ο Κολό έκλιναν προς αντιτιθέμενες απόψεις και έβρισκαν ότι μάλλον λείπει από τον Ροβεσπιέρο μια δόση από τις ιδέες των αβράκωτων. Οργανισμένος από τη διφορούμενη στάση της Επιτροπής Ασφαλείας, όπου ο Βαντιέ προσπάθησε να γελοιοποιήσει τη λατρεία του υπέρτατου όντος παίρνοντας αφορμή από κάποια Κατρίν Τεό (Catherine Théot), η οποία ισχυριζόταν ότι είναι η μητέρα του θεού και είχε και κάποια συμπάθεια στον Ροβεσπιέρο, αυτός διέκοψε θυμωμένος στις 29 του Ιούνη τη συνεργασία του στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας, που δεν ήθελε να τον ακολουθήσει σ' αυτή την υπόθεση: «Σώστε την πατρίδα χωρίς εμένα!» Η ελπίδα ότι γρήγορα θα αποδεικνυόταν πόσο απαραίτητη ήταν η παρουσία του διαψεύστηκε: η οικειοθελής αποχώρησή του ευνόησε τους αντιπάλους του. Οι αριστεροί και οι δεξιοί συνενώθηκαν ενάντια στην «κυριαρχία του ενός» ή στην «τριανδρία» Ροβεσπιέρου, Σεντ-Ζιστ, Κουτόν.

Η απόπειρα συμφιλίωσης των δύο επιτροπών σε μια συνεδρίαση σε ολομέλεια στις 22 και 23 του Ιούλη, πέτυχε μόνο επιφανειακά. Η ρήξη βάθαινε συνέχεια. Είχε γίνει φανερό στα μέλη τους ότι η επαναστατική κυβέρνηση θα διαλυόταν, αν δεν έφθαναν σε κάποια συμφωνία προκειμένου να αντισταθούν στην επίθεση των «διεφθαρμένων και των νέων επιεικών». Ενώ ο Σεν-Ζιστ και ο Κουτόν υποστήριζαν ένα συμβιβασμό, ο Ροβεσπιέρος τον αρνιόταν. Πρόθεσή του ήταν να πνίξει στη γένεσή της μια συμμαχία που γεννιόταν ανάμεσα στους αντιπάλους του μέσα στο κόμμα των ορεινών και το «βάλτο» που μέχρι τότε τον είχε υποστηρίξει.

Η πτώση του Ροβεσπιέρου

Χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τους δυο φίλους του, ο Ροβεσπιέρος αποφάσισε να φέρει τη σύγκρουση μπροστά στη Συμβατική, από την οποία είχε επίσης μείνει μακριά για μερικές βδομάδες. Καθιστώντας την κριτή για τη διατήρηση της επαναστατικής κυβέρνησης, διέτρεχε μεγάλο κίνδυνο, αφού με τη διάθεση που επικρατούσε στους αβράκωτους του Παρισιού δεν μπορούσε να υπολογίζει σ' αυτούς.

Στις 26 του Ιούλη – 8η Θερμιδώρ – κατέστησε στην Εθνοσυνέλευ-

ση υπεύθυνους για τις παρεκτροπές της τρομοκρατίας τους «τρομοκράτες της λείας, τους μασκαρεμένους σαν επιεικείς». Καθώς, όμως, δεν κατόρθωσε να αναφέρει ονόματα βάδισε στην καταστροφή: Όλοι όσοι μπορούσαν να κατηγορηθούν για κάτι, τέθηκαν σε πλήρη συναγερμό και έσπευσαν να σώσουν το κεφάλι τους. Ενώ ο Ροβεσπιέρος το απόγευμα επιδοκιμαζόταν στη Λέσχη των Ιακωβίνων, αφού ήδη είχε βρεθεί στην κόψη του ξυραφιού στη Συμβατική και οι εξαρθρωμένες επιτροπές ταλαντεύονταν, οι αντίπαλοί του δρούσαν. Την ίδια νύχτα συνωμοτούσαν αντιπρόσωποι του κόμματος των ορεινών, που από παλιά ή και μπροστά στην τελευταία εξέλιξη, είχαν για σίγουρη την πτώση του Ροβεσπιέρου, με το «βάλτο», που του υποσχέθηκαν τη διακοπή της τρομοκρατίας. Ήταν μια ευκαιριακή συμμαχία των ομορτιστών και των αντιροβεσπιερικών από τα δεξιά μέχρι τα αριστερά με το φόβο σαν μοναδικό συνδετικό στοιχείο για τη γεμάτη υποσχέσεις ώρα, όπου ο μελλοντικός υπουργός αστυνομίας του Ναπολέοντα Φουσέ έδωσε το πρώτο δείγμα για τη συνωμοτική του μαεστρία.

Την 9η Θερμιδώρ – στις 7 του Ιουλίου – άρχισε στις έντεκα η ώρα η συνεδρίαση της Συμβατικής. Γύρω στο μεσημέρι πήρε το λόγο ο Σεν-Ζιστ. Έπρεπε σαν κύριος ομιλητής να παρουσιάσει την καταγγελία που διατύπωσε ο Ροβεσπιέρος και να πάρει θέση για τη φιλονικία στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας. Από εκείνη τη στιγμή και μετά, τα γεγονότα εξελίχθηκαν πολύ γρήγορα. Η προσυμφωνημένη από τους συνωμότες τακτική παρεμπόδισης έκλεισε αδυσώπητα το στόμα του Σεν-Ζιστ και κατόπιν και του Ροβεσπιέρου. Αποφασίστηκε η σύλληψη του Ανριό, διοικητή της Εθνοφρουράς και του Ντιμά (Dumas), προέδρου του επαναστατικού δικαστηρίου. Μέσα σε μια απίστευτη οχλαγωγία, ένας καταθρόνιος αντιπρόσωπος, ο Λουσέ (Louchet), πρότεινε το διάταγμα καταγγελίας κατά του Ροβεσπιέρου. Έγινε δεκτό χωρίς αντίθετη γνώμη. Ο αδελφός του Αυγουστίνος ζήτησε να μοιραστεί την τύχη του. Η Συμβατική πρόσθεσε σ' αυτούς τον Κουτόν και τον Σεν-Ζιστ. Ο Λεμπά ζήτησε να του γίνει η τιμή να λάβει μέρος στην προγραφή. Ο Ροβεσπιέρος εγκατέλειψε τον αγώνα: «Η δημοκρατία έχει χαθεί, οι απατεώνες θριαμβεύουν.»

Ήταν λίγο πριν τις δύο η ώρα το μεσημέρι. Η Κομμούνα ξεσηκώθηκε με τα τρομερά νέα. Οι ενέργειές της, όμως, ήταν κακά οργανωμένες και καθοδηγήθηκαν ακόμα χειρότερα. Γύρω στις τρεις η ώρα, ο Φλεριό-Λεσκό και ο Παγιάν παρακίνησαν τα μέλη του Γενικού Συμβουλίου να μεταθούν στους τομείς τους, για να σημάνουν συναγερμό. Γύρω στις έξι συγκεντρώθηκαν οι τομείς. Γεμάτοι αμφιβολία, έστειλαν τελικά μόνο δεκάξι από τα σαράντα οκτώ τμήματα της εθνοφρου-

ράς τους για την προστασία της Κομμούνας μπροστά από το δημαρχείο στην πλατεία Γκρεβ.

Οι πυροβολητές, η εμπροσθοφυλακή των αβράκωτων, επέδειξαν περισσότερη επαναστατική πρωτοβουλία από τα τάγματα πεζικού. Γύρω στις δέκα η ώρα, η Κομμούνα είχε στη διάθεσή της 17 από τους 30 λόχους πυροβολικού που είχαν παραμείνει στην πρωτεύουσα, με 32 κανόνια, ενώ κάτω από τις διαταγές της Συμβατικής ήταν μόνο ο λόχος της φρουράς. Για μερικές ώρες η Κομμούνα είχε επομένως μια συντριπτική υπεροχή στο πυροβολικό, ένα καθοριστικό πλεονέκτημα, αν είχε βρεθεί αρχηγός. Οι αντιπρόσωποι που είχαν συλληφθεί απελευθερώθηκαν. Είχαν φτάσει στο δημαρχείο και συσκέπτονταν εκεί ανώφελα με τους οπαδούς τους. Στο μεταξύ η Συμβατική ανασυντάχτηκε, κήρυξε εκτός νόμου τους διστακτικούς «στασιαστές» και ανέθεσε στον Μπαρά να συγκεντρώσει στρατεύματα. Οι μετριοπαθείς τομείς έβεσαν στη διάθεσή του την Εθνοφρουρά τους, ενώ ταυτόχρονα ο Λεονάρ Μπουρντόν (Léonard Bourdon), συγκέντρωσε το τάγμα των γκραβιγιέ. Αντίθετα οι εθνοφρουρές και οι πυροβολητές της Κομμούνας που είχαν συγκεντρωθεί μπροστά στο δημαρχείο όλο αυτό το διάστημα, αφέθηκαν να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους και δεν πήραν ούτε οδηγίες ούτε εφοδιασμό. Όταν τους έφτασε η είδηση για τη ρητή προγραφή της «εξεγερμένης Κομμούνας» και δεν ακολούθησε εντούτοις καμιά διευκρίνιση από μέρους της για την παραπέρα πορεία των πραγμάτων, δέιλιασαν και άρχισαν να αδειάζουν σιγά-σιγά την πλατεία. Γύρω στις δύο η ώρα το πρωί ο Μπαρά και ο Μπουρντόν βάδισαν προς το Δημαρχείο και το κατέλαβαν με αιφνίδια επίθεση. Η Κομμούνα παραδόθηκε αμαχητί. Στις 28 του Ιούλη το απόγευμα ο βαριά τραυματισμένος Ροβεσπιέρος, ο Σεν-Ζιστ, ο Κουτόν και 19 οπαδοί τους αποκεφαλίστηκαν χωρίς δίκη. Την επόμενη μέρα ακολούθησε με 71 από τους ομοϊδέατες τους η μεγαλύτερη «εκκαθάριση» της επανάστασης.

Η ευθύνη για την ήττα, αν δει κανείς την εξέγερση, που απότυχε, πέφτει στους αρχηγούς της Κομμούνας και στους οπαδούς του Ροβεσπιέρου, που δεν ήξεραν να δράσουν. Παρά τη δύναμη του κεντρικού κυβερνητικού μηχανισμού και την πτώση πολυάριθμων διοικήσεων τομέων, ιδιαίτερα των από καιρό υπαλληλοποιημένων επαναστατικών επιτροπών, οι αβράκωτοι είχαν σπεύσει κατά χιλιάδες – αν και μερικοί ίσως με μισή καρδιά – στο δημαρχείο, για να ριψοκινδυνεύσουν τη ζωή τους. Αυτό αποδείχτηκε μάταιο, αφού ο Ροβεσπιέρος και οι δικοί του αντιμετώπισαν τη χαριστική βολή πικρά και στωικά, δηλαδή αναποφάσιστα, αντί να κατέβουν στην πλατεία Γκρεβ και να θεθούν επικεφαλής των δοκιμασμένων σε τόσες ιστορικές μέρες αγωνιστών.

Η βαθιά ιστορική αναγκαιότητα της 9ης Θερμιδώρ παρέμεινε εντούτοις θεμελιωμένη στην εσωτερική διαφωνία της ίδιας της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας των ιακωβίνων.

Ο Ροβεσπιέρος, που κάποτε ο Ζορές (Jaurès) τον αποκάλεσε τον νεότερο αδελφό του *Εφημέριου της Σαβοΐας* του Ρουσό, αποπλίστηκε από τις ταξικές αντιθέσεις που ξέσπασαν την άνοιξη του 1794 με όλη τους την οξύτητα. Είχε καταφέρει να δώσει μια διανοητική νομιμοποίηση της επαναστατικής κυβέρνησης και της τρομοκρατίας της. Δεν ήταν όμως ικανός να κάνει μια ακριβή ανάλυση της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας εξαιτίας της κοσμοθεωρίας του και της κοινωνικής του αντίληψης. Παρ' όλη την προσπάθειά του για τη διατήρηση των ισορροπιών μέσα στον ιακωβινικό συνασπισμό, παρέμεινε περιορισμένος μέσα στους δικούς του μικροαστικούς φραγμούς. Έχοντας πραγματικά συνείδηση της ιστορικής αποστολής της αστικής τάξης, ώστε να μην μπορέσει να αφοσιωθεί ολοκληρωτικά στους αβράκωτους, ήταν από την άλλη υπερβολικά απορροφημένος από τις ανάγκες των λαϊκών μαζών, πράγμα που τον απομάκρυνε από την εύνοια της αστικής τάξης, αφού είχε επιτελέσει γι' αυτήν το αναπόφευκτο βρόμικο και δύσκολο έργο της κάθαρσης των εχθρών της. Ο υπηρέτης μπορούσε τώρα να φύγει, και όχι μόνο αυτός.

Η επαναστατική κυβέρνηση είχε θεμελιωθεί πάνω σε διαφορετικά, και μάλιστα αντιτιθέμενα στοιχεία, και κατά συνέπεια της έλειπε μια ομοιογενής ταξική αντίληψη. Οι ιακωβίνοι, που αποτελούσαν το κέντρο θάρους της, δεν μπορούσαν να της προσφέρουν τον απαραίτητο εξοπλισμό, γιατί κι αυτοί δεν εκπροσωπούσαν μια μόνο τάξη, και επιπλέον δεν ήταν ένα πειθαρχημένο ταξικό κόμμα. Η επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία των ιακωβίνων του «έτους 2» βασιζόταν σε μια ερμηνεία των κοινωνικών σχέσεων και της δημοκρατίας, που οι συνέπειές της θα απέβαιναν μοιραίες για την ίδια.

Στο πολιτικό επίπεδο αποκαλύφθηκε μια βασική αντίθεση ανάμεσα στην αστική τάξη, που ήταν με το μέρος των ορεινών, και τους αβράκωτους του Παρισιού, ανάμεσα στους πρωταγωνιστές των τομέων και την επαναστατική κυβέρνηση. Ο επαναστατικός πόλεμος απαιτούσε μια κυβέρνηση με κύρος, και αυτό το γνώριζαν και οι αβράκωτοι. Οι απαιτήσεις, όμως, της εθνικής άμυνας έρχονταν σε αντίθεση με τη δημοκρατία, την οποία επικαλούνταν τόσο οι ορεινοί όσο και οι αβράκωτοι, μολονότι είχαν διαφορετικές αντιλήψεις γι' αυτή. Η δημοκρατική πρακτική των αβράκωτων έκλινε αυθόρμητα στην άμεση κυριαρχία της κοινωνικής βάσης, ενώ η επαναστατική κυβέρνηση τη θεωρούσε ασυμβίβαστη με μια επιτυχημένη διεξαγωγή του πολέμου.

Ζητούσαν εποπτεία των εκλεγμένων με λαϊκή εντολή για την εκάστοτε ανάκλησή τους και ανοιχτή ψηφοφορία. Όλα αυτά έδειχναν ότι οι εκπρόσωποι των τομέων δεν ικανοποιούνταν με μια τυπική δημοκρατία. Απ' αυτή τη θέση σημείο μέχρι το συμφέρον της αστικής τάξης για μια φιλελεύθερη κοινοβουλευτική αντιπροσωπευτική δημοκρατία δεν μπορούσε να υπάρξει συμβιβασμός. Οι αβράκωτοι είχαν απαιτήσει μια ισχυρή κυβέρνηση, για να εξοντώσουν τους αριστοκράτες· έτσι δεν συγχώρεσαν στην επαναστατική κυβέρνηση το γεγονός ότι εξανάγκασε αυτούς τους ίδιους σε υπακοή.

Το πρόβλημα της αλληλεξάρτησής τους έμπαινε και σε άλλο επίπεδο. Ακριβώς λόγω των επιτυχιών τους οι αβράκωτοι, από το καλοκαίρι του 1793, είδαν τα καλύτερά τους στελέχη να λιγοστεύουν. Πολλοί αγωνιστές, που δεν ικανοποιούσαν έτσι απαραίτητα μόνο την προσωπική τους φιλοδοξία, ή την ανησυχία τους για την ύπαρξή τους, θεωρούσαν την τοποθέτηση σε μια δημόσια υπηρεσία σαν δίκαιη ανταμοιβή για την επαναστατική τους αφοσίωση. Μια τέτοια εξέλιξη είχε οπωσδήποτε το πλεονέκτημα ότι συνειδητές δυνάμεις του λαϊκού κινήματος εισχώρησαν στον κρατικό μηχανισμό και ενίσχυσαν την επαναστατική εξουσία. Όμως απ' αυτό προέκυψε και μια αποδυνάμωση του μαζικού κινήματος και μια αλλαγή στη σχέση του προς την ιακωβινική κυβέρνηση. Το κριτικό πνεύμα της από κοινού σκέψης και η αγωνιστικότητα των μαζών, που δεν καλούνταν πια να συγκυβερνήσουν, εξασθένησαν αναγκαστικά.

Με το πάγωμα του λαϊκού ελέγχου πάνω στις αρχές βάθυνε το χάσμα ανάμεσα στους κυβερνούμενους και τους κυβερνήτες. Η Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας είχε δεχτεί στη διεύθυνση της οικονομίας, γιατί δεν μπορούσε να αποφύγει το ανώτατο όριο και την επίταξη, αν ήθελε να αντέξει έναν μεγάλο πόλεμο, ενώ οι αβράκωτοι σκέφτονταν πολύ περισσότερο την ίδια τους την ύπαρξη. Όσο δημοκρατική κι αν είχε γίνει η επανάσταση, παρέμεινε, σύμφωνα με το χαρακτήρα της, πάντοτε αστική. Έτσι, η κυβέρνηση δεν μπορούσε να καθορίσει ανώτατες τιμές για τα είδη ανάγκης χωρίς ταυτόχρονα να καθορίσει ανώτατους μισθούς. Έπρεπε να διατηρήσει μια «ισορροπία» ανάμεσα στους επιχειρηματίες και τους μισθωτούς. Όμως, αυτή η ιακωβινική πολιτική συμμαχιών, επειδή στένευε την επιχειρηματική ελευθερία και λιγόστευε τα κέρδη, συνάντησε την αντίδραση ακόμα και της αστικής τάξης που ήταν με το μέρος των ορεινών, και όπου μπορούσε αντιτάχτηκε με όλες της τις δυνάμεις στο ανώτατο όριο, ενώ οι εργάτες, που υπέφεραν από τη συνεχή αύξηση των τιμών, ήθελαν να τις αντισταθμίσουν με αυξήσεις των μισθών. Είναι αυτονόητο ότι μέσα σε

μια αστικά διαρθρωμένη κοινωνία οι διαιτητικές αποφάσεις της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας σε τελευταία ανάλυση θα απέβαιναν προς όφελος αυτών που είχαν ιδιοκτησία.

Η επαναστατική κυβέρνηση δέχθηκε θανάσιμο πλήγμα στο πρόσωπο του Ροβεσπιέρου και των οπαδών του. Εκείνη η ανθρωπιστική «δημοκρατία της ισότητας», που είχαν οραματιστεί, εξαφανίστηκε στο βασίλειο των ευγενικών ονείρων. Αυτό δεν αφαιρεί τίποτα από την ακτινοβολία της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας των ιακωβίνων. Μη διαθέτοντας μια σταθερή ταξική βάση, μια τέτοια ενδιάμεση κατάσταση που καθοδηγήθηκε από μικροαστούς ριζοσπάστες, δεν μπορούσε να διαρκέσει απεριόριστα και η παραπέρα εξέλιξή της πέραν από ένα καπιταλιστικό σύστημα ιδιοκτησίας βρισκόταν τον 18ο αιώνα ακόμα εντελώς έξω από την περιοχή των κοινωνικών δυνατοτήτων. Το γεγονός ότι βοήθησε με επαναστατικό τρόπο να επιτευχθούν όσα τότε ήταν κατορθωτά στον αγώνα ενάντια στη φεουδαρχία, ώστε να προετοιμαστεί αναντίρρητα και αμετάκλητα η αποφασιστική ρήξη με τα πάντα, χωρίς φόβο και έτοιμη για κάθε θυσία, θα παραμείνει για πάντα η ηρωική προσφορά των «ιακωβίνων με το λαό».

**Η ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ:
ΑΠΟ ΤΗΝ 9η ΘΕΡΜΙΔΩΡ ΣΤΗ 18η ΜΠΡΙΜΕΡ**

**1. Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΘΕΡΜΙΔΩΡΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟ
ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΑ·Ι·ΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ: 1794-1795**

Η ανατροπή της 9ης Θερμιδώρα χαρακτηρίζεται καμιά φορά σαν αντεπαναστατικό γεγονός ή, πιο συχνά, σαν το τέλος της επανάστασης. Και τα δύο δεν είναι σωστά.

«Στις 27 του Ιούλη έπεσε ο Ροβεσπιέρος και άρχισε το όργιο των μπουρζουάδων», έγραφε ο Ένγκελς στον Κάουτσκι. Δεν οδήγησε ούτε αντικειμενικά ούτε υποκειμενικά στην επαναφορά των φεουδαρχοαπολυταρχικών σχέσεων. Οι εμπνευστές της καθοδηγούνταν από το στόχο μιας κοινωνικής τάξης πραγμάτων που να βασίζεται ξεκάθαρα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Έτσι, βρίσκονταν μέσα στα πλαίσια του κύριου ιστορικού καθήκοντος μιας αστικής επανάστασης. Βέβαια, η προμελετημένη αποδυνάμωση των δημοκρατικών δυνάμεων άφηνε χωρίς αμφιβολία επικίνδυνα ελεύθερο το πεδίο στις μηχανοραφίες των βασιλοφρόνων.

Η άνοδος στην εξουσία της θερμιδωριανής αστικής τάξης δεν έθεσε τέρμα στην επανάσταση. Σίγουρα, όμως, τερμάτισε την ανοδική της φάση. Με τον Θερμιδώρα, που χωρίς αμφιβολία επέφερε μια βαθιά τομή, ξεκίνησε μια ολόπλευρα οπισθοδρομική εξέλιξη. Ενώ οι συνωμότες παρουσίαζαν το καλυμμένο τους πραξικόπημα σαν απελευθέρωση από την τρομοκρατική τυραννία του ενός, στην πραγματικότητα η δουλειά τους ήταν να «στείλουν το λαό στα σπίτια του» και να διαμορφώσουν μια δημοκρατία που να είναι περισσότερο ενάντια στις μάζες παρά να διασφαλίζεται από μια παλινόρθωση του παλιού καθεστώτος των ιδιοκτητών. Πάντως πέτυχαν τον άμεσο στόχο τους να εντάξουν τη δημοκρατία αυτή στο ανάλογο σύνταγμα και να επιβάλουν τη διεθνή της αναγνώριση. Αυτό όμως έγινε με νέους σκληρούς αγώνες, στη διάρκεια των οποίων τα πιο προοδευτικά επαναστατικά στελέχη αναγκάστηκαν να περάσουν στην άμυνα και στο τέλος να εξουδετερωθούν πολιτικά.

Η διάλυση του κράτους των ιακωβίνων

Η συνωμοσία πέτυχε γιατί για μια στιγμή η επιθυμία να τσακιστεί η «παντοδυναμία» του κέντρου του Ροβεσπιέρου, συνένωσε στη δράση τη δεξιά και αριστερή αντιπολίτευση, ενώ οι αθέβαιοι αβράκωτοι στέκονταν παράμερα. Η πτώση του Αδιάφθορου επικροτήθηκε σχεδόν ομόφωνα.

Ο Μπαρέρ διάστηκε να δηλώσει στις 28 του Ιούλη ότι, μετά την «εκκαθάριση», η επαναστατική κυβέρνηση θα συνέχιζε με τον καταξιωμένο τρόπο. Η αυταπάτη αυτή κράτησε μια μέρα. Ήδη στις 29 του μήνα, η Συμβατική καθόρισε με διάταγμα να ανανεώνεται κάθε μήνα το ένα τέταρτο όλων των μελών των επιτροπών. Ο Πριέρ από τη Χρυσή Ακτή και ο Ζανμπόν Σεντ-Αντρέ ήταν οι πρώτοι που αντικαταστάθηκαν από την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας. Στο τέλος μόνον ο Καρνό κράτησε τη θέση του σαν «πατέρας της νίκης» στη «Μεγάλη Επιτροπή του Έτους II». Και η Επιτροπή Ασφαλείας απαλλάχθηκε από τους οπαδούς του Ροβεσπιέρου.

Με πρόταση του Καμπόν, η Συμβατική διέλυσε την κυριαρχία των δύο «μεγάλων» επιτροπών, δημιουργώντας 16 ισότιμες ειδικές επιτροπές και αφήνοντας στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας (*Comité de Salut Public*) μόνο τα στρατιωτικά ζητήματα και τη διπλωματία. Στην Επιτροπή Ασφαλείας παρέμειναν τα ζητήματα της αστυνομίας, ωστόσο της αφαιρέθηκε ένα από τα σημαντικότερα όπλα της: η επαναστατική τρομοκρατία. Ήδη την 1 του Αυγούστου καταργήθηκε ο νόμος του Πρεριάλ. Ο Φουκέ-Τενβίλ συνελήφθη, το Επαναστατικό Δικαστήριο αναδιοργανώθηκε. Στις 24 του μήνα ακολούθησε το κύριο χτύπημα ενάντια στο σύστημα της επαναστατικής κυβέρνησης και οι επαναστατικές επιτροπές ενώθηκαν σε περιφερειακές και τομεακές επιτροπές. Επρόκειτο για καθαρά κυβερνητικούς θεσμούς, όπου η αστική τάξη πήρε στα χέρια της το πηδάλιο. Ενώ απολύονταν από τις φυλακές οι περισσότεροι ύποπτοι, η «νέα πορεία» τσάκιζε την ένδοξη Κομμούνα του Παρισιού. Η αποζημίωση των δύο λιθρών που επέτρεπε στους άπορους πολίτες να συμμετέχουν στις συγκεντρώσεις των τμημάτων καταργήθηκε κι έτσι κρατήθηκαν μακριά τους οι πληθείοι.

Οι αριστεροί θερμιδωριανοί προέβαλαν μικρή αντίσταση στους δεξιούς. Καμιά φορά τους υποστήριζαν κιόλας. Αυτό, ωστόσο, πολύ λίγο τους βοήθησε. Μια έξαλλη προκήρυξη του Μεέ ντε λα Τους με τίτλο «Η ουρά του Ροβεσπιέρου» άνοιξε στις 26 Αυγούστου τη σύντονη επίθεση εναντίά τους. Ο Μπιγιό-Βαρέν και ο Κολό ντ' Ερμουά αναγκάστηκαν να παραιτηθούν.

Οι ορεινοί έχασαν κάθε επιρροή στη Συμβατική. Μια μικρή ομάδα που λεγόταν «Το λοφίο» (*la Crête*) προσπαθούσε να υπερασπιστεί τις θέσεις των ιακωβίνων. Κατά πλειοψηφία όμως, όπως κορόιδευαν οι κάτοικοι του Παρισιού, «κατέβαινε το βουνό στην πεδιάδα». Αυτή κυριαρχούσε στη Συνέλευση σαν κόμμα του κέντρου σε συμμαχία με αποτυχημένους ορεινούς και «μετανιωμένους τρομοκράτες». Η πολιτική που διακήρυχναν αποσκοπούσε σε μια «συνένωση όλων των πατριωτών του 1789» στο έδαφος της Δημοκρατίας. Όσο κι αν αρνιόταν τη δημοκρατική διεύθυνση της οικονομίας και την κοινωνική πλευρά της δημοκρατίας, ωστόσο απόκρουε κάθε συμμαχία με βασιλόφρονες και φυγάδες. Στις 15 του Νοέμβρη κωδικοποίησε τη θανατική τους ποινή και διατήρησε τις αντικληρικές διατάξεις του Έτους II.

Ο πολιτικός αγώνας

Η τελική διάλυση του «συνασπισμού των ιακωβίνων με το λαό» οδήγησε κυρίως στο Παρίσι στη δημιουργία τριών κύριων πολιτικών ρευμάτων. Μια «νεοεμπερτική» Αριστερά, που στηριζόταν σε μια «Λέσχη Εκλογέων» (*Club électoral*), απαιτούσε την αποκατάσταση της Κομμούνας και το Σύνταγμα του 1793, επέμενε, όμως, πεισματικά στην καταδίκη του ροβεσπειρισμού. Έτσι βοήθησε στην απομόνωση της ομάδας των ιακωβίνων που, όταν ξανάνοιξε στις 29 του Ιουλίου η Λέσχη, αποπειράθηκε να σταθεροποιήσει τις γραμμές της αποκλείοντας τους αποστάτες. Επικεφαλής της βρίσκονταν άντρες όπως ο Καριέ, ο Οντουέν και ο Σασλ. Στις 5 του Σεπτεμβρίου, η Λέσχη απόκτησε πρόγραμμα. Διέθετε δύο ή τρεις εφημερίδες, μπόρεσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη 8-10 τμημάτων και στις 21 του Σεπτεμβρίου πέτυχε τη μεταφορά των οστών του Μαρά στο Πάνθεον.

Ωστόσο, το πάνω χέρι διατηρούσαν οι μετριοπαθείς που περιλάμβαναν όλες τις αποχρώσεις, από τους συντηρητικούς ρεπουμπλικάνους μέχρι τους λίγο-πολύ συνεσταλμένους μοναρχικούς. Κυριαρχούσαν πάνω σ' έναν πλούσια επιδοτούμενο τύπο που έβριθε από κακόβουλες επιθέσεις ενάντια στους ιακωβίνους και δεν σταμάτησε ούτε στον Λεντέ ούτε στον Καμπόν το «δήμιο των εισοδηματιών». Την εμπροσθοφυλακή τους αποτελούσαν αχαλίνωτες συμμορίες. Αυτοί οι κομψευόμενοι (*muscadins*) αποτελούνταν από τη «χρυσή νεολαία» (*jeunesse dorée*) των «καλών οικογενειών», από κατώτερο προσωπικό καταστημάτων και ξεπεσμένα στοιχεία, ιδιαίτερα χαραιοφάνηδες και λιποτάκτες. Εξοπλισμένοι με ρόπαλα, έσπερναν την τρομοκρατία σε

δρόμους, καταστήματα και θέατρα. Είχαν οργανωθεί από τους αποστάτες Φρερόν, Ροθέρ και Ταγέν, ενώ η «εκκαθαρισμένη» κρατική εξουσία με επικεφαλής την Επιτροπή Ασφαλείας τους ανεχόταν άνετα.

Η αντίδραση, που έγινε πιο τολμηρή με τις επιτυχίες της, και που κυριαρχούσε στην κοινή γνώμη από τότε που πισωγύρισε η επανάσταση, έσπρωξε τη διστακτική Συμβατική ακόμη πιο δεξιά απ' ό,τι κι αυτή η ίδια ήθελε. Στις 16 του Οκτώβρη χτύπησε τους ιακωθίνους στη ρίζα τους, απαγορεύοντας συλλογικά υπομνήματα και τη συνένωση λεσχών και λαϊκών εταιριών. Στις 11 του Νοέμβρη, ο Φρερόν με τους μπράβους του επιτέθηκε στη λέσχη της οδού Ονορέ. Η συμπλοκή που ακολούθησε έδωσε στους νομοθέτες την αφορμή να την κλείσουν επίσημα την επόμενη μέρα. Απομονωμένη από το μαζικό κίνημα – ο Λεθασέρ στις *Αναμνήσεις* του την ονομάζει «ανίσχυρο μοχλό» – η Συμβατική ήταν ανίκανη να αντισταθεί και να κινητοποιήσει τις δημοκρατικές δυνάμεις. Τα ίδια συνέβαιναν και με τη Λέσχη Εκλογέων που, μετά την απαγόρευση των ιακωθίνων συγκέντρωσε για μια στιγμή στις γραμμές της τη λαϊκή αντιπολίτευση, όταν η προέλαση των μετριοπαθών έκανε να σταματήσουν οι έχθρες ανάμεσα στους αριστερούς· έτσι εκδιώχτηκε από την αίθουσα που συνεδρίαζαν και στα τέλη Νοέμβρη διαλύθηκε.

Η κατάληψη των τμημάτων από τους δεξιούς διευκολύνθηκε από την κατάργηση των δυο παρισινών κέντρων αντίστασης που ακόμη συντονίζονταν μεταξύ τους. Οι συμμορίες έθεσαν τις συνελεύσεις των πολιτών κάτω από φυσική, αλλά και ηθική πίεση και το φθινόπωρο απέκλεισαν από την ηγεσία τους καταξιωμένους επαναστάτες αγωνιστές, με λίγες εξαιρέσεις.

Αφού οι αντιδραστικοί κατέλαβαν αξιώματα και θέσεις, στράφηκαν ενάντια σε άτομα. Ο Καριέ εκτελέστηκε στις 16 του Δεκέμβρη για τις ενέργειές του στη Νάντη. Τα οστά του Μαραί και άλλων επαναστατών απομακρύνθηκαν και πάλι από το Πάνθεον. Ιδιαίτερα, όμως, με το σύνθημα να στραφούν ενάντια στους «αιμοδιψείς» και τους «εξισωτιστές» (*niveleurs*) μετέφεραν την εκστρατεία μίσους και ενάντια σε εξαιρετους επαναστάτες στη βάση. Στην επαρχία έφτασε στο σημείο να δολοφονούνται ιακωθίνοι και αβράκωτοι.

Η Συμβατική δεν ενθάρρυνε αυτού του είδους τις εκτροπές, αλλά ούτε και τις χαλιναγωγούσε. Συμπεριέλαβε και πάλι στις γραμμές της τους γιρονδίνους που είχαν επιζήσει, επειδή τους είχε γλιτώσει από την εκτέλεση ο Ροθασπιέρος, καθώς και μερικούς άλλους που είχαν αποκλειστεί ή αποχωρήσει, συνολικά 78 άτομα. Στις 2 του Μάρτη 1795 διέταξε τη σύλληψη των Μπαρέρ, Μπιγιό, Κολό και Βαντιέ. Οι αρι-

στεροί θερμιδωριανοί έπεσαν στο λάκκο που είχαν σκάψει για τους άλλους.

Οικονομία και κοινωνία

Η ιακωβινική διεύθυνση της οικονομίας καθοριζόταν από τον πόλεμο και κακήν-κακώς λειτουργούσε στο βαθμό που η επαναστατική τρομοκρατία την προστάτευε κατά κάποιον τρόπο από τα σαμποτάζ, την κερδοσκοπία και τις σκευωρίες. Μόλις έπαψε να υπάρχει το όργανο αυτό, οι παραβάτες του νόμου θρέθηκαν σε πλεονεκτική θέση. Αν και η Συμβατική παρέτεινε το Σεπτέμβρη για ένα χρόνο την ισχύ του ανώτατου ορίου και διατήρησε τις επιτάξεις – αν και με πιο μετριασμένη μορφή από το Νοέμβρη – δεν πειθαρχούσε κανείς πια σ' αυτήν. Μια πανίσχυρη μαύρη αγορά περιφρονούσε χωρίς κανένα πρόβλημα κάθε ρύθμιση των τιμών.

Η επανιδιωτικοποίηση των εργοστασίων εξοπλισμού απαιτούσε μερικούς μήνες. Ταυτόχρονα καταργήθηκε το κρατικό μονοπώλιο στο εξωτερικό εμπόριο. Την αποφασιστική ρήξη επέφεραν στις 24 του Δεκέμβρη οι οπαδοί του ελεύθερου εμπορίου με τη χωρίς όρους κατάργηση του ανώτατου ορίου. Αυτό οδήγησε σ' έναν αχαλίνωτο πληθωρισμό. Το ασινιάτο που τον Θερμιδώρ είχε ακόμη το 31% της ονομαστικής του αξίας, έπεσε στα τέλη του χρόνου στο 20, τον Απρίλη του 1795 στο 8 και τον Ιούλη στο 3%. Τα έξοδα διαβίωσης ήταν, επομένως, την άνοιξη του 1795 δέκα φορές υψηλότερα απ' ό,τι το έτος 1790. Στον αποκλεισμό του θαλάσσιου εμπορίου και στη δυσάρεσκεια των αγροτών, να πουλάνε σ' ένα χάρτινο νόμισμα που υποτιμόταν με όλο και μεγαλύτερη ταχύτητα, βοήθησαν οι συνέπειες της κακής σοδειάς του 1794. Μέσ σ' έναν βαρύ χειμώνα, άρχισε να πλανάται για πρώτη φορά μετά το 1789 ξανά σε όλη της την οξύτητα η πείνα. Την άνοιξη του 1795, η ελεύθερη τιμή του ψωμιού αυξήθηκε γύρω στις 20 λίβρες το μισό κιλό, ενώ ταυτόχρονα αναγκάστηκαν να μειώσουν την έτσι κι αλλιώς μικρή καθημερινή μερίδα ψωμιού που εξασφαλιζόταν με δελτίο σε μισό ή μάλιστα και σε ένα τέταρτο του κιλού.

Η φιλελευθεροποίηση του οικονομικού συστήματος επέδρασε διαφορετικά στις ξεχωριστές κοινωνικές τάξεις. Κερδισμένοι βγήκαν αναμφισβήτητα οι μεγαλοκερδοσκόποι και οι προμηθευτές του στρατού, ανάμεσα στους οποίους ο τραπεζίτης Ουθράρ εκπροσωπούσε ολοφάνερα το νέο στρώμα των εκατομμυριούχων, οι αγοραστές εθνικών κτημάτων, οι εισαγωγείς και οι λαθρέμποροι συναλλάγματος. Στα

σαλόνια παλλακίδων ευγενούς καταγωγής σαν την κυρία Ταλέν, όπως είχε μετονομαστεί, και της χήρας Ιωσηφίνας Μποαρνέ, σε θορυβώδεις χορούς και παιχνίδια, συναντούσαν εκείνους που ανήκαν στην παλιά ολιγαρχία του χρήματος, τους εμπόρους με μεγάλη φήμη, τους μεγαλοκτηματίες, πρώην αντιπροσώπους που είχαν γλιτώσει και διεφθαρμένους αντιπροσώπους, με επικεφαλής ανθρώπους σαν τον Μπαρά, και διαπραγματευόνταν μαζί τους πολιτικές προαποφάσεις. Αποτελούσαν τη διεφθαρμένη κορωνίδα της νέας κυρίαρχης τάξης και καμιά φορά συγγένευαν μεταξύ τους. Η ιακωβινική αυστηρότητα των ηθών υποχώρησε μπροστά στην προκλητική επίδειξη της χλιδής και στις εκκεντρικές υπερβολές της μόδας, η ρεπουμπλικανική ασκητική μπροστά σε μια δημόσια εκφρασμένη και υπερβολική δίψα για ζωή. Οι εκτροπές, στην προσπάθεια να εκτονωθούν για τη μακρόχρονη αποχή που τους είχε επιβληθεί, θεβήλωναν τη μνήμη των μεγάλων επαναστατικών αγώνων.

Γεωργοί που κατείχαν κλήρους και μπορούσαν να συμμετάσχουν στην αγορά εξυγιαίνονταν, αποπληρώνοντας χρέη, μισθώματα και φόρους σε τραπεζογραμμάτια και, από την άλλη, πουλώντας όσο-όσο το περιζήτητο εμπόρευσμά τους έναντι σκληρού νομίσματος. Μερικοί που ανήκαν στα μεσαία στρώματα της πόλης μπόρεσαν να μπουν στο παιχνίδι και να πλουτίσουν ή να αποκτήσουν υψηλά κρατικά αξιώματα. Σε μεμονωμένες, μάλιστα, περιπτώσεις, κατάφεραν κάποιοι ιδιαίτερα επιτήδειοι αριστεροί θερμιδωριανοί, όπως ο πρώην ορατοριανός και πρώην τρομοκράτης Φουσέ να ευθυγραμμιστούν με επιτυχία μ' αυτό το περιβάλλον.

Τρομερό πλήγμα κατάφεραν η υποτίμηση του νομίσματος και η ακρίβεια σε εισοδηματίες και αποταμιευτές, σε δημόσιους και ιδιωτικούς υπαλλήλους, σε μισθωτούς εργάτες, που τα έσοδά τους δεν έφταναν για την ελεύθερη αγορά. Η αγοραστική τους δύναμη μειώθηκε κατά πολύ, πράγμα που οδήγησε με τη σειρά του μέσα από τη «δεύτερη πτώχευση» της πελατείας τους – μαζί με τη δυσκολία στην προμήθεια πρώτων υλών – σε ανεργία των τεχνιτών. Και τώρα όχι μόνο στον τομέα της βιομηχανίας ειδών πολυτελείας, όπως στις αρχές της επανάστασης, αλλά σε όλους σχεδόν τους επαγγελματικούς κλάδους και όλους τους διανομείς. Επιπλέον, συχνά τέλειωνε το αλεύρι κι έτσι οι φούρνοι δεν μπορούσαν να διαθέσουν ούτε καν τις μειωμένες μερίδες ψωμιού.

Η δημοκρατική αντιπολίτευση μαζεύοταν στο Παρίσι γύρω από κάποιες λαϊκές εταιρίες που είχαν επιζήσει, όπως ήταν οι «Υπερασπιστές των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων» και οι «Φίλοι της Ελευθερίας και

της Ανθρωπιάς», όπου σύχναζαν κυρίως απλοί άνθρωποι. Η μεγάλη αθλιότητα βοήθησε να δυναμώσει σε πολλούς τομείς ένα πατριωτικό κόμμα των αβράκωτων. Σε έξι από αυτούς – σε δύο από τους τρεις του προαστίου Σεντ-Αντουάν και 4 στο κέντρο – απόκτησε την πλειοψηφία. Ο Μπαμπέφ ανακάλεσε στις 18 του Δεκεμβρίου 1794 την καταδίκη του για το «σύστημα του Ροβεσπιέρου». Από εκείνη τη στιγμή αναγνώριζε μόνο δύο κόμματα μάχιμα: το «Χρυσό Εκατομμύριο» και το Λαό των 25 εκατομμυρίων των αβράκωτων, που κάλεσε σε εξέγερση μέσα από την εφημερίδα του *Το Βήμα του Λαού* στις 28 του Γενάρη 1795. Ο Λεμπονά τον υποστήριξε στο *Φίλο του Λαού*, ενώ ευθυγραμμίστηκαν μαζί του και ιακωβίνοι που είχαν μείνει πολιτικά απάτριδες.

Από την προσοχή της αστυνομίας δεν διέφευγε ότι η κραυγαλέα διαφορά ανάμεσα στον νέο πλούτο και την παλιά φτώχεια, που η δικτατορία των ιακωβίνων είχε κάπως εξομαλύνει, έσπρωχνε τις μάζες να αγανακτήσουν. Σημειώνει τις διαδηλώσεις της αυξανόμενης δυσφορίας τους. Μπροστά στην απειλή ενός λαϊκού ξεσηκωμού, συσπειρώθηκαν όλες οι ομάδες της Δεξιάς και του Κέντρου. Στις 8 του Φλεβάρη, η κυβέρνηση που ανησυχούσε διέλυσε την εταιρία των Υπερασπιστών των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Προχώρησε στην προληπτική σύλληψη γνωστών επαναστατών – ανάμεσά τους βρισκόταν και ο Μπαμπέφ – τους οποίους θεωρούσε σαν πιθανούς ηγέτες μιας εξέγερσης. Η Δεξιά διείσδυσε στην ηγεσία πολλών τομέων όπου οι αβράκωτοι είχαν ακόμη, ή μάλλον πάλι, επιρροή. Σε «έμπιστους» πολίτες μοιράστηκαν εκατοντάδες όπλα ανά τομέα.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, παλιοί αγωνιστές στους τομείς πέρασαν στην παρανομία. Το Μάρτη του 1795 είχαν πληθύνει οι πληροφορίες για τις μυστικές τους συναντήσεις. Ένα έξυπνο σύστημα παράνομης συλλογής χρημάτων και βοήθειας έκανε δυνατή τη διοργάνωση μιας εκστρατείας με αφίσες και προκηρύξεις για την προετοιμασία μιας εξέγερσης.

Ζερμινάλ και Πρεριάλ

Το γεγονός ότι η αντίδραση κέρδιζε έδαφος τρόμαξε το Κέντρο στη Συμβατική, πράγμα που βελτίωσε προσωρινά τη θέση της μικρής μειοψηφίας των ακλόνητων ορεινών. Αυτή έβλεπε με ευχαρίστηση να εμφανίζονται μπροστά στα έδρανα της Εθνοσυνέλευσης όλο και περισσότερες αντιπροσωπίες από πεινασμένους τομείς και να γίνεται όλο και πιο πικρός ο τόνος των προσφωνήσεών τους. Κόντευαν να με-

τανιώσουν «για όλες τις θυσίες που είχαν γίνει για την επανάσταση», δηλώναν τα προάστια Σεν-Μαρσό και Σεν-Ζακ στις 17 του Μάρτη. Το Σεντ-Αντουάν ξεσπάθωσε στις 21 του μήνα για το σύνταγμα των ιακωβινών και κατάγγειλε τους «δούλους του πλούτου». Ταυτόχρονα πλήθαιναν οι φασαρίες και οι ταραχές για τα τρόφιμα. Οι ταραχές στον τομέα Γκραβιγέ εξακολούθησαν με αμείωτη ένταση στις 27 και στις 28 του Μάρτη. Στις 30, οι αβράκωτοι ανακατέλαβαν δέκα τομείς και την επόμενη μέρα ο τομέας Είκοσι πέντε από το Σεντ-Αντουάν ζήτησε από τη Συμβατική να συμφωνήσει σε ένα πολιτικό πρόγραμμα που προέβλεπε την εκλογή της Κομμούνας, την επαναλειτουργία των λαϊκών εταιριών και το σύνταγμα του 1793. Έδωσε το σύνθημα για την εξέγερση της 12ης Ζερμινάλ (1 του Απριλίου 1795).

Η εξέγερση του Ζερμινάλ, ωστόσο, έδειξε όλες τις αδυναμίες ενός μόλις οργανωμένου λαϊκού κινήματος, του οποίου οι περισσότεροι ηγέτες είχαν διασκορπιστεί ή συλληφθεί. Δεν διέθετε ούτε μια ηγετική μορφή, ούτε έναν σταθερά οριοθετημένο στόχο και εξελίχθηκε σαν διαδηλώση, όπου οι συμμετέχοντες αρκέστηκαν να καταλάβουν τη Συμβατική και μετά από λόγους και αντιλόγους να παρουσιάσουν με βίαιες χειρονομίες τις επιθυμίες τους: το σύνταγμα και τη λήψη μέτρων για την πείνα. Μόλις επενέβη η εθνοφρουρά της εύπορης συνοικίας, οι χιλιάδες διαδηλωτές απομακρύνθηκαν χωρίς σοβαρή αντίσταση.

Ο αντίκτυπος ήταν άσχημος και η Δεξιά απόλαυσε πλήρως το θρίαμβό της. Ο Μπιγιό, ο Κολό, ο Βαντιέ και ο Μπαρέρ (που ωστόσο διέφυγε στο δρόμο) εξορίστηκαν χωρίς δικαστική απόφαση στην Καγέν, 16 Ορεινοί, ανάμεσα στους οποίους ο Καμπόν και ο Αμάρ, φυλακίστηκαν ή στάλθηκαν σε φρούρια. Στις 6 του Μάη ο Φουκιέ-Τενβίλ μαζί με 14 ενόρκους του παλιού επαναστατικού δικαστηρίου καταδικάστηκαν σε θάνατο. Τελικά το σύνταγμα του 1793, που μέχρι τότε ήθελαν τάχα μόνο να το αμβλύνουν μέσω «οργανικών νόμων», τώρα χαρακτηρίστηκε ότι είχε υπαγορευτεί από το φόβο κάτω από το σπαθί των «δεκεμβριανών».

Η ανεμπόδιστη δράση της αντίδρασης και η όξυνση της έλλειψης τροφίμων οδήγησαν τις λαϊκές μάζες ακόμα μια φορά στο πεδίο της μάχης.

Στις 10 του Απριλίου η Συμβατική διέταξε τον αφοπλισμό όλων όσων είχαν ταχθεί ενεργά υπέρ των στόχων της επαναστατικής κυβέρνησης. Ψηφίστηκε ένας αυστηρός νόμος κατά των υπόπτων αλλά αυτή τη φορά κατευθυνόταν κατά των πιο πιστών υπεραπιστών της επανάστασης. Σε 1.600 απ' αυτούς στέρησε τα πολιτικά δικαιώματα.

Ταυτόχρονα ο αγώνας ενάντια στην πείνα φαινόταν χωρίς διέξοδο για τους φτωχούς. Κόντευε να συνδυαστεί άμεσα η πολιτική καταστροφή με την οικονομική. Με επαναλαμβανόμενη συχνότητα η αστυνομία αναγκαζόταν να κάνει αναφορές για παράξενες απόψεις σαν την παρακάτω:

«Κάτω από την κυριαρχία του Ροβεσπιέρου έτρεχε αίμα, αλλά δεν έλειπε το ψωμί· σήμερα που δεν τρέχει πια αίμα, λείπει το ψωμί. Θα έπρεπε να τρέξει αίμα για να ξαναυπάρξει ψωμί.»

Κατά συνέπεια οι τομείς παρέμειναν σε κατάσταση αναταραχής: το Μοντρέϊν ανέφερε ότι βρίσκεται σε ετοιμότητα στις 29 του Απριλίου, στο Μπονέ ντε λα Λιμπερτέ έγιναν στις 30 του Απριλίου συγκρούσεις. Το φυλλάδιο *Εξέγερση του λαού για να αποκτήσει ψωμί και να επανακτήσει τα δικαιώματά του* έριξε στις θυελλώδεις συνελεύσεις των τομέων στις 19 του Μάη το σύνθημα: ψωμί και το σύνταγμα του 1793!

Νωρίς το πρωί της 1ης Πρεριάλ (20 του Μάη) εξεγέρθηκε, μετά το Σεντ-Αντουάν και το Σεν-Μαρσό, όλο το ανατολικό τμήμα του Παρισιού. Η πορεία τράβηξε σε μάκρος, αλλά στις τρεις ή ώρα το μεσημέρι τα λαϊκά τάγματα πλημμύρισαν τη Συμβατική. Επιπλέον σκότωσαν τον δεξιό αντιπρόσωπο Φερό (Féraud) και έβαλαν το κεφάλι του πάνω σε μια λόγχη. Στην αίθουσα συνεδριάσεων, ο πολυβολητής Ντιβάλ (Duval) διάβασε μέσα στη γενική οχλοβοή την προγραμματική *Εξέγερση του λαού*. Ωστόσο οι εξεγερμένοι δεν έκαναν τίποτα για να συλλάβουν τα μέλη της κυβέρνησης που περίμεναν ήσυχα, μέχρι να μπορέσουν να ενοχοποιήσουν ανοιχτά τους ορεινούς αντιπρόσωπους.

Πραγματικά, ο Ντιρουά (Duroy) και ο Ρομ έπεισαν την καταπονημένη Συνέλευση να αποδεχτεί τα διατάγματα για τη μονιμότητα των τομέων και την απελευθέρωση φυλακισμένων πατριωτών. Ο Σουμπρανί (Soubrany), επέβαλε μάλιστα και την απόλυση της Επιτροπής Ασφαλείας. Λίγο πριν τα μεσάνυχτα, όμως, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο εθνοφυλακές των αστικών δυτικών συνοικιών, και απώθησαν τις ένοπλες αντιπροσωπίες που ήταν ακόμα εκεί. Συνέλαβαν δεκατέσσερις αντιπροσώπους που έπεσαν στην παγίδα.

Στις 21 του Μάη έγινε μια δεύτερη εξέγερση. Ο λαός κατέλαβε με έφοδο το δημαρχείο και ξανά τη Συμβατική. Αυτή τη φορά τράπηκαν σε φυγή οι πυροβολητές της, αλλά οι εξεγερμένοι έχασαν την τελευταία τους ευκαιρία. Ξεγελάστηκαν από μεγαλόσχημες διαπραγματεύσεις και υποσχέσεις. Ο ομιλητής της αντιπροσωπίας τους, που επανέλαβε ενεργητικά τις σκληρές απαιτήσεις της προηγούμενης μέρας ι-

κανοποιήθηκε με το αδελφικό φιλί του προέδρου και ύστερα από αυτό οι μάζες εγκατέλειψαν το κτίριο.

Στις 22 του μήνα η κυβέρνηση διέταξε, για πρώτη φορά από το 1789, να έρθουν τακτικές μονάδες στρατού στην πρωτεύουσα. Μαζί με δεξιά προσανατολισμένες εθνοφυλακές απέκλεισαν τη νύχτα το προάστιο Σεντ-Αντουάν, που ήταν η καρδιά της εξέγερσης, και στις 23 του Μάη (4η Πρεριάλ) το ανάγκασαν να καταθέσει τα όπλα.

Η ήττα του λαϊκού κινήματος

Η καταστολή έδρασε σε δύο επίπεδα. Το νομικό ανάλαβε μια στρατιωτική επιτροπή, που καταδίκασε 37 κατηγορούμενους σε προσωρινές ποινές και 36 σε θάνατο. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και πέντε από τους αρχηγούς της εξέγερσης, ανάμεσά τους ο Ντιβάλ και ο ανδρείος μιγάς Ντελόρμ (Delorme). Επιπλέον έξι από τους αντιπροσώπους που είχαν ταχθεί αλληλέγγυοι με τη λαϊκή δραστηριότητα αυτοκτόνησαν με μαχαίρι κρατώντας στωική στάση. Ο Ντικενουά (Dusquesnoy), ο Γκιζόν (Gujon) και ο Ρομ πέθαναν αμέσως. Ο Μπουρμπότ (Bourbotte), ο Ντιρουά και ο Σουμπρανί σύρθηκαν ετοιμοθάνατοι στη λαιμητόμο. Ο Ριλ και ο Μορ (Maure) αυτοκτόνησαν όταν οι διώκτες έφτασαν και σ' αυτούς. Η αυτοκτονία των «τελευταίων ορεινών» έθεσε τέρμα στην Αριστερά της Συμβατικής.

Ακόμα πιο βαθιές συνέπειες είχε η καταστολή του λαϊκού κινήματος στους τομείς. Ενώ στις 31 του Μάη διαλύθηκε το επαναστατικό δικαστήριο και ακυρώθηκαν όλες οι αποφάσεις κατά των ανθρώπων που είχαν λάθει μέρος στη ανταρσία των ομοσπονδιακών του 1793, ακολούθησε η σύλληψη ή ο αφοπλισμός περίπου 3.000 από τους πιο δοκιμασμένους επαναστάτες, ανεξάρτητα από το αν είχαν πάρει ή όχι μέρος στην εξέγερση.

Στην επαρχία το ξεκαθάρισμα λογαριασμών ήδη από τον Απρίλη μετατράπηκε σε ορισμένες περιοχές σε λευκή τρομοκρατία. Οργανωμένες συμμορίες φονιάδων εισβάλλανε στις φυλακές και δολοφονούσαν κρατούμενους δημοκράτες: στο Λον-λε-Σολνιέ, στο Μπουργκ, το Μον Μπριζόν και το Σεντ-Ετιέν, το Εξ, τη Λυών και τη Μασσαλία. Εκτελέσεις έγιναν στη Νιμ, την Ταρασκόν και την Τουλόν, το οχυρό των ιακωβίνων. Αν και όλα αυτά συχνά συνέβαιναν με τη μοχθηρή επευφημία των αριστοκρατών, η θερμιδωριανή αστική τάξη έκανε λίγα πράγματα ή και τίποτα για να σταματήσει τις αποτρόπαιες πράξεις. Αποδοκίμαζε τότε-πότε τη μορφή με την οποία γίνονταν, αλλά από την

άλλη πλευρά την ίδια την ενδιέφερε να είναι βέβαιη ότι έχουν χτυπηθεί στο νευραλγικό σημείο τους οι λαϊκές δυνάμεις, ώστε να ξεπερδέψει μια για πάντα μαζί τους σαν πολιτικό παράγοντα.

Οι ιακωθίνοι και οι αβράκωτοι, χτυπημένοι χωριστά, αποσύρθηκαν ο ένας μετά τον άλλο από το προσκήνιο της ιστορίας. Οι ιακωθίνοι έχασαν την ιστορική τους εντολή μόλις έπαψαν να είναι «ιακωθίνοι με το λαό». Οι αβράκωτοι, πάλι, με τις πολλές διαστρωματώσεις τους, στηριγμένοι μόνο στον εαυτό τους, δεν ήταν σε θέση να εκμαιεύσουν από την αστική τάξη μια κοινωνικά προσανατολισμένη δημοκρατία, της οποίας η πραγμάτωση θα έθετε σε κίνδυνο αυτή τη χρονική στιγμή μια πλήρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων καθώς και την νεοεγκαθιδρυμένη ταξική κυριαρχία των καπιταλιστών. Έτσι, στην ήττα των τομέων στην εξέγερση του Πρεριάλ ενυπήρχε μια νομοτέλεια παρόμοια με εκείνη που ενυπήρχε στην πτώση της επαναστατικής κυβέρνησης την 9η Θερμιδώρ.

Ωστόσο δεν πρέπει να αγνοήσουμε τη δημιουργική δυναμική των λαϊκών μαζών που ξεπήδησε από τη Μεγάλη Επανάσταση. Αυτές είχαν αποτελέσει το πρωτοποριακό της στοιχείο. Αυτές είχαν καταστήσει δυνατό το στήσιμο του τολμηρού οικοδομήματος της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας των ιακωθίνων. Αυτές βοήθησαν τις στρατιές της δημοκρατίας να νικήσουν τη διεθνή αντεπανάσταση. Αυτές, τέλος, εγκατέλειψαν τελευταίες τα οδοφράγματα. Για μια γενιά, που είχε στριμωχθεί στο ζυγό της δουλείας, ο εργαζόμενος γαλλικός λαός θεμελιώσέ τις δικές του υπερήφανες επαναστατικές αγωνιστικές παραδόσεις που θα ζήσουν παραπέρα στους ταξικούς αγώνες των γιών και των εγγονών του.

2. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΩΝ: 1795-1797

Ακόμα και μετά τον αποκλεισμό των αβράκωτων η αστική τάξη των ιδιοκτητών καταδίωξε τη φρικτή ανάμνηση της ιακωβινικής απόπειρας για μια δημοκρατία που θα στήριζαν οι λαϊκές μάζες. Νομίζοντας ότι είχε στην τσέπη τη νίκη, ήθελε με κάθε τίμημα να αποτρέψει μια επανάληψη των εμπειριών του σιδηρού «έτους II» τους περιορισμούς της προσωπικής, καθώς και της πολιτικής ελευθερίας, και, προπάντων, της ελευθερίας του κέρδους που επιπλέον είχαν επιβληθεί από έναν όχλο που δεν θεωρούσε όμοιό της.

Μετά την καταστολή της εξέγερσης του Πρεριάλ, οι κορυφές της νέας αστικής τάξης άρχισαν επιτέλους να θεσμοποιούν την αδιαίρετη κυριαρχία τους με το σύνταγμα του διευθυντηρίου. Με ποιο πνεύμα γινόταν αυτό το φανέρωσε ο Μπουασί ντ' Ανγκλά (Boissy d' Anglas), ένας από τους δημιουργούς του, στις 23 του Ιούνη 1795:

«Θα έπρεπε να εγγυηθείτε την ιδιοκτησία του πλούσιου [...] Η πολιτική ισότητα είναι αυτό που μπορεί να απαιτήσει ένας λογικός άνθρωπος [...] Η απόλυτη ισότητα είναι χίμαιρα.»

Η ακτίνα ελπίδας της ειρήνης

Οι θερμιδωριανοί έδρεψαν τους καρπούς της ιακωβινικής υπεράσπισης της χώρας. Μετά την αποφασιστική μάχη στο Φλερί, η στρατιά του Σαμπρ-Μάας απώθησε τους Αυστριακούς πίσω από τον Ρήνο και κατέλαβε την Κολωνία, ενώ η στρατιά του Μοξέλα-Μάας κατέλαβε το Παλατινάτο. Η βόρεια στρατιά διέσχισε στα τέλη του Δεκέμβρη 1794 τις παγωμένες εκβολές του Μάας και του Ρήνου και κατέλαβε τις πλούσιες Κάτω Χώρες. Τον ολλανδικό στόλο που είχε αποκλειστεί από τον πάγο τον κατέλαβαν με αιφνίδια επίθεση οι Ουσάροι κοντά στο νησί Τέξελ. Στην Ισπανία οι Γάλλοι προωθήθηκαν μέχρι το Μπιλμπάο και τον ποταμό Έβρο.

Παράλληλα μ' αυτά διαλύθηκε ο εχθρικός συνασπισμός. Η Πρωσία απέσυρε στρατεύματα από τη Δύση και ενίσχυσε τις δυνάμεις της στην Ανατολή, προκειμένου να μη ζημιωθεί στον Τρίτο Διαμελισμό της Πολωνίας. Για να καλύψει τα νώτα της, ήρθε σε διαπραγματεύσεις με τη Γαλλία που οδήγησαν στην ειρήνη της Βασιλείας στις 5 του Απριλίου 1795. Η αποχώρησή της από τον πόλεμο είχε σαν συνέπεια την ουδετεροποίηση όλης της βόρειας Γερμανίας.

Στις 16 του Μάη οι Κάτω Χώρες, που είχαν ευθυγραμμιστεί με την «Βαταβική Δημοκρατία», έκλεισαν ειρήνη και την ολοκλήρωσαν με μια στρατιωτική συμμαχία, που επέτρεπε μια γαλλική κατοχή στη χώρα. Στις 22 του Ιούλη ακολούθησε η σύναψη ειρήνης με την Ισπανία των Βουρβόνων, που μετά από ένα χρόνο έκλεισε, μάλιστα, και συμμαχία που στρεφόταν ενάντια στην Αγγλία. Έτσι στην ξηρά, εκτός από τα νοτιογερμανικά και ιταλικά τμήματα, έμεινε μόνο η Αυστρία στη μάχη, που αρνήθηκε να δεχθεί τη διακηρυγμένη την 1 του Οκτώβρη 1795 ενσωμάτωση του Βελγίου και τα «φυσικά» σύνορα του Ρήνου σαν τετελεσμένα γεγονότα.

Οι θερμιδωριανοί είχαν επιστρέψει στην παραδοσιακή μυστική διπλωματία. Έτσι ανακάλεσαν, μετά από αντιπαραθέσεις μέσα στις ιδιες τους τις γραμμές, τις λαϊκοαπελευθερωτικές αρχές της επανάστασης και αναγνώρισαν μια πολιτική προσαρτήσεων προς το συμφέρον της γαλλικής μεγαλοαστικής τάξης που ζητούσε τη διεύρυνση της εξουσίας της και της αγοράς.

Κατά τον ίδιο τρόπο κατέφυγαν στη διπλωματία απέναντι στην ένοπλη αντεπανάσταση στο εσωτερικό. Εξασφάλισαν στο φιλοβασιλικό πλήθος στη Βανδέα και τη Βρετάνη εκτός από αμνηστία, σε δύο συμφωνίες του Φλεθάρη και του Απρίλη του 1795, εκτεταμένους ειδικούς όρους: επιστροφή των κατασχεμένων γαιών τους ή, σε περίπτωση που είχαν ήδη πουληθεί, ανάλογη αποζημίωση· απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία και το δικαίωμα να κρατήσουν τα όπλα τους· επέκταση της θρησκευτικής ελευθερίας και στους ανώμοτους ιερείς.

Η Συμβατική με τη για οικονομικούς λόγους αναστολή της πληρωμής μισθών στον φιλοσυνταγματικό κλήρο στις 18 του Σεπτεμβρίου 1794 είχε διαχωρίσει, στην πραγματικότητα, το κράτος από την εκκλησία. Στις 30 του Μάη 1795 συμφώνησε με την επιστροφή των εκκλησιαστικών κτιρίων και αρκέστηκε να απαιτήσει από τους κληρικούς έναν όρκο για την τήρηση των νόμων. Όμως τα πνεύματα δεν κατατάγιασαν όπως αναμενόταν. Τώρα ανταγωνίζονταν με την επίσημη «λατρεία της Δεκάτης» της Δημοκρατίας η συνταγματική εκκλησία, που αναδιοργάνωσε ο επίσκοπος Γκρεγκουάρ, οι «*soumissionnaires*» ανάμεσα στους ανυπότακτους που σύμφωνα με τη συμβουλή του αβά Εμερί είχαν ορκιστεί και οι αδιάλλακτοι πιστοί της Ρώμης, που τελούσαν τις λατρευτικές τους δραστηριότητες συχνά κατά τρόπο προκλητικό.

Αυτό γινόταν τόσο πιο επικίνδυνο, όσο ενισχυόταν έτσι κι αλλιώς η φιλοβασιλική τάση από τη στάση της κυβέρνησης με τη δίωξη των δημοκρατών και την υποχωρητικότητα απέναντι στις δυνάμεις της Δεξιάς. Οι φυγάδες επέστρεφαν στη Γαλλία κρυφά σαν βασιλικοί και κάποτε και σαν πράκτορες της Βρετανίας. Ενίσχυσαν τα νώτα εκείνης της ομάδας που δεν περιοριζόταν στη μείωση της θερμιδωριανής κυριαρχίας, αλλά αντίθετα ανέλαβε να προξενήσει την πτώση της. Μια αποθίβαση δύο τμημάτων φυγάδων στη νοτιοβρετονική χερσόνησο Κιμπερόν στις 27 του Ιούνι με την κάλυψη του βρετανικού στόλου θα έδινε το σύνθημα για τη γενική εξέγερση. Ωστόσο κινήθηκαν μόνο μερικές συμμορίες των Σουάνων με επικεφαλής τον Καντουντάλ (Cadoudal). Ο Ος μπόρεσε εύκολα να τους αποκρούσει και να περικυκλώσει το εκστρατευτικό σώμα. Μετά την κατάληψη με έφοδο της

χερσονήσου στις 21 του Ιούλη, οι φυγάδες, που πιάστηκαν οπλισμένοι και με αγγλική στολή τουφεκίστηκαν σαν προδότες της πατρίδας. Έτσι κατέρρευσε η πρώτη ανοιχτή εξόρμηση της αντεπανάστασης.

Το σύνταγμα του Διευθυντηρίου

Οι φιλοβασιλικοί είχαν άθελά τους συμβάλει στην ενίσχυση της δημοκρατίας με το να απεικονίζουν τη φασματική επιστροφή του παλιού καθεστώτος. Η ευέλικτη εφημερίδα *Μονιτέρ*, που ακόμα στις 5 του Ιούνη είχε θεωρήσει δυνατή την εξαγγελία μιας συνταγματικής μοναρχίας από τη Συμβατική, μαγεύτηκε με την ευκαιρία της 14ης του Ιούλη από τους «απρόσμενους και ξεχασμένους από καιρό ήχους» της Μασσαλιώτιδας, που τραγουδιόταν στους δρόμους του Παρισιού. Η «Χρυσή Νεολαία» ήταν αυτή τώρα που έτρωγε ξύλο απ' τους στρατιώτες και τους εργαζόμενους.

Το Κέντρο στη Συμβατική μοίραζε προς τ' αριστερά μικρές παραχωρήσεις, προκειμένου να ωριμάσουν οι συνθήκες για διαπραγματεύση με την προς στιγμήν κλονισμένη Δεξιά. Στηριγμένη στις εντυπωσιακές επιτυχίες της εξωτερικής πολιτικής και την αποκατάσταση του κρατικού κύρους στους δυτικούς νομούς, διέθετε μια σίγουρη αφετηρία. Το σύνταγμα, για το προσχέδιο του οποίου η Συνέλευση συζητούσε μέχρι τις 22 του Αυγούστου, προέκυψε έτσι από ένα συμβιβασμό ανάμεσα στην πλειοψηφία συντηρητικών μέχρι φιλελεύθερων ρεπουμπλικάνων και μια μειοψηφία συνταγματικών μοναρχικών.

Το σύνταγμα εξέφραζε αρκετά ανυπόκριτα τις επιθυμίες της εύπορης αστικής τάξης. Οι «αρχές του 1789», για να μην αναφερθούμε σ' εκείνες του 1793, έπρεπε να υποστούν σημαντικές περικοπές. Στήθηκε από τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη το ότι οι άνθρωποι είναι από τη γέννησή τους και παραμένουν ελεύθεροι και ίσοι, η ισότητα στο άρθρο δύο καθορίστηκε ρητά σαν ισότητα απέναντι στο νόμο και τίποτα παραπέρα. Τα κοινωνικά δικαιώματα αγνοήθηκαν. Η ιδιοκτησία θεωρήθηκε ιερή καθώς και ότι ο ιδιοκτήτης έχει το δικαίωμα να την καθορίζει όπως νομίζει. Το ταξικό εκλογικό δικαίωμα επέστρεψε σε απλοποιημένη μορφή, ότι δηλαδή οι φορολογούμενοι γίνονται δεκτοί σαν ενεργοί πολίτες στις προκαταρκτικές εκλογές. Απεναντίας, οι περίπου 30.000 εκλέκτορες, από τις ψηφοφορίες των οποίων προέκυπτε το νομοθετικό σώμα, έπρεπε να αποδείξουν ότι διαθέτουν περιουσία και ένα ανάλογο εισόδημα.

Ο χωρισμός των εξουσιών έγινε το θεμέλιο της κρατικής οργάνω-

σης. Το νομοθετικό σώμα (*Corps législatif*) διαλύθηκε στη Γερουσία, ένα είδος Πρώτης Βουλής, και στο Συμβούλιο των Πεντακοσίων, το οποίο έπρεπε να υποβάλλει νόμους και αποφάσεις που εξέταζε και έθετε σε ισχύ η Γερουσία. Το εκτελεστικό σώμα αποτελείτο από ένα Διευθυντήριο (*Directoire*), τα πέντε μέλη του οποίου διορίζε η Γερουσία από έναν κατάλογο που πρότεινε το Συμβούλιο των Πεντακοσίων. Στην αρμοδιότητά του υπαγόταν ο διορισμός των έξι ειδικών υπουργών, που δεν αποτελούσαν συμβούλιο. Ήταν υπεύθυνο για την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια της Δημοκρατίας και είχε την ευθύνη για το στρατό. Δεν μπορούσε, όμως, να τον διατάζει. Επέβλεπε τη διοίκηση και τη δικαιοσύνη, αλλά όχι το κρατικό ταμείο που διευθυνόταν από έξι εκλεγμένους εντεταλμένους. Πάνω στο νομοθετικό σώμα δεν είχε καμιά εξουσία και, κατά συνέπεια, δεν μπορούσε να το διαλύσει. Σε ετήσιες τμηματικές εκλογές ανανεωνόταν κάθε φορά το ένα τρίτο των αντιπροσώπων. Από τους ίδιους τους διευθυντές έπρεπε επίσης να αντικαθίσταται ένας κάθε χρόνο.

Η διοίκηση αποκεντρώθηκε και απλοποιήθηκε για δεύτερη φορά. Ενώ οι αρμοδιότητες των νομών γνώρισαν μια διεύρυνση, η περιφέρεια καταργήθηκε. Το διαμέρισμα συμπεριλάμβανε από διοικητική άποψη μικρές κοινότητες. Το Παρίσι, αντίθετα, που έχασε την Κομμούνα του και το δήμαρχό του, διαιρέθηκε σε πολλούς «δήμους». Σε κάθε περίπτωση, το Διευθυντήριο, τόσο στο νομό, όσο και στην κοινότητα, εκπροσωπούσαν από έναν διορισμένο επίτροπο, που υπερείχε έναντι των εκλεγμένων σωμάτων ως προς την υπαλληλική μονιμότητα. Τέλος, η κυβέρνηση επιτρεπόταν, σύμφωνα με το άρθρο 196, να επεμβαίνει επανορθωτικά και από τα πάνω στη δραστηριότητα των διοικήσεων μέχρι τη νέα τους εκλογή.

Η εφαρμογή του Συντάγματος ήταν παρακινδυνευμένη, όσο εξακολουθούσε ο πόλεμος και η οικονομική κρίση, και η απειλή της κρατικής χρεοκοπίας πλανιόταν πάνω από τα κεφάλια των διευθυντών. Η θερμιδωριανή αστική τάξη φοβόταν ιδιαίτερα μια νέα παρέμβαση των λαϊκών δυνάμεων στην πολιτική αντιπαράθεση και τη δικτατορία μιας συνέλευσης ή ενός ατόμου. Έτσι συμπεριέλαβε πολυάριθμες εγγυήσεις, όπως τις ετήσιες τμηματικές εκλογές σε όλα τα επίπεδα, που ωστόσο καθιστούσαν μ' αυτό τον τρόπο ακόμα πιο ευάλωτους τους θεσμούς. Από την άλλη, δεν φρόντισε καθόλου για τη διευθέτηση των συγκρούσεων ανάμεσα στο νομοθετικό και το εκτελεστικό σώμα.

Η εξέγερση του Βαντεμιέρ και το τέλος της Συμβατικής

Η Συμβατική γνώριζε τη δυσaréσκεια που επικρατούσε στο λαό και ανησυχούσε για την έκβαση των εκλογών στο νομοθετικό σώμα. Για να προλάβει μια μετατόπιση, όρισε στις 22 του Αυγούστου ότι δύο τρίτα των 750 αντιπροσώπων έπρεπε να επιλεγούν από τις γραμμές της. Αυτή η απάτη εξασφάλιζε στην υπάρχουσα πλειοψηφία της Συμβατικής μια θέση κλειδί και στη νέα Συνέλευση, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα των εκλογών.

Ένα δημοψήφισμα επικύρωσε το Σύνταγμα με περίπου ένα εκατομμύριο ψήφους υπέρ, έναντι 50.000 κατά, αλλά με αποχή μεγαλύτερη από 50%. Το πανούργο διάταγμα για τα «δύο τρίτα» πέρασε μόνο με 205.000 ψήφους υπέρ και 108.000 κατά. Στις 23 του Σεπτεμβρίου η Συμβατική διακήρυξε την αποδοχή του «συντάγματος του έτους III».

Στο Παρίσι τα «δύο τρίτα» αποκρούστηκαν με αγανάκτηση απ' όλους τους τομείς εκτός από έναν. Οι αντεπαναστάτες διέβλεψαν σ' αυτό τη δυνατότητα να πάρουν με το μέρος τους ενάντια στην κυβέρνηση οργισμένους εργαζόμενους μέσα από μια δημαγωγική πράξη διαμαρτυρίας. Μετά από μια φοβερή προπαγάνδα στις 3 του Οκτώβρη, επτά τομείς κήρυξαν ανταρσία. Ο στρατιωτικός διοικητής του Παρισιού, ο «νικητής του Πρεριάλ» Μενού (Μενου), κάλυψε τους υποκινητές, που συγκρότησαν μια κεντρική επιτροπή, συγκέντρωσαν 20.000 άντρες και κατέλαβαν το μεγαλύτερο τμήμα της πρωτεύουσας.

Ωστόσο η Συμβατική δεν ήταν διατεθειμένη να ανεχτεί έναν τέτοιο τερματισμό της υπηρεσίας της. Συγκρότησε μια επιτροπή άμυνας με επικεφαλής τον Μπαρά, ανακάλεσε τον αφοπλισμό των «τρομοκρατών», συνέστησε τρία προστατευτικά τάγματα από δοκιμασμένους πατριώτες και μεταβίβασε τη διεύθυνση των λειτουργικών μέτρων σε μέχρι τότε εξουδετερωμένους αξιωματικούς, επειδή ήταν ύποπτοι ότι συμπαθούσαν τους ιακωβίνους. Εξουσιοδοτημένος από τον Μπαρά κυρίως, ο στρατηγός Ναπολέον Βοναπάρτης συνέτριψε στις 5 του Οκτώβρη αυτούς που στράφηκαν ενάντια στη Συμβατική με πυρά από μυδραλιοβόλα.

Μολονότι η καταστολή που επακολούθησε ενάντια στο λαό ήταν ασύγκριτα ηπιότερη από την προηγούμενη, η «13η Βαντεμιέρ» επισφράγισε τη ρήξη ανάμεσα στους συνταγματικούς μοναρχικούς και τον πυρήνα των θερμιδωριανών. Προς μεγάλη τους λύπη υποχρεώθηκαν να κατανοήσουν ότι ήταν αδύνατο να περισώσουν το μερίδιό τους στα αστικά επιτεύγματα της επανάστασης μέσα από μια διαπραγμα-

τευμένη συνεννόηση με δυνάμεις, που σαν συνέπεια της πολιτικής τους εξάρτησης από τους ακραίους βασιλόφρονες φυγάδες και τη φεουδαρχική Ευρώπη προσπαθούσαν να γυρίσουν πίσω όχι μόνο πριν το 1792, αλλά ενμέρει και πριν το 1789 και γι' αυτό δεν ήταν διατεθειμένες να υποχωρήσουν στο παραμικρό. Έτσι, λοιπόν, η θερμιδωριανή αστική τάξη, υπακούοντας περισσότερο στην ανάγκη παρά στην κλίση της, τήρησε την ανόθευτη ρεπουμπλικανική αρχή. Ανέστειλε τη λευκή τρομοκρατία στην επαρχία και τη μέρα της διάλυσής της στις 26 του Οκτώβρη, η Συμβατική αποχώρησε με μια γενική πολιτική αμνηστία που άνοιξε τουλάχιστον τις πόρτες των φυλακών στους φυλακισμένους επαναστάτες.

Το πρώτο διευθυντήριο

Οι εκλογικοί υπολογισμοί των Θερμιδωριανών δεν εκπληρώθηκαν τελείως. Τα επανεκλεγμένα μέλη της Συμβατικής ήταν κυρίως μετριοπαθείς δεξιοί, και μερικοί, θέβαια, μυστικοί οπαδοί της βασιλείας, όπως ο Μπουασί ντ' Αγκλά και ο πρώην γιρονδίνος Λανζινέ (Lanjuinais). Ορεινοί αποστάτες σαν τον Φρερόν και τον Ταλιέν απέτυχαν να εκλεγούν και αναγκάστηκαν να θέσουν πάλι υποψηφιότητα. Το νεοεκλεγμένο ένα τρίτο το αποτελούσαν κυρίως μοναρχικοί. Επομένως, οι διευθυντές αντιμετώπιζαν ένα δύσκολο καθήκον. Οπωσδήποτε και οι πέντε (ο Μπαρά, ο Λα Ρεβελιέρ, ο Λετουρνέρ, ο Ρεμπέλ και ο Καρνό, που αντικατέστησε τον παραιτημένο Σιεγές) είχαν ψηφίσει το 1793 υπέρ της εκτέλεσης του Λουδοβίκου XVI και θεωρούνταν από το αριστοκρατικό κόμμα σαν «βασιλοκτόνοι», με τους οποίους φαινόταν αδιανόητη η συνδιαλλαγή. Η κυβερνητική τους διακήρυξη περιελάμβανε τα συνθήματα: καταπολέμηση του βασιλόφρονος πνεύματος, παραιτήση από την εκδίκηση, αποκατάσταση της γενικής ειρήνης, αναβίωση της οικονομίας και εξυγίανση των οικονομικών. Με λίγα λόγια: «στη θέση του αναπόσπαστα συνδεδεμένου με τις επαναστάσεις χάους» να μπει μια σταθερή αστική τάξη πραγμάτων. Οι «σπασμοί» της επανάστασης έπρεπε να ανήκουν στο παρελθόν και τα χρήσιμα αποτελέσματά της να υποστηρίζονται για το καλό ενός ρεπουμπλικανικού κέντρου σαν ήρεμου πόλου στη νομική ισορροπία πάνω στις βάσεις της ιδιοκτησίας και του συστήματος της αξίας των ψήφων με βάση την ταξική προέλευση. Όλα αυτά, ωστόσο, υπερέβαιναν κατά πολύ την ικανότητα του Διευθυντηρίου. Δεν κατάφερε ποτέ να αποκτήσει μια μαζική βάση.

Στο νομοθετικό σώμα στηριζόταν σε μια πλειοψηφία περίπου 300 «θερμιδωριανών» ρεπουμπλικάνων και σε μια δική του δύναμη από περισσότερους από 200 αντιπροσώπους, που συσπειρώθηκαν γύρω από το σύνταγμα του Διευθυντηρίου. Η μοναρχική αντιπολίτευση είχε εξασθενήσει μέσα από τη διάσπασή της σε μια συνταγματική πλειοψηφία και μια μειοψηφία ξεροκέφαλων αντεπαναστατών. Αποφασισμένοι δημοκράτες δεν υπήρχαν ούτε στη Γερουσία ούτε ανάμεσα στους Πεντακόσιους.

Η εθνική ενότητα θρискόταν σ' αυτή την κατάσταση, όταν ξαναχτύπησαν το Γενάρη του 1796 οι Σουάνοι. Τους διασκόρπισε ο Ος μέσα σε μερικούς μήνες και οι αρχηγοί τους τουφεκίστηκαν ή συνθηκολόγησαν, έτσι ώστε τον Ιούνη διαλύθηκε η «δυτική στρατιά». Ωστόσο, αυτή η αποτυχία της μετωπικής φιλοβασιλικής αντίστασης είχε μόνο σαν αποτέλεσμα να επιβληθεί η στρατηγική της κοινοβουλευτικής οδού. Μπόρεσαν έτσι να νικήσουν στις επόμενες εκλογές και στη συνέχεια να παραμερίσουν τη δημοκρατία με συνταγματικές μεθόδους.

Οι διευθυντές και κυρίως η ηγετική τους μορφή, ο Μπαρά – στην αρχή κόμης, μετά τρομοκράτης και τελευταία ένας από τους σκηνοθέτες της 9ης Θερμιδώρ και νικητής του Βαντεμιέρ – δεν άφηναν από τα μάτια τους τον δεξιό κίνδυνο. Γι' αυτό άφησαν στους αριστερούς κάποια περιθώρια δράσης και υποστήριξαν ακόμα και την *Εφημερίδα των Ελευθέρων* του Ντιβάλ. Μερικές λέσχες μπόρεσαν να ανοίξουν τις πόρτες τους, ανάμεσα στις οποίες στις 16 του Νοέμβρη 1795 η πραγματικά δημοκρατική Λέσχη του Πάνθεου, με πάνω από χίλια μέλη. Μπορεί το Διευθυντήριο να ανεχόταν την προπαγάνδα των ιακωβινών Ντρουέ, Αμάρ και Ρομπέρ Λεντέ, αλλά ο Μπαμπέφ, που στις 6 του Νοέμβρη ερμήνευσε στην εφημερίδα του *Λαϊκό Βήμα*, που ξανακυκλοφόρησε, την επανάσταση σαν πόλεμο ανάμεσα στους πατριτικούς και τους πληβείους, ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς, ξεπέρασε τα όρια. Το Διευθυντήριο θα ένιωθε ακόμα περισσότερο στριμωγμένο όταν ο συγγραφέας έβγαζε το συμπέρασμα ότι η επανάσταση είχε προχωρήσει μέχρι την 9η Θερμιδώρ, αλλά από τότε και πέρα είχε υποχωρήσει. Στις 5 του Δεκέμβρη διέταξε καιάλι τη σύλληψή του, την οποία ο Μπαμπέφ απέφυγε περνώντας στην παρανομία.

Η όποια εδραιώση του καθεστώτος είχε σαν προϋπόθεση μια διευθέτηση της οικονομίας και των οικονομικών. Ως προς αυτό όμως το πρώτο Διευθυντήριο ναυάγησε ολοκληρωτικά. Η αντικατάσταση των ασινιάτων από τις «εδαφικές εντολές» έδωσε στο χαρτονόμισμα τη χαρακτηριστική βολή. Επέτρεψε στους κερδοσκόπους να αποκτήσουν εθνικά

κτήματα αντί φιλοδωρήματος, τη στιγμή που το μισόκιλο του ψωμιού κόστιζε 150 λίβρες και ούτε οι ζητιάνοι έπαιρναν μικρά χαρτονομίσματα. Επειδή επιπλέον η σοδειά και το 1795 ήταν ισχνή, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να συγκεντρώσει τον τελευταίο της χρυσό για την εισαγωγή σταριού. Παρ' όλ' αυτά υποχρεώθηκε να ελαττώσει στα 75 γραμμάρια το μερίδιο του ψωμιού στην τιμή στήριξης. Τα δεινά του λαού ξεπέρασαν το 1796 ακόμα και εκείνα της προηγούμενης χρονιάς ενώ οι αναφορές της αστυνομίας πληροφορούσαν ότι υπήρχε μεγάλος αναθρασμός ιδιαίτερα ανάμεσα στους εργάτες. Από το φόβο ότι οι ιακωβινικοί αντιπολιτευτικοί κύκλοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν σαν εστία συγκέντρωσης δυνάμειων τη δυσανεμία που είχε προκληθεί από την απόγνωση, η κυβέρνηση έκλεισε στις 26 του Φλεβάρη 1796 τη Λέσχη του Πάνθεου, καταδίωξε δημοσιογράφους της Αριστεράς και απέλυσε υπαλλήλους που ήταν προσανατολισμένοι προς τους ιακωβίνους ή θεωρούνταν σαν τέτοιοι.

Ο Μπαμπέφ και η Συνωμοσία των Ίσων

Οι διευθυντές έκαναν λάθος: την άνοιξη του 1796 η Αριστερά συγκεντρώθηκε με άλλο τρόπο στην «συνωμοσία των ίσων» του Μπαμπέφ.

Ο Φρανσουά Νοέλ Μπαμπέφ, γεννημένος το 1760 στο Σεν-Κεντέν, γιος απλών ανθρώπων που ονομαζόταν τώρα Γράκχος – υπαινιγμός στους δύο ρωμαίους λαϊκούς δημάρχους – είχε αντιληφθεί τον αγώνα των αγροτικών κοινοτήτων της Πικαρδίας ενάντια στις επεμβάσεις των γαιοκτημόνων και την καπιταλιστική μεγάλη μίσθωση και είχε στραφεί προς τον κοινοκτητικό τρόπο σκέψης. Το 1786 πρότεινε σαν λύση στο ζήτημα της ιδιοκτησίας στην ύπαιθρο τη δημιουργία «συλλογικών αγροκτημάτων» από 20 μέχρι 50 οικογένειες. Επομένως δεν ξεκινούσε μόνο από μια δίκαιη κατανομή του κοινωνικού προϊόντος, αλλά και από μια κοινωνικοποίηση της ίδιας της παραγωγής.

Η επανάσταση και τα πισωγυρίσματά της βάθυναν τις απόψεις του Μπαμπέφ. Διέβλεψε την αβασιμότητα του «αγροτικού νόμου» και θεωρούσε τα αποτελέσματα που είχαν επιτευχθεί από την ιακωβινική διεύθυνση της οικονομίας και τη διοίκηση του στρατού σαν απόδειξη για το πόσο εφικτή είναι η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Το δικό του σύστημα – σύμφωνα με τον Ένγκελς ακόμα «αρκετά ακατέργαστο» – όπως το περιέγραψε σε ένα γράμμα στον Ζερμέν, στις 28 του Ιουλίου 1795, παρουσίαζε, πάντως, γνωρίσμα-

Φρανσουά Νοέλ Μπαμπέφ. (Χαλκογραφία άγνωστου καλλιτέχνη)

τα ενός επιμεριστικού κομμουνισμού, που δεν γνώριζε ακόμα τη βιομηχανική επανάσταση και τις ιδιαίτερες ταξικές αντινομίες που προκύπτουν απ' αυτήν. Οι θεωρίες του είχαν σαν κίνητρο τα ηθικολογικά κομμουνιστικά οράματα του διαφωτισμού, μέχρι τον ουτοπικό βιομηχανικό σοσιαλισμό ενός Σεν-Σιμόν, και οπωσδήποτε σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούσαν μεμονωμένο φαινόμενο. Η επανάσταση είχε παρασύρει κι άλλους συγγραφείς να σκεφτούν το κοινωνικό ζήτημα μακροπρόθεσμα, ώστε να διαπιστώσουν τι τελικά είναι στην πραγματικότητα η ισότητα και πώς θα μπορούσε να είναι.

Η ξεχωριστή συμβολή του Μπαμπέφ έγκειται στην αναζήτηση του τρόπου μετατροπής των ιδεών του σε μια επαναστατική πραγματικότητα. Μπροστά στην ανικανότητα, από τη μια μεριά, της κυβέρνησης του διευθυντηρίου και στη φοβερή αθλιότητα των μαζών, από την άλλη, θεωρούσε αναγκαίο και δυνατό να εγκαθιδρυθεί, από τον αφοπλισμένο και αποπροσανατολισμένο λαό, η κοινωνία που οραματιζόταν με τη βία. Από κοινού με τον Φιλίπο Μπουοναρότι δημιούργησε με τη «συνωμοσία των Ίσων», την πρώτη κομμουνιστική ομάδα δράσης στην ιστορία. Γύρω από τον μικροσκοπικό πυρήνα της από μνημένους συγκεντρώθηκαν ιακωβίνοι και νεοεμπερτικοί με αποκλειστικό πολιτικό στόχο να ετοιμάσουν την κατάληψη της εξουσίας. Στην επιτροπή εξέγερσης που ιδρύθηκε στις 30 του Μάρτη 1796 πήκαν μαζί με τον Μπαμπέφ, τον Μπουοναρότι, τον Νταρτέ (Darthé) και τον Σιλβέν Μαρεσάλ, οι ηγέτες των ιακωβίνων Αντονέλ (Antonelle) και Λεπελετιέ. Η προπαγάνδα σε καθένα από τους δώδεκα νεοιδρυμένους τομείς (arrondissements) της πόλης του Παρισιού γινόταν με ευθύνη ενός «πράκτορα».

Στις μεθόδους τίποτα πια δεν συνέδεε το μεγαλοφυές σχέδιο μάχης, στο οποίο ο Μπουοναρότι εισήγαγε τις οργανωτικές εμπειρίες της μασονίας, με το κατά μεγάλο μέρος αυθόρμητο λαϊκό κίνημα των αβράκωτων. Υπήρχε μια ηγετική ομάδα σαν «αντιδιευθυντήριο», που από τη μεριά της στηριζόταν σε μια μυστική συμμαχία ελεγχμένων επαναστατών, από τους οποίους οι περισσότεροι γνώριζαν μόνο τους βραχυπρόθεσμους στόχους του προγράμματος. Οι συνωμότες «υπολόγιζαν» στη δύναμη κρούσης των δημοκρατικών στελεχών του έτους II, που χαρακτηρίστηκε από τον αντιδραστικό Τύπο «οι 30.000 άντρες του Μπαμπέφ», οι οποίοι ωστόσο μέχρι την τελευταία ώρα δεν είχαν ιδέα για όλα όσα αναμενόταν απ' αυτούς. Οι οργανωτές έλπιζαν να «συμπαράσφουρν» τις πλατιές μάζες μακριά από τους παλιούς τους αρχηγούς. Καταρχήν δεν λαμβάνοταν υπόψη για την οικοδόμηση της «επαναστατικής δικτατορίας». Οι «ίσοι» δεν σκόπευαν να συγκαλέσουν εθνοσυνέλευση, αλλά να κυβερνήσουν με μια μειοψηφία συνει-

δητών επαναστατών μέχρι να θεμελιώσουν στέρεα την κομμουνιστική κοινωνία και τους θεσμούς της. Το αν η ισχυρή ιακωβινική πλειοψηφία υποτασσόταν στους «θεωρητικούς» μπαμπεφιστές, αυτό θα πρέπει φυσικά να αμφισβητηθεί, ακόμη και στην περίπτωση επιτυχίας της αιφνίδιας επίθεσης.

Το Διευθυντήριο δεν συμπεριφερόταν ενιαία απέναντι στην προπαγάνδα που έκανε ο Μπαμπέφ με μεγάλη ενεργητικότητα. Ο Μπαρά ήθελε να τους κρατήσει σαν ατού ενάντια στους φιλοβασιλικούς και να τους διατηρήσει καταρχήν. Ο Καρνό, που είχε συνδεθεί εντελώς με τους συντηρητικούς, επέβαλε όμως, τη δική του αντίθετη άποψη, περισσότερο επειδή ο Μπαμπέφ παρακίνησε σε προσχώρηση στις 7 του Μάη 1796 μια σχετικά ισχυρή σε επιρροή μυστική επιτροπή πρώην ορεινών αντιπροσώπων της Συμβατικής. Ήδη στις 10 του Μάη, ο Μπαμπέφ και οι στενότεροι συνεργάτες του εντοπίστηκαν και συνελήφθησαν με τη βοήθεια του προδότη Γκριζέλ (Grisel). Μια αστυνομική λεγεώνα, που είχε ενμέρει κερδηθεί με το μέρος της εξέγερσης, είχε ήδη διαλυθεί από πρωύτερα, και η απόπειρα των ιακωβινικών δυνάμεων να ξεσηκώσουν τους στρατιώτες του στρατοπέδου της Γκρενέλ, ναυάγησε στις 10 του Σεπτέμβρη.

Οι «ίσοι» οδηγήθηκαν στη Βαντόμ μέσα σε σιδερένιες κλούβες μπροστά σε ένα στρατιωτικό δικαστήριο. Η δίκη, που σκόπιμα έγινε στην επαρχία έληξε μετά από παρελκυστική τακτική με τον τουφεκισμό του Μπαμπέφ και του Νταρτέ στις 27 του Μάη 1797.

Ο Μπαμπέφ δεν είχε μόνο θγάλει τα θεωρητικά διδάγματα από τον Θερμιδώρ σχετικά με το τελικά ασυμβίβαστο των αστικών και των σοσιαλιστικών επαναστατικών στόχων, αλλά είχε ενεργήσει και ανάλογα. Ακόμα και μετά την αναπόφευκτη αποτυχία του δεν έχασε τη βεβαιότητα ότι θα ερχόταν αναγκαστικά μια «δεύτερη, διαφορετική και τελευταία» επανάσταση, συνεχίζοντας να ζει ανάμεσα στους αξέχαστους πρωτοπόρους της.

Απεναντίας για την καθεαυτή ιστορία του Διευθυντηρίου, η «σωωμοσία των ίσων» αποτέλεσε απλά και μόνο ένα επεισόδιο που η έκβαση του ενίσχυσε τις θέσεις της Δεξιάς. Στα μάτια των συγχρόνων της ξέφτισε γρήγορα μπροστά στην τροπή που πήρε ο πόλεμος το 1796-97.

Βοναπάρτης

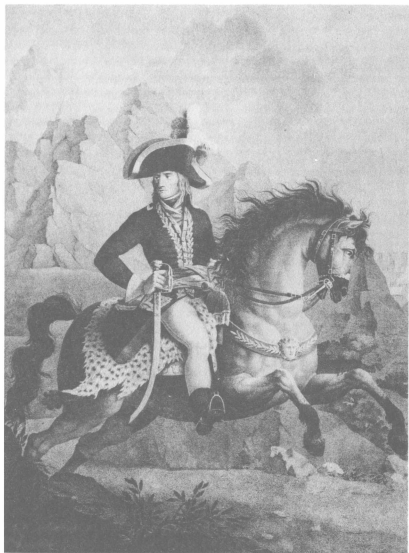
Οι θερμιδωριανοί είχαν παραμελήσει το στρατό, αφότου είχε αποτραπεί η μεγάλη απειλή. Η αξιολύπητη κατάσταση των οικονομι-

κών του κράτους και η φθορά της ρεπουμπλικανικής πειθαρχίας άφησαν το 1795 στο πεδίο της μάχης 450.000 από τους 1.100.000 άντρες που υπήρχαν στα χαρτιά. Παρά τη συρρίκνωσή του εξαιτίας των συμφωνιών ειρήνης του 1795 ο εχθρικός συνασπισμός ξανακέρδισε στο τέλος της χρονιάς ακόμα και την αριθμητική υπεροχή.

Το Διευθυντήριο δεν έκανε τίποτα για να αναχαιτίσει τη διαρροή, ούτε κάλεσε στα όπλα καινούργιες κλάσεις, έτσι ώστε το 1796 ήταν ακόμα στο στρατό αυτοί που είχαν κληθεί στην κινητοποίηση του 1793-94. Ήταν επομένως ένας στρατός πολύ δημοκρατικότερα προσανατολισμένος από τον «πολιτικό» χώρο. Για κάποιους επαναστάτες αυτός ο στρατός σήμαινε το τελευταίο καταφύγιο, που με δυσκολία ανεχόταν τις παρεκκλίσεις και τα πισωγυρίσματα του Θερμιδώρ, του Πρεριάλ, του Βαντεμιέρ και τελικά την κεντρώα πολιτική των πέντε διευθυντών που συνεχώς διαφωνούσαν μεταξύ τους. Οι στρατιώτες διατηρούσαν το μίσος τους ενάντια στο στέμμα, τους ευγενείς και τους κληρικούς. Επειδή όμως δεν έβλεπαν πια καμιά πολιτική ενδοχώρα, έστρεψαν τη νομιμοφροσύνη τους στα στρατόπεδα στις κατακτημένες περιοχές όλο και περισσότερο στους στρατιωτικούς αρχηγούς, που κάτω από την καθοδήγησή τους κάτι μπορούσαν να καταφέρουν. Στο βαθμό που ο πατριωτισμός έχανε το ρεπουμπλικανικό και ανθρωπιστικό του περιεχόμενο, παραχωρούσε τη θέση του στην εθνική ματαιοδοξία, το πνεύμα της περιπέτειας και τη μανία για πολεμική δόξα. Έτσι σε πείσμα όλων των προληπτικών μέτρων του Διευθυντηρίου σήμανε η ώρα του νικηφόρου στρατηγού. Στην πραγματικότητα παρέμενε ανοιχτό μόνο το ζήτημα ποιος θα ήταν αυτός.

Η στρατηγική μεγαλοφυΐα του Βοναπάρτη που ήξερε να μετατρέπει με ασύγκριτο τρόπο την επαναστατική πρόοδο σε πολεμική τέχνη, έδωσε την απάντηση σ' αυτό το ερώτημα.

Ο Μπαρά τον αποζημίωσε για τις υπηρεσίες που πρόσφερε το Μάρτη του 1796 με την ανώτατη διοίκηση στο γειτονικό θέατρο επιχειρήσεων στη βόρεια Ιταλία. Αφαίρεσε από το όνομά του το κορσικό «ου». Ήδη η πρώτη του εκστρατεία έκοψε την ανάσα της Ευρώπης. Το Μάρτη του 1797 οι δυνάμεις του βάδισαν προς την κατεύθυνση του Ζέμεριν και της Βιέννης. Στις 18 του Απριλίου οι σαστισμένοι Αυστριακοί υπέγραψαν μαζί του το προσύμφωνο ειρήνης του Λεόμπεν. Το Διευθυντήριο αναγκάστηκε να υποτάσσεται στην πρωτοβουλία του αυταρχικού του στρατιωτικού ηγέτη, αφού η ίδια του η ύπαρξη κινδύνευε και δεν μπορούσε πια να κάνει χωρίς κάποιο «ισχυρό σπαθί».

Ο Βοναπάρτης ως ανώτατος διοικητής της ιταλικής στρατιάς

3. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗ 18η ΜΠΡΙΜΕΡ: 1797-1799

Η επέκταση των μοναρχικών τάσεων οδήγησε σε συγκρούσεις του Διευθυντήριου με τη «μολυσμένη» Νομοθετική. Επειδή ο ταξικός του χαρακτήρας του απαγόρευε να καλέσει το λαό, έπρεπε να τεθεί κάτω από την εξάρτηση του στρατιωτικού, αν ήθελε να σπάσει τις αντιστάσεις. Η σύναψη ειρήνης με την Αυστρία επέτρεψε κάποια εδραιώση των ρεπουμπλικανικών θεσμών. Το ξέσπασμα του δεύτερου πολέμου του συνασπισμού, όμως, την έθεσε πάλι σε αμφισβήτηση και απέδειξε ότι ήταν αδύνατο να εδραιωθεί πραγματικά η κυβέρνηση πάνω στην αδύναμη θερμιδωριανή κοινωνική βάση. Για να διατηρήσει εκτός κινδύνου την κοινωνική και οικονομική της κυριαρχία, η αστική τάξη υποτάχτηκε στην πολιτική υπαγόρευση του πιο ισχυρού φύλακα της τάξης.

Το πραξικόπημα της 18ης Φρουκτιδώρ

Το Διευθυντήριο έλπιζε να έχει ικανοποιητικά αποτελέσματα στις εκλογές την άνοιξη του 1797. Η σοδειά είχε πάει καλά το 1796. Οι νίκες του Βοναπάρτη φρόντιζαν για το ηθικό. Ο πόλεμος συντηρούσε τώρα τον πόλεμο και οι εισφορές που γίνονταν σε χρυσάφι διευκόλυναν την επιστροφή στο σκληρό νόμισμα. Όμως ο τερματισμός του πληθωρισμού δεν βοήθησε τους αποταμιευτές που είχαν φτωχύνει να σταθούν στα πόδια τους και αύξησε την ανεργία. Και τα δυο αυτά δεν έκαναν το Διευθυντήριο να γίνει πιο αγαπητό. Η σκόπιμη απραγμοσύνη του απέναντι στην εδώ κι ένα χρόνο εξαίρετα οργανωμένη και με εξωτερική υποστήριξη ανατρεπτική δράση φιλοβασιλικών πρακτόρων τιμωρήθηκε σκληρά: οι οπαδοί του ηττήθηκαν κατά κράτος τις εκλογές και έχασε την πλειοψηφία στο νομοθετικό σώμα.

Ενώ οι νικητές μοναρχικοί δεν μπορούσαν όπως και πριν να συμφωνήσουν για το πώς να προχωρήσουν, ο Μπαρά με τον Ρεμπέλ (Reubell), και τον Λα Ρεβελιέρ (La Revellière), αποφάσισαν να κάνουν πραξικόπημα. Τόσο ο Ος όσο και ο Βοναπάρτης διέθεσαν στρατιωτικές δυνάμεις, που στις 4 του Σεπτέμβρη 1797 κατέλαβαν το Παρίσι, χωρίς να συναντήσουν αντίσταση. Η Γερουσία και οι Πεντακόσιοι υποτάχθηκαν στα έκτακτα μέτρα που πρότεινε η «Τριανδρία»: τα εκλογικά αποτελέσματα κηρύχθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους άκυρα, αφαιρέθηκε η εντολή από 177 αντιπροσώπους, 65 άτομα εκτοπίστηκαν

και απαγορεύτηκαν 42 εφημερίδες. Οι νομικές διατάξεις ενάντια στους φυγάδες και τους κληρικούς αναζωογονήθηκαν, απεναντίας οι λέςσες ξαναεπιτράπηκαν και διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες των μελών του Διευθυντηρίου.

Η «18η Φρουκτιδώρ του έτους V» είχε ανακόψει την αντίδραση και είχε διασώσει μια τεχνητή πλειοψηφία με την παραβίαση των κοινοβουλευτικών κανόνων του παιχνιδιού. Πρώτοι οι πατέρες του «συντάγματος του έτους III» είχαν αναγκαστεί να τη χειραγωγήσουν προκειμένου να κρατηθούν στην εξουσία. Κι αυτό το πέτυχαν μόνο επειδή οι δύο πιο φημισμένοι στρατιωτικοί αρχηγοί ήταν πρόθυμοι για να υπερασπιστούν τη δημοκρατία.

Το Δεύτερο Διευθυντήριο που προήλθε από το πραξικόπημα, στο οποίο ανήκε ο γιρονδιστής Φρανσουά ντε Νεφσατό αντί του συντηρητικού Καρνό που εξορίστηκε, δεν φοβόταν υπερβολικά την πίεση του στρατού στην πολιτική, επειδή ταυτόχρονα σταμάτησε ο πόλεμος στην ξηρά, στον οποίο στηριζόταν το γόητρο των στρατηγών. Στην ειρήνη του Κάμπο Φόρμιο, που διαπραγματεύθηκε ο Βοναπάρτης σύμφωνα με τις δικές του ιδέες, η Αυστρία αποσύρθηκε στις 17 του Οκτώβρη από το Βέλγιο και τη Λομβαρδία και κράτησε γι' αυτό την κατακτημένη προληπτικά από τον Βοναπάρτη γι' αυτό το σκοπό περιοχή της πρώην δημοκρατίας της Βενετίας· τον τελικό καθορισμό των συνόρων του Ρήνου, που χρειαζόταν τη συναίνεση των γερμανικών βουλών, έπρεπε να επιμεληθεί ένα συνέδριο που είχε συγκληθεί μετά το Ράστατ.

Το «μικρό πραξικόπημα της 22ης Φλορεάλ»

Τα μέτρα που πάρθηκαν μετά τη 18η Φρουκτιδώρ δεν αξίζει να χαρακτηρισθούν «τρομοκρατία του Διευθυντηρίου». Απλά και μόνο η αστυνομία παρακολουθούσε πιο αυστηρά τους αντεπαναστάτες. Οι ήδη υπάρχοντες νόμοι για την προστασία της δημοκρατίας τηρούνταν με μεγαλύτερη αυστηρότητα απ' ό,τι μέχρι τώρα, και οι ταραχές στην επαρχία πνίγονταν στη γένεσή τους. Πιο χαρακτηριστική ήταν η αντικληρική πορεία του Δεύτερου Διευθυντηρίου.

Απ' αυτή την αλλαγή επωφελήθηκαν οι νεοϊακωβίνοι. Συναντιόνταν σε «συνταγματικούς κύκλους» και ανησυχούσαν το Διευθυντήριο, που προετοιμαζόταν για τις επόμενες τμηματικές εκλογές με το σύνθημα «Ούτε τρομοκρατία, ούτε αντίδραση! Ούτε βασιλεία, ούτε δικτατορία!» Η κυβέρνηση συνέπτυξε αυτές τις εκλογές του 1798, διευκολύνοντας τη διάσπαση των εκλεκτορικών συμβουλίων όπου υπήρ-

χαν ανεπιθύμητες πλειοψηφίες – όπως συνέβαινε στο Παρίσι – ώστε να αποφασίσει μετά μόνη της, ποιανού ο υποψήφιος θα θεωρηθεί εκλεγμένος. Επειδή αυτό μόνο δεν έφτανε για να αποκρούσει τη νομιμοποίηση των «βασιλοφρόνων και αναρχικών», όπως αποκαλούνταν τώρα, ένας νόμος της 22ης Φλορεάλ (11 του Μάη) ανακάλυψε μια «συνωμοσία με διπλή διακλάδωση». Φλορεαλοποίησε, δηλαδή απομάκρυνε, 106 αριστερούς και δεξιούς αντιπροσώπους και έτσι έμπασε λαθραία 191 κυβερνητικούς υποψηφίους στο νομοθετικό σώμα.

Έτσι, βέβαια, κατασκευάστηκε μια πλειοψηφία για τις ψηφοφορίες – μέχρι την επόμενη αναμέτρηση – και ανέθηκε το κύρος του Διευθυντηρίου, από τη στιγμή που τα «ξεκαθαρισμένα» συμβούλια δεν τολμούσαν πια να ασκήσουν καμιά σοβαρή αντιπολίτευση. Αν και κανένας δεν εξαπατήθηκε ως προς τα μέσα με τα οποία αποκτήθηκε αυτή η πλειοψηφία, το γεγονός αυτό εξασφάλισε στο Διευθυντήριο μια ανάσα περίπου για ένα χρόνο, που μπορούσε να χρησιμεύσει για την εμπέδωση του αστικού κρατικού μηχανισμού.

Ο υπουργός Οικονομικών Ραμέλ (Ramel) με τη βοήθεια μιας «δημόσιας χρεοκοπίας των δύο τρίτων» δημιούργησε από το τέλος του 1797 τη γαλλική κρατική πρόσοδο του 19ου αιώνα και το 1798 ένα φορολογικό σύστημα, που ανέτρεχε και πάλι στους έμμεσους φόρους. Ποτέ δεν τα κατάφερε το Διευθυντήριο να ισοσκελίσει τον κρατικό προϋπολογισμό και να εξαλείψει τη διαφθορά. Παρέμεινε εξαρτημένο από τους χρηματιστές και τους κρατικούς προμηθευτές.

Η οικονομία συνήλθε μόνο σταδιακά. Οι βιοτεχνίες και ο εμπορικός τζίρος βρίσκονταν ακόμα το 1798 κάτω από το επίπεδο του 1789. Ο Φρανσουά ντε Νεφσατό σαν υπουργός Εσωτερικών έκανε ωστόσο πολλά για την ενθάρρυνση μιας καπιταλιστικής γεωργίας. Το φθινόπωρο του 1798 εγκαινίασε στο πεδίο του Άρεως την πρώτη εθνική βιομηχανική έκθεση και έκανε μια πρώτη γενική απογραφή του πληθυσμού. Η τεχνική πρόοδος επιβλήθηκε πρώτα απ' όλα στη βαμβακούργια. Ωστόσο η συγκέντρωση του κεφαλαίου εξακολουθούσε να πραγματοποιείται κυρίως στη σφαίρα του εμπορίου και υπερίσχυε ο τύπος του παλιού καπιταλιστή της μανιφακτούρας, που σαν τον Μπουαγιέ-Φονφρέντ (Boyer-Fonfrède), τον Σαπτάλ (Chaptal) ή τον Ομπερκάμπφ (Oberkampff), ήταν ταυτόχρονα εκδότης, μεγαλέμπορος και τραπεζίτης.

Οι οικονομικές δυσκολίες παρέμεναν μια από τις κύριες αιτίες της πολιτικής αδυναμίας του Διευθυντηρίου. Επειδή οι περιορισμοί της κατανάλωσης ή ακόμα και του κέρδους για την αστική τάξη δεν έμπαιναν πια σε συζήτηση, προσπαθούσαν να φορτώσουν το παθητι-

κό τους προπάντων στις κατακτημένες χώρες. Το 1797-98 αυτό φαινόταν να υπόσχεται πολλά. Μόλις όμως ξαναχάθηκαν οι κτήσεις, τα μέλη του Διευθυντηρίου αναγκάστηκαν να ξαναρίξουν τα βάρη στους δικούς τους φορολογούμενους, σε βάρος της δημοτικότητάς τους, πράγμα με το οποίο το οικονομικό πρόβλημα εξελίχθηκε πάλι σε πολιτικό πρόβλημα.

Το διευθυντήριο και η Ευρώπη

Η Αγγλία, που δεν ήθελε να παραδώσει τις αποικιακές της κατακτήσεις, συνέχισε τον πόλεμο με τη γαλλική δημοκρατία. Ο ισχυρότερος καπιταλισμός κρατούσε τα σκήπτρα, και με κανέναν τρόπο δεν κατάφερε η Γαλλία να εξουδετερώσει τη βρετανική θαλασσοκρατορία. Το δημοκρατικό κίνημα, που είχε συνεπάρει το 1796-97 και τον αγγλικό στόλο, πνίγηκε στο αίμα. Αφότου είχε χάσει προσωρινά τους πολεμιστές της στην ξηρά, η βρετανική αστική τάξη έθεσε σε πρώτη γραμμή τον εθνικό κίνδυνο, που προερχόταν από τη νέα ηγεμονική δύναμη στην ήπειρο, η οποία επιπλέον συνδεόταν – αν και τελικά χωρίς επιτυχία – με ιρλανδούς επαναστάτες και απειλούσε με απόβαση στην ίδια την Αγγλία. Η δημοκρατία του Διευθυντηρίου των ιδιοκτητών από την άλλη μεριά της Μάγχης δεν είχε πια να προσφέρει επαναστατικά ιδανικά και ο ποιητής Κόλεριτζ αποχαιρέτησε το 1798 στην ωδή *Γαλλία* το όνειρο για την ανθρωπότητα μιας νέας γενιάς. Παρέμεινε ο ανταγωνισμός δύο καπιταλιστικά οργανωμένων εθνών που συναγωνίζονταν για την επικράτηση.

Με πιο τραγικό τρόπο έγινε η κατάρρευση των επαναστατικών κινήματων που είχαν στηρίξει τις ελπίδες τους στη Γαλλία, στις μεθοριακές περιοχές που διεκδικούνταν. Από τις Κάτω Χώρες, το Βέλγιο και τις χώρες του Ρήνου μέχρι την Ελβετία και τη Βόρεια Ιταλία δημοκρατικές ομάδες, μεμονωμένες ή ενωμένες στα πατριωτικά κόμματα, είχαν χαιρετίσει τις στρατιές της γαλλικής δημοκρατίας σαν φίλους και απελευθερωτές από τη φεουδαρχία, το παπαδαριό και τους ηγεμόνες. Απ' αυτά στην πραγματικότητα κάποια εκπληρώθηκαν, αλλού περισσότερο, αλλού λιγότερο. Ωστόσο, οι γειτονικοί με τη Γαλλία λαοί αισθάνθηκαν όλοι ανεξαιρέτως, κάπως σαν παρενέργεια, ότι είχαν εξαπατηθεί σ' ό,τι αφορά την πολιτική τους ανεξαρτησία. Αυτοί που επιθυμούσαν, σαν τους κατοίκους της Σαβοΐας και της Αλσατίας, να ενσωματωθούν με τη θέλησή τους στο μεγάλο γαλλικό έθνος και στο κράτος του ήταν οι λιγότεροι. Οι περισσότεροι ενδιαφέρονταν, όπως

είναι ευνόητο, να ωριμάσουν σε ένα δικό τους αστικό έθνος ή, σε κάθε περίπτωση, να βάλουν τον θεμέλιο λίθο γι' αυτό, όπως έγινε στη Γερμανία και την Ιταλία.

Η μεταθερμιδωριανή αστική τάξη στη Γαλλία δεν ανέμενε τίποτα απ' όλα αυτά και ήταν αρκετά ισχυρή, ώστε να επιβάλει τη θέλησή της στις καταχόμενες περιοχές. Επειδή οι προοδευτικοί πατριώτες σπάνια ήταν διαθέσιμοι για κάτι τέτοιο, οι «ιακωβινικές» δυνάμεις εξαλείφθηκαν, όπως συνέβη και στην ίδια τη Γαλλία, και αντικαταστάθηκαν από πειθήνιους μετριοπαθείς, αστούς συναλασσόμενους και ομορπονιστές καριέρας. Οι απελευθερωμένοι μετατράπηκαν σε κατακτημένους.

Το Βέλγιο, οι νότιες Κάτω Χώρες και η Ρηνανία προσαρτήθηκαν άμεσα στη Γαλλία, αλλά και οι «αδελφές δημοκρατίες» υποβιβάστηκαν σε πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά παραρτήματα της Γαλλίας. Το 1798 η Βαταβική Δημοκρατία «αναδιοργανώθηκε» μετά την αποπομπή των δημοκρατών, η πατρικιακή-ολιγαρχική ομοσπονδία των ελβετικών καντονίων συγχωνεύτηκε βέβαια στην ενιαία Ελβετική Δημοκρατία, το Διευθυντήριο, ωστόσο, ενδιαφερόταν πρώτα και κύρια για το κρατικό θησαυροφυλάκιο που κατασχέθηκε στη Βέρνη και αμέσως μετά για τη στρατηγική της περιοχή. Η Βαλτελίνα και η Γενεύη αποσπάστηκαν από την «Ελβετική Δημοκρατία».

Το Διευθυντήριο μετέτρεψε τη θεμελιωμένη από τον Βοναπάρτη, με τη δραστήρια συμβολή ιταλών ιακωβινών και συνοδευμένη με πολλές ελπίδες, Εντεύθεν των Άλπεων Δημοκρατία μέσω «συμβάσεων» σχεδόν σε γαλλική αποικία. Οι οδηγίες του προς τον εξουσιοδοτημένο υπουργό Τρουβέ (Τρουνέ) στο Μιλάνο τον Ιούνιο του 1798 εξέφραζαν ξεκάθαρα τις αντιλήψεις που είχε για το ρόλο της αδελφής δημοκρατίας: Έπρεπε να περιοριστεί «στην αποκλειστική εξυπηρέτηση των συμφερόντων της Γαλλικής Δημοκρατίας. Πρέπει να είναι αρκετά ισχυρή ώστε να μας είναι χρήσιμη και ποτέ αρκετά ισχυρή ώστε να μας βλάψει.» Ιδιαίτερα η καταδίωξη έπληξε ιακωβίνους σαν τον Ράντσα και τον Τζόια (Gioia), που εμφανίστηκαν σαν πρόμαχοι της εθνικής ενότητας της Ιταλίας. Το Διευθυντήριο από τη μεριά του επιδίωκε σίγουρα μια ρεπουμπλικανική και αστική, αλλά οπωσδήποτε διασπασμένη Ιταλία. Αυτό άρχισαν να το αντιλαμβάνονται και η Λιγουρική Δημοκρατία, πρώην Γένουα, και η Ρώμη, που μετά την κατοχή από τα γαλλικά στρατεύματα στις αρχές του 1798 ανακήρυξε τη δημοκρατία, ενώ ο πάπας μεταφέρθηκε στη Σιένα. Ο βασιλιάς της Σαρδηνίας και του Πεδεμοντίου υποχρεώθηκε από το Διευθυντήριο σε νέες παραχωρήσεις και διευκόλυνε σε ανταπόδοση την καταπίεση των δημοκρατών του.

Το Διευθυντήριο είχε αναγάγει σε κατευθυντήρια αρχή του όχι μια ομοσπονδία ελεύθερων λαών, αλλά την ανοιχτή ή καλυμμένη προσάρτηση, το ξεζούμισμα του πλούτου τους και την προώθηση στρατιωτικών θέσεων. Σαν ιδιαίτερους συμμάχους του δεν θεωρούσε πια τους επαναστάτες δημοκράτες. Τόσο μέσα όσο κι έξω από τη Γαλλία έδειχνε να ενδιαφέρεται για την καθήλωση των κινήσεων της «αναρχίας».

Όλα αυτά δεν απέκλειαν το γεγονός ότι απέναντι στον ευρωπαϊκό ηπειρωτικό συνασπισμό εκπροσωπούσε και το Διευθυντήριο την ιστορική πρόοδο από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Όσο η «συνωμοσία των ηγεμόνων» εξακολουθούσε να μην είναι διατεθειμένη να αποδεχθεί την επανάσταση, που είχε συντελεσθεί σαν αμετάκλητη, και εξακολουθούσε όπως και πριν να προωθεί την παλινόρθωση του παλιού καθεστώτος, ανάγκαζε τα μέλη του Διευθυντηρίου που σίγουρα δεν το έκαναν με ευχαρίστηση, να παίζουν το ρόλο των υπερασπιστών των επαναστατικών κατακτήσεων της αστικής τους δημοκρατίας.

Η ειρήνη του Κάμπο Φόρμιο δεν σήμανε καμιά αλλαγή. Κατέληξε σε μια ανάπαυλα, κατά την οποία ανασυγκροτήθηκαν οι δυνάμεις ενάντια στη Γαλλία. Η επιθετική πολιτική του Διευθυντηρίου, που προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί στον μέγιστο δυνατό βαθμό την ευνοϊκή κατάσταση του 1798, διευκόλυνε την αγγλική διπλωματία να σπάσει την απομόνωσή της και να συνενώσει τους αντιπάλους της Γαλλίας στον Δεύτερο Συνασπισμό (1798-1801).

Η έναρξη του δεύτερου πολέμου του Συνασπισμού

Το Διευθυντήριο είχε συναινέσει στο σχέδιο του Βοναπάρτη να καταλάβει την Αίγυπτο, ώστε να κλονίσει από εκεί τη θέση της Αγγλίας στη Μεσόγειο και τις Ινδίες, αφού μια άμεση απόβαση στην Αγγλία κρίθηκε σαν υπερβολικά παρακινδυνευμένη. Αναμφίβολα δεν ήταν επίσης δυσάρεστο για την κυβέρνηση να ξέρει ότι ο διψασμένος για δράση στρατηγός ήταν απασχολημένος μακριά από τη Γαλλία.

Ο Βοναπάρτης ξεγλίστρησε από τον αγγλικό στόλο, κατέλαβε τη Μάλτα, αποβιβάστηκε στην Αίγυπτο και χτύπησε τη στρατιά των Μαμελούκων στις 21 του Ιουλίου 1798 στη μάχη των πυραμίδων. Την 1 του Αυγούστου, όμως, ο Νέλσων (Nelson), κατετρόπωσε τον αγκυροβολημένο στο Αμπουκίρ γαλλικό στόλο και έτσι απέκοψε το εκστρατευτικό σώμα από τα λιμάνια τροφοδότησης.

Η ενεργοποίηση της γαλλικής πολιτικής απέναντι στην Ανατολή

Ο Βοναπάρτης στη 18η Μπριμέρ. (Γελοιογραφία του Τζέιμς Γκίλρεϊ)

έσπρωξε τον τσάρο Παύλο Ιο (1796-1801) στο πλευρό της Τουρκίας και της Αγγλίας. Η Αυστρία, διωγμένη από τη γαλλική προέλαση μέχρι τη Ρώμη και στη συνέχεια μέχρι τη Νάπολη, πήρε αντίμετρα και εξασφάλισε στα ρωσικά στρατεύματα τη διέλευση, με αποτέλεσμα να της κηρύξει τον πόλεμο το Διευθυντήριο στις 12 του Μάρτη 1799. Η Αγγλία συντηρούσε με επιχορηγήσεις τον δημιουργημένο Δεύτερο Συνασπισμό, στον οποίο προσχώρησε τον Οκτώβρη και η Σουηδία.

Δεν ματαιώθηκε μόνο το συνέδριο στο Ράστατ. Η δολοφονία του γάλλου απεσταλμένου αποτέλεσε μια ένδειξη ότι η αριστοκρατική Ευρώπη θεωρούσε ότι ο πόλεμος στρέφεται ενάντια στο επαναστατικό έθνος, «με σκοπό την εξόντωση του γαλλικού κακού», όπως σωστά παρατήρησε ο Σιεγές. Κατά συνέπεια αυτό το έθνος από τη μεριά του τέθηκε σε κίνηση και θέλησε να διεξαγάγει επαναστατικά τον πόλεμο. Την αποφασιστικότητά του μεγάλωσε το γεγονός ότι στην εκστρατεία της άνοιξης οι στρατιές της Γαλλίας αναγκάστηκαν σε υποχώρηση και στα τρία βασικά μέτωπα. Έτσι χάθηκε αμέσως η Ιταλία μέχρι τη Γένουα υπέρ του ρώσου στρατιωτικού αρχηγού Σουθόροφ.

Η τελευταία εφόρμηση της Αριστεράς

Η εθνική κρίση αφαιρέσε το στέρεο έδαφος από το Διευθυντήριο. Αίγιο το ωφέλησε η εξόρκιση του συντηρημένου διπλού φαντάσματος «του φιλιθασιλισμού και της αναρχίας» στις εκλογές ανανέωσης το Μάρτη του 1799, 121 από τους 187 επίσημους υποψηφίους δεν εκλέχτηκαν. Βέβαια αυτό δεν άλλαξε ριζικά τις συνθήκες της πλειοψηφίας, αφού τα κέρδη σε ψήφους των ιακωθίνων απέβησαν σε βάρος των μοναρχικών και όχι του θερμιδωριανού κέντρου. Κάτω από την εντύπωση των αποτυχιών στο πεδίο της μάχης, που συνοδεύτηκαν από φιλοβασιλικές εξεγέρσεις στο δυτικό τμήμα της Γαλλίας, το νομοθετικό σώμα αναπροσανατολίστηκε. Ο κύριος όγκος των θερμιδωριανών πλησίασε περισσότερο τους δυναμωμένους ιακωθίνους για την υπεράσπιση της δημοκρατίας, και αυτή η νέα πλειοψηφία του αριστερού κέντρου ανέλαβε την επίθεση ενάντια στα μέλη του Διευθυντηρίου.

Και τα δύο συμβούλια, η Γερουσία και οι Πεντακόσιοι, δήλωσαν ότι θα συνεδριάζουν μόνιμα. Στη θέση του Ρεμπέλ που αποχώρησε γιατί τέλειωσε η θητεία του εξέλεξαν τον Σιεγές, του οποίου οι επιφυλάξεις απέναντι στο Σύνταγμα δεν αποτελούσαν μυστικό. Ακύρωσαν την εντολή του δεξιού Τρεϊλάρ (Treillard), και τον αντικατέστησαν με

τον Γκοϊέ, υπουργό Δικαιοσύνης του 1793. Ο Μπαρά στράφηκε ενάντια στους παλιούς του συναδέλφους. Το νομοθετικό σώμα προέβη σε αντίποινα για την «22η Φλορεάλ»: το «πραξικόπημα της 30ης Πρεριάλ» (18 του Ιούνη) ανέτρεψε τον Μερλέν και τον Λα Ρεβελιέρ. Ο «βασιλοκτόνος» Ντικό (Ducos) και ένας τυχαία διαθέσιμος στρατηγός Μουλέν (Moulin) τους αντικατέστησαν. Και η κυβέρνηση αναεώθηκε. Ο Μπερναντότ (Bernadotte), έγινε υπουργός Στρατιωτικών, ο Καμπασέρ (Cambacérès) υπουργός Δικαιοσύνης. Ο Φουσέ υπουργός Αστυνομίας, ο Ρομπέρ Λεντέ υπουργός Οικονομικών. Το Διευθυντήριο είχε ξαφνικά χάσει τη δύναμή του και οι «δημοκράτες του 1793» ανέλαβαν την ώρα του κινδύνου τις κρατικές υποθέσεις.

Η ελευθερία του τύπου αποκαταστάθηκε και οι πατριωτικές λέσχες πήραν το λόγο. Στις 6 του Ιούλη η Εταιρία των Φίλων της Ισότητας και της Ελευθερίας, ονομασμένη από τα γραφεία της Λέσχη Μανέζ, έκανε την πρώτη της συνεδρίαση και εξέλεξε τον Ντρουέ, τον ήρωα της Βαρέν και σύντροφο του Μπαμπέφ, για «ρυθμιστή» της. Η ιακωβινική μειοψηφία συμπαρέσυρε το νομοθετικό σώμα, που για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, άφησε το προβάδισμα στους δραστήριους. Η υποχρεωτική θητεία πάρθηκε στα σοβαρά και στάλθηκαν στο πεδίο της μάχης πέντε ολόκληρες κλάσεις, επιβλήθηκε στους εύπορους ένα υποχρεωτικό δάνειο 100 εκατομμυρίων, σε χρυσάφι, και εκδόθηκε ένας νόμος για την καταπολέμηση των ένοπλων αντεπαναστατικών συμμοριών.

Επί δύο μήνες κράτησαν οι ιακωβίνοι την αρχηγία. Όταν οι κορυφές της αστικής τάξης άρχισαν να μπαίνουν σε σκέψεις για την επιστροφή σε μεθόδους του έτους II και να τρέμουν για την ιερότητα της ιδιοκτησίας τους, οι θερμιδωριανοί απομακρύνθηκαν και πάλι από τους τρομερούς συμμάχους τους. Στις 13 του Αυγούστου ο Φουσέ έκλεισε τη Λέσχη Μανέζ και η έλλειψη διαμαρτυρίας έδειξε ότι δεν τα κατάφεραν οι «ιακωβίνοι χωρίς το λαό» να ξαναβρούν στήριξη στις μάζες.

Στο συμβούλιο των Πεντακοσίων η Αριστερά παρέμεινε λίγο παρπάνω. Μετά την απόβαση ενός αγγλορωσικού σώματος στην Ολλανδία, ο στρατηγός Ζουρντάν πρότεινε να κηρύξουν την πατρίδα σε κατάσταση κινδύνου. Στη θυελλώδη συζήτηση που ακολούθησε, φάνηκε στον αδελφό του Βονοπάρτη Λισιέν (Lucien) «καλύτερα να διευρύνουν της συνταγματικές αρμοδιότητες του Διευθυντηρίου, παρά να παρασυρθούν από μια επαναστατική θία». Έτσι άγγιξε τον πυρήνα του προβλήματος. Για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, έπρεπε να ε-

πιλέξουν ανάμεσα σε δύο πιθανούς δρόμους: να στηριχθούν στο λαό, όπως έγινε το 1793, ή να ενισχύσουν την εκτελεστική εξουσία.

Η πρόταση του Ζουρντάν καταψηφίστηκε με 171 ψήφους υπέρ και 245 κατά. Η ενίσχυση ωστόσο της εκτελεστικής εξουσίας δεν ενίσχυσε το κύρος του τελείως καταρακωμένου Διευθυντηρίου. Υπήρχε γι' αυτό το σκοπό ένας άλλος υποψήφιος, από τότε που ο Βοναπάρτης απρόσμενα είχε κατεβεί στις 9 του Οκτώβρη από μια φρεγάτα κοντά στο Φρεζί και είχε μεταβεί κατεπειγόντως στο Παρίσι.

Η 18η Μπριμέρ

Η κατάσταση στα θέατρα των πολεμικών επιχειρήσεων είχε χαλαρώσει. Το αγγλορωσικό στρατιωτικό σώμα στην Ολλανδία συνθηκολόγησε με τη συμφωνία να αποχωρήσει ανενόχλητο και η Ελβετία ξανακατακτήθηκε. Δυσανεστημένος από τις αυστριακές ιντριγκες, ο τσάρος ανακάλεσε τη στρατιά του Σουβόροφ. Ωστόσο η ειρήνη ήταν ακόμα μακριά και η κοινή γνώμη εμπιστεύτηκε στον Βοναπάρτη να την επιβάλει για δεύτερη φορά.

Πιο κρίσιμη έμοιαζε να είναι η κατάσταση στο εσωτερικό της Γαλλίας. Οι Σουάνοι έγιναν πιο τολμηροί: Κατέλαβαν το Λε Μαν και προσωρινά ακόμα και τη Νάντη. Την άνοιξη του 1800 θα γίνονταν πάλλι εκλογές. Είτε τις κέρδιζαν οι φιλοβασιλικοί, είτε τις κέρδιζαν οι ιακωθίνοι, το Διευθυντήριο εξακολουθούσε να κρέμεται στον αέρα. Έτσι γενικεύτηκε η μομφή ενάντια στο σύνταγμα, όχι θέβαια εξαιτίας του ταξικού εκλογικού δικαιώματος, αλλά εξαιτίας των φιλελεύθερων διατάξεών του, της υπερβολικής «ισορροπίας» ανάμεσα στις εξουσίες και της ετήσιας τμηματικής ανανέωσης των δύο σωμάτων. Επηρεασμένοι από τον Μπενζαμέν Κονσταν (Benjamin Constant) και την Μαντάμ ντε Σταέλ, κύκλοι της αστικής τάξης με μεγάλη επιρροή έκλιναν προς μια αναθεώρηση του Συντάγματος. Μόνο μια ισχυρή και σταθερή κυβέρνηση, είχε ήδη από το 1797 γράψει ο Μπενζαμέν Κονσταν, μπορεί να εγγυηθεί «την ασφάλεια του ατόμου και το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας». Επειδή η νέα αστική τάξη δεν μπορούσε να θυσιάσει την κυριαρχία του έθνους χωρίς να παραιτηθεί και η ίδια από τις αποκτημένες της θέσεις, έπρεπε να επιδιώξει ένα συνδυασμό της οικονομικής και κοινωνικής της κυριαρχίας με μια ικανή να ενεργεί εκτελεστική εξουσία. Όπως είχαν τα πράγματα, αυτό σήμαινε την παράδοση της εκτελεστικής εξουσίας στα χέρια ενός στρατηγού που τον περιέβαλλε το φωτιστέφανο της νίκης.

Η ταξική κατάσταση εξηγεί γιατί ήταν εύκολη η επιτυχία για τους «μπριμεριανούς». Οι θερμιδωριανοί είχαν εξασφαλίσει την κοινωνική υπεροχή και την πολιτική εξουσία σε μια αστική τάξη με ιδιοκτησία που ενδιαφερόταν να τη διατηρήσει και, επομένως, είχε συντηρητικές απόψεις. Το Διευθυντήριο τις διαφύλαξε και τις στερέωσε. Η χαλάρωση, ωστόσο, του 1799 απέδειξε ότι ο κόλπος που γέννησε επαναστάσεις, ήταν ακόμα γόνιμος και ότι τα προνόμια που απόκτησε η αστική τάξη δεν μπορούσαν ακόμα να θεωρηθούν απαραβίαστα: δεν είχαν καλά-καλά προσπεράσει σώοι τη Σκύλλα του φιλοβασιλισμού και κινδύνευαν να τσακιστούν πάνω στη Χάρυβδη των δημοκρατικών απαιτήσεων των λαϊκών μαζών.

Η συνεχώς κλυδωνιζόμενη κυβέρνηση και η ανυπολόγιστη παράταση του πολέμου, που την ακολούθησαν και πάλι αναγκαστικά δάνεια, δεν εξυπηρετούσαν καθόλου τις μακροπρόθεσμες επιχειρήσεις του καπιταλιστικού κόσμου των συναλλαγών. Μετά από δέκα χρόνια αναταραχών και ριψοκίνδυνων κερδοσκοπιών έπρεπε να επενδύσουν σε μια οικονομία που θα είχε εξυγιανθεί. Αυτή χρειαζόταν τον «πραγματικό», τον «ρυθμιστικό παράγοντα» του κράτους.

Τη μαζική του βάση αποτελούσαν τα τρία εκατομμύρια αγροτών που κατείχαν κλήρο. Αυτοί αντιστέκονταν σε μια επιστροφή της φεουδαρχίας και ήταν επομένως οπαδοί του νέου καθεστώτος. Ωστόσο αποδοκίμαζαν και τους «πρωταίτιους των ταραχών» στις πόλεις, που καμιά φορά τους έβαζαν στο ίδιο καζάνι με τις αντεπαναστατικές συμμορίες και τις ομάδες των ληστών στην ύπαιθρο. Γι' αυτούς καλή ήταν εκείνη η κυβέρνηση που θα τους επέτρεπε να καλλιεργήσουν το απελευθερωμένο επιτέλους χωράφι τους ειρηνικά και όσο γίνεται πιο ανενόχλητα και να μην ταραζόνται, όπως συνέβη την εποχή του Διευθυντηρίου, από ατέλειωτες μεταβολές. Ακόμα και σ' αυτούς φαινόταν κατάλληλος ο «ισχυρός άντρας».

Ο Σιεγές ήταν αποφασισμένος από το καλοκαίρι για το πραξικόπημα. Έπρεπε μόνο να βρεθεί ο κατάλληλος εκτελεστής. Ο Ος, που συγκέντρωνε τις περισσότερες συμπάθειες, είχε πεθάνει το 1797, ο πρόθυμος Ζουμπέρ (Joubert), είχε σκοτωθεί στη μάχη ενάντια στον Σουβόροφ στο Νόβι στις 15 του Αυγούστου. Ο Πισγκρί είχε από καιρό ξεσκεπαστεί σαν εχθρός της δημοκρατίας και ο αναποφάσιτος Μορό αισθανόταν ότι κάτι τέτοιο ξεπερνούσε τις δυνάμεις του.

Ο Βοναπάρτης ταίριαζε ακριβώς σ' αυτούς τους συνδυασμούς και με τη μεσολάβηση του Ταλεϊράν συγκατατέθηκε μετά από μια σύντομη εξέταση του συσχετισμού των δυνάμεων. Οι προετοιμασίες χρειάστηκαν μερικές βδομάδες. Χρηματοδοτήθηκαν κυρίως από α-

νήσυχους κρατικούς προμηθευτές. Η προπαγάνδα των συνωμοτών συνδύασε επιτήδεια τη λαχτάρα για μια καθολική ειρήνη με την αναποτελεσματικότητα του Συντάγματος και τον αστικό φόβο για μια «εξισωτική τρομοκρατία».

Στην πραγματοποίηση του πραξικοπήματος τη 18η και 19η Μπριμέρ (9-10 του Νοέμβρη 1799) υπήρξαν κάποιες παραβλέψεις, τις οποίες ωστόσο ξεκαθάρισε η ακριβής επέμβαση των αφοσιωμένων δυνάμεων του Βοναπάρτη. Η πλειοψηφία της Γερουσίας και μια μειοψηφία των Πεντακοσίων διακήρυξαν στις 10 του Νοέμβρη το θράδυ ότι το Διευθυντήριο δεν υπάρχει πια. Απέκλεισαν 62 αντίθετους αντιπροσώπους από το νομοθετικό σώμα. Μια «εκτελεστική επιτροπή» που απαρτιζόταν από τους τρεις υπάτους Σιεγές, Ντικό και Βοναπάρτη, περιβλήθηκε με όλες τις αρμοδιότητες της κρατικής διεύθυνσης και συγκροτήθηκε μια ακόμα επιτροπή για την αναθεώρηση του Συντάγματος που στόχος της έπρεπε να είναι προπάντων η εξασφάλιση της δημοκρατίας, του αντιπροσωπευτικού συστήματος, του διαχωρισμού των εξουσιών, της ελευθερίας, της ισότητας, της ασφάλειας και της ιδιοκτησίας. Στις 14 του Νοέμβρη η *Μονιτέρ* σχολίαζε:

«Η Γαλλία επιθυμεί κάτι μεγάλο και σταθερό. Η αστάθεια την κατέστρεψε, προσβλέπει στη σταθερότητα. Δεν θέλει τη βασιλεία. Αυτό πρέπει να γίνει αντιληπτό. Επιθυμεί όμως ενότητα στις ενέργειες της εξουσίας που εφαρμόζει τους νόμους. Επιθυμεί ένα ανεξάρτητο και ελεύθερο νομοθετικό σώμα [...] Επιθυμεί για εκπροσώπους της φιλειρηνικούς συντηρητικούς, όχι ταραχοποιούς νεοτεριστές. Επιθυμεί να θερίσει επιτέλους τους καρπούς δέκα χρόνων θυσιών.»

Το θέμα για την αστική τάξη ήταν να τερματίσει χωρίς προβλήματα την εποχή της επανάστασης. Τις ριζικές μεταβολές έπρεπε να ακολουθήσει η εδραίωση, η κοινωνική πρωτοκαθεδρία της αστικής ιδιοκτησίας έπρεπε να επιβεβαιωθεί μια για πάντα. Έτσι, μετά από τα «ανθρώπινα δικαιώματα» του 1789 και την 9η Θερμιδώρ και η 18η Μπριμέρ αποτέλεσε μια λογική αλυσίδα της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Ο ίδιος ο Ναπολέων Βοναπάρτης χρησιμοποίησε τα ίδια λόγια με τον συγγραφέα του κύριου άρθρου της *Μονιτέρ*:

«Τερματίσαμε το μυθιστόρημα της επανάστασης. Πρέπει να ξεκινήσουμε την ιστορία της και να δούμε τι πραγματικό και δυνατό υπάρχει μέσα στην εφαρμογή των αρχών της.»

Η κληρονομιά της επανάστασης

Ο κοινωνικός απολογισμός της επανάστασης, της οποίας η ανοδική γραμμή είχε διακοπεί τον Θερμιδώρ και από την οποία είχε αποσυρθεί ο λαός μετά την αποτυχία της εξέγερσης του Πρεριάλ, ήταν το 1799 κατά κάποιον τρόπο θετικός. Η διεθνοποίηση της ταξικής σύγκρουσης στο μεταξύ εμπόδισε τη γαλλική αστική τάξη να καταγράψει απλά την ιδιοκτησιακή της κατάσταση και την εξανάγκασε να δεχθεί ένα θοναπαρτικό έκτακτο καθεστώς χωρίς να λάβει υπόψη την επετηρίδα. Αυτό με τη σειρά του αποδείχθηκε – αρχικά με τη μορφή της υπατείας (1799-1804), και έπειτα της «Πρώτης Αυτοκρατορίας» (1804-1814-15) – σαν μια ενδιάμεση και εκκρεμής κατάσταση, που μπορούσε να της δώσει τόσο λίγη διάρκεια όσο και πριν από αυτή στο επαναστατικό-δημοκρατικό όραμα του «έτους II». Στο βαθμό που έμπαιναν κάθε τόσο σε συζήτηση οι αρχές και οι συνέπειες της αντιφουδαρχικής επανάστασης στις συνεχείς διαμάχες ανάμεσα στις παλιές και τις νέες κοινωνικές δυνάμεις της Ευρώπης και κάλυπταν αδιάκοπα καινούργιες περιοχές, η «ναπολεόντεια» εποχή παρέμεινε αξεδιάλυτα συνδεδεμένη με την επαναστατική της αφετηρία σε μερικές από τις βασικές της πλευρές. Μόνο όταν ο ηττημένος του Βατερλό φοβήθηκε να τερματίσει τη σταδιοδρομία του το 1815 σαν «βασιλιάς της *Jacquerie*», οι αβράκωτοι του Παρισιού τύλιξαν σιωπηλά τις τελευταίες τους σημαίες. Η «ελευθερία και η ισότητα» αποσύρθηκαν, μετά από είκοσι χρόνων αγώνες, όπως είχε προφητέψει ο Ζακ Ρου, κάτω από τη λευκή τρομοκρατία, σε ακόμα πιο βαθιά υπόγεια. Και ακουγόταν σαν αδύναμος συνειδησιακός κατευνασμός, όταν ακριβώς ένας Ναπολέοντας στην αιχμαλωσία του στη Σάντα Έλενα εξακόντιζε στους νικητές της ημέρας το «Ωστόσο!» του: «Τίποτα δεν θα μπορέσει από εδώ και πέρα να καταστρέψει ή να εξαλείψει τις μεγάλες αρχές της επανάστασής μας!»

Και όμως, στην πράξη, οι αντικειμενικοί στόχοι της επανάστασης πραγματοποιήθηκαν παρά τον αφανισμό των ηρώων της:

«Το συμφέρον της αστικής τάξης στην επανάσταση του 1789», γράφει ήδη ο νεαρός Μαρξ στην *Αγία Οικογένεια*, «μακριά από το να είναι “άστοχο”, “κέρδισε” τα πάντα και σημείωσε την “πιο δραστική επιτυχία”. Αυτό το συμφέρον ήταν τόσο ισχυρό, που ξεπέρασε νικηφόρα την πένα ενός Μαρρά, την γκιλοτίνα των τρομοκρατών, το σπαθί του Ναπολέοντα, καθώς και το σταυρό και την αιματοχυσία των Βουρβόνων.»

Ό,τι επέζησε δεν ήταν βέβαια πολύ ηρωικό. Αντί για μια μπλε-άσπρη-κόκκινη τριφωνία της ελευθερίας, της ισότητας και της αδελφότητας, επικράτησαν καπιταλιστικές μορφές εκμετάλλευσης και σχέσεις ιδιοκτησίας, μαζί με το σύγχρονο ταξικό κράτος της αστικής τάξης σαν κατάλληλο εποικοδόμημα. Αντίθετα με κάθε πρόωρη υπόσχεση για ένα ρόδινο μέλλον κυριάρχησε η συγκεκριμένη, και απλούστερη, ιστορική αποστολή, που έπρεπε να εκπληρώσουν και εκπλήρωσαν με ορμητικότητα οι ανατροπείς του πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος. Αυτό έδωσε φτερά στις επιδόσεις, τους θεσμούς και τις κατευθυντήριες αρχές της αστικής κοινωνίας για να αλλάξει τον κόσμο.

Το Διευθυντήριο και ο Βοναπάρτης δεν αμφισβήτησαν αυτή τη βασική τάση, αλλά αντίθετα την εδραίωσαν και την εμπάθυναν. Το 1815 μπόρεσε η παλινόρθωση να προξενήσει μάλλον μια αντίθετη εντύπωση και να θεωρεί για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης την εξέγερση, κάτω από το πρίσμα της νομιμότητας, σαν εξίσου απορριπτέα, όπως έκανε ο ρομαντισμός με το διαφωτισμό. Όμως τόσο στη μια όσο και στην άλλη περίπτωση τα φαινόμενα απατούν. Σιδερένιες σκούπες είχαν σαρώσει τόσο πολύ το έδαφος της Γαλλίας, ώστε δεν θα μπορούσαν ακόμα και οι πιο πειστωμένοι εκπρόσωποι μιας αριστοκρατικής αντίδρασης να καταφέρουν να αγκιστρωθούν σε φεουδαρχικά υπολείμματα, προκειμένου να τα αναζωογονήσουν. Η επιστροφή σε μια πολιτική εξουσία, που δεν συμβιβαζόταν με την αλλαγμένη οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της χώρας, θα παρέμενε ένα επείσodio. Η επανάσταση του Ιούλη, στην πραγματικότητα της ετοίμασε το 1830 μια κηδεία τέταρτης κατηγορίας, παρεμπιπτόντως, θα λέγαμε.

Η γαλλική επανάσταση δεν ήταν μια γενικά αστική επανάσταση· ήταν μια αστικοδημοκρατική επανάσταση. Εγκαινίασε ένα νέο μεγάλο κεφάλαιο στη γαλλική ιστορία, και έτσι η ήττα της φεουδαρχίας στη Γαλλία, τον πιο ισχυρό κρίκο της αλυσίδας, άνοιξε το δρόμο για την κατάργηση του συνολικού συστήματος της ευρωπαϊκής φεουδαρχίας: πουθενά δεν θα μπορούσε να συνέλθει πραγματικά από τις σφυριές και τους κλονισμούς που δέχθηκε. Η σύγκρουση μαζί του ήταν η αρχή του τέλους και το έτος 1815 δεν πρόσφερε τίποτα περισσότερο από μια τελευταία διορία. Έτσι επειρίες και αντιλήψεις, ιδέες και ιδανικά, που είχαν πάρει σάρκα και οστά στη Γαλλική Επανάσταση, υπερπήδησαν όλες τις απαγορευτικές πινακίδες. Η νέα γενιά τις ξαναπήρε στα χέρια της κι έτσι οδηγήθηκε μέσα από διάφορες διακλαδώσεις και κανάλια στα επαναστατικά και δημοκρατικά κινήματα, που γονιμοποίησαν και ενθουσίασαν την επόμενη εποχή. Πάνω στους ώμους των Καρμπονάρων στηρίχτηκε το ιταλικό *Risorgimento*, στους

δεκεμβριστές το επαναστατικό κίνημα της Ρωσίας, στον Μιράντα και τον Μπολίβαρ η επανάσταση για την ανεξαρτησία της Ισπανικής Αμερικής. Ο Ναπολέων είχε ανοίξει ορμητικά τα παράθυρα στη νέα εποχή στην Ανατολή και με την «Ιλλυρία» στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τον ύμνο του ιακωβινού Ρήγα τραγουδούσαν στον απελευθερωτικό πόλεμο της Φιλικής Εταιρίας στην Ελλάδα. Η επανάσταση έζησε μέσα στη διαλεκτική του Χέγκελ και τις συμφωνίες του Μπετόβεν, μέσα στους στίχους του Βύρωνα και του Πούσκιν. Μέσα στον Μπίχνερ (Büchner) και τον Χάινε (Heine), στον Ματσίνι (Mazzini) και τον Πετέφι (Petöfi). Ο Μαρξ και ο Ένγκελς άντλησαν μέσα από την κριτική της αφομοίωσης. Ο Λένιν έγραφε:

«Δεν λέγεται άδικα μεγάλη. Για την τάξη της, για εκείνη που εξυπηρετούσε, για την αστική τάξη, έκανε τόσα πολλά, ώστε ολόκληρος ο 19ος αιώνας, που έδωσε τον πολιτισμό και την κουλτούρα σε ολόκληρη την ανθρωπότητα, πέρασε κάτω από το σύνθημα της γαλλικής επανάστασης».

Σ' αυτή την επανάσταση, εμφανίστηκε στο προσκήνιο σαν κύρια δύναμη ο λαός, όσο σε καμιά άλλη πιο πριν. Κυριάρχησε, βέβαια, η ταξική επιθυμία της αστικής τάξης, που αντιπροσώπευε έναν ανώτερο τρόπο παραγωγής και κατά συνέπεια εκπροσωπούσε την εφικτή πρόοδο απέναντι στο φεουδαρχικό σύστημα. Ως προς αυτό η γαλλική επανάσταση δεν διέφερε ουσιαστικά από τις προηγούμενες αστικές επαναστάσεις. Διαφορετικά συμπεριφέρθηκε με την προωθητική και κινητήρια δύναμη των μαζών, των αγροτών και των εργαζομένων των πόλεων που υπέφεραν από την εκμετάλλευση.

Τρεις φορές οι αβράκωτοι έδωσαν αποφασιστική λύση μέσα από τη φωτιά. Έκαναν την τομή της επανάστασης, αν και ο απλός λαός ποτέ δεν πήρε την εξουσία, αλλά βοήθησε «με πληθειακό τρόπο» τα αλληλοδιαδεχόμενα κύρια τμήματα της μεσαιας τάξης. Κατάργησαν με τη Βαστίλλη το παλιό καθεστώς, με την έφοδο στον Κεραμεικό τη μοναρχία και με την περικύκλωση της Συμβατικής τις μισές πράξεις των γιρονδίνων. Πάνω στους στιβαρούς τους ώμους κράτησαν τη δικτατορία της Μεγάλης Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας. Ωριμάζοντας με αυξανόμενη υπευθυνότητα ανάγκαζαν τις πιο σωστά τοποθετημένες, επειδή ήταν οι πιο αναπτυγμένες, από τις αντιφεουδαρχικές ομάδες, να ξεπεράσουν τη σκιά ενός έντρομου ταξικού εγωισμού, ώστε να αναλάβουν την καθοδήγηση και μάλιστα αποφασιστικά, για να μην πέσουν μέσα στη δίνη του χειμάρρου. Ο Ζακ Ρου δικαιολογημένα είχε φωνάζει στους αβράκωτους ότι η επανάσταση ήταν το δώρο τους στο

έθνος, το οποίο δεν εμπιστεύθηκαν και γι' αυτό πήραν μόνο ψίχουλα και τελικά απολύθηκαν με τη βία.

Στη γεμάτη αυτοθυσία συμμετοχή του λαού χρωστούσε η επανάσταση την ανοδική της πορεία και το αποκορύφωμά της στο κράτος των ιακωθίνων. Το κατέστησε ικανό να την ολοκληρώσει με συνέπεια, μέσα στα όρια των δυνατοτήτων της εποχής, ενάντια στον εσωτερικό και εξωτερικό εχθρό. Η αστική επανάσταση στη Γαλλία μπορούσε, επομένως, να αποτελέσει το πρότυπο μιας δημοκρατικής επανάστασης.

Η καθοριστική εισβολή των λαϊκών μαζών στη διαδικασία της επανάστασης άφησε στις εθνικές παραδόσεις της Γαλλίας τη δικιά της ιδιαίτερη σφραγίδα. Μπορεί να πει κανείς ότι ένας βαθύς δημοκρατισμός συνδιαμόρφωσε τον εθνικό της χαρακτήρα και ότι από εκείνη τη στιγμή επηρέαζε όλη τη δημόσια ζωή, αποτελώντας σημείο έλξης και για άλλους λαούς που ξεσηκώθηκαν με το αγωνιστικό πνεύμα της «μητρικής γης της επανάστασης» το 1830, το 1848 και το 1871.

Επειδή η επανάσταση ευνόησε θέβαια τη γενική κοινωνική πρόοδο, αλλά αυτό το έκανε – και δεν θα μπορούσε να το κάνει αλλιώς – κάτω από το λάβαρο της αστικής τάξης, έδειξε και προς τα έξω μια εγγενή στην επαναστατική δημοκρατία ταξική αντίφαση. Καθώς οι εναλλακτικές λύσεις των αβράκωτων πίεζαν τους ιακωθίνους, τους ανάγκαζαν – και όχι μόνο αυτούς – να προχωρήσουν στην αναγνώριση του εδάφους ως τα πιο ακραία όρια μιας αστικής δημοκρατίας. Πέρα από τον Μαρά διέκριναν οι ίδιοι, όπως είχε ήδη γράψει ο Μισελέ, *terra incognita*, άγνωστη γη μιας όχι πια αστικής επανάστασης: μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από την καταπίεση, αφού θα είναι απαλλαγμένη από την εκμετάλλευση. Ανεπεξέργαστοι και αποσπασματικοί πόθοι, που απορρέανε ωστόσο από την εδραιωμένη γνώση ότι η επανάσταση που γινόταν θα μπορούσε να είναι το προοίμιο και η εισαγωγή, αλλά όχι και ο εκτελεστής μιας τέτοιας δεύτερης μεταμόρφωσης, της οποίας η αντίληψη προχωρούσε από έναν πληθειακό εξισωτισμό σε έναν κομμουνισμό που μετατρεπόταν από φιλολογία σε πράξη.

Φυσικά δεν ήταν μόνο οι ιακωθίνοι που δεν μπορούσαν να εγγυηθούν στις εργαζόμενες μάζες επίγεια ευτυχία με τη λαϊκή κυριαρχία. Αυτοί οι ίδιοι δεν θα τα είχαν καταφέρει με την τότε κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων, αν είχαν πάρει την εξουσία το 1794 μαζί με τους κορδελιέρους οι τεχνίτες από τους τομείς ή το 1796 οι επαναστατικοί αρχηγοί του Μπαμπέφ. Η τάξη, που μπορούσε και έπρεπε μάλιστα από τη θέση της στη διαδικασία παραγωγής, να συμπεριλάβει στο πρόγραμμά της μια κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, σαν πραγματική προϋπόθεση μιας όχι μόνο διακηρυγμένης στα λόγια χει-

ραφέτησης του ανθρώπου, δεν είχε ακόμα εμφανιστεί στη σκηνή της αντιπαράθεσης. Μόλις άρχιζε να μετατρέπεται σε επαναστατική ηγετική δύναμη, μέσα από τη συνένωση μιας παλιότερης κατάστασης, σαν τάξη για τον εαυτό της. Η σκέψη που προπορευόταν των ενεργειών της γεννήθηκε από το ξεσκέπασμα των αντιθέσεων της δημοκρατίας των ιακωβίνων και των αθράκωτων, από την αντιφατικότητα κάθε οικονομικά αστήριχτης ισότητας και επομένως από τον απατηλό χαρακτήρα κάθε ελευθερίας που βασίζεται στην κοινωνική ανισότητα. Έχοντας παρουσιαστεί μέσα στις αντιλήψεις του Μπαμπέφ, αλλά ακόμα συγκεχυμένη στις λεπτομέρειές της, αφήνοντας ωστόσο ήδη πίσω της τα αγωνιστικά συνθήματα των λυσσασμένων και των εμπερτικών, η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η κοινωνικοποίηση, σαν προϋπόθεση για την πραγματική λαϊκή κυριαρχία, αποτέλεσε τον κοινό στόχο της Αριστεράς. Αυτό ήταν το πρώτο πολιτικά διατυπωμένο σχέδιο μιας αταξικής κοινωνίας, που ξεπήδησε σαν συμπέρασμα από τις μάχες της επανάστασης και παραδόθηκε από τον Μπουοναρότι σαν πυρσός στους αναζητητές των δρόμων προς το σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό.

Έτσι, η Μεγάλη Επανάσταση των Γάλλων ξεχωρίζει σαν ένα ορόσημο στη μακρόχρονη πορεία από τον φεουδαρχικό μεσαίωνα στη σημερινή εποχή, μισητό ή θαυμαστό, ανάλογα με τη θέση που παίρνει ο παρατηρητής στο οδόφραγμα, ακόμα και διακόσια χρόνια μετά από τα συγκλονιστικά γεγονότα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

1763	Τερματισμός του Επταετούς Πολέμου.
1772	Πρώτος διαμελισμός της Πολωνίας.
1772	Ο Ντιντερό παρουσιάζει τον τελευταίο τόμο της <i>Εγκυκλοπαίδειας</i> .
1773	Ίδρυση της «Μεγάλης Ανατολής» των γάλλων τεκτόνων στο Παρίσι και κατάργηση του τάγματος των Ιησουιτών από τον Πάπα.
1774	Ο Λουδοβίκος Ιδός διαδέχεται τον Λουδοβίκο Ι5ο.
1774-76	Μεταρρυθμιστική υπουργία των Μαλεζέρμπ-Τιργκό.
1775	Σιτοδεία και «αλευροπόλεμος».
1776	Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ενωμένων Πολιτειών της Αμερικής.
1776-81	Πρώτη υπουργία του Νεκέρ.
1778	Θάνατος του Βολταίρου και του Ρουσό.
1778-83	Η Γαλλία παίρνει μέρος στον Αμερικάνικο Πόλεμο Ανεξαρτησίας ενάντια στην Αγγλία.
1780	Αυτοκράτορας ο Ιωσήφ 2ος.
1781	Καντ, <i>Κριτική του καθαρού λόγου</i> .
1781-88	Οι εξομολογήσεις του Ρουσό δημοσιεύονται μετά το θάνατό του.
1783-87	Υπουργία του Καλόν.
1784	Μπομαρσέ, <i>Οι γάμοι του Φίγκαρο</i> .
1784	Ο Τζέιμς Βατ εφευρίσκει την ατμομηχανή.
1786	Γαλλοαγγλική εμπορική συμφωνία.
1786-87	Αποτυχημένη εξέγερση του Πατριωτικού Κόμματος των Κάτω Χωρών.
1787	Πρώτη συνέλευση των προυχόντων· διορισμός του Λομενί ντε Μπριέν.
1887-92	Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1788-91) και αυστροτουρκικός.
1788	
Μάης-Ιούλης	Κορυφώνεται η σύγκρουση ανάμεσα στην κυβέρνηση και τα παρλαμέντα· εξέγερση στο Παρίσι, τη Ρεν, την Γκρενόμπλ, την Ντιζόν, την Τουλούζη, την Πο.

Καλοκαίρι	Πολύ κακή σοδειά στο μεγαλύτερο τμήμα της Γαλλίας.
21/7	Συνέλευση του Βιζίλ στο Ντοφινέ.
8/8	Απόφαση για τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων.
24 και 26/8	Απόλυση του Μπριέν και δεύτερος διορισμός του Νεκέρ.
Φθινόπωρο	Ίδρυση της «Λέσχης των Τριάντα» στο Παρίσι.
6/11-12/12	Δεύτερη συνέλευση των προυχόντων.
27/12	Επικύρωση του διπλασιασμού του αριθμού των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης και εισδοχή των εφημέριων στα εκλεκτορικά συμβούλια της Πρώτης Τάξης.
1789	
24/1	Σύγκληση των Γενικών Τάξεων και ψήφιση εκλογικού νόμου.
Γενάρης-Μάης	Ταραχές εξαιτίας της πείνας στη Νοτιοανατολική και Βορειοανατολική Γαλλία.
Φλεβάρης-Μάρτης	Κορύφωση του πολέμου των φυλλαδιών· Σιεγές, <i>Τι είναι η Τρίτη Τάξη;</i>
27/4	Έφοδος των εργατών στις μανιφακτούρες του Ρεβεγιόν και του Ανριό.
30/4	Ίδρυση της Βρετονικής Λέσχης, προπλάσματος της Λέσχης των Ιακωβίνων.
5/5	Έναρξη της Συνέλευσης των Γενικών Τάξεων.
17/6	Συγκρότηση σε Εθνοσυνέλευση.
20/6	Όρκος του Σφαιριστηρίου.
23/6	Ο Λουδοβίκος Ιδός υποχωρεί μπροστά στην αντίσταση της Εθνοσυνέλευσης.
9/7	Ανακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης σε Συντακτική.
11/7	Απόλυση του Νεκέρ.
12/7	Έναρξη της λαϊκής εξέγερσης στο Παρίσι.
14/7	Πτώση της Βασιλλίης.
20/7	Έναρξη του «Μεγάλου Τρόμου».
Ιούλης-Αύγουστος	Η «Επανάσταση των Δημοτικών Αρχών».
4/8	Η «Νύχτα της 4ης Αυγούστου».
11/8	Τερματισμός του γαιοκτητικού φεουδαρχικού καθεστώτος.
26/8	Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη.
12/9	Πρώτο φύλλο του <i>Φίλου του Λαού του Μαρά</i> .
5/10	Πορεία των γυναικών προς τις Βερσαλλίες.
5/10	Επιστροφή του βασιλιά στο Παρίσι.

2/11	Εθνικοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας.
19/12	Νόμος για τα ασινιάτα.
1790	
Γενάρης	Αγροτικές ταραχές στη Δυτική και Κεντρική Γαλλία.
Γενάρης	Ίδρυση του Cercle Social (Κοινωνικού Κύκλου) από τους Μπονβίλ και Φοσέ.
12/1	Ανακήρυξη των «Ενωμένων Βελγικών Κρατών».
2/2	Ίδρυση της πρώτης «Αδελφικής Εταιρίας».
13/2	Κατάργηση των μοναστηριών.
20/2	Ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος 2ος, διάδοχος του Ιωσήφ 2ου.
26/2	Υιοθέτηση του συστήματος των νομών.
18/3	Ήττα των φιλελεύθερων θονκιστών στο Βέλγιο.
6/4	Έναρξη ενός «θρησκευτικού πολέμου» των καθολικών αντεπαναστατών ενάντια στην ουγενωτική μπουρζουαζία στη Νότια Γαλλία.
27/4	Πρώτη μνεία της Λέσχης των Κορδελιέρων.
Απρίλης-Ιούνης	Αγροτικές εξεγέρσεις στη Σεντόνζ και το Μπουρμπονέ.
21/5	Μετατροπή των 60 παρισινών περιφερειών σε 48 τομείς.
19/6	Κατάργηση της τάξης των ευγενών.
12/7	«Πολιτικό σύνταγμα του κλήρου».
14/7	«Γιορτή της Ομοσπονδίας» την ημέρα της επετείου της εφόδου στη Βασιίλλη.
27/7	Η συμφωνία του Ράιχενμπαχ.
16/8	Κατάργηση των φεουδαρχικών δικαστηρίων.
4/9	Παραίτηση του Νεκέρ.
6/9	Κατάργηση των παρλαμέντων.
21/10	Η «τρίχωμη» γίνεται η εθνική σημαία της Γαλλίας.
29/10	Εξέγερση των ελεύθερων μιγάδων στην Αϊτή.
31/10	Κατάργηση των εσωτερικών δασμών.
Νοέμβρης	Επανάκτηση του Βελγίου από τους Αυστριακούς.
23/11	Υιοθέτηση του καθολικού φόρου επί των ακινήτων.
14/12	Πρώτη νότα διαμαρτυρίας του Λεοπόλδου 2ου ενάντια στα επαναστατικά μέτρα στην Αλσατία. Εκδίδονται η εφημερίδα του Εμπέρ Λε Περ Ντισέν, οι Παρατηρήσεις για τη Γαλλική Επανάσταση του Ράντιτσεφ και το Ταξίδι από την Πετρούπολη στη Μόσχα.

1791	
2/3	Νόμος του ντ' Αλάρντ για την ελευθερία των συντεχνιών και της βιοτεχνίας.
30/3 και 13/4	Καταδίκη του πολιτικού εκκλησιαστικού κανονισμού από τον Πάπα.
2/4	Θάνατος του Μιραμπό.
3/5	Υιοθέτηση συντάγματος στην Πολωνία.
14/6	Νόμος Λε Σαπελιέ που απαγορεύει τις απεργίες και το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι.
16/6	Κατάργηση των εθνικών εργαστηρίων.
20-21/6	Αποτυχημένη απόπειρα φυγής του Λουδοβίκου Ιδου.
16/7	Πρώτη διάσπαση της Λέσχης των Ιακωβίνων και ίδρυση της λέσχης των Φεγιάν.
17/7	Αιματοχυσία στο Πεδίο του Άρεως.
21/6, 22/7 και 4/8	Διατάγματα για την εθελοντική υπεράσπιση της πατρίδας.
22/8	Ξέσπασμα της μεγάλης εξέγερσης των δούλων στην Αϊτή.
27/8	Διακήρυξη του Πίλνιτς.
14/9	Όρκος του Λουδοβίκου Ιδου στο Σύνταγμα.
1/10	Συνέλευση της Νομοθετικής.
20/10	Ο Μπρισό αρχίζει την προπαγάνδα υπέρ του πολέμου.
12/11 και 19/12	Βέτο του βασιλιά ενάντια στα διατάγματα για τους φυγάδες και τους ανυπότακτους.
3/12	Μυστική παράκληση του Λουδοβίκου Ιδου για πρωσική επέμβαση.
29/12	Ψήφιση των πρώτων πολεμικών πιστώσεων. Ο Τόμας Πέιν γράφει <i>Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα</i> .

1792	
2/1	Τρίτος λόγος του Ροβεσπιέρου ενάντια στον πόλεμο.
23-24/1	«Ταραχές για τη ζάχαρη» στο Παρίσι.
26/1	Νίκη της φιλοπόλεμης παράταξης στη Λέσχη των Ιακωβίνων.
Φλεβάρης-Μάρτης	Αναβίωση των αγροτικών ταραχών.
7/2	Αυστροπρωσική στρατιωτική συμφωνία.
1/3	Ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος 2ος, διάδοχος του Λεοπόλδου 2ου.
15-23/3	Διορισμός γιρονδίνων στην κυβέρνηση.
20/4	Κήρυξη πολέμου της Νομοθετικής.

25/4	Ο Ρουζέ ντε Λιλ συνθέτει το <i>Στρατιωτικό τραγούδι της στρατιάς του Ρήνου</i> (αργότερα: η «Μασσαλιώτιδα»).
1/5	Υπόμνημα του Ντολιβιέ για την υπεράσπιση των «πρωτεργατών» των αγροτικών ταραχών. Κριτική αρχών των αστικών αντιλήψεων για την ιδιοκτησία.
4/6	Απόφαση για ένα «στρατόπεδο των ομόσπονδων» στο Παρίσι.
9/6	Φυλλάδιο του Λανζ για τον καθορισμό ενός ανώτατου ορίου στην τιμή των σιτηρών.
13/6	Απόλυση των γιρονδίνων υπουργών.
20/6	Μαζική διαδήλωση ενάντια στην πολιτική κωλυσιεργίας του βασιλιά.
11/7	Κήρυξη της πατρίδας σε κίνδυνο.
25/7	Μανιφέστο του δούκα του Μπράουνσβαϊκ.
25 και 30/7	΄Αφιξη στο Παρίσι των εθελοντών από τη Βρέστη και τη Μασσαλία.
4/8	Δημιουργία διεύθυνσης της εξέγερσης.
10/8	Σχηματισμός της επαναστατικής Κομμούνας και έφοδος στον Κεραμεικό. Παύση του βασιλιά.
11/8	Δημιουργία ενός Προσωρινού Εκτελεστικού Συμβουλίου. Σύγκληση «συνεδρίου».
14-28/8	Αγροτικοί νόμοι που σκόπευαν να κερδίσουν τους αγρότες με το μέρος της δημοκρατίας.
19/8	Λιποταξία του Λαφαγέτ στους Αυστριακούς.
26/8	Εργατική εξέγερση με επικεφαλής τους Σαλιέ και Ντοντιέ στη Λυών.
26 και 28/8	Χορήγηση του δικαιώματος του γάλλου πολίτη στους Κλόπστοκ, Καμπ, Σίλερ και άλλους προοδευτικούς ξένους.
2/9	Συνθηκολόγηση του οχυρού του Βερντέν.
2-5/9	Σεπτεμβριανά στο Παρίσι.
8/9	Σύλληψη του Μομορό λόγω «επιθέσεων ενάντια στην ιδιοκτησία».
8-9/9	Μείωση της τιμής του ψωμιού στην Τουρ μετά από εργατική εξέγερση.
20/9	Μάχη του Βαλμί.
20/9	Συνέλευση της Συμβατικής.
21/9	Κατάργηση της μοναρχίας. Στις 22/9 αρχίζει αναδρομικά το «Έτος Ι» της Γαλλικής Δημοκρατίας.
10/10	Αποπομπή του Μπρισό και δεύτερη διάσπαση της Λέσχης των Ιακωβίνων.

23/10	Ίδρυση ιακωβινικής λέσχης στο Μάιντς.
6/11	Νίκη στο Ζεμάπ.
19/11	Έναρξη του «πολέμου της προπαγάνδας».
Νοέμβρης-Δεκέμβρης	Κορύφωση των αγροτικών ταραχών στην Μπος.
2/12	Εκλογές για την Παρισινή Κομμούνα. Ο Σομέτ γενικός πληρεξούσιος, ο Εμπέρ δεύτερος αναπληρωτής.
11/12	Έναρξη της δίκης εναντίον του βασιλιά. Ο Μπουασέλ συγγράφει την <i>Κατήχηση του ανθρώπινου γένους</i> .
1793	
13/1	Δεύτερος διαμελισμός της Πολωνίας.
21/1	Εκτέλεση του Λουδοβίκου 16ου.
1/2	Κήρυξη πολέμου στην Αγγλία και τις Κάτω Χώρες.
14/2	Ο Πας εκλέγεται δήμαρχος του Παρισιού.
24/2	Ψήφισμα για τη στρατολόγηση 300.000 ανδρών.
25-26/2	Η παρισινή «έφοδος στα μαγαζιά».
7/3	Κήρυξη πολέμου στην Ισπανία.
9/3	Θεσμοποίηση των «λαϊκών εκπροσώπων σε αποστολή».
9-10/3	Αποτυχημένη στάση με επικεφαλής τον Βαρλέ και άλλους.
10/3	Καθιέρωση του Επαναστατικού Δικαστηρίου.
10-11/3	Ξέσπασμα της φιλοβασιλικής ανταρσίας στη Βανδέα.
17/3	Έναρξη της ρηνο-γερμανικής Εθνικής Συνέλευσης στο Μάιντς.
18/3	Ήττα του Ντιμουριέ στο Νερβίντεν.
18/3	Θανατική ποινή για τους υποστηρικτές του «αγροτικού νόμου».
21/3	Καθιέρωση της Επαναστατικής Επιτροπής. Διακήρυξη της ρηνο-γερμανικής Εθνικής Συνέλευσης για την προσάρτηση στη Γαλλία.
4/4	Λιποταξία του Ντιμουριέ στους Αυστριακούς.
6/4	Ίδρυση της Επιτροπής Δημόσιας Σωτηρίας με εισήγηση του Νταντόν.
19/4	Ψήφισμα του νόμου Ερό για το «φόρο των πλουσίων».
4/5	Διάταγμα για το Πρώτο ή «Μικρό» Ανώτατο Όριο.
12/5	Ίδρυση της «Εταιρίας Επαναστατριών Δημοκρατισσών».
20/5	Διάταγμα για αναγκαστικό δάνειο ενός δισεκατομμυρίου.
24/5	Σύλληψη των Εμπέρ και Βαρλέ.

29/5	Αντιϊακωβινική στάση και σύλληψη του Σαλιέ στη Λυών.
29-30/5	Ίδρυση μιας επαναστατικής κεντρικής επιτροπής στο παρισινό επισκοπικό παλάτι.
31/5-2/6	Λαϊκή εξέγερση και αποδυνάμωση των γιρονδίνων.
3/5 και 10/6	Δημοκρατικοί αγροτικοί νόμοι της Συμβατικής.
6-13/6	Έναρξη του εμφύλιου πολέμου από τους γιρονδίνους.
24/6	Υιοθέτηση του «Συντάγματος των Ιακωβίνων».
25/6	Υπόμνημα του Ζακ Ρου: το «Μανιφέστο των Λυσσασμένων».
27/6	Κλείσιμο του χρηματιστηρίου.
10/7	Απομάκρυνση του Νταντόν από την Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.
13/7	Δολοφονία του Ζαν Πολ Μαρά.
14/7	Αποτυχία της εφόρμησης μονάδων των γιρονδίνων από τη Νορμανδία στο Παρίσι.
16/7	Καταδίκη σε θάνατο του Σαλιέ στη Λυών.
17/7	Διάταγμα για την πλήρη και χωρίς αποζημίωση κατάργηση των φεουδαρχικών προνομίων.
23/7	Συνθηκολόγηση του Μάιντς.
26/7	Υιοθέτηση της θανατικής ποινής για την απόκρυψη εμπορευμάτων.
27/7	Συμπληρωματική εκλογή του Ροβεσπιέρου στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.
1/8	Βασικό ψήφισμα για την υιοθέτηση του μετρικού συστήματος.
10/8	Εξαγγελία του Συντάγματος, μετά από την επικύρωσή του μέσω λαϊκής ετυμηγορίας, που ωστόσο δεν τίθεται σε ισχύ.
23/8	Νόμος για τη λαϊκή μαζική επιστράτευση.
24/8	Απαγόρευση των ανώνυμων εταιριών.
27/8	Παράδοση της Τουλόν και του μεσογειακού στόλου στους Άγγλους από γιρονδίνους και βασιλόφρονες.
4/9	Εργατική διαδήλωση στο Παρίσι.
5/9	Τελευταία ιστορική μέρα της επανάστασης: οι λαϊκές μάζες εξαναγκάζουν τη Συμβατική σε αυστηρότερη επαναστατική λήψη μέτρων.
5/9	Σύλληψη του Ζακ Ρου.
6/9	Εκλογή των αριστερών Μπιγιό-Βαρέν και Κολό ντ' Ερμουά στην Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας.
9/9	Διατάγματα για έναν παρισινό επαναστατικό στρατό

	και για τη χορήγηση οδοιπορικών στα άπορα μέλη των συνελεύσεων των τομέων, των οποίων ωστόσο η μονιμότητα απαγορεύεται και η αστυνομική τους εξουσία περιορίζεται.
17/9	Νόμος για τους ύποπτους. Έναρξη της «Τρομοκρατίας».
29/9	Διάταγμα για το Καθολικό ή «Μεγάλο» Ανώτατο Όριο.
5/10	Υιοθέτηση του ρεπουμπλικανικού ημερολογίου του Ρομ.
9/10	Ανακατάληψη της Λυών.
10/10	Έναρξη της οικοδόμησης της «επαναστατικής κυβέρνησης».
10/10	Ο Φουσέ εγκαινιάζει στο Νεβέρ την εκστρατεία αποχριστιανοποίησης.
16/10	Νίκη στο Βατινί.
30/10	Απαγόρευση λειτουργίας όλων των γυναικείων λεσχών.
31/10	Εκτέλεση των αρχηγών των γιρονδίνων.
10/11	«Γιορτή της ελευθερίας και του λογικού» στη Νοτρ-Νταμ.
22/11	Έναρξη της εκστρατείας των «μετριοπαθών» από τον Νταντόν.
4/12	Διατάγματα για την οργάνωση της επαναστατικής κυβέρνησης.
5/12	Ο Ντεμουλέν εκδίδει τον <i>Παλιό Κορδελιέρο</i> .
19/12	Ανακατάληψη της Τουλόν.
19 και 25/12	Βασικά ψηφίσματα της Συμβατικής για την καθολική υποχρεωτική παιδεία.
23/12	Τέλος της «Μεγάλης Στρατιάς» των Βανδεανών με την ήττα στο Σαβενέ.
31/12	Επίθεση του Εμπέρ στον Ντεμουλέν. Έναρξη της βασικής διαμάχης ανάμεσα στους «citra» και τους «ultra».
1794	
4/2	Διάταγμα για την κατάργηση της δουλείας.
10/2	Αυτοκτονία του Ζακ Ρου.
12/2	Επίθεση των Κορδελιέρων ενάντια στην επαναστατική κυβέρνηση.
26/2 και 3/3	Τα «διατάγματα του Βαντόζ».
Μάρτης-Δεκέμβρης	Εξέγερση των Πολωνών με επικεφαλής τον Κοστσιούσκο.

24/3	Εκτέλεση των «εμπερτιστών».
27/3	Διάλυση του παρισινού επαναστατικού στρατού.
1/4	Κατάργηση του εκτελεστικού συμβούλιου των υπουργείων και των επιτροπών για την καταπολέμηση της απόκρυψης των εμπορευμάτων.
5/4	Εκτέλεση των νταντονιστών.
13/4	Εκτέλεση του Σομέτ.
10/5	Εκκαθάριση της Κομμούνας από τον Ροβεσπιέρο.
22, 23/5	Απόπειρες κατά του Κολό και του Ροβεσπιέρου.
Μάης-Ιούλης	Κύμα απεργιών στο Παρίσι.
8/6	Γιορτή του «Υπέρτατου Όντος».
10/6	Ο «νόμος της 22ης Πρεριάλ».
25/6	Ο Τουσέ Λ' Ουβερτίρ συναδελφώνεται με τη Συμβατική.
26/6	Νίκη στο Φλερί.
23/7	Δημοσίευση ενός παρισινού ανώτατου ορίου μισθών που χειροτερεύει την κατάσταση των εργατών.
27/7	9η Θερμιδώρ: ανατροπή του Ροβεσπιέρου.
28-29/7	Εκτέλεση του Ροβεσπιέρου και των οπαδών του.
15/8	Ο οπτικός τηλέγραφος του Σαπ μπαίνει σε λειτουργία.
24 και 31/8	Κατάργηση του συστήματος της επαναστατικής κυβέρνησης.
22/10	Ίδρυση μιας τεχνικής ανώτατης σχολής.
12/11	Κλείσιμο της Λέσχης των Ιακωβίνων.
8/12	Ανάκληση των «εβδομήντα τριών» γιρονδίνων στη Συμβατική.
1795	
19/1	Κατάληψη του Άμστερνταμ.
8/2	Εκταφή των οστών επαναστατών από το Πάνθεο.
3/3	Ξανανοίγει το χρηματιστήριο.
1/4	Εξέγερση του Ζερμινάλ.
5/4	Ειρήνη της Βασιλείας με την Πρωσία.
20-23/5	Εξέγερση του Πρεριάλ.
31/5	Κατάργηση του επαναστατικού δικαστηρίου.
23/8	Διάταγμα για τη διάλυση των τελευταίων λαϊκών εταιριών.
23/9	Ανακήρυξη του «συντάγματος του διευθυντηρίου».
5/10	Καταστολή της φιλοβασιλικής εξέγερσης του Βαντεμιέρ και άλλων από το στρατηγό Μπουοαναπάρτε.
26/10	Τρίτος διαμελισμός της Πολωνίας.

3/11	Ανάληψη της κυβέρνησης από το πενταμελές διευθυντήριο.
16/11	Ίδρυση της ιακωβινικής-μπαμπεφικής λέσχης του Πανθέου.
1796	
30/3	Ίδρυση μιας επιτροπής εξέγερσης με επικεφαλής τον Μπαμπέφ.
10/4	Έναρξη της ιταλικής εκστρατείας του Βοναπάρτη.
10/5	Σύλληψη του Μπαμπέφ και των «ίσων».
18/8	Συμμαχία της Γαλλίας με την Ισπανία των Βουρβόνων.
1797	
Απρίλης-Ιούνης	Ναυτικές εξεγέρσεις στον αγγλικό στόλο.
27/5	Εκτέλεση των Μπαμπέφ και Νταρτέ.
4/9	Πραξικόπημα της 18ης Φρουκτιδώρ.
30/9	«Χρεοκοπία των δύο τρίτων» και σταθεροποίηση του νομίσματος.
17/10	Ειρήνη του Κάμπο Φόρμιο με την Αυστρία.
1798	
11/5	«Μικρό πραξικόπημα» της 22ης Φλορεάλ.
19/5	Έναρξη της εκστρατείας του Βοναπάρτη στην Αίγυπτο.
16/11	Σχηματισμός του Δεύτερου Συνασπισμού ενάντια στη Γαλλία.
1799	
18/6	Αριστερή μεταστροφή της Βουλής των Πεντακοσίων.
8-9/11	«18η Μπριμέρ»: καθάιρεση του διευθυντηρίου.
1799-1804	Υπατεία του Ναπολέοντα Βοναπάρτη.
1804-1814/15	Αυτοκρατορία του Ναπολέοντα Ι.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Επιλογή σημαντικών για το θέμα βιβλίων:

Συνολικές παρουσιάσεις και βοηθήματα.

Caron, P.: Manuel pratique pour l'étude de la Révolution française.
Paris 1947

Dupuy, R./Lebrun, F. (Hrsg.): Les Résistances à la Révolution.
Paris 1987

Furet, F./Richet, D.: La Révolution. Paris 1965–1966,
dt. Frankfurt am Main 1968

Godechot, J.: La Révolution française. Chronologie commentée
1787–1799. Paris 1988

Göhring, M.: Geschichte der Großen Revolution. 2 Bde. Tübingen
1950–1951

Grab, W. (Hrsg.): Die Französische Revolution.
Eine Dokumentation. München 1973

Griewank, K.: Die Französische Revolution 1789–1799. Köln 1972

Hallé, J. C.: Histoire de la Révolution française. Paris 1983

Hartig, I./Hartig, P. (Hrsg.): Die Französische Revolution.
Quellenheft. Stuttgart 1984

Heiseler, J. H. v./Jung, H. (Hrsg.): Die Französische Revolution
1789–1989. Revolutionstheorie heute. Jahrbuch des Instituts
für Marxistische Studien und Forschungen, Bd. 14.
Frankfurt am Main 1988

Hincker, H./Mazauric, C.: Histoire de la France contemporaine.
Bd. I: 1789–1799. Paris 1977

Holzapfel, K. (Hrsg.): Die Französische Revolution 1789 –
Geschichte und Wirkung. Studienbibliothek DDR-Wissenschaft,
Bd. 11. Berlin 1989

- Holzapfel, K.* Die Große Französische Revolution 1789–1795. Illustrierte Geschichte. Berlin 1989
- Jaurès, J.* Histoire socialiste de la Révolution française. Neuauflage von Soboul, A. in 7 Bden. Paris 1968–1973
- Jeschonnek, B.* Revolution in Frankreich, 1789–1799. Ein Lexikon. Berlin 1989
- Köhler, J.* Das Gewitter der Freiheit. Ein zweihundertjähriges Erbe. Frankfurt am Main 1988
- Koplenig, H.* Geburt der Freiheit. Gestalten und Ereignisse. Frankreich 1789–1794. Berlin, Wien 1964
- Kossok, M./Kroß, E.* (Hrsg.): 1789 – Weltwirkung einer großen Revolution. 2 Bde. (Studien zur Revolutionsgeschichte). Berlin 1988
- Kropotkin, P. A.* Die Große Französische Revolution. Neuauflage in 2 Bden. Leipzig und Weimar 1982
- Lefebvre, G.* La Révolution française. Paris 1951 und Neuauflg.
- Manfred, A. Z.* Velikaja francuzskaja revoljucija. Neuauflg. Moskau 1983
- Markov, W.* (Hrsg.): Die Französische Revolution – Bilder und Berichte 1789–1799. Leipzig 1989
- Markov, W.* Revolution im Zeugenstand. Frankreich 1789–1799. 2 Bde. Leipzig 1986. Frankfurt am Main 1987
- Massin, J.* Almanach de la Révolution française. Paris 1963
- Mathiez, A.* La Révolution française. 3 Bde. Paris 1922–1927, dt. Hamburg 1950
- Melchior-Bonnet, B.* Dictionnaire de la Révolution et de l'Empire. Paris 1965
- Schmitt, E.* Einführung in die Geschichte der Französischen Revolution. München 1980
- Schmitt, E./Reichardt, R.* (Hrsg.): Die Französische Revolution – zufälliges oder notwendiges Ereignis?. 3 Bde. München 1983

- Schulin, E.*: Die Französische Revolution, München 1988
- Scott, S. F. / Rothaus, B.* (Hrsg.): Historical Dictionary of the French Revolution, 1789–1799. 2 Bde. Westport (Connecticut) 1985
- Soboul, A.*: La Civilisation et la Révolution française. 3 Bde. Paris 1970–1983
- Soboul, A.*: Précis d'histoire de la Révolution. Paris 1962 (seit 1982: La Révolution française), dt. Die Große Französische Revolution – Ein Abriß ihrer Geschichte (1789–1799). Darmstadt 1983
- Suratteau, J. R.*: La Révolution française. Certitudes et controverses. Paris 1973
- Tulard, J. / Fayard, J. F. / Fierro, A.*: Histoire et dictionnaire de la Révolution française, 1789–1799. Paris 1987
- Vovelle, M.*: Die Französische Revolution – soziale Bewegung und Umbruch der Mentalitäten. Frankfurt am Main 1985
- Vovelle, M.*: La Révolution française. Images et récit. 5 Bde. Paris 1986

Μονογραφίες.

- Adler-Bresse, M.*: Sieyès et le monde allemand. 2 Bde. Paris 1977
- Agulhon, M.*: La République en village. Paris 1970
- Avenel, G.*: Anacharsis Cloots, l'orateur du genre humain. 2 Bde. Paris 1865, Neuausg. 1976
- Baskiewicz, J.*: Ludwig XVI. Berlin (West) 1988
- Beaumarchais, P. A. Caron de*: Figaros Hochzeit oder der tolle Tag. Neuausg. Leipzig 1980
- Bergmann, K. H.*: Babeuf. Gleich und Ungleich. Köln, Opladen 1965
- Bertaud, J. P.*: Camille et Lucile Desmoulins. Paris 1986
- Bertaud, J. P.*: La révolution armée. Les soldats-citoyens et la Révolution française. Paris 1979

- Bertaud, J. P.*: La vie quotidienne en France au temps de la Révolution (1789–1795). Paris 1983
- Bianchi, S.*: La révolution culturelle de l'an II: élites et peuple, 1789–1799. Paris 1982
- Bitterli, M.* (Hrsg.): Madame Roland. Memoiren aus dem Kerker. Zürich, München 1987
- Blumenkranz, B./Soboul, A.* (Hrsg.): Les Juifs et la Révolution française. Toulouse 1976
- Bonnet, J. C.* (Hrsg.): La Mort de Marat. Paris 1986
- Braesch, F.*: La Commune du Dix Août 1792. Paris 1911
- Bruhat, J.*: Gracchus Babeuf et les Egaux, ou »le premier parti communiste agissant«. Paris 1978
- Buhr, M./Förster, W.* (Hrsg.): Aufklärung – Geschichte – Revolution. Berlin 1986
- Césaire, A.*: Toussaint-Louverture, la Révolution française et le problème colonial. Paris 1960
- Cobb, R. C.*: Les Armées révolutionnaires, instrument de la Terreur dans les départements. 2 Bde. Paris 1961–1963
- Cone, C. B.*: The English Jacobins. New York 1968
- Dalin, V. M.*: Gracchus Babeuf, 1785–1794. Moskau 1976
- Deinet, K.*: Konrad Engelbert Oelsner und die Französische Revolution. München 1981
- Deutscher Idealismus und Französische Revolution. Vorträge. Schriften aus dem Karl-Marx-Haus, Nr. 37. Trier 1988
- Doyle, W.*: Origins of the French Revolution. London 1980
- Droz, J.*: L'Allemagne et la Révolution Française. Paris 1949
- Egret, J.*: La Pré-révolution française, 1787–1788. Paris 1962 und Neuausg.
- Enzensberger, U.*: Georg Forster, Weltumsegler und Revolutionär Berlin (West) 1979

- Fischer, P.* (Hrsg.): Babeuf. Der Krieg zwischen Arm und Reich. Berlin (West) 1975
- Frölich, P.*: 1789 – Die große Zeitwende. Von der Bürokratie des Absolutismus zum Parlament der Revolution. Frankfurt am Main 1957
- Fürstauer, J.* (Hrsg.): Mirabeau. Ausgewählte Schriften. 2 Bde. Hamburg 1971
- Garaud, M./Szramkiewicz, R.*: La Révolution française et la famille. Paris 1979
- Gauthier, F.*: La voie paysanne dans La Révolution française – l'exemple picard. Paris 1977
- Giesselmann, W.*: Die brumairianische Elite. Stuttgart 1977
- Godechot, J.*: La contre-révolution, doctrine et action (1789–1804). Paris 1984
- Godechot, J.*: La Grande Nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde, 1789–1799. 2 Bde. Paris 1983
- Godechot, J.*: Le comte d'Antraigues. Un espion dans l'Europe des émigrés. Paris 1986
- Godechot, J.*: Le 14 Juillet. La prise de la Bastille. Paris 1965
- Godechot, J.*: Les institutions politiques de la France sous la Révolution et l'Empire. Paris 1968
- Gordon, L. S.*: Studien zur plebejisch-demokratischen Tradition in der französischen Aufklärung. Berlin 1973
- Gottschalk, L.*: Lafayette. 5 Bde. Chicago 1935–1969
- Goubert, P./Roche, D.*: Les Français et l'Ancien régime. 2 Bde. Paris 1984
- Grab, W.* (Hrsg.): Deutsche revolutionäre Demokraten. Darstellung und Dokumentation. 4 Bde. Stuttgart 1971–1973
- Grab, W.*: Norddeutsche Jakobiner. Hamburg 1967
- Günther, H.* (Hrsg.): Die Französische Revolution. Berichte und

Deutungen deutscher Schriftsteller und Historiker.
Frankfurt am Main 1985

Guérin, D.: Klassenkampf in Frankreich. Bourgeoisie und »bras nus«
1793–1795. Frankfurt am Main 1979

Gumbrecht, W. / Reichardt, R. / Schleich, T. (Hrsg.): Ancien Régime –
Aufklärung – Revolution. Sozialgeschichte der Aufklärung in
Frankreich. 2 Bde. München 1981

Hartig, I. (Hrsg.): Geburt der bürgerlichen Gesellschaft: 1789.
Frankfurt am Main 1979

Hartig, I. (Hrsg.): Jean Paul Marat – Ich bin das Auge des Volkes.
Ein Porträt in Reden und Schriften. Berlin (West) 1987

Hartig, I. / Hartig, P. (Hrsg.): Die Französische Revolution im Urteil
der Zeitgenossen und der Nachwelt. Stuttgart 1983

Hinrichs, E. / Schmitt, E. / Vierhaus, R. (Hrsg.): Vom Ancien Régime
zur Französischen Revolution. Göttingen 1978

Hintze, H.: Staatseinheit und Föderalismus im alten Frankreich
und in der Revolution. Stuttgart, Berlin, Leipzig 1928

Hirsch, J.P.: La nuit du 4 août. Paris 1978

Holzapfel, K. (Hrsg.): 1789 – Ereignis und Wirkung. Sonderband
des Jahrbuchs für Geschichte. Berlin 1989

Jacob, L.: Hébert le Père Duchesne, chef des sans-culottes.
Paris 1960

Jaeck, H.P.: Die französische bürgerliche Revolution von 1789
im Frühwerk von Karl Marx (1843–1846). Berlin 1979

Jäckel, G. (Hrsg.): Der Freiheitsbaum. Die französische Revolution
in Schilderungen Goethes und Forsters 1792/93. Berlin 1983

James, C. L. R.: Die schwarzen Jakobiner.
Köln 1984

Karamsin, N. M.: Briefe eines russischen Reisenden. Berlin 1977

Kautsky, K.: Die Klassengegensätze von 1789. Stuttgart 1889,
Neuausg. Die Klassengegensätze im Zeitalter der Französischen
Revolution. Stuttgart 1908

- Krauss, W./Mayer, H. (Hrsg.): Grundpositionen der französischen Aufklärung. Bd. 1. Berlin 1955*
- Kuhn, A. (Hrsg.): Linksrheinische Jakobiner. Stuttgart 1978*
- Labrousse, E.: La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution. Paris 1944*
- Landauer, G.: Briefe aus der Französischen Revolution. 2 Bde. Neuausg. Berlin 1985*
- Lange, E. (Hrsg.): Französische Revolution und deutsche Klassik. (Collegium philosophicum Jenense, H. 8). Weimar 1989*
- Latreille, A.: L'église catholique et la Révolution française. 2 Bde. Paris 1970*
- Lefebvre, G.: La France sous le Directoire (1795–1799). Hrsg. Suratteau, J. R. Paris 1984*
- Lefebvre, G.: La Grande Peur de 1789. Paris 1970*
- Lefebvre, G.: Les paysans du Nord pendant la Révolution française. Lille, Paris 1924 und Neuausg.*
- Lefebvre, G.: Quatre-vingt-neuf. Paris 1970*
- Legrand, R.: Babeuf et ses compagnons de route. Paris 1981*
- Leśnodorski, B.: Les jacobins polonais. Paris 1965*
- Leutrat, P. (Hrsg.): François-Joseph L'Ange. Œuvres. Paris 1968*
- Manfred, A. Z.: Rousseau – Mirabeau – Robespierre. Drei Lebensbilder. Berlin 1989*
- Manfred, A. Z.: Napoleon Bonaparte. Berlin 1981, Köln 1981*
- Markov, W.: Die Freiheiten des Priesters Roux. Berlin 1967*
- Markov, W. (Hrsg.): Jacques Roux – Freiheit wird die Welt erobern. Reden und Schriften. Leipzig 1985*
- Markov, W. (Hrsg.): Maximilien Robespierre, 1758–1794. Berlin 1961*
- Markov, W.: Volksbewegungen der Französischen Revolution. Frankfurt am Main 1976*

- Markov, W./Soboul, A.* (Hrsg.): Die Sansculotten von Paris. Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung 1793–1794. Berlin 1957
- Marmontel, J. F.*: Erinnerungen an Philosophen und Actricen. Leipzig 1979
- Massin, J.*: Marat. Paris 1970
- Massin, J.*: Robespierre. Berlin 1963 und Neuausg.
- Mathiez, A.*: La vie chère et le mouvement social sous la Terreur. Paris 1973
- Mazauric, C.*: Jacobinisme et révolution. Autour du bicentenaire de Quatre-vingt-neuf. Paris 1984
- Michelet, J.*: Die Frauen der Revolution. München 1984
- Middell, K./Midaell, M.*: François Noël Babeuf. Märtyrer der Freiheit. Berlin 1986
- Mönke, G.*: Thomas Paine. Die Rechte des Menschen. Berlin 1983
- Monnier, R.*: Le Faubourg Saint-Antoine, 1789–1815. Paris 1981
- Noack, R.* (Hrsg.): Manon Roland. Memoiren und Korrespondenzen. (Bibliothek des 18. Jahrhunderts). Leipzig und Weimar 1989
- Oelsner, K. E.*: Luzifer oder gereinigte Beiträge zur Geschichte der Französischen Revolution. Leipzig 1987
- Ott, T. O.*: The Haitian Revolution, 1789–1804, Knoxville 1973
- Peitsch, H.*: Georg Forsters »Ansichten vom Niederrhein«. Zum Problem des Übergangs vom bürgerlichen Humanismus zum revolutionären Demokratismus. Frankfurt am Main 1978
- Petermann, R./Springborn, P. V.* (Hrsg.): Theater und Aufklärung. Berlin 1979
- Petersen, S.*: Die Große Revolution und die Kleinen Leute. Französischer Alltag 1789/95. Köln 1988
- Petersen, S.*: Marktweiber und Amazonen. Frauen in der Französischen Revolution. Köln 1987, Berlin 1987

- Plongerón, B.*: Théologie et politique au siècle des Lumières (1770–1820). Paris 1973
- Radiščev, A. N.*: Reise von Petersburg nach Moskau. Leipzig 1982
- Reichardt, R.*: Reform und Revolution bei Condorcet. Bonn 1973
- Reinalter, H.* (Hrsg.): Jakobiner in Mitteleuropa. Innsbruck 1977
- Reinhard, M.*: Le grand Carnot. 2 Bde. Paris 1950–1952
- Rohbeck, J.*: Die Fortschrittstheorie der Aufklärung. Frankfurt am Main 1987
- Rose, R. B.*: Gracchus Babeuf, the first Revolutionary Communist. London, Stanford 1987
- Rudé, G.*: Die Massen in der Französischen Revolution. München 1961
- Sacher, J. M.*: Dviženye »bešenych«. Moskau 1961
- Saitta, A.*: Filippo Buonarroti. 2 Bde. Rom 1972
- Saitta, A.*: Ricerche storiografiche su Buonarroti e Babeuf. Rom 1986
- Schama, S.*: Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands 1780–1813. New York 1977
- Scheel, H.*: Die Mainzer Republik. Bd I–II. Berlin 1975–1981, Bd. III erscheint 1989
- Scheel, H.*: Süddeutsche Jakobiner. Klassenkämpfe und republikanische Bestrebungen im deutschen Süden Ende des 18. Jahrhunderts. Berlin 1971
- Scheinfuß, K.*: Von Brutus zu Marat. Kunst im Nationalkonvent, 1789–1795. Dresden 1973
- Schmitt, E.*: Repräsentation und Revolution. München 1969
- Schmitt, E.* (Hrsg.): E. J. Sieyes. Politische Schriften 1788–1790. Darmstadt, Neuwied 1975
- Schneider, P.* (Hrsg.): Reden der Französischen Revolution. München 1974

- Schnelle, K.* (Hrsg.): Melchior Grimm – Paris zündet die Lichter an. Literarische Korrespondenz. Leipzig 1981
- Schnelle, K.* (Hrsg.): L. S. Mercier. Mein Bild von Paris. Leipzig 1979
- Schnelle, K.* (Hrsg.): M. Robespierre. Habt Ihr eine Revolution ohne Revolution gewollt? Leipzig o. J.
- Schröder, W.* (Hrsg.): Französische Aufklärung. Bürgerliche Emanzipation, Literatur und Bewußtseinsbildung. Leipzig 1979
- Semmer, G.*: Ça ira. Fünfzig Chansons, Chants, Couplets und Vaudevilles aus der Französischen Revolution, 1789 – 1795. Berlin 1962
- Slavin, M.*: The Making of an Insurrection. Parisian Sections and the Gironde. Cambridge (Mass.) 1986
- Soboul, A.*: Les sans-culottes parisiens an l'an II. Histoire politique et sociale des sections de Paris 2 juin 1793 – 9 thermidor an II. La Roche-sur-Yon 1958, Paris 1961, dt. (gekürzt unter d. Titel Die Sektionen von Paris im Jahre II. Hrsg. Markov, W.) Berlin 1962, Frankfurt am Main 1979
- Soboul, A.* (Hrsg.): Saint-Just. Discours et rapports. Paris 1972
- Steiner, G.*: Georg Forster, Stuttgart 1976
- Streisand, J.*: Deutschland von 1789 bis 1815. Berlin 1981
- Stulz, P./Opitz, A.*: Volksbewegungen in Kursachsen zur Zeit der Französischen Revolution. Berlin 1956
- Sydenham, M. J.*: The Girondins. London 1961 und Neuausg.
- Tarle, E. V.*: Germinal und Prairial. Berlin 1953
- Tarle, E. V.*: Talleyrand. Leipzig 1950
- Techtmaier, W.* (Hrsg.): J. P. Marat. Die Ketten der Sklaverei (1793). Berlin 1989
- Tocqueville, A. de*: L'Ancien régime et la Révolution. Paris 1856 und Neuausg.

- Tønnesson, K.*: La défaite des sans-culottes. Mouvement populaire et réaction bourgeoise en l'an III. Oslo 1978
- Träger, C.* (Hrsg.): u. Mitarb. v. *F. Schäfer*: Die Französische Revolution im Spiegel der deutschen Literatur. Leipzig 1988
- Unger, M./Schmidt, C.* (Hrsg.): Robespierre. Ausgewählte Texte. Hamburg 1971
- Vinot, B.*: Saint-Just. Paris 1985
- Voegt, H.*: Die deutsche jakobinische Literatur und Publizistik 1789–1800. Berlin 1955
- Voegt, H.* (Hrsg.): G. F. Rebmann. Holland und Frankreich in Briefen. Berlin 1981
- Volgin, V. P.*: Die Gesellschaftstheorie der französischen Aufklärung. Berlin 1965
- Voss, J.* (Hrsg.): Deutschland und die Französische Revolution. München 1983
- Vovelle, M.* (Hrsg.): Bourgeoisies de Province et Révolution (Colloque de Vizille, 1984). Paris 1987
- Vovelle, M.*: Religion et Révolution. La déchristianisation de l'an II. Paris 1976
- Wangermann, E.*: From Joseph II to the Jacobin Trials. London 1959, dt. Wien 1966
- Weber, R.* (Hrsg.): J. F. Reichardt. Vertraute Briefe aus Paris, 1792. Berlin 1980
- Weiss, P.*: Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats. Frankfurt am Main 1964
- Wendel, H.*: Danton. Königstein 1978
- Woronoff, D.*: La République bourgeoise, de Thermidor à Brumaire, 1794–1799. Paris 1972.
- Zweig, S.*: Joseph Fouché. Bildnis eines politischen Menschen. Leipzig 1929

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Η ΓΑΛΛΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. Η κρίση της φεουδαρχικής κοινωνίας	7
Οι ευγενείς	8
Ο κλήρος	11
Η αστική τάξη	14
Η διανόηση	18
Οι μικροαστοί	20
Οι λαϊκές τάξεις των πόλεων	21
Η αγροτιά	26
2. Η κρίση της απόλυτης μοναρχίας	31
Ο ελέω θεού βασιλιάς	32
Η κυβέρνηση	34
Η διοίκηση	36
Η δικαιοδοσία	38
Το φορολογικό σύστημα	40
3. Το όπλο του διαφωτισμού	43
Οι πρόδρομοι	43
Τα φωτεινά πνεύματα	44
Ο δημοκρατισμός του διαφωτισμού	47
Η προπαγάνδα	51
Ο αντίπαλος	54
Ιδεολογία και ταξικό συμφέρον	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Η αγωνία της κρατικής εξουσίας	59
Το παιχνίδι με τη φωτιά	59
Η αρχή της εξέγερσης των ευγενών	62
Η αντίσταση των παρλαμένων	65
Το εγερτήριο σάλπισμα του Ντοφινέ	66
Η συνθηκολόγηση της κυβέρνησης	68
2. Η σύγκληση των γενικών τάξεων	69
Το «ειρηνικό» πρελούδιο της επανάστασης	70
Ο εκλογικός αγώνας	71
Οι εκλογές	75
Η νομική διαμάχη: Συνέλευση των λαϊκών τάξεων ή λαϊκή αντιπροσωπεία;	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ:	
Η ΛΑΪΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ 14ης ΙΟΥΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ	85
1. Η ένοπλη εξέγερση	85
Ο λαός του Παρισιού	85
Η πτώση της Βαστίλλης	87
Η επανάσταση στους δήμους	92
Ο μεγάλος φόβος	94
2. Οι συνέπειες της εξέγερσης	97
Η νύχτα της 4ης Αυγούστου	97
Ο θεμελιώδης νόμος και τα εμπόδια	99
Η πορεία προς τις Βερσαλλίες	102
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:	107
ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ	
1. 1790. Η χρονιά των συμφιλιωτών	107
Ο Λαφαγέτ και ο «φαγετισμός»	107
Όργανα και εργαλεία της πολιτικής	110
Η γιορτή της Ομοσπονδίας	113
Τα 48 τμήματα	114
Στρατός σε διάλυση: Νανσί	116
2. Η αστική αναδιοργάνωση της Γαλλίας	117
Τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη	117
Οι αρχές που παραβιάζονται	120
Το πολιτικό εποικοδόμημα	122
Ο καπιταλισμός του ελεύθερου συναγωνισμού	124
Αποκέντρωση και νομική μεταρρύθμιση	127
Η ατέλειωτη οικονομική ανέλιξη	130
Έθνος και εκκλησία	133
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:	139
ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ	
1. 1791: Η εύθραστη ισορροπία	139
Οι χώροι επώασης της αντεπανάστασης	139
Το δυνάμωμα του δημοκρατικού κινήματος	141
Η αστική τάξη και η κοινωνική παγίωση	144
Η φυγή του βασιλιά	145
Η «κρίση της Βαρέν»	147
2. Η διεθνοποίηση της ταξικής σύγκρουσης	150
Ο αντίκτυπος των «ιδεών του 1789»	150
Οι μεγαλύτεροι αδελφοί	152
Οι πλησιέστεροι γείτονες	155
«Αυτοί και όχι εμείς» (Φ. Γκ. Κλόπστοκ)	158
Επανάσταση και δουλοπαροικία	161
Η συνωμοσία των ηγεμόνων	165
Η εξωτερική πολιτική της Συντακτικής	168

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:	
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	171
1. Η Νομοθετική	171
Φεγιάν και γιρονδinhoι	171
Η αναβίωση των ταραχών	174
Η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στο βασιλιά και τη Νομοθετική	177
Πόλεμος ή ειρήνη;	178
Η κήρυξη του πολέμου	181
2. Η κατάρρευση της μοναρχίας	183
Οι στρατιωτικές συνέπειες	185
Η δεύτερη σύγκρουση ανάμεσα στο βασιλιά και τη Νομοθετική	186
Η πατρίδα σε κίνδυνο	190
Η εξέγερση στις 10 του Αυγούστου	191
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΟΙ ΓΙΡΟΝΔΙΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΕΙΝΟΙ	199
1. Η μεσοβασίλεια	199
Η «επαναστατική Κομμούνα της 10ης Αυγούστου»	199
Η πρώτη τρομοκρατία	201
Η νομοθεσία της εθνοσυνέλευσης	204
Βαλμί	205
2. Η Συμβατική	207
Η ανακήρυξη της δημοκρατίας	207
Οι γιρονδinhoι και οι ορεινοί	209
Η δεύτερη διάσπαση της Λέσχης των Ιακωβίνων	212
Η εκτέλεση του Λουδοβίκου Καπέτου	216
Από τον πόλεμο της προπαγάνδας στον πρώτο συνασπισμό	219
Η δημοκρατία του Μαιντς	222
3. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ	225
Η οικονομική αθλιότητα	225
Το λαϊκό κίνημα	227
Ήττα και προδοσία του Ντυμουριέ	230
Η Βανδέα	232
4. Η πτώση των Γιρονδinhoιων	235
Πρώτα μέτρα δημόσιας σωτηρίας	235
Η τρίτη εξέγερση του λαού	237
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ:	
Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ-ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ	
ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΙΑΚΩΒΙΝΩΝ	245
1. Ιακωβinhoι και Αθράκωτοι	245
Αγροτική μεταρρύθμιση και «Σύνταγμα των Ιακωβίνων»	245
Η έφοδος της ένοπλης αντεπανάστασης	249
Η αντιμετώπιση των λυσσασμένων	252
Η δεύτερη επιτροπή δημόσιας σωτηρίας	255
Το κίνημα του Αυγούστου	258

Η μαζική επιστράτευση	259
Η τελευταία ιστορική μέρα	261
2. Ο δρόμος προς την επαναστατική κυβέρνηση	265
Οι καρποί της 5ης Σεπτέμβρη	265
Το τέλος των λυσσασμένων	268
Το διάταγμα της 10ης Οκτώβρη	270
Η επαναστατική τρομοκρατία	271
Η «αποχριστιανοποίηση»	274
Οι οργανωτές της νίκης	279
Το διάταγμα της 14ης Φριμέρ	282

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ:

ΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

1. Αγώνας και κατάρρευση των ομάδων	285
Η «συνωμοσία του εξωτερικού»	285
Η επίθεση των citra	288
Η απάντηση των ultra	292
Η κρίση του Βαντόζ	294
Η εξόντωση των «εμπερτιστών»	299
Ο θάνατος του Νταντόν	300
2. Το κράτος των Ιακωθίνων	302
Η επαναστατική κυβέρνηση	303
Η μητρική λέσχη και οι λαϊκές εταιρίες	305
Η διεύθυνση της οικονομίας το 1794	307
Δημοκρατία και ιδιοκτησία	310
Η λατρεία του υπέρτατου όντος	312
Ο νόμος του Πρεριάλ	314
Ο λαϊκός στρατός	317
3. Θερμιδώρ	319
Φλερί	320
Η ακατόρθωτη εξισορρόπηση	321
Η πτώση του Ροβεσπιέρου	326

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ:

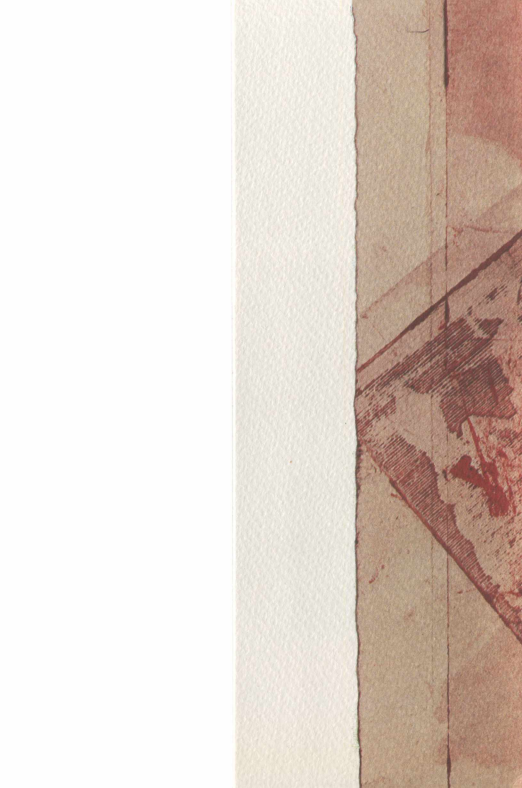
Η ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ:

ΑΠΟ ΤΗΝ 9η ΘΕΡΜΙΔΩΡΣΤΗ 18η ΜΠΡΙΜΕΡ

1. Η κυριαρχία των θερμιδωριανών και το τέλος του λαϊκού κινήματος: 1794-1795	333
Η διάλυση του κράτους των Ιακωθίνων	334
Ο πολιτικός αγώνας	335
Οικονομία και κοινωνία	337
Ζερμινάλ και Πρεριάλ	339
Η ήττα του λαϊκού κινήματος	342
2. Η δημοκρατία των ιδιοκτητών: 1795-1797	343
Η ακτίνα ελπίδας της ειρήνης	344
Το σύνταγμα του Διευθυντηρίου	346

Η εξέγερση της Βαντεμιέρ και το τέλος της Συμβατικής	348
Το πρώτο διευθυντήριο	350
Ο Μπαμπέφ και η Συνωμοσία των Ίσων	353
Βοναπάρτης	355
3. Ο δρόμος προς την 18η Μπριμέρ: 1797-1799	357
Το πραξικόπημα της 18ης Φρουκτιδώρ	357
Το «μικρό πραξικόπημα της 22ης Φλορεάλ»	358
Το διευθυντήριο και η Ευρώπη	360
Η έναρξη του δεύτερου πολέμου του Συνασπισμού	362
Η τελευταία εφόρμηση της Αριστεράς	364
Η 18η Μπριμέρ	366
Η κληρονομιά της επανάστασης	369
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	375
ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	385

Β. Μάρκοφ-Α. Σομπούλ
1789
Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ
Μάρτης 1990
ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ»

ISBN 960-224-204-3